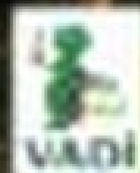
MEDENİYETLER ÇATIŞMASI

SAMUEL P. HUNTINGTON

Fouad Ajami • Robert Bartley • Kishore Mahbubani
Bilahari Kausikan • Z. Brzezinski • Akbar S. Ahmed
Milad Hanna • Immanuel Wallerstein • Pierre Sane
Alvin & Heidi Toffler • Muhammed Arkoun
A. Rahman Münif

Ahmet Davutoğlu • Kemal Kahraman
Ahmet İnsel • Binnaz Toprak • İbrahim Kiras
Hüseyin Hatemi • Muzaffer Özdağ • Sami Şener
Mustafa Özcan • Ömer Laçiner • Yasin Aktay'ın
katkılarıyla...

Derleyen
MURAT YILMAZ

MEDENİYETLER ÇATIŞMASI
SAMUEL P. HUNTINGTON

Derleyen: Murat YILMAZ
VADİ YAYINLARI
Vadi Yayınları: 149 Toplum Dizisi: 13

Samuel P. Huntington
Fouad Ajami • Robert L. Bartley
Kishore Mahbubani • Zbigniew Brzesinski
Francis Fukuyama • James Kurth • Bilahari Kausikan
Ekber S. Ahmed • Milad Hanna • Immanuel Wallerstein
Pierre Sane • Alvin ve Heidi Toffler
Giandomenico Picco • Mariano Aguirre
Muhammed Arkoun • Abdurrahman Münif
Jean-François Bay art • Pierre Beaudet • Peter L. Berger
Anthony Sullivan • Samir Amin • Arnold Toynbee
Ahmet Davudoğlu • Ahmet İnsel • Mustafa Özcan
Binnaz Toprak • Şahin Alpay • Doğu Perinçek
Kemal Kahraman • İbrahim Kiras • Hüseyin Hatemi
Muzaffer Özdağ • Sami Şener • Zeynep B. Sayın
Ömer Laçiner • Yasin Aktay • Murat Yılmaz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

"Medeniyetler Savaşı", her şeyden önce, içinde yaşadığımız çağın kendine özgü

yanlarını nasıl anlamamız gerektiğine dair bir açıklama modeli sunmaktadır bize.

Tıpkı yaşadığımız gerçekliği "tarihin son bulmuş" olduğunun göstergeleri istikametinde okuyan "Tarihin Sonu" tezi gibi. Ama daha önemlisi bu tez, tıpkı

aynı gerçekliği modernizmin krizi, modernizmin sonu, geç kapitalizmin mantığı, postmodern bir dönemin başlangıcı veya modernizmin daha bir radikalleşmesi, düşü-nümsel modernliğin başat olması şeklinde tanımlamaya girişen açıklama çerçevelerinin eşliğinde düşünülmesi gereken bir çerçeve gibidir.

Okuyucu, kitabın sayfalarında değişik bakışaçılarından bu açıklama modelinin farklı değerlendirmelerine tanık olacak. Kısaca, Huntington'ın söylemeye çalıştığı

şey bugün uluslararası ve kültürlerarası karmaşık düzende kendini açığa yavaş

yavaş çıkarmakta olan başat olgunun bir uygarlıklar çatışması olduğudur.

Görünürde ne bir sınıf çatışması ne de mutlu liberallikle son bulan bir tarihin eşiğindeyiz. Fukuyama'nın gösterdiği tüm ampirik verilerin aksine bugün (Huntington'a göre) sekiz fay hattında teşhis edilebilen medeniyetler arasındaki gerilimler alabildiğine hareketli bir yeni tarihin eşiğinde olduğumuzu göstermektedir.

Gerek Körfez Savaşı'nda Müslüman ve Hristiyan dünyalar arasında oluşan siyasî

bilinç, gerekse Cezayir halkına Batılı ülkelerin reva gör-

dükleri özgürlük düşmanı askerî diktatörlüğün hafızalardaki yerleşimi, hatta Bosna'daki soykırım teşebbüsleri karşısında Batılılar'ın lakayt tutumlarının İslâm dünyasındaki yansımaları ve özgürlüğün beşiği Fransa'da okullardaki başörtüsü

yasağı uygulaması, Salman Rüşdi olayı v.s; bunların hepsi bir medeniyetler savaşının tam ortasında bulunuyor olduğumuz ve bu savaşın en demirbaş

protagonistlerinin "Biz" ve "Batılılar" olduğu fikrini kabul etmeye bizleri çok duyarlı kılıyor. Huntington'ın uygarlıklar savaşı tezi bu bakımdan önemli bir açıklama gücünü işin başında haiz görünmektedir. Gerçekten de modernleşme teorilerinin tüm öngörülerine rağmen bugün millî, etnik ve dinsel bilinçlenmelerde ve bu bilinçlenmelerin sosyal ve siyasal şiddetin kaynağı haline gelmesine her geçen gün biraz daha tanık olmaktayız. Modernleşme teorilerinin öngörüleri bu tür gerilimlerin modernleşmeye paralel olarak ortalıktan çekileceği yönündeydi.

Beklendiği gibi olmadı. Huntington'a göre uluslararası ilişkilerde yeni ortaya çıkan birçok durumun kaynağı ne ekonomik ne de siyasal güç iradesine dayanmakta -tüm aradığı bir medeniyet şovenizminin tatminidir.

Huntington'ın değerlendirdiği tüm ampirik veriler aslında modernleşme veya postmodernleşme veya tarihin sonu teorisyenlerinin dikkatinden kaçtığını

söylemek haksızlık olur. Aynı gerçekliği onlar da kendi iddiaları açısından okumakta ve realiteye dönük farklı siyasî bilinçlerin oluşmasında işlevsel olmaktadırlar. Kuşkusuz realitenin bilinçten doğru kurulduğu yönündeki fenomenolojik bulguyu hayırla ya-detmek geliyor içimizden. Burada diğerlerinin yanısıra Huntington'ın medeniyetler üzerinde odaklanan açıklama modelinin nasıl bir siyasî iradeyle eşgüdümlü olarak çalıştığı önemli bir sorudur. Bu derlemedeki yazıların birçoğu böylesi bir soruyu sormakta ve cevabını üstlenmektedirler.

Takdir edilmeli ki, her sorunun sorulduğu yer muhtemelen Huntington'm önerdiği realite algısına seçenek üretme iradesine tabîdir. Her biri sonuçta realitenin şöyle değil de böyle algılanması gerektiği yönündeki sözde-nesnel teşhisle realiteyi inşa iradesini de

göstermektedir. Her biri de tıpkı Kııhn'un açıklama modellerine karşılık gelen paradigmalarında olduğu gibi bazı şeyleri açıklamaya yönelmekten dolayı bazı şeyleri de açıklamaktan yoksun kalacak, birçok şeyi açıkta bırakacaktır. Tüm bu açıklama modelleri saf bilimsel bir vasatta yürütüldüğü varsayıldığı sürece sadece bilimsel yöntemin eleştirilerine tabî

10

tutulabilirler. Ancak özel ikle sosyal bilimlerin tabiatına uygun olarak, bir paradigmanın aynı zamanda bir siyasal öneri olduğu gözönünde bulundurulduğunda, sözkonusu hiçbir öneri bilimsel safiyeti düzeyinde ele alınamaz. Kuşkusuz Huntington'ın medeniyetler çatışmasına odaklanan paradigmasını da dikkat çekici veya ilginç kılan ne açıklama gücündeki yükseklik ne de tüm kurallarına uyularak yapılmış bir teorik kurgu olmasıdır. Onu ilginç kılan, yaygınlık kazanmasını

sağlayan yanının daha ziyade bu siyasî kullanışlılığı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Huntington'ın açıklama modelinin, sosyolojik bir analize medeniyet kavramını konu etmekle sosyoloj ik teamüllere aykırı davrandığı söylenebilir. Sosyolojik uylaşımlarda sınırları kesin hatlarla çizilemeyen muğlak bir deyim olarak karşılanmış olan medeniyet kavramına odaklanmanın neredeyse zorunlu olarak ihmal etmek zorunda olduğu birçok boyut vardır. Örneğin Huntington, sınıfların varlığını ve bunların ekonomik hayatta oluşturdukları gerilimleri ve bunların kimi zaman medeniyetler üstü teşekküllerini görmezlikten gelmektedir. Aynı şekilde modernleşme teorilerinin göz diktikleri birçok kültürel ve sosyal gelişmenin açıklamışını da ihmal etmiş gözükmektedir.

Aslında kendisi bu ihmali tercih ettiğini söyleyerek kendi görü-şündeki daralmayı

haklılaştırmayı denemektedir. Kendi görüşünü paradigmalar kulvarında değerlendirdikten sonra sözkonusu ihmali ancak görülmesi gereken başka sorunları görünür kılmak için tercih ettiğini rahatlıkla söyleyebilecektir. Körfez Savaşı, Cezayir olayı, Bosna soykırımı, Salman Rüşdi olayı gibi durumların ne sınıfsal ne de modernleşme bakışaçılarından açıklanabilecekleri gözönünde tutulduğunda haksız görülmeyebilir de. Ancak burada görülmesi

gereken ve elinizdeki derlemedeki birçok yazının işaret ettiği gibi, Huntington bütün bu haklılığını -böylesi bir yola sapmış olmanın doğal sonucu olarak- Batı merkezli oryantalist bir bakışaçısını daha da pekiştirmek için istihdam etmektedir.

Dolayısıyla bu haksızlık çok da masum bir nesnel geçerlilik iddiasıyla yetinmemekte, yeni dünya düzeninde Batı'ya karşı muhtemel herhangi bir uygarlık seçeneğine karşı Batılılar'ın şiddet kullanımı da dahil her çeşit tedbire başvurumunun anlaşılır kılınmasında işe koşulmayı zımnen hatta yer yer açıkça kabullenmektedir.

Elinizdeki derleme Huntington'ın bu önerisini ayrıntılarıyla açıkladığı makaleler ve mülakatlarının yanısıra bu öneriyi birçok bakımdan

11

enine boyuna tartışan b. Ajanı t ı Darüey, K. Mahbubanı, . Brzezinski, F.

Fukuyama, J. Kurth, B. Kausikan, E.S. Ahmed, M Hanna, I. Wallerstein, P. Sane, A.

& H. Toffler, G. Picco, M. Aguirre, M. Arkoun, Abdurrahman Münif, J.F. Bayart, P. Beaudet, P. L. Berger, A. Sullivan, S. Amin, Arnold Toynbee, A. Davudoğlu, A.

İnsel, M. Özcan, B. Toprak, Ş. Alpay, D. Perinçek, K. Kahraman. 1. Kiras, H.

Hatemi, M. Özdağ, S. Şener, Z.B. Sayın, Ö. Laçiner, Y. Aktay, M. Yılmaz gibi tanınmış yerli ve yabancı düşünürlerin yazılarından oluşmaktadır. Murat Yılmaz'ın yaptığı derlemeye yazılarının alınmasına izin veren yazar ve yayıncılara teşekkür ederiz. Yayınevi olarak bu tür derlemelerle herhangi bir meselenin ele alınmasında farklı seslerin yankılanacağı bir 'Vadi' olmanın gereğine inanıyoruz.

'Vadi'de seslerin çoğalmasıyla derinleşilir, fakat seslerin tüm birlikteliği tek bir

'Sadâ'nın bekasına tanıklık eder.

12

MEDENİYETLER ÇATIŞMASINA GİRİŞ

Murat YILMAZ

Soğuk savaşın bitmesiyle dünya yeni bir "durum değerlendirmesi" içine girdi.

Soğuk savaş döneminde inşa edilen kozmosun yıkılması, bir "kaos korkusunu"'

tedavüle sokuyordu: Böylece bizleri kaostan kurtaracak yeni bir kozmosu inşa edecek bir "x" teorisi beklenir oldu.2

Bir "x" teorisi bekleyişi karşılıksız kalmadı, artık bir çok "x" teorisinden bahsedilebilecek durumundayız. Biz burada "x" teorilerinden yalnızca biri üzerinde teksif olarak, bu teorinin giriş bilgilerini sunmayı deneyeceğiz. Yeri geldikçe konumuzla ilgileri ölçüsünde diğer "x" teorilerine de atıflarda bulunarak, üzerinde asıl olarak duracağımız "Medeniyetler Çatışması" teorisini tebarüz ettirecek bilgilere işaret etmekle yetineceğiz.

* * *

I.Kaos zannettiğimizin bir başka kozmos olduğu konusunda Kadir Cangızbay şöyle diyor:

"Bize kaosmuş gibi gelen, aslında birilerinin, bizi de kapsayan, bizi de kendisine tabî

kılan kozmos'undan başka bir şey değildir." Hiç Kimsenin Cumhuriyeti, Ütopya Yay., Ankara, 2000, s. 112. Cangızbay bizi, nüfuz edemeyerek kaos zannettiğimiz yeni kozmos'un ardındaki düzenleyicilere, faillere karşı uyarıyor.

2.Stephen M. Walt "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram" (Çev.Başak Çalı), Foreign Policy dergisi (Türkiye), Bahar 1998, s.20.

Konuya girmeden Huntington'ın makalesinin tercümesinde, uygarlık ile medeniyet arasından, medeniyet kelimesinin tercih edilmesi' nin yerindeliğini kısaca açıklamalıyız. Bir ansiklopedi bilgisiyle başlayalım:

"Medeniyet kelime anlamı olarak şehirleşmek, şehir hayatını benimsemek anlamına gelir; teknik anlamda kültürün maddî ve teknik unsurlarını ifade eden bir terimdir."

"Arapça 'şehir' demek olan Medine kelimesinden türetilen 'medeniyet', Batı dillerindeki 'civilisation'a karşılık olmak üzere, XIX. yüzyıldan itibaren dilimizde kullanılmaktadır. Daha önce Osmanlı yazarlarının insanlığın maddî ve manevî bakımdan yüksek refah dönemlerini anlatmak için 'medeniyet' anlamında imar, ümran ve

ma'mur kelimelerini kul anmayı tercih ettikleri görülür. 1890'lardan itibaren 'medeniyet' bugünkü

teknik özellikleri de ifade eden bir terim olarak dilimize yerleşmiş, 1940'lardan sonra ise yerine 'uygarlık'

kelimesi teklif edilmiştir. Günümüzde her iki kelime birlikte kullanılmaktadır.

Bizim medeniyet kelimesini tercih edişimiz, din kelimesi ile karabetindendir. Eski adı Yesrib olan yere Hz. Peygamberin hicret etmesiyle Medine-i Nebi denilmeye başlanmıştır.4 Bu ibare Nebinin şehri veya beldesi anlamının ötesinde, dinin yaşadığı yer olarak da bir anlam kazanmıştır.

Huntington medeniyeti dine indirgememektedir ama ona tayin edici bir öncelik vermektedir. Bu itibarla uygarlık yerine medeniyeti tercih etmemiz Huntington'ın meramını daha iyi ifade edebilmek içindir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Churchill'in ifadesiyle Avrupa'yı ikiye bölen demir perdenin teşekkülü ile ikili kutuplu bir dünya "dengesinden" bahsedilebilirdi. Bu

"denge", 1917 Ekim Bolşevik Devrimiyle kurulup İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında dünyayı etkileyen "alternatif bir güce dönüşen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin liderliğindeki Sosyalist Doğu Bloku (Varşova Paktı) ile bul.Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul 1991, Cilt:2, s. 415.

4.Teme! Türkçe Sözlük, Tercüman Gazetesi Yayınlan, (Redaktör: Doç.Dr. Mertol Tulum), İstanbul 1986, Cilt:3, s.843.

Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1988, s.714-715.

Şinasi Gündüz, Din ve hvmç Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s.253.

nun karşısında yer alan esas olarak liberal demokrat-"gelişmiş" kapitalist Batı

Bloku (NATO Paktı) arasındaki mücadeleden oluşuyordu. Bu iki kutup arasında cereyan eden soğuk savaş sosyalist Doğu Bloku'nun ve akabinde SSCB'nin dağılmasıyla sona erdi.

İki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasıyla"ne olacak bu dünyanın hali?"

sorusu muhtelif teoriler esasında cevaplandırılmaya çalışıldı. Bu "x" teorilerinin muzaffer blokun lider ülkesi olan ve dünyadaki tek süper güç vasfını kazanan ABD

kaynaklı olması beklenebilirdi. Nitekim böyle oldu. ABD liderliğinde bir "yeni dünya düzeni" olacağı iddiasındaki kibirli muzafferiyet, dünyanın birçok bölgesinde meydana gelen savaş ve iç savaşlarla oluşan "yeni dünya düzensizliğine bir nizam ve intizam verme anlayışına dönüştü. Bu meyanda tarihin sonu, medeniyetler çatışması, yaklaşan anarşi, düşük yoğunluklu çatışma, sınırsız dünya, küreselleşme, kontrolden çıkmış dünya, moleküler iç savaş, post-modern savaş

gibi adlarla ifade edilen teoriler gündeme geldi. Zikredilen teorilerden "tarihin sonu" tezini açarak devam edelim.

Esasen tarihin sona erdiği veya ereceği iddiası, yeni bir iddia değildir. Fakat dünya özel ikle 1950 sonrası birçok şeyin sona erdiği iddialarına şahit oldu: İdeolojilerin sonu, devrimin sonu, öznenin sonu, toplumsalın sonu, vs. Bu "son"

arayışı dünyanın sonuna ilişkin dinî anlayışın laikleşmiş bir türevidir.5

Francis Fukuyama'nın tarihin sonu tezi modern liberalizmin bütün ideolojiler karşısında muzaffer olduğu iddiasıdır. Buna göre, liberalizmin çözemediği veya çözemeyeceği bir meseleyi çözebilecek hiç bir muhalif ideoloji yoktur. Bu anlamda tarih bitmiştir; artık tarih yapacak, bir meseleyi çözerek "di"li geçmiş

zamana gönderecek bir özne yoktur. Özetle artık tarihe ihtiyaç kalmamıştır.

Belki de insanların tarihin olmayışından, rahatlıktan kaynaklanan iç sıkıntısıyla yeniden tarihe dönmeleri mümkün olabilecektir. Fukuyama Batı'yı ve liberalizmi esas alan bir tarih okumasıyla Batı dışındaki dünyanın ve liberalizmin dışındaki ideolojilerin tarih çamurlarında debelendiğini, dünyaya hitap

5.Bu konuda Yasin Aktay'ın kitabımızda yer alan "Eskatolojilerin Sonu'ndan Çatışmanın Devamına" yazışma bakılabilir.

edemediklerini ve önlerinde ancak Batı tarihini taklit etme seçeneğinin bulunduğunu söylemektedir.

Samuel P. Huntington ise, medeniyetler çatışması teziyle dünyadaki mevcut medeniyetlerin Batı'yı taklit edemeyecek farklı zatiyetlere sahip olduğunu iddia eder. Huntington'a göre:

"Yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı

kültürel olacak. Millî devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat, global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hâkim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muharebe hatlarını teşkil edecek. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihaî safha olacak."'

Huntington Batı'nın dünya hâkimiyetini ve değerlerini tehdit eden diğer medeniyetleri ciddiyetle değerlendirerek stratejisini buna göre oluşturması

gerektiğini iddia ediyor.

Huntington medeniyetler çatışması tezini esas olarak Batı için bir "strateji"

belirleme kaygısıyla ifade etse de, tezin aynı zamanda "tarih" ve "siyaset felsefesi" tartışmalarını tahrik edeceği de açıktır. O yüzden medeniyetler çatışması tezinin esas olarak stratejik bir karakteri olduğu ihmal edilmeden, tarih ve siyaset felsefesi sahalarına sirayet edecek boyutları dikkate alınmalıdır.

Bu üç boyuttan herhangi birinin ihmali meselenin künhüne vakıf olmayı

zorlaştıracaktır.

İtalyan bilim adamı G. Sacco, Huntington'ın tezini eleştiriye bir hatırlatma ile başlıyor: Huntington'ın makalesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında G. Kernan'ın aynı

dergide, yani Foreign Affairs'de M.X. imzasıyla çıkan ve soğuk savaş dönemini başlatan anti-sovyetik makalesine benzemektedir. Sacco "Medeniyetler Çatışmasını yeni bir haçlı seferi için silahlara çağrı, bir savaş çığlığı, bir slogan olarak nitelendiriyor. Huntington'ın analitik akla değil, insanın mensubu olduğu grup reflekslerine hitap ettiğini ve ABD'deki siyasî iklimin öncü işaretlerini ö.Fukuyama'nın

tezi ve tartışması için bkz. Tarihin Sonu mu, Vadi Yayınlan Ankara 1999.

7.Huntington "Medeniyetler Çatışması mı.'" s.22-49

16

verdiğini ifade eden Sacco bu düşünceleri gerçekçi bulmamakla beraber, sırf tekrar edile edile normal hale gelecek ve gerçekleşebilecek kehanetler haline dönüşebileceğini iddia ediyor.8 Taner Timur'un isabetle kaydettiği üzere bu tavır, bizi Huntington'ın iddiasını görmezden gelerek tartışmamaya sevk edebilir.

Halbuki bunun yerine tartışarak tahlil etmek, çelişki ve yanlışlarını sergilemek; konuyu verimli bir vadide iskân etmek daha doğru bir tavır olacaktır.

Huntington'ın İslam medeniyetine yönelik menfi bakış açısı ve Türkiye'yi medeniyetler karşısında en fazla "bölünmüş ülke" olarak değerlendirmesi, bu konunun ciddiyetle ele alınması gerektiğini ziyadesiyle göstermektedir.

Huntington'ın medeniyetler çatışması tezi de esasen yeni bir tez değildir, ondan birkaç sene evvel Bernard Lewis tarafından da dile getirilen bu tezin asıl sahibi Arnold Toynbee'dir.9

Bu noktaya daha sonra dönmek üzere medeniyetler çatışması tezinin değerlendirilmesinde Karl Marks'ın şu uyarısını dikkate almalıyız:

"Gündelik yaşamda herhangi bir tüccar, bir kimsenin olduğunu iddia ettiği ile gerçekten olduğu arasında ayırım yapmasını çok iyi bilir, ama bizim tarihimiz henüz bu basit bilgiye ulaşamamıştır. Bizim tarihimiz, her çağ için o çağın kendisi hakkında söylediklerine ve beslediği kuruntulara hemen inanır."10

Hemen inanmamak ve iddia edileni değil, gerçekte olanı aramak şimdi moda olan tavırla failin sadece "niyetini" anlamakla mümkün olmaz. Failin fiilini bir yana bırakarak niyetiyle meşgul olmak, bizi sosyolojik zeminden kopan bir söylem analizine mahkûm edebilir.11 Mecelle'nin "Niyetler batınîdir, amellere göre karar verilir" hükmü, bizim değerlendirmemizde de geçerlidir. Buradaki "amel",

"toplumsal" ve "tarihî" bir zeminden ve o zeminde neşet eder. Tarihî ve toplumsal 8.Aktaran Taner Timur "İktisadi Kalkınma, Siyasal Rejimler ve Demokrasi Krizi", Marksizm ve Gelecek, Kış 1996, s.31-32.

9.Toynbee'nin bu kitapta yer alan "Medeniyetler Karşılaşması" makalesine bakılabilir, ancak Toynbee'nin bu konuda yazdığı başka metinler de vardır.

IO.Karl Marks, Alman ideolojisi, (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara-1987, s.74-11.Metin Çulhaoğlu, Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu, Sarmal Yayınları, İstanbul 1997, s.292-294-zeminden bağımsız olarak "niyet" anlaşılamayacağı gibi söylem de anlaşılamayacaktır.

Tarihî ve toplumsal zeminden ne kastettiğimizi tasrih ederek devam edelim.

Birbirinden farklı tarihlerden değil, modernlikle tekleş-miş bir tarihten ve tarihle tedahül ilişkisinde olan bir toplumdan bahsediyoruz. Modernlik veya ona tam tekabül etmese de, ana karakteri ve koordinatları itibariyle önemli farklılıklar taşımayan kapitalizm, Batı Avrupa'da ortaya çıktıktan sonra Wallerstein'ın belirttiği üzere bir dünya sistemi olmak iradesini içinde barındırdığından, bütün dünyaya yayılmıştır. Bu yayılma, kendiliğinden kaynaklanan bir etkinlikle değil eski rejimin ve yapıların tasfiyesi pahasına, yer yer savaşlara da varabilen mücadelelerle olmuştur. Kapitalizmin yayılışı ve bir dünya sistemi haline gelişi karşısında yenilen veya en hafif tabiriyle etkilenen toplumlar, var olabilmek için modernlik halini kendi coğrafyalarında yaratmak istemişlerdir.

Modernlik halinin algılanışından yeniden yaratılışına kadar, birçok konuda, modernleşme hareketlerinin ürünleri ile modernliğin orijinal ürünleri arasındaki esaslı farklılıkların mevcudiyeti inkâr edilemez. Bu farklılaşmada toplumsal formasyonların ve aktörlerin farklı olmalarının yanı sıra, modernleşmeye çalışan ülkelerin yönetici elitlerinin modernleşmeyi geleneksel zihniyet kalıpları ve topluma bakışları esasında bir tür kontrol aracına ve sürecine dönüştürmüş

olmalarının payı büyüktür. Hatta bu durum öylesine bir hal almıştır ki,

"modernleşme" olarak adlandırılan süreç Batı Avrupa'daki "büyük dönüşümün" bir sonucu olarak değil, bağımsız bir süreçmiş gibi değerlendirilebilmiştir. Böylece

"(. .) bizim tarihimizin de gerçek tabanını oluşturan Avrupa tarihi, kendi çelişkileri içerisinde ve doğrudan sorgulama konusu olmamış,

onun 'tanzimatçı'
sonuçlarının çözümlenmesi çabalarıyla yetinilmiştir. Sanıyorum ki bir türlü 'Batı'lı
olamayışımızın nedenlerinden biri de budur."12

Taner Timur'un bu ifadelerine Batı Avrupa tarihinin oluşumuna tesir etmiş
Osmanlı Devleti'nin "kibirli" tavrının yarattığı alâkasızlıkla beraber yukarıda işaret edilen algılama bozuklukları da ilave edilirse tablo tamamlanmış olur.

Samet Ağaoğlu gibi derinlere nüfuz edebilen bir kişinin Yusuf Akçura tahlili, konuyu daha iyi anlamamızı

12.T. Timur, agm. s.21.

sağlayabilir. Şöyle diyor Ağaoğlu:

"Fikirleri biraz sola kaçıyordu. Fakat hiç bir zaman 18'inci asır sosyalizminin hududunu aşmadı. Romantik, hissî, daha ziyade içtimaî tesanüt nazariyelerinin tesiri altında bir çeşit ütopistti. (. .) Bir yandan sosyalist bir içtimaî görüşü romantik bir zihnî meşgale halinde yürütürken diğer taraftan koyu bir milliyetçi telâkkinin sahibiydi ve bu iki fikrin yarattığı tezadın kıskaçları arasında hakiki bocalamaları oluyordu.

Akçura'nın bocalaması Niyazi Berkes'in "ikiyüzyıldır neden bocalıyoruz?"
sorusuyla beraber düşünülmeli. Türkiye modernliği ve bu sürecin kristalleşmiş
ideolojilerinin teşekkül ettiği ondokuzuncu yüzyılı, Metin Çulhaoğlu'nun deyişiyle ondokuzuncu yüzyılın birikimini14 ne "imparatorluğun en uzun yüzyılında" ne de daha sonra gerektiği gibi temellük edememiştir.

* * *

Türkiye Huntington'ın bakış açısına yabancı değildir, daha önce de Toynbee tarafından ifade edilen tezin, siyasetçiler düzeyindeki bir tartışmasını buraya aktarmak yararlı olacaktır.14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin kazanmasıyla Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkünden ayrılacak olan İsmet İnönü, köşkteki son gecesinde CHP'nin önde gelen yöneticilerine bir veda yemeği verir. Bu gecede söz alan Faik Ahmet Barutçu Toynbee'nin

demokratik rejimin belirli bir medeniyet düzeyinin rejimi olduğu, Doğu'da kurulamadığı düşüncesine atıfta bulunarak, bu düzey yakalanmadan, sadece iyi niyetlerin diktatörlüğe karşı

bir güvence teşkil edemeyeceğini söylüyor. Sözü 14 Mayıs 1950 seçimlerine getiren Barutçu seçimlerde CHP'yi yıkanın "devrime düşman olan kara kuvvet"

olduğunu, Konya'da CHP'ye oy vermenin günah olmadığına ilişkin müftülükten fetva alıp, köylerde yayınlamak zorunda kaldıklarını ifade ediyor. Böyle bir toplumda rejim, "sözü ayağa düşürebilir". Ayak takımı toplum hayatına yeni bir şekil vermek isteyince, barış ve düzen ihtiyacı ortaya çıkar ve baştakiler Türkiye'yi başka bir yönetime, yani demokratik olmayan bir yönetime
1.3.Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, Ncbioğlu Yayınevi, İstanbul (tarihsiz), s.71. 14-M. Çulhaoğlu'nun bu konudaki ufuk açıcı değerlendirmesi için yukarıda adı geçen kitabına bakılabilir.

19

dönüştürebilir. Faik Ahmet Barutçu'nun bu değerlendirmesine İsmet Paşa şu cevabı veriyor:

" -Toynbee, bu yeni rejimin (demokrasinin-M.Y.) bir Protestan-Hristiyan rejimi olduğunu söyler.

Müslümanların bu rejimi kuramayacağı düşüncesindedir, ama bu onun bağnaz yanıdır."

İsmet Paşa'nın işaret ettiği bu "bağnazlık" hâlâ karşımıza çıkabilmektedir.

Mamafih bu bağnazlık sadece bağnazlık olsun diye ortaya çıkmıyor, bağnazlığın arkasındaki güç ve çıkar ilişkileri anlaşılmadıkça gerçek tam olarak görülemez.

Huntington'da yeniden zuhur eden "oryantalizm"in Pierre Beaudet'ın ifadesiyle

"doğu"ya karşı "modernlik" iddiasını16 hem modernleşmeye hem de demokratikleşmeye çalışan Türkiye'de bu kez "bocalamadan" tartışmalıyız.

Bassam Tibi medeniyetler çatışmasının icat edilmediğini, daha ziyade suistimal edildiğini ve demokrasinin medeniyetler arasında köprüler kurabileceğini ileri sürüyor.'^ Yükselen "üçüncü demokrasi dalgasında Pakistan'daki askerî darbe ve Türkiye'deki 28 Şubat süreciyle yaşanan "düşük yoğunluklu darbe" acaba Huntington'ı haklı

mı çıkarıyor? Yoksa olup biten Rusya'daki, Peru'daki gibi otoriter rejimlerin ve dalgaların bir yansıması mı? Bu mukayeselere girişmeden oryantalist bir bakış açısını içselleştiren laikçi veya islamcı yorumların analitik bir değeri yoktur.18

Daha önce genel olarak altını çizdiğimiz bir hususu şimdi din üzerinden Erol Güngör'ün diliyle bir daha söyleyelim:

"(. .) dinin esası değişmez, onun esasını teşkil eden kaynaklar, insanların 15.Faik Ahmet Barutçu, Siyasî Hatıralar (1939-1954), Milliyet Yayınları, istanbul 1977, s.428.

16.Bu konuda Pierre Beaudet'nin bu kitapta yer alan makalesine bakılabilir.

Beaudet'nin makalesinde atıfta bulunulan oryantalizmin iki ciddi eleştirisi Türkçeye çevrilmiştir. Thierry Hentch, Hayali Doğu, (Çev. Aysel Bora), Metis Yayınları, istanbul, 1996; Martin Bernal, Kara Atena, (Çev. Özcan Büze), Kaynak Yayınları, istanbul, 1998. Bu kitaplardan Kara Atena, belki de Kaynak Yayınları'ndan çıktığı için, lâyık olduğu ilgiyi göremedi.

17.Bassam Tibi, "islam Uygarlığında Sivil Toplumun Kültürel Dayanağı: islam ve Demokrasi-Uygarlıklar Arasında Köprüler", Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yayınları, istanbul 1999, s.31vd.

18.Mukayeseli bir çalışma için T.Timur'un yukarıda adı geçen makalesine bakılabilir.

özel yorumlarından müstakil olarak, hiçbir değişmeye uğramaksızın durur. Din değişmediği halde insanların onunla ilgili anlayışları değişiyorsa, o zaman bu değişmenin sebeplerini dinde veya insanlarda değil, fakat onların dışında bir takım kaynaklarda aramamız lâzım. Başka bir ifadeyle söylersek, insanları değiştiren, her devrin insanına başka türlü tesir eden, dolayısıyle insanların şahıslarına değil, onların zamanlarına bağlı

bulunan bir takım âmil erden bahsetmemiz doğru olur."1

Modernliği ve ondokuzuncu yüzyıl birikimini temellük edemeyişimiz yüzünden bocalayışımız hâlâ devam ettiği gibi, modern dünya ve tarih karşısında "biz bize benzeriz” bir kaçış ve sathîlikle malulüz. Her fikri, "stratejik" bir araç veya silah derekesinde

algılayabilen iklimden bir türlü çıkamıyoruz. Huntington'ın medeniyetler çatışması tezi de, zaten stratejik bir yaklaşım içerdiğinden bu iklimi besliyor. Medeniyetler Çatışması kitabının Harb Okullarında en çok okunan kitaplar arasına girmesi de, bu algılamanın bir göstergesi olsa gerek. Biz kitabımızda konunun "stratejik" karakterini lâyıkıyla değerlendiren ama tartışmayı stratejiyle sınırlandırmayan, tarih ve normatif alanlarda da konuya açılım getirebilecek bakış açılarını en geniş yelpazede derlemeye çalıştık.

NOT: "Medeniyetlerarası Diyalog Çabaları"

Huntington'un medeniyetlerin çatışması teorisine "medeniyetler arası diyalog" teziyle cevap verenler de oldu. İran Cumhurbaşkanı Hatemi "medeniyetler arası diyalog" tezini uluslararası politikanın bir aracı olarak, İran'ın Batı dünyasıyla ilişkilerini düzeltmek amacıyla kullanmak istedi. Türkiye'de de "medeniyetler arası

diyalog" toplantısı gerçekleştirildi. Yine Huntington'ın çatışma iddiasına cevap olmak üzere Türkiye'de ve dünyanın başka yerlerinde farklı dinlerden katılımcılarla "dinler arası diyalog" toplantıları düzenlendi. Bize göre bunlardan takdire şayan olanlardan biri Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından gerçekleştirilen ve bilâhare "Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga" adıyla kitaplaştırılan Medeniyetlerarası Diyalog Kongresi'dir. Konuyla ilgilenen okura bu kitabı hararetle tavsiye ettiğimizi "meraklısına notlar" kabilinden kaydedelim. (Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.) 19.Erol Güngör, İslamın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Neşriyat, istanbul 1989, s.35.

21

MEDENİYETLER ÇATIŞMASI MI?

Samuel P. HUNTINGTON

Bundan Sonraki Mücadele Modeli

Dünya siyaseti yeni bir safhaya giriyor ve entellektüeller daha başkalarıyla birlikte bu durum karşısında, tarihin sonu, milli devletler arasında geleneksel rekabetlerin geri dönüşü, globalizm ve tribalizm pistonlarının çekişmesi yüzünden mil i devletin gerilemesi türünden görüşlerin her biri doğmakta olan realitenin muhtelif yönlerini yakalıyor. Bununla beraber, onların tamamı, muhtemelen gelecek

yıllarda global politikanın alacağı vaziyetin hayati ve gerçekten merkezi bir yönünü gözden kaçırıyorlar.

Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hâdiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı

medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek.

Medeniyetlerin çatışması global politikaya hâkim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek.

Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihaî safha olacak. Modern milletlerarası sistemin Westphalia Barışı'yla birlikte doğuşundan bu yana, birbuçuk asırdan beri Batı dünyasındaki mücadeleler, büyük ölçüde bürokrasilerini, or-

dularını merkantilist ekonomik güçlerini ve en mühimi idare ettikleri toprakları

genişletmeye teşebbüs eden prenslerle imparatorlar, mutlakiyetçi monarklarla meşrutiyetçi monarklar arasında meydana gelmiştir. Onlar bu süreç içinde mil i devletleri vücuda getirdiler ve Fransız Ihtilâli'nin başlamasıyla birlikte esas mücadele çizgisi prensler yerine milletler arasında teşekkül etti. 1793'de R.R.

Palmer'in ileri sürdüğü gibi, "Krallar arasındaki savaşlar bitti, milletler arasındaki savaşlar başladı." Bu 19. Asır modeli Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etti. Ondan sonra, Rus İhtilali ve ona karşı gösterilen tepkinin bir neticesi olarak, mil etler mücadelesi yerini önce komünizm, faşizm-nazizm ve liberal demokrasi arasında ve daha sonra da komünizm ve liberal demokrasi arasında cereyan eden ideolojiler mücadelesine bıraktı. Bu sonuncu mücadele, Soğuk Savaş esnasında, iki süper güç arasındaki mücadelenin mücessem ifadesi olmuştur. Bu süper güçlerin hiçbirisi, klasik Avrupai anlamda bir millî devlet değildi ve her birisi hüviyetini kendi ideolojisinin terimleriyle tarif ediyordu.

Prensler, millî devletler ve ideolojiler arasında cereyan eden bütün bu kavgalar, esasen Batı medeniyeti bünyesindeki mücadelelerdi; Wil iam Lind'in deyimiyle,

"Batı'ya ait İÇ savaşlar"di. Daha önce 17, 18. ve 19. asrın savaşları ve dünya savaşları kadar Soğuk Savaş'ın gerçeği de bu idi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, milletlerarası siyaset Batılı görünüşünün dışına çıkıyor ve Batı ile Batılı

olmayan medeniyetler arasında ve Batı dışı medeniyetlerin kendi aralarındaki etkileşim, milletlerarası siyasetin odak noktası haline geliyor. Medeniyetler siyasetinde, Batılı olmayan medeniyetler dahil millet ve hükümetler, artık, tarihin, Batı kolonyalizminin hedefleri biçimindeki objeleri olarak kalmıyorlar, fakat tarihin muharrik ve müşekkilleri olarak Batı'ya katılıyorlar.

Medeniyetlerin Tabiatı

Dünya, Soğuk Savaş esnasında, Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünyalara bölünmüştü.

Bu bölünmeler artık münasebetsiz düşüyor. Şimdiki halde ülkeleri, siyasî ve iktisadî sistemleri veya ekonomik gelişme seviyeleriyle alâkalı terimlerle değil, bunun yerine kültür ve medeniyetleriyle ilgili terimlerle gruplandırmak çok daha manidardır.

23

Bir medeniyetten bahsettiğimiz zaman neyi kastediyoruz? Medeniyet kültürel bir varlıktır. Köyler, bölgeler, etnik gruplar, milliyetler, dinî gruplar. . Bütün bunların hepsi, kültürel çeşitliliğin farklı seviyelerinde ayrı kültürlere sahiptirler. Güney İtalya'daki bir köyün kültürü, Kuzey İtalya'daki bir köyünkinden farklı olabilir; fakat her ikisi de onları Alman köylerinden farklı kılan müşterek İtalyan kültürünü paylaşacaklardır. Avrupalı toplumlar, kendilerini, sırasıyla, Arap ve Çin toplumlarından ayıran kültürel hususiyetleri paylaşacaklardır. Mamafih, Araplar, Çinliler ve Batılılar daha geniş herhangi bir kültürel varlığın parçası değildirler.

Bunlar medeniyetleri teşkil ediyorlar. Bir medeniyet, bu suretle, insanların kendilerini diğer türlerden ayırteden yönünden başka onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Medeniyet, hem dil, tarih, din, âdetler, müesseseler gibi ortak objektif unsurlar vasıtasiyle ve hem de insanların sübjektif olarak kendi kendilerini teşhis etmeleri suretiyle

tarif edilir. İnsanlar çeşitli kimlik seviyelerine sahiptirler. Roma'da oturan bir kişi, kendisini bir Romalı, bir italyan, bir Katolik, bir Hristiyan, bir Avrupalı, bir Batılı olarak, değişen yoğunluk dereceleriyle tanımlayabilir. O kişinin mensup olduğu medeniyet, onunla kendisini kuvvetle teşhis ettiği en geniş kimlik seviyesidir, insanlar kimliklerini yeniden tanımlayabilirler ve tanımlarlar da ve bunun neticesi olarak medeniyetlerin kompozisyonu ve sınırları değişir.

Medeniyetler, Çin gibi (Lucian Pe'in ifadesiyle, 'devlet olmak iddiasında bulunan bir medeniyet') çok büyük sayıda bir insan topluluğunu yahut, meselâ, Karayipler'deki Anglofon unsuru gibi çok az sayıdaki bir insan kümesini de ihata edebilir. Bir medeniyet, Batılı, Latin Amerikan ve Arap medeniyetinde olduğu gibi çeşitli millî devletleri veya Japon medeniyetindeki gibi tek bir mil î devleti ihtiva edebilir. Medeniyetler, açıktır ki (farklı birtakım unsurları) mezcedip örterler ve alt-medeniyet birimleri ihtiva edebilirler. Batı medeniyeti, Avrupa ve Kuzey Amerika gibi iki ana varyanta; İslâm, Arap, Türk ve Malezya alt-bölümlerine sahiptir. Medeniyetler, yine de anlamlı zatiyetlerdir ve kendi aralarında keskin hatlara rastlamak nadir görülen bir şey ise de gerçektir. Medeniyetler dinamiktir; yükselir ve düşerler; bölünür ve birleşirler. Herhangi bir tarih öğrencisi bilir ki, medeniyetler zaman içinde zeval bulur ve bertaraf olurlar.

24

Batılılar, milli devletleri, dünya hâdiselerinin başlıca aktörleri olarak düşünmeye mütemayildirler. Halbuki, mil î devletler, sadece birkaç asırdan beri öyle olmuşlardır, insanlık tarihinin daha geniş bir dönemi medeniyetlerin tarihi olmuştur. Arnold Toynbee'nin A Study of History'de. teşhis ettiği belli başlı 21

medeniyetten, çağdaş dünyada sadece 6 tanesi mevcut olmuştur.

Medeniyetler Niçin Çatışacak?

Medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, bel i başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine, Batı, Konfüçyus, Japon, İslâm, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri giriyor. Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıkları boyunca meydana gelecektir.

Vaziyet neden böyle olacak?

Birincisi, medeniyetler arasındaki farklılıklar sadece hakikî değil esaslıdırlar.

Medeniyetler birbirlerinden tarih, dil, kültür, gelenek ve en mühimi de din yoluyla farklılaşırlar. Farklı medeniyetlerin insanları, hak ve sorumluluklar, hürriyet ve otorite, eşitlik ve hiyerarşinin izafî

ehemmiyeti hakkında farklılaşan görüşleri kadar Tanrı ile insan, fertle grup, vatandaşla devlet, ebeveynle çocuklar ve karı

koca arasındaki ilişkiler konusunda da farklı fikirlere sahiptirler. Bu farklılıklar, asırların ürünüdür. Kısa zamanda zail olmayacaklardır. Bunlar, siyasî ideoloji ve rejimler arasındaki farklılıklardan çok daha esaslıdırlar. Farklılıklar illâ da mücadele demek değildir ve mücadele de muhakkak surette şiddet mânâsına gelmez. Gerçi, asırlar boyunca, en uzun ve şiddetli mücadeleleri, medeniyetler arasındaki farklılıklar husule getirmiştir.

ikincisi, dünya gittikçe daha küçük bir yer haline geliyor. Farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimler gittikçe artıyor: Bu artan etkileşimler medeniyet şuurunu ve medeniyetlerin kendi bünyelerindeki müştereklerin yanı sıra medeniyetler arasındaki ayrılıkların farkedilmesini güçlendiriyor. Fransa'ya yönelen Kuzey Afrika göçü, Fransızlar arasında husumet doğurmakla kalmamış, aynı zamanda 'iyi'

25

Avrupalı gözüyle bakılan Katolik Polonyalı göçünü kabul etme temayülünü de arttırmıştır. Amerikalılar, Japon yatırımına, Avrupa ülkeleri ve Kanada'dan gelen daha büyük yatırımlardan çok daha olumsuz tepki göstermişlerdir. Benzer şekilde, Donald Horowitz'in ileri sürdüğü gibi, "Bir Ibo" olabilir. . Nijerya'nın Doğu bölgesindeki bir Ovverri Ibo'sıı veya bir Onitsha Ibo'su. O, Lagos'ta basit bir Ibo'dur. Londra'da bir Nijeryalı'dır. New York'ta ise bir Afrikalıdır. Farklı

medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşimler, sırasıyla düşünceyi gerisin geriye, tarihin derinliğine doğru yaymak için farklılık ve adavetleri abartarak canlandırmak suretiyle insanların medeniyet şuurlarını artırıyor.

Üçüncüsü, dünya çapındaki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreçleri, insanları çok eski mahallî kimliklerden koparıyor. Bunlar aynı zamanda, bir kimlik kaynağı olarak milli devleti zayıflatıyor. Dünyanın çoğu yerinde bu boşluğu doldurmak için din, sık sık "fundamentalist" diye yaftalanan hareketler biçiminde devreye girmiştir. Bu tür hareketler, İslâm'da olduğu kadar Batı Hristiyanlığı, Musevilik, Budizm ve Hinduizm içinde de boy gösteriyor. Çoğu ülke ve dindeki fundamentalist hareketler içinde faal olan insanlar genç, yüksek tahsilli, orta sınıf teknisyenleri, meslek ve iş sahibi kişilerdir.

George Weigel'in işaret ettiği gibi, "Dünyanın sekülarizasyondan uzaklaşması, yirminci asrın sonlarındaki hayatın hâkim sosyal gerçeklerinden birisidir. Dinin yeniden doğuşu, Gilles Kepel'in ifadesiyle "Tanrının Rövanşı", medeniyetleri birleştiren ve milli sınırları aşan bir kimlik ve ümit temeli sağlıyor.

Dördüncüsü, medeniyet şuurunun gelişmesi Batı'nın iki yönlü rolü tarafından güçlendiriliyor. Batı bir yandan kudretin zirvesindedir. Mamafih, aynı zamanda ve belki bir netice olarak, Batılı olmayan medeniyetler arasında ecdat fenomenine dönüş ortaya çıkıyor. Bir insan, gittikçe artan bir şekilde Japonya'da maneviyata ve Asyalılaşma'ya doğru eğilimler; Nehru mirasının sonu ve Hindistan'ın

'Hindulaşması', Batının sosyalizm ve milliyetçilik fikirlerinin başarısızlığı ve bunun üzerine Orta-Doğu'daki 'yeniden-İslâmlaşma' ve şimdi Batılılaşmaya karşı Boris Yeltsin’in memleketindeki Ruslaşmayla ilgili bir tartışma hakkında (birtakım) referanslar işitir. Gücünün zirvesindeki bir Batı, Batılı olmayan yollardan dünyayı

biçimlendirmek için

gittikçe daha fazla arzu, istek ve kaynağa sahip olan Batı dışı ülkelerle yüz yüze geliyor.

Batılı olmayan toplumların elitleri, geçmişte, ekseriya Oxford, Sorbonne veya Sandhurst'ta eğitilmiş ve Batılı tavır ve değerleri sindirmiş, Batı ile alâkalı

insanlardı. Batılı olmayan ülkelerin halkı (ise) aynı müddet içinde, ekseriye ve derin bir şekilde yerli kültürle meşbu halde kalmışlardır. Ancak, şimdi bu ilişkiler tersine dönmektedir. Batılı olmayan birçok ülkede elitlerin yerlileşmesi ve Batı'dan uzaklaşması vukua gelirken, aynı zamanda, Batılı -çoğunlukla Amerikan-kültür, tarz ve alışkanlıklar halk kütleleri arasında daha popüler hale geliyor.

Beşincisi, siyasî ve ekonomik olanlara nisbetle daha az değişme istidadı gösteren kültürel hususiyet ve farklılıkların, uyuşma ve ayrışmaları da bu yüzden, onlara göre daha kolaydır. Eski Sovyetler Birliği'ndeki komünistler demokrat, zenginler fakir ve fakirler zengin olabildiler; fakat Ruslar Estonyalı veya Azeriler Ermeni olamadılar. Sınıf ve ideoloji mücadelelerindeki anahtar soru, 'Sen hangi taraftasın?' biçimindeydi ve insanlar taraflar arasında tercihte bulunabilir, bulunur ve taraf değiştirebilirlerdi. Medeniyetler

arasındaki çatışmalarda ise bu soru, 'Sen nesin?' şeklindedir. Bu ise bir veridir ve değiştirilemez. Bosna'dan Kafkasya ve Sudan'a kadar bildiğimiz gibi, söz konusu soruya verilecek yanlış bir cevap kafaya yenecek bir kurşun mânâsına gelebiliyor. Hattâ, etnisiteden daha fazla olarak din, insanlar arasında keskin ve dışlayıcı şekilde bir ayırım yapıyor.

Bir insan yarı Fransız ve yarı Arap ve aynı anda iki ülkenin vatandaşı bile olabilir.

Bundan daha zor olan şey, yarı Katolik ve yarı Müslüman olmaktır.

Son olarak, ekonomik bölgecilik artıyor. Bölgesel çerçevede kalan toplam ticaret oranları 1980 ilâ 1989 arasında Avrupa'da yüzde 51'den 59'a, Doğu Asya'da yüzde 33'ten 37'ye ve Kuzey Amerika'da yüzde 32'den 36'ya çıkmıştır.

Gelecekte, bölgesel ekonomik blokların ehemmiyeti, muhtemelen artmaya devam edecektir. Bir yandan, başarılı ekonomik bölgecilik medeniyet şuurunu takviye edecek, diğer yandan da ekonomik bölgecilik ancak müşterek bir medeniyet içinde kök saldığı zaman muvaffak olabilecektir. Avrupa Topluluğu, Avrupa kültürü ve Batı Hristiyanlığı'nın paylaştığı temele dayanır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesinin başarısı, Amerika, Kanada ve Meksika kül-

27

türlerinin hâlihazırda devam etmekte olan odaklaşmasına dayanıyor. Japonya ise, tam aksine, Doğu Asya'da bunlarla kıyaslanabilir bir ekonomik varlık meydana getirmekte zorluklarla karşılaşıyor; çünkü Japonya, nevi şahsına münhasır bir toplum ve medeniyettir. Japonya, diğer Doğu Asya ülkeleriyle güçlü ticaret ve yatırım bağları geliştirebilse bile sözkonusu ülkelerle arasındaki kültürel farklılıklar, Japonya'nın Avrupa ve Kuzey Amerika'dakine benzer bölgesel bir ekonomik entegrasyonu ilerletmesini sınırlar ve belki de engeller.

Bunun aksine, müşterek kültür, Çin Halk Cumhuriyeti ile Hong Kong, Taiwan, Singapur ve diğer Asya ülkelerindeki deniz aşırı Çinli topluluklar arasındaki ekonomik ilişkilerin hızla genişlemesine açık bir şekilde imkân sağlıyor. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte,

kültürel ortaklıklar, gittikçe artan bir şekilde ideolojik farklılıkları bertaraf ediyor ve Kıta Çini ile Taiwan yakınlaşıyorlar.

İktisadî bütünleşmenin ön şartı, şayet kültürel ortaklık ise Doğu Asya'da geleceğin başlıca ekonomik bloku muhtemelen Çin'de temerküz edecektir. Aslına bakılırsa, bu blok şimdiden meydana geliyor. Murray Weidenbaum'un müşahade ettiği üzere;

Bölgedeki mevcut Japon hâkimiyetine rağmen, endüstri, ticaret ve sermaye için yeni bir odaklaşma noktası

olarak Çinli temeline dayanan Asya ekonomisi hızlı bir biçimde vücuda geliyor. Bu stratejik bölge, teknoloji ve üretim kapasitesinin mühim bir kısmını (Taiwan); müteahhitlik, pazarlama ve hizmet alanlarında temayüz etmiş bir dirayeti (Hong Kong); nefis bir iletişim şebekesini (Singapur), muazzam bir malî sermaye birikimini (her üçü de) ve çok geniş bir toprak, kaynak ve işgücü mevlübesini (kıta Çin) ihtiva ediyor. Bu müessir şebeke, Guangzhou'dan Singapur'a, Kuala Lumpur'dan Manila'ya çoğu zaman geleneksel kabilelerin büyümelerine istinaden -Doğu Asya ekonomisinin omurgası olarak tasvir edilmektedir.1

İran, Pakistan, Türkiye, Azerbeycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan ve Afganistan gibi Arap olmayan on Müslüman ülkeyi biraraya getiren Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı'nın temelini de kültür ve din teşkil ediyor. Esas olarak

1 . Murray Veidenbaum, 'Greater China: The Next Economic Superpower?,' St. Louis: Washington University Center for the Study of American Business, Contemporary hsues, Series 57, February 1993, pp. 2-3.

1960'larda Türkiye, Pakistan ve İran tarafından kurulan bu teşkilatın diriltilmesi ve genişletilmesindeki saiklerden biri, bu ülkelerdeki muhtelif liderlerin, Avrupa Topluluğu'na kabul edilme şanslarının olmadığını kavramalarıdır. Benzer şekilde, Caricom, Orta Amerika Ortak Pazarı ve Mercosur da ortak kültürel temel ere dayanırlar. Daha geniş bir Karayipler -Orta Amerika ekonomik varlığı inşa etmek için sarfedilen gayretler, her ne kadar Anglo-Latin bölünmesi arasında bir köprü

kuruyorsa da başarısız kalmaya mahkûmdur.

İnsanlar kimliklerini etnik ve dinî terimlerle tanımladıkça, farklı din ve etnik yapılara mensup insanlarla kendileri arasında birbirlerine karşı bir 'biz' ve 'onlar'

ilişkisinin var olduğunu muhtemelen göreceklerdir. Eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da ideolojik olarak tanımlanan devletlerin sona ermesi, geleneksel etnik kimlik ve husumetlerin öne alınmasına izin veriyor. Kültür ve din farklılıkları, siyasî meseleler üzerinde insan haklarından, göç, ticaret, iş ve çevreye kadar uzanan farklılıklar meydana getiriyor. Coğrafi yakınlık, Bosna'dan Mindanao'ya kadar toprak taleplerinden ileri gelen mücadelelerin doğmasına sebep oluyor. En mühimi (ise), Batı'nın kendi liberalizm ve demokrasi değerlerini evrensel değerler olarak öne çıkarmak, askerî üstünlüğünü sürdürmek ve ekonomik menfaatlerini artırmak için sar-fettiği çabalar, diğer medeniyetlerden aksi yönde mukabeleler gelmesini tevlit ediyor. İdeoloji temelinde ittifaklar kurmak ve destek sağlayabilmek imkânı gitgide azaldıkça, hükümetler ve gruplar, sürekli artan bir şekilde ortak din ve medeniyet kimliğine müracaat etmek suretiyle destek sağlamaya teşebbüs edeceklerdir.

Medeniyetlerin çatışması, böylelikle iki seviyede ortaya çıkar. Mikro seviyede, mücavir gruplar, medeniyetler arasındaki fay kırıklıkları boyunca, toprak ve birbirleri üzerinde kontrol kurmak için çok kere şiddetli biçimde mücadele ederler. Makro seviyede (ise) farklı medeniyetlere mensup devletler izafî bir askerî ve ekonomik üstünlük uğruna rekabet eder, milletlerarası müesseseler ve üçüncü taraflar üzerinde kontrol kurmak için mücadeleye girişir ve kendi hususî

politik ve dinî değerlerini rekabetçi bir anlayışla öne çıkarırlar.

Medeniyetler Arasındaki Fay Kırıkları

Medeniyetler arasındaki fay kırıkları, Soğuk Savaş'ın kriz ve kan dökme için flaş

noktası olarak benimsediği siyasî ve ideolojik sınırlarla yer değiştiriyor. Soğuk Savaş, Demir Perde Avrupa'yı siyasî ve ideolojik olarak böldüğü zaman başladı; Demir Perde'nin son bulmasıyle nihayete erdi.

İdeolojik bölünmesi ortadan kalktıkça, Avrupa'nın bir yandan Batı Hristiyanlığı ve Ortodoks Hristiyanlığı arasında, diğer yandan ise

Islâmla kendisi arasındaki kültürel bölünmesi yeniden ortaya çıktı.

Batı Hristiyanlığı'nın 1500'lerdeki doğu sınırı, William Wallace'in teklif ettiği gibi, pekâlâ Avrupa'daki en mühim bölünme hattı olabilir. Bu hat, bugünkü Rusya ile Finlandiya ve Baltık devletleri arasındaki sınırlar boyunca uzanıp, daha çok Katolik olan Batı Ukrayna'yı Ortodoks Doğu Ukrayna'dan ayırarak Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın içinden geçip Transilvanya'yı Romanya'dan ayırmak suretiyle Batı'ya doğru salınır ve daha sonra, şimdiki Hırvatistan ve Slovenya'yı eski Yugoslavya'nın geri kalan kısımından hemen hemen tüm olarak ayırarak gider.

Balkanlar'daki bu hat, tabiî, Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları arasındaki tarihî sınırlara da uygun düşüyor. Bu hattın kuzeyinde ve Batısında yaşayan kavimler Protestan ve Katolik'tirler; Avrupa tarihinin feodalizm, Rönesans, Reformasyon, Aydınlanma, Fransız ihtilâli ve Sanayi İnkılâbı gibi ortak tecrübelerini paylaşmışlardır; genel olarak ve ekonomik açıdan doğudaki kavimlerden daha iyi durumdadırlar ve şu anda müşterek bir Avrupa ekonomisine ve demokratik siyasî sistemler arasındaki birleşmeye artan ölçüde katılmaları

beklenebilir. Bu hattın doğu ve güneyindeki kavimler, Ortodoks veya Müslüman'dırlar; tarihî bakımdan Osmanlı ve Çar İmparatorluklarına mensup olmuş ve Avrupa'nın geri kalan kısımına biçim veren hadiselerle ehemmiyetsiz ölçülerde temas kurmuşlardır; ekonomik açıdan genellikle fazla ileri değildirler; istikrarlı demokratik sistemler geliştirmeleri daha zayıf bir ihtimal gibi gözüküyor. Avrupa'daki en mühim bölünme çizgisi olarak kültürün Kadife Perdesi, (bu bölgedeki) yerini ideolojinin Demir Perdesine bırakmıştır. Yugoslavya'daki hâdiselerin gösterdiği gibi, bu sadece bir farklılık çizgisi değil aynı zamanda kanlı

bir mücadele çizgisidir de.

30

Batı ve İslâm medeniyetleri arasındaki fay kırıkları boyunca cereyan eden mücadele 1300 senedir devam edegelmektedir. Islâmın ortaya çıkışından sonra, Batı ve kuzeye vuran Arap ve Mağribi dalgası, ancak 732'de Tours'da son bulmuştur. Haçlılar, onbirinci asırdan onüçüncü asra kadar, mevzii başarılarla Kutsal

Topraklara Hristiyanlık ve Hristiyan idaresini getirmeye teşebbüs etmişlerdir.

Osmanlı Türkleri, ondördüncü asırdan onyedinci asra kadar Orta-Doğu ve Balkanlar'ı hüküm altına almış, İstanbul'u zaptetmiş ve Viyana'yı iki kere kuşatmak suretiyle dengeyi tersine çevirmişlerdir. Ondokuzuncu asır boyunca ve yirminci asır başlarında Osmanlı gücü geriledikçe İngiltere, Fransa ve İtalya Orta-Doğu ve Kuzey Afrika'nın büyük kısmında Batı kontrolünü tesis ettiler.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürge imparatorlukları önce gerilediler sonra da ortadan kalktılar, evvelâ, Arap milliyetçiliği ve ardından da İslamcı

fundamentalizm kendini ortaya koydu. Batı, enerji kaynağından ötürü İran (Basra) Körfezi ülkelerine karşı şiddetli biçimde bağımlı hale geldi; petrol zengini Müslüman ülkeler, para zengini ve istedikleri anda da silâh zengini oldular. Batı

tarafından vücuda getirilen İsrail ile Araplar arasında çeşitli savaşlar meydana geldi. Fransa, 1950'li yılların büyük kısımında Cezayir'de kanlı ve insafsız bir savaş yürüttü; İngiliz ve Fransız kuvvetleri 1956'da Mısır'a saldırdı; Amerikan güçleri, 1958'de Lübnan'a girdi; Amerikan güçleri, bilâhare tekrar Lübnan'a yöneldi, Libya'ya saldırdı ve iran'la çeşitli askerî çatışmalara girişti; asgarî üç

Orta-Doğu hükümeti tarafından desteklenen Arap ve İslâm teröristler hafif silâhlar kullanarak Batılı uçak ve tesisleri bombaladılar ve Batılıları rehin tuttular. Araplar ve Batı arasındaki bu savaş, 1990'da Birleşik Devletler'in, bazı

Arap memleketlerini diğerinin saldırısına karşı savunmak için Iran Körfezi'ne büyük bir ordu göndermesiyle zirveye ulaştı. NATO planlaması da akibetinde, gittikçe artan bir şekilde 'güney tiribünü'ndeki potansiyel tehditler ve istikrarsızlığa yönelmiştir. Batı ve İslâm arasında, asırlardan beri devam eden bu askerî etkileşimin zeval bulma ihtimali pek yoktur. Bu daha öldürücü olabilirdi.

Körfez Savaşı, Saddam Hüseyin'in israil'e saldırmış olması ve Batı'ya cesaretle karşı çıkması bir kısım Arapları mağrur etti. Batı'nın Iran Körfezi'ndeki askerî

varlığı, karşı konulmaz askerî üstünlüğü ve onların kendi mukadderatlarını tayin etme hususundaki ye-31

tersizliklerinden ileri gelen, gücenikliğin ve tahkir edilmişliğin beslediği bir hayli öfke de bıraktı. Petrol ihracatçısı olanlarına ilâveten, otokratik hükümet biçimlerinin zayıfladığı ve demokrasiye geçme çabalarının güçlendiği birçok Arap ülkesi, ekonomik ve sosyal seviyesini yükseltiyor. Arap siyasî sistemlerindeki bazı

açılmalar şimdiden meydana çıkmaktadır. Bu açılmalardan esas faydalananlar islamcı hareketler olmuştur. Kısacası, Arap dünyasında, Batılı demokrasi Batı

aleyhtarı siyasî güçleri kuvvetlendiriyor. Bu geçici bir vâkıa olabilir; fakat İslâm ülkeleriyle Batı arasındaki ilişkileri kesinlikle müşkilâta sokacaktır.

Bu ilişkiler demografik tarafından da müşkilâta sokuluyor. Arap ülkelerindeki, bilhassa Kuzey Afrika'daki, hayret verici nüfus artışı Batı Avrupa'ya doğru artan bir göçün önünü açmıştır. Batı Avrupa'da dahili sınırları asgarîye indirmeye yönelen hareket, bu gelişme konusundaki siyasî hassasiyetleri keskinleştirmiştir.

İtalya, Fransa ve Almanya'da ırkçılık gittikçe açığa çıkıyor ve Arap ve Türk göçmenlere yönelen siyasî reaksiyon ve şiddet 1990'dan beri daha yoğun ve yaygın hale gelmiştir.

İslâm ve Batı arasındaki etkileşim, her iki tarafta da bir medeniyet çatışması

olarak görülüyor. Hindu bir Müslüman yazar olan M. J. Akbar'ın müşahedesine göre, "Batı'nın bundan sonra karşılayacağı meydan okuma kesinlikle Müslüman âlemindan gelecektir. Yeni bir dünya düzeni için mücadele, Mağrib'den Pakistan'a kadar Müslüman mil etlerin faaliyet ve tesir sahasındaki bu âlemde başlayacaktır.

"Bernard Lewis(de) benzer bir neticeye varıyor:

Hükümetlerin takip ettikleri politikalar ve dava konusu meseleler seviyesini çok aşan bir halet—i ruhiye ve hareketle yüzyüze geliyoruz. Bir medeniyetler çatışmasından daha az bir şey değildir bu; belki irrasyonel ama bizim Judeo-Hristiyan mirasımıza, seküler varlığımıza ve her ikisinin dünya çapındaki genişlemesine karşı, kesinlikle eski bir rakibin tarihî tepkisi(dir).

Tarihî olarak, Müslüman Arap medeniyetinin diğer büyük düşmanca etkileşimi güneydeki putperest ruhçu ve şimdi (ise) artan bir şekilde Hristiyan zenci kavimlerle olmuştur. Bu husumet,

geçmişte Arap esir tüccarları ve zenci esirler imajından hulâsa edilmiştir. (Söz

2 . Bernard Lewis, 'The Roots of Müslim Rage', The Atlantic Monthly, vol. 266, September 1990, p.60; Time, June 16, 1992, pp. 24-28.

konusu husumet) Sudan'da Arap ve zenciler arasındaki sürekli iç savaşta, Çad'da, Libya destekli âsilerle hükümet arasındaki savaşta; Afrika'nın modernizasyonu ve Hristiyanlığın yayılması, bu fay kırığı boyunca şiddetlenme ihtimalini belki de arttıracaktır. Papa II. John Paul'ün 1993 ŞuBatı'nda (Sudan'ın başkenti) Hartum'da, Sudan'ın İslamcı hükümetinin oradaki Hristiyan azınlığa karşı

yürüttüğü eylemlere hücum eden konuşması, bu mücadelenin şiddetlendiğinin alameti idi.

Bosna ve Sarayevo katliâmı, Sırp ve Arnavutlar arasında kapıya dayanan şiddet, Bulgarlar ve Türk azınlığı arasındaki iğreti ilişkiler, Osetyalılar ve İnguş

arasındaki şiddet, Ermeni ve Azerilerin birbirlerini sürekli boğazlamaları, Orta-Asya'da Rus ve Müslümanlar arasındaki gergin münasebetler ve Orta Asya ve Kafkasya'daki Rus menfaatleri korumak sınırında, Ortadoks ve Müslüman kavimler arasındaki mücadele gittikçe artan biçimde patlak vermiştir. Din, etnik kimliklerin yeniden canlanmasını güçlendiriyor ve güney hudutlarının güvenliği hakkında Rusya'yı yeniden evhama sevkediyor. Bu alâka Archie Roosevelt tarafından iyi tesbit ediliyor:

Rus tarihinin çoğu, Slavlar Türkî kavimler arasında sınırlarındaki çatışma ile ilgilidir, ki bunun geçmişi Rus devletinin kuruluşuna, bin yıl öncesinden daha fazla geriye gider. Slavların doğu komşularıyla bin yıldır devam eden karşılaşmalarındaki anahtar, sadece Rus tarihini değil Rus karakterini de anlamakta yatıyor. Bir insan,

bu günkü Rus gerçeklerini anlamak için Rusları daha evvel asırlar boyunca işgal etmiş bulunan büyük Türkî

etnik grup hakkında fikir sahibi olmak zorunda-dır.3

Medeniyetler mücadelesi, Asya'daki başka yerlerde de derin bir şekilde kök salmıştır. Aşağı kıtadaki tarihî Müslüman ve Hindu çatışması, günümüzde, kendisini yalnız Pakistan ve Hindistan

arasındaki rekabette değil Hindistan'ın içindeki militan Hindu gruplarla Hindistan'ın mevcut Müslüman azınlığı arasında gittikçe yükselen dinî mücadelenin yoğunlaşmasında da açığa vuruyor. 1992

Aralığında Ayodhya camiinin tahribi, Hindistan'ın seküler demokratik bir devlet olarak mı kalacağı yoksa (sırf) Hindu bir devlet mi olacağı meselesini ön plana çıkardı. Doğu Asya'da Çin'in, komşularının çoğu ile dikkat

3 . Archie Roosevelt, ForLust ofKnouiing, Boston: Little, Brown, 1988, pp. 332-333.

çekici toprak münakaşaları mevcuttur. Tibet'in Budist halkına karşı acımasız bir politika izliyor. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Çin ve Birleşik Devletler arasındaki temel farklar insan hakları, ticaret ve silâh üretimi gibi alanlarda kendilerini yeniden ispat ettiler. Bu farklar, muhtemelen azalmayacaktır, "yeni bir soğuk savaş", Deng Xaioping'in 1991'de iddia ettiği gibi Çin ve Amerika arasında başlamıştır.

Aynı cümle, Japonya ve Birleşik Devletler arasında sürekli biçimde zora giren ilişkilere (de) uygulanmıştır. Burada kültürel fark ekonomik mücadeleyi şiddetlendiriyor. Her iki yandaki ahali, diğerinin ırkçı olduğunu iddia ediyor, fakat en azından Amerikan tarafındaki antipatiler ırkçı değil ama kültürel, iki toplumun temel değerleri, tavırları, davranış modelleri daha farklı olmayabilirdi. Birleşik Devletler ile Avrupa arasındaki ekonomik meseleler, Birleşik Devletler'le Japonya arasındakinden daha az ciddi değildir fakat bunlar aynı siyasî pürüz ve hissî

yoğunluğa sahip değillerdir; çünkü Amerika ve Avrupa kültürleri arasındaki farklar Amerikan ve Japon medeniyetleri arasındakinden öylesine çok daha azdır ki!.

Medeniyetler arasındaki etkileşimler, ihtimal ki, şiddetin karakterize edeceği dereceye kadar büyük ölçüde değişiyor. Ekonomik rekabet, açıkça Batı'nın Amerikan ve Avrupa alt-medeniyetleri arasında ve bunların ikisiyle Japonya arasında hüküm sürüyor. Avrasya kıtasında, mamafih, "etnik temizlik" (terimin) deki aşırılıkta hulâsa edilen etnik çatışmanın çoğalması, bütünüyle tesadüf değildir. Bu çatışma, en sık ve en şiddetli biçimde farklı medeniyetlere mensup gruplar arasında meydana gelmiştir.

Avrasya'da, medeniyetler arasındaki büyük tarihî fay kırıkları bir kere daha alevlenmiştir. Bu, Afrika'nın ucundan Orta Asya'ya kadar uzanan hilâl biçimindeki islâm ülkeleri blokunun hudutları boyunca bilhassa doğrudur. Diğer taraftan, şiddet, Müslümanlar, Balkanlar'daki Ortodoks Sırplar, israil'deki Yahudiler, Hindistan'daki Hindular, Burma'daki Budistler ve Filipinler'deki Katolik'lerin (kendi) aralarında da meydana geliyor, islâm (kısacası) kanlı hudutlara sahiptir.

Medeniyet Saflaşması: Akraba-Ülke Sendromu

Bir medeniyete mensup grup veya devletler, farklı medeniyetten bir milletle savaşa girdiklerinde tabii olarak kendi medeniyetlerinin diğer

34

üyelerinden yardım bulmaya gayret ederler. Soğuk Savaş sonrasının dünyası

gelişti̇kçe, medeniyet ortaklığı H.D.S. Greenvvay'in "akraba-ülke" sendromu diye isimlendirdiği şey, işbirliği ve ittifaklar için başlıca temel olarak (görülen) geleneksel kuvvet dengesi mütalâalarının ve siyasî ideolojinin yerini alıyor. Bu, İran Körfezi, Kafkasya ve Bosna'da, Soğuk Savaş'ın ardından zuhur eden mücadelelerde tedricen görülebilir. Bunların hiçbiri tam anlamıyla medeniyetler arası bir savaş değildi; fakat her biri medeniyet saflaşmasının bazı unsurlarını

ihtiva etmiştir, ki bu unsurlar sürekli bir mücadele (sebebi) olarak daha ehemmiyetli olacağa benzemektedir ve şimdiden, bize müstakbel felâketin bir numunesini verebilir.

Birincisi, Körfez Savaşı'nda bir Arap devleti diğerini istilâ etti ve daha sonra Arap, Batılı ve diğer devletlerden oluşan bir koalisyonla savaştı. Saddam Hüseyin'i, alenen sadece birkaç Müslüman hükümet desteklediyse de çok sayıda Arap eliti, gizliden gizliye teşvik etti ve (Saddam) Arap kamuoyunun geniş

kesimlerinde bir hayli popüler hale geldi. Islâmî fundamentalist hareketler evrensel planda, Batı destekli Kuveyt ve Suudî Arabistan hükümetlerinden ziyade Irak'ı desteklediler. Saddam Hüseyin, Arap milliyetçiliğini ısrarla reddederek açıktan açığa Islâmî bir cazibeden istimdat etmiştir. Ve o tarafları, savaşı, medeniyetler arası bir savaş olarak tanımlamaya çalışmışlardır. Mekke'nin Umm Al-Qura

Üniversitesi'ndeki Islâmî Çalışmalar'ın dekanı Safar Al-Hawali'nin, (savaşı) iyice yaygın bir tabana oturarak ifade ettiği gibi "Bu dünyanın Irak'a karşı olması değildir; Batı'nın İslâm'a karşı olmasıdır." Iran'lı büyük dinî lider Ayetullah Ali Hamaney, Iran ve Irak arasındaki rekabeti bir tarafa bırakarak Batı'ya karşı mukaddes savaş çağrısı yaptı: "Amerika'nın saldırı, hırs, plan ve politikalarına karşı mücadele bir cihad sayılacaktır ve bu yolda öldürülen herkes bir şehittir." Ürdün Kralı Hüseyin'in iddiası, "Bu yalnız Irak'a karşı değil bütün Araplara ve bütün Müslümanlara karşı bir savaştır." Saddam Hüseyin'in arkasındaki Arap kamuoyu ve elitlerinin büyük kısmındaki saflaşma, anti-Irak koalisyondaki Arap hükümetlerinin (Irak aleyhtarı) faaliyetlerini azaltmalarına ve resmî görüşlerini yumuşatmalarına sebebiyet vermiştir. Arap hükümetleri, Batının, Irak üzerinde baskı uygulamak için bilâhare sarfettiği gayretlere, 1992

yazındaki uçuşa yasak bölge uygulaması ve 1993 Haziranı'nda Irak'ın bomba-

35

I

lanması dahil, muhalif veya mesafeli kaldılar. 1990'in Irak aleyhtarı Bati'Sovyet-Türk-Arap koalisyonu 1993'e kalmadan neredeyse sadece Irak'a karşı bir Kuveyt ve Batı ittifakı haline gelmişti.

Müslümanlar, Irak'a karşı yürütülen Batılı eylemleri, Batı'nın Sırplara karşı

Boşnakları himaye etme ve BM kararlarını ihlâl eden İsrail'e müeyyide uygulama hususlarındaki başarısızlığı ile karşılaştırdılar. İddialarına göre, Batı çifte standart kullanıyordu. Mamafih, çatışan medeniyetlerin dünyası kaçınılmaz olarak bir çifte standartlar dünyasıdır: İnsanlar, kendi akraba ülkelerine bir standart, diğerlerine başka bir standart uygularlar.

ikincisi, akraba- ülke sendromu, eski Sovyetler Birliği'ndeki ihtilaflarda da görülmektedir. Ermeniler'in 1992 ve 1993'teki askerî başarıları, Türkiye'yi, Azerbaycan'daki dinî, ırki ve lisani kardeşlerine gittikçe artan bir şekilde destek olmak için harekete geçirdi. Bir Türk yetkilisi, 1992'de, "Biz Azerbaycanlılar'la aynı duyguları hisseden bir Türk milletine sahibiz. Baskı altındayız. Gazetelerimiz mezalim

fotoğraflarıyla doludur ve bize tarafsız politikamızın sürdürülmesinde hâlâ ciddi olup olmadığımızı soruyorlar. Ermenistan'a, bölgede büyük bir Türkiye'nin var olduğunu göstermemiz gerekebilir" demiştir. Cumhurbaşkanı

Turgut Özal (bu görüşe), "Türkiye dişlerini göstermelidir" tehdidini savurmuştur.

Türk Hava Kuvvetleri'ne ait jetler, Ermenistan sınırı boyunca keşif uçuşları

yapmış; Türkiye, Ermenistan'a yiyecek sevkiyatını ve hava ulaşımını şarta bağlayarak iptal etmiştir. Azerbaycan'daki hükümete eski komünistler hâkimdiler. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte siyasî

mülahazalar yerini dinî olanlara bıraktı. Rus askerleri Ermeniler'in yanında savaşa girdiler ve Azerbaycan, Hristiyan Ermenileri destekleme yönünde "180 derece dönen Rus hükümetini" suçladı.

Üçüncü olarak, eski Yugoslavya'daki savaşa gelince, Batılı kamuoyları Sırpların elinde ıstırap çeken Boşnak Müslümanlar'a sempati göstermiş ve desteklemiştir.

Mamafih, Hırvatların Müslümanlara saldırmaları ve (bağımsız devlet haline gelen) Bosna-Hersek'in dağılmasına katkıda bulunmaları karşısında nisbeten az bir endişe belirtilmiştir. Yugoslavya'daki parçalanmanın ilk safhalarında Almanya, Avrupa Topluluğu'nun diğer 11 üyesini, müstesna bir diplomatik inisiyatif ve ağırlık sergileyerek Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma konusunda kendi-

36

sini izlemeye ikna etmişti. İki Katolik ülkeye güçlü bir müzaheret sağlamaya yönelik Papa hükmünün bir neticesi olarak, Vatikan (Slovenya ve Hırvatistan'ı) Topluluk'tan da önce tanımıştı. Avrupa'yı Birleşik Devletler izledi. Bu suretle, Batı medeniyetinin önde gelen aktörleri bu dindaşlarının arkasında toplanıverdiler. Bilâhare, Hırvatistan'ın Merkezî Avrupa, diğer Batılı ülkelerden büyük miktarda silâh alacağı resmen bildirildi. Diğer taraftan Boris Yeksin hükümeti (ise), Ortodoks Sırplara yakınlık gösterecek fakat Rusya'yı Batı'dan vaz-geçirmeyecek bir orta yol takip etmeye çalıştı. Mamafih, birçok

parlementerin (de) dahil olduğu muhafazakâr ve milliyetçi Rus grupları, Sırpları
destekleme konusunda daha ileri gidilmediği için hükümete hücum ettiler.
1993'ün başlarında, yüzlerce Rus, galiba, Sırp kuvvetleriyle birlikte hizmet görüyordu ve Sırbistan verilmiş olan Rus silâhları hakkında dolaşan haberler (alınıyordu).
Öte yandan, Islâmî hükümet ve gruplar, Boşnakları müdafaya gelmeyen Batıyı
şiddetle tenkit ve tekdir ettiler, iranlı liderler, bütün ülkelerden Müslümanları, Bosna'ya yardım temin etmek için sıkıştırdılar; Iran, BM silâh ambargosunu ihlâl ederek Boşnaklara silâh ve adam yardımı sağladı; Iran destekli Lübnanlı gruplar Boşnak kuvvetlerini eğitmek ve teşkilâtlandırmak için gerillalar gönderdiler.
1993'te iki düzineden fazla islâm ülkesinden sayıları 4-000'e varan Müslümanın Bosna'da savaşacak olduğu haber alınmıştır. Suudî Arabistan ve diğer ülkelerin hükümetleri; Boşnaklara daha doğru dürüst yardım sağlama hususunda kendi toplumlarındaki fundamentalist grupların artan baskısı altında kaldılar. Suudî
Arabistan, söylendiğine göre, 1992'nin sonuna kadar Boşnaklar'a askerî
kapasitelerini Sırplar'la mukayese edilebilir ölçüde arttıran silâh ve teçhizat için büyük kaynaklar tedarik etmiştir.
1930'lardaki ispanya İç Savaşı, siyaseten faşist, komünist ve demokratik ülkelerin müdahalesini tahrik etmişti. 1990'ların Yugoslavya ihtilâfı, Müslüman, Ortodoks ve Batılı Hristiyan müdahalesini tahrik ediyor. Benzerlik farkedilmeyecek gibi değildir. Suudî bir editör, "Bosna Hersek'teki savaş, İspanya İç Harbi'ndeki faşizme karşı savaşın hissî muadili olmuştur" gözleminde bulunduktan sonra şöyle devam etmektedir: "Orada ölenler, Müslüman kardeşlerini kurtarmaya çalışmış şehitler olarak telakki edilirler."
37
Kavga ve şiddet, aynı medeniyet dairesindeki devlet ve gruplar arasında da meydana gelecek. Mamafih, bu nevi kavgalar, muhtemelen daha da yoğun olacak ve medeniyetler arası kavgalardan daha az yayılacaktır. Bir medeniyetin müşterek üyesi

olmak, aksine bir durumda vuku bulabilecek şiddet ihtimalini azaltıyor. 1991 ve 1992'de, Rusya ve Ukrayna arasında, başta Kırım olmak üzere, toprak, Karadeniz filosu, nükleer silâhlar ve iktisadî meseleler üstüne (ortaya çıkan) şiddetli çatışma ihtimali birçok insanı dehşete düşürdü. Bununla birlikte, medeniyet eğer bir şeye itibar ediyorsa Ukraynalı ve Ruslar arasına varan bir çatışma ihtimali düşecektir. Onlar, Slav ve öncelikle asırlardan beri birbirleriyle yakın münasebetlerde bulunmuş iki halktır. 1993'ün başları gibi, bütün kavga sebeplerine rağmen, iki ülkenin liderleri memleketleri arasındaki meseleleri etkili bir şekilde müzakere ediyor ve çözüyordu. Eski Sovyetler Birliği'nin başka yerlerindeki Müslüman ve Hristiyanlar arasında ciddî savaşlar olurken, Baltık devletlerindeki Batılı ve Ortodoks Hristiyanlar arasında çokça gerginlik ve biraz çatışma, Ruslar ve Ukraynalılar arasında (ise) hakikatte (herhangi bir) şiddet meydana gelmemiştir.

Medeniyet saflaşması bu güne kadar sınırlı kalmıştır, fakat büyümektedir ve ciddî ölçüde yayılma potansiyeline sahiptir. İran körfezi, Kafkasya ve Bosna'daki ihtilâflar devam edip gittikçe, milletlerin konumları ve aralarındaki tefrikalar artan bir biçimde medeniyet hatları boyunca husule geldi. Popülist politikacılar, dinî liderler ve medya bu noktada kitle desteğini harekete geçirmenin ve mütereddit hükümetleri baskı altına almanın kudretli bir vesilesini bulmuştur.

Gelecek yıllarda, mahallî çatışmalar, Bosna ve Kafkasya'da olduğu gibi medeniyetler arasındaki fay kırıkları boyunca, çok büyük bir ihtimalle daha büyük savaşlara dönüşecektir. Şayet olursa bundan sonraki dünya savaşı, medeniyetler arası bir savaş olacaktır.

Batı ve Geri Kalanlar Karşı Karşıya

Batı, bugün, diğer medeniyetlerle ilişkisi açısından olağanüstü bir kudretin zirvesindedir. Süper güce sahip rakibi haritadan silinmiştir. Batılı devletler arasındaki askerî mücadele (çıkması) düşünülebilecek bir şey

değildir ve Batının askerî gücü rakipsizdir. Batı, Japonya hariç, herhangi bir ekonomik meydan okumayla karşı karşıya değildir. Mil etlerarası siyaset ve güvenlik meseleleri fiilen bir Birleşik Devletler, ingiltere ve Fransa müdüriyeti tarafından; Dünya iktisadî meseleleri,

Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya müdüriyeti tarafından karara bağlanır (ve) bunların hepsi, daha küçük ve ekseriyetle Batılı olmayan memleketlere meydan vermeyerek birbirleriyle fevkalade surette yakın münasebetlerini devam ettirirler. BM Güvenlik Konseyi veya IMF'nin aldığı, Batı'nın menfaatlerini yansıtan kararlar, dünya topluluğunun arzularını yansıtıyormuşçasına takdim edilir. Birleşik Devletler ve diğer Batılı

güçlerin menfaatlerini aksettiren eylemlere global bir meşruiyet vermek için ('Hür Dünya' deyiminin yerine ikâme edilen) 'dünya toplumu1 ibaresi bile hüsnütâbir kabilinden kollektif bir isim haline gelmiştir.^ Batı, IMF ve diğer mil etlerarası ekonomik kuruluşlar sayesinde kendi iktisadî menfaatlerini terviç

ediyor ve uygun olanını kendisinin düşündüğü ekonomik politikaları diğer milletlere zorla kabul ettiriyor. IMF, Batılı olmayan mil etlerin herhangi birinin tepesinde, hiç şüphesiz maliye bakanları ve diğerlerinden birkaçının desteğini kazanacak; fakat IMF memurlarını, "başkalarının paralarına el koyup onu daha başka insanlara vermeyi, ekonomik ve siyasî idareye yabancı kaideler dayatmayı, ekonomik hürriyeti boğmayı seven yeni Bolşevikler" olarak vasıflandıran Georgy Arbotov'la mutabık bulunan, aşağı yukarı diğer herkesten karşı konulamaz biçimde münasipsiz bir tekdir alacaktır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve onun -sadece Çin'in arada bir çekimser kalmasıyla yumuşatılan- kararları üzerindeki Batı tahakkümü, Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak ve kimyevî silâhlarını ve bu tür silâhlar üretme kapasitesini bertaraf etmek için Batı'nın kuvvet kullanmasına BM meşruiyeti hâsıl etti. (Söz konusu hâkimiyet) Birleşik Devletler, İngiltere ve Fransa eliyle, Güvenlik Konseyi'ne,

"Libya'dan (Çin'de 103 kişinin öldüğü) PAN-AM uçağını bombalamaktan sanık 4. Batılı liderler, neredeyse istisnasız olarak (dünya topluluğu) namına hareket ettiklerini ileri sürerler. (Sadece) Körfez Savaşı'nın tırmanması esasında küçük bir sürec-i lisan vâki oldu. 'Günaydın Amerika' 'adlı programdaki, bir mülakatta, 21

Aralık 1990, İngiliz Başbakanı John Majör, Saddam Hüseyin'e karşı 'Batı'nın eylemlerine atıfta bulundu. Bilâhare, kendi kendisine acilen tashih etti ve 'dünya toplumu'na ('the world community') atıfta bulundu. Mamafih, sürç-i lisan ettiğinde doğruyu söylüyordu.

„ »silerin teslimini talep ettiren ve Libya (bunu) reddedince ardından müeyyideler uygulattıran, eşi benzeri hakikaten görülmemiş bir eylem de husule getirdi. Batı, en büyük Arap ordusunu yendikten sonra, işin cabası olarak Arap dünyasının dört bir yanındaki ağırlığını arttırmakta tereddüt etmedi. Batı, Batılı

hakimiyeti sürdürecek ölçülerde dünyaya hükmetmek için milletlerarası

kuruluşları, askerî gücü ve ekonomik kaynakları fiilen kullanıyor.

En azından Batılı olmayanlar yeni dünyayı bu tarzda görüyorlar ve onların (bu) bakış açılarından mühim bir hakikat payı mevcuttur. Binaenaleyh, kuvvet farkları

ve askerî, ekonomik ve kurumsal güç mücadeleleri (de) Batı ile diğer medeniyetler arasındaki ihtilafın bir kaynağıdır. Temel değer ve inançlardan müteşekkil kültür farkları, ikinci bir ihtilâf kaynağıdır. V.S. Naipaul, "bütün insanlara uyan evrensel medeniyet" in Batı medeniyeti olduğunu ileri sürmüştür. Sathî bir seviye itibariyle, Batı kültürü büyük ölçüde, dünyanın geri kalan kısmına gerçekten nüfuz etmiştir. Ancak daha temel bir seviyede Batılı kavramlar, diğer medeniyetlerdeki muadillerinden esaslı surette farklıdırlar. Batı'nın, ferdiyetçilik, liberalizm, anayasacılık, insan hakları, eşitlik, hürriyet, hukuk nizamı, demokrasi, serbest piyasa, kilise ve devletin ayrılması konularındaki fikirleri, İslâmî, Konfüçyen, Japon, Hindu, Budist veya Ortodoks kültürlerde ekseriya fazla bir yankı

uyandırmaz. Batı'nın bu tür fikirleri yaymak için sarfettiği gayretler, bedel olarak, "insan hakları emperyalizmi"ne karşı bir reaksiyon ve Batılı olmayan kültürlerdeki daha genç neslin dinî fundamentalizmi desteklemesinde görüldüğü

gibi, yerli değerlerin yeniden teyidini husule getiriyor. Batılı bir fikir olan,

"evrensel bir medeniyet olabilirdi" tasavvurunun bile, çoğu Asya toplumunun zatiyetiyle doğrudan doğruya arası açıktır ve onların vurgusu, bir halkı diğerinden neyin tefrik ettiği üzerinedir. Hakikaten, farklı toplumlardaki değerleri konu alan 100 mukayeseli incelemenin bir değerlendirmesini yapan yazar (Harry C.

Triandis), "Batı'daki en mühim değerler, dünya çapındaki en ehemmiyetsiz olanlardır" neticesine varmıştır.^ Tabiî, siyasî âlemde, bu farklar Birleşik Devletler ve diğer Batılı güçlerin, öbür kavimleri,

demok-5 . Harry C. Triandis, The New York Times, Dec. 25, 1990, p.41, and 'Cross-Culutral Studies of Individualism and Collectivism', Nebraska Symposium on Motivation, vol. 37, 1989, pp. 41-133.

rasi ve insan haklarıyla alâkalı fikirlere adapte olmaya ikna etmek için sarfettikleri gayretlerde en aşikâr biçimde ortaya çıkıyor. Modern demokratik hükümet Batı'da doğmuştur. Batılı olmayan toplumlarda geliştiği zaman, ekseriya Batı kolonyalizmi ve tesirinin bir mahsûlü haline gelmiştir.

Gelecekte dünya siyasetinin merkezi mihveri, muhtemelen, Kishore Mahbubani'nin tabiriyle, "Batı ile geriye kalanlar" (the West and the Rest) arasındaki bir mücadele ve Batılı olmayan medeniyetlerin Batılı güç ve değerlere verdiği karşılıklar olacaktır.6 Bu karşılıklar, umumiyetle, (şu) üç halden biri veya (her) üçünün bir terkibi olur:

Uç bir durumda, Burma ve Kuzey Kore gibi Batılı olmayan devletler, Batı'nın

'fesat' tesirinin kendi toplumlarına sirayetini engellemek için izolasyon tavrı

izlemeye ve fiiliyatta Batılı hakimiyetindeki global topluluğa katılmama yolunu seçmeye teşebbüs ederler. Mamafih, bu yolun maliyetleri yüksektir ve sadece birkaç devlet, münhasıran bu yolu takip etmiştir. Milletlerarası ilişkiler teorisindeki "kervana katılma" ("band-Wagoning") görüşüne tekabül eden ikinci alternatif, Batı'ya katılmak ve onun değer ve müesseseleri muhafaza ederken, (öte yandan) Batılı olmayan diğer toplumlarla Batı'ya karşı işbirliği yaparak, iktisadî ve askerî güç toplamak suretiyle Batı'yı "dengeleme" kısacası

Batılaşmadan modernleşmeye çalışmaktır.

Bölünük Ülkeler

Gelecekte, insanlar kendilerini medeniyete göre tefrik ettikçe Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi farklı medeniyetlere mensup çok sayıda kavmi bünyesinde barındıran ülkeler parçalanmaya namzettirler. Diğer bir kısım ülkeler, vasat seviyede kültürel bir tecanüse sahiptirler fakat toplumları hangi medeniyete mensup oldukları konusunda bölünmüşlerdir. Bunlar bölünük ülkelerdir. Liderleri, tipik bir biçimde, kervana katılma stratejisi izlemeyi ve

ülkelerini Batı'nın üyesi yapmayı arzu ediyorlar fakat memleketlerinin tarih, kültür ve gelenekleri Batılı

değildir. Bu tür bir bölünmenin en aşikâr ve prototipik örneğini Türkiye teşkil ediyor. Türkiye'nin yirminci asrın sonlarındaki liderleri, Atatürk gele-6 . Kishore, Mahbubani, 'The West and the Rest', The National Interest, Summer 1992, pp.3-13.

41

neğini takip etmekte ve Türkiye'yi modern, seküler, Batılı milli devlet olarak tanımlamaktadırlar. NATO'da ve Körfez Savaşı'nda Türkiye'yi Batı ile ittifaka soktular; AT'ye üyelik için müracaat ettiler. Mamafih, Türk toplumundaki (bazı) unsurlar, aynı zamanda İslâmî bir silkinişi desteklemiş ve Türkiye'nin esas itibariyle Müslüman bir Orta-Doğu ülkesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin seçkinleri Türkiye'yi Batılı bir toplum olarak tanımlarken Batı'nın seçkinleri Türkiye'nin öyle olduğunu kabule yanaşmıyorlar. Türkiye, AT'nin bir üyesi olmayacaktır; gerçek sebebi Cumhurbaşkanı Özal'ın dediği gibidir: "Biz Müslümanız, onlar (ise) Hristiyandır, ve (fakat) bunu dile getirmiyorlar.

"Mekke'yi reddettikten ve ardından Brüksel tarafından reddedildikten sonra, nereye bakar Türkiye? Cevap, Taşkent olabilir. Sovyetler Birliği'nin zevali, Türkiye'ye Yunanistan sınırlarından Çin'e kadar yedi ülkeyi ihata eden ve yeniden hayat bulan bir Türk medeniyetinin lideri olma fırsatını veriyor. Batı tarafından teşvik edilen Türkiye bu yeni kimliği benliğine kazımak için hareketli çabalar sarfediyor.

1980' li yıllar esnasında Meksika, bir dereceye kadar Türkiye'ninkine benzer bir pozisyon deruhte etmiştir. Tıpkı, Türkiye'nin Avrupa'ya karşı tarihî muhalefetini terkedip onunla birleşmeye çalışması gibi, Meksika (da) kendisini Birleşik Devletler'e muhalefetiyle tanımlamaya son veriyor ve bunun yerine Birleşik Devletler'i taklit etmeye ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'nde onunla biraraya gelmeye çabalıyor. Meksika liderleri, Meksikalı kimliğini yeniden tanımlamak gibi büyük bir işe dalmışlardır ve temel ekonomik reformları, asıl siyasî değişmeyi eninde sonunda başlatacak (âmil) diye takdim etmektedirler.

1991'de, Başkan Carlos Salinas de Cortari'nin üst seviyedeki bir müşaviri, bana Salinas hükümetinin yapmakta olduğu bütün

değişimleri mufassal bir şekilde tasvir etmişti. O, sözlerini bitirdiğinde ben (şunu) söyledim: "(Bütün bunlar) fevkalade etkileyici. Bana öyle geliyor ki, siz, esas itibariyle Meksika'yı bir Latin Amerika ülkesi olmaktan çıkarıp bir Kuzey Amerika ülkesine dönüştürmek istiyorsunuz." Bana şaşkınlıkla baktı ve (şöyle) bağırdı: "Aynen! Yapmaya çalıştığımız şey tamamiyle budur; fakat tabiî ki, bu kadar alenî biçimde asla söyleyemedik." (Bu danışmanın) mülâhazasının da gösterdiği veçhile, Türkiye'de olduğu gibi Meksika'da (da) top-

42

lumun (bazı) mühim unsurları ülkelerinin kimliğinin yeniden tanımlanmasına karşı

mukavemet ediyorlar. Türkiye'de, Avrupa'ya yönelik liderler İslâm'a jest yapmak zorundadırlar (Özal'ın Mekke'yi tavaf edişi); Meksika'nın Kuzey Amerika'ya yönelik liderleri de Meksika'nın bir Latin Amerika ülkesi olduğuna inanan kimselere öylesine jest yapmaya mecburdurlar (Salinas'ın Ibero Amerikan Guadalajara zirvesi). Türkiye, tarihen, en derin biçimde bölünük ülkedir. Birleşik Devletler için Meksika en yakın bölünük ülke (örneği)dir. Global olarak en mühim bölünük ülke Rusya'dır. Rusya'nın Batı'nın bir parçası mı yoksa ayrı bir Slav-Ortodoks medeniyetinin lideri mi olduğu suali, Rus tarihinin mükerrer sualidir. Bu meselenin, Batılı bir ideolojiyi ithal edip Rus şartlarına uyduran ve ardından da o ideoloji adına Batı'ya meydan okuyan komünizmin Rusya'daki zaferiyle birlikte üstü örtüldü. Komünizmin hâkimiyeti, Batılılaşmaya karşı Ruslaşma üstüne (süregelen) tarihî tartışmayı kapatmıştı. Komünizmin gözden düşmesiyle birlikte Ruslar bir kere daha bu soruyla yüzyüze geliyorlar.

Başkan Yeltsin, Batılı prensip ve hedefleri benimsiyor ve Rusya'yı, 'normal' bir ülke ve Batı'nın bir parçası yapmaya uğraşıyor. Ne var ki, gerek Rus seçkinleri ve gerekse Rus kamuoyu bu mesele üzerinde bölünmüş durumdadır. Daha mutedil muhalifler arasındaki Sergei Stankevich, Rusya'nın, onu "Avrupalı olmaya, hızlı ve teşkilatlı biçimde dünya ekonomisinin bir parçası haline gelmeye, Yediler'in sekizinci üyesi olmaya ve Atlantik ittifakının iki hâkim üyesi sıfatıyle Birleşik Devletler ve Almanya'ya hususî bir 'ehemmiyet atfetmeye' götürecek

'Atlantikçi' bir rotayı reddetmesi gerektiğini" ileri sürüyor. Stankevich, münhasıran Avrasyacı bir politikayı reddediyorsa da yine aynı derecede Rusya'nın Türkî ve Müslüman bağlantılarını vurgulayarak diğer ülkelerdeki Rusları himayeye öncelik vermesi ve (Rusya'nın) "kaynaklarının, tercihlerinin, bağlarının ve menfaatlerinin Asya'nın, doğu istikametinin lehine, yeniden dağıtımını göze çarpan biçimde ilerletmesi gerektiğini" savunuyor. Bu kanaatteki insanlar, Yeltsin'i, Rusya'nın menfaatlerini Batı'nınkilere tâbi kıldığı, Rus askerî gücünün azalttığı, Sırbistan gibi geleneksel dostları desteklemekte başarısız kaldığı, iktisadî ve siyasî reformu, Rus halkına zararlı şekillerde yürüttüğünden ötürü

tenkit ediyorlar. Bu temayülün göstergesi, 1920'lerde, Rusya'nın emsalsiz bir Avrasya medeniyeti olduğunu savunan Petr

43

Savitsky'nin fikirlerinin yeniden bulduğu rağbettir.^ Daha aşırı muhalifler, çok daha bağıra çağıra milliyetçi, anti-Batıcı ve anti-Semitik görüşleri dile getiriyor ve Rusya'nın askerî gücünü yeniden geliştirmesi, Çin ve Müslüman ülkelerle daha yakın bağlar tesis etmesi için zorluyorlar. Rusya'nın seçkinleri kadar ahalisi de bölünmüştür. Avrupai Rusya'da 1992'nin sonbaharında yapılan bir kanaat yoklaması, Batı'ya karşı halkın yüzde 40'ının müsbet ve yüzde 36'sının menfi tavır sahibi olduğunu açığa çıkarmıştır. Rusya, tarihinin büyük bir kısmında olduğu gibi, 1990'ların başlarında (da) hakikaten bölünük bir ülkedir.

Bölünük bir ülke, medeniyet kimliğini yeniden tanımlamak için üç şartı yerine getirmelidir. Birincisi, (o ülkenin) siyasî ve ekonomik seçkinleri bu hareket hususunda umumiyetle taraftar ve hevesli olmalıdırlar, ikincisi, kamuoyu, (söz konusu) yeniden tanımlama konusunda muvafık davranmaya istekli olmalıdır.

Üçüncüsü, alıcı konumda bulunan medeniyetteki (Batı veya Amerika'daki M.Ç.) hâkim gruplar 'mühtedî'yi benimsemeye istekli olmalıdırlar. Meksika konusunda üç şartın tamamı (da) büyük ölçüde mevcuttur. Türkiye konusunda (ise) ilk ikisi, hatırı sayılır mertebede mevcuttur. Rusya'nın Batı'ya katılması hususuna gelince, bu şartlardan herhangi birisinin (bile) mevcudiyeti açık değildir. Liberal demokrasi ve Marksizm Leninizm arasındaki mücadele, büyük farklılıklarına rağmen, hürriyet, eşitlik ve refah konusunda nihaî

hedefleri zahiren (de olsa) paylaşan ideolojiler arasında idi. Geleneksel, otoriteryen ve mil iyetçi bir Rusya tamamen farklı hedeflere sahip olabilirdi. Batılı bir demokrat, bir Sovyet Marksisti ile entellektüel bir tartışmayı devam ettirebilirdi. Bunu bir Rus gelenekçisiyle yapmak (ise) O'nun (Batılı bir demokrat) açısından gerçekte imkânsız olacaktı. Ruslar, şayet Marksistler gibi davranmayı bırakır, liberal demokrasiyi reddeder ve Batılılar gibi değil de Ruslar gibi davranmaya başlarlarsa Rusya ile Batı arasındaki münasebetler yine (ancak) soğuk ve ihtilaflı
olabilir.8

7 . Sergci Stankevitch, 'Russia in Scarch of Itself, The National Interest, Summcr 1992, ss. 47-51; Daniel Schneider, 'A Russian Movement Rejects Western Tilt', Christian Science Monitör, Feb. , 1993, ss. 5-7.

8 . Owen Harries, Avustralya'nın tersine biçimde bölünmüş bir ülke olmaya (O'na göre ahmakça) gayret ettiğini ileri sürmektedir. Avustralya her ne kadar, sadece Batının değil ABCA ordusunun da tam bir üyesi ve Batı'nın istihbarat nüvesi olmuşsa da

Konfüçyen-İslâmî Bağlantı

Batılı olmayan ülkelerin, Batı'ya katılmaları konusundaki engeller (birbirinden) epeyce başka türlüdür. (Bu engeller) Latin Amerika ve Doğu Avrupalı ülkeler için asgaridir. Eski Sovyetler Birliği'nin Ortodoks ülkeleri için daha büyüktürler. Yine Müslüman, Konfüçyen, Hindu ve Budist toplumlar bakımından (da sözkonusu engel er) daha büyüktür. Japonya, Batı'nın yakın temastaki bir üyesi olarak kendisi için pek eşi benzeri bulunmayan bir mevki tesis etmiştir: Bazı konularda Batı'ya dahildir fakat açıktır ki, mühim konularda Batı'nın üyesi değildir. Kültür ve güç sebebiyle Batı'ya katılmak istemeyen, katılamayan ülkeler, kendi ekonomik, askerî ve siyasî kudretlerini geliştirerek Batı'yla rekabete giriyorlar. Bunun dahilî inkişaflarını ilerletmek ve Batılı olmayan diğer ülkelerle işbirliği etmek suretiyle yapıyorlar. Bu işbirliğinin en göze çarpan şekli, Batılı menfaatler, değerler ve iktidara meydan okumak için doğmuş bulunan Konfüçyen Islâmî
yakınlıktır.

Batılı memleketler, hemen hemen istisnasız biçimde askerî güçlerini azaltıyorlar; Yeltsin'in liderliği altındaki Rusya da öyle. Mamafih, Çin, Kuzey Kore ve muhtelif Orta-Doğu devletleri askerî kapasitelerini ehemmiyetli ölçüde genişletiyorlar.

Bunu Batılı ve Batılı olmayan kaynaklardan silâh ithali ve yerli silâh endüs.rilerini geliştirme yolu ile başarıyorlar. (Bunun) bir neticesi, Charles Krauthammer'in

"Silâh Devletleri" diye adlandırdığı şeyin ortaya çıkışıdır ve (bu) Silâh Devletleri Batılı değildir. Diğer bir netice, Batılı bir kavram ve hedef olan silâhların kontrolü

kavramının yeniden tanımlanmasıdır. Soğuk Savaş esnasında, silâhların kontrolündeki öncelikli maksat Birleşik Devletler ve müttefikleri ile Sovyetler Birliği ve müttefikleri arasında istikrarlı bir askerî denge tesis etmekti. Soğuk Savaş sonrasının dünyasında silâhların kontrol altına alınmasının öncelikli hedefi, Batı'nın

mevcut liderleri, onun tam anlamıyla Batılı olmadığı niyetlerini fiilen sergiliyor ve o da kendisini bir Asya ülkesi olarak yeniden tanımlıyor ve komşularıyla yakın bağlar kurup geliştiriyor. Kendileri Avustralya'nın geleceğinin Doğu Asya'nın dinamik ekonomileriyle beraber olacağını savunuyorlar. Ancak, ifade ettiğim gibi, yakın ekonomik işbirliği normal olarak ortak bir kültürel temele ihtiyaç duyar. Ayrıca, başka bir medeniyete katılmak için zarurî olan (yukarıda zikredilen) üç

şarttan hiçbiri, Avustralya misalinde galip ihtimalle mevcut değildir.

menfaatlerini tehdit edebilecek askerî kapasitelerin Batılı olmayan toplumlar tarafından geliştirilmesini önlemektedir. Batı, bunu milletlerarası anlaşmalar, iktisadî baskı ve silâh sevkiyatı ile silâh teknolojileri üzerindeki kontroller sayesinde başarmaya çalışıyor.

Batı ile Konfüçyen-İslâmî devletler arasındaki mücadele, münhasıran olmasa da büyük ölçüde nükleer, kimyevî ve biyolojik silâhlar, balistik füzeler ve onları

fırlatmaya yarayan sofistike vasıtalar, rehberlik, istihbarat ve söz konusu hedefe ulaşmak için lâzım gelen diğer elektronik kapasiteler üzerinde yoğunlaşıyor. Batı, evrensel bir norm olarak (nüfusça) çoğalmamayı, bu normu gerçekleştirmenin vasıtaları olarak (da)

çoğalmama muahede ve murakebelerini ilerletiyor. (Batı), aynı zamanda, sofistike silâhların yayılmasını ilerletenlere karşı

enva-i çeşit müeyyidelerle tehditkâr davranıyor ve bunu yapmayanlar için (de) bazı nimetler teklif ediyor. Batı'nın dikkati, tabiatiyle, fiilî veya potansiyel olarak kendisine düşman olan milletler üzerinde odaklanıyor.

Diğer yandan, Batılı olmayan ülkeler, güvenlikleri için elzem saydıkları herhangi silâh olursa olsun elde etme ve genişletmeye hakları olduğunu savunuyorlar. Bu ülkeler, Körfez Savaşı'ndan ne gibi dersler çıkardığı sorulduğunda Hindistan Savunma Bakanı 'nın verdiği cevaptaki gerçeği de kafalarına iyice yerleştirmişlerdir: "Nükleer silâhlara sahip olmadıkça Birleşik Devletler'le savaşmayın". Nükleer ve kimyevî silâhlar ile füzeler, belki hatalı bir şekilde, Batı'nın süper konvansiyonel gücünün potansiyel dengeleyicisi olarak görülüyor.

Çin, elbette, şimdiden nükleer silâhlara maliktir; Pakistan ve Hindistan bu tür silâhları yayma kabiliyetine sahiptir. Kuzey Kore, Iran^ İrak, Libya ve Cezayir, bu silâhları elde etmeye çalışacak gibi görünüyorlar. Üst seviyedeki Iran'lı bir yetkili, bütün Müslüman devletlerin nükleer silâhları elde etmeleri gerektiğini ilân etmiş ve Iran Cumhurbaşkanı, istihbar edildiğine göre, 1988'de "savunma ve saldırı maksatlı kimyevî, biyolojik ve radyolojik silâhlar" geliştirilmesini isteyen bir emir çıkarmıştır.

Batı'nın askerî güçlerine karşı koyucu gelişmeye dair merkezi şekilde ehemmiyet arzeden (şey), Çin'in askerî gücü ve askerî güç yaratma vasıtalarının beslenen genişlemesidir. Çarpıcı bir ekonomik gelişme ile su yüzüne çıkan Çin, askerî

harcamalarını hızlı bir şekilde arttırıyor ve silâhlı kuvvetlerinin modernizasyonu ile enerjik bir şekilde ilerliyor. Eski Sovyet devletlerinden silâhlar satın alıyor; uzun menzilli füzeler

46

geliştiriyor. (Bu ülke) 1992'de bir megatonluk bir nükleer bombanın denemesini yaptı. Hava ikmal teknolojisi elde ederek güç-projeksiyon kapasitelerini geliştiriyor ve bir uçak gemisi satın almaya çalışıyor. Çin'in askerî endamı (build up) ve Güney Çin Denizi üzerindeki hakimiyet iddiası, Doğu Asya'da çok boyutlu bir bölgesel silâh yarışını tahrik ediyor. Çin, aynı zamanda, büyük bir silâh ve

silâh teknolojisi ihracatçısıdır. Libya ve Irak'a, nükleer silâh ve sinir gazı üretiminde kullanılabilen teçhizat ihraç etmiştir. Cezayir'e, nükleer silâh araştırma ve üretimine uygun bir reaktör inşa etmekte yardım etmiştir. Çin, Îran'a-Amerikan yetkililerinin inancına göre - yalnız silâh üretiminde kullanılabilecek nükleer teknoloji satmış ve galiba Pakistan'a (da) 300 mil menzilli füzelerin mürekkiplerini gemiyle göndermiştir. Kuzey Kore, kısa bir müddetten beri ilerlemekte olan bir nükleer silâh programına sahip olmuştur ve Suriye ile İran'a gelişmiş füzeler ve füze teknolojisi satmıştır. Silâh ve silâh teknolojisindeki seyelân umumiyetle Doğu Asya'dan Orta-Doğu'ya doğrudur. Bununla beraber bir ölçüde aksi yönde hareket (de) mevcuttur; (meselâ) Çin, Pakistan'dan Stinger füzeleri almıştır.

Batı'nın askerî gücüne karşı koymak için ihtiyaç duyulan silâh ve silâh teknolojilerinin üyeleri tarafından iktisabını ilerletmek üzere tertiplenen Konfüçyen-İslâmî bir askerî bağlantı, bu suretle vücuda gelmektedir. Kalıcı

olabilir veya olmayabilir. Ancak, hâlihazırda, Dave McCurdy'nin dediği gibi, "bu (bağlantı), fikri üretenler ve onların taraftarlarınca yürütülen, hainlerin karşılıklı

yardım paktıdır." Islâmî-Konfüçyen devletler ve Batı arasında, silâhlanma yarışının yeni bir şekli böylece meydana geliyor. Eski moda silâhlanma yarışında, taraflardan biri öbürüne karşı denge sağlamak veya süperliğini kazanmak için kendi silâhlarını geliştirirdi. Silâhlanma rekabetinin bu yeni tarzında (ise), bir taraf silâhlarını geliştiriyor, diğer tarafsa aynı zamanda kendi askerî kapasitesini azaltırken (karşı tarafın) silâh geliştirmesini sınırlamak ve önlemekten gayri, (herhangi bir) denge kurmak için çaba sarfetmiyor.

Batı için Neticeler

Bu makale, medeniyet kimliklerinin diğer bütün hüviyetlerin yerini 47

alacağı, millî devletlerin zeval bulacağı, her medeniyetin tutarlı, tek bir siyasî

varlık haline geleceği bir medeniyet içindeki grupların birbirleriyle çatışmayacağı

ve hattâ savaşmayacağını savunmuyor. Bu deneme, (şu) hipotezleri ileri sürüyor: Medeniyetler arasındaki farklar ciddî ve mühimdir; medeniyet şuuru artıyor; medeniyetler arası mücadele,

hâkim global mücadele tarzı olarak ideolojik ve diğer mücadele biçimlerinin yerine geçecek; tarihî olarak Batı medeniyeti içerisinde oynanıp bitmiş bir oyun olan milletlerarası münasebetler artan bir biçimde Batılılaşmışlıktan çıkacak ve Batılı olmayan medeniyetlerin, basit objeleri değil aktörleri olduğu bir oyun haline gelecek; milletlerarası sahada başarılı

siyaset, güvenlik ve ekonomi müesseseleri medeniyetler arası olmaktan ziyade, muhtemelen medeniyetler içerisinde gelişecek; farklı medeniyetlere mensup gruplar arasındaki mücadeleler, aynı medeniyete mensup gruplar arasındaki mücadelelerden daha sık, daha kuvvetli ve daha şiddetli olacak; farklı

medeniyetlere mensup gruplar arasındaki şiddetli mücadeleler global savaşlara yol açabilecek en muhtemel ve en tehlikeli tahrik kaynağıdır; Dünya siyasetinin hâkim mihveri "Batı ile geri kalanlar" arasındaki münasebetler olacak, Batılı

olmayan bazı bö-lünük ülkelerdeki elitler memleketlerini Batı'nın bir parçası

yapmaya uğraşacaklar fakat bunu başarma konusunda ekseriya büyük manialarla karşılaşacaklar; orta vadeli gelecekte, merkezî bir mücadele mihrakı Batı ve muhtelif İslâmî-Konfüçyen devletler arasında vücut bulacak. Bu, medeniyetler arasındaki çatışmaların arzulanır bir şey olduğunu iltizam etmez. Geleceğin ne tarzda olabileceği hakkında tasvirî hipotezler ileri sürmektir. Mamafih, şayet bunlar makûl hipotezlerse bunlardan Batı politikasına dair çıkarılacak neticeleri gözden geçirmek gerekiyor. Bu neticelerin, kısa vadeli üstünlük ve uzun vadeli uzlaşma arasında (ikiye) ayrılması iyi olur. Açıkça ortadadır ki, kısa vâdede Batının menfaatine olan şey, kendi medeniyeti içinde, bilhassa Avrupai ve Kuzey Amerikan unsurları arasında daha büyük bir birlik ve dayanışmayı ilerletmek; kültürleri Batı'nınkine yakın Doğu Avrupa ve Latin Amerika'yı Batı toplumlarına katmak; Rusya ve Japonya ile işbirliğine dayalı yakın ilişkileri geliştirmek ve sürdürmek; medeniyet arasındaki mahallî mücadeleleri büyük savaşlara dönüştürecek kışkırtmaları önlemek; Konfüçyen ve Islâmî devletlerin askerî

kapasite tenkisatını hafifletmek ve Doğu ile GüneyBatı Asya'daki askerî

süperliğini devam et-

tirmek; Konfüçyen ve Islâmî devletler arasındaki farklılık ve ihtilâfları kullanmak; Batılı değer ve menfaatlere yakınlık duyan diğer medeniyetlerdeki grupları
desteklemek; Batılı menfaat ve değerleri yansıtan ve meşrulaştıran milletlerarası
müesseseleri güçlendirmek ve Batılı olmayan devletleri bu müesseselere daha fazla karıştırmaktır.

Daha uzun vâdede başka tedbirlere müracaat edilmesi gerekecektir. Batı
medeniyeti hem Batılı ve hem de moderndir. Batılı olmayan medeniyetler, Batılılaşmadan modernleşmeye çalışmışlardır. Bu güne kadar sadece Japonya, bu arayışta tam mânasiyle başarılı olmuştur. Batılı olmayan medeniyetler, modernliğin parçası olan zenginlik, teknoloji, (bir takım) maharetler, makinalar ve silâhlar elde etme çabasını sürdüreceklerdir. Bu ülkeler aynı zamanda, bu modernliği geleneksel kültür ve değerleriyle telif etmeye çalışacaklardır.

Ekonomik ve askerî güçleri Batı'ya nisbetle artacaktır. Batı, bundan dolayı, güçleri Batı'nınkine yaklaşan fakat değer ve menfaatleri Batı'nınkilerden manidar bir surette ayrılan Batılı olmayan bu medeniyetlerle artan bir biçimde uzlaşmak zorunda kalacaktır. Bu (da) Batı'nın, bu medeniyetlerle münasebetinde, menfaatlerini korumak için elzem olan iktisadî ve askerî gücü sürdürmesini gerektirecektir. Ancak, bu vaziyet, Batı'nın, diğer medeniyetlerin temelindeki esaslı dinî ve felsefî kabuller ve bu medeniyetlere mensup insanların menfaatlerini nerede gördükleri hakkında daha derin bir kavrayış geliştirmesini de lüzumlu kılacaktır. Bu, Batılı ve diğer medeniyetler arasındaki müşterek unsurları teşhis etmeğe yönelik bir gayreti de icabettirecektir. Uzak olmayan bir gelecekte, cihanşümul bir medeniyet olmayacak fakat bunun yerine, her biri başkalarıyla beraber yaşamayı öğrenmek zorunda kalacak farklı medeniyetlerden mürekkep bir dünya olacaktır.

Foreign Affairs, Yaz 1993, ss. 22-49.

Türkiye Günlüğü, Yaz 1993, sayı: 23, çeviren: Mustafa Çalık.

Metnin başka bir tercümesi için bakınız: S.P.Huntington,

"Uygarlıklar Savaşı mı?", çev: Yusuf Kaplan, izlenim Dergisi, Ekim 1993.

DAVET:

"FAKAT DEDİLER Kî, KULAK VERMEYECEĞİZ"*

Fouad AJAMI

Yüzyılın dönümünde yayınlanan küçük bir romanda, Joseph Conrad'ın

"Gençlik"inde, hikâyeyi nakleden Marloje "Doğu" ile ilk karşılaştığı zamanı

hatırlar:

"Ve sonra, dudaklarımı açamadan evvel, Doğu benimle konuştu, fakat bu hatalı bir sesti. Bir sözcük sağanağı

anlaşılmaz ve uğursuz sessizliğe boşandı; yabancı, kızgın kelimeler, daha az garip ama daha fazla şaşırtıcı

biçimde güzel İngilizce kelimeler ve hatta tam cümlelere karışmıştı. Ses, şiddetle küfredip sövüyordu; körfezin heybetli huzurunu bir küfür yay-hmıyla delik deşik ediyordu. Beni, Domuz diye çağırmaya başladı ve bundan, gittikçe hızlanarak İngilizce ağıza alınmaz sıfatlara doğru gitti."

Genç Marlowe, en uzak medeniyetin bile Batı tarafından yapıldığını ve yeniden yapıldığını ve yeni yollar öğrettiğini biliyordu.

Samuel P. Huntington bilmiyor. "Medeniyetler Çatışması" adlı tuhaf bir denemede Huntington, kendi medeniyetlerini bütün ve bozulmamış, ezelî ve ebedî bir gökyüzünün altında su geçirmez olarak buldu. Sanki, Soğuk Savaş yıl arı boyunca canlı canlı gömülen bu medeniyetler (Islâmî, Slav-Ortodoks, Batılı, Konfüçyen, Japon, Hindu vb.) üzerlerindeki taş yuvarlanır yuvarlanmaz ayağa kalktılar, tozlarını attılar ve bağlarının sadakatini elde etmeye giriştiler. Tarih ve kültürün bu öğrencisi için, medeniyetler daima karmakarışık varlıklar olarak gö-

* Yeremya 6:17.

rünmüştür. Yarıklara bütün medeniyetlerde ve fertlerde rastlanır -bu,

'modernite'nin hükmüydü. Fakat Huntington geçmişe böyle bakıyor. Dünyanın çarpık ve dolambaçlı geçitleri düzleniyor. Keskin bir kalem ve şaşmaz bir elle Huntington, bir medeniyetin sona erdiği ve "öteki"nin el değmemiş bölgesinin başladığı yeri işaretliyor.

Daha şaşırtıcı olan taraf, Huntington'in devletlere karşı tavrı ve devletlerin, onun olayları tasnifindeki yeridir. Devlet ve mil î çıkarı konusunun en etkili ve parlak öğrencilerinden birinden, şimdi devletlerin kurnazlığını, kaos karşısında önlerindeki engelleri aşarken yaptıklarının çoğunu hissiz ve merhametsiz niteliğini gözden kaçıran bir deneme ortaya çıkıyor. Devletlerin "Dünya hadiselerinde en güçlü aktörler" olarak kalacağı şeklindeki mecburi pasaja rağmen, devletler silinmiş ve yerleri çatışan medeniyetlere verilmiştir. Huntington'ın kelimeleriyle,

"Eğer olacaksa, gelecekteki dünya savaşı medeniyetler arasında bir savaş

olacaktır".

Modernliğin Gücü

Huntington'ın düşünüşü, Batı'nın durumu, gücü ve "diğerleri" ile meşguliyetinin şartları hakkındaki endişesiyle de alâkalıdır.1 Büyük tarihçi Fernand Braudel medeniyetler trafiği hakkında, "Veren, hükmeder" diye fikrini belirtmişti.

Yüzyıllar boyunca kendisini oluştururken Batı, diğerlerini oluşturmaya da yardım etti. Huntington, bu yolun sonuna geldiğimizden emindir. Toplumların

"Batılılaşmadan çıkması", "yerlileşmesi" ve kendi yollarına gitmedeki görünen istekliliğinden etkilenmiştir. Onun olaylara bakışına göre Hindistan'ın

"Hindulaşması" ve Islâmî fundamentalizm gibi olgular yükseliştedir. Bu tür

"gelenek"e sapmalara Huntington büyük bir güç ve kudret atfetmiştir.

Fakat Huntington yanılıyor. Modernlik ve laisizmi, her zaman tehlikeli bir şekilde cehenneme, asla uzak olmayan karanlığa yakın büyük ihtimallere karşı elde eden yerlerde, bunların direncini gereği gibi

1. Huntington'ın denemesinde Batı gereği gibi incelenmemiştir. Üzerinde hiçbir çatlak yoktur. Hiçbir çokkültürcü

işitilmiyor. Kendi kale duvarları içinde düzenli bir biçimdedir. Duvarların içindeki irade hakkındaki şüphelerini Huntington kendine saklamıştır. Birliğe çağrısının cevaplanacağını farzetmiştir, zira dışarda Sarazenlerin (Müslümanların) ve Konfüçyenlerin bayrakları sallanmaktadır.

51

önemsememiştir. Hindistan bir Hindu devleti haline gelmeyecektir. Hint sekülarizminin mirası ayakta kalacaktır. Geniş orta sınıf onu savunacak, Hindistan'ın -ve kendisinin- modern milletler dünyasındaki yerini sürdürebilmek için düzeni aynen koruyacaktır. Bu anarşik devlette, onu yok edebilecek içgüdüsel bir ateşle oynama korkusu mevcuttur. Hindu şovenizmi ülkenin kamu hayatını

kabalaştırabilir, fakat devlet ve onu ayakta tutan orta sınıf, dinî fanatizme sapmanın mahvolmaya atlayış olduğunu biliyor. Kararlı bir orta sınıf küresel kültür ve normları paylaşmaktadır. Hindistan burjuvazisinin siyasî vasıtası Hindistan Millî Kongresi yoluyla, kendisi ve Hindistan için milletler arasında bir yer edinmek üzere yola çıkışından beri bir yüzyıl geçti. İngiliz hakimiyetini devirmeye yönelik bu uzun mücadeleden ve buna paralel olarak "cemaatçilik"e karşı mücadeleden, mil î fikrin savunucuları, geniş ve dayanıklı bir devlet inşa ettiler. Bütün bunları

Hindu saflığının (temizliğinin) siyasî krallığı için terketmeyeceklerdir.

Gelenekçileri işitmekteyiz, ama güçlerini abartmamalıyız. Zira gelenekler, sıklıkla koptuklarında, insanlar artık onlara gerçekten inanmadıkları ve yıllanmış adetlerin erkek ve kadınları evde tutma yeteneğini kaybettiği zaman çok ısrarcı olurlar, İslâmî fundamentalizm dediğimiz olgu bir yeniden diriliş işareti olmaktan ziyade

"öteki" ile sınırın geçilmiş olmasının yenik, şaşkınlık ve suçluluk duygusudur. Arap dünyasının şehirlerindeki şu genç kentli, fakir, yarı eğitilmişler ve onların Sorbone'da eğitilmiş laik (ruhban olmayan) vaizleri. . Bunlar geleneğe gerçek bir dönüşün kanıtları olabilir mi?

Onlar hürriyet ve iş arayışlarında Avrupa ve Amerika'nın kapılarını kırıyorlar ve bütünün günahlarına sövüp sayıyorlar.

Huntington'ın, bu tür karmaşıklık ve Batı'nın beslediği çekicilik ve iticiliğin garip karışımı karşısındaki gerilimini ve meseleleri basitleştirmek, medeniyetlerin hudutlarını belirlemek ihtiyacını anlamak kolaydır. Ancak, gelenek bezirganlığı, Batı dışındaki medeniyetlerin el sürülmemiş olduğunu veya bunların çırpınmalarının, canlılıklarının bir göstergesi olduğunu, yahut da konvansiyonel bir silâh tehdidi arzettiklerini kanıtlamaz, iran'ın teokratik devrimi gibi Batı

egemenliğine karşı oldukça geniş ve şümullü bir saldırı bile o toplumu Batı

kültüründen vazgeçirmede başarısız kaldı. O ülkenin acımasız devrimi, "silâhlı

İmam"ın halkının Amerikan usullerince ayartılmakta olduğunun farkına varılmasından doğdu. Kapılar,

52

1970'lerde apaçık bırakıldı ve Ayetullah Humeyni'nin toplumu etrafında inşa ettiği yüksek duvarlar bu kültürel ayartmaya bir cevaptı. Batağa saplanmış Iran, otantikliği bayrakları olarak iddia eden adamlar tarafından "kurtarıldı". Bir aşırılık ötekine yol açtı.

Humeyni'nin ilk başkanı olan temiz modernist Mehdi Bazergan'ın deyişiyle

"Merhamet yağmuru için dua ettik ve taşkınlara uğradık". Fakat bin yıl ık mutluluk ideali gerçeklikle yüz yüze getirildi ve iran'ın imajındaki pan-Islâmik isyanın hayali rüzgâra karıştı. Terör ve pespayelik ütopyayı yakaladı. Sudan, iran'ın "Devrimci örneği"ni taklit edebilir. Fakat bu sadece, çaresiz bir ülkenin daha da fakirleşmesi ve harap olması anlamına gelecektir.

Avrupa'ya yakın bir Akdeniz toplumu -bu bakımdan bir şarap üreticisi- olan Cezayir'de ve Mısır'da laik iktidar sahipleri ile İslâmî alternatif arasından bir savaş köpürmektedir. Fakat bu devletlerin vefat ilanlarını basmak için acele etmemeliyiz. Cezayir'de Millî Kurtuluş Cephesi yönetimi başarısız oldu ve gençlerin, altsınıfların ve dışlanmışların isyanına sebebiyet verdi. İsyan, İslâmî

bir bayrağı yükseltti. Nefret ettikleri bir rejim ile korktukları bir fazilet rejimi arasında kalan meslek sahipleri ve orta sınıfın kadın ve erkekleri, desteklerini

"düzenin güçlerine verdiler. Ordunun islamcıları bastırmasını selamladılar; islamcıları iktidara getirmesi kesin olan demokratik bir sürecin kesintiye uğramasına izin verdiler; baskının koruduğu "hürriyet" i, bilinen şeytanı

bilinmeyene tercih etmeyi kabul ettiler.

Her ne kadar Mısır'ın, İslâmî muhalefeti karşısındaki ikilemi Cezayir'inki kadar vahim değilse de, Cezayir temaları Mısır'ın durumunda da tekrarlanıyor, islamcılar devleti uğraştırmaya devam ediyorlar ama yıkamıyorlar. Şu sıralarda Mısırlılar'ın meşhur sabırlarını ve iyi huylarını zorlayacak yeterince laçkalık ve irtikâpla delik deşik olan Mısır devletinin batması ihtimali yoktur. Mısır, eski ve septik bir ülkedir. Kaderini radikal dinî doğmanın uygulayıcılarına tevdi etmekten daha iyisini bilir. Bunlar, millî orta sınıfların yerleştirdiği derin ve emin yapılar değillerdir. Ama bir gecede ortadan kaldırılmayacaklardır. Ne de Türkiye yolunu kaybedecek, Avrupa'ya arkasını dönecek ve Orta Asya'nın kavurucu ülkelerinde bir emperyal cazibesinin peşinde koşacaktır. Huntington, -Mekke'yi reddeden ve Brüksel tarafından reddedilen- Türklerin pan-Türkist bir rol peşinde Taşkent'e yönelmeleri-

53

%

nin muhtemel olduğunu yazarken bu ülkenin modernlik ve laikliğini hafife almaktadır. O emperyal geçmişe hiçbir yolculuk yoktur. Atatürk o bağlantıyı sert bir şekilde kesti, ülkesini Batı'ya doğru yöneltti, Avrupa medeniyetini benimsedi ve bunu şüphe ve tereddüde kapılmadan yaptı. Türkler'in dikkati FRankfurt ve Bonn -ve Washington-a çevrilidir, Baku ve Taşkent'e değil. Atatürk'ün mirasının vârisleri, dağınık Türk halklarının ülkelerini etraflarında toplayarak, emperyal ihtişamın peşinde koşmayacak kadar basiretlidirler. Avrupa'daki yerlerini kaybettikten sonra Türkler, Trakya'ya ve Avrupa'yla bu bağlantıyı temsil eden her şeye sıkı sıkıya sarıldılar.

Milletler pazar payları için itişip kakışır, acımasız bir dünya ekonomisinde nasıl rekabet edeceklerini, işler temin edeceklerini ve fakirlikten çıkacaklarını

öğrenirken Huntington, onların medeniyet bağları ve bağlılıkları için savaştığını

zannedebilir. Kendi paylarına "yöneltici mürşitler" ve bugünün dünyasında çıkarların hisleri altettiğine inananlar bize, insanların toprak değil Sony istediğini söylüyorlar.2 Söylediklerinde epeyce bir gerçek payı, ütopyalardan müthiş bir bıkkınlık, ilke ve inanç seferlerine girişmek için bir isteksizlik mevcuttur.

Enflasyonun tahrip ettiği Rusya'nın, Ortodoks-Slav fenerinin taşıyıcısı olan bir

"ikinci Bizans"ın büyük davasını ele alışını düşünmek zordur.

Ve Huntington'ın bahsettiği Konfüçyen dünya nerededir? Pasifik kenarının faal ve hızla gelişen topraklarında siyaset ve ideolojinin yerleri maliye tarafından o denli alınmıştır ki, Doğu Asya milletleri hakiki atölyelere dönüşmüştür. Çin medeniyeti ölüdür. Endonezya Adaları, Malezya ve Singapur'a yetişmeye çalışırlarken, Tahran'daki dinî radikallerin çağrısını duymazlar. Pasifik ülkelerinde farklı bir rüzgar esmektedir. O dünyada siyaset değil, iktisat hükmetmektedir. Dünya, Singapurlu bilge Lee Kuan Yew'in olmasını istediğinden çok daha az antiseptiktir.

1980'lerin Pasifik'e getirdiği bütün refah için bir Nemesis (İntikam Tanrıçası) pusuda bekliyor olabilir. Fakat, -elbetteki bir Amerikan güvenlik şemsiyesinin koruduğu- Pasifik kıyısının toprakları, milletler arasında büyük bir ihtilâfa hazır değildir. Ve eğer zor-2. Kenichi Ohmae, 'Global Consumers Want Sony, Not Soil', Neuı Perspectives Quarterly, Güz 1991.

54

luklar o dünyayı ziyaret edecekse, bunlar o dünyanın sınırları içinde patlak verecektir, medeniyet hatları boyunca değil.

Batı'nın "ötekiler"e götürdüğü şeyler ve usûller -Marlowe bir asır önce duyduğu şu iyi İngilizce tam cümleler- dünyanın usûlleri haline geldi. Laik fikir, devlet sistemi ve güç dengesi, gümrük duvarlarını ve engel erini aşan pop kültürü, bir refah vasıtası olarak devlet. . işte bütün bunlar en uzak yerlerde bile içselleştirilmiştir. Şu anda doludizgin içine daldığımız fırtınaları biz harekete geçirdik.

Geleneğin Zayıflığı

Milletler "aldatır": Kimlikleri ve menfaatleri hokkabazca karıştırırlar. Yolları

dolambaçlıdır. Kuzey Kore ve Çin'den Libya ve İran'a ve Suriye'ye silâh trafiğinin bunu gösterdiği düşünülebilir -yani, devletler fiyat uygun ve emtia hazır olduğu sürece, ne kadar yabancı olursa olsun, herhangi bir medeniyetle ilişki kuracaktır-Huntington bu olağan bencillik eylemini meş'um bir "Konfüçyen-İslâmî bağlantı"ya dönüştürüyor. Ancak daha iyi açıklamalar vardır: Kaçakların ticareti, düpedüz

korsanlık, silâh tedarik eden büyük devletlerin (Birleşik Devletler, Rusya, İngiltere ve Fransa) bıraktığı artıkları toplayan bir "yeraltı ekonomisi".

Huntington'ın olayları görüş tarzıyla Braudel'in 16. yüzyılda Akdeniz'de Hristiyanlık ve İslâm arasındaki trafiği tasvirini karşılaştıralım -ki bu, dindar bir çağda, İstanbul'un Türklerin; Gırnata'nın da İspanyolların eline düşüşünden sonrası için sözkonusuydu- :

"İnsanlar, sınırlara, devletlere ve inançlara aldırış etmeksizin karşılıklı gidip geliyorlardı. Gemicilik ve ticaretin gereklilikleri, savaş

ve korsanlığın rastlantıları, şartların temin ettiği suç ortaklığı veya ihanetin yarattığı fırsatların daha çok farkındaydılar."

Bu tür "suç ortaklıkları" ve "belirsizlikler", Huntington'ın tahlilinde yoktur.

Medeniyetler, Balkanlar'ın kuytu ve yarıklarına -ve kontrol notlarına-tıkıştırılmıştır. Huntington sadece cesurların gidebile-

3. Ferdinand Braudcl, The Mediterranean and the Meditenanean World m the Age of Philip 11, Cilt II. New York: Harpcr-Row, 1976, s.759.

ceği Adriyatik'ten Baltık'a uzanan şu karışık halklar kuşağına gidiyor. Hepsi rencide olmuş, hepsi efsanevi bir geçmişin hatıralarının hükmü altında ve aynı

şekilde karışık bir haritayı düzeltmeye and içen demagoglar için hazır olan sayısız mil iyetçilikler orada kendi evlerindedirler. Bu pan hareketlerinin çalıdan çitinde Huntington, 1500 yılında Batı Hristiyanlığının Doğu sınırını işaretleyen çizgiyi buluyor. Hırvat ve Sırp milliyetçilikleri arasındaki kesek kapma yarışması ve Bosna'yı parçalara bölmekteki "ortak teşebbüs"leri, Roma, Bizans ve İslâm'ın vârislerinin bir kavgasına döndürülmüştür. Fakat niçin bu tür determinizme aldanmalıyız?

"Zagrep ve Belgrat arasındaki karayolunda seyahat eden bir yabancıya, bereketli Slovenya ovası boyunca uzanan kesin tarihî fay hattı değil, fakat tam zıttı etkiler. Sırplar ve Hırvatlar aynı dili konuşuyorlar, birkaç

yüz kelimeyi alıyor veya veriyorlar, yüzyıllardır aynı köy hayatı şeklini paylaşıyorlar.1"'

Istırap ülkeleri ve bölgelerinin tanıdık at sırtındaki adamları, Slobodan Miloseviç

ve Franjo Tudjman'ın insafsız dehası, iktidar teşebbüslerini büyük medeniyet taahhütlerine dönüştürecektir, islâm'a karşı veya Tudjman'ın durumunda Slav-Ortodoks inancının vârislerine karşı savunulan Aydınlanma'nın surları. Farklılıklar büyütülmek zorundaydı. Eşit derecede bir fırsat zalimi olan Tito sahneden çekildikten sonra, milliyetler arasındaki dengeleyici durumun dağılması

kaçınılmazdı. Eski sistemde Sırbistan'ın bir derece hakimiyeti vardı. Fakat ufukta görünen -özel eştirme ve iktisadî reform- dünya hakkında Sırplar pek kendilerine güvenmiyorlardı. Saraybosnalı vatandaşlar ve Hırvatlar ile Slovenler, köylü Sırplar'a göre yarışa önde başlamışlardı. Ve dolayısıyla, Sırplar çaresiz bir kendini kaptırışla işlerin bu yeni düzenini kesip doğramaya başladılar.

iman ve şevkin sevk ettiği bazı Müslüman gönüllüler Bosna'ya geldi. Bu birkaç

başıboş kişinin şahsında, Huntington "Medeniyet saflaşması"nın şümullü gücünü,

"Akraba ülke sendromu" dediği şeyin nüfuzunun kanıtını görür. Bu bir vehimdir.

Hiçbir Müslüman süvari at sırtında (Bosna'yı) kurtarmaya gitmeyecek, iranlılar Kutsal Savaş hak-4. Michael Ignatieff, 'The Balkan Tragedy", Neti; York Revievj of Books, 13 Mayıs, 1993.

56

kında söylenmiş olabilirler, fakat Sırp çeteleri işlerine devam ettiler. Sırplar'in insafsız ütopyasına mukabele edilecek idiyse, düzen ve merhamet işi Birleşik Devletler tarafından yerine getirilmek zorundaydı. Balkanlar'daki kavganın nerede sona ereceğini önceden bildirmek için hiçbir kehanet gücüne gerek yoktu.

Bosna'nın terki, Dünya'nın gidişinin tıpkısıydı. Hiçbir kimse Serebrenica için ölmek istemedi. Avrupalılar, alışkanlıkları olduğu üzere, bakışlarını başka tarafa çevirdiler. Amerikalılar, Balkanlar'dan uzak kalma dürtüsü dehşet manzaralarıyla çarpışırken, bir an için tereddüt ettiler. Daha sonra "sağ duyu" kazandı. Miloseviç

ve Tudjman'ın medeniyet menkıbelerine ihtiyaçları olabilir, fakat fetih projelerine böyle bir mânâ vermelerine gerek yoktur.

islâm'ın "kanlı hudutları" boyunca o amansız savaşı bulma arzusundaki Huntington, Saddam Hüseyin'in Körfez Savaşı hakkındaki yorumuna müşteri olur.

Bu savaş, Saddam ve Huntington'a göre bir medeniyet savaşı idi. Fakat Körfez Savaşı'nın hükmü tamamiyle farklı idi. Zira, eğer ortada devletlerin çıkarlarını, ehemmiyeti olan bir yerde müsamaha edilebilir bir güç dengesini yeniden kurmak için gidecekleri mesafeyi

açıkça ortaya koyan bir sefer var idi ise bu Körfez Savaşı idi. Mahallî bir "despot" Iran Körfezi'nin zenginliğine oldukça yaklaşmıştı

ve uzaktaki bir "Büyük Güç" yardıma gelmek zorunda kaldı. Amerikalılar tarafından toplanan müfrezede Suudî, Türk, Mısırlı, Suriyeli, Fransız, ingiliz ve öteki savaşçılar vardı.

Doğrudur, Saddam Hüseyin'in hakimiyet rüyası paramparça olduğunda, ülkesindeki ulemayı mahveden bu yeminli laik Ayetullah Humeyni'nin ateşli ve kavgacı lisanına başvurdu. Ve eski iranlı Nemesis'inin sembolizmini ve savaş

çığlığını ödünç aldı. Fakat -eğer varsa- çok az sayıda insan bu ani imana dönüşe aldanmıştır. Onlar, yırtıcı adamı olduğu haliyle biliyorlardı: Hristiyan bir Dışişleri Bakanı (Tarık Aziz)'na sahipti; hemen hemen on yıl İran Devrimi'ne karşı

savaşmış ve rejiminin laikliğiyle övünmüştür. Sosyal ve siyasî düzenin basiretli insanları, ulema, yoldan çekildiler ve devletlerine, yırtıcı adamın Suudî-Kuveyt sınırında kontrol edilmek için ihtiyaç duydukları yeri verdiler.^ Bunun, dinî

saflığın gerekliliğe boyun eğdiği anlar-

5. Huntington, Irak'a karşı seferberliğin İslâm'a karşı bir başka Batılı Sefer olduğu hususunda Mekke'deki Umm al Qura Üniversitesi'nden Safaral-Hawai adlı bir dinî

dan biri olduğunu biliyorlardı. Saddam'ın Kuveyt'e süratle girmesinden on gün sonra Suudî Arabistan'ın en yetkili dinî kuruluşu olan Yüksek Ulema Konseyi, Arap, Müslüman ve 'diğer dost güçler'in varlığını destekleyen bir fetva çıkardı.

Ulema, insanların "dinlerinin emniyetini, zenginliklerini ve şeref ve kanlarını

teminat altına almak ve emniyet ve istikrar bakımından sahip olduklarını korumak"

için bütün savunma araçlarının meşru olduğu hükmünü vermiştir. Az bir mesafe ötede Mısır'da, ülkenin önde gelen dinî şahsiyeti olan El Ezher Şeyhi, Şeyh Ceddül Hakk, Saddam'ı bir zalim olarak takbih etti ve Islâmî iddialarını

tiranlığının bir maskesi olarak bertaraf etti.

Ne de Körfez Savaşı sırasında Amerikalılar'a karşı İran'ın baş dinî lideri Ayetullah Humeyni'nin retoriği, İran'ın bu kampanyaya eğiliminin kanıtı olarak alınabilir. Kurnaz adamlar olarak İran'ın yöneticileri savaşın dışında kaldılar.

Irak'ın yenilgisini en baş faydalanıcıları olarak ortaya çıkmayı beklediler. Irak'a karşı Amerikan liderliğindeki kampanya bölgesel dengeyi onların lehine çevirme ümidini vaadediyordu. Saddam Hüseyin'in rejiminin başına gelenler için İran'da hiç gözyaşı dökülmedi.

Erkeklerin ve kadınların işittikleriyle, olanları ayırd etmeyi bilmeleri, zor yerlerde yaşamanın karışık hediyesidir: Böylece Arap-Müslüman dünyasının geniş

sahalarında Saddam hakkında veya bu bakımdan, onu engelleme seferberliği hakkında hiçbir hayal beslenmemiştir. Körfez'deki savaş olduğu gibi görülmüştür: Bir emperyal sefer tarafından karşılanıp harabeye çevrilen bir üstünlük girişimi. .

Körfez'de bir daire kapatıldı: Bir zamanlar "Süveyş'in doğusu"nda, düzeni sağlamanın İngilizler'in uhdesinde olduğu yerde artık bu iş Pax-Amerikana tarafından sağlanıyordu. Körfezde, bölgenin yeni daimi nöbetçi gücü, tıpkı bir önceki gibi, Batı medeniyetine mensuptu. Fakat Amerika'nın varlığı İran Körfezi'ndeki Arap ülkelerinin endişeli muvafakatına sahipti. Akrabaları kontrol için gelen yabancı. .

İslâm dünyası bölünüyor ve alt parçalara bölünüyor. Kafkasya'daki muharebe hatları da medeniyet fay hatları ile aynı genişlikte değildir.

radikali zikreder. Fakat bu, deli! olarak geçerli değildir. Safar al-Hawai tuhaf bir adamdı. Suudi Arabistan'daki Ulema sınıfı ve dindar bilginler arasında o bütün kayda değer işler bakımından yalnız bir kişiydi.

58

Hatlar, devletlerin çıkarlarını takip ediyor. Huntington'ın Ermenistan'la Azerbeycan arasında bir medeniyet düellosu gördüğü yerde, Iran devleti dinî

şevk ve sadakate hiç aldırmadı. Gerçekten de bu savaşta iranlılar Hristiyan Ermenistan'a meylettiler.

Devletlerin Fermanı

Yeni bir dünyaya girdiğimiz muhakkaktır. Fakat bu medeniyetlerin hüküm-fermâ

olduğu bir dünya değildir. Medeniyetler ve medeniyet bağlılıkları sürüyor.

Onlarda şaşırtıcı bir süreklilik mevcuttur. Fakat açık olalım: Medeniyetler devletleri kontrol etmezler, devletler medeniyetleri kontrol ederler. Devletler, ihtiyaç duyduklarında, nazarlarını kan bağlarından çevirirler; kardeşliği ve imanı

ve akrabalığı öyle yapmak çıkarlarına geldiği zaman, görürler.

Bizler, bir kendine yardım dünyasında duruyoruz. Devletlerin yalnızlığı devam ediyor. Çağdaş dünyadaki düzensizlik bu yalnızlığı daha da aşikâr kılmıştır.

Fransa'yı Pax-Amerikana'nın hakimiyetine razı eden veya onu en önde gelen Batılı

güce, güvenliğini tevdi etmek veya hükmünü terketmeye ikna eden bir yol henüz bulunmamıştır. Ve hiçbir Azeri, İslâm ülkelerini Dağlık Karabağ üzerindeki savaşta biraraya toplayacak bir yol bulamamıştır. Azerbeycan'ın Ermenistan'la savaşında uğradığı yenilgiler yüzünden Kuala Lumpur veya Tunus'un dünyası başına yıkılmamıştır.

Thucydides'in Meloslular'la Atinalılar arasındaki meşhur diyalogunun bize bıraktığı ders hâlâ geçerlidir. Hatırlanacağı üzere Meloslular İsparta'nın bir kolonisi idi. Atinalılar tarafından kuşatıldıklarında direndiler ve Ispartalılar'ın, sırf ilerde utanç duymamak için olsa bile, akrabalarına yardım elini uzatmak zorunda olduklarından emindiler. Meloslular "Medeniyet" müttefiklerine güvenlerinde hiç tereddüt etmediler: "Ortak kanımız, sadakatimizi garanti eder".6 Meloslular'ın başına gelenleri biliyoruz. Müttefikleri gelmedi, adaları

yağmalandı, dünyaları harap oldu. . ForeignAffairs, Eylül-Ekim 1993. Türkiye Günlüğü, Güz 1993, sayı: 24, çeviren: Mehmet Öz.

6. Thucydides, 'The Peloponncsian War', New York: The Modern American Library, 1951, ss. 334-335.

BATI KENDİSİNE GÜVENMELİDİR

Robert L. BARTLEY*

9 Kasım 1989'da asrımız sona erdi. Berlin Duvarı'nın yıkılması, yalnızca Soğuk Savaş'ın değil, 28 Haziran 1914'te Arşidük Francis Ferdinand'ın suikast neticesinde hayatını kaybetmesiyle başlayan global çatışma döneminin de bittiğini ilan ediyordu. Şimdi 20. yüzyılın tamamlanmasıyla birlikte, 21. yüzyılın suretini tefrik etmek için yoğun bir gayret sarfediyoruz.

Çatışma ve didişmenin bir devirde olduğunu biliyoruz. Lakin hiçbir asırda bizimki kadar kanlı olmadığını da unutmamak durumundayız. Saraybosna'daki suikast, ekonomik, artistik ve moral gelişimindeki istisnai bir dönemi paramparça etti. O

öylesine bir dönemdi ki, ciddi düşünürler, savaşların sonunu getirebilecek olan bir dünya ekonomik birliğinin bile hayalini kurabiliyorlardı Keynes'in daha sonra yazmış olduğu gibi, o dönemin hâkim anlayışı, "ilerde olacak gelişmelerden ayrı

olarak" barışın ve refahın da "normal, kesin ve kalıcı bir durum olacağı, bu seyirden herhangi bir sapmanın, inhiraf, skandal ve kaçınılabilir bir durum olarak"

değerlendirilmesi gerektiği şeklindeydi.

Böylesine bir iyimserlik bugün bize inanılmayacak kadar naif görünmektedir.

Fakat şimdinin hâkim anlayışına göre yaşamakta olduğumuz kötümserliğe gelecek nesiller nasıl bir anlam yükleyeceklerdir? Çabalarımızın ve tecrübelerimizin bir sonuç vermemesi ve takatimizin kesilmesi üzerine biz şimdi, çare aramayı

bıraktık, yeni ve çok daha ür-

* The Waü Street Journal editörü.

kütücü durumların gündeme gelmesini delilleriyle ortaya koymaya çalışıyoruz.

Bilhassa yeni dönemi biçimlendirmekle ilgili olarak kendi yeteneğimize güveni kaybetmiş ve bunun yerine acımasız tarihî ve moral güçlere yalvarmayı seçmiş

durumdayız. Kamusal söylemimiz, "global ısınma", "türlerin çeşitliliğinin bitmesi"

ve "Batı'nın çöküşü" gibi suçlulukla yüklü konuşmalarla dopdolu.

.

Oldukça sağduyulu olmakla bilinen Samuel P. Huntington gibi bir düşünür bile;

"Gücünün doruğundaki Batı, dünyayı Batılı olmayan şekillere göre biçimlendirmek için giderek daha çok arzuya, isteğe ve kaynaklara sahip olan Batılı olmayanlarla karşı karşıya geliyor." sonucuna ulaşmıştır. Geleceğin çatışmaları, "Batı ve dünyanın geri kalan kesimi", Batı ve Müslümanlar, Batı ve Islâmî-Konfüçyusçu birlik veya Batı ve Hindu, Japon, Latin Amerikan, Slav-Ortodoks dahil olmak üzere öteki medeniyetlerin bir toplamı arasında olacaktır.

Bu "medeniyetler çatışması", hoş bir 21. yüzyılı haber veriyor gibi durmamaktadır. Çatışmalar, farklılıklara bölünmesi her zaman mümkün olan kaynaklarla değil, daha temel ve çoğu kere uzlaştırılamaz nitelikteki değerlerle ilgili olarak ortaya çıkacaktır. Bu yarışmada Birleşik Devletler ve Batı, kaçınılmaz bir biçimde savunma konumunda olacaktır, çünkü "Batı'da en önemli olan değerler, dünya çapında en az önemli olan değerlerdir."

Belki, böyledir. Ama en büyük çatışma potansiyelinin, onların içlerinde olmak yerine medeniyetlerin arasında yer aldığı görüşü, gerçekten doğru mudur? Çin'in Guangdong eyaletinin ekonomik mucizelerine rağmen biz sahiden de Konfüçyusçular bir milyar insanı, bir siyasî birliğin içerisinde yönetme yetenekleri olduğuna inanıyor muyuz? İranlı kadınlar hakikaten şimdi söylediklerinin özlemi içerisindeler mi veya "dünyanın geri kalan kesimi"ndeki insanların, eninde sonunda Batılı değerlerin cazibesine kapılmaları imkânı yok mu?

Sadece İslâmî fundamentalizmde değil, kültürel, etnik ve dinî değerlere genelde bir ilgi artışı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Fakat aynı şekilde, dünya bütünleşmesine yönelik olarak da ciddi güçler sözkonusudur. İletişim ağları şimdi dünyayı bir baştan diğer başa sarıyor. Henüz I'hasa ve Dushanbe'yi olmasa da Tiananmen Meydanı'nı ve Saraybosna'yı anında izleyebiliyoruz. Mali piyasalar, 24

saat süresince dünya ekonomileriyle bağlantılarını sürdürüyor.

Batı veya bir başka deyişle Amerikan popüler kültürü iyi ya da kötü tüm dünyaya ulaşıyor. Yeni Japon payitahtının prensi Harvard'ta eğitim görüyor. Suma heyecanı Akebane adıyla sürüyor ama o, Chad Rowen adıyla basketbol oynadı.

Dünyanın dili İngilizce, "Dünyanın geri kalan kesimi"nin standart yüklenicileri büyük ölçüde Batı'da eğitiliyor. Göçmen yüklü filikalar, belki 21. yüzyılın hakiki mihenk taşı olacaktır, New York'un Long Island sahillerinde karaya çıkıyorlar.

Bu çevre, geleneksel ulus devletlerinin hükümetlerine göre, mutlu bir çevre değildir. 1982'de François Mitterand, pazarların ulusal ekonomik politikayı ne ölçüde sınırladıklarını farketti. Ulusal yeni bağımsız para politikası, yalnızca Birleşik Devletler'in sürdürmesi imkân dahilinde olan bir durumdur ve aslında 1979'da Carter yönetiminin anlamış olduğu gibi o bile, belli sınırları gözetmek zorundadır. Batı Avrupa'da ve dünyanın Batı kısmında ulusal güvenlik talepleri Soğuk Savaş'la birlikte geri çekilmiştir. Kenichi Ohmae'nin ayrıntılarıyla gösterdiği gibi, ulus-ötesi şirketler ve bölgesel gelişmeler ulusal devletleri bir misyon arayışına zorlamaktadır. Robert Reich, bir "Amerikan" şirketini neyin oluşturduğunu araştırıyor. Waker Wriston, "Hakimiyetin Alacakaranlığı"nı yazıyor.

Bu zorluklar tüm hükümetlerin önünde duruyor; üstelik halkların baskı altında tutmaları, izolasyonlarına bağlı olan otoriter yönetimler için iki katlı bir aciliyet taşıyorlar. Özünde Batılı bir yönetim biçimi olan demokrasi, Latin Amerika'da ve daha önceki dönemin Komünist bloku boyunca, Afrika ve Asya içlerine doğru şaşırtıcı bir hızla yayılıyor. 1993'te Freedom House, on yıl önce 55 olan hür ulus sayısının 75'e yükseldiğini; çoğu Çin'de bulunan baskıcı rejimler altında yaşayan insan sayısının dünya nüfusunun % 44'ünden % 31'e indiğini bildiriyor. Ekonomik yönden karşılıklı bağımlılık ve bireysel hürriyet başvurusu arasındaki bilgiler birarada düşünüldüğünde, hafife alınmayacak ölçüde etkili oldukları ortaya çıkıyor. Her şeyin ötesinde bu güç, tarihin bildiği en güçlü totaliteryen imparatorluğunu devirivermiştir.

Bu dünya medeniyetinin güçlü bir tehdit altında olduğu ve bunun Islâmî

fundamentalizm gibi tepkileri kışkırttığı kesinlikle ortadadır. Mollalar çökmekte olan Batı'yı reddettiklerini ve asıl dertlerinin modernite ile olduğunu açıkça söylemektedirler. Belki onlar, bir alternatif yapılandırma için "istek ve kaynaklara" sahiptirler. Ama bir yandan da

derin bir açmazla karşı karşıya bulunmaktadırlar. Çünkü Batı medeniyeti ve onun siyasetteki demokratik ve kişisel hürriyetlere dayalı uzantıları, ekonomik gelişme formülünün tam karşılığı olan kapitalist formülle derinlemesine bağlantılar içermektedir.

Refahın Gücü

Eğer Freedom House'ın vermiş olduğu kişi başına düşen yıl ık gelir oranlarına bakacak olursanız, hemen hemen tüm demokratik ve uluslar için bu rakamın yaklaşık 5.500 Dolara eşdeğer olduğunu görürsünüz. Elbette Ortaçağ'dan kalma petrol şeyhlikleri ve Singapur gibi birkaç Asya Kaplanı, istisna teşkil etmektedir.

Bunlar arasında bile gelişme, daha fazla hürriyet için baskılara neden olmaktadır.

Roh Tae Woo'nun yönetimi altındaki Güney Kore ise demokrasiye tümüyle geçme görevini yerine getirmemektedir. Japonya'daki Liberal Demokratik Parti'nin atağı, birtakım "anlaşmalı" demokrasi savunucularını rahatlatmaktan öte gitmemiştir. Singapur'un Lee Kuan Yevv'i kendisini filozof kral olarak değerlendirmekle haklı olabilir ancak Eflatun'dan bu yana insan bu tehlikeye atılmış ve güvenilmez bulunmuştur.

Muhtemelen Batı'nın değerleri, kendine yabancı, harici bir medeniyetin ürünleridir. Ama onların aynı zamanda ekonomik gelişmenin bizzat kendi ürünü

olduklarına dair güçlü delil er vardır. Gelişme kendi geleceği hakkında söz sahibi olmak isteyen, oğullarının ve kızlarının ilerlemelerine ve hür olmalarına itina eden bir orta sınıf yaratır. Ekonomik gelişme de esasen, bu aynı sınıfın eğitim ve yaratıcı yeteneklerini canlı tutma hevesine bağlıdır; bu arzu, yalnızca gelişme pahasına baskı altında tutulabilir.

Gelişmenin ilk dönemlerinde, örneğin Guangdong'da yönetici elitler, orta sınıfla uzlaşmayı zaman içerisinde yavaş yavaş başarabilmişler; yerel askerî otoritelerin işe karıştığı yerlerde bu daha geniş, bir seyir izlemiştir. Eğer Çin bu uzlaşmayı

başarabilirse, bu tarihte ilk kez başarılmış olacaktır. 6 milyon Hong Konglu'nun Çinli ile, -ki onların kendi kendilerini yönetme beklentileri giderek artmaktadır-birleşme girişimi ise özel ikle

karışıklığı arttırıcı bir etki yapacaktır. Gelişmeyi başarılı bir biçimde sağlayabilmiş uluslardan edinilen ders, sürekli iler-

lemenin ancak tedricen demokrasiye geçişle imkân dahilinde olabileceğidir. Tarih, ayrıca bize derinlemesine iyimser bir ders vermektedir: Huntington'ın kendisinin de pekâlâ gözlemlerinden anlayabileceği gibi demokrasiler, hiçbir şekilde birbirleriyle savaşmamaktadırlar.

21. yüzyıldaki tarihsel güçlerin hâkim seyri, muhtemelen gayet iyi gösterecektir ki, ekonomik gelişme, demokrasi ve bireysel (veya ailesel) özerklik taleplerine yol açacaktır; hâlihazırdaki dünya ölçeğinde bir etkiye sahip olan iletişim, baskıcı

yönetimlerin gücünü azaltacaktır; demokratik devletlerin yaygınlık kazanması, çatışma ihtimalini hafifleştirecektir. Bu durumda, söylenebilecek olan bir söz varsa o da, 1910'ların iyimserlerinin yalnızca dünyaya erken gelmiş olduklarıdır.

Denetim Altında Tutulan Seyir

Böyle bir gelecek ihtimali, elbette kesin değildir. Kimbilir belki de Huntington'ın bütünleşmeyi engelleyici nitelikte gördüğü güçler, sürecin sonunda hâkim hale geçecektir ama kimse bundan da emin olmamaktadır. Batı, hatta sadece Birleşik Devletler ve hatta bu yazıyı okuyan elitler muhtemelen geleceği daha fazla etkileme şansına sahip olacaklardır. Eğer sonuçta korkular kazanırsa, bu, dünyanın küçük bir bölümüyle sınırlı kalmayacaktır çünkü böyle bir dünya umutları gerçeğe dönüştürmek istek ve anlayışından da mahrum olacaktır.

İşte bu anlamda, Amerikan dış politika eliti, adeta kendi başarısının mağduru halindedir. Soğuk Savaş'ı kazanmış olması, kendileri için daha çok sürpriz olmuştur. Klasik denetim (containment) politikasının sınırları, George Kennan'ın

"x" makalesinde ve Paul Nitze'nin NSC 68 çalışmasında, her ne kadar Kennan'ın tahmin ettiği gibi 10-15 yıl sonra değil de 40 yıl sonra olmuş olsa bile, açıkça gösterilmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın kazanılmasının ardından, bu menzil artık uygun değildir; 21. yüzyıla giriyoruz lakin siyasî müzakerelerimiz, hiç vizyon olmaksızın, başıboş bir durumda almış başını gidiyor.

Yukarıdaki bazı gözlemler, böyle bir vizyonu üstü kapalı bir biçimde hissettiriyorlar. Eğer demokrasiler, birbirleriyle kavga etmiyorlarsa, onların yaygınlık kazanması, bizim ideallerimizin hayata geçirilmesinden başka, güvenlik meselelerimizi de bir ölçüde çözüme kavuş-

turmuş olacaktır. 1914'ten önceki barış devri, Kraliyet Deniz Kuvvetleri, Sterlin, Poıınd ve hür ticaret tarafından yavaş yavaş kurulmuştu. Şimdiki devirde ise üstümüze düşen görevin özü, reelpolitik ve ahlâkçılık arasındaki dengede bulunmaktadır.

Geleneksel diplomasi, egemen ulus devletler arasındaki ilişkileri esas alıyor; onların iç durumlarıyla ilgilenmiyordu. Halktan halka temasların baskın olduğu enformasyon çağında ise politika, yavaş yavaş ve titizlikle ahlâkçı ve Wilsoniyen kutba doğru yanaşacaktır ve yanaşmaktadır. Fakat bu, titizlikle yapılmalıdır çünkü

böyle bir yol, her zaman akılsızlık riski taşıyacaktır. Askerî gücü, görmezden gelemeyiz; 21. yüzyılda bize hareket hürriyetini, hiçbir şey, adına Yıldız Savaşları

desek de demesek de, balistik güdümlü füze savunması kadar veremeyecektir.

Ayrıca bir insan hakları politikasına ve onu mutlaka uygulatmaya ihtiyacımız var; çünkü altımızı oyucu riskler aldığımız Mısır'da ve Türkiye'de, hürriyete daha zararlı ve Batı etkisine daha az duyarlı bir İslâmî fundamentalizme karşı

siperlere ihtiyacımız var.

Bir denge halini yakalamak çok güç. itiraf edelim ki, iyimserlik durumunu sürdürmek kolay değil. Bizim yönetici elitlerimizin ve devletimizin huyu, Huntington'ın korkularına kolayca kredi verebilecek bir yapıdadır. Ancak Macar devrimi, Vietnam veya Pershing füze bunalımı sırasında, Batı'nın seyri NSC-68'in sınırları içerisinde tutabileceğini kim düşünmüştü? Ama öyle oldu ve bunu tekrar başarabilmek için Batı'nın yalnızca kendisine inanmaya ihtiyacı var. .

Foreign Affairs, Eylül-Ekim 1993.

Türkiye Günlüğü, Güz 1993, sayı:24, ss.68-70, çeviren: Erol Göka.

İNHİTATIN TEHLİKELERİ: Diğerlerinin Batı'ya Öğrettikleri

Kishore MAHBUBANI

Anahtar hüviyetindeki Batılı başkentlerde, istikbal hakkında derin bir huzursuzluk duygusu mevcuttur. Batı'nın, geçen dört veya beş asırdan beri sahip olduğu gibi 21. asırda da hâkim bir kuvvet olarak kalacağına duyulan emniyet, Rusya ve Doğu Avrupa'nın çöküşü(ne mukabil), Doğu Asya'nın yükselişi ve İslâm fundamentalizminin doğuşu türünden baskıların, Batı için ciddi tehditler arzedebileceği tarzında bir hiss-î kablel-vukua yol açıyor. Bir kuşatma zihniyeti güçleniyor. Samuel P. Huntington'ın, "Medeniyetler Çatışması mı/" makalesi, bu sıkıntılı surlarda muhakkak yankılanacaktır. Bundan ötürüdür ki, Batı'nın ondan korktuğundan da daha fazla dünyanın geri kalan kısmının Batı'dan, bilhassa yaralı

bir Batı'nın arzettiği tehditten korktuğunu öğrenmek birçok Batılı için büyük bir süpriz olacaktır.

Huntington haklıdır: Güç, medeniyetler arasında yer değiştiriyor. Fakat dünya tarihinin tektonik tabakaları, bugün olduğu gibi, dramatik bir tarzda hareket ettiği zaman bu değişimlerin idrak edilmesi kişinin durduğuna bağlı hale gelir: Bu makalenin asıl maksadı, Batılı dinleyicileri, dünyanın geri kalan kısmının algıları

konusunda hassas hale getirmektir.

Batı'nın ric'at etmesi evrensel olarak memnuniyetle karşılanıyor değildir.

Batı'nın, bilhassa Amerikan liderliğinin henüz hiçbir ikâmesi mevcut değildir.

Amerikan desteğinin Orta-Doğu veya Pasifik müttefiklerinden birdenbire çekilmesi, her ne kadar pek ihtimal dahilinde

değilse de, yoğun değişimlerin zembereğini boşaltabilir ki, bundan hiç kimse hoşnut olmaz. Batı'nın geri çekilmesi de, yoğun değişimlerin zembereğini boşaltabilir ki, bundan da hiç kimse hoşnut olmaz. Batı'nın geri çekilmesi Batı

hakimiyeti kadar zararlı olabilir. Hangi tarihî standartla değerlendirilirse değerlendirilsin, yakın geçmişteki Batı hakimiyeti

dönemi, bilhassa Amerikan liderliği altında, câlib-i dikkat biçimde mülayim olmuştur. İnsan, Nazi Almanyası

veya Stalinist Rusya, 20. asrın 'Batılı iç savaşları1 diye bilinen şeyden muzaffer çıkmış olsaydı, dünyanın neye benzeyeceğini düşünmekten peşinen korkuyor.

Paradoksal olarak, Batı hakimiyetinin mülayim tabiatı, birçok problemin kaynağını

teşkil edebilir. Bugün, Batılı politika icracılarının çoğu, ki onlar bu devlerin çocuklarıdır, kendi söz ve fiillerinin iyiye değil kötüye götürebileceği ihtimalini kavrayabilemezler. Batı medyası bu dahiyane körlüğü şiddetlendiriyor. Batılı

gazetecilerin çoğu, yurt dışında Batılı telakkilerle seyahat ediyorlar. Batı'nın hayran olmaktan başka bir şey olarak görülebildiğini anlayamazlar. CNN çözüm değildir. Arz küresinden aynı anda oturma odalarına nakledilen aynı optik imajlar (ancak) zıt anlayışların zembereğini boşaltabilir. Batılı oturma odaları, balistik füzeler Bağdat'ı vurduğu zaman alkışladı. Hariçte yaşayanların çoğu, Batı'nın beyaz Sırplar'a değil, beyaz olmayan Iraklı ve Somalililer'e süratle mücazat göndereceğini görüyorlar. Hangi miyara vurursanız vurun tehlikeli bir işaret(tir bu).

Asyalı Kavimler Göçü

Huntington, Islâmî ve Konfüçyen medeniyetler tarafından yöneltilen meydan okumayı tartışıyor. Dünya Ticaret Merkezi'nin (NewYork) bombalanmasından beri Amerikalılar, faziletli bir Hristiyan Medeniyeti üzerinde dolaşan karanlık bir güç

olarak algılanan İslâm hakkında Avrupa'ya paranoyayı massetmeye başlamışlardır.

İronik olan şudur ki, Müslümanlara her gün kendi zayıflıkları hatırlatıldıkça, Batı

giderek artan bir şekilde islâm'dan korkuyor. Ne var ki, Müslümanlar ve Batı

taraftarı güçler arasındaki bütün ihtilâflarda ister Azerî, Filistinli, Iraklı, iranlı, ister Bosnalı olsunlar, Müslümanlar kaybediyor, fena halde kaybediyor. O kadar çok parçalanmışlıktan sonra İslâm dünyası tek bir kuvvet halinde yekvücut olmaktan uzaktır.

Acayip bir biçimde, bütün bu paranoyadan ötürü Batı, İslâm dünyasını abartmak için dizayn edilmiş bir rotayı neredeyse kasten takip edecek gibi gözüküyor. Batı, Myanmar, Peru ve Nijerya'da demokrasinin devrilmesini protesto ediyor fakat Cezayir'dekini etmiyor. Bu çifte standartlar (Batı'yı) yaralıyor. Batı, hesaba gelmez bir zarara uğramıştır. Kapılarının önünde soykırım icra edilirken güçlü

Avrupa milletlerinin dramatik pasifliği, Batı'nın yakın geçmişindeki müşfik tarihinin bir mirası olarak kendi etrafında ördüğü moral otoritenin ince peçesini yırtıp atmıştır. Eğer Müslüman silâhının mermileri Sarajevo ve Srebrenica'daki Hristiyan kavimlerin üstünden aşağı yağıyor olmuş olsaydı Batı'nın aynı ölçüde pasif kalmış olacağına çok az insan inanabilir.

Batı'nın Çin'e karşı davranışı aynı şekilde şaşırtıcı olmuştur. Batı, 1970'lerde, Kültür İhtilâli ve Büyük İlerleme esnasında iğrenç gaddarlıklar yapmış bir rejimle idare edilen Çin'le bir muhabbet hali geliştirmişti. Fakat, Mao Zedong'un feci idaresi, çok daha müşfik Deng Xiaoping dönemi tarafından takip edilince, Batı, Çin'i onun tarihî standartlarına göre ehemmiyetsiz sayılabilecek bir tenkil dolayısıyla cezalandırdı: Tiananmen vak'ası.

Tiananmen, maalesef, tenkilin televizyondan canlı olarak yayımlanması suretiyle yaratılan çağdaş bir Batılı menkıbe haline gelmiştir. Bejing, ateşli silâhların aşırı

biçimde kullanılması konusunda fena halde yanıldı fakat tenkil etme kararında yanılmadı. Öğrenci ayaklanmasını ezme konusunda düşülecek başarısızlık daimî bir Çinli kâbusu olan siyasî dağılma ve kaosa yol açabilirdi. Batılı politika yapıcıları

bunu hususi surette teslim ediyorlar; bazı Batılı gazetecilerin namussuzluklarının da farkındadırlar: Muhalif öğrencilerle tıka basa yemek yemek ve onların açlık grevine işaret eden haberi vermeden önce de onları kışkırtmak Batılı hiçbir büyük gazete, bunun gibi namussuzlukları teşhir etmemiş veya Çin'in modernizasyonunun irrasyonel neticeler çıkarabileceğini görüyorlar. Doğu Asya'nın muntazam ilerlemesini başka suretle tehdit eden Batı politikaları Çin'de aşağı yukarı

sallandıkça onlar dehşet içinde seyrediyorlar.

Batı'da çok az kimse Islâmî ve Çinli medeniyetlerde yaşayan iki milyardan fazla insan arasındaki karışıklıkları şiddetlendirmekten Batı'nın sorumlu olduğunun farkındadır. Bunun yerine, Huntington,

68

ruh çağırır gibi Batılı zihinlerin en fazla korktukları Asyalı iki göçebe kavmin-Avrupa'yı istilâ eden iki güç, Müslümanlar ve Moğollar-imajlarını uyandırarak Batı'ya karşı Konfüçyen-Islâmî bir bağlantıyı hakikat diye iddia ediyor.

Amerika'nın Suudî Arabistan'a silâh satışları (nasıl) tabiî bir Hristiyan- Islâmî

bağlantıyı telkin etmiyor (ise) Çin'in İran'a silâh satışları da öyledir. Her ikisi de tabii bir hissi iştirak veya medeniyet ittifakına dayanmayan oportünist hareketlerdir. Konfüçyen İslâmî bir bağlantı iddiasında bulunmanın asıl trajedisi, bu güçlerin yönelttiği meydan okunmanın esas itibariyle farklı tabiatının gözden saklanmasıdır. İslâm Dünyası büyük bir modernleşme zorluğuna sahip olacak. O

vakte kadar karışıklığını Batı'nın içine dökecek. Çin dahil Doğu Asya, eşitliği kazanma hususunda Batı'ya denktir. Sade hakikat şudur ki, Doğu ve Güneydoğu Asya, Batı'ya karşı kendisini daha rahat hissediyor.

İslâm ve Çin'le uğraşmak için hayatiyeti olabilecek strateji geliştirmekteki bu başarısızlık Batı'daki tehlikeli bir rahneyi açığa çıkarıyor; Huntington'ın makalesindeki iki anahtar cümle yan yana konulduğunda, problemin esasını izah ediyor: Birincisi "Medeniyetler siyasetinde, Batılı olmayan medeniyetlere dahil mil et ve hükümetler, artık tarihin, Batı kolonyalizminin hedefleri biçimindeki objeleri olarak kalmıyorlar, fakat tarihin muharrik ve müşekkileri olarak Batı'ya katılıyorlar," ve ikincisi "Batı, Batılı hakimiyeti sürdürecek, Batılı menfaatleri koruyacak ve Batılı siyasî ve iktisadî değerleri yükseltecek ölçülerde dünyaya hükmetmek için milletlerarası kuruluşları, askerî gücü ve ekonomik kaynakları

fiilen kullanıyor." Bu kombinasyon bir felâket reçetesidir.

Basit bir aritmetik Batı'nın divaneliğini gösteriyor. Batı 800 milyonluk nüfusa sahiptir. Diğerleri neredeyse 4.7 milyarı teşkil ediyor. Mil î arenada hiçbir Batılı

toplum, nüfusunun yüzde 15'inin geri kalan yüzde 85'i için kanun yapacağı bir durumu kabul etmez. Fakat Batı'nın dünya ölçeğinde

yapmaya gayret ettiği şey budur.

Batı, trajik bir şekilde, sadece ekonomik sıkıntılarından kurtulmasına nihayetinde yardım edebileceği bir zamanda Üçüncü Dünya'dan yüz çeviriyor. Gelişmekte olan dünyanın dolar çıkışı 1992'de, Kuzey Amerika, AT ve Japonya'nın toplamından fazla arttı. Birleşik Devletler'in ihraç mallarındaki artışın üçte ikisi gelişmekte olan dün-

69

yaya gitmiştir. Batı bu global momentumu Uruguay Dairesi ile tamamlayarak cesaretlendirmek yerine aksini yapıyor. Engeller yaratmaya uğraşıyor, onları

ortadan kaldırmaya değil. Fransız Başbakanı Eduard Balladur, Washington'da dobra dobra, 'bu günkü mesele, farklı değerleri bizim altımızı oymak için onları

muktedir kılacak ülkelerden kendimizi korumak için nasıl organize olacağımızdır'

demek suretiyle bu hareketi haklı göstermeye çalışmıştır.

Batı'nın Kendi Perişanlığı

Huntington açık bir soru sormayı başaramıyor: Diğer medeniyetler, şayet asırlardan beri etrafta mevcut olmuşlarsa neden sadece şimdi (Batı'ya) meydan okuyorlar? Bu soruyu cevaplandırmak için (harcanacak) samimî bir gayret, Batılı'nın zihninde yakın geçmişte inkişaf etmiş olan tehlikeli bir cereyanı açıklar.

Batı'nın, çekirdek değer sistemleri ve müesseselerinde bünyevi bir zaafiyet geliştirmiş olabileceğini kavrama konusundaki yetersizlik. Bu cereyan, Batı

idealinin zafer merasimiyle tarihin son bulmuş olduğu kabulünü benimsemek için gösterilen isticali kısmen izah eder: Ferdî hürriyet ve demokrasi, Batı

medeniyetinin, takımın başında kalacağını her zaman garanti edecek.

Neden, o kadar çok Batılı toplumun ekonomik çekim kanunlarına karşı çıkmaya uğraştığını ancak arsızlık izah edebilir. Bütçe disiplini gözükmüyor. Pahalı sosyal programlar ve şaibeli projeler biraz dikkatle (bakıldığında) maliyetleri artırıyor, Batı'nın tasarruf hacmi ve yatırım oranlarının düşüklüğü, Doğu Asya ile başa baş

rekabetçiliğin gerilemesi neticesini veriyor. Politikacılar, beynelmilel olarak rekabetçiliğe aykırı bulunmasına rağmen yüksek ücretleri el erinde tutarak inanan işçileri aldatırken iş ahlâkı aşınıyor. Liderlik eksiliyor. Katı gerçekleri dile getiren herhangi bir politikacı derhal oy kaybeder. Amerikalılar, Amerikan demokrasisinin tabiatına bağlı şebeke kilidinden doğan birçok ekonomik probleme serbestçe müsaade ederler. Bu malî çılgınlıklar dünyanın geri kalan kısmını hayrete düşürüyorsa da, Amerikan politikacı ve gazetecileri dünyanın dört bir yanında demokrasinin faziletlerini öğütleyerek dolaşırlar. Bu (durum), calib-i dikkat bir manzara arz ediyor.

70

Aynı ilâh gibi tapınma, ferdî hürriyet düşüncesine (de) hediye edilmiştir. İyi ve hayırlı şeylerin çoğu bu fikirden doğmuştur. Kölelik son bulmuştur. Arkasından evrensel haklar gelmiştir. Fakat hürriyet sadece problemleri halletmez; onlara sebep de olur. Birleşik Devletler, ferdi sınırlayan sosyal müesseseden sonra (bizatihi) sosyal müesseseyi yere çalan ağır bir sosyal tecrübeye girişmiştir.

Neticeleri fecî olmuştur. Birleşik Devletler nüfusu 1960'dan beri yüzde 41

artarken, şiddete dayalı suç oranı yüzde 560, evlilik dışı doğumlar yüzde 419, boşanma nisbeti yüzde 300, evlenmemiş ebeveyn evlerinde yaşayan çocukların oranı yüzde 300 civarında artmıştır. Bu ağır bir sosyal çürümedir. Toprağındaki bu vakanın görünüşlerinden, çoğu durumda bir toplumun tüyleri ürperir. Fakat bunun yerine yurt dışında tevazu ile gezip dolaşan Amerikalılar, göz önündeki sosyal neticeleri neşe içinde bilmemezlikten gelerek kayıt altına alınmamış ferdi hürriyetin faziletlerini tereddütsüz biçimde örgütlüyorlar.

Batı, hâlâ insan medeniyetinin en büyük servet ve başarılarının hazinesidir. Birçok Batılı değer beşeriyetin harikulade terakkisini ifade eder. İlmi araştırma inancı, rasyonal çözümler arayışı ve zanlara meydan okuma iradesi. . Fakat bir toplumun bu değerleri icra ediyor olduğu inancı, onu tam bir körlüğe sürükleyebilir: Bu paketle birlikte gelen değerlerin bazılarını gerçekleştirme hususundaki kifayetsizlik zarar verici olabilir. Batılı değerler dikişsiz bir kumaş oluşturmaz.

Bazıları iyidir. Bazıları kötüdür. Fakat bir insan bunu sarahatle görmek ve Batı'nın kendi eliyle kendi izafi gerileyişini nasıl husule getirdiğini anlamak için Batı'nın dışında durmak zorundadır. Huntington da konuda kördür. .

ForeignAffairs, Eylül-Ekim 1993.

Türkiye Günlüğü, Güz 1993, sayı: 24, ss.71-73, çeviren: Mustafa Çalık.

71

CEVAP:

Medeniyetler Çatışması Değilse Nedir?

Soğuk Savaş-Sonrası Dünyasının Paradigmaları

Samuel P. HUNTINGTON

İnsanlar ciddî düşündüklerinde soyut düşünürler; zihinlerinde kavramlar, teoriler, modeller, paradigmalar denilen gerçeğin basitleştirilmiş tasvirlerini canlandırırlar. Böyle entellektüel yapılar olmaksızın, William James'in dediği gibi ortada sadece "Allahın belâsı gürültülü bir karmaşa" vardır. Thomas Kuhn'un, klâsik eseri Bilimsel Devrimlerin Yapısı'nın gösterdiği gibi, entellektüel ve ilmî

ilerleme, yeni veya yeni keşfedilmiş gerçekleri açıklamada giderek yetersiz kalan bir paradigmanın yerinin, bu gerçekleri daha tatminkâr bir şekilde izah eden yeni bir paradigma tarafından alınmasından oluşur. Kuhn, "Bir paradigma olarak kabul edilmek için bir teori, rakiplerinden daha iyi görünmelidir, ancak karşı karşıya kalabileceği bütün gerçekleri açıklamasına gerek yoktur ve gerçekte de hiçbir zaman (bunların hepsini) açıklamaz" diye yazmıştır.

Milletlerarası ilişkiler öğrencileri ve pratisyenleri 40 yıldır Dünya olaylarının oldukça basitleştirilmiş ama çok kul anışlı bir tasvirine dayanarak düşündüler ve davrandılar: Soğuk Savaş Paradigması. Dünya, Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki fakir ve komünist ülkelerin oluşturduğu grupla, (buna karşı) şümullü bir ideolojik, siyasî, iktisadî ve bazen de askerî çatışma ile meşgul olan, Birleşik Devletler'in önderliğindeki nisbeten zengin ve çoğunlukla demokratik bir grup toplum arasında bölünmüştü. Bu çatışmanın epeyce bir kısmı, bu iki kampın dışında çoğunlukla bağımsızlığını kazanmış ve tarafsızlık iddiasında bu-

72

lunan ülkelerden oluşan Üçüncü Dünya'da vuku bulmuştu. Soğuk Savaş paradigması dünya siyasetinde meydana gelmiş olan, her şeyi açıklayamaz.

Kuhn'un tâbirini kullanacak olursak, pek çok sapmalar (anormallikler) vardı ve bu paradigma, zaman zaman, bilginleri ve devlet adamlarını Çin-Sovyet ayrılığı gibi büyük gelişmelere (karşı dahi) körleştirmişti. Ancak, küresel siyasetin basit bir modeli olarak rakiplerinin hepsinden daha önemli olguları izah etti; milletlerarası hâdiseler hakkında düşünmek için zarurî bir başlangıç noktası idi; neredeyse evrensel bir kabul gördü; ve iki nesil boyunca dünya siyaseti üzerindeki düşünüşü biçimlendirdi.

Geçen beş yılın dramatik hâdiseleri bu paradigmayı tarih yapmıştır. Dünya siyasetindeki merkezî gelişmeleri düzenlememize ve anlamamıza yardım edecek yeni bir modele açıkça ihtiyaç vardır. Soğuk Savaş sonrası Dünya'nın en basit haritası nedir?

Yeni Dünyanın Bir Haritası

"Medeniyetler Çatışması mı?", bir Soğuk Savaş Sonrası paradigması-nın unsurlarını sergilemeye yönelik bir çabadır. Herhangi bir paradigmada olduğu gibi medeniyet paradigmasının izah etmediği pek çok şey vardır ve münekkitler (bu paradigmanın) -Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi önemli olayları bile- açıklamayacağı ve tahmin etmesinin mümkün olmadığı olayları zikretmekte hiçbir güçlükle karşılaşmayacaklardır (mamafih 1991 Mart'ından sonra Irak karşıtı koalisyonun buharlaşmasını öngörmüştü). Bununla birlikte Kuhn'un gösterdiği gibi, aykırı (anormal) olaylar bir paradigmayı yanlışlamaz. Bir paradigma ancak, daha önemli gerçekleri, aynı derecede veya daha basit ifadelerle izah eden alternatif bir paradigmanın meydana getirilmesiyle çürütülür (yâni, entel ektüel soyutlamanın karşılaştırılabilir bir seviyesinde; daha karmaşık bir teori, her zaman, daha hasis bir teoriden fazla şeyi izah eder). Medeniyet paradigmasının dünyada husule getirdiği tartışmalar (bu paradigmanın) bir dereceye kadar, meselenin canalıcı noktasını yakaladığını gösterir; ya insanların gördüğü şekliyle gerçeklikle bağdaşmaktadır veya gerçekliğe yeteri kadar

yaklaşmaktadır ki, (onu) kabul etmeyenler ona hücum etmeye mecburdur.

73

Ülkelerin ne şekilde gruplandırılmaları, dünya hadiselerinde en fazla önem taşıyacak ve küresel siyâseti anlamak ve anlamlandırmak için en uygunu olacaktır.

Ülkeler artık Hür Dünya'ya, Komünist Blok'a veya Üçüncü Dünya'ya mensup değiller. Ülkelerin, zengin ve fakir veya demokratik ve demokratik olmayan şeklinde basitçe ikiye ayrılmaları, kısmen yardımcı olabilir ama çok da fazla değil.

Küresel politika artık iki göze sokulmayacak ölçüde karmaşıktır. İlk makalede ana-hatlarıyla belirtilen sebepler yüzünden, medeniyetler Soğuk Savaş'in üç

dünyasının tabii halefleridir. Makro seviyede dünya siyâsetinin farklı

medeniyetlerden devletlerin çatışmalarına ve değişen güç dengelerine sahne olması muhtemeldir; mikro seviyede en şiddetli, uzun ve (tırmanma ihtimali yüzünden) tehlikeli çatışmaların, farklı medeniyetlere mensup devlet ve gruplar arasında olması muhtemeldir. Makalede belirtildiği gibi, bu medeniyet paradigması, Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın parçalanması, (bunların) eski topraklarında devam etmekte olan savaşlar, dinî fundamentalizmin dünya çapında yükselişi, Rusya, Türkiye ve Meksika'daki kimlik mücadelesi, Birleşik Devletler ve Japonya arasındaki ticaret uyuşmazlıklarının yoğunluğu, Islâmî devletlerin Irak ve Libya üzerindeki Batı baskısına direnişi, İslâmî ve Konfüçyen devletlerin nükleer silâhları ve bunları (kullanmak) için (gerekli) vasıtaları elde etme gayretleri, Çin'in dışarıdan bir büyük güç olarak süregelen rolü, yeni demokratik rejimlerin bazı

ülkelerde pekişmesi, bazılarında böyle olmayışı ve Doğu Asya'da tırmanan silâhlanma yarışı dâhil, geçtiğimiz yıllarda milletlerarası hâdiselerdeki pek çok önemli gelişmeleri izah eder.

Makalenin yazılmasından sonra geçen birkaç ay zarfında, medeniyet paradigmasına uyan, ondan (onun sayesinde) tahmin edilebilecek olan şu hâdiseler vuku bulmuştur:

-Eski Yugoslavya'da Hırvatlar, Müslümanlar ve Sırplar arasındaki savaşın devam etmesi ve yoğunlaşması;

-Batı'nın Bosnalı Müslümanlara manâlı destek sağlamadaki veya Sırp vahşetini kınadığı şekilde Hırvat vahşetini de kınamadaki başarısızlığı;

-Rusya'nın, Hırvatistan'daki Sırplar'ın Hırvat hükümetiyle barış yapmalarını

sağlamak konusunda diğer B.M. Güvenlik Konseyi üyelerine katılmadaki isteksizliği ve İran ve öteki Müslüman milletlerin

74

Bosnalı Müslümanları korumak üzere 18.000 asker temin etmek teklifleri;

-Ermeniler ve Azeriler arasındaki savaşın yoğunlaşması, Ermenilerin ele geçirdikleri yerleri teslim etmelerine yönelik Türk ve İran talepleri, Türk askerlerinin Azerbeycan sınırına ve İran askerlerinin Azerbaycan sınırı boyunca yerleştirilmesi, Rusya'nın, İran'ın hareketinin "çatışmanın tırmanmasına" katkıda bulunduğu ve "(çatışmayı) milletlerarasılaşmanın tehlikeli sınırlarına itmekte olduğu"na dâir ikazı,

-Orta Asya'da Rus askerî ile Mücahitler arasında devam eden savaş;

-Viyana İnsan Hakları Konferansında, "kültürel görececilik"i; kınayan A.B.D.

Dışişleri Bakanı Warren Christopher önderliğindeki Batı ile "Batı evrenselciliği"ni reddeden Islâmî ve Konfüçyen devletler koalisyonunun karşı karşıya gelişi;

-Rus ve NATO askerî planlamacılarının paralel biçimde, "Güney'den gelen tehdit"

üzerinde yeniden odaklanmaları;

- Anlaşılan hemen tamamen medeniyet hatları doğrultusunda, 2000

Olimpiyatları'nı Pekin'e değil, Sidney'e veren oylama;

-Çin'in Pakistan'a füze parçaları satışı, bunun sonucunda A.B.D.'nin Çin'e karşı

müeyyideler uygulaması ve Çin ile Birleşik Devletler arasında İran'a gönderildiği öne sürülen nükleer teknoloji üzerindeki zıtlaşma;

-A.B.D.nin şiddetli protestolarına rağmen Çin'in moratoryumu ihlâli ve bir nükleer silâhı denemesi ve Kuzey Kore'nin kendi nükleer

silâh programı üzerindeki müzakerelere katılmaya devam etmeyi reddi;

-A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'nın hem İran'a ve hem de Irak'a karşı bir "ikili zaptetme" siyâseti gütmekte olduğunun ifşası,

-A.B.D. Savunma Bakanlığı'nın, biri Kuzey Kore'ye diğeri ise İran ve Irak'a karşı

iki "büyük mahallî çatışma"yı hazırlamak üzere yeni bir stratejiyi ilân etmesi;

-İran Cumhurbaşkanı'nın "Milletlerarası hâdiselerde son sözü biz söyleyebilelim"

diyerek Çin ve Hindistan'a ittifak çağrısında bulunması;

-Mültecilerin kabulünü büyük ölçüde engelleyen yeni Alman yasası; 75

-Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravchuk arasında Karadeniz Donanması'nın tasarrufu ve diğer meseleler üzerinde anlaşmaya varılması;

-A.B.D.'nin Bağdat'ı bombalaması, bunun hemen hemen bütün Batılı hükümetlerce desteklenmesi ve hemen hemen bütün Müslüman hükümetler tarafından Batı'nın

"çifte standardı"nın bir başka örneği olarak kınanması;

-Birleşik Devletler'in Sudan'ı terörist bir devlet olarak listelemesi ve Şeyh Ömer Abdurrahman ve taraftarlarının Birleşik Devletler'e karşı bir kentsel terörizm savaşı tertip etmekle suçlanması;

-Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'nın Nato'ya nihaî kabulü

ihtimalinin artması;

"Medeniyetler Çatışması" perspektifi, geçtiğimiz birkaç ay zarfında Dünya hâdiselerindeki önemli her şeyi açıklar mı? Şüphesiz hayır. Meselâ, Filistin Kurtuluş Teşkilatı ile israil Hükümeti arasında Gazze Şeridi ve Eriha üzerinde varılan anlaşmanın, medeniyet paradigması bakımından dramatik bir sapma (anormallik) olduğu ileri sürülebilir ve bir anlamda da öyledir. Bununla beraber, böyle bir hâdise medeniyet yaklaşımını geçersiz kılmaz; bu olay tarihî olarak önemlidir, çünkü birbiriyle kırk yıldan fazla bir süredir savaşmakta olan iki farklı

medeniyete mensup gruplar arasında vuku bulmuştur. Ateşkesler ve sınırlı

anlaşmalar, tıpkı Sovyet-Amerikan silahlanmayı kontrol anlaşmalarının Soğuk Savaş1 m bir parçası olduğu gibi, medeniyetlerarası çatışmanın (da) bir parçasıdır; ve Yahudi ile Arap arasındaki çatışma sınırlandırılabilirse de, hâlâ devam etmektedir.

Medeniyetlerarası meseleler, hızla milletlerarası gündemin en baştaki maddeleri olarak süper güçler arası mücadelenin yerini almaktadır. Bu meseleler, silâhlanmanın (özel ikle kitlesel imha silâhlarının ve bunları kullanma vasıtalarının) hızla artması, insan hakları ve göçü kapsamaktadır. Bu üç meselede, Batı bir tarafta ve öteki büyük medeniyetlerin çoğunluğu öteki taraftadır. Başkan Clinton, Birleşmiş Milletler'de, nükleer ve diğer konvansiyonel olmayan silâhları azaltmak yönündeki gayretlerin yoğunlaşmasını (önemle) talep etmiştir; Islâmi ve Konfüçyen devletler ise bu silâhları elde etme gayretlerinde öne fırlıyorlar; Rusya belirsizlik siyaseti uygulamaktadır. Ülkelerin insan haklarına saygı

gösterme derecesi, büyük ölçüde, medeniyetler ara-

sındaki bölünmeye tekabül etmektedir; Batı ve Japonya insan haklarını müspet yönde korumaktadırlar; Latin Amerika, Hindistan ve Afrika'nın bir kısmı bazı

insan haklarını koruyorlar; ve çoğu Müslüman toplumlar insan haklarını en az koruyanlardır. Batılı olmayan kaynaklardan yükselen göçler, hem Avrupa'da ve hem de Amerika'da kayıpların artmasını tahrik etmektedir. Almanya'ya ilâveten diğer Avrupa ülkeleri Avrupa Topluluğu içinde insanların hareketi önündeki engel erin hızla kaldırıldığı bir zamanda kendi kısıtlamalarını sıkılaştırıyorlar.

Çoğu araştırmaların göçmenlerin Amerikan ekonomisine net bir müspet katkı

yapmakta olduğunu göstermesine rağmen, Birleşik Devletler'de, yoğun yeni göçmen dalgaları, (göçmenler için) yeni denetimler (ihdası) için destek sağlamaktadır.

Amerika Çözülüyor mu?

Bir paradigmanın fonksiyonlarından birisi, önemli olana (meselâ, farklı

medeniyetlere mensup gruplar arasındaki çatışmaların tırmanma potansiyeline) dikkat çekmesidir; diğer bir fonksiyonu ise bilinen olguları yeni bir perspektife yerleştirmektir. Bu bakımdan,

medeniyet paradigmasının Birleşik Devletler için imâları obbilir.1 Medeniyet fay hatlarını aşan Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi ülkeler parçalanmaya mütemayiller. Birleşik Devletler'in birliği, tarihî olarak Avrupa kültürü ve siyasî demokrasinin ikiz temeline dayanmıştır. Bunlar, nesiller boyu göçmenleri özümseyen Amerika'nın esaslarıdır. Amerikan inancının özü, ferdin eşit hakları olagelmiştir ve tarihî olarak, göçmen ve toplumdışı, gruplar bu inancın ilkelerini, Amerika toplumunda eşit muamele (ye tabî tutulmak) mücadelelerinde yardıma çağırmışlar ve dolayısıyla yeniden güçlendirmişlerdir. En kayda değer ve başarılı çaba; 1950'ler ve 1960'larda Martin Luther King Jr.'ın önderliğindeki yurttaşlık haklarına (olumlu eylem ve benzeri tedbirler) doğru kaymıştır. Böyle iddialar, Amerikan siyasî birliğinin temel eri olan belli başlı

ilkelere doğrudan doğruya ters düşmektedir; bunlar, eşit fertlerin "renk-körü"

toplumu fikrini reddeder ve bunun yerine bazı gruplar için hükümetçe teyid edilmiş imtiyazlar (barındıran) renk-şuurlu bir toplumu teşvik ederler. Paralel bir harekette, entellektüel ve politikacılar "çok

. Mesela bkz. Die Welt (16 Haziran 1993, s.3)'tcki harita.

kültürcülük" ideolojisini teşvik etmeye ve Amerikan siyasî, sosyal ve edebî

tarihini, Avrupalı olmayan grupların bakış açısından yeniden yazmakta ısrar etmeye başladılar. En uç noktada bu hareket, azınlık grupların tanınmayan önderlerini kurucu babalarınkine eşit bir önem seviyesine yükseltmeye mütemayildir. Hem özel grup hakları ve hem çok-kültürlülük talepleri Birleşik Devletler içinde bir medeniyetler çatışmasını cesaretlendirmekte ve Arthur M.

Schlessinger Jr.'ın tabiriyle "Amerika'nın parçalanması"nı teşvik etmektedir.

Birleşik Devletler, etnik ve ırkî bakımdan hızla farklılaşmaktadır. Nüfus Bürosu, 2050 itibariyle, Amerika nüfusunun yüzde 23'ünün İspanyol, Yüzde 16'sının Siyah ve yüzde 10'unun Asyalı Amerikalılardan oluşacağını tahmin etmektedir. Birleşik Devletler geçmişte pek çok ülkeden gelen milyonlarca göçmeni başarılı bir

şekilde özümsemişti, çünkü bunlar kendilerini hâkim Avrupa kültürüne uydurdular ve Amerikan hürriyet, eşitlik, ferdiyetçilik, demokrasi inancını şevkle benimsediler.

Bu örnek nüfusun yüzde 50'si İspanyol veya beyaz olmayanlardan oluşurken de galebe çalmaya devam edecek mi? Yeni göçmenler Amerika'nın şimdiye kadarki hâkim Avrupalı kültürüne asimile edilebilecek mi? Edilemeyeceklerse, eğer Birleşik Devletler gerçekten çokkültürlü olacak ve bir medeniyetler iç çatışmasına maruz kalacaksa, liberal bir demokrasi olarak yaşayacak mı? Birleşik Devletler'in Batılılıktan çıkışı (de-westernization), eğer vuku bula-caksa, aynı

zamanda Amerikanlaşmadan çıkması da mı demektir? Eğer öyleyse ve Amerikalılar liberal-demokratik ve Avrupa kökenli siyasî ideolojilerine bağlılığı

terkederlerse, bizim bildiğimiz şekliyle Birleşik Devletler ortadan kalkacak ve tarihin çöp yığınına doğru, öteki ideolojik olarak tanımlanmış süper gücü

(Sovyetler Birliği'ni, çev.) takip edecektir.

Daha İyi Bir Fikriniz Var mı?

Bir medeniyet yaklaşımı çok şeyi izah ediyor ve soğuk savaş sonrası dünyasının

"Allah'ın belâsı gürültülü karmaşası"nın çoğunu düzene 2. Birleşik Devletler'in geleceğinin niçin problematik olabileceği hususunda parlak ve mükemmel bir yazı için bkz. Bruce D.

Portcr, "Can American Democracy Survive?", Commentary, Kasım 1993, ss. 37-40.

sokuyor; bu yüzdendir ki dünyada oldukça ilgi çekmiş ve epeyce tartışmaya yol açmıştır. Başka herhangi bir paradigma daha iyisini yapabilir mi? Medeniyetler değilse, nedir? Makaleme Foreign Affairs'de verilen cevaplar, dünyanın herhangi bir (benim paradigmamı) zorlayıcı tasvirini sağlamalılar. En iyisinden, bir sözde bir de gerçekdışı alternatif teklif ettiler.

Sözde alternatif, devletler ve medeniyetler arasında tamamen ilgisiz ve sun'i bir zıtlık inşa eden devletçi bir paradigmadır; Fouad Ajami "medeniyetler devletleri kontrol edmezler, devletler

medeniyetleri kontrol ederler" diyor. Fakat, devletler ve medeniyetler hakkında "kontrol" tabiriyle konuşmak anlamsızdır.

Tabii ki, devletler gücü dengelemeye çalışır, ama bütün yaptıkları bu ise Batı

Avrupa ülkeleri 1940'ların sonlarında Birleşik Devletler'e karşı Sovyetler Birliği ile birleşirlerdi. Devletler, öncelikle, algılanmış tehditlere karşılık verirler ve o zaman Batı Avrupa devletleri Doğu'dan gelen siyasî ve ideolojik bir tehdit görmüşlerdi, ilk makalemde ileri sürüldüğü gibi, medeniyetler bir veya daha fazla devletten oluşurlar ve "milli devletler dünyadaki hâdiselerin en güçlü aktörleri olarak kalacaktır." Nasıl ki Soğuk Savaş'ta millî devletler genellikle üç dünyadan birine mensup idiyseler, medeniyetlere de mensupturlar. Uç dünyanın zevâliyle, mil î devletler giderek kimliklerini ve menfaatlerini medeniyete göre tanımlıyorlar ve Batı Avrupa halkları ve devletleri şimdi Doğu'dan gelen ideolojik tehdidin yerini alan Güney'den gelen kültürel bir tehdit görüyorlar.

Biz (Ajami'nin ifadesini kullanırsak), aralarında hiçbir ilişki bulunmayan

"devletlerin yalnızlığı"nın karakterize ettiği bir ülkeler dünyasında yaşamıyoruz.

Dünyamız, tarih, kültür, din, dil, bölge ve kurumların değişen derecelerde biraraya getirdiği çakışan devlet gruplanmalarından oluşmaktadır. Onların varlığını inkâr etmek insan varoluşunun temel gerçeklerini inkâr etmektir.

Gerçekdışı alternatif ise evrensel bir medeniyetin şimdi mevcut bulunduğu veya gelecek yıllarda varolmasının muhtemel olduğu şeklindeki tek-dünya paradigmasıdır. Açıktır ki, kişiler şimdi olduğu gibi binlerce yıldır insanları diğer türlerden ayıran ortak vasıflara sahiptirler. Bu vasıflar daima çok farklı

kültürlerin varlığıyla bağdaşmıştır. Evrensel bir kültür veya medeniyetin doğmakta olduğu argümanı, hiçbirisi üs-tünkörü bir incelemeye dahi direnmeyecek olan çeşitli biçimler alır.

79

Önce, Sovyet komünizminin çöküşünün tarihin sonu ve bütün dünyada liberal demokrasinin evrensel zaferi anlamına geldiği iddiası. Bu argüman, tek alternatif yanlışlığı ile malûldür. Bu, komünizmin tek alternatifinin liberal demokrasi olduğu ve ilkinin

çöküşünün ikincisinin evrensel iğini sağlayacağı şeklindeki soğuk savaş varsayımında kökleşmiştir. Mamafih, günümüz dünyasında yaşayan ve sağlam pek çok otoriteryenlik, mil iyetçilik, korporatizm ve (Çin'de olduğu gibi) pazar komünizmi biçimlerinin varolduğu aşikârdır. Daha da önemlisi, seküler ideolojilere göre anlaşılan dünyanın dışında bütün dinî alternatifler yer almaktadır. Modern dünyada din, insanları motive eden ve harekete geçiren merkezi bir güçtür, belki de asıl merkezî güçtür. Sovyet komünizmi çöktüğünden, Batı'nın dünyayı bütün zamanlar için kazandığını zannetmek düpedüz kendine haddinden ziyade güvendi.

İkinci olarak, artan etkileşim -daha fazla iletişim ve ulaşım- in ortak bir kültür meydana getirdiği varsayımı. Bazı durumlarda bu doğru olabilir. Fakat, savaşlar en sık olarak yüksek düzeyde etkileşimde bulunan toplumlar arasında meydana gelir ve etkileşim sıklıkla mevcut kimlikleri kuvvetlendirir ve direniş, tepki ve çatışma üretir.

Üçüncü olarak, modernleşme ve ekonomik gelişmenin homojenleştirici bir etkisi olduğu ve bu yüzyılda Batı'da varolana epeyce benzeyen ortak bir modern kültür hâsıl ettiği varsayımı. Açıktır ki, modern kentli, okuryazar, zengin, sanayileşmiş toplumlar, onları geri, kırsal, fakir, gelişmemiş toplumlarda ayıran kültürel hususiyetleri paylaşırlar. Çağdaş dünyada, çoğu modern toplumlar Batılı toplumlar olmuştur. Fakat modernleşme Batılılaşmayla eş değildir. Japonya, Singapur ve Suudî Arabistan'ın modern, müreffeh toplumlar olmakla beraber Batılı olmadıkları açıktır. Batılılar'ın, modernleşen öteki halkların "bizim gibi" olması gerektiği yönündeki zanları, bizatihi medeniyetlerin çatışmasını gösteren bir Batılı küstahlığıdır. Slovenler'in ve Sırplar'ın, Araplar'ın ve Yahudiler'in, Hindular'ın ve Müslümanlar'ın, Ruslar'ın ve Tacikler'in, Tamiller'in ve Sri Lankalılar'ın, Tibetliler ve Çinliler'in, Japonlar'ın ve Amerikalılar'ın tek bir Batı-tanımlı evrensel medeniyete mensup olduklarını ileri sürmek gerçeklikten kaçmaktır.

Evrensel bir medeniyet ancak evrensel kudretin ürünü olabilir. Roma kudreti, antik dünyanın kısıtlı hudutları dahilinde evrensele

yakın bir medeniyet yaratmıştı. Batı kudreti 19. yüzyılda, Avrupa sö-

mürgeciliği ve 20. yüzyılda Amerikan hegemonyası biçiminde Batı kültürünü
çağdaş dünyanın çoğu kısımlarına yaydı. Avrupa sömürgeciliği bitti, Amerikan hegemonyası gerilemektedir. Yerli, tarihî olarak kökleşmiş âdetler, diller, inançlar ve kurumlar kendilerini yeniden ortaya koyarken Batı kültürünün aşınması
devam etmektedir.

Şaşırtıcı biçimde, Ajami Hindistan'ı Batılı modernliğin şümullü gücünün delili olarak zikreder. "Hindistan bir Hindu devleti haline gelmeyecek. Hint sekülarizminin mirası ayakta kalacaktır" diyor. Bu belki de olabilir; ama hâkim eğilim kesinlikle Nehru'nun laik, sosyalist, Batılı, parlamenter demokrasi vizyonundan, Hindu fundamentalizminin şekillendirdiği bir topluma doğrudur.

Ajami devamla, Hindistan'da "Epeyce geniş olan orta sınıf (sekülarizmi) savunacak. Hindistan'ın -ve kendisinin- modern milletler dünyasındaki yerini sürdürmek için düzeni aynen koruyacaktır." diyor. Gerçekten mi? Bu konudaki uzunca bir New York Times (23 Eylül 1993) hikayesi şöyle başlıyor:

"Yavaş yavaş ve tedricen ama sel sularının acımasızlığıyla, Hindistan'ın Müslüman azınlığına karşı büyüyen bir Hindu öfkesi, iki dinin bağlılarının gelecekte beraber yaşama yetenekleri hakkında belirsizlikler yaratacak, Hindistan'ın sağlam orta sınıfı -tüccarları ve muhasebecileri, avukatları ve mühendisleri- arasında yayılmaktadır."

Hindistanlı bir gazetecinin Times (3 Ağustos 1993)'taki bir yazısı da orta sınıfın rolüne dikkat çekiyor:

"En rahatsız edici gelişme, dinî azınlıkların, özellikle Müslümanlar'ın sabırlarını
taşırdığını öne sürerek, Hindu fundamentalizminın dilini konuşmaya başlayan kıdemli bürokratlar, entellektüel ve gazetecilerin sayısının artışıdır."

Bu yazar (Khushvvant Singh), üzüntüyle, Hindistan "artık geçen 47 yıldır bildiğimiz Hindistan olmayacak" ve "içteki ruh militan Hinduizmin ruhu olacak"
sonucuna varmaktadır. Diğer toplumlarda olduğu gibi, Hindistan'da da fundamentalizm yükselіştedir ve büyük ölçüde bir orta sınıf olgusudur.

Batı gücünün çöküşünü Batı kültürünün geri çekilmesi takip edecektir ve takip etmeye başlamıştır. Kishore Mahbubani'nin öne sür-81

düğü gibi, Doğu Asya devletlerinin hızla artan iktisadî güçleri, artan askerî güç, siyasî tesir ve kültürel kendine güvene yol açacaktır. Bir meslektaşı bu ikazı insan hakları bakımından ele almıştır:

"Asya'da insan haklarını geliştirmek çabaları soğuk savaş sonrası dünyadaki değişen güç dağılımını da hesaba katmalıdır. . Doğu ve Güneydoğu Asya'daki Batı etkisi büyük ölçüde azalmıştır. İnsan haklarına riâyeti zorlayacak kayıt ve müeyyideler için çok daha az hareket kabiliyeti vardır.

(insan Hakları) Evrensel Beyannâmesi'nin 1948'deki kabulünden beri ilk defa, tamamen Yahudi-Hristiyan ve tabiî hukuk geleneklerinde yoğ-rulmamış ülkeler birinci saftadırlar: Bu emsalsiz durum, yeni mil etlerarası

insan hakları siyasetini tanımlayacaktır. Aynı zamanda çatışma vesilelerini çoğaltacaktır. .

İktisadî başarı, büyük bir kültürel kendine güven husul getirmiştir. Farklılıkları ne olursa olsun, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri giderek kendi medeniyetlerinin bilincine varıyorlar ve iktisadî başarıların kaynaklarını, kendi farklı gelenek ve kurumlarında bulmaya temayül gösteriyorlar. Soğuk Savaş'ın sonundaki çoğu Batılı yorumların kendi kendine kutlayıcı, basit ve yalancı tonu ve Batılı değerlerin hâlihazırdaki muzafferiyetciliği Doğu ve Güneydoğu Asyalıların kulaklarını tırmalamaktadır.

Tabii ki dil kültürün merkezidir ve hem Ajami hem de Robert Bartley Batı

kültürünün evrenselliğinin delili olarak İngilizce'nin yaygın kullanılışını zikrederler (gerçi Ajami'nin hayali örneği 1900 tarihlidir). Fakat (acaba) diğer dillere nazaran ingilizce'nin kullanışı artıyor mu, azalıyor mu/ Hindistan'da, Afrika'da ve başka yerlerde yerli diller koloniyal yöneticilerin dillerinin yerini almaktadır.

Ajami ve Bartley yorumlarını kaleme alırlarken dahi Newsweek'te Çince'nin, Hong Kong'un Lingua Franca'sı (yerli dilleri farklı olan halkların ortak dili. çev.) olarak İngilizce'nin yerini almakta olduğu hakkındaki "Burada Artık İngilizce Konuşulmuyor" başlıklı bir

makale yer aldı. Buna paralel bir harekete, Sırplar artık dillerini Sırpça-Hırvatça değil Sırpça olarak adlandırıyorlar ve katolik düşmanlarının Batı (Latin) alfabesiyle değil,

3 . Bilahari Kausikan, "Asia's Differcnt Standard", Foreign Policy, Güz 1993, ss.28-34-Aynı dergideki bir başka makalede Arch Nojer, "Asya'nın Kabul Edilemez Standardı" (Asia's Unacccptable Standard")nın derisini yüzmektedir. A>nı yer, ss.42-51

Rus akrabalarının Kiril alfabesiyle yazıyorlar. Aynı zamanda, Azerbeycan, Türkmenistan ve Özbekistan sabık Rus efendilerinin Kiril alfabesini Türk akrabalarının Batılı alfabesiyle değiştirdiler. Dil cephesinde Babilleşme evrenselleşmeye galebe çalmakta ve (bu) medeniyet kimliğinin yükselişini daha da fazla kanıtlamaktadır.

Kültür, Uğruna Ölmek îçin

Nereye dönersek dönelim, dünya kendisiyle barışık değil. Bu çatışmalarda medeniyetteki farklılıklar sorumlu değilse ne sorumludur? Medeniyet paradigmasının tenkitçileri dünyada meydana gelmekte olan şeylerin daha iyi bir izahını ortaya koymadılar. Asya'da, bir A.B.D. büyükelçisinin bildirdiği gibi, bu

"yıldırım hızıyla yayılmakta"dır. Avrupa'da, Avrupa Topluluğu Başkanı Jacques Delors, "gelecekteki çatışmalar iktisat ve ideolojiden ziyâde kültürel faktörlerce ateşlenecektir" diyerek (medeniyet paradigmasının) argümanını açıkça tasdik etmiş ve "Batı, diğer medeniyetlerin temelindeki dinî ve felsefi varsayımlar ve bizim neleri paylaştığımızı, tespit edebilmek için diğer milletlerin kendi çıkarlarını

nasıl gördükleri konusunda, daha derin bir anlayış geliştirmeye muhtaçtır" ikazını

yapmıştır.

Müslümanlar ise "çatışma"yı, tanınmayı ve bir dereceye kadar kendi medeniyetlerinin farklılığının meşruiyetini ve Batı'dan bağımsızlığını sağlayan (bir unsur) olarak gördüler. Medeniyetlerin anlamlı bütünler olduğu (hususu) insanların gerçekliği görme ve tecrübe etme biçimiyle bağdaşır.

Tarih sona ermedi. Dünya tek değil, medeniyetler insanlığı birleştiriyor ve bölüyorlar. Medeniyetler arasındaki çatışmaları

meydana getiren güçler, ancak tanınırlarsa (varlıkları kabul edilirse, çev.) kontrol altına alınabilirler. Makalemin de sonuç olarak belirttiği üzere, bir "farklı medeniyetler dünyası"nda her bir medeniyet "diğerleriyle birarada varolmayı öğrenmek zorunda olacaktır."

İnsanlar için sonuçta önemli olan, siyasî ideoloji veya iktisadî menfaat değildir.

İnsanların kendilerini tanımladıkları ve uğrunda savaşıp öldükleri şeyler iman ve aile, gen ve inançtır. Ve bunun içindir ki, medeniyetler çatışması, global siyasetin merkezi olgusu olarak Soğuk Savaş'ın yerini almakta ve medeniyet paradigması

dünyada meydana gelen değişikliklerin anlaşıl'

83

ması ve bunlarla başedilmesi için, diğer herhangi bir alternatiften daha iyi, faydalı bir başlangıç noktası temin etmektedir. .

Foreign Affairs, Kasım-Aralık 1993, ss.186-194, çeviren: Mehmet Öz. Türkiye Günlüğü, Güz 1993, sayı:24, ss.74-79.

84

HUNTINGTON ile Mülakat:

MÜSLÜMAN-KONFÜÇYUSÇU BAĞLANTISI

NPQ: Önce Francis Fukuyama "Tarihin Sonu'nu ilan etti. Şimdi de, Soğuk Savaş döneminde önem kazanan siz ve Zbigniew Brzezinski gibi ABD'li dış politika entellektüelleri, modern jeopolitik çekişmelerin sonunun geldiğini ilan ediyorsunuz.

Brzezinski günümüzde uluslararası meselelerin esas olarak kültürel ve felsefi kapsamlı olduğunu söylüyor.

Foreign Affairs dergisinin son sayısında siz de, gelecekte en önemli uluslararası çatışma kaynağının jeokültürel sürtüşmeleri - uygarlık çatışmaları- olacağını söylüyorsunuz-Samuel Huntington: Öncelikle, mutlak bir tahminde bulunmadığımı, dünya meselelerinin olası gidişi hakkında makul bir hipotez geliştirmeye çalıştığımı

vurgulamama izin verin. Ama uygarlıklar arasındaki -örneğin bir yanda Batı, bir yanda İslâm dünyası ve Doğu Asya'nın Konfüçyusçu toplumları- hatalı hareket tarzlarının geleceğin savaş hatlarını oluşturmasını beklemek için pek çok neden var.

Bu tür uygarlık çelişkileri, modern dünyada çelişkilerin evriminin ulaştığı son aşamadır. 1648'de Westphalia Barışı ile ortaya çıkan

çağdaş uluslararası sistem içindeki ilk çatışmalar prensler arasında, daha sonra ulus devletler arasında, yüzyılımızda da ideolojiler arasında olmuştur. Liberal demokrasiyle Marksizm-Leninizm arasındaki uzun Soğuk Savaş'ı da kapsayan bu çatışmalar, uygun bir biçimde "Batı iç savaşları" diye adlandırılmıştır.

85

Soğuk Savaş sona erdikten sonra, uluslararası politika, artık Batı aşamasından çıkmaya başladı. Bundan sonra global politikanın merkezi Batılı kültürlerle Batılı olmayan kültürler arasındaki etkileşim olacaktır.

Gelecekteki çatışmanın cepheleri Avrasya'da açıkça görülebilir. Avrupa'daki ideolojik bölünme ortadan kalkınca, Avrupa'da Batı Hristiyanlığı, Ortodoks Hristiyanlık ve İslâm arasındaki kültürel bölünme yeniden ortaya çıkmıştır. Bugün Avrupa'daki en önemli bölünme çizgisi, İngiliz alimi William Wallace tarafından tanımlanan çizgidir: Batı Hristiyanlığının 1500 yılındaki doğu sınırı.

Bu sınırın bir tarafındaki müreffeh Protestanlar ve Katolikler, feodalizmden Rönesans'a, Reformasyon'dan Aydınlanma'ya, Fransız Devrimi'ne ve Sanayi Devrimi'ne kadar ortak bir tarihi paylaşmışlardır. Sınırın diğer yanında, ekonomik açıdan daha az gelişmiş Ortodokslar ve Müslümanlar ise Osmanlı ve Çarlık İmparatorluğu'nun halklarıdır. Bu insanlar Batılarındaki Avrupa'da yaşanan çağdaşlaşma deneyimlerinden pek az etkilenmişlerdir.

Batı'nın kitle kültürü dünyanın dört bir yanına yayılmış olsa da, bireycilik, liberalizm, insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukuk, demokrasi, özgür piyasa, dinle devletin ayrılması gibi Batı kavramları, Müslüman, Hindu, Konfüçyusçu veya Budist kültürlerde geçerli kavramlara göre kökten bir farklılık göstermektedir.

Batı değerlerinin "evrensel" olarak sunulması, birçok Müslüman toplumda fundamentalizmin güçlenmesi gibi tepkilere yol açmaktadır. Tiananmen olayından sonra Batı'nın insan hakları konusundaki baskısına cevaben Deng Siaoping, Amerika ile "yeni bir soğuk savaş" çıkabileceği uyarısında bulunmuştur.

Burada, Kishore Mahbubani'nin "Batı, herkese karşı" şeklinde dile getirdiği bir çatışma dinamiğinin ortaya çıktığı kolayca görülmektedir.

NPQ: Yönetim grubu Japon Kenichi Ohmae tersini ileri sürüyor: "Dünya parçalanmayacak, aksine global bir tüketici pazarı doğrultusunda bütünleşecek. " Ohmae, "İnsanlar toprak değil, Sony istiyor," diyor, yani insanların yeni kültürden çok tüketim mallarını tercih ettiklerini söylüyor.

Size göre uyumlu tüketicilik arzusu yerine kültürel çatışma eğilimini güçlendiren şey nedir?

Huntington: İnsanlar hem toprak hem de Sony istiyorlar. Hem 86

çağdaşlığın nimetlerinden faydalanmak hem de kendi kültürlerinin ve değerlerinin sağladığı bir kimlik istiyorlar. Muhtemel geleceğin uygarlıklar arası çatışma olacağına ilişkin birçok neden var.

Her şeyden önce, uygarlıkların, Tanrı ve insan, birey ve grup, vatandaş ve devlet, aile ve çocuk, koca ve karı, özgürlük ve otorite, haklar ve sorumluluklar, eşitlik ve hiyerarşi arasındaki ilişkilere bakış açıları farklı.

Çok daha fazla yolculuk edilmesi ve medya sayesinde kültürler arasında artan temas, hem uygarlıklar arasında hem de uygarlıklar içindeki topluluklar arasındaki farklılıkların bilincine varılmasını artırmıştır.

Kültürler arasında giderek artan bu temasa eşlik ederek onu yönlendiren ekonomik modernizasyon ve sosyal değişim, sömürgecilik sonrası dönemde devletin büründüğü kimlik kaynağı pozisyonunu zayıflatarak halkları geleneksel yerel kimliklerinden ayırmıştır. Birçok yerde bu boşluğu doldurmak için din ve köklerine dönüş akımı güç kazanmıştır.

Japonya'da "yeniden Asyalaştırma" lafları duyuluyor. Hindistan'da Nehru'nun çok kültürlü sekülarizmi Hindistan'ın "Hindulaştırılması" arzusunun gerçekleşmesi tehlikesiyle karşı karşıya. Ortadoğu'da Arap milliyetçiliği ve sosyalizmin başarısızlığı, filizlenmekte olan "yeniden Islâmlaştırma" hareketini körüklüyor.

İlginçtir, bu bölgelerin hepsinde kitleler Amerikan televizyonu izlemeye başlarken, elit kesim de -uzun süren sömürgecilik döneminin ve sömürgecilik sonrası dönemin kalıplarının aksine- giderek daha çok "yerlileşmektedir".

Doğu Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'da insanlar ne kadar tüketici haline gelirlerse, ekonomik bölgecilik de o kadar egemen hale gelmektedir. Başarılı bir ekonomik bölgecilik de uygarlık bilinci üzerinde yükselecek ve bu bilinci güçlendirecektir.

NPQ: Yani İslâm, Konfüçyusçu otoriterizm ve etnik köktencilik, önümüzdeki uygarlık çatışmalarında Batı

liberalizminin karşısındaki güçlerdir, öyle

mı:

Huntington: Bu üç tehdide bir dördüncüsünü ekleyebilirim: Marksizm-Leninizm gibi bir rakibin ideolojik tehdidi olmayınca Batı liberalizminin bozulması.

Parçalanma ve çokkültürlülük, Amerikan toplumunun çimentosu olan bir dizi düşünce ve felsefeyi yavaş yavaş

yiyip bitiriyor. Muazzam bir çeşitliliği ve etnik farklılıkları idare etmeyi geçmişte başarmıştık çünkü "Amerikan Yemini"nin temel politik ilkelerini kabul etmiştik: Özgürlük, eşitlik, demokrasi ve bireycilik.

NPQ: Militan islâm'ın Batılı liberal değerlerin evrensel ölçekte hayata geçirilmesine yönelik tehdidi üzerinde çok duruluyor. Ama yumuşak otoriter ve topluluk düzenine önem veren Doğu Asya kültürleriyle olan çatışma da aynı oranda önemli görünüyor. Mitsel simgesi "yalnız kovboy" olan Batıyla, örneğin Japonya'da söylendiği gibi "tüm çivileri çakın" şeklinde bir düşünce yapısı dünya düzeni içinde nasıl uzlaşacaklar?

Huntington: Geçtiğimiz aylarda Asyalılar ile Amerikalılar arasında insan hakları

ve demokrasi konularının tartışıldığı iki konferansa katıldım. Tavırları tabii ki daha militan olan Asyalılar, Amerika'ya "insan hakları emperyalizmi" suçlamasıyla saldırdılar. Ama oradaki en mantıklı insanlar arasında bile hatırı sayılır farklılıklar vardı.

Örneğin seçkin bir Singapurlu şöyle konuştu: "Bakın, Singapur'da polisin uyuşturucu kul andığını düşündüğü birinden anında idrar testi yaptırmasını isteme hakkı vardır. Eğer test olumluysa, zorunlu tedavi ve rehabilitasyon programı

uygulanır. Böyle bir şey Amerika'da düşünülemez bile. Ama Singapur'da biz bunu kabul ediyor ve toplumumuza düzen, güven ve bağlılık getiren bir olgu olarak değer veriyoruz. Bunun sonucu olarak da Singapur sokaklarında, saat kaç olursa olsun hiçbir saldırıya uğramaksızın dolaşabiliyorum. Bana sokaklarında rahatça dolaşabileceğim bir Amerikan kenti söyleyebilir misiniz?

NPQ: Francis Fukuyama bile, Konfüçyusçu değerlerin etkisi altındaki Doğu Asya ülkelerinin yumuşak otoriter rejimlerinin, "Tarihin Sonu'nda Batı liberalizmine alternatif oluşturduğunu kabul ediyor. Lee Kuan Yew, Friedrich Hegel'in karşılığıdır.

Huntington: Kesinlikle. Ama İslâm da bir alternatif sunuyor. İslâm'da kuruluşundan beri varolan bir devamlılık var. İslâm, dinsel olanla seküler olan arasında herhangi bir ayrım bulunmayan militan bir din. "Sezar'ın hakkını

Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya" düşüncesi islâm'a tamamen aykırı. Bu teokratik eğilim Müslüman toplumların gayrimüslimlerle uzlaşmalarını olağanüstü

derecede zorlaştırıyor. Müslümanlar'ın, çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu toplumlara kolaylıkla uyum göstermesini de çok zor hale getiriyor.

NPQ: Bu uygarlıklar arasındaki çatışmaların, tabir caizse, patlama noktasına gelip gelmeyeceği sorusu büyük önem kazanıyor. Siz, askerî açıdan bir Müslüman-Konfüçyusçu dostluğundan söz ettiniz-

Huntington: Evet, dostluk. Birbirlerine karşılıklı kolaylık sağlayan mevcut durumunu tanımlamak için "ittifak" sözcüğünü ya da "dostluğun" ötesinde bir anlam ifade eden başka bir sözcüğü kullanmaya çok dikkat etmek lazım.

Gelecekte bu dostluğun nereye varacağı bilinemez. Şu anda gayet açık bir biçimde bir yandan Çin ve Kuzey Kore'nin, diğer yandan da bazı Ortadoğu ülkelerinin amaçlarına hizmet eden bir dostluk bu.

Dikkat çekicidir, Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı ülkeleri ve Rusya askerî

güçlerinde indirime giderlerken, Müslüman, Konfüçyusçu, Hindu ve Budist ülkeler askerî güçlerini arttırıyorlar.

Şu anda Batı ülkeleri ile Müslüman-Konfüçyusçu devletler arasındaki çatışma, büyük oranda nükleer, kimyasal ve biyolojik silâhlar, balistik füzeler ve gelişmiş

güdüm sistemleri üzerinde yoğunlaşıyor. Batı, nükleer silâhlarda artışa gidilmemesini evrensel bir norm olarak savunurken, bu ülkeler güvenlikleri için ihtiyaçları olduğunu düşündükleri silâhları elde etme ve konuşlandırma haklarının bulunduğunu ileri sürmektedirler.

Çin'in elinde nükleer silâh bulunmaktadır. Pakistan ise, bu tür silâhları

konuşlandırma kapasitesine sahiptir. Kuzey Kore, İran, Irak, Libya ve Cezayir'in de nükleer silâh edinmek için girişimlerde bulundukları anlaşılmaktadır. Üst düzey bir Iran yetkilisi, tüm Müslüman ülkelerin nükleer silâhlara sahip olmaları

gerektiğini açıklamıştır. 1988 yılında ise İran devlet başkanının, "hücum ve savunmaya yönelik kimyasal, biyolojik ve radyolojik silâhlar" geliştirilmesi için talimat verdiği bildirilmiştir.

Batı karşıtı bu askerî olanakların gelişmesinde Çin çok büyük önem taşıyor. Çin, şu anda ordusunu güçlendirmektedir. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden silâh almakta, uzun menzil i füzeler geliştirmektedir. Ayrıca, özellikle Libya ve Irak'a nükleer silâh ve füze yapımında kullanılabilecek silâh teknolojisi de satmaktadır.

Çin, Cezayir'in nükleer silâh araştırma ve üretiminde de kullanılabilecek bir nükleer santral yapmasına yardım etmiştir. İran'a nükleer teknoloji satmıştır.

Amerikan yetkilileri, İran'a satılan bu teknolojinin

sadece silâh yapımında kullanılabileceğine inanmaktadırlar.

Kuzey Kore de nükleer bir program uygulamaktadır ve silâhların sınırlandırılması

anlaşmasından çekilebileceği yolunda bir tehditte bulunmuştur. Kuzey Kore, Suriye ve iran'a gelişmiş füzeler ve füze teknolojisi satmıştır.

NPQ: Bu durum bir ittifak veya etkin bir kutup anlamına gelmeyebilir ama Doğu Asya'nın silâh satıcılarıyla onların Müslüman müşterilerini birbirine bağlayan şey, Batı liberalizmine felsefi planda karşı olmaları.

Huntington: Doğru.

NPQ: Değerlerinin evrensel olduğunu iddia eden Batı liberalizminin, bu karşıt uygarlıklarla başa çıkabilecek bir politik teorisi var mı?

Huntington: Batı, kendini ve değerlerini korumaya çalışmalı, konumunu muhafaza etmelidir. Benim bu uygarlıklar çatışması içinde "hırpalanmış ülkeler" adını

verdiğim -örneğin Rusya- ve anti Batı bir blokta yer almamak için ekonomi ve güvenlik açısından son derece geçerli nedenleri olan ülkelerle işbirliği ilişkisini geliştirmeye özellikle ihtiyacımız var. Rusya'da diğer tarafa yönelmek isteyenler mevcuttur. Neyse ki bunlar şu anda yönetimde değil. Bu kişiler, Rusya'nın tarihsel misyonunu gerçekleştirerek Slav-Ortodoks uygarlığının merkezi ve tekrar bir Avrasya gücü olmasını istiyorlar. Japonya'da da tekrar "doğuya yönelmek"

gerektiğini savunanlar var.

Uzun vadede bakıldığında ise Batı -şu andaki ekonomik ve askerî üstünlüğüne karşın- güç dengesinin diğer tarafa doğru kaydığı bir dünyaya uyum sağlamayı

öğrenmek zorunda kalacaktır.

NPQ: Bu "uyum sağlama" özel olarak ne anlam taşıyor? Müslüman hareketin seçimlerle iktidara gelmesinin, laik hükümetin kışkırttığı askerî bir darbe tarafından engellendiği Cezayir örneğini alalım.

ABD Dışişleri Bakanının Ortadoğu'dan sorumlu yardımcısı, Cezayir gibi ülkelerde "bir kişi, bir oy" prensibinin ABD tarafından desteklenmediğini açıkça söyledi. Neden olarak da Müslüman güçlerin iktidara geldiklerinde anayasayı askıya alacaklarını tahmin ettiklerini belirtti.

Bazıları da ABD'nin bu tür ülkelerde seçimleri değil, insan haklarını savunması gerektiğini söyleyecek kadar ileri gitti. Seçimler, teokratik şeriatı dayatacak güçlerin çoğunluk oyuyla iktidar olmasına yol açabilirdi.

Huntington: Ben bu görüşe katılmıyorum. Uzun vadede insan haklarını korumanın en iyi yolu, bir ülkeyi demokratikleşmesi doğrul-

tusunda desteklemektir.

Carter'ın başkanlığı sırasında Ulusal Güvenlik Konseyi'nde görev yaptım. Bütün dünyada binlerce politik tutuklunun serbest bırakılmasına yardım ettik. Ama demokrasiyi değil de sadece insan haklarını savunduğumuz için Reagan yönetimi tarafından haklı olarak eleştirildik, însan hakları için verilen garantiler uzun sürmüyor, bu kaçınılmaz bir şey. Otoriter hükümetler salınan tutukluları bir süre sonra tekrar toparlayabiliyor. O halde demokrasiyi savunmalıyız.

Böyle bir politikada bazı tuzaklar ve tehlikeler olacağı açıktır. Cezayir'den bahsettiniz. Bana göre, Islâmî Cephe'nin iktidara gelmesini önleyen askerî darbe, son derece talihsiz bir girişim.

Bu tür engelleyici darbelere karşı çıkmak için üç argüman ileri sürülebilir.

O hareket iktidara gelseydi ne olurdu? ilk olarak, seçimle iktidara gelen bir hükümetin, İran'daki gibi devrimle ya da Sudan'daki gibi darbeyle iktidara gelen bir hükümetin yaptıklarını aynen tekrarlayacağının garantisi yok. Demokrasi oyununu kuralları içinde oynamak, aşırıları ılımlılaştırabilir.

ikinci olarak, yeni Cezayir hükümeti F-ansa, AT ve ABD ile yakın ilişkilerini sürdürmek isteyecek ve tıpkı şu andaki gibi bu ülkelerin ticaret ve yatırım alanlarında bağımlılığı devam edecekti. Bu da hükümetin tavrını sınırlayan bir neden olurdu.

Üçüncü olarak, Islâmî Cephe kazansaydı ve dinsel baskıya başvursaydı, Şili Ordusu'nun Allende'ye yaptığı gibi, Cezayir ordusu da onları safdışı bırakabilirdi.

Islâmî Cephe'nin demokratik kurallara uygun bir biçimde iktidara gelmesi engel enince geride ne kaldı şimdi? Hükümeti şiddet yoluyla devirmeye çalışan örgütlü bir askerî hareket. Bu koşullarda Cezayir'de demokrasinin de, insan haklarının da olmayacağından emin olabiliriz. NPQ: Bir de Konfüçyusçu taraftan örnek alalım: Çin. Aramızdaki daha Marksistler, örneğin Richard Nixon, ekonomik determinizm temelinden hareketle şunu ileri sürüyor: însan haklarının süreklilik kazanmasını garanti edecek tek şey, Avrupa'daki gibi bir burjuvazinin gelişmesidir. O halde açık ticaret ilişkilerini sürdürelim çünkü bu, Çinli orta sınıfın yükselmesinin ve refahın motorudur.

Huntington: Çin'de önemli ölçüde özel sektör olması halinde -ekonominin çoğu şu anda özel girişimcilerdedir- ülkenin zamanla demokratik bir yönelime gireceği şüphe götürmez. Özel sektörün büyümesini engelleyecek bir tutum alınması

kuşkusuz yanlış olacaktır. Ama aynı zamanda insan haklarını ihlâl ettiği için hükümete bazı cezalar uygulanmasının yolları da bulunmalıdır.

Çin'in dünya ekonomisine bağlı kalması için Clinton'ın EçKÜ (En Çok Kayrılan Ülke) statüsünü yenilemesi doğruydu ama hükümetin şiddetle arzu ettiği 2000

Olimpiyatları'nın Çin'de yapılmasına belki de karşı çıkmalıydık.

Öte yandan, tabir caizse, onları vuracak en iyi silâh açıklık olabilir. Olimpiyatlara evsahipliği yapmak, Meksika'nın ve Kore'nin liberalleşmelerine katkı sağlamış

olabilir.

NPQ: Fransa'daki son sosyalist hükümetin insan haklarından sorumlu bakanı Bernard Kouchner, Batının, insan hakları ihlâllerini önlemek için "müdahale hakkını" üstlenmesi ve uygarlıklar çatışmasında daha saldırgan olması gerektiğini ileri sürüyor. Örneğin, Sudan'daki bir kadının klitoridektomiye karşı korunma istemesi halinde, Batının kadına yardım etmesi gerektiğini söylüyor.

Buna katılıyor musunuz?

Huntington: insan hakları ihlâlleri çok büyük ve sürekliyse katılırım. BM, Kürtler'e yardım için ve Somali'de bu tür müdahaleleri onayladı. Ancak şu anda, bu tür bir "müdahale hakkı" için genel destek yok. Ama, daha kabul edilebilir olduğuna inandığım ve savunduğum başka tür bir müdahale biçimi var: Global demokratik topluluğun, demokratikleşmiş bir ülkenin otoriterizme dönmesini engel eme hakkı. Bu da bir tür "demokratik Brejnev doktrini" oluyor.

Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), Haiti Devlet Başkanı Aristide'nin düşürülmesinde bu tür bir tutum almıştır. Latin Amerika devletlerinin geçmişte egemenliklerini nasıl militanca savundukları ve dış müdahale suçlamaları

düşünüldüğünde, bu olağanüstü bir durumdur. Bu tutum, Yeni Demokrasi ve Barışı

Savunma Bakan Yardımcısı Morton Halperin tarafından da desteklenmiştir.

Bu tür bir demokratik Brejnev doktrini pratikte tabii ki derhal ve kayıtsız şartsız uygulanacak bir kural olamaz. Örneğin, Hindistan otoriter bir Hindu devlet haline gelirse ne olacak? Ama böyle bir politika

92

ABD'ye ve diğer güçlü demokratik ülkelere açık bir hedef sağlar: Halkın demokrasiyi benimsediği ülkelerde demokrasiyi desteklemek.

hIPQ Türkiye, Cilt:2, sayı:7, ss.22-26, çeviren: Levent Cinemre.

93

HUNTINGTON ile Mülakat:

"KÜLTÜRÜN KIPKIZIL PERDESİ DEMİR PERDE'NİN YERİNİ ALACAK"

Frankfurter Rundschau (FR): Başka gözlemciler tarihin sonunun ulus devletine dönüş ve hatta klan devletine dönüş kanaati içerisindeyken siz bu olguya bambaşka bir şekilde bakıyor ve görüyorsunuz. Siz insanlık içindeki parçalanmalar aslında ideolojik ve ekonomik değil; kültürel tabiatta gerçekleşecek diye yazdınız- Bu teze nasıl varıyorsunuz?

Huntington: Biz yeni bir dönemin tam başlangıcında bulunuyoruz. Francis Fukuyama tarihin sonundan bahsetti ama o aslında "ideolojilerin sonunu"

kastediyordu. Ve mesele de bütün basitliğiyle bu. İdeolojik çatışmaların devri bugün için geçti. Ulusal devletin her taraftan, uluslararası ve kendine has organizasyonlar ve bürokrasiler tarafından saldırıya uğradığını müşahede ediyoruz. Ben kültürlerin birbirlerine tesirinin giderek artmasıyla gözle görülür ayrılıkların (çatışmaların) yeni dünyada kültürler arasındaki bariz ayrım çizgisinin olacağı ve oluşturacağı tezini dile getirdim. Pek tabii ki medeniyetlerin içinde de çatışmalar olacaktır. Ama değişik medeniyetlerin, medeniyetler, ulus devletleri ve etnik gruplar arasındaki çatışma gelecekte, 40 yıl önce ABD ve SSCB arasındaki; liberal demokratlarla komünizm arasındaki birbirlerini rakip görme olgusu gibi olacaktır.

FR: Burada toplumların birbirleri ile iletişimlerinin arttığı oranda birbirlerinden uzaklaşıyor olmalarının teşkil ettiği paradoks bir mekanizma görmekteyiz?

Huntington: İletişim ve nakliye ağlarındaki iyileştirilme hususunda ne kadar çok işi yapılırsa o oranda da birliktelikler şahsi varlıklarını yaymaya çalışacaktır. O

zaman insanlar kendilerini bir ülkenin değil, bir medeniyetin parçası olarak görecektir. Öylesine ki; Hollandalılar, Belçikalılar ve Almanlar arasındaki farklar çok azalmış, Avrupalılar ile diğerleri arasındaki fark bu nisbette çoğalmıştır ve çoğalacaktır.

Yugoslavya'daki çatışma bölgesel bir yapıda cereyan ediyor. Oradaki grupların üyeleri farklı medeniyetlere ait oldukları görüşünü savunuyorlar. Sırplar kendilerini Ruslarla, Bosnalı Müslümanlar da kendilerini Islâmî devletlerle irtibatlandırıyorlar. Kafkaslar'da Azeriler Türkiye'den; Ermeniler de Rusya'dan yardım görüyor. Soğuk savaş döneminde perde arkasında süper güçlerin olduğu

"vekil savaşları"nın kızışmasından korkuyorduk. Gelecekte değişik medeniyetlerden küçük gruplar arasındaki çatışmaların yine değişik medeniyetlerden, devlet ve uluslar arasında çatışmalara yol açacağından endişe duymalıyız.

Modernleşme kervanına katılan birçok insan köyünü ve yaşamını çevreleyen olgulardan ayrılıyor ve böylelikle bölgesel iğinden kaynaklanan geleneksel kimliğini kaybediyor. Fundamentalist hareketlerin ak-tiviteleri bir ailenin teknik okulda okuyan ilk kuşağı olup bunlar yeni bir şahsiyet kimliği arayışı içerisinde olan kimselerdir. Ve islâm bunu onlara verebilir. Geçen yıllar içerisinde Kore'de Hristiyanlığın oldukça artmış olmasından bu hususu tesbit edebiliriz. Bugün Koreliler'in % 35'i Hristiyan. Nasıl insanlar bunlar/ Bunlar islâm ülkelerinde fundamentalist olanlarla aynı gruptandırlar. Çünkü arkasında aynı ihtiyaçlar yatmaktadır.

FR: Global olarak değişik medeniyetlerin mevcudiyetlerini devam ettirme hususunda 3 senaryo tesis ediyorsunuz. Ülkeler ya Burma veya Kuzey Kore'nin yaptığı gibi kendisini dünyaya kapatacak ya da tamamiyle ve her şey-leriyle Batı dünyasına entegre olacaklar. Veyahut da Batının kültürünü almaksızın, Çin'in yaptığı

gibi kendi yolunu çizerek modernleşmeye çalışacaklar. .

Huntington: Batılı olmayan devletler "Batılılaşmadan" modernleşmek istiyorlar.

Japonya bu yolda çok başarılı oldu. Ama diğer Batılı olmayan topluluklar da modernleşme süreci içerisinde kendi kültürlerini muhafaza konusunda bir kombinasyon gerçekleştireceklerdir.

95

Burada bir de ayrılmış; hiç Batılı olmayan ülkeler kategorisi var ki onların düşünürleri bu hususu yeniden tarif ve tahlil etmek istiyorlar. Yöneticileri tarafından Batılı bir ülke yapılmak istenen Türkiye'de bu uzun süredir sözkonusu.

Her çizgisinde başarılı olmamakla beraber. Başbakan Özal bir defasında Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na üye olmaması gerektiğini söyleyerek "çünkü

onlar Hristiyan biz Müslümanız" görüşünü dile getirmişti. Tarihteki geçmişini değerlendiren Meksika, Amerika ile çizgilerini ayırdıysa da bugün ABD gibi olabilmek için elinden gelen her şeyi yapıyor. Meksika yöneticileri ülkelerini mümkün olduğu kadar Amerika'ya benzetmeye çalışırken ülkelerinin bir Kuzey Amerika ülkesi olmasını arzuluyorlar. Bu arada; Rusya'da Slavlarla Batı'ya yönelmişler arasındaki tarihî çekişme yaşanıyor. Bir tarafta da Boris Yeltsin ve maiyetinin Batılılaştırmaya çalıştığı Rusya. Diğer tarafta da Rusya'nın Batı'dan farklı, Ortodoks bir ülke olduğunu, bunun içinde yeni dünyadaki rolünü kendi tayin edip oynaması, kendi kimliği ve kültürünü geliştirmesi gerektiğini iddia edenler var.

FR: Eleştirmenler dünyayı değişik medeniyetlere ayırmanızı ciddiyetsiz, tarihî dayanağı bulunmayan ve ırkçılık olarak nitelediler.

Huntington: Bu tamamiyle yanlış. İnsanlar yüzyıllardır medeniyetler hakkında konuşuyorlar. Ulus devleti olarak nitelediğimiz ülkeler ise henüz 300 veya 400

yıllık. İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde medeniyetler kategorisinde düşündük. Birkaç ciltlik olan tarih araştırmasında Arnold Toynbee bugün sadece 6

tanesi var olan 21 medeniyeti ayırt etmiş Ben 7-8 medeniyetten sözetmişsem, bu daha küçük, değişik ve bağımsız medeniyetlerin olmadığı anlamına gelmez.

Medeniyet kültürel kimliğin belirlenmesinde en önemli etken olarak karşımıza çıkıyor. Bir insanda bu olgu varsa bu ne ırkçı ne de tarihî olmayan bir yaklaşımdır.

FR: Görüşlerinizde ifade ettiğiniz hipotezinizi birzamanların Yugoslavya'sına ve Doğu Avrupa'sına nasıl uygulayabiliriz? Burası için "Kültürün kıpkızıl perdesi ideolojinin demir perdesinin yerini aldı" diye yazdınız-Huntington: Gerçekte de demir perdenin teşkil ettiği sınır çizgisinin yerinin

"ayrım çizgisi" tarafından alındığını görüyoruz. Çizginin bir tarafı Hristiyan dünyası adına Ortodoks Hristiyanlar tarafından

temsil ediliyor. Diğer tarafta ise İslâm var. Bu çizgi boyunca sürekli çatışmalar olmuştur. Bu bizi Roma Imparatorluğu'nun parçalanmasına; Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'na kadar götürür. Sözkonusu husus pek tabii ki Balkanlar'da da Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ayrım çizgisini teşkil etti. Habsburg Imparatorluğu'nun kuzeyinde Slovenya ve Hırvatistan, Güneyinde de Müslüman Boşnaklar ve Ortodoks halkla bu imparatorluk Yugoslavya'nın tam ortasından geçmekteydi. FR: Bu yeni ayrım hatları sizce yeni sınırları da mı teşkil edecek? Huntington: Şu anda tam manasıyla bu yapılıyor. Yugoslavya'da ve Sovyetler Birliği'nde geçen yıllar içerisinde ülkelerin dağılmasını gözlemledik. Bunlar medeniyetlerin teşkil ettiği ayrım hatlarını aşmak istediler. Şu anda tesis edilmekte olan yeni sınırlarda değişik dinlerin, böylelikle de medeniyetlerin ayrım çizgisi ile örtüşüyor. Biz bunu Kafkasya'da Orta Asya'da ve Yugoslavya'da müşahade edebiliyoruz.

FR: Bu, gelişmelere yapılacak politik müdahalenin "Bosna örneğinde olduğu gibi" başarısızlığa mahkum olduğu anlamına mı geliyor?

Huntington: Sözkonusu politik müdahaleler pek başarılı olamayacaktır. Bosna'da bu nedenle bana göre en mantıklı ve hatta tek çözüm, Bosna'nın dinî çizgilerle üçe bölünmesi planıdır.

FR: Siz teorinize bağlı olarak "Batı Birliği"ni dünyanın geride kalan devletlerine karşı bir kurum olarak ifade ediyorsunuz. Görüşünüzde Batı'nın uluslararası organizasyonlar vasıtası ile istemlerini kabul ettirdiğini belirtiyorsunuz. Bunu Körfez Savaşı'nda görmek mümkündü. Aynı şeyin Viyana'da yapılan İnsan Hakları

Konferansında da olduğu görüldü Burada bazıları insan haklarının yaygınlaştırılması yolundaki çabaların değişik bir

emperyalizme götüreceğini ve medeniyetlerin kendi yapılarının gözardı edildiğini dile getirdi. .

Huntington: Batı ve Asya normlarının bariz bir çatışması sözkonusu. Bunu ABD

ve Asyalı'nın bulunduğu her konferansta müşahade etmek mümkün. Bu zıtlaşmada değişik dünya bakışına sahip kültürlerin dünya görüşü ön plana çıkmaktadır.

Asyalılar toplumsallığı, hiyerarşiyi, öte taraftan da bireysel olarak var olmanın olmaması gerektiğini vurgularken Amerika bireysel olarak hak iddia etmeyi geçmişten gelen bir hak olarak gördüğü için Asyalılar'ın görüşleriyle ters düşüyor. Ama, Singapur'da bir polis istediği vatandaşı uyuşturucu kullanıp kullanmadığını araştırmak için sokakta durdurup arayabilir. Ve bu şahıs uyuşturucu kul anıyorsa apar topar, uyuşturucu bağımlılarına rehabilitasyon 97

hizmeti veren bir merkeze yatırılabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde böyle bir şey düşünülemez. Ama diğer taraftan Singapur'da geceleri rahatlıkla, emniyet içinde dolaşabilirsiniz. Bunlar değişik değer yargılarının yansımasını gösteriyor.

FR: Batı değişik medeniyetleri birbiriyle barıştırmak için ne yapabilir?

Huntington: Batı şu anda ekonomik, askerî ve uluslararası kurumlarda baskın bir konuma sahip. Ama bu hep böyle kalmayacak. Bütün Batılı ülkeler; Rusya da dahil, askerî güçlerini azaltırken tüm Asya ülkeleri ile bazı İslâm devletleri askerî

güçlerini büyütüyorlar. Aynı şey ekonomik dengeler için de sözkonusu.

Dünyamızda yakında 3 büyük ticarî güçten ikisi Asyalı olacak. Bunlar Japonya ve Çin. Batı bu güç dengelerinin değişimine kendisini adapte etmek zorunda kalacaktır. .

FR: Nasıl?

Huntington: Batı bunu, kendi ticarî büyümesini artırmak için çalışıp askerî gücünü

azaltmak girişimini yavaşlatarak yapabilir. Batı aynı zamanda çıkarlarını tehdit edici ülkelerle, onlar nükleer silâh ve roketlere kavuşma yolundaysalar, mücadele etmek zorundadır.

FR: Bu bir ikilem değil mi? Zira siz bir taraftan Batının kısa vadede askerî gücünü muhafaza etmesi, hatta çıkarlarını

savunabilmesi için artırmasından söz ederken, diğer taraftan da uzun vadede medeniyetlerin birlikte yaşamaları gerektiğini söylüyorsunuz- Burada Batının diğer medeniyetlere karşı kendini koruyucu bir kale konumuna getirdiği imajı oluşmuyor mu?

Huntington: Ben böylesi bir kalenin sözünü etmiyorum. Görüşüm, Orta Avrupa ülkeleri ve Latin Amerika ülkelerinin uluslararası kurumlara dahil edilmesi. Bunlar, Batı ile yakın akrabalığı olan ülkeler. Batı için Rusya, ve Japonya ile iyi ilişkiler içerisinde olmak da çok önemlidir. Burada Çin, Kuzey Kore ve bazı İslâm ülkelerini şekillendiren medeniyetlere elimizi uzatmak (barış elini) zor olacaktır. Global bir güç olma konusunda Çin, ekonomisini geliştirmekte, ordusunu modernize etmektedir. Ve çıkarlarını da çok daha dirayetli bir şekilde savunmakta. Aynı

zamanda Doğu Asya'nın hâkim gücü olmak istiyor. Bir noktaya gelindiğinde bu, diğer ülkeler ve ABD için bir problem olacaktır.

Deng Xiaping 3 sene önce ABD ve Çin arasında yeni bir soğuk savaşın olacağını

söylemişti. Ve bunun ilk emarelerini günümüzde görmekteyiz. Birçok İslâm ülkesinin yöneticisi de Batı'yı düşman olarak görüyor. Birçok Müslüman entellektüel de Hristiyanlık ile İslâmiyet arasındaki çatışmanın 13 asır öncelere dayandığını söylüyor.

FR: Avrupa toplumunun bünyesinde de medeniyetler arasında çatışmalar oluyor.

Huntington: Bu, Almanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde büyümekte olan bir problem. Bu ülkelerin sınırlarını göçmenlere kapatmak istemeleri kültürel değişikliklerin ön plana çıkacağı konusunda görüşlerimin altını çiziyor. Avrupa'daki bu gelişmenin nedeni ekonomik etmenlere dayansa da, sözkonusu ülkelerin toplumlarının ekonomik gücü artınca bu pek o kadar büyük bir sorun teşkil etmeyecektir. .

FR: Almanya'daki şiddet olaylarının artması teorinize bir delil teşkil ediyorsa, o zaman Türk mülteciler Alman vatandaşlığı hakkını elde ederek Müslüman olarak kalamazlar mı?

Huntington: Almanya'nın başka kültürlerin vatandaşlarına Alman vatandaşı

olmalarını kolaylaştırmak için kanunlarını değiştirmesi gerekir. Ayrıca Türkler de hangi ülkenin vatandaşlığında kalacaklarına dair kararlarını vermiş olmalıdırlar.

Bir Türk iyi bir Alman olma yükümlülüğünün gereklerini yerine getirme sorumluluğunu kabulleniyor ve bunun gereklerini ifa ediyorsa Müslüman olarak Alman vatandaşlığına geçmelerine izin verilmeli. Protestan ve Katolik Almanlar'ın var olduğu gibi. Ama büyük bir grup haline gelip İslâm'ı politik platformda da yaymak ve etkin bir güç kılmak istediklerinde bu bir sorun teşkil edebilir.

FR: Amerika Birleşik Devletleri'nde de değişik gruplar kültürel kimliklerini bulmak için bir arayış

içerisindeler. Bunların başını Amerikalılar çekiyor. Bunun çatışmalar olmadan mümkün olacağına inanıyor musunuz?

Huntington: Amerika Birleşik Devletleri geçmiş yıl arda artan göçle birlikte değişik etnik yapıların tecrübesini tattı ve edindi. Göçmenler özellikle Latin Amerika'dan Karayipler'den ve Asya ülkelerinden geldiler. Tarihi açıdan bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri her zaman için kültürel açıdan Batılı bir ülke olmuştur. Anayasası ve bağımsızlık bildirgesinde de ifade edildiği gibi kendisini demokrasi ve bağımsızlıkla tanımlamaktadır. . 1890 senesinin göçmenlerinin tek isteği Amerikan toplumunun bünyesine kabul edilmekti. Artık bazı gruplar bu eritme kabına girmek istemiyor ve ondan ayrılmak, kopmak istiyor. Bu belirgin bir farktır. Pek tabii ki etnik kökenin İrlandalı ve 99

îtalyanlar'da olduğu gibi bir önemi vardır. Ve bu, Amerikanvari birlikte yaşama ve politikada gözardı edilmemesi gereken bir rol oynamıştır. Ama bu hiçbir zaman politik sistemimizin temel yargılarını değiştirmeye yönelik bir konum teşkil etmemiştir. Buna karşın bazı gruplar bu sistemi reddediyorlar. Ama yine de genç

göçmenler içerisinde anavatanına sadık Amerikalılar'ı bulabilmektedir.

FR: "The Third Wave" adlı kitabınızda Amerikan kimliğinin diğer ülkelere kıyasla çok daha fazla demokrasi ile içice ve bağdaşmış olduğunu ve bunun demokrasinin genel yaygınlığı ile de yakın alâkasının bulunduğunu belirtiyorsunuz- Bu değer yargılarının diğer kültürlerin temel yapısı ile bağdaştırılamadığını gördüğümüzde bir

belirsizlik so'zkonusu. Bu değerler Konfüçyus'ün partikularizmi ve İslâm'ın temel prensipleri ile bağdaşmıyor.

Huntington: Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir çoğunluk insan haklarının geliştirilmesi ve başka ülkelerde de tesis edilmesi hususunun Amerikan dış

politikasının önemli bir unsurunu teşkil etmesi gerektiği görüşünde. Bu konsensüs Başkan Jimy Carter'ın insan hakları meselesini günlük politikanın bir parçası

yaptığında kendisini daha da geliştirdi. Clinton'ın dışişleri bunu sistemleştirdi.

Bizim bugün demokrasiden sorumlu bir vekil dışişleri bakanımız ve ulusal güvenlik birliğinin bu işten sorumlu çalışanları var. Bunlar diğer ülkelerde demokrasinin yaygınlaştırılması ile yakından ilgileniyorlar.

Pek tabii ki buna karşılık olarak bazı yerlerde direnmeler ve karşı çıkışlar olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri bu tür ortamlarda büyük bir hassasiyetle hareket etmelidir. Ülkelere zoraki olarak insan haklarını empoze etmeye çalışır ve insan hakları bildirgesini bu normlara uymadıkları için kafalarına çarparsak hiçbir şey elde edemeyiz. Bunu Carter'la birlikte çalıştığımda acı bir tecrübeyle müşahade etmiştim. Sözkonusu ülkelerde demokrasiyi tesis etmenin en güzel yolu bu devletlerde demokrasinin alan bulması ve tesis edilmesi için çalışan grupları

desteklemektir. Bu nedenle kanaatime göre Amerika Birleşik Devletleri Çin'deki özel sektörü desteklemelidir. Çünkü tarihe baktığımızda ülkelerde filizlenen bir orta tabakanın varlığı bu coğrafyalarda demokrasinin oluşmasını sağlamıştır.

Böylesi bir gelişmeyi Çin'de de görmeyi umut ediyoruz. Çin kendisini daha fazla demokrasiye yöneltecek olsa da neticede bu Batı çizgisinde bir demokrasi olmayacaktır.

FR: Tanınmış Amerikalı psikolog Harry Triandis'ten alıntı yaparak 100

Batılı olmayan devletlerin Batılı ülkelerin değer yargılarına hiç ehemmiyet vermediğini belirtiyorsunuz.

Huntington: Bu medeniyetlerin farklı yaklaşımları değerlendirmelerinden kaynaklanmakta. Realite olarak dünyamızda 1.25 milyar Çinli; 123 milyon Japon; birkaç yüz milyon Avrupalı; 250

milyon Amerikalı ve bir milyar Hintli yaşıyor. Bu nedenle medeniyetler arasındaki bu güçlükleri anlayışla karşılamaya çalışmalıyız.

Bu ayrılıklar için esneklik ve manevra sağlayacak alanlar bulmalı ve ortak değerleri tesbit etmeliyiz. .

Frankfurter Rundschau gazetesinden iktibas, Nehir Dergisi, Aralık 1994-Ocak 1995, çeviren: Zübeyir Somuncu.

101

SAMUEL P.HUNTINGTON'LA Mülakat "Türkiye İslâm'ın Lideri Olmalı"

Şahin ALPAY

Size yöneltilen eleştirilerden biri, bugün dünyadaki çatışmaların en önemlilerinin "uygarlıklar" arasında değil, içinde oluşu. Îran-Irak çatışması; Cezayir, Afganistan, İrak ve Türkiye'deki iç çatışmaların hepsi aynı

uygarlık içinde değil mi?

Uygarlık içi çatışmaların yaygınlığı, söz konusu uygarlığın gelişme aşamasıyla ilişkili. Uygarlıkların gelişmesinde bir aşama "savaşan devletler" aşaması Batı'da bu aşama 3-4 yüzyıl sürdü. Ama Batılı devletler arasında savaş, artık düşünülemeyecek bir şey. islâm uygarlığı ise hâlâ "savaşan devletler" aşamasında.

Uygarlıklar arası ve içi çatışmalar arasındaki önemli ayrım şu: Uygarlıklar arası

çatışmalar büyüyüp yayılabilir. Eski Yugoslavya'daki savaş bunun en açık örneği.

Bütün Katolik ülkeler, Hırvatlar'ın arkasında saf tuttu. Rusya ve Yunanistan Sırplar'a; bütün İslâm alemi de Boşnaklar'a destek verdi.

Uygarlıklar çatışması nasıl önlenebilir?

Bunların denetim altında tutulması gerekir. İnisiyatif, her uygarlık grubunun, lider ülkeleri tarafından üstlenilmeli. Çoğu uygarlık grubunun bir veya birkaç lider ülkesi var. İslâm dünyasının sorunlarından biri de, bir lider ülkeden yoksun oluşu.

Kimilerine göre, bugün dünyadaki temel çatışma uygarlıklar arasında değil; kaynağını Batı uygarlığından da alsa, insan hakları, demokrasi, seçme özgürlüğü, eşitlik, özgürlük, laiklik, serbest piyasa

gibi evrensel değerler ile yerel değerler arasında. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

102

Bugün dünyada olup bitenlerin önemli bir boyutuna işaret ediyorsunuz. Bu bağlamda iki noktaya değinmek isterim. Birincisi, hızlanan sosyoekonomik modernleşme ve göçler, bir karşı eğilim doğurdu. İnsanlar, kimliklerini yitirdiklerini, köksüzleştiklerini, yabancılaştıkla-rını hissediyor; karşılaştıkları

sorunları göğüslemek için yerel değerlere sarılıyor. Bu, Türkiye'de de yaşanıyor; kentlere göçenler destek bulmak için islamcı örgütlere başvuruyor.

ikincisi, toplumlar gelişip kendilerine güven kazandıkça, yerel değerlerini yeniden ön plana çıkarıyor. Batı'nın bazen çok yıkıcı da olan etkisi altında kalan bütün toplumlarda, özellikle Doğu Asya'da, yerel değer ve geleneklere bağlılık canlanıyor.

Ortak olduğumuz bazı evrensel değerler varsa da, insanların gittikçe kendi öz kültürlerine sarılmaları olayını yaşıyoruz.

Siyası ve kültürel değerler arasında ayrım yapmak gerekmez mi? Uygarlıklar arasında çatışmayı önlemenin en iyi yolu, demokrasi ve piyasa ekonomisi gibi evrensel siyasî değerlerin yayılması değil mi?

Saydığınız değerlerin evrensel eşmesini ben de isterdim. Ama durum öyle değil.

Batı'dan kaynaklanan bu değerler, başka kültürlere mensup bazı insanlara da cazip geliyor olabilir. Ancak kaçınılmaz olarak, herkesçe kabul edileceğini düşünmek yanlış.

Türkiye'ye Singapur ve Malezya üzerinden geldim. O ülkelerdeki insanlar Batılı

değerleri benimsemiyor, hatta küçümsüyor. "Ekonomide büyük başarı kazandık çünkü kendi Konfiçyüs değerlerimize sarıldık" diyorlar. Liderleri, "Batı

demokrasisi bize göre değil" diyor.

Ben demokrasinin, sizin ifadenizle "Üçüncü Dalgası'nın, gittikçe Doğu Asya'yı da kapsadığını sanıyordum. .

Doğru. Bu ülkelerde ekonomik gelişmenin doğurduğu güçlerle, kültürel güçler arasında çatışma görülüyor. Ekonomik kalkınmayla

birlikte, Güney Kore ve Tayvan'da olduğu gibi, burjuvazi gelişiyor; toplumu demokratikleşme yönünde iten güçler doğuyor.

Ne var ki, bu süreçler kültürel değişmelere de yol açıyor. G.Kore'de 30-40 yıl önce nüfusun sadece %2'si Hristiyan iken, bugün bu oran %35'in üzerinde.

Demokratikleşmeye Hristiyanlar öncülük etti. Tayvan'ın liderleri, sofu Hristiyan.

Kültürel unsurların da büyük etkisi var.

Ya Japonya?

103

Japonya bir istisna; birçok bakımdan olduğu gibi. .

Peki Türkiye?

Hayır, sadece Hristiyan ülkelerde demokrasi olabileceğini söylemiyorum. Ancak sizin de söylediğiniz gibi, liberal demokrasi, Batı'nın bir ürünü. Demokrasi, Batı

kültürünün etkisinde olan ülkelerde daha kolay gelişiyor. Japonya, Hindistan ve Türkiye bunun istisnaları.

"Batılı olmayan ülkeler Batılı değerleri kabule zorlanmamalı; Batılılaşmadan modernleşmek'" diyorsunuz-Modernleşme kavramınız demokratikleşmeyi içermiyor mu?

Hayır. Modernleşme, dünyada 18. yüzyıldan beri yaşanan sosyal, ekonomik, teknolojik değişmeler. Politik açıdan bakıldığında, modernleşme, siyasal katılımın genişlemesini de içerir tabii. Bunun için çoğu modern, çoğunlukla Batılı toplumlar aynı zamanda demokratik toplumlardır.

Ancak demokrasi modern toplumun alabileceği siyasî biçimlerden sadece biridir.

Modernleşme, ekonomik gelişme, politik değişmeyi de getirir. Ama bu değişmeler Batılı, liberal demokrasinin kabulünü gerektirir mi? Emin değilim.

Son 20 yılda kırktan fazla ülke otoriter sistemlerden demokratik sistemlere geçti. Demokratik ülkelerin sayısı, önemli ölçüde artarken, liberal demokrasilerin oranı düştü. Doğu Asya'da, islâm ülkelerinde Batılı liberal modele uymayan demokrasi türlerinin geliştiğini görebiliriz.

Bazılarına göre ABD hükümetine Batılı demokrasinin yayılmasını teşvike çalışmasını tavsiye ediyorsunuz.

Doğru mu?

Bu biraz aşırı bir yorum. Ancak, yeni demokratikleşen ülkelerde demokrasinin sağlamlaşmasına öncelik verilmesini düşünüyorum. Eğer ABD hükümetine danışmanlık yapıyor olsaydım, örneğin Rusya'da demokrasinin yerleştirilmesinin, Çin'in demokratikleşmesini teşvikten çok daha önemli olduğunu söylerdim. Çünkü

Çin'de demokrasiyi teşvik, çok güç ve uzun vadeli bir iş.

İstanbul'da yaptığınız konuşmada, Türkiye'nin "İslâm aleminin lideri" olabileceğini söylediniz- Oysa Türkiye'nin Batı ile İslam uygarlıkları arasında "bölünmüş" bir ülke olduğunu yazmıştınız- Ancak kısmen o uygarlığa mensup bir ülke İslam alemine nasıl lider olabilir?

Türkiye, gerçekten Avrupa ile Asya, İslâm ile laiklik, vs arasında bölünmüş bir ülke. Bu bakımdan kimi liderlerinizin de işaret ettikleri

104

gibi, uygarlıklar arasında bir "köprü" olabilir. Ancak islâm dünyasında düzene ihtiyaç var.

islam dünyasındaki çatışmalar kısa sürede çözüme ulaştırılabilir mi, bilmiyorum.

Ancak dünyayı dolaştıkça, islâm bilincinin güçzlendiğini görüyorum. İslâm dünyasının Bosnalı Müslümanlar'a verdiği destek, bunun sadece bir örneği.

islâm dünyasında liderlik rolü oynayabilecek ülkeler var. Ancak Türkiye, ekonomik gelişme seviyesi, stratejik konumu, kendine güvenen bürokrasisi, ordusu, Batı ve İslâm karışımı kültürü ile islâm alemine önderlik bakımından eşsiz bir yere sahip.

Tarihte Osmanlılar da bunu yapmadı mı ?

Eğer Türkiye bir Batılı ülke olma ısrarından biraz vazgeçer; modernleşme ve demokrasinin bir islâm ülkesinde de mümkün olduğunu göstermeye daha çok ağırlık verirse, bütün dünyaya ve islam'a büyük bir model olur.

Türkiye'nin bunu zaten başardığını düşünmüyor musunuz?

Evet, birçok bakımdan, islamcı bir partinin demokratik yoldan iktidara gelebilmesi çok önemli. Demokratik bir yönetim uygulayacaklarını da umuyorum. Öyle davranmazlarsa, trajedi olur.

RP'nin demokrasinini çoğunluk yönetimi ilkesine bağlı kalsa da, azınlıkta kalanların haklarına o kadar saygılı

olmayabileceği endişesi var.

İslamcıların veya başkalarının böyle bir şey yapmaları çok talihsiz olur, çünkü

demokrasi hem çoğunluk yönetimi hem azınlık hakları demektir. Türkiye'de 1950'lerin sonlarında hükümetin muhalefetin haklarına saygılı davranmadığı

zaman askerlerin müdahale etmek zorunda kaldıkları görüldü.

Türkiye'de demokrasinin Batılı değil, yerel değerlerle desteklenmesi gerektiğini mi söylüyorsunuz?

Türk demokrasisi, Türk değerlerine dayanmalı, islâm değerleri, Türkiye'nin kültür mirasının bir parçası. Türkiye Islâmî değerleri demokrasiyle bağdaştırabilirse, bu büyük bir katkı olur. Türkiye, işleyen bir demokrasiye sahip olan tek İslam ülkesi.

Demokrasinin mutlaka laik bir temele dayanması gerekmez, islâm ile demokrasi bağdaşabil' meli.

Laiklik olmadan mı?

Tabiî laiklik de Türk kültürünün bir parçası. Ama insanlar "ya 105

demokrasiye inanırsın ya da islâm'a" gibi bir durumla karşı karşıya bırakılmamalı.

Laikliği gerekli kılan da bu değil mi?

Kişinin hem demokrasiye, hem İslâm'a bağlı olması mümkün olmalı. .

Laiklik olmadan demokrasi olabilir mi?

Umarım. .

Toplumun laikliğe inanan kesimi Türkiye'nin Avrupa Birliğinin ilk Müslüman ülkesi olmasını; İslamcılar ise İslâm dünyasının lideri olmasını, AB'nin dışında kalmasını savunuyor. Siz ikincilere yakınsınız-

■ ■

AB'ye katılmak isteyen Türkleri anlıyorum. Ancak son gelişmeler, bunun zor olacağını gösteriyor. Kısmen Türkiye'deki koşullar, daha çok Avrupa'daki muhalefet yüzünden, Özel bir muhalefeti olan Yunanistan'ı bir yana bırakalım.

Batı Avrupalılar arasında da insan hakları, Kürt sorunu, ekonomik gelişme düzeyi konularında kaygılar var. Türkiye'nin kültürünün, İslâm mirasının Avrupa'dan çok farklı olduğu

düşüncesi de var.

Türkiye şimdi AB ile gümrük birliğine girdi. ABD, Avrupalılar11 Türkiye'yi AB'ye almaya zorluyor, çünkü çok önemli bir müttefik olarak görüyor. Ama Avrupa'da buna karşı çok büyük bir direnç var.

Globalleşme, kabileci tepkiler doğurdu. Türkiye maalesef bunun da sıkıntısını çekiyor. Kürt sorununa üç

çözüm önerisi var: İslamcılar ümmetçiliği; milliyetçiler baskı yöntemlerini; liberaller Batı tarzı kültürel çoğulculuğu savunuyorlar. Siz hangisini uygun buluyorsunuz?

Tabiî ki kültürel çoğulculuğu, Ulusal devletle mevcut şekliyle bütünleşmekte güçlük çeken etnik, bölgesel gruplar dünyanın birçok yerinde mevcut. Şu sıralar Rusya ve Filipinler'de de bu sorunların bir çözüme ulaştırıldığına tanık olduk.

Çeçenya'ya tam bağımsızlık değil ama geniş bir özerklik tanındı. Filipin hükümeti ile Müslüman isyancılar arasında varılan anlaşma da Müslümanlar'in çoğunlukta olduğu bölgeye geniş özerklik tanıyor. Azınlıklara belirli kültürel hakların tanınmasını, ama siyasî bütünlüğün korunmasını içeren yaratıcı çözümlere gereksinim var.

Kültürel çoğulculuk ümmetçilikle bağdaşır mı?

Hem Türkler, hem de Kürtler Müslüman. Bir din kavgası yok.

106

Din, birleştirici olabilseydi, İslam dünyasında bu denli çok çatışma olur muydu?

Evet, çatışma öteki uygarlıklara nazaran İslâm dünyasında çok daha yaygın. Dünya nüfusunun beşte birini oluşturan Müslümanlar, dünyadaki uygarlıklar içi ve arası

çatışmaların üçte ikisinde taraf. Bunun için İslâm dünyasının önde gelen ülkelerinin İslâm dünyasına çeki düzen vermeleri çok iyi olurdu.

Geçen Nisan'da yayımlanan bir makalenizde, İslâmcılar'ın demokratik yoldan iktidara gelmelerine izin verilmesini, ancak iktidara geldikten sonra demokrasiye sırt çevirirlerse "Pinochet seçeneğinin, ordu müdahalesinin devreye girebileceğini söylüyorsunuz.

■ ■

İslamcı akımlar arasında ayrım gerekli. Şiddete başvuran radikal İslamcılar, her rejim için bir tehdit. Ilımlı İslamcılar eğer demokratik sürece katılıyor ve başarılı oluyorlarsa, iktidara gelmelerine izin verilmeli. Aksi çok yanlış olur.

İktidara geldikten sonra demokrasiye sırt çevirmeleri, muhalefeti bastırmaları

tehlikesi elbette vardır. Buna dire-nilmesi gerekir. Bu yolda ilerlerlerse,

"Pinochet seçeneği"ne başvurulmasını desteklerim.

Milliyet, 9 Eylül 1996.

107

BATI TEKTİR, AMA EVRENSEL DEĞİLDİR

Samuel P. HUNTINGTON

Son yıllarda Batılılar, Batı kültürünün dünya kültürü olacağı ve olması gerektiği şeklinde yorumlar yapmakta, buna kendilerini inandırmakta, Batılı olmayanları da öfkelendirmektedirler. Bu böbürlenme iki türlü ifade edilmektedir.

Birincisi Coca'Colonizasyonu tezidir. Tezin iddiasına göre, Batı'nın özellikle de Amerika'nın popüler kültürü dünyayı sarmaktadır. Amerikan yemekleri, giyimi, müziği, sineması ve her türlü tüketim eşyası her kıtada günden güne yayılmakta ve benimsenmektedir. İkinci tez ise modernleşmeyi konu edinmekte, Batı'nın bütün dünyayı modernleşmeye yönelttiğini söylemekte, bununla kalmayarak, başka uygarlıklara mensup olanların da modernleştikçe giderek Batılılaştığını, kendi geleneksel değerlerini, kurumlarını, örf ve âdetlerini Batı'nınkilere bulduklarını

ifade etmektedir. İki tez de, evrensel ve homojen bir Batı dünyası hayal etmektedir ve her ikisi de değişen ölçülerde de olsa -övünmeci, yanlış, hatalı ve tehlikelidir. Coca-Colonizasyonu tezinin savunucuları, kültürü tüketim eşyası ile özdeşleştirmektedirler. Halbuki bir kültürün esasını din, dil, değer hükümleri, gelenekler ve âdetler oluşturur. Coca-cola içmek bir Rus'u bir Amerikalı gibi düşündürtmeyeceği gibi, soşi yemek de bir Amerikalı'yı bir Japon gibi düşündürtmeye yetmez. İnsanlık tarihi boyunca, ilgiler

108

ve eşyalar bir toplumdan diğerine geçmiş ama bunların yayıldığı toplumlardaki temel kültürlerde fazla bir değişiklik meydana getirmemiştir. Çin, Hint veya başka kültürlerden gelen birçok unsurlar zaman zaman Batı dünyasını kaplamıştır ama, kalıcı bir etkileri olmamıştır. Pop müzik kültürünün veya tüketim eşyalarının yeryüzünü kaplamasının Batı uygarlığının zaferini gösterdiği iddiası, diğer kültürlerin gücünü küçüm-sediği gibi, Batı kültürünü de, yağlı yiyecekler, şişko bedenler ve foşla-yan içeceklere indirgeyerek bayağılaştırmaktadır. Batı

kültürünün temelinde Magna-Mac değil, Magna-Carta yatmaktadır.

Modernleşme tezi, Coca-Colonizasyonu tezine göre; entellektüel yönden daha ciddî görünmesine rağmen, onun kadar kusurludur. Bu teze göre, bilimsel ve teknolojik bilgi birikiminin ondokuzuncu

yüzyıldaki gözkamaştırıcı yayılışı, insanoğluna, çevresini değiştirmede akıl almaz boyutlarda imkânlar sağlamıştır.

Modernleşme, kentleşmeyi, sanayileşmeyi, okuryazarlığın yaygınlaşmasını, eğitimi, refahı, sosyal hareketliliği ve daha karmaşık ve çeşitli mesleki yapılanmayı

içermektedir. Bu ise devrim niteliğinde bir değişimdir ve ancak Milâttan 5000 yıl önce, Dicle, Fırat, Nil ve İndüs vadilerinde başlayan ve ilkel toplumdan ilk medeni topluma geçişte gördüğümüz devrim süreciyle kıyaslanabilir. Modern toplum insanının tutumu, değer hükümleri, bilgisi ve kültürü geleneksel toplum insanından çok farklıdır. İlk modernleşen olması dolayısiyle Batı uygarlığı, modern kültüre geçen ilk uygarlık olmuştur. Diğer toplumlar da benzer eğitim, iş ve refaha ulaşıp benzer sınıfsal yapıya kavuştukça - iddia devam ediyor- Batı kültürü dünyanın ortak kültürü olacaktır.

Modern ve geleneksel kültürler arasındaki belirgin farklılık münakaşa götürmez.

Elbette bir kısmı modern bir kısmı geleneksel olan toplumların yaşadığı bir dünya, bütün toplumların modern kültür içinde yaşadığı bir dünyadan daha az homojen olacaktır. Ancak bundan, modern kültüre sahip olan toplumların, geleneksel kültüre sahip olan toplumlardan daha fazla benzeşeceği sonucu çıkarılamaz.

Sadece birkaç yüzyıl önce, bütün toplumlar geleneksel kültür içinde yaşamaktaydı. Geleceğin modernleşen dünyası, o zamanın dünyasından daha mı

fazla homojen olacaktır? Muhtemelen hayır. Fernard Brudel'in gözlemine göre,

"Ming Çin'inin Volais Fransa'sına yakınlığı, Mao Çin'inin 5. cumhuriyet Fransa'sına yakınlığından, daha fazladır." Modern toplum-109

larda yaygın olan çok şey vardır ama bu, homojenliğe kadar gitmemektedir. Bu iddiada olanlar görüşlerini modern toplumun tek tip olacağına,

dayandırmaktadırlar.

Bu, yanlış bir özdeşleştirmedir. Konu ile ilgilenen bütün bilim adamları, Batı

uygarlığının 8. ve 9. yüzyıllarda ortaya çıktığını, onu diğer uygarlıklardan ayıran özelliklerin sonraki yüzyıllarda belirginleştiğini kabul etmektedirler. Batı

uygarlığında modernleşme, 18. yüzyılda başlamıştır. Kısacası Batı, modern olmadan çok önceleri de Batı idi.

Batı'y» Batı Yapan Nedir?

Batı uygarlığının modernleşmeden önceki yüzyıllara ait belirleyici vasıfları

nelerdi/ Konuyu araştıranlar, bu sorunun cevaplandırılmasında birçok konuda ayrılsalar da, birtakım kurumlar, uygulamalar ve inançların Batı uygarlığını

belirlediği hususunda birleşmektedirler. Bunlar: Klasik Miras. Bir üçüncü nesil uygarlığı olarak Batı, önceki uygarlıklardan, en fazla da Klasik uygarlıktan çok şey tevarüs etmiştir. Çok şey devralmıştır.

Grek felsefesi ve rasyonalizmi, Roma Hukuku, Latince ve Hristiyanlık bunlar arasındadır. İslâm ve Ortodoks uygarlıkları da Klasik uygarlıktan çok şey almışlardır ama, bu asla Batı ölçüsünde olmamıştır. Batı Hristiyanlığı tek başına Batı uygarlığının en önemli tarihî karakteristiğini teşkil eder. Gerçekten binli yılların başlarında bugün Batı uygarlığı olarak adlandırılan şey, Batı Hristiyanlığı

olarak biliniyordu. Batı Hristiyan halkları arasında çok gelişmiş bir birlik şuuru vardı ki bu şuur onları, Türkler'den, Faslılar'dan, Bizanslılar'dan ve diğerlerinden ayırmaktaydı. Batılılar 16. yüzyılda dünyayı fethe çıkarken bunu altın için olduğu kadar, Tanrı için de istiyorlardı. Reformlar, karşı reformlar, Batı Hristiyanlığı'nın Katolik ve Protestan olarak bölünmesi, -bunların politik ve entel ektüel sonuçları-Batı tarihinin belirli çizgileridir. Bunlar ise Doğu Ortodoksluğu'nda ve Latin Amerika Hristiyanlığı'nda bulunmayan şeylerdir.

Avrupa Dilleri: Kültürleri birbirinden ayıran ve dinden sonra gelen ikinci unsur dildir. Batı diğer uygarlıklardan "çok dillilik"le ayrılır. Japonca, Çince, Hintçe ve Arapça, diğer uygarlıkların esas dili olarak kabul edilir. Batı miras olarak Latince'yi almıştır ama Batı'da ortaya çı-

kan çeşitli uluslar, kabaca Germen ve Roman olarak iki kategori içinde gruplanan kendi dillerini geliştirmişlerdir. 16. yüzyılda bu dil er, genel olarak şimdiki formlarına kavuşmuşlardır. Yaygın beynelmilel dil olarak Latince, yerini zamanla Fransızca'ya bırakmış, yüzyılımızda ise, onun yerini İngilizce almıştır.

Dinî ve Dünyevî Otoritenin Ayrılması: Batı tarihi boyunca devletten ayrı olarak Kilise ve Kiliseler varolmuştur. Tanrı ile Sezar, kilise ile devlet, dinî otorite ile dünyevî otorite ikilisi Batı kültüründe hüküm sürmüştür. Batı dışında sadece Hint uygarlığında din ile politika açıkça ayrılmıştır, islâm'da Tanrı Sezar'dır.

Çin ve Japonya'da Sezar Tanrı'dır, Ortodokslar'da Tanrı Sezar'ın küçük ortağıdır. Kilise ile devlet arasındaki bu ayırım, diğer uygarlıklarda görülmez.

Otoritenin bu şekilde bölünmüş olması Batı'da, sınırsız özgürlüklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kanun Hâkimiyeti: Medeni toplumlardaki, kanunların merkezileşmesi kavramı, Roma'dan miras kalmıştır. Ortaçağ düşünürleri, kralların gücünü gösterebilmeleri için tabii kanun kavramını özenle incelerken, İngiltere'de de Common-law geleneği geliştirilmekteydi. 16. ve 17. yüzyılların istibdat dönemlerinde kanun hâkimiyeti düşüncesi uygulamada değil ama muhalefette görünmektedir. Fakat, insan gücünün bir kısım dış kısıtlamalara karşı bağımlılığı fikri devam etmiştir. (Non sub homine sed sub Deo et lege.) Otoritenin keyfi uygulamalarına karşı, mülkiyet haklarını da içeren insan hakları ve kanun hâkimiyeti geleneği, meşruiyetin temeline yerleştirilmiştir. Başka uygarlıklarda, düşünce ve davranışların şekillenmesinde kanunlar daha az önemli bir faktör olmuştur.

Sosyal Çoğulculuk ve Sivil Toplum: Batı uygarlığı tarih boyunca çoğulcu olmuştur.

Batı için ayırıcı olan unsur, Kari Deutsch'un dediği gibi "kan ve evlenme bağına dayanmayan otonom grupların oluşması ve bunun devamlılık göstermesidir."

Başlangıçta altıncı ve yedinci yüz-yıl arda bu gruplar manastırlar, keşişler ve meslek birlikleri olarak ortaya çıkmış, sonraları daha da genişleyerek birlik ve dernekler halinde bütün Avrupa'ya yayılmışlardır. Batı, bin yıldan beri, onu diğer

uygarlıklardan ayıran bir sivil topluma sahip olmuştur. Birlik ve derneklere dayalı

çoğulculuk, sınıf çoğulculuğu ile eklemlenmiştir. Batı toplumlarının pek çoğu güçlü

ve bağımsız bir aristokrasiye, sağlam bir köylü unsu-

11]

runa ve küçük fakat belirgin bir esnaf ve tüccar sınıfına sahip olmuştur. Feodal aristokrasinin gücü istibdadın iktidarını kısıtlamakta önemli roller oynamıştır. Bu Avrupa çoğulculuğu, sivil toplumca fakir, aristokrasisi zayıf ve merkezî

bürokrasisi güçlü imparatorluklara - Rus, Çin, Osmanlı vs. - çok aykırı

düşmektedir.

Temsil KurumlaRI: Sosyal çoğulculuk baştan beri, aristokratların, rahiplerin, tüccarların ve diğer sınıfların menfaatlerini temsil eden parlamento gibi kurumların gelişmesine imkân vermiştir. Bu kurumlar modernleşme sırasında demokrasilere temsil biçimi sağlamıştır. Ara sıra, istibdadın hâkim olduğu yerlerde bu kurumlar işlemez hale gelmiş veya etkileri sınırlı kalmıştır ama böyle durumlarda bile, Fransa'da olduğu gibi, politik katılımın bir aracı olarak bunlar yeniden vücut bulmuşlardır. Temsilci kurumları böyle bin yıl gerilere uzanan bir gelenek diğer uygarlıklarda bulunmamaktadır. Kendi kendini yönetme hareketleri de bölgesel seviyede dokuzuncu yüzyılda İtalya kentlerinde başlamış ve kuzeye doğru yayılarak gelişmiştir. İktidar, din adamlarının ve asillerin elinden zorla alınmış, 13. yüzyılda Hanseatic Leaqe olarak güçlü ve bağımsız kentler konfederasyonu şeklinde bir konfederasyona dönüşmüştür. Bölgesel seviyedeki bağımsızlıktan, mil î seviyede bir temsile ulaşılması da dünyanın başka yerlerinde görülmemektedir.

Ferdiyetçilik: Batı uygarlığının yukarıda sıralanan hususiyetlerinden pek çoğu, başka uygarlıklarda görülmeyen, bir ferdiyetçilik duygusunun, ferdî haklar ve özgürlükler geleneğinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ferdiyetçilik 14. ve 15.

yüzyıllarda gelişmiştir. Ferdin tercih hakkının kabul edilmesi, Deutsch'un tabiri ile "Romeo ve Juliet hakkı" 17. yüzyılda Batı'da yaygınlaşmıştı. İngiltere'de "En zengin gibi en fakirin de yaşanacak bir hayatı vardır" şeklinde ifade edilen, herkes için eşit haklar

kavramı da, genel kabul görmese de bu dönemde gündeme girmiştir. Ferdiyetçilik 20. yüzyıl uygarlıkları içinde de, Batının ayırıcı bir özelliği olarak yerini korumaktadır. 50 ülkeyi ve benzer halk gruplarını içine alan bir araştırmada, ferdiyetçilikte ilk 20 sırayı işgal eden grubun 19 tanesi Batılı

ülkelerden çıkmıştır. Kültürlerin karşılaştırmasına yönelik başKa bir araştırmada, Batı'da ferdiyetçiliğin, diğer yerlerde ise kollektivizmin ağır bastığı

görülmektedir. Bundan çıkan sonuç "Batı'da çok fazla önem verilen değerlere, diğer yerlerde pek az önem verildiğidir." Batılılar da Batılı olmayanlar da ferdiyetçiliğin Batı'ya ait

112

temel bir özellik olduğunu kabul etmektedirler.

Yukarıda sıralananlar elbette Batı uygarlığının belirleyici özelliklerinin tamamını

kapsamamaktadır. Ayrıca bu özelliklerin Batı'nın her yerinde ve her dönemde var olduğu da söylenemez. Nitekim birçok despot, Batı tarihinde zaman zaman kanun hâkimiyetini görmezden gelmiş, temsilci kurumları askıya almıştır.

Ayrıca bu özelliklerin hiçbiri başka uygarlıklarda yoktur da denemez. Kuşkusuz vardır. Kur'an ve şeriat, îslâm toplumlarında temel hakları kurumlaştırmıştır.

Japonya ve Hindistan Batı'ya paralel bir sınıf sistemine sahiptir (ve belki de bunun sonucu olarak Batılı olmayan bu iki ülkede demokratik hükümetler böylesine uzun süre yaşayabilmiştir). Bu özelliklerin hiçbiri münhasıran Batı'ya ait değerler de değildir. Fakat bunların bileşimi Batı'ya aittir ve onun ayırıcı vasfını

oluştururlar. Bu kavramlar, uygulamalar ve kurumlar Batı'da, diğer uygarlıklara göre çok daha yaygındır. Bunlar Batı uygarlığının esas çekirdeğini oluşturmaktadır. Batı budur, ama bütün bunlar Batı için modern değildirler. Bugün Batı'yı diğer uygarlıklardan ayıran, kişisel özgürlüklere bağlılığı bunlar varetmiştir. Arthur M. Schlesinger'in dediği gibi Avrupa "kişisel özgürlüklerin, politik demokrasinin, kanun hâkimiyeti, insan haklaRI ve kültürel özgürlüklerin kaynağı ve yegâne kaynağıdır. Bunlar Asya'nın, Afrika'nın, Ortadoğu'nun değil, Avrupa'nın idealleridir. Başkaları, olsa olsa bunları adapte etmişlerdir."

Bu kavram ve vasıflar Batı'nın hem kendini hem de dünyayı modernleştirmesine imkân veren faktörlerin pek çoğunu temsil ederler. Bunlar Batı uygarlığını Batı

uygarlığı yapmıştır. Batı uygarlığı değerlidir ama, üniversel olduğu için değil, benzersiz olduğu için değerlidir.

Başkaları Batı'yı Kopya Edebilir

mı:

Batılı olmayan toplumlar, modernleşmek için, kendi kültürlerini terkedip Batı

kültürünün temel unsurlarına adapte olabilirler mi? Bu toplumların liderleri zaman zaman bunun olabileceğini düşünmüşlerdir. Büyük Petro ve M. Kemal Atatürk kendi ülkelerini modernleştirmeye karar verdiklerinde bunun yolunun; kılık kıyafete varıncaya kadar, Batı kültürünü tümüyle almak olduğuna inanıyorlardı.

Sonuçta, kendi kültür kimliklerinden emin olmayan "yırtılmış" ülkeler elde etmişlerdir.

113

Üstelik Batı'dan ithal ettikleri kültürel unsurlar peşinden koştukları

modernleşme konusunda fazla bir yarar da sağlamamıştır. Batılı olmayan toplumların liderlerinden pek çoğu ise, Batılılaşmaya karşı çıkıp modernleşmenin peşine düşmüşlerdir. Bu yaklaşım, yüzyıl önce ortaya atılan, TI-YONG (temel prensipler için Çince, pratik yararlaRI için Batı dilleri) veya VOKEN-YOSEI (Japon ruhu, Batı tekniği) tabirleri ile özetlenebilir. 1994'te Suudî Arabistan prensi Bardar bin Sultan "Dışardan ithal ettiğimiz eşyalar göz alıcı ve güzel şeylerdir, Hi-tec ürünlerdir. Fakat sosyal ve politik kurallar gibi elle tutulmayan şeylerin dışardan ithali öldürücü olabilir. - İran Şahı'na sorun. . islâm bizim için sadece bir din değil, aynı zamanda bir hayat biçimidir. Biz Suudiler modernleşmek istiyoruz ama Batılılaşmak istemiyoruz." demekteydi. Japonya, Singapur, Taiwan, Suudî Arabistan ve biraz daha az olmakla birlikte İran, Batı toplumu olmadan modern toplum olmuşlardır. Çin gittikçe modernleşmektedir ama asla Batılılaşmamaktadır.

Uygarlıklar arasında etkileşme ve birşeyler alıp verme her zaman olagelmiştir.

Haberleşme ve taşımacılığın bugünkü boyutu bu etkileşmeyi daha da artırmıştır.

Dünyanın büyük uygarlıklarının birçoğu, en az bin yıl, bazen birkaç bin yıl varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu uygarlıklar, başka uygarlıklardan aldıkları

ödünçlerle yaşama şanslarını artırmışlardır. Bilim adamları, Çin'in Hindistan'dan Budizm'i Çinlileştirdiği hususunda fikir birliği içerisindedirler. Çin Budizm'i kendi gaye ve ihtiyaçları için benimsemiştir. Çin, Batı'nın yoğun Hristiyanlaştırma gayretlerine karşı kendini bugüne kadar korumuştur. Eğer Hristiyanlığı da bir ölçüde ithal ederse, bunu da kendi kültürünü güçlendirmek için alacak ve uygulayacaktır. Benzer şekilde, Müslümanlar da geçen yüzyıllarda, Hellenik mirasın daha çok teknik boyutları ve dış biçimiyle ilgilenmişler, faydacı

mülahazalarla almış, değerlendirmiş ve kullanmışlar, Grek düşüncesindeki, Kur'an'a ters düşen unsurları ayıklamayı bilmişlerdir. Japonya da aynı yolu izlemiştir. 7. yüzyılda Japonya, Çin kültürünü ithal etmiş, ancak bunu ekonomik ve askerî baskılardan arındırarak, yüksek bir uygarlık haline getirmiştir. Sonraki yüzyıllarda, bir dönem kıta etkisinden uzaklaşmış, ödünç alınanları ayıklamış, yararlıları bünyeye uydurduktan sonra kültürel temas ve alışverişe yeniden başlamıştır. Japonya ve diğer Batılı olmayan toplumlar bugün de, aynı şekilde Batı

kültürünün seçilmiş bazı unsurlarını

114

almakta ve bunları kendi kültürel kimliklerini kuvvetlendirmek için kullanmaktadırlar. Brudel'in dediği gibi "Tek bir uygarlığın elde ettiği başarının, dünyanın büyük uygarlıkları içinde yüzyıllar boyunca varolmuş çok kültürlülüğü

silip süpüreceğini düşünmek çocukçadır."

Kültürel Boşluk

Modernleşme ve ekonomik gelişme ne Batılılaşmayı gerektirir, ne de bunu doğurur. Tersine, mahallî kültürlerin yeniden dirilmesine, kendini yenilemesine yardımcı olur. Kişisel seviyede, bir kimsenin bilinmedik bir yere göç etmesi, oraya yerleşmesi, iş tutması onu geleneksel yerel bağlarından koparır. Kuralsızlık ve eski değerlerini

yitirme duygusu, bir kimlik krizi yaratır ki buna da çok defa din bir cevap sağlar.

Sosyal seviyede ise, modernleşme ülkeye ekonomik refah ve askerî güç sağlar. Bu da toplumu, kendi kültürel ortamında, kendi alışkanlıklarına uygun olarak güven içinde yaşamaya teşvik eder. Esasen Batı-dışı birçok toplumun kendi bölgesel kültürlerine döndükleri görülmektedir. Bu dönüş çoğunlukla dinî bir biçim almaktadır. Dinin küresel canlanması modernizasyonun direkt sonucudur.

Batı-dışı toplumlarda bu canlanma zorunlu olarak Batı karşıtı bir biçim almaktadır. Batı kültürüne, bazen Hristiyan ve yıkıcı olduğu için karşı

çıkılmaktadır. Mahalli kültüre dönüş en belirgin biçimde Müslüman toplumlarda ve Asya toplumlarında görülmektedir. Bütün Müslüman ülkelerde Islâmî diriliş

kendini göstermekte, hemen hepsinde en belirgin sosyal, kültürel ve entellektüel hareket haline gelmekte, etkisini en çok da politikada göstermektedir. 1996'da Iran hariç, diğer bütün İslâm ülkelerinde, Islâmî ve Islâmist görüş, düşünce ve kurumlar, 15 yıl öncesine göre çok daha yayılmıştır, islamcı politikaların iktidar olamadığı ülkelerin hepsinde muhalefeti tekbaşına veya en etkin şekilde bu görüş

temsil etmektedir. İslâm dünyası toplumlarının "Batı zehiri ile zehirlenmesine"

tepki göstermektedirler.

Doğu Asya toplumları da buna parelel bir gelişme içinde, kendi mahallî değerlerini yeniden keşfederek, çekinmeden kendi kültürleri ile Batı kültürünü gittikçe daha fazla karşılaştırır oldular. Bu ülkeler yüzyıllardır, diğer Batı-dışı toplumlar gibi, Batı toplumlarının ekonomik zenginliklerine, teknolojik gelişmelerine, askerî

güçlerine, politik

birlikteliklerine gıpta ettiler. Bu başarının sırlarını Batı uygulama ve âdetlerinde aradılar, sonunda aradıkları şeyin işin anahtarı olabileceğini farkedince, bunu kendi toplumlarında uygulamaya koyuldular.

Şimdi artık iş temelden değişmiştir. Doğu Asyalılar hızlı ekonomik gelişmelerini Batı'dan ithal ettikleri ile değil kendi kültürlerine bağlılıkları ile açıklamaktadırlar. İddialarına göre onların başarısı Batı gibi olmalarından değil, Batı'dan farklı olmalarından ileri gelmektedir. Aynı şekilde Batı-dışı toplumların Batı'yla olan ilişkilerinde zaaf hissettikleri zaman, bu toplumların liderleri, Batı'nın küresel hâkimiyetine karşı çıkışlarını haklı göstermek için, bağımsızlık, liberalizm, demokrasi ve özgürlükler gibi, Batılı değerlere sığınmaktaydılar. Şimdi artık onlar zayıf değildirler ve tersine, gittikçe kuvvetlenmekte ve önceleri çıkarlarını artırmak için sığındıkları aynı değerleri "insan hakları emperyalizmi"

diye suçlamaktadırlar. Batı'nın gücü azaldıkça Batı kültürü ve Batı değerleri de çekim gücünü kaybedecektir. Ve Batı, kendi kültürünü Batılı olmayan toplumlara yaymakta zorluk çekecektir. Temelde, dünya daha çok modern ama daha az Batılı

olmaktadır.

Bu eğilimin belirtilerinden birisi Ronald Dore'un ifadesiyle "ikinci neslin yerelleşmesi olayı"dır. Hem Batı'nın eski sömürgelerinde, hem de öteden beri bağımsız olan Batı-dışı ülkelerde "ilk modernleşmeciler" veya "bağımsızlık öncesi nesiller" Batı üniversitelerinde ve kozmopolit Batı dillerinde eğitim görmüşlerdi.

Bunlar her türlü etkiye açık gençler olarak Batı'ya gitmişler, Batı değerlerini ve Batılı yaşam biçimlerini algılayışları çok köklü olmuştur. İkinci neslin üyelerinin çoğu, tersine, eğitimlerini bu ilk neslin kurduğu üniversitelerde görmüşlerdir.

Buralardaki eğitim koloniyal dillerde değil, kendi yerel dillerinde idi. Bu üniversiteler, metropolitan dünya kültürü ile sulandırılmış bir irtibat sağlıyordu.

Ve bilgi genellikle düşük kaliteli de olsa, tercümeler yoluyla yerel eşiyordu. Bu üniversitelerden mezun olanlar, önceki Batı eğitimli neslin baskısı karşısında rahatsız oluyor ve Batı karşıtı milliyetçi hareketlere eğilim gösteriyorlardı. Batı

etkisi azaldıkça genç ve ülkücü liderler, kendilerine güç ve refah sağlamak için Batı'ya yönelemezlerdi. Başarının yolunu kendi toplumları içinde bulmak ve toplumların değerleri ile uyum içinde olmak zorundaydılar.

Yerelleşme, demokrasinin paradoksu ile daha da artmıştır: Batı-dışı toplumlar Batı usulü seçimleri benimsedikleri takdirde, demokrasi, Batı

116

karşıtı politik hareketlerin ve milliyetçi güçlerin gelişmesine ve çok defa da iktidara gelmesine zemin hazırlamaktadır. 1960-70'lerde gelişmekte olan ülkelerde, Batı yanlısı ve Batılılaşmış iktidarlar, darbeler ve ihtilâllerle tehdit ediliyordu. 1980-90'larda ise, bu tür iktidarlar, söz-konusu gruplara karşı seçim

kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya idiler. Demokrasi bir toplumu daha evrensel yapmamakta, tersine daha dar görüşlü yapmaktadır. Batı-dışı toplumlardaki politikacılar, kendilerinin daha fazla Batılı olduklarını iddia ederek seçim kazanamazlar. Seçim yarışı onları, inançlarının seçmene ne kadar yakın olduğunu göstermeye yöneltir. Bu popüler inançlar da çoğunlukla, etnik, millî ve dinî yapıda olduğu için, Batı kökenli seçkinlere ve genel olarak Batı'ya karşı bir eğilim rağbet görür. 1950'lerde Sri-lanka'da başlayan bu eğilim, ülkeden ülkeye sıçrayarak Asya'da, Afrika'da ve Ortadoğu'da yayılmış ve Hindistan, Türkiye, Bosna ve İsrail'de dinî temele dayanan partilerin iktidara geçmesi ile 1995-96'da gözle görülür hale gelmiştir.

İşte böyle, Batı demokrasisi ile Batılılaşmanın arası limonrenktir. Dünyada yaşanan bu güçlü yerelleşme akımı Batı kültürünün dünya kültürü olmasını

bekleyen Batılılarla alay etmektedir. Her kültürün iki temel unsuru din ile dildir.

İngilizce'nin dünya dili olmakta olduğu iddia edilebilir. Çok uluslu iş

görüşmelerinde, diplomaside, milletlerarası kurumlarda, turizmde, ve havacılıkta İngilizce'nin Lingua-franca olduğu açıktır. İngilizce'nin kültürler arası

haberleşmede bu şekilde kullanılması, farkların giderilmesinin değil, farklı

kültürlerin varlığı kabul edilerek buna çözüm bulmanın bir yoludur, tıpkı tercüme gibi. Aslında dünyada İngilizce konuşan

insanların sayısı oldukça azdır ve gittikçe de azalmaktadır. Washington Üniversitesi profesörlerinden Sidney S. Culbert'in derlediği en güvenilir rakamlara göre, 1958'de dünya nüfusunun kabaca % 9.8'i ingilizce'yi birinci veya ikinci dil olarak kullanmaktaydı 1992'de bu oran, % 7.6'ya inmiştir. Dünyanın % 92'si için yabancı olan bir dil, dünya dili olamaz. Bunun gibi 1958'de insanların % 24'ü 5 Batılı dilden birini konuşurken, bu oran 1992'de %

21'e gerilemiştir. Durum din konusunda da böyledir. Batı Hristiyanlığı dünya nüfusunun % 30'unu kapsamakta ve oran gittikçe düşmektedir. Gelecek 10

yılda Müslümanlar'IN nüfusu, Hristiyanlarınkinden fazla olacaktır. Kültürün bu iki temel unsuruna göre -din ve dil- Batı gerilemektedir. Michael Howard'ın dediği gibi,

117

"Kültürel farklılık, basit, Batı kaynaklı, Anglofon dünya kültürünün gelişmesiyle çabucak aşındırılmış tarihî bir meraktır, şeklindeki yaygın Batı sanısı,doğru değildir."

Yerelleşme yayıldıkça ve Batı kültürü cazibesini yitirdikçe, Batı ile Batılı

olmayanların ilişkilerindeki bu temel sorun, Batılılar arasında da bir uçurum oluşturacaktır. Özellikle de, azalan gücüne rağmen Batı kültürünü bir dünya kültürü yapma gayreti içinde olan Amerika ile Batılılar arasında. Komünizmin dağılması, kendi demokratik liberalizm ideolojilerinin evrensel olarak geçerli olduğu ve bütün dünyaya yayılacağı inancının Batı'da yayılması, bu ihtilâfı

kuvvetlendirmiştir. Batı ve özel ikle de misyoner bir ulus olan ABD-, Batı-dışı

toplumların kendilerini, demokrasi, serbest pazar ekonomisi, sınırlı iktidarlar, din ve dünya işlerinin ayrılması, insan hakları, ferdiyetçilik, kanun hâkimiyeti gibi Batılı değerlere teslim edeceklerine, ve bunları kurumsallaştıracaklarına inanmaktadırlar. Diğer uygarlıklardaki azınlıklar bu değerleri benimseyebilir ve kabullenebilirler, ama çoğunluklar, bunları şüpheyle karşılamaktan karşı çıkmaya kadar varan tavırlar içinde olacaktır. Batı için evrenselleşme, diğerleri için emperyalizm olarak algılanacaktır.

Batılı olmayanlar ayrıca Batı ilkeleri ile uygulamaları arasındaki uçurumu gözler önüne sermekte tereddüt etmeyeceklerdir.

İkiyüzlülük ve çifte standart, evrensellik taslayanlarIN ödülü olacaktır. Demokrasi gelişmedir, ama Islâmî

fundemantalistleri iktidara taşırsa gelişme değildir. İran ve Irak sözkonusu olunca nükleer silâhsızlanma vaazları verilir, ama İsrail olunca bu unutulur.

Serbest piyasa gelişme için bir iksirdir ama tarım sözkonusu olunca değildir.

İnsan hakları, Çin sözkonusu olunca önemlidir ama Suudî Arabistan olunca hayır.

Petrol sahibi Kuveyt bir saldırıya uğrarsa yoğun bir güç kullanılır ama, petrolü

olmayan Bosna'ya yapılan saldırı görmezden gelinir. Batı-dışı toplumların Batı'nın değer, kurum ve kültürüne adapte olacağı inancı, eğer ciddiye alınırsa, ahlâk dışıdır da. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında hemen bütün dünyayı ele geçiren Avrupa gücü ve yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünyaya egemen olan ABD, Batı

uygarlığını birçok bakımlardan dünyaya yaymıştır. Fakat Avrupa'nın dünya egemenliği artık yoktur ve soğuk savaş dönemindeki Sovyet tehdidine karşı

Amerikan korumasına ihtiyaç kalmadığı için, Amerikan hegemonyası da zayıflamaktadır. Kültür, gücü takip eder. Eğer Batı-dışı toplumlar tekrar Batı

kültürü ta-

118

rafından şekillendirilecekse, bu, Batı gücünün yayılması sonucu olacaktır.

Emperyalizm üniversalizmin zarurî ve mantıkî sonucudur. Ama evrenselliği teklif edenlerin pek azı, bu gayeye ulaşmak için askerî güç ve şiddet yöntemlerinin kullanılmasını kabul etmektedir. Ayrıca, olgunlaşmış bir uygarlık olarak Batı, kendi arzularını diğer toplumlara empoze edecek ne demografik ne de ekonomik dinamizme sahiptir. Böyle bir davranış esasen, Batı'nın bağımsızlık ve demokrasi değerlerine de ters düşecektir. Mart ayında, Malezya başbakanı Mahathir, Batılı

hükümet başkanları toplantısında "Avrupa'nın değerleri Avrupa'nındır. Asya'nın değerleri ise evrenseldir" demişti.

Asya ve islâm uygarlıkları kendi kültürlerinin evrensel olduğunu isbata kalkışırlarsa, Batıcılar, evrensellikle sömürgecilik arasındaki bağın ne olduğunu anlayacak ve çoğulcu bir dünyanın erdemini farkedeceklerdir.

Batı'yı Desteklemek

Batı için artık uygarlıklar dünyasında, evrensellik ilüzyonunu terketmenin, kendi uygarlığının canlılığını, birliğini, gücünü artırmanın zamanı gelmiştir. Başkalarının çekişmelerine olur olmaz müdahaleler Batı'nın çıkarlarına hizmet etmez.

Başlamakta olan bu yeni çağda, devam eden bölgesel uyuşmazlıkların esas sorumluluğu o bölgedeki uygarlıkların öncü ülkelerine bırakılmalıdır. Beyaz Saray sözcüsü Thomas P. O'Neil'in "Bütün politikalar mahallîdir" sözünden, zaruri olarak "Bütün güçler mahallîdir" sonucu çıkar. Ne Birleşmiş Milletler, ne de Birleşik Devletler mahallî gerçeklerin ortaya çıkardığı bölgesel anlaşmazlıklara devamlı bir çözüm empoze edemezler. Kriminoloji konusundan biraz haberi olan herkes bilir ki, mahallî düzen en iyi şekilde, ufukta belirecek motorize polis ekibinin çıkagelme korkusu ile değil, çevrede dolaşan polisin copuyla sağlanır.

Çok kutuplu ve çok uygarlıklı bir dünyada Batı'nın sorumluluğu, başkalarının çıkarlarını gözetmek veya Batı'yı hiç de ilgilendirmeyen bölgesel çatışmaları

yatıştırmaya uğraşmak değil, kendi çıkarlarını güvence altına almaktır. Batı'nın geleceği büyük çapta, Batı'nın kendi içindeki birliğin sağlanmasındadır.

Uygarlıklar üzerine araştırma yapan bilim adamları, uygarlıkların, savaş ve sıkıntı

dönemlerinde, kendile-

119

rini geliştirdiklerini görmektedirler. Sonuç olarak, bir uygarlığın evrensel bir konuma yönelmesi, ya bir yenilenmenin veya gerileme ve dağılmanın başlangıcı

olacaktır. Batı uygarlığı, savaşan devletler dönemini geride bırakmış, üniversal olma yolunda ilerlemektedir. Henüz tamamlanmamış olan bu dönemde, Batı'nın mil î devletleri Avrupa ve Kuzey Amerika'da iki ayrı yarı-evrensel devlet oluşturmaktadırlar. Bu iki yarı evrensel devlet onları oluşturan birimler resmî ve gayri resmî

bağların oluşturduğu olağanüstü karmaşık bir ağ içinde birbirlerine bağlanmışlardır. Önceki uygarlıkların evrensel devletleri imparatorluklar idi.

Demokrasi Batı uygarlığının politik sistemi olduğuna göre, Batı uygarlığında evrensel bir devlete ulaşmak imparatorluk şeklinde olacaktır. Bu durumda Batı'nın problemi, dinamizmini devam ettirmek ve tecanüsünü artırmaktır.

Batı'nın birliği Avrupa'dan çok, Amerika'daki olaylara bağlıdır. Şu anda Amerika üç yöne doğru çekilmektedir. İlk önce, Latin Amerika'nın devam eden göçü ve artan İspanyol nüfusunun baskısı, Meksika ile yapılan serbest ticaret anlaşması -

ki NAFTA'nın Batı küredeki bazı ülkelere yayılması da sözkonusudur.-Latin Amerika'daki politik, ekonomik ve kültürel değişmelerin onları ABD'ye daha da yaklaştırması ile ABD güneye doğru çekilmektedir. Buna paralel olarak Doğu Asya toplumlarının artan zenginlik ve etkisi ile APEC forumunda özetlenen, Pasifik birliği oluşturmak yolundaki gayretlerle ABD Batıya çekilmektedir. Eğer demokrasi, serbest pazar, kanun hâkimiyeti, sivil devlet, ferdiyetçilik ve protestanlık Latin Amerika'da kök salabilirse, Batı kültürüne yakın bağlarla bağlı

olan bu kıta, Batı ile kaynaşabilir ve Batı kültürünün üçüncü ayağı olabilir. Asya toplumları ile böyle bir kesişme mümkün değildir. Tersine Asya, artan politik ve ekonomik meydan okumalarını Batı'ya ve özellikle de ABD'ye karşı sürdürecektir.

Avrupa'ya doğru olan üçüncü çekim bunların en önemlisidir. Ortak değerler, kurumlar, tarih ve kültür ABD ile Avrupa'yı yakın bir birlikteliğe zorlamaktadır.

Atlantiğin iki yakasında gerekli olan ve arzu edilen şey Avrupa-Amerika serbest ticaret anlaşması ve NATO'nun bir devamı olan Kuzey Atlantik Ekonomik Organizasyonu'nun kuracağı kurumlar arasındaki bağların geliştirilmesidir.

Amerika ile Avrupa arasındaki görüş ayrılıkları, aralarındaki ilişkilerden doğan çıkar uyuşmazlıklarından çok, üçüncü ülkelere karşı uygu-120

ladıkları politikalardan kaynaklanmaktadır. Müslüman ağırlıklı Bosna'ya yardım edilmesi, Ortadoğu politikasında israil'in güvenlik ihtiyacına öncelik verilmesi, ABD'nin İran ve Küba ile iş yapmak

isteyen firmalara ceza uygulamaya kalkışması, Irak'a tüm yaptırımların devam ettirilmesi, Çin ile ilişkilerde silâhsızlanma ve insan haklarının gözönünde bulundurulması bunlar arasındadır. Batı-dışı güçler, özellikle de Çin, Batı'daki bu farklı politikaları fiilen istismar etmekte ve Batılılar'ı birbirine karşı kul anmaktadır. Politikalar arasındaki farklılık, farklı jeopolitik görüş açılarından, ve dahilî politik ve ekonomik çıkarlardan kaynaklanmaktadır. Batı'nın birliğini devam ettirebilmesi, dünya olayları üzerindeki Batı etkisinin azalışının yavaşlatılmasına bağlıdır. Batı insanlarının birbirlerine yakınlığı, onların Asya, Afrika ve Ortadoğu insanlarına olan yakınlığından çok fazladır. Batılı ülkelerin liderlerinin kendi aralarında bulunan, ancak Batılı olmayan ülke liderleriyle aralarında ender görülen, güven ve işbirliğinin kurumsallaşmış modelleri vardır.

Milletlerarası arenada, ancak birleşmiş bir Batı heybetini sürdürebilir. Böləndüğü takdirde, aralarındaki farklılıkları istismar eden, orta ve uzun vadeli çıkarları hilafına ona kısa vadeli çıkarlar sunan Batı-dışı güçlerin bir avı olur sadece.

Benjamin Franklin'in ifadesiyle, Batı toplumları ya birlikte hareket edecekler veya tek tek avlanacaklardır. Batı'nın birliğini güçlendirmenin yolu ise, hem Batı kültürünü Batı'nın içinde tutmak, hem de Batı'nın sınırlarını belirlemekten geçer.

Her şeyden önce bütün büyük Batı ülkelerinin yaptığı ve ABD'nin de yapmaya başladığı gibi, Batı-dışı ülkelerden gelen göç kontrol edilmeli, ve kabul edenler asimile edilmelidir. Ayrıca soğuk savaş döneminde, Batı kültürünün bir güvenlik kuruluşu olan NATO'nun şimdiki baş gayesinin, Batı uygarlığının savunuculuğu ve koruyuculuğu olduğunu kabul etmek gerekir. Tarih, din ve kültür itibariyle Batılı olan devletler, isterlerse Batı'ya katılabilmelidirler. Açık ifadesiyle, NATO Visegrad ülkelerine, Baltık ülkelerine, Slovenya'ya, Hırvatistan'a açık, Müslüman ve Ortodoks ülkelere kapalı olmalıdır. Son

zamanlardaki tartışmalar NATO'nun bu yapısı üzerinde değil, sadece genişlemesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Artık NATO'nun misyonunun değiştiğini kabul etmenin zamanı gelmiştir. Türkiye ile Yunanistan'ın NATO ile bağları gevşeyecek, giderek üyelikleri ya sona erecek ya da anlamsızlaşa-121

çaktır. NATO'dan çekilmek Türkiye'deki Refah Partisi'nin açık hedeflerindendir.

Yunanistan ise NATO ile olduğu kadar Rusya ile de ittifaklar kurmaktadır. Batı, Avrupa safhasında birkaç yüzyıl süren bir yayılma ve gelişme dönemi yaşamış, Amerika safhasında ise bu yüzyıla egemen olmuştur. Eğer Avrupa ve Kuzey Amerika, güvenliklerini NATO'da birleştirerek manevî değerlerini yenileyebilir, kültürel bütünlüklerini kurabilir, ekonomik ve politik benzerliklerini pekiştirebilirlerse, Batı'nın zenginliğinin ve politik etkinliğinin üçüncü Euro-Amerikan dönemini de kurabilirler. Anlamlı bir politik entegrasyon, Batı'nın dünya nüfusu içindeki payının, ekonomik üretiminin ve askerî gücünün nisbî azalmasını bir ölçüde tersine çevirebilirler. Bu da diğer uygarlıkların liderlerinin gözünde, Batı'nın gücünü yeniden canlandırabilir. Batılı liderlerin öndegelen sorumluluğu, başka uygarlıklara Batı imajı içinde yeni bir biçim vermek değil -ki bu da gittikçe onların gücünü aşmaktadır-, Batı uygarlığının benzersiz vasfını korumak ve yeniden canlandırmaktır. Bu sorumluluk kaçınılmaz olarak, Batı'nın en güçlü

ülkesine, ABD'ye düşmektedir. Ne küreselleşme, ne kabuğuna çekilme, ne çok yanlılık, ne tek yanlılık Amerikan çıkarlarına daha fazla yardımcı olabilir. Eğer ABD bu aşırılıklardan kaçınır, Avrupalı partnerleri ile yakın bir işbirliği içinde, Atlantisist bir politika uygularsa, çıkarlarını en iyi şekilde korumuş olur. Bir zamanlar paylaştıkları benzersiz uygarlığın çıkarlarını, kültürünü ve değerlerini korumuş ve geliştirmiş olur.

Foreign Affairs, Aralık 1996, çeviren: Fazıl Osman Yıldırım. Türk Yurdu, Temmuz 1997, cilt: 17, sayı: 119.

122

DEMOKRASİNİN YÖNETİLEMEZLİĞİ

Samuel P. HUNTINGTON

Demokrasinin Krizi bundan 20 yıl önce demokratik kurumların geleceği hakkında derin bir kötümserlik hâkim iken yazılmıştı. On yıl

için Üçüncü Dünya'daki güçsüz demokratik hükümetler yıkılmış, yerlerine bürokratik otoriter rejimler veya başka türde anti demokratik hükümetler geçmişti. Marksist-Leninist hareketler, dünyanın birçok yerinde güçlerini artırıyorlardı. Yerleşik demokratik rejimler petrol fiyatları şoku ile sendelemiş ve stagflasyona batarken, yükselen grup talepleri zayıf demokratik hükümetleri devirmekle tehdit ediyordu. Yerleşik demokratik rejimlerde, Alman şansölye Willy Brant ve Japon Başbakan Takeo Miki de dahil olmak üzere politik liderler ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları

sorunlarla baş edip edemeyeceği konusunda büyük şüpheleri olduğunu ifade ediyorlardı. Döneme hâkim olan soru şuydu: "Siyasal demokrasi Kuzey Amerika'nın, Avrupa'nın ve Asya'nın sanayi toplumlarında yaşayabilecek bir yönetim tarzı mıdır? "Bu sorunun açık bir cevabı yoktu ve verilen her cevap tartışmalı idi.

Bugün ise derin bir kötümserlik değil, muzaffer bir efori döneminden geçiyoruz.

İnsanlar küresel demokratik devrimden ve tarihin sonundan bahsediyorlar.

1970'lerden bu yana rejimlerin dönüşümlerindeki küresel gel-gitler demokrasiye karşı değil, aksine karşı konulmaz bir şekilde onun lehine gelişti. Son yirmi yılda kırk kadar ülke otoriter rejimlerden demokratik rejimlere geçti. Ayrıca Batı

demokrasilerini tehdit eden karşı konulmaz güç haritadan silindi. Temel güvenlik tehdit-123

leri kavramları ile ifade edildiğinde, demokrasi şimdi Hitler'den bu yana hiç

olmadığı kadar güvende. Ayrıca sanayi demokrasileri Demokrasilerin Krizi'nde tartışılan yüzyüze geldikleri tehditlerle başa çıktılar, onları çok makul bir tarzda aştılar.

Bugün açık bir şekilde demokrasi ve onun geleceği hakkında refah-lık duyulacağı

ve merasimler düzenleneceği bir zamandır ve büyük ölçüde öyledir de. Fakat günümüz aynı zamanda endişelenmenin de zamanıdır. Demokratik hükümetin geleceği ile ve demokratik kurumların işlevi ile ilgili gittikçe artan endişe ve sürekli iç tırmalayan korkunun zamanıdır. Yirmi yıl önce demokrasinin krizi ve yönetilebilirliği hakkında konuşuyorduk. Bugün demokrasinin

yönetilemezliği hakkında konuşuyoruz. ---Kelime hazinemizin parçası olmayan bir sözcük.

Demokrasinin geleceği hakkında bu endişeler ne ölçüde ortaya konabilir, özellikle onu yeni uygulayan ülkelerde? Yeni demokrasiler çok kötü sorunlarla yüz yüze geliyorlar. —-Enflasyon, sefalet, düşük büyüme oranı, büyük borçlar, sosyal gruplar arasında eşitsizlikler. Zayıf kurumlar ve zayıf sivil toplum ile birçok halde yeni demokratik sürece sempati ile bakmayan akıllanmaz askerler ve komünist aparatçık grupları. Demokratik hükümetler çok zayıf gözüküyorlar.

İlki Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda zirvesine çıkan ve ikincisi İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden önceki demokratikleşme dalgalarını güçlü bir anafor takip etmişti. 1922'de 32 demokratik ülke vardı. 20 yıl sonra ancak 12 tane kalmıştı

geriye. İkinci dalga 1950'lerde ve 1970'lerin başında zirveye çıktı. Dünyadaki demokratik ülkelerin sayısı tekrar artmıştı. Üçüncü dalga bugünlerde sakinleşebilir. Tarihsel kayıtlara baktığımızda, birçok yeni demokrasinin otoriterizmin herhangi bir şekline geri döneceği kehaneti yapılıyor. Ancak, bu henüz büyük ölçüde olmadı ve mesele öyle gelişebilir ki, yeni demokratik hükümetler kendilerine meydan okuyan sorunlara makul çözümler bulabilirler.

Onları yıkmak için sayısız çaba sarfedilmişse de 1970'lerin başından beri ancak dört veya beş yeni demokrasi eski otoriter düzene geri dönmüştür. Daha eski olan genç demokrasiler ise partileri bir dizi seçimle birbirlerinin ardı ardına iktidara getirdiler. Bu anılan demokrasilerin çalışmaya devam ettiği anlamına gelmiyor fakat sadece hadiselerin çok büyük bir bölümünde çalıştığı anlamına geliyor.

Yeni demokrasilerin bir yönetiminin iki temel sorunun üstesinden
124

makul bir etkinlikle geliyorlar. Bunlardan bir tanesi, askerî kurumlarla olan ilişkileri. Bu yeni demokrasilerin çoğunluğu şu veya bu şekildeki askerî rejimlerin yerini aldığından beri temel sorun ordu üzerinde etkin bir sivil otorite kurma sorunudur. Bu genellikle yapılıyor, iktidara gelen hükümetler, ordu kurumlarında temizlemeler yapıyorlar, ordunun siyasal müdahalesinin kısıtlanmasını kabul ettiriyorlar, yetkilerini tahdit ediyorlar (ki bu genellikle merkezi bir savunma bakanlığının kurulması ve bu göreve atanan bir sivilin

savunma bakanı olması ile neticeleniyor) ve ordunun birçok ayrıcalıklarını kaldırıyorlar.

Demokratikleşme sürecinin başlangıcında, Türkiye ve Portekiz'de olduğu gibi cumhurbaşkanlığı gibi yüksek siyasal makamları işgal eden subaylar, sivillerle yer değiştiriyorlar. Ordunun on yıllarca siyasal yaşamda belirleyici güç olduğu Türkiye ve Kore'de, sivil liderler, en yüksek kademelerde bulunan subayları görevden alıyorlar.

Birçok ülkede ordu sadece dış savunma ve iç güvenlikte rol almanın ötesinde, geniş ölçüde ekonomik ve endüstriyel faaliyetlere de girmiş durumdadır. Yeni demokratik rejimler ordularının sivil girişimlerdeki rollerinin sınırlandırmayı ve onları daha doğrudan milli güvenlik ve milli savunma konularında yoğunlaştırmayı

deniyorlar. Birçok yeni demokratik hükümet askerî güçlerini tekrar sınır bölgelerine yayıyor ve başkentler etrafındaki yoğunluklarını kaldırarak, darbe yapmalarını güçleştiriyorlar. Hemen hemen bütün yeni demokratik hükümetler askerî güçlerin sayısını azaltıyorlar ve onlara yavaş yavaş profesyonel askerlik konusunda daha duyarlı olmayı öğretiyorlar, onları modern teçhizatlarla donatıyorlar. Yeni demokratik rejimler sivil kontrolün tesisinde, ordularını

profesyonelliğe yöneltmede, askerî gücü azaltmada, askerî rolleri kısıtlamada ve yerleşik demokrasilerdekilere benzer sivil asker ilişki kalıpları yerleştirmede genel ikle başarılı oluyorlar. Ayrıca eski komünist rejimlerde, komünist partiler ya ortadan kaldırıldı ya da iktidar için mücadele etmeye zorlandı.

Yeni demokratik rejimlerin krediye hak kazandığı ikinci bir saha ise ekonomik reformlardır. Bunun, devletin ekonomiye büyük müdahalesinin olduğu eski komünist rejimlerde ve Üçüncü Dünya ülkelerinin bir çoğunda temel bir sorun olduğu aşikârdır. Ama eğer, ekonomik açıdan başarılı olacak ve global bir rekabete girecekler ise, temel ekonomik liberalleşmeler gereklidir. Pazarlarını

açmaları, sübvansiyonları

ve kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırmaları gerekir. Ve bu yöne doğru hareket etme eğilimindedirler. Hiçbir yeni demokratik rejim, ekonomik reformlara teşebbüs ettiği için çökmemiş yıkılmamıştır.

Aksine, birçok eski komünist ülke istikrar programlarını kabul etti ve bunları bir dereceye kadar başarılı şekilde uyguladı.

Özelleştirme projeleri genel olarak büyük bir heyecanla karşılandı. Ekonomik şok tedavisine katlanan ilk ülke olan Polonya'da sanayi üretimi % 10 arttı ve ülke dış

ticaret fazlası verdi. Polonya ekonomik gelişme doğrultusunda hamle yapıyor. Prag ve Budapeşte gittikçe daha fazla zengin Batı şehirlerine benziyorlar. Rusya'da da ekonomik reform çabaları insiyatifi ele almış görünüyor. Tarımsal olmayan GSMH'nın üçte biri şimdi özel sektör tarafından üretiliyor. Meksika, Arjantin ve diğer Latin Amerika liderleri de benzer şekilde önemli ekonomik reformlar yapabilirler. Hindistan'daki durum da budur.

Yönetimin bu iki temel alanı ile ilgili olarak yeni demokrasilerin kayıtları oldukça iyi. Bunun için nedenler var, özel ikle de ekonomik reformlar alanında. Büyük ölçüde başarılı oldular, çünkü tam bir seçim meşruluğuna sahipler. Bu nedenden dolayı, toplumlarına önemli sıkıntılar yükleyebiliyorlar. Aynı zamanda Carlos Menem, Boris Yeltsin, Vaclav Klaus, Lech Walesa ve Carlos Slainas gibi büyük icracı önderleri var. Ve bunlar da reformları mümkün olduğu kadar çabuk yapmak istiyorlar.

Halk Kimdir?

Yaygın olarak görünen değişik bir türde bir sorun var ki bununla hem eski hem de yeni demokrasiler karşı karşıyalar. Bu etnik kökenin ve milliyetçiliğin ortaya koyduğu sorundur. Demokratik olmayan rejimler değişik milliyetlerden olan insanları etkin bir şekilde yönetirler. Ama demokrasilerde yöneticileri halk seçer.

Güzide bir İngiliz anayasa hukukçusu olan Ivor Jennings'in yıllar önce dikkat çektiği gibi, halk birisi halkın kim olduğuna karar verene kadar karar veremez.

İdeolojik ayrılıkların ve kimliklerin azaldığı ve etnik, milli, dinî ve kabilesel bağlılıkların yeni bir önem kazandığı bir çağda, bir halkı tanımlama sorunu da yeni bir önem kazanmıştır. Komünizmin yokluğunda, Sovyetler Birliği, Yugoslavya veya Doğu Almanya'nın varlığının makul

126

bir nedeni yoktur ve hepsi yok olmuştur. Ama sorun çok daha geneldir. Bir toplumun siyasal varlığını nasıl tanımlarsınız? Bu

coğrafi, dilsel, etnik tanımlama ile mi yapılır yoksa başka bir şey ile mi? Kim vatandaş olarak tanımlanmaya hak kazanır? Estonya'daki Rus azınlığa nasıl davranırsınız? İnsanların kendilerini büyük bir siyasal varlıktan ayırarak, daha küçük bir siyasal varlık şekillendirmelerine ne zaman hakları olur? Demokrasilerde etnik ve dinî

azınlıkların hakları nelerdir? Bu meseleler yeni ve eski demokrasilerin işlevi açısından merkezidir.

Benim bu sorulara tatmin edici bir cevabım yok. Kendi kaderini tayin hakkı için yani her grubun kendi yolunu izlemesine izin verilmesi- çeşitli gerekçeler ileri sürülebilir ama bu da toplumun ve devletin gittikçe parçalara bölünmesine ve dağılmasına neden olabilir. Dahası demokrasiler bu sorunu çözmeye uygun değildir. Tam anlamı ile bir demokratikleşme ve demokrasinin işlemesi etnik, dinî

ve mahallî gruplar arasındaki ilişkileri şiddetlendirebilir. Zamanla bu kimlikler gittikçe merkezi bir konuma gelir ve politikacılar bu kimliklere seslenirler ve bu da etnik gruplar arasındaki çatışmaları yoğunlaştırır. Bu sorun yeni demokrasilerde yaygındır ve Birleşik Devletler'de de mevcuttur.

Birleşik Devletler tarihi boyunca millî kimliği iki türlü tanımlamıştır. Bu tanımlardan biri kültüreldir ve Birleşik Devletler'in büyük ölçüde İngilizce konuşan, Kuzey Avrupalı, protestan bir millet olduğu gerçeğinden kaynaklanır.

Millî kimlik için bu temel değişmiştir ve ulus çok çeşitli kültürel etnik ve ırki unsurlardan oluştukça, değişmek zorundadır. Kültürel tanım, Amerikan milli birliği ve kimliği açısından artık iyi bir tanım değildir. Bu bize Birleşik Devletler'in özel siyasal düşünceler ve inançlar etrafında birleşmiş insanların kurduğu bir toplum olduğu şeklindeki politik tanımlamayı getirmiştir. Ve bu da Birleşik Devletler'i kolay incinir yapmıştır. Bir başka açıdan bakıldığında Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği birbirlerine kelimenin klasik anlamında millî-devlet olmamak hususunda benzerler. Her ikisi de kendilerini siyasal ideolojik kavramlarla tanımlarlar. Bundan dolayı Amerikalılar komünizmin yıkılışını akıl arını başlarına getirici bir olay olarak görmüşlerdir. Orda olan burada da olabilir mi? Bazıları

olacağını düşünüyor. Bunlardan biri olan Japon filozof Takeshi Umehara, komünizmin toptan çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin

dramatik yıkılışı, 127

modernliğin ana akımı olan Batı liberalizminin çöküşünün habercisidir. Yıkılan marksizme alternatif olmaktan çok uzak ve tarihin sonunda hüküm süren ideoloji olarak, liberalizm de düşecek olan domino taşıdır." demektedir. Bir açıdan komünizmin yıkılışından beri olanlar liberal demokrasinin zaferi olmaktan çok etnikliğin ve mil iyetçiliğin zaferidir. Bu Birleşik Devletler'in geleceği ile ilgili olarak çok ciddi sorunları gündeme getirmektedir.

Çin birçok hanedanın yıkılışını atlattı. Ve komünizmin yıkılışından sonra da Çin hâlâ

ortada duruyor. Ama Birleşik Devletler kimliğini tanımlayan siyasal ideolojinin sona ermesinden sonra yaşayamaz. Liberal demokrasinin ortadan kalkması ile birlikte Birleşik Devletler de tarihin çöplüğündeki Sovyetler Birliği'nin yanına gider. Demokrasinin her yerde başarıya ulaşması bunu mümkün kılar. Çünkü

Birleşik Devletler hep kendisini bir şeyin karşıtı olarak tanımlamıştır. III.

Georg'un, Avrupa monarşilerinin, Avrupa emperyalizminin, faşizmin, komünizmin.

Ortada sürekli kendi kimliğimizi şekillendirmemize yardımcı olan bir düşman olmuştur. Kime karşı olduğumuzu bilmez isek, kim olduğumuzu nasıl bileceğiz?

John Updike'ın halk filozofu Rabbit Angstrom bunu şu şekilde izah etti: "Eğer Soğuk Savaş olmaz ise Amerikalı olmanın anlamı nedir?" Bugün bizim gibi demokrasilere kalan soru, Amerikan demokrasisinin gücü ne ölçüde -ona güç ve hayat veren- bazı dış "diğer" e dayanmaktadır?

Avrasya Dosyası, Cilt: 1, sayı: 1, İlkbahar 1994, çeviren: Hüseyin İlker.

128

ÜÇÜNCÜ DEMOKRASİ DALGASI

Samuel P. HUNTINGTON

1974'le 1990 arasında en azından 30 ülke, dünyadaki demokratik yönetimlerin sayısını hemen hemen iki katına çıkartarak, demokrasiye geçti. Acaba bu demokratizasyonlar devam eden,

sonsuza kadar genişleyen ve gerçekten dünyadaki bütün ülkelere ulaşan "evrensel demokratik devrim"in bir parçası

mıdır? Yoksa bunlar, büyük bir bölümü, geçmişte demokrasinin daha önce tecrübe edildiği ülkelere yeniden tanıtılması olan, sınırlı bir demokratik yayılmayı mı

temsil etmektedir?

Son on yıl içindeki demokratik geçişler, modern dünya tarihinde demokratizasyonun üçüncü dalgasını oluşturmaktadır. İlk "uzun süreli"

demokratizasyon dalgası 1820'lerde, Amerika Birleşik Devletleri'nde erkek nüfusun büyük bir oranına oy hakkı verilmesiyle başladı ve hemen hemen bir yüzyıl boyunca, 1926'ya kadar, 29 demokrasi ortaya çıkararak devam etti.

Bununla beraber, 1922'de Mussolini'nin İtalya'da iktidara gelmesi, dünyadaki demokratik devletlerin sayısını 1942 yılına kadar 12'ye indiren, bir "ters yönde dalga"nın başlangıcını belirledi. II. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin elde ettiği zafer, 1962 yılında 36 ülkenin demokratik olarak yönetilmesiyle doruğuna ulaşan, ikinci bir demokrasi dalgasını başlattı. Fakat bunu, demokrasilerin sayısını tekrar 30'a indiren, ikinci bir ters yönde dalga (1960-1975) takip etti.

Acaba üçüncü dalganın hangi aşamasında bulunuyoruz? Uzun bir dalganın başlangıcında mı, yoksa kısa bir dalganın sonunda ya da so-129

nunun yakınlarında mı? Ve eğer bu üçüncü dalga birdenbire durursa, bunu, 1970'ler ve 1980'lerde demokrasinin elde ettiği kazançları yok eden belirgin bir ters yönde dalga izleyecek mi? Ne sosyal bilimler ne de herhangi bir sosyal bilimci bu sorulara güvenilir cevaplar verebilir. Bununla beraber, gelecekte dünyadaki demokrasinin genişlemesini ya da daralmasını etkileyecek bazı

faktörleri tanımlamak ve demokratizasyonun geleceğiyle en ilişkili görünen meseleler üzerinde durmak mümkün olabilir.

Buna başlamanın bir yolu, üçüncü dalganın ortaya çıkmasını sağlayan nedenlerin işlemeye devam edip etmeyeceğinin, güç kazanıp kazanmayacağının, zayıflayıp zayıflamayacağının, ya da demokratizasyonu geliştirecek yeni güçlerle yer değiştirip değiştirmeyeceğinin veya tamamlanıp tamamlanmayacağının araştırılmasıdır. Demokrasiye geçişte üçüncü dalganın ortaya çıkmasına ve bunun zamanlamasına başlıca beş büyük faktör yardımcı olmuştur.

1. Artık demokratik değerlerin geniş kitleler tarafından kabul edildiği bir dünyada otoriter rejimlerin gittikçe derinleşen problemleri, bu rejimlerin sonuçta başarılı icraata bağımlı olmaları ve ekonomik (bazen askerî) başarısızlıklardan dolayı "başarılı icraat meşruiyeti"ni devam ettirememeleri.

2. 1960'larda, hayat standartını yükselten, eğitimi arttıran ve birçok ülkede şehirli orta sınıfı çoğaltan eşi görülmemiş global ekonomik büyüme.

3. 1963-65'teki İkinci Vatikan Konseyi'nde bildirilen, Katolik Kilise'nin doktrin ve faaliyetlerindeki göze çarpan değişiklikler ve Katolik Kiliseleri'nin statükoyu koruyanlar olmaktan çıkıp, otoriteryanizmin rakipleri haline gelmeleri.

4. Dış aktörlerin -ki en belirginleri Avrupa Topluluğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'dir- politikalarında meydana gelen değişiklikler.

5. "Çığ Etkisi", ya da üçüncü dalganın ilk zamanlarındaki geçişlerin (demokrasiye), demokratikleşmeyi teşvik etmede ve bu yolda daha sonra sarfedilecek çabaları

destekleyen modeller oluşturmadaki kanıtlayıcı etkileri.

Bu makaledeki ilk iki faktöre daha sonra dönmek üzere, öncelikle son üç faktörü

anlatarak işe başlayacağım.

130

Tarihsel olarak, Batı Hristiyanlığıyla demokrasi arasında güçlü bir bağlantı vardır.

1970'lerin başına kadar dünyadaki Protestan ülkelerin çoğu zaten demokratik hale gelmişti. 1970'ler ve 1980'lerdeki üçüncü dalga, çok büyük ölçüde, Katolik bir dalgaydı. Portekiz ve İspanya'da başlayarak, altı Güney Amerika ve üç Orta Amerika ülkesi boyunca ilerledi, Filipinler'e doğru yöneldi, Meksika ve Şili yönünde geriye döndü ve sonra Doğu Avrupa'nın iki Katolik ülkesi Polonya ve Macaristan'da aniden patlak verdi. Kabaca, 1974 ve 1989 yılları arasında demokrasiye geçen ülkelerin çoğunluğu Katolik'ti. Bununla beraber, 1990'a kadar demokratikleşme üzerindeki Katolik itici güç kendisini büyük ölçüde tüketmişti.

Katolik ülkelerin çoğu ya zaten demok-ratikleşmişti veya Meksika'nın durumunda olduğu gibi, liberalleşmişti. Katolikliğin kendi hacmini artırmadan demokrasiyi yayma yeteneği Paraguay, Küba ve birkaç Fransızca konuşan Afrika ülkesiyle sınırlı kalıyordu. 1990'a kadar, Afrika'da Sahra'nın altında kalan bölge, dünyada çok sayıda Katolik ve Protestan'ın birçok ülkede otoriter rejimler altında yaşadıkları yegâne bölgeydi.

Dış Güçlerin Rolü

Üçüncü dalga sırasında, Avrupa Topluluğu (AT) Güney Avrupa'daki demokrasinin güç kazanmasında anahtar bir rol oynadı. Yunanistan, ispanya ve Portekiz'de demokrasinin kurulması, AT üyeliğinin ekonomik çıkarlarını emniyete almak kadar gerekli görülürken, topluluğa üye olmakta demokrasinin istikrarının bir garantisi olarak görülüyordu. 1981'de Yunanistan, beş yıl sonra da İspanya ve Portekiz Topluluğa tam üye oldular.

Nisan 1987'de Türkiye AT'ye tam üyelik için başvurdu. Bunu kamçılayan nedenlerden biri, Türk liderlerinin Türkiye'deki demokratik eğilimleri ve modernizasyonu ve kuvvetlendirme ve koruma ve Islâmî muhafazakârlığı

destekleyen güçleri soyutlama arzularıdır. Bununla beraber, Türkler'in üye olması

fikri, Topluluk içinde, çok küçük bir coşkuyla ve hattâ bir düşmanlıkla (çoğu Yunanistan'dan gelen) karşılaştı. 1990'da Doğu Avrupa'nın liberalleşmesiyle de, Macaristan, Çekoslavakya ve Polonya'nın üyelik olasılıkları arttı. Böylece Topluluk iki meseleyle karşı karşıya geldi. Birincisi, acaba

Topluluk üye sayısını arttırmaya mı, yoksa mevcut olan Topluluğu, daha da fazla ekonomik ve siyasî birlikteliğe doğru hareket ettirerek "derinleşmeye" mi öncelik vermeliydi? İkincisi, eğer üye sayısını arttırmaya karar verdiyse, öncelik, Avusturya, Norveç ve İsveç gibi Avrupa Serbest Ticaret Birliği üyelerine mi, Doğu Avrupalılar'a mı, yoksa Türkiye'ye mi verilmeliydi? Tahminen Topluluk belirli bir zaman aralığı içinde sınırlı bir sayıda ülkeyi içine alabilir. Bu sorulara verilecek cevapların, Türkiye ve Doğu Avrupa'daki demokrasilerin is-tikrarıyla yakından ilgileri olacaktır.

Sovyet gücünün Doğu Avrupa'dan çekilmesi bu ülkelerin demokratikleşmesine imkân tanıdı. Eğer Sovyetler Birliği Castro rejimine yaptığı desteği kesseydi ya da etkili bir biçimde azaltsaydı demokrasi hareketi Küba'da da ortaya çıkabilirdi.

Bu bir yana, Sovyetler Birliği'nin kendi sınırlarının dışında demokrasiyi geliştirmek için yapabileceği veya yapması muhtemel olan çok az şey var gibi görünüyor. Esas mesele Sovyetler Birliği'nin kendi içinde neler olacağıdır. Eğer Sovyet kontrolü gevşerse, Baltık devletlerinde demokrasinin tekrar kurulması

olası görünüyor. Demokrasiye yönelik hareketler diğer cumhuriyetlerde de mevcut. Bunların en önemlisi, elbette, Rusya'nın kendisi. Rusya Cumhuriyeti'nde demokrasinin başlaması ve güçlenmesi, eğer olursa, demokrasinin, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen yıllardan beri elde ettiği en dramatik kazanç

olur. Bununla beraber, Sovyetler Birliği'ndeki cumhuriyetlerin çoğundaki demokratik gelişme, onların etnik bakımdan heterojen olmaları ve şu anda hâkim olan mil iyetin etnik azınlıklara eşit haklar verme konusunda isteksiz hareket etmesi nedeniyle, çok karmaşık bir durumdadır. Sir Ivor Jennings'in yıllar önce belirttiği gibi "birisi kimlerin insan olduğuna karar verene kadar insanlar kim olduklarına karar veremez." Sovyetler Birliği'nin büyük bir kısmında bu meselenin çözülmesi on yıllar değilse de yıllar alabilir

1970'ler ve 1980'lerde A.B.D. demokratikleşmeyi ileriye götüren en büyük ülkelerden biriydi. A.B.D'nin bu rolü oynamaya devam edip etmeyeceği onun isteğine, yeteneğine ve bir model olarak diğer ülkelere ne kadar çekici gelip gelmemesine bağlıdır. 1970'lerin ortalarından önce, demokrasinin ilerletilmesi Amerikan dış politikasında her zaman yüksek bir önceliğe sahip değildi. Önemi her

an azalabilirdi. Soğuk savaşın ve Sovyetler Birliği'yle olan ideolojik rekabetin sona

132

ermesi, anti-komünist diktatörlerin desteklenmesi için varolan temel nedenlerden birini ortadan kaldırabilirdi, fakat aynı zamanda, Amerika'nın Üçüncü Dünya'da cismanî bir şekilde varolmasının nedenlerini de azaltabilirdi.

Amerika'nın demokrasiyi ilerletme isteği devam edebilir ya da etmeyebilir. Öte yandan Amerika'nın bunu sağlama imkânı ise sınırlıdır. Ticaret ve bütçe açıkları, Amerika'nın yabancı ülkelerde meydana gelen olayları etkilemek için kullanabileceği kaynaklar üzerine yeni kısıtlamalar getirmektedir. Daha da önemlisi A.B.D.'nin demokrasiyi ilerletme arzusu bir bakıma yolunda gidiyor. Lâtin Amerika, Karayibler, Avrupa ve Doğu Asya'daki Amerikan etkisine en duyarlı olan ülkeler, birkaç istisna dışında, zaten demokratikleşiyor. A.B.D.'nin hâlâ

demokratikleşme adına etkisini devam ettirebileceği büyük bir ülke ise Meksika'dır. Afrika, Orta Doğu ve Asya anakarasındaki demokratik olmayan ülkeler, Amerikan etkisine karşı az duyarlıdır.

Orta Amerika ve Karayibler'den başka, A.B.D.'nin hayatî derecede önemli çıkarlarının varolmaya devam ettiği büyük Üçüncü Dünya bölgelerinden birisi İran Körfezi'dir. Körfez Savaşı ve bölgeye 500.000 Amerikan askerînin gönderilmesi Kuveyt'de ve Suudi Arabistan'da demokrasiye yönelik hareketler için bazı

talepler yarattı ve Saddam Hüseyin'in Irak'taki rejimini gayrı meşru hale getirdi.

Eğer Körfez'de büyük bir Amerikan askerî yayılması zamanından fazla devam ettirilseydi, bu demokratizasyon olmasa da, liberalizasyona doğru bir dış etki sağlayabilir ve büyük bir Amerikan askerî yayılması, demokrasiye doğru bazı

hareketler ortaya çıkmadıkça muhtemelen zamanından fazla devam

ettirilemeyebilirdi.

1980'lerdeki demokratikleşme hareketine A.B.D.'nin yardımı, Amerikan gücünün ve etkisinin bilinçli bir direk uygulanmasından daha da öte bir şeydi. Dünyadaki demokratik hareketler Amerikan

örneğinden esinlenmiştir ve ondan örnek alınmıştır. Bununla beraber, eğer Amerikan modeli güç ve başarı elde etmeye devam edemezse ve artık kazanan bir model olarak görünmekten çıkarsa ne olacaktır? 1980'lerin sonunda birçok kimse "Amerikan düşüşünün" gerçek olduğunu ileri sürüyordu. Eğer dünyadaki insanlar, A.B.D.'yi siyasî durgunluk, ekonomik yetersizlik ve toplumsal kaos tarafından kuşatılmış, so-133

lan bir güç olarak görmeye başlarsa, onun farkedilen başarısızlıkları, kaçınılmaz olarak demokrasinin başarısızlıkları olarak görülecek ve dünyada demokrasinin çekiciliği azalacaktır.

Çığ Etkisi

Çığ etkisinin demokratizasyon üzerindeki tesiri 1990'da, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Nepal ve Arnavutluk'ta gayet açıktır. Aynı zamanda bazı Arap ve Afrika ülkelerinde de liberalizasyona yönelik hareketleri etkilemiştir. Örneğin, 1990'da Doğu Avrupa'da meydana gelen ani değişikler, Arap dünyasında

"değişiklikler yapılması yönünde talepleri canlandırdı" ve Mısır, Ürdün, Tunus ve Cezayir'deki liderleri, memnun olmayanların bu durumlarını ifade edebilmeleri için daha fazla politik alan yaratmaya yöneltti.1

Doğu Avrupa örneği esas etkisini otoriter rejimlerle yönetilen insanlara değil, bu rejimlerin liderlerine yaptı. Örneğin Zaire başkanı Mobutu Sese Seko, arkadaşı

olan Romanya diktatörü Nikolay Çavuşesku'nun, televizyona çekilmiş, idam mangası tarafından infaz edilişini görünce korkudan şok geçirdi. Birkaç ay sonra,

"dünyada neler olduğunu biliyorsunuz" diyerek, 1993'teki seçimlerde rekabet etmek üzere, kendi partisinin yanında iki partiye daha izin vereceğini anons etti.

Tanzanya'da, Julius Nyerere, "eğer Doğu Avrupa'da değişiklikler olursa, tek parti ile yönetilen ve sosyalist olduğunu bildiren diğer ülkelerdeki sistemler de bundan etkilenecektir" dedi ve kendi ülkesinin de Doğu Avrupa'dan "bir iki ders"

alabileceğini ekledi. Nepal'de, Nisan 1990'da, hükümet, Kral Birendra'nın siyasî

partiler üzerindeki yasağı, "uluslararası durum" ve "insanların artan beklentileri"
dolayısıyla kaldırdığını anons etti.2
Bununla beraber, eğer bir ülkede uygun iç koşullar bulunmazsa, çığ etkisinin tek başına demokratikleşmeyi getirmesi pek muhtemel değildir. A ve B ülkesindeki demokratikleşme, C ülkesindeki demokratikleşme için bir neden değildir, eğer A ile B'de demokrasiye uygun ko-1. (New York Times, 28 Aralık 1989, A13; International Herald Tribüne, 12-13 Mayıs 1990, 6.
2. The Times, 27 Mayıs 1990; Time, 21 Mayıs 1990, 34-35; Daily Telegraph, 29 Mart 1990, 13; New York Times, 27
Şubat 1990, A10 ve 9 Nisan 1990, A6.
134
şullar C'de de mevcut değilse. Demokratik hükümetin meşruiyeti 1980'lerde bütün dünyada kabul edilmesine rağmen, demokrasiye uygun ekonomik ve sosyal koşullar her yerde bulunmuyordu. "Evrensel demokratik devrim"
demokratizasyona yardımcı olan bir dış çevre yaratabilir, fakat belirgin bir ülkede demokratizasyon için gerekli olan koşulları üretemez.
Doğu Avrupa'da demokratizasyona en büyük engel Sovyetler Birliği'ydi; bu bir kere ortadan kaldırıldığında, demokrasiye doğru hareket hızla yayıldı. Orta Doğu, Afrika ve Asya'da bununla karşılaştırılabilecek bir dış engel bulunmamaktadır.
Eğer bu bölgelerdeki idareciler Aralık 1989'dan önce otoriter bir yönetim seçtilerse, bundan sonra da bu seçimlerine niye devam etmesinler? Çığ etkisi ancak, insanları, demokrasiyi arzulamalarına ve onun gerekliliğine inanmalarına yönlendirerek gerçekleşebilir. 1989'da Doğu Avrupa'da meydana gelen olaylar hiç
şüphesiz başka yerlerdeki demokratik muhalefet gruplarını cesaretlendirdi ve otoriter liderleri korkuttu. Ancak demokratik gruplara daha uzun dönemli baskı
gözönüne alındığında, Doğu Avrupa örneğinin birçok başka otoriter ülkede demokrasiye doğru gerçekten önemli bir gelişme sağlayıp sağlamayacağı
şüphelidir.

1990'a kadar, üçüncü dalgayı yaratan birçok orijinal neden önemli ölçüde zayıflamıştı, hattâ neredeyse tükenmişti. Ne Beyaz Saray, Kremlin, Avrupa Topluluğu, ne de Vatikan şimdiye kadar demokrasinin olmadığı yerlerde (özellikle Asya, Afrika ve Orta Doğu'da) onu geliştirecek durumdaydı. Bunu nla beraber, demokratizasyonu destekleyen yeni güçlerin ortaya çıkma ihtimali vardır.

Sonuçta, 1985'te kim Mikhail Gorbaçov'un Doğu Avrupa'daki demokratizasyonu kolaylaştıracağını tahmin edebilirdi?

1990'larda Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ve Dünya Bankası'nın, ekonomik liberalizasyonu olduğu kadar politik demokratizasyonu da ekonomik yardımı için bir önşart haline getirmek üzere şimdiye kadar olduğundan daha da kuvvetli hale gelmesi mümkün olabilir. Fransa, etkisinin güçlü olduğu daha önceki Afrika kolonilerinde demokrasinin geliştirilmesinde daha aktif olabilir. Ortodoks kiliseleri, Güneydoğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde demokrasi için güçlü bir etki olarak ortaya çıkabilir. Çinli bir glasnost destekçisi Pekin'de iktidara gelebilir, ya da yeni bir Jeffersonian tipinde Nasır,

135

Orta Doğu'da Pan Arabizm'in demokratik bir versiyonunu yayabilir. Japonya ekonomik gücünü, borç ve hibe verdiği fakir ülkelerde insan haklarını ve demokrasiyi desteklemek için kullanabilir. 1990'da bunların hiçbiri çok muhtemel görünmüyordu, fakat 1989'daki sürprizlerden sonra herhangi bir ihtimali dışlamak akılsızlık olur.

Üçüncü Bir Ters Yönde Dalga mı?

1990'a kadar üçüncü dalgaya ait en azından iki demokrasi, Sudan ve Nijerya'da, otoriter yönetime tekrar döndü; takviye edilmesindeki güçlükler, demokrasiyi korumak için uygun olmayan koşulların bulunduğu ülkelerde daha da fazla geçişe neden olabilir. Bununla beraber, birinci ve ikinci demokrasi dalgalarını, dünyadaki birçok rejim değişikliğinin demokrasiden otoriter yönetimlere doğru olduğu sırada sadece kötü yola sapan değil, fakat büyük geçiş

dalgaları takip etti. Eğer üçüncü demokratizasyon dalgası yavaşlarsa ya da durursa, hangi faktörler üçüncü

bir ters yönde dalgayı üretebilir?

Birinci ve ikinci geri dönüş dalgalarında demokrasiden uzaklaşan geçişlere yardımcı olan faktörler arasında şunlar vardı:

1. Temel seçkin gruplar ve halkın geneli arasındaki demokratik değerlerin zayıflığı.

2. Sosyal çatışmaları yoğunlaştıran ve sadece otoriter yönetimler tarafından empoze edilebilen çarelerin popülaritesini arttıran, şiddetli ekonomik başarısızlıklar.

3. Genellikle, büyük sosyal ve ekonomik reformların hızla yapılmasının peşinde olan solcu yönetimler tarafından üretilen, sosyal ve siyasî kutuplaşma.

4. Muhafazakâr orta-sınıf ve yüksek-sınıf gruplarının, halkçı ve solcu hareketleri ve aşağı-sınıf gruplarını politik gücün dışında tutmaya olan kararlılıkları.

5. Terörizmden veya isyandan kaynaklanan kanun ve kural ihlâlleri.

6. Demokratik olmayan bir dış güç tarafından yapılan müdahale ya da ele geçirme.

7. Başka ülkelerdeki demokratik sistemlerin çökmesiyle veya devrilmesiyle tetiğine basılan ters yönde "çığ etkisi".

136

Bunların dışında kalan dış aktörler tarafından oluşturulan, demokrasiden otoriter rejimlere doğru geçişler, hemen hemen her zaman, demokratik sistemde iktidara sahip ya da yakın olanlar tarafından yapılmıştır. Sadece muhtemel bir ya da iki istisna dışında, demokratik sistemler halk oyu veya halk ayaklanmasıyla sona erdirilmemişlerdir. Almanya ve İtalya'da birinci geri dönüş dalgasında, büyük halk desteğine sahip antidemokratik hareketler iktidara gelmiş ve faşist diktatörlükler kurmuşlardır. İspanya'da birinci ve Lübnan'da ikinci geri dönüş

dalgasında, demokrasi sivil savaşla sona ermiştir.

Bununla beraber, demokrasiden sapmaların büyük bir çoğunluğu, ya demokratik bir biçimde seçilmiş olan liderleri yerinden eden askerî darbeler, ya da demokratik olarak seçilmiş baştaki

yöneticiler tarafından yapılan, genellikle olağanüstü hâl veya sıkıyönetim ilân etmek suretiyle gücü kendi ellerinde toplayarak, demokrasiyi etkili bir biçimde sona erdiren, yönetim darbeleri şeklinde olmaktadır. Birinci geri dönüş dalgasında askerî darbeler Doğu Avrupa'nın yeni ülkelerindeki ve Yunanistan, Portekiz, Arjantin ve Japonya'daki demokratik sistemleri sona erdirdiler. İkinci geri dönüş dalgasında, askerî

darbeler Endonezya, Pakistan, Yunanistan, Nijerya, Türkiye ve birçok Lâtin Amerika ülkesinde meydana geldi. Yönetim tarafından yapılan darbeler, ikinci geri dönüş dalgasında, Kore, Hindistan ve Filipinler'de ortaya çıktı. Uruguay'da sivil ve askerî liderler demokrasiyi yönetim-asker karışımı bir darbeyle sona erdirmek için işbirliği yaptı.

Birinci ve ikinci ters yönde dalgaların her ikisinde de demokratik sistemler, çoğunlukla tarihte ortaya çıkmış otoriter idarelerin yeni şekilleriyle yer değiştirdi. Faşizm, geniş tabanı, ideolojisi, parti organizasyonu ve toplumun çoğunluğuna nüfuz etmeye ve onu kontrol etmeye çalışan çabalarıyla otoriter rejimlerin ilk şekillerinden ayrıldı. Bürokratik otoriterlik, Lâtin Amerika'daki askerî idarenin ilk biçimlerinden, kurumsal karakterine, sonsuz devamlılık olasılığına ve ekonomik politikalarına bağlı olarak ayrıldı. 1920'lerde ve 1930'larda italya ile Almanya ve 1960'larda ve 1970'lerde Brezilya ile Arjantin bu demokratik olmayan idarelerin yeni biçimlerini tanıtan başlıca ülkelerdi ve diğer ülkelerdeki antidemokratik grupların taklit etmek istedikleri örnekleri oluşturdular. Bu otoriterliğin yeni şekillerinin her ikisi de, aslında, toplumsal ve ekonomik gelişmeye verilen cevaplardır:

137

Avrupa'daki sosyal hareketliliğin ve siyasî katılımın genişlemesi ve Lâtin Amerika'daki ekonomik gelişmenin ithâl ikâmesi aşamasının bitmesi.

İlk iki ters yönde dalganın nedenlerinin ve şekillerinin, olası üçüncü bir ters yönde dalganın nedenleri ve şekil eriyle ilgili güvenilir bir öngörü üretememesine rağmen, önceki deneyimler yeni bir ters yönde dalganın potansiyel nedenlerini ileri sürüyor.

Birincisi, demokratik rejimlerin etkin bir şekilde işlemesini engelleyen sistematik başarısızlıklar, onların meşruiyetini baltalayabilmektedir. Yirminci yüzyılın sonlarında, meşruiyetin demokratik olmayan büyük ideolojik kaynakları, ki en dikkat çekeni olan Marksizm-Leninizm idi, itibarını kaybetti. Demokratik kuralların genel kabulü, demokratik hükümetlerin başarılı icraat meşruiyetine eskiden olduğundan daha bile az bağımlı olduklarını ifade ediyor. Hâlâ devam eden, refah, bolluk, eşitlik, adalet, iç düzen veya dış güvenlik sağlamadaki yetersizlik zamanla demokratik yönetimlerin bile meşruiyetini

baltalayabilmektedir. Otoriter yönetimlerin başarısızlıkları hatırlardan yavaş

yavaş silindikçe, demokratik başarısızlıklarla ilgili rahatsızlıklar muhtemelen artmaktadır. Daha belirgin olarak, 1929-30 modelindeki uluslararası genel bir ekonomik çöküş, birçok ülkedeki demokrasinin meşruiyetini baltalayabilmektedir.

Çoğu demokrasi 1930'lardaki Büyük Depresyon'dan kurtuldu, ancak bazıları öldü

ve muhtemelen bazıları da ileride meydana gelebilecek bunun gibi bir felâket nedeniyle öleceklerdir.

ikincisi, herhangi bir demokratik ya da demokratikleşen büyük gücün otoriterliğe dönüşmesi, ters yönde meydana gelen çığ etkisinin tetiğine basabilecektir.

Rusya'da veya Sovyetler Birliği'nde otoriterliğin yeniden kuvvetlenmesinin, diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nde, Bulgaristan'da, Romanya'da, Yugoslavya'da ve Moğolistan'da ve muhtemelen Polonya'da, Macaristan'da ve Çekoslovakya'da da karıştırıcı etkileri olacaktır. Başka yerlerdeki potansiyel despotlara "siz de tekrar işinize dönebilirsiniz" mesajını verebilecektir. Benzer bir şekilde, Hindistan'da otoriter bir rejimin kurulmasının, diğer Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde önemli bir yol gösterici etkisi olabilir. Dahası, büyük bir ülke eski otoriter yönetimine dönmese bile, demokrasinin alışılmış birçok önkoşulundan yoksun birkaç daha küçük yeni demokratikleşmiş

ülkenin diktatörlüğe geçmesinin, bu önkoşulların güçlü olduğu diğer ülkelerde bile dallanıp budaklanan etkileri olabilir.

Eğer demokratik olmayan bir devlet, gücünü büyük ölçüde arttırdıysa ve sınırlarının ötesinde genişlemeye başladıysa, bu da diğer ülkelerdeki otoriter hareketleri canlandırabilmektedir. Bu uyarıcı etkisi, özel ikle eğer bu genişleyen otoriter devlet, askerî olarak bir ya da daha fazla ülkeyi yendiyse, daha da fazla olmaktadır. Geçmişte, ekonomik olarak gelişmiş olan bütün büyük güçler, aynı

zamanda bölgesel olarak da gelişme eğiliminde bulunmuşlardır. Eğer Çin önümüzdeki on yıllar içinde otoriter idare altında ekonomik olarak gelişirse, bölgedeki demokratik rejimler önemli ölçüde zayıflayacaktır.

Son olarak, 1920'lerde ve 1960'larda olduğu gibi, otoriter yönetimlerin, zamanın ihtiyaçlarına uygun gibi görünen, eski ve yeni şekilleri ortaya çıkabilir. Otoriter mil iyetçilik bazı Üçüncü Dünya ülkelerini ve Doğu Avrupa'yı içine alabilir. En dramatik bir biçimde iran'da hüküm süren aşırı dinî muhafazakârlık, özellikle İslâm alemindeki diğer ülkelerde iktidara gelebilir. Oligarşik otoriterlik hem zengin hem de fakir ülkelerde, demokrasinin dengeleyici eğilimlerine bir tepki olarak gelişebilir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de, demokrasinin, özellikle toprak kiracılığının hâlâ bir problem olduğu ülkelerde ekonomik ayrıcalıkların çeşitli biçimlerini korumasına karşılık olarak, halkçı diktatörlükler ortaya çıkabilir. Son olarak, iki ya da daha fazla etnik, ırksal veya dinî grubun bulunduğu demokrasilere, bir grubun toplumun bütününü kontrol etmeye çalıştığı, komünal diktatörlük empoze edilebilir.

Otoriterliğin bütün bu çeşitleri geçmişte var olmuştur. Gelecekte yenilerinin icat edilmesi ise insan aklının sınırlarının ötesinde birşey değildir. Bir olasılık da, rejimin, istihbaratı, medyayı ve haberleşmenin modern araçlarını kontrol etmekteki yeteneği sayesinde otoriter idarenin mümkün ve meşru kılındığı, teknokratik "elektronik diktatörlük" olabilir. Bu eski ve yeni otoriterlik şekillerinin hiçbirinin ortaya çıkma olasılığı yüksek değildir, fakat aynı zamanda herhangi birinin ortaya çıkmasının tamamen imkânsız olduğunu söylemek de zordur.

Demokrasinin olasılıklarını değerlendirmek için bir başka yaklaşım ise, demokrasinin henüz bulunmadığı yerlerde demokratizasyona engel olan şeylerin ve onun şansının ne olduğunun incelenmesidir. 1990 itibarıyla, yüzden fazla ülkede demokratik rejim bulunmamaktadır. Bu ülkelerin çoğu, zaman zaman birbirine geçen dört jeokültürel kategoriye ayrılmıştır:

1. Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere, 1980'lerde büyük bir liberalizasyonun meydana geldiği ve birçok cumhuriyette demokratik hareketlerin oluştuğu, yerel Marksist-Leninist rejimler.

2. Birkaç istisna dışında bireysel diktatörlükler, askerî rejimler veya tek-parti sistemleri olarak kalan, ya da bu üçünün birleşimi olan, Büyük Sahra'nın altında yer alan ülkeler.

3. Türkiye ve belki Pakistan hariç, Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanan, demokratik olmayan rejimlerle yönetilen İslâm ülkeleri.

4. Komünist sistemleri, askerî rejimleri, bireysel diktatörlükleri kabul eden ve iki yarıdemokrasiyi içine alan (Tayland ve Malezya), Burma'dan başlayıp Güneydoğu Asya boyunca yol alıp Çin'e ve Kuzey Kore'ye kadar varan, Doğu Asya ülkeleri.

Demokratizasyonun geleceği için önemli potansiyel politik bir engel ise, 1990'da hâlâ otoriter bir idare olarak kalmış ülkelerin çoğunda demokrasi tecrübesinin eksikliğidir. 1974'le 1990 arasında demokratikleşen 30 ülkenin yirmiüçünün bir takım demokrasiyle ilgili geçmişleri varken, 1990'da demokratik olmayan sadece birkaç ülke böyle bir tecrübeye sahip olduğunu iddia edebilir. Bunlar, birkaç kötü

yola sapan üçüncü dalgacı (Sudan, Nijerya, Surinam ve muhtemelen Pakistan), üçüncü dalgadan tekrar demokratik olmayan yola sapan dört adet ikinci dalgacı

(Lübnan, Sri Lanka, Burma, Fiji) ve II. Dünya Savaşının sonunda tekrar demokratik olmaları Sovyet istilasıyla engel enen üç adet birinci dalga demokrasisi (Estonya, Letonya ve Litvanya). Gerçekten, 1990'da demokratik olmayan 90 ya da daha fazla ülke, demokratik idareyle ilgili önemli derecede geçmiş tecrübeden yoksundu. Bunun demokratizasyon için kesin bir engel olmadığı

açıktır -eğer öyle olsaydı, şimdi hiçbir ülke demokratik olmazdı- ancak onu daha fazla zorlaştırdığı bir gerçektir.

1990'larda bazı ülkelerde bulunan demokratizasyonun başka bir engeli, muhtemelen yok olmaktadır. Otoriter rejimler kuran veya onları uzun süre idare eden liderler demokratizasyonun sadık rakipleri olmaktaydılar. Bu sebepten dolayı otoriter rejimlerde herhangi bir şekilde meydana gelen liderlik değişimi genel ikle demokrasiye doğru hareketin önünü açmaktadır. Liderlerin ölümleri 1990'larda bazı otoriter rejimlerdeki bu tür değişiklikleri muhtemelen sağlayacaktır. 1990'da Çin, Fildişi Adaları ve Malavvi'de uzun süredir hüküm sürenler, seksenli yaşlarındaydılar. Burma, Endonezya, Kuzey Kore, Lesotho ve Vietnam'dakiler yetmişlerindeydiler. Küba, Fas, Singapur, Somali, Suriye, Tanzanya, Zaire ve Zambiya'daki liderler altmış ya da daha fazla yaştaydılar. Bu liderlerin ölmeleri ya da memuriyetten ayrılmaları, ülkelerinde demokratizasyonun bir engelini ortadan kaldıracaktır, fakat bir demokratizasyonu sağlayacağı kesin değildir.

1974'le 1990 arasında demokratizasyon bireysel diktatörlüklerde, askerî

rejimlerde ve tek-partili sistemlerde meydana geldi. Bununla beraber, iç devrimin ürünleri olan tek partili komünist devletlerde henüz tam anlamıyla demokratizasyon meydana gelmedi. Sovyetler Birliği'nde ise liberalizasyon oluştu, ancak bu Rusya'yı tam demokratizasyona götürebileceği gibi götürmeyebilir de.

Yugoslavya'da demokrasiye yönelik hareketler Slovenya ve Hırvatistan'da başlamaktadır. Bununla beraber, Yugoslav komünist devrimi büyük ölçüde bir Sırp devrimidir ve Sırbistan'da demokrasi umutları şüpheli görünmektedir.

Kamboçya'da, devrimle gelmiş olağanüstü zalim bir komünist rejim, dış güçlerce empoze edilen daha az zalim bir komünist rejim tarafından yer değiştirmiştir.

1990'da Arnavutluk açılıyor gibi görünmüştür, fakat Çin, Vietnam, Laos, Küba ve Etyopya'da yerel devrimler tarafından oluşturulan Marksist-Leninist rejimler ise iktidarda kalmaya kararlı görünmüşlerdir. Bu ülkelerdeki devrimler komünist olduğu kadar milliyetçi de olmuştur ve bu sebepten milliyetçilik komünizmi bir yerde desteklemiştir, fakat bunun Sovyet istilasmdaki Doğu Avrupa için doğru olmadığı apaçıktır.

Demokratizasyonun ciddî bir engeli de, Asya, Afrika ve Orta Doğu'daki siyasî

liderler arasında demokratik değerlere gerçek bağlılığın olmaması, ya da zayıf olmasıdır. İktidarda değillerken demokrasiyi savunmak için iyi bir nedenleri vardır. Demokratik bağlılıkları ancak ik-141

tidara geldiklerinde test edilir. Lâtin Amerika'da demokratik rejimler genellikle askerî darbelerle yıkılmıştır. Bu, Asya ve Orta Doğu'da da olmuştur, fakat bu bölgelerde seçimle gelmiş liderlerin kendileri de demokrasinin sona ermesinden sorumlu tutulmuşlardır: Kore'de Syngman Rhee ve Park Chung Hee, Türkiye'de Adnan Menderes, Filipinler'de Ferdinand Marcos, Singapur'da Lee Kwan Yew, Hindistan'da İndra Gandhi ve Endonezya'da Sukarno. Seçim sistemiyle iktidarı

kazanan bu liderler, daha sonra bu sistemi baltalamaya başlamışlardır.

Demokratik değerlere ve uygulamalara çok az bağlılıkları olmuştur.

Asya, Afrika ve Orta Doğu'daki liderler demokrasinin kurallarını az ya da çok devam ettirseler bile, sık sık bunu istemiyerek yapıyor görünmüşlerdir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında birçok Avrupalı, Kuzey Amerikalı ve Lâtin Amerikalı siyasî

lider demokrasinin ateşli ve seçkin savunucusu olmuştur. Buna karşılık, Asya ve Afrika ülkeleri, demokratik hareketlerin de lideri olan çok sayıda hükümet lideri üretmemiştir. Romulo Betancourt, Alberto Llera Camargo, Hose Figueres, Eduardo Frei, Ferdinando Belaunde Terry, Juan Bosch, Jose Napoleon Duarte ve Raul Alfonsin'in Asyalı, Arap veya Afrikalı eşdeğerleri kimlerdir? Bunlar, Jawaharlal Nehru, Corazon Aquino'dur, belki başkaları da olabilir, fakat sayıca çok azdırlar. Akla hiçbir Arap lider gelmemektedir ve iktidardayken demokrasinin taraftarı ve destekçisi olarak ün yapmış bir Islâmî lider tanımlamak ise zordur.

Bu niye böyledir? Bu soru bizi kaçınılmaz olarak kültür meselesine götürmektedir.

Kültür

Dünyanın, insanların davranışlarına, değerlerine, inançlarına ve bunlara bağlı

davranış biçimlerine göre önemli ölçüde değişen büyük tarihî kültürel geleneklerinin, demokrasinin gelişmesine yardımcı oldukları ileri sürülmüştür. Son derece antidemokratik bir kültür, toplumda demokratik kuralların yayılmasına engel olacak, demokratik kurumların meşruiyetini tanımayacak ve böylece bu kurumların ortaya çıkmasını ve etkili bir biçimde işlemesini engellemese de büyük ölçüde karmaşıklaştıracaktır. Kültürel tez iki şekilde ortaya çıkar. Bunların daha sınırlayıcı olanı, sadece Batı kültürünün demokratik kurumların 142

gelişmesi için uygun bir zemin sağladığını ve bunun sonucu olarak, demokrasinin Batılı olmayan toplumlar için çoğunlukla uygun olmadığını söyler. Üçüncü dalganın ilk yıllarında, bu fikir George Kennan tarafından açık olarak ileri sürüldü. Kennan, demokrasi, "Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Kuzey Batı Avrupa'da, temel olarak İngiliz Kanalı ve Kuzey Denizine (ancak Orta Avrupa'ya da belirli bir miktar uzayarak) sınırları olan ülkeler arasında gelişen ve daha sonra Kuzey Amerika da dahil olmak üzere, Kuzeybatı Avrupa'dan gelen insanların ilk yerleşenler veya sömürgeciler olarak ortaya çıktıkları ve sivil yönetimin geçerli kurallarını yerleştirdikleri dünyanın başka ülkelerine taşınan", bir yönetim şeklidir, demiştir. Bu nedenle demokrasinin "zaman ve yer olarak nisbeten dar bir tabanı vardır ve onun bu dar çevrelerin dışında kalan insan grupları için doğal idare biçimi olduğunu belirten kanıt henüz oluşturulmamıştır". Kennan'a göre, Mao, Salazar ve Castro'nun başarıları, otoriter rejimlerin, siyasî otoritenin daha yaygın şekillerinin başarısız olduğu yerlerde reformlar yapmaya ve büyük insan topluluklarını geliştirmeye muvaffak olabildiklerini göstermiştir.3 Kısaca, demokrasi, sadece Kuzeybatı ve belki de Orta Avrupa ülkeleri ve onların kolonileri için uygundur.

Batı kültürü tezinin Balkanlar'daki ve Sovyetler Birliği'ndeki demokratizasyon sürecinde doğruluk göstergeleri ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak bu bölgeler Çarlık ve Osmanlı imparatorluklarının bir kısmıdır; hâkim olan dinleri Batı

Hristiyanlığı değil, Ortodoksluk ve İslâm'dır. Bu bölgeler, Batı Avrupa'nın feodalizm, Rönesans, Reform, Aydınlanma, Fransız Devrimi ve liberalizmle geçirdiği aynı tecrübeleri geçirmemişlerdir. William Wallace'ın öne sürdüğü gibi soğuk savaşın sona ermesi ve

Demir Perde'nin yok olması, kritik siyasî ayırma çizgisini doğuya, Doğu ve Batı Hristiyanlık âlemi arasındaki asırlar boyu varolan sınıra doğru kaydırmış olabilir. Kuzeyden başlayarak, bu çizgi, kabaca sınırlar boyunca, Finlandiya ve Baltık cumhuriyetlerini Ukrayna'nın arasından, batı Katolik Ukrayna'yı, doğu Ortodoks Ukrayna'dan ayırarak geçer; güneye ve sonra Yugoslavya'nın içinden kabaca Slovenya ve Hırvatistan'ı diğer cumhuriyetlerden ayırarak ge-

3.Gcorge F.Kcnnan, The Cloud ofDanger (Boston: Little, Brown, 1977), 41-43.

çer.4 Bu çizgi şimdi demokrasinin kök salacağı bölgeleri, kök salmayacağı bölgelerden ayırabilir.

Daha az sınırlayıcı bir kültürel engel fikri ise, belirli Batılı olmayan kültürlerin demokrasiye özellikle düşman olduğunu söylemektedir. Bu konuda en sık bahsedilen iki kültür Konfüçyus mezhebi ve Islâmdır. Bu kültürlerin günümüzde demokratizasyon için ciddi engel er taşıyıp taşımadığını belirlemek için konuyla ilgili sorulacak üç soru vardır. Birincisi, Konfüçyusçu ve Islâmî değerler ve inançlar nereye kadar demokrasiye düşmandır? İkincisi, eğer düşmanlarsa, demokrasiye doğru olan gelişime gerçekten ne kadar engel olmuşlardır?

Üçüncüsü, eğer geçmişte demokratik gelişimi önemli ölçüde geciktirdiyseler, gelecekte de böyle yapmaya nereye kadar devam edebilirler?

Konfüçyusçuluk

Geleneksel Konfüçyusçuluğun gerek demokratik olmadığı gerekse antidemokratik olduğu önerisine hemen hemen hiçbir bilimsel itiraz yapılmamıştır. Tek hafifletici faktör, klâsik Çin politikasında, kariyer sahibi olmayı sosyal birikime göre değil de kişinin yeteneklerine göre belirleyen imtihan sistemidir. Bununla beraber, böyle bile olsa, meziyete göre düzenlenen terfi sistemi bir demokrasi oluşturmaz.

Kimse modern bir orduyu, sadece subaylarının yeteneklerine göre terfi edilmelerinden dolayı demokratik diye açıklamaz. Klâsik Çin Konfüçyusluğu ve onun Kore, Vietnam, Singapur, Tayvan ve Japonya'daki (hafifletilmiş) türevleri, grubun bireyin üstünde,

otoritenin özgürlüğün üstünde ve sorumluluğun hakların üstünde yeraldığını vurgulamışlardır. Konfüçyus toplumlarında devlete karşı

hakların olması geleneği yoktur; birey hakları varsa bile, bunlar devlet tarafından oluşturulmuştur. Ahenk ve işbirliği, uyuşmazlık ve rekabete tercih edilmiştir.

Düzenin devam ettirilmesi ve hiyerarşiye saygı temel değerler olmuştur.

Fikirlerin, grupların ve partilerin çatışması tehlikeli ve gayrimeşru olarak görülmüştür. Hepsinden önemlisi Konfüçyusçuluk toplum ve devleti birleştirmiş ve ulusal düzeyde bağımsız sosyal kurumlara hiçbir meşruiyet sağlamamıştır.

4.Bakınız William Wallace, The Transformation of Westem Europe (Londra: Royal Institute of International Affairs-Pinter, 1990), 16-19.

144

Uygulamada Konfüçyusçu ya da Konfüçyusçuluğun etkisinde olan toplumlar demokrasiye karşı misafirperver davranmamışlardır. 1990'dan önce, Doğu Asya'da sadece iki ülke, Japonya ve Filipinler, demokratik yönetim tecrübesi geçirmişlerdir. Her iki vakada da demokrasi bir Amerikan varlığının ürünüydü.

Dahası, Filipinler büyük ölçüde Katolik bir ülkedir. Japonya'da ise Konfüçyusçu değerler yeniden yorumlanmıştır ve yerli kültürel geleneklerle

birleştirilmişlerdir.

Kıta Çin'inin demokratik yönetimle ilgili hiçbir tecrübesi olmamıştır ve yıllar boyunca Batı tipi demokrasi sadece nisbeten radikal ayrılıkçı küçük gruplar tarafından desteklenmiştir. Konfüçyusçu geleneğin esas unsurlarıyla "hakiki"

demokratik eleştiriler kesilmemiştir.^ Çin'i modernleştirenler (Lucian Pye'nin anlatımında) milliyetçi ve Komünist partilerin "Konfüçyusçu Leninist'leri olmuştur.

1980'lerin sonunda, Çin'deki hızlı ekonomik büyüme öğrenciler, entellektüeller ve şehirli orta sınıf gruplar tarafından yapılan, siyasî reform ve demokrasi için yeni talepler oluşturduğu zaman, Komünist Liderlik buna iki şekilde cevap verdi. İlk olarak, Tayvan, Singapur ve Kore'nin deneyimlerine dayanan ve Çin'le aynı

ekonomik gelişme aşamasında bulunan bir ülkenin, dengeli bir ekonomik büyüme gerçekleştirmek için otoriter idareye ihtiyacı olduğunu ve gelişmenin istikrarsız sonuçlarını giderdiğini öne süren bir "yeni otoriterlik" teorisi ortaya attı. İkinci olarak, Pekin ve başka yerlerde ortaya çıkan demokratik hareketi, 1989

Haziran'mda şiddet kullanarak bastırdı.

Çin'de, ekonomik gelişme demokrasiyi engellemek yolunda kültürü destekledi. Öte yandan Singapur, Tayvan ve Kore'de gerçekleşen büyüme, 1980'lerin sonunda demokrasi için ekonomik temeli oluşturdu. Bu ülkelerde ekonomi, siyasî gelişmeyi şekillendirmede kültürle çarpıştı. 1990'da, Singapur, demokratik sistemi olmayan tek petrol ihraç etmeyen "yüksek gelirli" ülkeydi (Dünya Bankası'nın belirttiği gibi) ve Singapur'un lideri Batı demokrasisinin değerlerine karşı olan, Konfüçyus değerlerinin seçkin bir yorumlayıcısıydı. 1980'lerde, Başbakan Lee Kwan Yew Konfüçyus değerlerinin öğrenilmesine ve yayılmasına kendi şehir devletinde büyük bir öncelik tanıdı. Muhalefeti

5.Bakınız Danicl Kcllihcr, "The Political Consequcnces of China's Reform", Comparative Poliücs 18 (July 1986): 488-490; and Andrew J. Nathan, Chincsc Democracy (Ncw York: Alfred A.Knopf, 1985).

bastırmak ve medyanın hükümeti ve onun politikasını eleştirmesini önlemek için kuvvetli önlemler aldı. Böylece Singapur dünyanın zengin ülkeleri arasında otoriter Konfüçyusçu bir istisna olarak kaldı. Enteresan soru, Singapur'un, devleti yaratan Lee'nin siyasî sahneden kısmen çekiliyor gibi göründüğü şu sıralarda, böyle kalmaya devam edip etmeyeceğidir.

1980'lerin sonunda, Tayvan ve Kore demokratik bir yöne doğru hareket etti.

Tarihsel olarak, Tayvan hep Çin'in kenarında kalan bir parça olmuştur. Japonlar tarafından 50 sene işgal altında tutuldu ve halk Çin yönetiminin sömürmeleri karşısında 1947'de ayaklandı. 1949'da gelen mil iyetçi hükümet, Komünistler tarafından yenilgiye uğratılmasıyla küçük düştü. Böyle bir yenilgi, birçok milliyetçi liderin, otoritenin geleneksel Konfüçyusçu kavramlarıyla birleşen kibirli tavrını

muhafaza etmesini imkânsızlaştırdı. Hızlı ekonomik ve sosyal gelişme geleneksel Konfüçyusçuluğun etkisini daha da zayıflattı. Büyük ölçüde yerli Tayvanlılardan oluşan büyük bir girişimci sınıf, anakaranın hükmettiği devletten bağımsız olan bir güç ve. zenginlik yarattı (son derece Konfüçyusçu olmayan bir tarzda). Bu, Tayvan içinde, Çin'in kendisinde veya Kore'de ya da Vietnam'da meydana gelmeyen ve Japonya'da gerçekten hiçbir zaman varolmayan, Çin siyasî kültüründe temel bir değişiklik oluşturdu.6 Böylece Tayvan'ın olağanüstü ekonomik gelişmesi, nispeten zayıf olan Konfüçyusçu mirası batırdı ve 1980'lerin sonunda Chiang Ching Kuo ve Lee Teng Hui, ekonomik ve sosyal değişikler neticesinde oluşan baskılara cevap verdiler ve toplumlarında siyaseti kademeli olarak şeffaflaştırmaya doğru yöneldiler.

Kore'de klâsik kültür, bir otoriterlik geleneği ve güçlü adam idaresi de dahil, demokrasiye uygun olmayan Konfüçyusçu parçalar boyunca, değişkenlik ve eşitlik prensibinin unsurlarını içeriyordu. Koreli bir öğrencinin ifade ettiği gibi, "insanlar kendilerini hakları uygulayan ve sorumluluklarını yerine getiren vatandaşlar olarak görmüyorlardı, fakat hayatta kalmak için yukarının emirlerine ve lütuflarına uyma eğilimindeydiler."^ 1980'lerin sonunda, şehirleşme, eğitim, büyük bir orta sınıfın gelişmesi ve Hristiyanlığın etkileyici yayılması faktörlerinin

6. Lucian W. Pye ve Mary W. Pye, Asian Pouıer and Poliücs: The Cultural Dimension of Authority (Cambridge: Harvard University Press, 1985), 232-236. 7 . New York Times, 15 Aralık 1987, AH-146

tümü ile Kore'de demokrasiye bir engel olan Konfüçyusçuluk arasındaki mücadelenin, kesin olarak ikincisinin lehinde çözümlenip çözümlenmediği belirsiz olarak kaldı.

Doğu Asya Modeli

Ekonomik gelişme ve Asya kültürünün birbiriyle kesişmesi ayrı bir Doğu Asya demokratik kurumlar tipi oluşturmuşa benzemektedir. 1990'a kadar (kültür olarak birçok bakımdan, Doğu Asyalı'dan çok Lâtin Amerikalı olan) Filipinler hariç

hiçbir Doğu Asya ülkesi, halkın seçtiği bir parti yönetiminden, yine halkın seçtiği bir başka parti yönetimine doğru bir dönüşüm yaşamamıştır. Bunun ilk örneği (prototype) olan Japonya'da hiç

şüphesiz bir demokrasi vardır, fakat öyle bir demokrasi ki iktidardaki parti hiçbir zaman oyla iktidardan indirilmemiştir.

Japonya'nın egemen parti demokrasisi modeli, Pye'ın işaret ettiği gibi, Doğu Asya'daki başka yerlere de yayılmıştır. 1990'da Kore'de, üç muhalefet partisinden ikisi, Kim Dae Jung'un liderliğini yaptığı diğer muhalefet partisinin iktidara geçmemesi için, bir politik blok oluşturmak amacıyla iktidardaki gelişme Kuomintang'ın (KMT) büyük ihtimalle egemen parti olarak kaldığı ve Demokratik İlerici Parti'nin sürekli bir muhalefet rolüne mahkûm olduğu bir seçim sistemine doğru ilerliyor görünüyordu. Malezya'da, Malay, Çin ve Hint topluluklarının üç

önde gelen partisinden oluşan koalisyon, bütün rakipleri karşısında iktidarı hiç

kesintisiz olarak 1950'lerden 1980'e kadar kontrolünda bulundurmuştur.

1980'lerin ortasında, Lee Kman Yew'un yardımcı ve halefi olan Goh Chok Tong, Singapur için benzer tipte bir parti sistemini onayladı:

"Bence istikrarlı bir sistem, toplumun geniş bir kesimini temsil eden bir ana siyasî

partinin olduğu bir sistemdir. Sonra onun etrafında başka birkaç ciddî fikirli partiniz olabilir. Bunların geniş görüşler sunma imkânları olmasa da, bu partiler bölgesel çıkarları temsil ederler. Ve her zaman ana parti seçilir. Bunun iyi olduğunu sanıyorum. Ve Singapur'da eğer bu sonuca ulaşırsak, pişman olmam".8

Demokrasi için temel bir kriter, siyasî partiler arasında, hükümetin tacizi ve muhalefet gruplarının kısıtlanması olmaksızın, oy elde etmek

8 . Goh Chok Tong, New York Times'da basılmıştır, 14 Ağustos 1985, A13.

için eşit ve açık rekabetin bulunmasıdır. Japonya, on yıl ar boyunca, konuşma özgürlüğüyle, basınıyla, meclisiyle ve seçime dayanan rekabet için makul ölçüdeki eşit şartlarıyla, bu testten geçmiştir. Asya'daki diğer egemen-parti sistemlerinde, oyun alanı yıl ar boyunca hükümetin lehine döndürülmüştür. Bununla beraber, 1980'lerin sonuna doğru şartlar daha eşit bir hale geliyordu. Kore'de,

1989'da, iktidar partisi millet meclisini kontrol etmeyi başaramadı ve bu yenilgi muhtemelen onun sonuçta iki rakibiyle birleşmesinde büyük bir faktör oldu.

Tayvan'da, muhalefet üzerindeki kısıtlamalar kademeli olarak kaldırıldı. Böylece diğer Doğu Asya ülkelerinin, hep iktidar partisinin kazandığı bir oyun alanında eşitlik sağlamak için, Japonya'ya katılmaları düşünülebilir. 1990'da, Doğu Asya egemen-parti sistemleri, bir ucunda Japonya'nın, öbür ucunda Endonezya'nın ve arada Kore, Tayvan, Malezya ve Singapur'un (aşağı yukarı bu sırayla) yer aldığı

devamlı bir doğru oluşturdu.

Böylece bir sistem demokrasinin resmî ihtiyaçlarını karşılayabilir, fakat bu, Batı'da uygulanan ve partiler ve muhalefetlerin iktidar için sadece serbest ve eşit bir rekabet yapmadıklarının, aynı zamanda da iktidara alternatif olduklarının öngörüldüğü demokratik sistemlerden önemli bir ölçüde ayrılır. Buna karşın Doğu Asya egemen-parti sistemleri iktidar için alternatif olmayı içermiyor, seçimlere katılmayı içeriyor, fakat sadece "ana" partinin yönetime katılmasını kapsıyor. Bu tipte bir siyasî sistem, dönüşümlü olmayan bir demokrasi öneriyor. Batı değerleri olan rekabet ve değişime hizmet eden değil, Batılı demokratik uygulamaların Doğu değerleri olan fikir birliği ve istikrara hizmet eden bir adaptasyonunu temsil ediyor.

Batılı demokratik sistemler başarılı icraatın meşruiyetine otoriter sistemlerden daha az bağımlıdır, çünkü başarısızlık, sistemin yerine, o mevkide bulunan kişiye yüklenir ve o kişinin işten çıkarılarak yerine başkasının getirilmesi sistemi yenilemeye yardımcı olur. Egemen-parti modelini benimseyen ya da benimsemiş

gibi görünen Doğu Asya toplumlarının, 1960'dan 1980'e benzersiz eşitsiz ekonomik başarı rekoru vardı. Bununla beraber, eğer %8 olan büyüme oranları

düşerse işsizlik, enflasyon ve ekonomik sıkıntının diğer şekilleri artarsa veya sosyal ve ekonomik sıkıntının yarattığı çatışmalar yoğunlaşırsa ne olur? Bir Batı

demokrasisinde bunun cevabı, o mevkideki insanların işten çıkarıl-148

ması olacaktır. Buna karşın, bir egemen-parti demokrasisinde, bu, devrimci bir değişiklik getirecektir. Eğer siyasî rekabetin yapısı bunun olmasına izin vermezse, hükümetten memnun olunmaması, hükümeti devirmek amacıyla halk desteğini harekete geçirmek için, gösterilere, protestolara ve isyanlara kolaylıkla yolaçabilir. Ardından hükümet bu karşı koymalara baskıyla cevap verme eğiliminde olacaktır ve otoriter kontrolü empoze edecektir. O zaman, esas soru, Doğu Asya egemen-parti sisteminin nereye kadar kesintisiz ve yüklü bir ekonomik büyüme öngördüğüdür. Bu sistem sürekli ekonomik düşüşe veya durgunluğa dayanabilir mi?

islâm

"Konfüçyusçu demokrasi" şüphesiz kendi kendisiyle çelişmektedir. "Islâmî

demokrasinin" de böyle olup olmadığı belirsizdir. Eşitlikçilik ve gönüllülük İslâm'da ana temalardır. Ernest Gellner, "Islâmın yüksek kültürel çatısının", modernliğin ya da modernizasyonun gerekliliklerini taşıyan bazı özellikleri olduğunu öne sürmüştür - tek tanrıcılık, pu-ritanizm, aracılığa ve hiyararşiye karşı

hoşnutsuzluk ve oldukça az bir miktarda sihir. Genel olarak bunlar aynı zamanda demokrasinin gereklerine de uygun şeylerdir. Bununla beraber, İslâm dinî

toplumla siyasî toplum arasındaki ayırımı ise reddetmektedir. Bu nedenle Sezar'la Tanrı arasında bir denge bulunmamaktadır ve siyasî ayırım dinî bağlılığa bağlanmıştır. Aşırı muhafazakâr İslâm, siyasî liderlerin Müslümanlığı

uygulamasını, Şeriat'ın temel kanun olmasını ve ulemanın, "bütün hükümet politikasını birleştirmede ya da en azından yeniden gözden geçirmede ve onaylamada kesin bir oyu olması gerektiğini" talep etmektedir.9 Yönetimin meşrutiyeti ve politikası dinî doktrinden ve dinî öğretiden kaynaklandıkça, İslamcı

siyasî fikirler, demokratik politikaların önermelerinden ayrılır ve onlarla çelişir.

Böylece Islâmî doktrin, demokrasiye hem uygun olan hem de olmayan unsurları

bulundurmaktadır. Bununla beraber, uygulamada, herhangi bir süreyle tam bir demokratik sistemi devam ettiren tek

9.Ernest Gellner, "Up from Imperialism", The New Republic, 22 Mayıs 1989, 35-36; R. Stcphen Humpheys, "islam and Political Values in Saudi Arabia, Egypt, and Syria", Middk East Journal, 33 (Winter 1979): 6-7.

149

İslâm ülkesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün Islâmî toplum düşüncelerini ve politikalarını kesin olarak reddettiği ve lâik ve modern bir Batı devleti yaratmak için gayretle girişimde bulunduğu, Türkiye'dir. Ve Türkiye'nin demokrasiyle olan deneyimi tam anlamıyla başarılı olmamıştır, islâm dünyasının başka bölümlerinde, Pakistan, hiçbiri uzun sürmeyen üç demokrasi girişiminde bulunmuştur.

Türkiye'de ara ara yapılan askerî müdahalelerde kesilen bir demokrasi varken, Pakistan'da ise ara ara yapılan seçimlerle kesilen bürokratik ve askerî bir idare vardır.

Bir demokrasi biçimini (her ne kadar çok çeşitli bir tür olsa da), önemli bir zaman aralığı boyunca devam ettiren tek Arap ülkesi Lübnan'dır. Bununla beraber, demokrasisi, gerçekte, çok çeşitli oligarşiye eşdeğerdi ve nüfusunun %40-50'si Hristiyandı. Müslümanlar Lübnan'da çoğunluk haline geldiklerinde ve kendilerini göstermeye başladıklarında, Lübnan'daki demokrasi çöktü Freedom House'un yaptığı yıllık araştırmalarda, 1981'le 1990 arasında, Müslüman çoğunlukların yaşadığı 37 ülkeden sadece ikisi özgür sayıldı: İki yıllığına Gambia ve dört yıllığına Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti. İslâm'la demokrasi arasında teorik olarak ne kadar uygunluk bulunursa bulunsun, uygulamada seyrek olarak ikisi birarada yürümüştür.

Güney ve Doğu Avrupa'da, Lâtin Amerika'da ve Doğu Asya'da otoriter rejimlere karşı yapılan muhalefet hareketleri, evrensel olarak Batı demokratik değerlerini kabul ettiler ve demokrasi kurma arzularını açıkladılar. Bu, eğer ellerine bunu yapma şansı geçerse mutlaka demokratik kurumlar yerleştirecekler demek değildir, fakat en azından demokrasi sözünü (rhetoric) hecelemişlerdir. Buna karşılık, İslamcı toplumlarda, kesin demokratik politikalar için yapılan kampanya hareketleri nispeten zayıf olmuştur ve en güçlü muhalefet İslamcı aşırı

muhafazakârlardan gelmiştir.

1980'lerin sonunda, iç ekonomik problemler, başka yerlerde meydana gelen demokratizasyonun yaptığı çığ etkisiyle birleşerek, birkaç İslâm ülkesi hükümetinin muhalefet üzerindeki kontrollarını gevşetmelerine ve meşruiyetlerini seçimler yaparak yenileme girişiminde bulunmalarına yol açtı. Bundan ilk olarak yararlananların bellibaşlıları Islâmî aşırı muhafazakâr gruplar oldu. Cezayir'de Haziran 1990'da yapılan yerel seçimlerde, ki bu seçimler ülkenin 1962'de bağımsız olmasın-150

dan beri yapılan ilk seçimlerdi, Islâmî Kurtuluş Cephesi ortalığı silip süpürdü.

Ürdün'de 1989'da yapılan seçimlerde, Islâmî aşırı muhafazakâr grupların gizlice ayaklanmalar tertip ettikleri söylendi. Islâmî grupların seçimlerde yaptıkları bu güçlü gösteriler, kısmen, başka muhalefet partilerinin yokluğunu yansıttı; bazıları

hükümet tarafından yasaklanmışlardı, bazıları da seçimleri boykot ettiklerinden katılmamışlardı. Bunun yanında, aşırı muhafazakârlık Orta Doğu ülkelerinde, özellikle genç insanlar arasında güç kazanıyor gibi görünmektedir. Bu eğilimin gücü Tunus'ta, Türkiye'de ve başka yerlerde hükümetin başında bulunan lâik kimseleri, aşırı muhafazakârlar tarafından savunulan politikaları benimsemeye ve kendilerinin islâm'a olan bağlılıklarını gösteren politik hareketler yapmaya yönlendirdi.

islâm ülkelerindeki liberalizasyon, böylece, demokrasiye bağlılıkları belirsiz olan önemli sosyal ve siyasî hareketlerin gücünü arttırdı. Bazı açılardan 1990'ların başında, Islâmî toplumlardaki aşırı muhafazakâr partilerin durumları, 1940'larda ve yine 1970'lerde Batı Avrupa'daki komünist partiler için sorulanlara benzer sorular ortaya çıkardı. Mevcut hükümetler, siyasetlerinde açıklığa ve Islâmî

grupların da serbest ve eşit olarak rekabete katılabilecekleri seçimler yapmaya devam edecekler-miydi? Islâmî gruplar bu seçimlerde çoğunluğun desteğini kazanabilecekler miydi/ Eğer seçimleri kazanırlarsa, birçok Islâmî toplumda (Örneğin, Cezayir, Türkiye, Pakistan ve Endonezya) gayet lâik olan ordu onların hükümet oluşturmalarına izin verecek miydi/ Eğer bir hükümet oluştururlarsa, bunu, demokrasiyi baltalayan ve toplumdaki modern ve Batı kökenli unsurları

yabancılaştıran radikal islamcı politikalar izleyecek miydi?

Kültürel Engellerin Sınırları

Böylece, demokratizasyona karşı güçlü kültürel engel er Konfüçyusçu ve Islâmî

toplumlarda ortaya çıkıyor gibi görünüyor. Bununla beraber, bunların muhakkak demokratik gelişmeyi engelleyip engellemedikleri hakkında şüphe duyulacak durumlar var. Birincisi, geçmişte buna benzer kültürel argümanlar ele alınmıyordu.

Bir kere, birçok bilim adamı Katolikliğin demokrasiye bir engel olduğunu öne sürmüştü. NVeberci gelenekten olan diğerleri, ekonomik olarak Katolik ülkelerin 151

Protestan ülkeler gibi gelişmesinin mümkün olmayacağını ileri sürmüştü. Ancak 1960, 1970 ve 1980'lerde Katolik ülkeler demokratik hale geldiler ve ortalama olarak Protestan ülkelerden daha yüksek büyüme hızlarına sahip oldular. Benzer bir biçimde, Weber ve diğerleri Konfüçyusçu ülkelerin başarılı bir kapitalist gelişme sağlamayacaklarını öne sürmüştü Bununla beraber, 1980'e kadar, yeni bir bilim adamı nesli, Konfüçyusçuluğu, Doğu Asya ülkelerindeki olağanüstü ekonomik gelişmenin en büyük nedeni olarak gördüler. Bakalım bu fikir uzun dönemde, Konfüçyusçuluğun ekonomik gelişmeyi engellediği tezinden daha fazla yaşayabilecek mi? Birtakım kültürlerin değişikliğe karşı kalıcı engeller olduğu argümanına belirgin bir şüphecilikle bakılmalıdır.

İkincisi, İslâm ve Konfüçyusçuluk gibi büyük kültürel gelenekler son derece karmaşık olan fikirler, inançlar, doktrinler, önermeler ve davranışlar modelleridir.

Konfüçyusçuluk da dahil herhangi bir büyük kültürün demokrasiye uygun olan unsurları vardır, tıpkı Protestanlığın ve Katolikliğin demokratik olmayan apaçık unsurları da olduğu gibi. Konfüçyusçu demokrasi şartlarla çelişebilir, fakat, Konfüçyusçu bir toplumdaki demokrasinin de böyle olması gerekmez. Esas mesele İslâm ve Konfüçyusçuluk'daki hangi unsurların demokrasiye uygun olduğu ve bunların nasıl ve hangi şartlar altında bu kültürel geleneklerin demokratik olmayan görüşlerinin yerine geçebileceğidir.

Üçüncüsü tarihsel olarak kültürler durgun değil, dinamiktir. Bir toplumda hâkim olan inançlar ve davranışlar değişir. Devamlılığın

unsurlarını muhafaza ettirirken, bir toplumdaki bir nesil içinde geçerli olan bir kültür, onun bir ya da iki nesil öncesinde olduğundan çok farklı bir biçimde değişebilir. 1950'lerde İspanyol kültürü, tipik olarak geleneksel, otoriter, hiyerarşik, son derece dinî ve şeref ve mevki kökenli olarak açıklanıyordu. 1970'lere ve 1980'lere gelindiğinde, bu kelimelerin İspanyol davranışlarını ve değerlerini açıklamada çok az yerleri kaldı.

Kültürler gelişir ve İspanya'da olduğu gibi, kültürleri değiştiren en önemli güç

genel ikle ekonomik gelişmenin kendisidir.

Ekonomi

Sosyal, ekonomik ve politik fenomenler arasındaki az sayıda ilişki, ekonomik gelişme seviyesiyle demokratik politikaların varlığı arasın-152

daki ilişkiden daha güçlüdür. Çoğu zengin ülke demokratiktir ve çoğu demokratik ülke -Hindistan en dramatik istisnadır- zengindir. Zenginlikle demokrasi arasındaki ilişki, demokrasiye olan geçişlerin, temel olarak ekonomik gelişmenin orta seviyelerinde bulunan ülkelerde ortaya çıkması gerektiğini göstermektedir.

Fakir ülkelerde demokrasi muhtemel değildir; zengin ülkelerde ise genellikle zaten ortaya çıkmıştır. Arada, bir "siyasî geçiş bölgesi" bulunmaktadır: Bu orta ekonomik tabakada bulunan ülkeler, demokrasiye geçmeleri en muhtemel olanlardır ve demokrasiye geçen çoğu ülke bu tabakada bulunacaktır. Ülkeler ekonomik olarak geliştikçe ve geçiş bölgesine girdikçe, demokratizasyon için olumlu görüntüler haline geleceklerdir.

Aslında, üçüncü dalga sırasında otoriterlikten demokrasiye doğru olan değişmeler büyük ölçüde bu geçiş bölgesinde toplandı, özellikle üst seviyelerde. Sonuç gayet açık görünüyor. Yoksulluk demokratik gelişmenin temel -muhtemelen en temel-bir engelidir. Demokrasinin geleceği ekonomik gelişmenin geleceğine bağlıdır.

Ekonomik gelişmeye olan engeller demokrasinin yayılmasına olan engellerdir.

Üçüncü demokratizasyon dalgası, 1950'lerde ve 1960'larda meydana gelen olağanüstü evrensel ekonomik büyüme tarafından ileriye doğru itilmiştir. Bu büyüme devri, 1973-74'de petrol fiyatlarında meydana gelen yükselmelerle sona ermiştir. 1974'le

1990 arasında, dünyadaki demokratizasyon hızlandı, fakat evrensel ekonomik büyüme yavaşladı. Bununla beraber, bölgeler arasındaki büyüme oranlarında önemli değişiklikler vardı. 1970'ler ve 1980'ler boyunca Doğu Asya'daki oranlar yüksek seviyelerde kaldı ve Güney Asya'daki toplam büyüme oranları yükseldi. Öte yandan, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Lâtin Amerika ve Karayipler'deki büyüme oranları 1970'lere doğru gidildikçe keskin bir biçimde azaldı. Sahra'nın altındaki Afrika ülkelerindekiler düştü. Afrika'da kişi başına düşen gayri safi milli hasıla 1970'lerin sonunda durgundu ve 1980'lerde yıllık

%2.2'lik bir orana düştü. Böylece Afrika'da demokratizasyona olan engeller 1980'lerde açıkça büyüdü. 1990'lar için görünen manzaralar ise cesaretlendirici değil. Eğer ekonomik reformlar, borç yardımları ve ekonomik yardımlar gerçekleşse bile, Dünya Bankası yüzyılın geriye kalan kısmında Afrika için kişi başına düşen ortalama yıllık gayrisafi yurtiçi hasıla (GDP) oranındaki 153

büyüme olarak sadece %0.5'lik bir oran öngörmüştür.10 Eğer bu ön tahmin kesinse, Sahra'nın altında kalan Afrika'da demokratizasyona olan engeller yirmibirinci yüzyılda da devam edecektir.

Dünya Bankası, Çin için ve Güney Asya'daki demokratik olmayan ülkeler için yaptığı ekonomik büyüme ön tahminlerinde daha iyimserdi. Bununla beraber, bu ülkelerdeki mevcut düşük refah seviyeleri, yıllık kişi başına yüzde 3 ilâ 5'lik büyüme oranlarıyla bile, demokratizasyona uygun ekonomik koşulların gelmesinin gecikeceği anlamına gelmektedir.

1990'larda demokratizasyon için ekonomik koşulların zaten bulunduğu ya da hızla ortaya çıktığı ülkelerin çoğunluğu Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'dadır. Bu ülkelerin (Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Suudi Arabistan, Irak, İran, Libya, Umman) birçoğunun ekonomisi büyük ölçüde, devlet bürokrasisinin kontrolünü

arttıran petrol ihracatına dayanmaktadır. Doğu Avrupa'daki devlet bürokrasilerinin gücü, petrol ihraç eden ülkelerin gücünden daha fazlaydı. Bu nedenle, bir noktada petrol ihraç eden ülkelerdeki bürokratik güç, Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, dramatik biçimde çökebilir.

1988'de Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'da bulunan diğer devletler arasında, Cezayir şimdiden demokratizasyona yol açan bir seviyeye ulaşmıştı; Suriye yaklaşıyordu; Ürdün, Tunus, Fas, Mısır ve Kuzey Yemen geçiş bölgesinin şimdilik altında bulunuyordu, fakat 1980'lerde hızla büyümüşlerdi. Orta Doğu ekonomileri ve toplumları, kendilerini ayakta tutmak yolunda, çok zengin olacakları ve otoriter idarelerinin çeşitli geleneksel, askerî ve tek parti sistemleri için çok karmaşık olacağı noktaya doğru yaklaşıyorlardı. 1970'lerde ve 1980'lerde dünyayı silip süpüren demokratizasyon dalgası, 1990'larda Orta Doğu ve Kuzey Afrika politikalarına hükmeden özellik olabilir. Sonra da ekonomi ve kültür çatışması

meselesi bir araya gelecektir. Bu ülkelerde ekonomik refah Islâmî değerler ve geleneklerle kesişmeye başladığında ne tür politikalar ortaya çıkabilir?

Çin'de demokratizasyonun engelleri siyasî, ekonomik ve kültüreldir; Afrika'da büyük ölçüde ekonomiktir ve Doğu Asya'nın gelişmekte

10. World Bank, World Development Repon 1990 (New York: Oxford University Press, 1990)/, 8-11, 16, 160; and Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Grou/th (Washington: World Bank, 1990).

olan ülkelerinde ve birçok İslâm ülkesinde, temel olarak kültüreldir. EkonomikGelişme ve Siyasî Liderler

Tarih hem iyimserlerin hem de kötümserlerin demokrasi hakkında yanıldığını

göstermiştir. Muhtemelen gelecekteki olaylar da bunu yapacaktır. Birçok toplumda demokrasinin yayılmasına mani olan aşılması zor engeller vardır. Üçüncü

dalga, yani yirminci yüzyılın sonlarında oluşan "evrensel demokratik devrim"

sonsuza kadar sürmeyecektir. Bunu, bir üçüncü ters yönde dalga oluşturan yeni bir otoriter-lik dalgası izleyebilir. Bununla beraber, bu, yirmibirinci yüzyılın herhangi bir zamanında oluşacak dördüncü bir demokratizasyon dalgasını

önlemeyecektir. Geçmişin kayıtlarına bakıp karar verirsek, gelecekte demokrasinin kuvvetlenmesini ve yayılmasını etkileyecek iki kesin faktör, ekonomik gelişme ve siyasî gelişme olacaktır.

Birçok toplum, fakir kaldıkça, demokrasi olmadan yaşamaya devam edecektir.

Bununla beraber, yoksulluk kaçınılmaz değildir. Geçmişte Güney Kore gibi, ekonomik geriliğin bataklığına gömülmüş farzedilen ülkeler süratli bir refah elde ederek dünyayı şaşırtmışlardır. 1980'lerde, ekonomik büyümenin yollarını

geliştirme konusunda kalkınmacı ekonomistler arasında yeni bir fikir birliği ortaya çıktı. 1980'lerin fikir birliği, 1950'ler ve 1960'larda ekonomistler arasında geçerli olan çok daha farklı bir fikir birliğinden daha uzun süreli ve verimli olabilir veya olmayabilir. Bununla beraber, neo-Ortodoksluğun çağdaş biçimi şimdiden birçok ülkede önemli sonuçlar üretmiş görünmektedir.

Ancak umutlarımızı dikkatle yatıştırmamızı gerektiren iki sebep vardır. Birincisi, çok sonraları ekonomik kalkınma içine girecek ülkeler için -büyük ölçüde Afrika kastediliyor- ekonomik gelişme, doğal olarak daha önceleri kalkınanlardan daha da zor olabilir, çünkü

geri kalmışlığın avantajları, zengin ve fakir ülkeler arasında gittikçe büyüyen ve tarihte daha önce görülmemiş bir uçurumla, daha önemli bir hale gelmektedir. İkincisi, zengin, enformasyonun hâkim olduğu ve teknoloji tabanlı ülkelerde, yeni otoriterlik biçimleri ortaya çıkabilir. Eğer bunlar gibi aksi olasılıklar gerçekleşmezse, ekonomik gelişme, otoriter siyasî sistemlerin yerlerini demokratik olanlarla adım adım değiş-155

tirmeleri için gereken şartları oluşturacaktır. Zaman demokrasinin yanındadır.

Ekonomik gelişme demokrasiyi mümkün kılar; siyasî liderlik onu gerçekleştirir.

Oluşacak demokrasilerde gelecekte yer alacak siyasî seçkinlerin, en azından, demokrasinin kendi toplumları ve kendileri için en az kötü olan yönetim biçimi olduğuna inanmaları gerekecektir. Ayrıca kaçınılmaz olarak kendi çabalarını

baltalamaya çalışacak olan radikal muhaliflerle ve otoriter tutucularla karşı

karşıya gelirken, demokrasiyi gerçekleştirecek yeteneklere de ihtiyaçları

olacaktır. Demokrasi dünyada ve tek tek ülkelerde, iktidar gücünü ellerinde bulunduranların onu yaymak istedikleri yere kadar yayılacaktır. Tocqueville'in Amerika'daki modern demokrasinin çıkışını incelemesinden birbuçuk yüzyıl sonra, ardarda gelen demokrasi dalgaları, diktatörlüğün sahillerini dövmüştür. Yükselen bir ekonomik gelişme akımıyla yüzdürülerek, her dalga kendinden önce gelenden daha ileri gitmiş ve daha az geri çekilmiştir. Diğer bir deyişle tarih, düz bir rotada seyretmez, fakat yetenekli ve kararlı liderler dümendeyken, daima ileriye doğru hareket eder.

Journal ofDemocracy, Baharl991.

Yeni Forum, Ocak 1992, ss. 9-19.

Sosyal ve Siyasal Teori, (der. Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, ss. 129-148.

Makalenin Ergün Özbudun tarafından yapılan bir tercümesi için bkz.

Demokrasinin Küresel Yükselişi (der.L.Diamond-M.Plattner), Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, ss. 31-52

156

ABD ULUSAL ÇIKARLARINI YİTİRİRKEN

Samuel HUNTINGTON

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana geçen yıllara belirsizlik, gerginlik ve Amerikan ulusal çıkarları üzerine yapılan ve kafaları karıştıran tartışmalar hakim olmaya devam ediyor. Bu zihin bulanıklığı, Soğuk Savaş sonrası dönemi dünyasının karmaşıklığından ileri geliyor. Yeni dünya düzeni üzerine sayısız yorum yapılıyor.

Tarihin, zengin ve yoksul ülkeler arasında iki kutuplu çatışmaların sonunun geldiği, etnik çatışmaların çoğalarak anarşiye dönüşeceği, uygarlıkların çatışacağı, bütünleşmeye ve bölünmeye yönelik eğilimlerin karşı karşıya geleceği ileri sürülenler arasında. Yeni dünya, tüm bu yorumları içinde barındırıyor ve bu nedenle de Amerikan çıkarlarının yeni dünya düzenindeki rolünü belirlemek giderek güçleşiyor. Ancak akılları karıştıran yalnızca bu değil. Ulusal çıkarı tanımlamak için sarfedilen çabalar, öncelikle çıkarları tanımlanacak ülkenin doğasını anlamayı gerektiriyor. Ulusal çıkar, ulusal kimlikten geliyor.

Çıkarlarımızın ne olduğunu öğrenmeden önce kim olduğumuzu bilmeliyiz.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Amerikan toplumundaki sosyal, entel ektüel ve nüfusla ilgili değişimler Amerikan kimliğinin geçerliliğini sorgulamamıza yol açtı.

Geçmişe baktığımızda Amerikan kimliğinin iki önemli bileşeni olduğunu görüyoruz: Amerikan kültürü ve Amerikan inanışı. İlki Kuzey Avrupalı ve Hristiyan, ama her şeyden önce İngiliz ve Protestan

157

olan ataların beraberinde getirdiği kurumlar ve değerlerden oluşuyordu. Bu kültür, İngiliz dilini ve kilise -devlet ilişkileriyle bireyin toplum içindeki yerini belirleyen gelenekleri içeriyordu. Amerikan kimliğinin ikinci bileşeni ise Amerikan liderlerinin kuruluş metinlerinde

açıkça ifade ettiği evrensel düşünce ve ilkelerden oluşuyordu: Özgürlük, eşitlik, demokrasi, anayasacılık, liberalizm, sınırlı hükümet ve özel girişim.

/

Soğuk Savaş'in sona ermesi ve Amerikan toplumundaki sosyal, entelektüel ve nüfusla ilgili değişimler Amerikan kimliğinin bu her iki bileşeninin geçerliliğini sorgulamamıza yol açtı. Yeni dünya düzeniyle birlikte kendilerini güvencede hissedecekleri bir ulusal kimlik duygusundan yoksun kalan Amerikalılar, ulusal çıkarlarını belirleyemez hale geldi ve bunun bir sonucu olarak Amerikan dış politikasını ulıis-altı ticari çıkarlarla ulus aşırı ve ulusal olmayan etnik çıkarlar yönetmeye başladı.

Ötekinin Yitirilişi

Amerika'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyadaki rolüne ilişkin en çok sorulan sorulardan biri şudur: "Soğuk Savaş olmadan ABD ne yapacak?" Çünkü Amerikalılar, en baştan beri ulusal kimliklerini hep istenmeyen ötekinin karşıtlığı üzerine inşâ ettiler. 19. yüzyılın sonuna kadar ABD, kendisini Avrupa'nın karşıtı olarak tanımladı. Avrupa, geçmişi temsil ediyordu: Köhne, özgür ve eşit olmayan, feodal karakterde, monarşik ve sömürgeci. Oysa ABD, tam tersine geleceği simgeliyordu: ilerlemeci, özgür, eşit ve cumhuriyetçi. 20. yüzyılda ABD, dünya sahnesinde belirdi ve giderek kendini Avrupa'nın karşı tezi olarak görmekten sıyrılarak önce imparator, ardından Nazi Almanya'sı tarafından tehdit edilen Avrupa-Amerika uygarlığının lideri olarak görmeye başladı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, kendisini Sovyetler Birliği ve dünyadaki diğer komünist ülkelere karşı demokratik ve özgür dünyanın lideri olarak tanımladı. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD, dış politikada birçok hedefin peşinde koştu. Ancak tüm bu hedeflerin üstünde yer alan ulusal amaç tekti: Komünizmi altetmek. 40 yıl boyunca Amerikan diplomasisi bu nihaî hedefin çevresinde döndü.

Soğuk Savaş, Amerikan halkı ile yönetimi arasında ortak bir kimliğin oluşmasını

sağlamıştı. Ancak savaşın sona ermesi, bu kimliği zayıflatacak ya da en azından

değişmesine yol açacak. Bir olasılık, Amerikan ulusal kimliği ve birliğinin kurumsal ifadesi olan federal yönetime karşı muhalif hareketlerin doğması. Ancak, federal yönetim ülkeyi ciddi bir dış tehdidin varlığına karşı korumaya devam ederken aşırı

ulusçular federal binaları bombalayabilir mi? Geçmişte bombalı saldırılar genel ikle ABD düşmanı yabancıların işi olarak nitelendirilirdi ve birçok kişi Oklahoma City'deki bombalı saldırının yeni bir düşman'ın, Müslüman teröristlerin marifeti olduğu kanısındaydı. Halbuki bombalı saldırı, bir ölçüde Amerikalıların alışageldiği bir düşmandan yoksun kalmasının sonucuydu.

Heterojen, çokkültürlü, etnik ve ırksal ayrıma dayalı iç dinamikleriyle ABD, bütünlüğünü koruyabilmek için düşmana diğer ülkelerden daha çok ihtiyaç

duyuyor. M.Ö84'te, Romalılar Mitridates'i yenip o günkü sınırlarıyla tüm dünyayı

fethettikten sonra Sulla şu soruyu sormuştu: "Artık yenecek düşman kalmadı, peki cumhuriyetin kaderi ne olacak?" Cevap gelmekte gecikmedi ve cumhuriyet birkaç yıl içinde yıkıldı. ABD'yi de benzeri bir akibet bekliyor.

Amerikan toplumunun birbiriyle etkileşim içinde bulunan iki unsuru, Soğuk Savaş'ın bitişinin yarattığı yıkıcı etkilere tuz biber oluyor. Bu iki unsurdan ilki göç kaynakları ve sahasındaki değişimler. İkincisi ise çokkültürlülüğün doğuşu.

Doğum oranı hayli yüksek olan bazı göçmen gruplarla birlikte ABD'nin ırksal, dinî

ve etnik görünümün gitgide değişime uğruyor. Çokkültürlülük ve çeşitlilik ideolojileri de bu değişimi güçlendiriyor ve meşru hale getiriyor. Bu ideolojiler, ABD'de ortak bir kültürün varlığını reddederek ırksal, etnik ve diğer ulus-altı

kültürel kimliklerin ve gruplaşmaların prim yapmasına yol açıyor. Bunlar, kişisel hakların yerine ırk, etnik, cinsiyet gibi kıstaslara göre belirlenen grup haklarını

koyarak Amerikan İnanışı'nın en merkezi unsurunu da sorguluyorlar. Sonuçta etnik kimlikler, ulusal kimlikten daha anlamlı bulunuyor ve daha çok ilgi görüyor.

Amerikalılar kendilerini bir arada tutan ulusal gücün kaynağında özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerlerin yattığını düşünüyordu bugüne dek.

Eğer ABD tamamen çokkültürlü bir ülke haline gelirse Amerikan

159

kimliği ve birliği, siyasî ideolojide süregiden konsensüse bağımlı hale gelecektir.

Amerikalılar kendilerini bir arada tutan ulusal gücün kaynağında özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerlerin yattığını düşünüyordu bugüne dek. Myrdal'ın belirttiği gibi bu ideoloji, "muhteşem ve bölünmez ulus yapısının çimentosu"ydu.

Ancak temelde ortak bir kültür olmadıktan sonra bu ilkeler, ulusal birlik için yetersiz kalacaktır.

Etnik Çıkarların Belirleyiciliği

ABD'nin ulusal çıkarlarını yitirmesi gücünü tamamen kaybettiği anlamına gelmiyor elbette. ABD, hâlâ tüm dünyaya müdahale edecek güce sahip, ancak bu müdahalesi artık ulusal çıkarlardan çok ticari ve etnik çıkarlar üzerine kurulu.

ABD'nin dünya üzerindeki rolünü ekonomik ve etnik tikelcilik belirliyor. Soğuk Savaş döneminde ulusal amaca hizmet etmesi için yaratılan siyasî, ekonomik, askerî güçler ve kurumlar, bugün ulus - altı, ulus aşırı ve ulusal olmayan amaçlara hizmet etmek için teşvik ediliyor ve yeniden düzenleniyor. Ve insanlar giderek dış

politikanın bu amaçlara uygun şekillenmesi gerektiğine inanıyor. Ulusal çıkarların yerini ticari ve etnik çıkarların alması, dış politikanın iç politikadan farksızlaşmasına yol açıyor.

Bugün ABD'nin dış politikasını anlayabilmek için birbiriyle yarışan devletlerin yer aldığı bir dünyada bulunan Amerikan devletinin çıkarlarından ziyade ABD'nin iç

politikasında süregiden ekonomik ve etnik çıkarların oyununu incelemek gerekiyor.

Benzeri kolektif oluşumlarla ilişki içinde olan ABD'nin çıkar sağlamak için bilinçli olarak bazı eylemler tasarlaması anlamına

gelen dış politika, yavaşça ancak duraksız bir şekilde ortadan kalkıyor.

Çin: ABD'nin Yeni Düşmanı

Amerikan dış politikası, giderek ticari ve etnik çıkarların ön plana çıktığı

partikülarist bir dış politikaya dönüşüyor. Soğuk Savaş döneminde ulusal çıkarlara hizmet etmesi için genel eştirilen kurumlar, ticari etnik çıkarlara hizmet etmek için yeniden yönlendiriliyor. Bu gelişmeler, Clinton yönetiminin neredeyse dışlayıcılığa varan iç politika anlayışıyla daha da besleniyor, ancak bu gelişmelerin kökeni daha çok

160

ABD'nin iç ve dış bağlamda geçirdiği değişimlere ve Amerikan ulusal kimliği kavramlarının değişmesine dayanıyor.

Yakın gelecekte Çin, ABD'nin yeni düşmanı olacak. Ancak ABD'de yeni bir ulusal kimlik duygusu ve ortak bir amaç yaratacak olan Çin tehdidi, henüz o kadar da yakın gözükmüyor. Amerikalıların gözünde bu tehdidin ciddiyeti, Çin egemenliğinin ABD'nin Doğu Asya'daki çıkarlarını tehlikeye atmasına bağlı. Öte yandan güçlü

bir ulusal kimlik duygusunu yeniden yaşamak ABD'deki çeşitlilik ve çok-kültürlülük kültlerine de darbe vuracaktır.

Tikelciliğin yerleşmesiyle Amerikan halkı, her şeyin üstünde tutulan, ticari ve etnik anlayışların hakimiyetine öncülük eden yeni ulusal çıkarlara teslim olacaktır.

Bugün anketlerin gösterdiği gibi Amerikan halkının çoğunluğu ABD müttefiki ülkelerin savunmasına destek vermesi, güçsüz ulusların saldırılara karşı

korunması, insan hakları ve demokrasinin yaygınlaştırılması veya Üçüncü Dünya'da ekonomik ve toplumsal gelişimin sağlanması gibi konularda isteksiz bir tutum sergiliyor.

Tikelciliğe alternatif olarak ulusal olmayan, ulus-altı ve ulus aşırı tikelci çıkarların hizmetinde yoldan çıkan Amerikan gücünü sınırlandırmayı amaçlayan bir kısıtlama ve yeniden kurma politikası önerilebilir. Ulusal çıkar, ulusal kısıtlamadır ve öyle görünüyor ki Amerikalılar tarih boyunca yalnızca ulusal çıkarlarını desteklemekte istekli davranmışlardır. Dış politika seçkinleri gücünü, gelecekteki

ulusal çıkarlarını korumak için ABD'nin dünya üzerindeki müdahalesini kısıtlayacak planlar tasarlamaya harcamalıdır.

Soğuk Savaş'ın bitişinden on yıl sonra ABD'nin gücüyle ilgili bir paradoksun hâlâ
süregeldiğini görüyoruz. Bir yandan ABD dünyadaki tek süper güç olarak varlığını
koruyor. Öte yandan ABD'nin dünya üzerindeki etkisi giderek azalıyor. Küçük-büyük, zengin-yoksul, dost-düşman, demokratik politikacılarının göz boyamalarına veya tehditlerine karşı koyabilecek güce sahip görünüyor. Yaptırım, müdahale, insan hakları, kitle imha silahlarının üretilmesi, barışı kalıcı kılma ve diğer konularda yabancı yönetimlerin yetkileri, ABD'nin taleplerini nazikçe dinliyor, hatta kimi zaman ileri sürülen fikirleri benimsiyorlar, ancak sonuçta sessizce kendi yollarına gidiyorlar.

ABD'nin iktidarının genişlemesiyle dünya üzerindeki Amerikan müdahalesinin etkisini yitirmesi arasında giderek büyüyen bu uçurum nasıl açıklanabilir? İlk olarak bu uçurum, federal yönetimin gücünün ülkenin zenginlikleriyle karşılaştırılmasından, ileri geliyor. ABD, tarihi boyunca güçsüz bir yönetimi olan güçlü bir ülkeydi. İlk başta ordu olmak üzere Amerikan gücünün kanıtı olarak gösterilenlerin federal yönetimin denetimi altına girmesi kolay değil, ikinci olarak Amerikan gücü değişken bir doğaya sahip. ABD, şu anda dünyanın hâkimi ve ilerde de böyle olacak. Ancak bu egemen rolün doğası diğer egemen devletlerde olduğu gibi zamanla değişime uğruyor. Birinci safhada egemen devletlerin etkisi, elindekileri harcamak için sarf ettiği güçten ileri geliyor. Egemen devlet, askerî
gücünü, ekonomik yatırımlarını, diplomat ve bürokratlarını öbür ülkelere yayıyor; ardından bu toprakları ve halkını doğrudan veya doğrudan olmayan yöntemlerle denetimi altına alıyor. İkinci safhada ise egemen devlet, artık çaba harcamıyor ancak karşısındaki devleti(leri) etkilemeye çalışıyor.

ABD'de bir egemen güç olarak birinci safhasında diğer ülkelerdeki yönetim kararlarını, seçimleri ve siyasî sonuçları etkilemek için milyarlarca dolar harcadı.

Ancak bu denge, bugün tersine dönmüş durumda. Yabancı hükümetleri etkilemek için yürütülen Amerikan faaliyetleri giderek azalıyor. Ancak bu kez tam tersine yabancı kurumlar Amerikan karar alma mekanizmalarını etkilemek için kolları

sıvıyor. Suudi Arabistan, Kanada, Güney Kore, Tayvan, Meksika, İsrail, Almanya, Filipinler ve Çin'in de içinde bulunduğu diğer ülkelerin yönetimleri Amerikan karar alma mekanizmalarını etkilemek için devasa meblağlar harcadı şimdiye dek. Ve bu ülkeler, dikkatlerini göreceli olarak güçlü olan Dışişleri Bakanlığı'nda değil, ABD'nin olağanüstü yetkilerle donatılmış yasama organında yoğunlaştırmak gerektiğini de kısa zamanda öğrendiler.

Foreign Affairs, Eylül-Ekim 1997, Radikal, 12.01.1998, çeviren: Gülüm Şener, 162

SAMUEL HUNTİNGTON'IN TÜRKİYE'DE VERDİĞİ KONFERANS*

Sayın Başkan, Türk Sermaye Piyasası Kurulu'nun sayın üyeleri, bayanlar ve baylar, bugün sizinle birlikte burada olmaktan mutluluk ve onur duyuyorum.

Eşim ve ben Türkiye'ye ilk defa 23 yıl önce gelmiştik, o tarihten sonra ben yine Türkiye'ye geldim, ama eşim bir daha ülkenize gelememişti. Bugün ikimizin yine beraber burada olmamız, bu ziyaretimize daha özel bir anlam katmaktadır.

Bu akşam, demokrasi ve kalkınma hakkında konuşmam istenildi, bunu yapacağım ve küresel tecrübeler üzerine kurulu bazı genelleştirmeler ortaya koyacağım. Son tahlilde olsa bile, toplumun ekonomik kalkınma ve siyasal demokratikleşme seviyesinde, öne çıkan kültürünün kesin bir belirleyici olduğuna inanmaktayım. Ve değerlendirmelerimi, bu konuda Türkiye'ye özel atıfta bulunan bazı gözlemlerimle tamamlayacağım. Demokrasi ve kalkınma derken ne demek istiyoruz sorusuyla başlıyoruz. İnsanlar, demokrasiyi genellikle çok geniş bir yorumla ele alırlar ve onu adil, eşitlikçi, katılımcı, hoşgörülü bir toplum ve sorumlu, reflekse sahip bir devletle tanımlarlar.

Ancak, demokrasiye çok geniş bir açıdan bakmak, toplumun diğer başarıları ile demokrasi arasındaki ilişkiyi tartışmayı ve bu ilişkiyi ele almayı imkânsız kılmaktadır. Eğer demokrasi ve demokratikleşmeyi bir

Sermaye Piyasası Kurulu, 1997.

163

tarafta, ekonomik kalkınmayı diğer tarafta ele alırsak, bu akşamki konumuzu anlatmamız tamamen imkansızlaşır. Gerçekten önemli olan bu sorularla başa çıkabilmemiz için, demokrasiyi daha dar, siyasal ve kurumsal anlamda tanımlamamız gerektiğine inanıyorum. Bana göre , demokrasinin anahtar kurumu, yarışmaya açık seçimlerle liderlerin seçilmesidir. Bir ülke, üst seviye ortak karar vericilerini, ne kadar bütün partilerin ve adayların özgürce yarıştığı ve kadın erkek reşit nüfusun tamamının oy kullanabildiği, adil, dürüst ve belirli aralıklarla yapılan seçimlerle seçebiliyorsa, o kadar demokratiktir. Demokratik idare sahtekâr, yolsuzluklara bulaşmış, etkisiz, refleksiz ve adaletsiz olabilir ve hatta çok kötü, zarar verici politikalar izleyebilir, ancak sonuç olarak, eğer liderleri seçilmişse ve onlar yeni bir seçim için hazırlarsa, hâlâ demokratik sayılır. Bazen adil idareler de, demokratik sayılmayabilirler. Zannediyorum bu durum, Türkiye bazı diğer demokratik idareler tarafından suçlandığı için veya seçilmiş

hükümetler kötü olarak algılandıkları ve asker tarafından idareden uzaklaştırıldıkları için, bir çoğunuz tarafından iyi anlaşılmaktadır. Kalkınma kavramı da birçok tanımlamaya sahip, tartışmalı bir kavramdır. Ben sadece üçten dörde gibi ekonomik büyüme kavramlarını ve onunla en yakın bağlantılı

endüstrileşme, şehirleşme, meslek farklılaşması ve daha karmaşık daha fazla hizmet sektörü merkezli ekonominin doğumu gibi kavramları kullanacağım.

Kalkınmayı tartışırken, gayri safi millî hasıla büyüme oranı veya kişi başına gayri safi millî hasıla büyüme oranı ile ölçülen kalkınma süreci ile genel ikle kişi başına düşen gayri safi millî hasıla seviyesi ile ölçülen ekonomik kalkınma seviyesini birbirinden ayırmamız gerekir. Rakamsal oranlar ve varılan seviyeler arasında yapılması gereken ayrım gerçekten çok önemlidir, buna inanıyorum çünkü, yüksek ekonomik büyüme oranları sık sık yüksek ekonomik kalkınma seviyelerinden farklı

sonuçlara varmaktadır. Demokratikleşme ve ekonomik büyüme son yirmi - otuz yılda küresel fenomen oldu. Fakat bunlar eşit bir şekilde paylaşılmadı. Bazı

ülkeler demokratikleşti, bazıları ekonomik olarak hızla büyüdüler, çok azı ikisini birden gerçekleştirebilirken çoğu ikisini de gerçekleştiremediler. Soru, farklı

değişim temayüllerinin nasıl açıklanabileceğidir. Daha özelleştirirsek, demokrasi ile ekonomik kalkınma, demokratikleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki nedir? Demokrasi ekonomik büyümeye yardımcı olmakta mıdır, ekono-164

mik büyüme demokrasinin seviyesini yükseltmekte midir? Bu sorunlar yoğun araştırmalara ve iktisatçılar ile siyasal bilimciler arasında büyük tartışmalara konu oldu. Yine de, bunların çalışmalarından bazı genellemeler ortaya çıktı.

Birincisinin herkesçe anlaşılabileceğini düşünüyorum, Singapur hariç bütün zengin ülkeler demokratiktir; Hindistan ve diğer birkaç ülke hariç bütün fakir ülkeler demokrasiye sahip değildir. Orta seviyede ekonomik kalkınma gerçekleştirmiş

ülkelerin bazıları demokratik, bazıları değildir. Refah ve demokrasi arasındaki bu doğrusal ilişki son asrın ürünüdür. 18. yüzyılda, Rousseau ve Montesqueu'nun da yazdığı gibi, İsviçre benzeri var olan çok az sayıdaki cumhuriyetlerin hepsi fakirdi. Fakat refah seviyesi en yüksek ülkeler, Fransa gibi, katı monarşilere sahiptiler. Bu yüzyıldaki, ekonomik kalkınma ve demokrasi arasındaki bağlantı değerli Amerikan sosyolog S. Martin Lipset tarafından neredeyse 40 yıl önceye ortaya konuldu, ve bu çalışma çok sayıda ve daha rafine çalışmalarla geliştirildi. Ancak bu bağlantı, bildiğimiz gibi, hiçbir iddiayı

doğrulamıyor. Hâlâ bu sorulara bir cevap bulabilmiş değiliz. Ekonomik büyüme demokrasiyi geliştirir mi veya demokrasi ekonomik büyümeye katkıda bulunur mu veya bu ikisi de bir başka faktörün ürünü mü? İddialara dönünce, benim de ağırlıklı olarak kabul gördüğüne inandığım taraf, ekonomik büyümenin demokratikleşme üzerinde pozitif etkisinin olduğudur. Kısaca, eğer demokrasi üretmek istiyorsanız ekonomik büyümeyi çok ciddi bir şekilde desteklemelisiniz.

Bu ilişki için birkaç sebep vardır, birincisi; ekonomik büyüme, yüksek seviyede şehirleşme, daha iyi eğitim ve meslek yapısında ciddi bir değişim, fakirlikte ve köylülükte düşüş ve orta sınıfın ve kentli çalışanlar sınıfının gelişmesiyle gerçekleşmektedir. Bu yapıya

sahip insanlar, kendilerini etkileyen politikalar üzerinde seslerini duyurmakta, ve daha yüksek eğitim seviyesine ulaştıklarından, sendikalar, siyasî partiler ile sivil toplum örgütleri kurarak ve kurulan bu örgütleri destekleyerek etkilerini artırabilme gücüne sahip olmaktadırlar. İkincisi, ekonomik büyüme yine toplumun grupları arasında dağıtılacak daha fazla kamusal ve özel kaynaklar yaratmaktadır. Politikalar biraz sıfır toplam oyunu (zero sum game) halini almakta, böylece anlaşma ve hoşgörüyü teşvik etmektedir. Üçüncüsü, ekonomik büyüme, devletlerin çok zor kontrol edebileceği veya otoriter ekonomilerde de gördüğümüz gibi, devletin ancak ekonomik durgunluk paha-165

sına kontrolü elinde tutabileceği daha karmaşık bir ekonomi ortaya çıkarmaktadır. Dördüncüsü, ekonomik büyüme ve devlet kontrolünün hafifletilmesinin sonucu, hükümetin dışında, sermaye, teknoloji ve iletişim alanlarında kurulan özel şirket hâkimiyetlerinin getirdiği bağımsız güç merkezleri doğmaktadır.

Bu değerleri elinde tutan burjuvazi, birzamanlar burjuvaların güç kullanabildiği bir sistemdi, bu sistem askerî bir grubun, bir politbüro-nun veya bir diktatör ve onun bağlılarının baskın olmadığı bir sistemdi. Bağımsız burjuva veya kapitalist sınıfın varlığı demokrasi için bir ön şarttır. Son olarak, hızlı ekonomik büyüme kısa dönemde gelir dağılımında adaletsizliklere sebep olmaktadır, fakat uzun vadede gelir dağılımının daha adil dağılımını gerçekleştirir. Refah seviyesi yüksek ülkeler, daha fakir ülkelerden daha fazla ekonomik eşitliğe sahiptir. Demokrasi ancak diktatörlüklerde gerçekleştirilebilecek tam ekonomik eşitlikle uyumlu olmadığı gibi, refah seviyesi ve gelir arasında doğacak çok büyük ekonomik eşitsizliklerle de uyumlu değildir. Ekonomik büyüme eninde sonunda toplumlardaki bu eşitsizlikleri azaltır, ve böylece demokrasinin doğuşunu kolaylaştırır. Ekonomik büyümenin demokratikleşme üzerindeki bu pozitif etkisinin sonucu olarak, benim üçüncü dalga olarak adlandırdığım bir geçiş dönemini tanımlayabiliriz; ülkeler ekonomik olarak büyüyüp, ekonomik kalkınmanın orta dönemlerine girdiklerinde politik sistemlerini daha fazla açma ve demokratikleşme baskıları artar. Bu geçişin yaşandığı çoğu ülke son 20 yılda bu sürecin içine girmişlerdir. Eğer ekonomik büyüme ve yüksek seviyeli ekonomik kalkınma demokrasiyi geliştiriyorsa tersi bir bağlantı

hakkında ne söylenebilir? Demokratik idareler, ekonomik kalkınmayı otoriter idarelerden daha fazla desteklerler. Bu hüküm, daha önce ortaya koyduğum iddiaya aykırı olarak, çok tartışılmaktadır. Bir çoğu otoriter sistemlerin ekonomik büyümeyi daha iyi gerçekleştirdiklerini iddia etmektedirler.

Örneğin Filipinler'in yavaş ekonomik büyümesini kıyaslarken, onlara The Huan Yu'dan alıntıladığım bir cümleyi aktardım; "Demokrasinin kalkınmaya götürdüğüne inanmıyorum, bir ülkenin ihtiyaç duyduğu şey daha disiplinli bir demokrasidir."

Aşırı demokrasi kalkınmayı zorlaştıran disiplinsiz ve karışık bir idareye neden olabilir. Rusya'dan Afrika'ya, birçok kalkınmakta olan ülkelerden insanlar aynı

meyanda ülkelerinin neye ihtiyacı olduğunu söylemektedirler. Ülkelerinin eko-166

nomik büyümesini sağlayacak disiplin ve doğru ekonomik politikaları uygulayacak bir Lie Van Yong veya bir Pinochet. Otoriter idarelerin demokratiklerin karşılaştığı aynı popülist baskılara hedef olmayacağı ve tüketimin üzerinde bir yatırımı gerçekleştirebileceği, kaynakları daha etkin dağıtmak için ücretleri aşağıda tutabileceği ve demokratik idarelerin yapamayacağı yollarla yabancı

sermayeyi ülkeye getirebilecekleri iddia edilmektedir. Ve bu kişiler iki komünist devin gelişmeleri arasındaki dramatik karşıtlığı ortaya koymaktadırlar. Rusya siyasî açıklığı -Glasnost'u hedefledi, fakat ondan sonra kaos ve ekonomik durgunlukla harap oldu. Çin ise otoriter hükümetini koruyarak kapitalizmi destekledi ve çok hızlı bir ekonomik kalkınma sağladı.

Demokratik idarelerin otoriter olanlardan daha etkin bir şekilde ekonomik büyüme gerçekleştireceği karşı iddiası, özellikle sanki bunu kendi çıkış sebebi imiş gibi kabul eden "The Economist" dergisi tarafından hararetle savunulmaktadır. Bunlar, diktatörlerin devlet kontrolünü ekonomik kalkınmayı

desteklemek için değil kendilerini zenginleştirmek için kullanacaklarını ve otoriter devletlerin kolayca yağmacı devlete dönüşebileceklerini iddia etmektedirler.

Ekonomik büyüme için mülkiyetin korunması şarttır ve bir otoriter idare yatırımı

teşvik edecek bir istikrarlı hukuk düzenini garanti edemez. Özel bazı çıkar grupları demokratik sistemlerde olduğu gibi otoriter olanlarda da önemli oyuncular haline gelebilirler. Ayrıca, demokratik idarelerin ücretler ve tüketim artışlarında popülist baskılara açık olmaları, artan üretim için talep yaratacaktır.

Bunlar, ekonomik büyüme bağlamında demokrasinin otoriter rejimlerden daha iyi olup olmayacağına yönelik bazı iddialardır. Fakat, kanıtlar hakkında ne söylenebilir? Bu tartışmanın iki açısından yapılacak çalışmalarla açıklanabilir.

Ancak, en ciddi ve dikkatli yapılan ve yüzün üzerinde ülkeyi kapsayan ve 20 - 30

yıl süren araştırmalar genel ikle aynı sonuca varmaktadırlar.

Buldukları, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde küçük, önemsiz bir negatif etkisi olduğudur. Daha da ötesi, idarenin yapısının ekonomik büyümeyi etkileyen önemli faktörlerden biri olmadığıdır. Kısaca siyaset veya en azından siyasî

sistemler bir fark yaratmamaktadır. Bir siyaset bilimcisi olarak siyasetin hiçbir değerinin olmadığına kim inanabilir, bu sonuçtan dehşete düştüm. Hepimizin iyi bildiği gibi, siyasî farklar, ekonomik çıktılar bağlamında önemli farklılıklara sebep 167

olur. Ve benim için soru, neden bu farklılıkların hiçbiri ülkelerin bütün rakamlarının incelendiği bu kapsamlı, istatistiki çalışmalarda kendilerini göstermediği olmuştur. Bulduğum cevap çok basitti; demokratik ülkeler hükümetleri adil ve özgür seçimlerle seçilen ülkelerdir. Ancak otoriter idare bütün diğer idareleri, komünist sistemleri, parti devletleri, askerî rejimleri, katı

monarşileri, oligarşileri, baskıcı diktatörlükleri, ve çeşitli baskıcı rejimleri ve bunların çeşitli kombinasyonlarını kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, demokratik olmayan sistemlerin arasındaki farklar, demokratik olanlarla var olan farklar kadar büyüktür. Kuzey Kore, Singapur, Iran, Zaire, Burma idareleri demokratik olmamaktan başka ne gibi ortak yana sahiptirler.

Eğer otoriter sistemler arasındaki farklar büyükse, ekonomik performansları

arasındaki farkların da büyük olması beklenebilir. Açıkça görülüyor ki; Güney Kore, Tayvan, Singapur, Deng'in yönetimindeki Çin, generallerin yönettiği Brezilya, Şah yönetimindeki İran, Franko

yönetimindeki ispanya, Pinochet'nin idare ettiği Şili, on veya daha fazla yıl iki basamaklı rakamlara ulaşan muhteşem ekonomik büyüme oranlarına ulaşmışlardır. Diğer otoriter rejimler, Afrika ülkelerinin çoğu, Arap ülkelerinin büyük bir kısmı, ekonomik felâketlere sebep olmuşlardır. Kısaca, bir ülkenin demokratik olmayan bir idare şekline sahip olduğunu bilseniz de, ekonomik büyüme oranlarını tahmin etmeniz mümkün değildir. Ancak, bu durum demokratik idareler için geçerli değildir. Demokratik ülkelerin ekonomik büyüme oranları kabaca tahmin edilebilir. 1950 ve 60'larda, Japonya dışında hiçbir demokratik ülke, anlamlı sayılabilecek yıllar boyunca yüzde 9-10 büyüme oranları tutturamamıştır. Halbuki, biraz önce de hatırlattığım gibi, önemli sayıda otoriter rejim bunu başardı. Diğer taraftan, yine, çok az sayıda demokratik idare ekonomik durgunluk felâketine sebep olmuşlardır. Demokratik idarelerin ekonomik büyümeleri yıllık yüzde 2 ve 5 arasında orta büyüme oranlarında takılıp kalmıştır. Akşam yemeğinden hemen önce bana, son on yıl boyunca Türkiye'nin büyüme oranının ortalama yüzde 4 civarında olduğunu söylediler. Demokratik idaresiyle Türkiye'de tam beklediğim de buydu. Ve herhangi birisi bu bağlantının çok normal olduğunu düşünebilir. Bir taraftan, demokratik idareler otoriter idarelerin yüksek büyüme oranları sağlamak amacıyla başarıyla uyguladıkları gibi, Doğu Asya tipi ekonomik politikaları

168

uygulamakta engellerle karşılaşmaktadırlar. Diğer taraftan, demokratik idareler derin ve ağır ekonomik felâketlere de izin vermemektedirler. Eğer o doğrultuda bir gidiş olursa, görevi bırakmak zorunda kalırlar ve yeni bir hükümet gelir ve seleflerinin izlediği yanlış politikaları değiştirerek kötüye gidişi durdururlar.

Harvard'dan arkadaşım, değerli iktisatçı Marty Hassen'in de işaret ettiği gibi, Komünist Çin büyük açlıklara maruz kalırken, bağımsızlığını kazandığından beri Hindistan böyle bir tecrübe yaşamamıştır, gerçekten Komünist Çin 50'lerin sonu 60'ların başında insanlık tarihinin en kötü açlık felâketiyle karşı karşıya kalmıştır.

Kamuoyu baskısı demokratik politikacıları ortaya çıkan açlık bunalımıyla

uğraşmaya mecbur eder, kamuoyu baskısının yokluğu diktatörlük idareleri liderlerinin böyle bir tehlikeyi umursamamasına izin verir.

Demokratik idareler ile otoriter idarelerin ortalama büyüme oranlarında önemli farklar tespit edilememesi; orta büyüklükte ekonomik büyüme oranlarıyla demokratik ülkeler ortada buluşurken, çok yüksek ve çok düşük büyüme oranları

gerçekleştiren otoriter idarelerin büyüme oranlarının ortalaması alındığında oluşan rakamın orta büyüklükte olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır, iyi bir otoriter idare demokratik bir idareden daha yüksek hızda ekonomik büyüme gerçekleştirirken, kötü bir otoriter idare, seçmenlerin bir demokratik hükümetin göreve devamına asla izin vermeyeceğinden çok kötülerini de gerçekleştirir. Bu sebeple siyaset, söylemekten mutluluk duyuyorum, muhakkak bir farka sebep olmaktadır. Bir toplumda siyaset ve ekonomik kalkınma modelleri büyük bir oranda o toplumun kültürü tarafından şekil endirilir. Bunlar, ahlâk telakkisi, örfler, adetler, din, tarih, müesseseler ve toplumun genel karakteri ile insan tabiatı hakkında öne çıkan kabullerdir. Batı, hem 19. yüzyıldaki ekonomik büyüme ve sosyal modernleşme süreci, hem de yine 19. yüzyılda yaşadığı demokratikleşme süreciyle birlikte düşünülmelidir. Ve bunları Batı liderliğinde bir araya getiren şey, basitçe 8. ve 9. yüzyıllardan itibaren gelişen Batı kültürü ve medeniyetinin yapısıdır. Batı, modern demokrasisi ve modern ekonomisiyle Batı medeniyetinin orijinal bir ürünüdür. Bu ilişki, Batılı olmayan toplumlarda yaşayan birçok insanı

modernleşme ve ekonomik kalkınma için müesseselerin Batı kültürüne adapte olması gerektiği sonucuna vardırmıştır. Modernleşme için Batılılaşmak şarttır ve eğer bir

ülke modern, demokratik ve ekonomik refah içinde olmak istiyorsa, izlenmesi gereken Batı modelidir.

Eğer yanılmıyorsam, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk toplumuna getirdiği muhteşem değişimin altında yatan genel kabul budur. Ve buna uygun olarak, Türkiye bir yandan modernleşme ve ekonomik kalkınma gayelerini takip ederken, diğer yandan Batılılaşmayı da hedefledi. Sonuçlar çok etkileyicidir. Fakat, modernleşme ve

batılılaşmanın kombinasyonunun bir mecburiyet olmadığını ve kalkınmak isteyen bir toplum için mecburiyet kelimesini vurguladığımı

söylemeliyim. Modernleşme ve ekonomik kalkınma daima toplumun yerli kültürünün reddini ve Batı kültürünün alınmasını gerektirmemektedir. Modernleşme tam ve eksiksiz Batılılaşmadan da mümkündür. Uzun yıllar boyunca, Doğu Asya ve başka yerlerdeki insanlar, toplumlarının Konfüçyus kültürünün modernleşmeyi ve kalkınmayı engellediğini düşündüler ve bu nedenle, Batılı modellere yöneldiler.

Halbuki, Japonya, Singapur, Tayvan, Güney Kore gibi birçok Doğu Asya ülkesi Batılı olmadan modernleştiler ve çok zenginleştiler. Çin de bu yönde gelişmektedir. Ve şimdi Doğu Asya toplumlarının liderleri, bu muhteşem ekonomik kalkınmayı, Batı kültürünü özümsemelerine değil, kendi kültür ve geleneklerine bağlı kalmaya atfetmektedirler. Başarılarının kaynaklarının düzen, disiplin, aile sorumluluğu, çok çalışma, toplumculuğun bireyselliği bastırması, kanaatkârlık gibi Asya'nın temel Konfüçyus değerleri olduğunu iddia etmektedirler. Ve bunlara zıt değerler olan bencillik, şüphecilik, bireycilik, otoriteye saygısızlık, düşük eğitim ve yaygın suç işleme gibi değerleri Batı'ya has özellikler olarak görmektedirler.

Belki Doğu Asyalılar'ın kültürlerinin gücü hakkındaki iddiaları abartılmıştır. Evet, ama Doğu Asya basit bir gerçeği de göz önüne sermektedir. Modernleşmek ve ekonomik olarak kalkınmak için Batılılaşmak şart değildir, belki Batı modernliği yarattı, ama diğer toplumlar ve kültürler kendi kültürlerinden kendi kalkınma ve modernleşme tarzlarını geliştirebilirler. Dünya, bu hedefleri gerçekleştirebilmek için Batılılaşmak zorunda değildir. Üç yıl önce, birçok ülkede ciddi tartışmalara yol açan "Medeniyetlerin Çatışması" adlı makalemi yayınladım ve o makalede soğuk savaş sonrası dünyanın, soğuk savaş sırasında olduğu gibi üç büyük bloktan çok, Batı, İslâm, Ortodoks medeniyeti, Konfüçyus medeniyeti, Budist medeniyeti, Hindu mede-170

niyeti, Japonya, Latin Amerika medeniyeti gibi yedi veya sekiz büyük bloktan oluşmaya yöneldiğini ileri sürdüm. O makalede Türkiye'yi bölünük ülke olarak tanımlamıştım. Bunun sebebi,

Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi mi, yoksa bir Orta Doğu ülkesi mi; bir İslâm ülkesi mi, yoksa laik bir ülke mi; Batılı mı, yoksa Batılı olmayan bir ülke mi olduğunun belirsiz olmasıdır. Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Çil er ve diğer Türk liderlerin Türkiye'yi kültürler arasında bir köprü olarak tanımladıklarına dikkat çektim ve eğer böyleyse Türkiye'nin çok faydalı bir rol oynayabileceğini ileri sürdüm. Bunun doğru olduğunu düşünüyorum. Ancak söylemem gerekir ki, köprü olmanın bazı zorlukları vardır; Bir köprü iki toprak parçasını birleştiren, ancak ikisine de ait olmayan sun'î, kırılgan bir yapıdır.

Ayrıca iki yakasında olan insanlar da zaman zaman köprünün üzerine yürürler.

Atatürk modelini izleyerek, Türkiye ekonomik kalkınmada ve çarkları dönen bir demokrasi yaratmakta büyük gelişmeler sağladı. Konuştuğum bazı Türklerin, Batılılaşmaya yoğun arzu duyduklarını, Batılı olmayan Türk değerlerine neredeyse açık nefret beslediklerini hissettim. Batı'da, bildiğiniz gibi, Türkiye'yi Batı toplumunun tam bir üyesi olarak kabul etmeye yanaşmayan güçlü bir direniş vardır, ve Türkiye'de de Batılılaşmaya karşı bir muhalefet doğduğu görülmektedir. Şunu açıklamalıyım ki burada herhangi bir siyasî partiye atıfta bulunmuyorum, ancak en azından medyanın bir kısmı, belki de Türkiye'yi modernleştirmek için girişilen Batılılaşma çabalarını tekrar gözden geçirmenin, Doğu Asya modelini örnek alarak Türkiye'nin kültürel ve dinî geleneklerini canlandırmanın ve İslâm ve Osmanlı mirasının üzerine modern bir ekonominin ve demokratik bir siyasetin inşâ edilebileceğini göstermenin zamanının geldiğini düşünebilir.

Demokrasi ve başarılı ekonomik kalkınma Müslüman toplumlarda çok nadir görülmektedir. Bana öyle geliyor ki; Türkiye bunun başarılabileceğini, Müslüman dünyanın Japonya'sı olabileceğini göstermek fırsatına sahiptir. Ayrıca, dünyanın büyük medeniyetlerinin çoğunun bir tane lider veya çekirdek devleti vardır.

Rusya, Hindistan, Çin, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri kendi medeniyetlerinin lider devletleridir. Ancak, islâm Medeniyeti bir çekirdek devletin yokluğunu hissetmektedir. Birkaç devlet, birçok

grup etkin bir mevki elde edebilmek için rekabet etmekte, bu da İslâm devletleri arasında ve Müslüman

171

toplumlar ile komşuları arasında problemler yaratmaktadır.

Eğer islâm toplumunun tek lideri ve sözcüsü olarak, hem Müslümanlar'ın hem de Müslüman olmayanların tanıdığı bir tek devlet olsa, inanıyorum ki, islâm ve dünya daha güzel olacaktır. Bana göre, bu role Türkiye'den daha uygun başka bir devlet yoktur. Türkiye bunu gerçekleştirmek için gerekli nüfusa, stratejik konuma, bürokratik ve askerî özgüvene ve tarihî geleneklere sahiptir. Ve Türkiye, Kuzey Afrika'dan Balkanlar'a, Orta Doğu'dan Kafkaslar'a ve Orta Asya'ya yayılmış

bütün müslüman toplumlarla, başka hiçbir ülkenin sahip olmadığı bağlantılara sahiptir. Şu iki faktörün hayatî olduğunu düşünüyorum; Birincisi, eğer Malezya'yı

bir kenara koyarsak, Türkiye petrol üretmeyen bütün diğer Müslüman ülkelerden daha yüksek bir ekonomik kalkınma seviyesi gerçekleştirmiştir, ikincisi, Türkiye dayanaklılığı ve sürekliliği Müslüman toplumlar arasında yegâne olan işleyen bir demokrasi yaratmıştır. Demokrasi ve ekonomik kalkınma Müslüman toplumlar arasında nadir görülmektedir. Türkiye başararak, Müslüman toplumlara, onların da başarabileceğini göstermelidir, inanıyorum ki Türkiye bu yüksek gayeye sahip çıkacaktır ve eğer Islâmî bir anlayışla kalkınmayı ve demokrasiyi birleştiren bir model olabilirse, bundan hem Türkiye hem de dünya faydalanacaktır. Batı

medeniyeti içinde de kavgalar vardır, Prusya, Avusturya, Fransa, ispanya, İngiltere, hepsi birbiriyle mücadele halindedir. Günümüzde İslâm medeniyeti, Suudî Arabistan, Türkiye, Iran, Pakistan, Endonezya gibi birkaç büyük devlete sahip olmanız ve zannediyorum etkinlik için mücadele edilmesi yüzünden yanıltıcı

bir görünüm veriyor ve bu durumun Müslüman toplumlar arasında çatışma ortamı

yarattığını düşünüyorum. Bu durumun, ayrıca, birkaç yıl ileride olan komşu toplumlarla da sorunlar yarattığını düşünüyorum. Bazı Islâmî ülkelerin, bir taraftan islâm'ı yükseltmek amacıyla birbirleriyle mücadele ederken, diğer taraftan Müslüman olmayanlarla savaşan Müslüman savaşçıların desteğini almak için de çatışmaya girdiklerini

zannediyorum. Ben bu ihtilafların doğruluğu veya yanlışlığı konusunda bir hüküm vermek istemiyorum. Ben, islâm toplumu adına konuşacak, dünyada bir veya iki devletin olmasının, herkes için daha tatmin edici olacağına inanıyorum. Batı'da konuştuğum hiçbir kimsenin benim bu görüşümü

paylaştığını söyleyemem. Hepsi korkuyla karşıladılar, muhtemel bir büyük islâm 172

birliğini tehdit olarak kabul ettiler. Ben bunu bir tehdit olarak görmüyorum.

Dünyada ve İslâm coğrafyasında daha güçlü bir otoriteye doğru hareketin bir ihtiyaç olduğunu söylemeliyim.

Ishak ALATON: Sizinle aynı yılda doğduk. 1950'de, Türkiye'de kişi başına düşen mil î gelir 200 dolardı, bu Japonya'da 135 dolar, ve Kore'de 60 dolardı

Demokratik olmayan Japonya'da ne doğru gitti, demokrasisiyle Türkiye'de ne yanlış gitti?

Huntington: Eminim ki bu odada, bu sorunun kavramları üzerinde iki yüz farklı

görüşle karşılaşabiliriz.

Daha önce de işaret ettiğim gibi, Doğu Asya'da muhteşem bir ekonomik büyüme örneğine sahibiz ve iktisatçılar ile diğerleri bu büyümenin ve önemli faktörlerinin üzerinde çalıştılar. Bunlardan biri, şüphesiz, demokratik veya otoriter idareye göre değişmeyen ve üzerine büyük vurgu yapılan eğitimdir. Japonya dışında bütün Asya'ya cehalet hâkimdi. Bu kesinlikle bir faktördür, ikinci bir faktör, Amerikan işgaliyle Japonya ve Kore'nin, Amerikan baskısıyla Tayvan'ın kabul etmek zorunda kaldıkları toprak reformudur. Üçüncüsü, şüphesiz izledikleri ekonomik politikalar ve aldıkları tedbirlerdir. Zannediyorum bu, sadece Güney Kore'nin ve Tayvan'ın değil Japonya'nın da otoriter idarelerinin aynı zamanda güçlü ve dayanıklı

idareler olduğu gerçeğini aksettirmektedir. Japonya bir demokratik ülkedir, fakat kendine has bir demokrasiye sahiptir. Hepinizin bildiği gibi, orada bürokrasi olağanüstü güçlüdür ve güç parlamentoda değil medya ve Maliye Bakanlığı'ndadır.

Japonya ve büyük ihtimalle diğerleri ihracata dayalı büyümeyi hedefleyen ekonomik politikalar benimsediler. Ben bunu çok önemli

buluyorum. Ve şüphesiz, yatırım yapmazsanız büyüyemezsiniz, yüksek tasarruf oranları tutturamazsanız, verimli yatırımlar yapamazsınız. Bu ülkeler çok yüksek tasarruf oranlarına ulaştılar ve böylece bugün hâlâ korudukları yüksek yatırım oranlarını başardılar.

Bana öyle geliyor ki; bu ekonomik büyümeye sebep olan faktörler, bugün de diğer Doğu Asya ülkeleri için çalışmaya başlamıştır.

Yeşim ARAT: İlk sorudan mülhem, birkaç soru kafamda belirdi; İslâm medeniyetiyle ne anlatmak istiyorsunuz, Türkiye'nin bu islâm medeniyetine bağlı

olduğunu düşünüyor musunuz, dogmaları olan bir medeniyet diyebileceğimiz islâm medeniyetinin bir merkezli yapıya kavuşabilecek, bir lidere sahip olabilecek, tanımlanabilecek veya sınırları

çizilebilecek bir yapıya sahip olduğunu düşünüyor musunuz, ve islâm medeniyetinin dogmaları ile Islâmî medeniyetlerin dogmaları tam bir uyum içinde değilse, aksine diğer medeniyetlerle uyum sağlayabiliyor-larsa, bu medeniyetler değişebilir, yeniden şekillendirilebilir ve karşılıklı etkileşim içine girebilirler mi?

Huntington: İslâmi medeniyetler, -okuduğum medeniyet kâşifleri öyle tarif ettiler, ve görünen o ki böyle söylemek için de çok iyi sebepler var,- inanç, ibadet ve görünüm açısından, Müslümanlar arasında geniş bir şekilde paylaşılan, temel esaslara sahiptirler, islâm dünyasının 1 milyardan fazla insandan oluştuğu gerçeğini göz önüne alırsak, Müslümanlar arasında da birçok farklı varyasyonlar vardır. Araplar, Türk toplulukları, Güney Doğu Asya Müslümanları ve Hint Müslümanları çok farklı tarihî bir geçmişe sahiptirler ve buna rağmen ortak birçok şeyi paylaşmaktadırlar, ve Müslümanlar'ın kendilerinin, diğer Müslümanlarla bazı şeyleri paylaştıkları fikrine gittikçe artan bir şekilde daha çok inanmaya başladıklarını da söylemeliyim. İslâm içindeki bütün karışıklıklara ve çatışmalara rağmen, bir delil olarak da gösterilebilecek, bir tür bilinçlenmeden, artan bir İslâm toplumu bilincinden de çok etkilendiğimi eklemeliyim. Lider devlet veya çekirdek devlet sorusuna gelince, şüphesiz islâm

toplumu yüzyılın ilk bölümüne kadar bir çekirdek devlete sahipti, bu devlet açık bir şekilde Osmanlı

împaratorluğu'ydu. Sizin de söylediğiniz gibi, medeniyetler değişir ve gelişir, kültürler değişir ve gelişir, hiçbir şey statik kalamaz ve medeniyetler günümüzde artan bir şekilde karşılıklı etkileşim içindedirler. Çünkü, eğer medeniyet açısından insanlık tarihine bakarsanız, göreceksiniz ki 1500 yılına kadar dünyada medeniyetler genellikle birbirlerinden ayrı oluşmuşlardır. Akdeniz havzasındaki islâm ve Hristiyan medeniyetlerinin karşılaşması istisnasıyla, birbirleriyle çok az ilişkiye girmişlerdir. Sonra, 1500'lü yıllarla birlikte, Batı genişlemeye ve dünyadaki diğer medeniyetleri muazzam bir şekilde etkilemeye başladı. Bu diğer medeniyetler üzerinde neredeyse yıkıcı bir etkiydi. Ancak şuna inanıyorum ki, Batı artık gerilemektedir, Ve bir sesin azalarak kaybolması gibi, Batı dünya ilişkilerinde ana faktör olma rolünü gelecek yüzyıla kadar kaybedecektir. Fakat, Batı'nın hâlâ dünyanın en güçlü medeniyeti olduğu da açıktır. Fakat Doğu Asya'ya giderseniz, geleceğin nerede yattığını size söyleyeceklerdir. Bu sebeple, tarihte ilk defa olmak

174

üzere öyle bir döneme giriyoruz ki; bu dönem hem ispanya'nın, Avusturya'nın, Fransa'nın ve İngiltere'nin birbirleriyle rekabet ettikleri Avrupa Uluslararası

Sistemi'nde olduğu gibi çok kutuplu, hem de dünyanın büyük güçleri farklı

medeniyetlerden geldikleri için de çok medeniyetli olacaktır ve bu çok kutuplu, çok medeniyetli yapı tamamen yenidir. Ayrıca insanlar, bana göre, artan bir şekilde kendi medeniyetlerine ait kimlik bilincini geliştirmektedirler ve gelecek dönemde en büyük problem, çeşitli medeniyetlerin barış içinde bir arada yaşayabilmesini sağlayabilecek ve ekonomik kalkınmaya yardımcı olabilecek yeni

düzenlemelerin müzakeresidir. Birçok durumda bu müzakerelerin kolay olmayacağını, ancak gene de sonuçlandırılacaklarına inanıyorum.

Şahin ALPAY: Okuduğum son makalelerinizin birinde, üçüncü dalga demokrasilerinin üç tehdit şekliyle tehdit edildiğini

yazıyorsunuz. Birincisi kızıl dönüş, ikincisi seçilmiş yürütme organlarının otoriter-leşmesi ve üçüncü tehlike olarak da Islâmî kökten dincilikten bahsediyorsunuz. Ve burada, bu problemin görülebileceği ülke olarak Türkiye'ye atıfta bulundunuz. Türkiye'de şimdi, islâmcılar'ın başını çektiği bir hükümete sahibiz. Bu hükümeti ve Islâmî kökten dincilerin baskın olduğu hükümeti değerlendirir misiniz ve Türk demokrasisini tehlikede görüyor musunuz?

Huntington: Benim yazdıklarımı doğru aktardınız. Fakat Türkiye hakkında sizin ileri sürdüğünüz kadar sert olduğumu düşünmüyorum, islâm ve demokrasinin birlikte yaşayabilme kabiliyetini oluşturmanın çok önemli olduğuna inanıyorum. Üç

yıl önce Cezayir'de seçimlere yapılan askerî müdahalenin ve FIS'ın kazanacağı

açıkça belli olan seçimin iptal edilmesinin ve yine Amerika Birleşik Devletleri'nin, Fransa'nın ve Batı'nın seçimlerin iptal edilmesine itiraz etmemelerinin çok büyük bir talihsizlik olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu, birlikte yaşama ve uyumlu bir demokrasi geliştirilme denemesi için, Islâmî partilerin yönettiği hükümetler ve demokratik toplumlardaki katılım için hayatî bir öneme sahipti. Şimdi burada, Türkiye'de neler oluyor bence çok önemlidir. Sizin zayıf bir hükümete, ortaklardan birinin İslamcı olduğu bir koalisyon hükümetine sahip olduğunuz gerçeği, umarım, İslâm ve demokrasinin yeniden bir araya gelmesinin bir başlangıcı olur

175

ve diğer Müslüman toplumlardaki gelişmeler için de bir model teşkil eder.

Size Türkiye demokrasisi hakkında bir şeyler söylemeyeceğim. Bazı hallerde, îslâmî kökten dinciliğin demokrasiyi tehdit edebileceğini, ancak daha önemlisi, Îslâmî kökten dinciliğin Müslüman ülkelerdeki demokrat olmayan rejimleri de tehdit edebileceğini düşünüyorum. Buradaki önemli nokta, nerede bir muhalefeti bastıran baskıcı rejim varsa, orada muhalefeti kökten dinciler tekellerine alırlar.

Liberaller ve demokratlar hemen silindikleri için, çeşitli otoriter Arap rejimlerinde ve diğerlerinde muhalefet, kökten dinci kimliğe sahip insanlara veya çok önemli dinî liderlere kalmaktadır. Son 20 - 30 yılda dünyaya damgasını vuran bir gelişme de dinin geri

dönüşüdür. Her yerde insanların, İslâm'a, Hristiyanlık'a, Hinduizm'e, bir dine döndüğünü görebilirsiniz. Bunun, modernleşme, ekonomik kalkınma ve ekonomik bütünleşme süreçlerinden kaynaklandığını düşünüyorum. Bu durum kendini etnik kimlik ve alt kimlik arayışlarındaki yükselme ile de göstermektedir, bu arayışa Avrupa'da olduğu gibi dünyanın herhangi bir yerinde de rastlanabilir. Çoklu kültür diye bir harekete sahip olduğumuz ve birkaç on yıl içinde nüfusun yüzde 25'ini oluşturacak olan İspanyol Amerikalılar'a artan bir önem verdiğimiz Amerika'da bile bunu görebilirsiniz. Ve bu çok ciddi problemler yaratabilir. Türkiye'de Kürtler'le ilgili durum hakkında ne söylenebilir.

Zannediyorum, farklı bir kimliğe sahip ve kendilerine ait bir bölgede yaşayan insanlarınız varsa ve komşu ülkelerin sınır topraklarında aynı kimliğe sahip insanlar yaşıyorsa, sorun daha da çözülemez hal alır. Bu durumda pek de bir şey yapılamaz. Bana göre, böyle sorunların çözümüne yönelik daha fazla işe yarar siyasal ve anayasal düzenlemeler içeren çalışmalara küresel ihtiyaç

duyulmaktadır. Bu genel problem Türkiye'ye has değildir. Rusya ve Çeçenistan arasında, çatışmaları sona erdirmek için bir süredir yapılan görüşmelere bakınız.

Endonezya'nın yardımıyla, Filipin hükümeti ve Moro Müslümanları arasında daha yeni imzalanan bir antlaşmanın yapıldığı Filipinler'de uzun yıllardır olanlara bir bakınız. Bu iki olayda da, Çeçenistan ve Filipinler'de hem bir etnik grubun arzularını gerçekleştirecek, hem de büyük siyasî yapının bütünlüğünü koruyacak yeni bir tür siyasî ilişkiyi ve yapıyı gerçekleştirmeye yönelik alçak gönüllü çabaları

görüyoruz. Bu iki olayın da başarılı bir şekilde çözülüp çözül-

176

meyeceğini bilmiyorum, ama yeni düzenlemeler yapabilmek için politik girişimlere büyük ihtiyaç vardır. Çünkü, sizin de söylediğiniz ve bizim de kafamızda şekillendirdiğimiz klasik ulus devlet, kesin sınırlara, merkezî idareye, millî

hükümete ve ilh. sahip bir varlıktır. Halbuki, bir taraftan Avrupa Birliği'nin oluşması, diğer taraftan alt mil î grupların ortaya çıkmasıyla, Avrupa'da durum farklılaşmıştır. Ve artık, siyasî otoritenin çeşitli seviyelerinde, çeşitli katılım türlerini barındıran yeni

düzenlemeler yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Ben bir Osmanlı tarihçisi değilim, fakat benim intibam o ki, Osmanlı İmparatorluğu bütün düzenlemeleri kendisi oluşturmadı. İmparatorlukta çok sayıda etnik ve dinî

grup, özerk bir yapıda, kültürlerini ve dinlerini koruyacakları şekilde kendi kendilerini yönettiler. Ve bana öyle geliyor ki, belki de zamanın o bölümüne farklı

bir gözle bakmalıyız. Bütün mesele, bir bütünlüğe sahip ulus devletlerimiz olduğu imajından uzaklaşarak, söylediğim gibi, daha esnek düzenlemeler geliştirmemiz gerektiğidir.

Soru:? Bize bir Îslâmî ekonomik mucize haline gelmemizi söylediniz, maalesef çok istesek de şu anda değiliz. Fakat biz, mesela ilk Avrupalı Müslüman ülke de olmak istiyoruz. Ekonomik mucize yaratmamız için çok şansımız olduğu da söylenmedi bana. İlk Avrupalı Müslüman ülke olmamız için de şansımızın olmadığını

düşünüyor musunuz? Başkanın danışmanı olarak, hangisinin Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarına daha uygun olduğunu düşünüyorsunuz? Avrupa Birliği'nin tam üyesi olan bir Türkiye mi, yoksa Orta Doğu'da bir ekonomik mucize olan Türkiye mi?

Huntington: Türkiye - Avrupa ilişkilerinde problemin, herkesin de bildiği gibi, hizmetin altında (above service) ve hizmetten faydalanma (benefits the service) meselelerinde olduğunu düşünüyorum, ve buna Batı Avrupalılar'ın duygularını da katabiliriz. Biraz önce bahsettiğim Kürt problemi bunlardan biri. Diğer bir gerçek de Türkiye'nin Avrupa'daki diğer ülkelerden daha fakir olmasıdır ve korkarım Avrupalılar'ın, hem hükümetler hem de halk seviyesinde, Avrupa Birliği'nde bir Müslüman ülke görmek istememeleridir. Ben bunu bir iddia olarak ortaya koymuyorum, yalnızca olan bir şeyi söylüyorum. Bu meyanda, benim söylediğim, Türkiye'nin yeni bir yol çizebileceği ve gelecekte farklı bir rol üstlenmek isteyebileceğidir. Çok yakın bir müttefiki olarak Amerika Birleşik Devletleri, şüphesiz, Türkiye'nin Avrupa

177

Birliği üyeliğini destekledi ve zorladı ve Avrupa hükümetlerini daha toleranslı

olmaları konusunda ikna etmeye çalıştı. Türkiye'nin gümrük birliğine katılmasında başarılı olduk. Fakat, bunu daha ileri götürmenin çok sert bir mücadele gerektirdiğine inanıyorum.

Serdar AKTAN: Bir yorum yapmak ve görüşünüzü almak istiyorum. Her şeyden önce, Çin ve bazı diğer ülkeleri örnek olarak aldığımızda, ekonomik olarak hızlı

gelişen üçüncü dünya ülkeleri için yeni bir sınıflandırma yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Tamam, üçüncü dünya ülkeleri, bildiğim kadarıyla, eski kültürlere sahiptirler. Çin Batılı bir medeniyet değildir. Fakat, Avrupalılar dağlarda yaşarken onlar çok güçlü bir medeniyeti yaşatıyorlardı, belki de onlar en eski toplumdur. Çin yeniden canlanıyor. Yine disiplin iki yolla sağlanabilir. Biri siyaseten ve diğeri kültürel olarak. Yani, eğer bir diktatörlüğe sahipseniz, bu insanların disiplinli olacağı anlamına gelmez, fakat, disiplin kültürün içinde varsa, sistem ne olursa olsun disiplin insanların içinde hayata ait bir gelenek olarak yaşar. Diğer bir şey, Batılılaşmadan, modernleşmeden, bir Müslüman ülke, bir Budist ülke v.s.

olarak, ekonomik açıdan gelişebiliriz. Ancak, eğer demokrasi hakkında konuşuyorsak, bu sistemin kuralları temel olarak Batılı'dır, çünkü insanların bireysel değerlerine saygı duyan modern liberal demokrasinin filozofik ve etik değerleri Batı'da ve özellikle Protestanlık'ta bulunabilir. Hem istikrarlı hem de iyi çalışan bir liberal demokrasi mutlaka Protestan'dır, ne Katolik ne de Ortodoks'tur. Bunu Max Weber söylüyor, ama ben de görüyorum. Bu nedenle, bireysel değerlere saygı duyan bir sisteme sahip olabilmek için Batı kültürüne başvurmak zorundayız. Bunu yapmadan belki çok iyi kalkınabilir, işleri çok güzel yürütebiliriz, fakat iyi performans gösteren sivil bir demokrasiden uzak kalabiliriz. Teşekkür ederim.

Huntington: Bir çok noktaya değindiniz, bazılarında aynı fikirdeyiz, fakat diğerlerinde şiddetle muhalifim size. Almanya ve Japonya hakkındaki yaptığınız açıklamalara katılıyorum ve öyle görülüyor ki kültürel eğilimler kökleşmişlerdir, kolayca değişmezler, hükümetler ortak hedefler belirlerler, ama Almanlar gene Alman kalacaklardır, Japonlar da Japon. Bu bir yere kadar çok açıktır. Diğer taraftan, şunu da açıklamalıyım ki, altmış yetmiş yıl önce Almanya ve Japonya şüphesiz dünyanın en militarist iki ülkesiydi. Ve dünya

bundan çok çekti. Şimdi bu ülkeler dünyanın en pasif iki ülkesidir. Kültürleri bu doğrultuda dramatik 178

bir şekilde değişmiştir. Ve işte, kültürler değişebilir, ikinci olarak, öne sürdüğünüz demokrasinin temel olarak Batılı olduğu fikri, dayanaklarını Batı'da bulmaktadır ve bu fikir Batı tarihinin oldukça gerilerinde oluşturulan bireyciliğin ve çoğulculuğun Batılı kavramlarıyla dile getirilmiştir. Yine de ben demokrasiyi destekleyecek tek kültürün Batı kültürü olduğuna inanmıyorum. İslâm'da, Kuran'da ve islâm geleneğinde demokrasi unsurlarının var olup olmadığı konusunda islâm alimlerinden ve diğerlerinden düzenli dersler aldım. Bu kesinlikle üzerinde çalışılması gereken bir vakıadır. Doğu Asya ülkelerinin de demokrasiye doğru hareket ettiklerini görüyoruz. Bu onların Batılı liberal bir demokrasiyi kabul edecekleri anlamına gelmez. Onlar kendilerine has bir demokrasi şekline varacaklardır. Fakat daha önce de işaret ettiğim gibi ülkeler ekonomik olarak kalkındıkça demokrasiye doğru hareket etmek zorundadırlar, çünkü kendi toplumlarında gücün kullanımı problemini çözmek için istişare mekanizmaları

oluşturmaları gerekir.

Son olarak, Max Weber Protestanizm ve Katolisizm sorusuna gelince, evet genel emeler doğrudur, fakat 70'li ve 80'li yıllar boyunca dünyada ekonomik olarak en hızlı büyüyen ülkelerin bazıları Katolik ülkelerdir. Ve benim demokratikleşmenin üçüncü dalgası olarak adlandırdığım, 1974'te ispanya ve Portekiz'le başlayan dönemde demokrasiye geçen ülkelerin büyük çoğunluğu Katolik ülkelerdir. Latin Amerika'da ispanya ve Portekiz, Doğu Asya'da Filipinler Katolik ülkeler olarak başı çektiler, Orta Avrupa'da da Katolik ülkeler komünizmden kurtuldular ve demokrasiye yürüdüler. Protestanizm ve Katolisizm arasındaki ayrımı konuşurken Max Weber haklı olmasına rağmen, tekrar diyebiliriz ki kültür değişebilir ve farklı sonuçlar üretebilir.

A.BARAN - CSÎS: Sorum sizin üçüncü dalga teoriniz hakkında. Demokrasilerin ortak katkılarına baktığımızda, üçüncü dalga demokrasilerinden çok az şey mi beklemeliyiz? Koloniyal etki ve bir kendinden yok oluş mu var? Mesela, Larry Diamond'ın tarif ettiği gibi, demokratik sistemler, aslında medeniyetlerin çatışmasından değil, kendi içlerinde çökerler. Ve başlangıçta bozulmuş, çürümüş,

dürüst olmayan v.s. bir demokrasimizin olabileceğini söylemiştiniz, merak ediyorum, neden demokrasinin arkasındaki itici güçler olan değerler ve idealleri değerlendirmeye almıyoruz ve eğer alırsak ne olur?

179

Huntington: İstikrarlı bir demokrasinin, gücün paylaşımında büyük değişimlere yol açan hoşgörüye sahip, düşüncelerin çeşitliliği ve düşüncelerin açıklanmasına izin veren demokrasiye yardımcı olan ve sıcak bakan bir kültürün üzerine bina edilebileceği aşikârdır. Daha da önemlisi demokrasiye inanan bir topluma sahip olmanız gerekir. Bir demokraside, iktidarı elinde tutan grup, seçimler sonrası

iktidarı diğer bir gruba devredip ofisten çıktıktan sonra kendini güvende hissetmeli, tutuklanmayacağı, vurulmayacağı v.s. bilgisine sahip olmalıdır. Görevi bıraktıkları zaman zahmet çekmeyecekleri, hatta daha rahat edecekleri yönünde bir nevi güvenceye sahip olmalıdırlar. Bence bu nokta, demokrasinin çalışması

bakımından hayatî önemi haizdir ve Üçüncü Dalga adlı kitabımda, iktidarın iki defa seçimle iki parti arasında el değiştirmesinden sonra bir demokrasinin istikrara kavuşacağını yazdım. Çünkü, bu iktidarı bırakmaya ve muhalif gruba devretmeye istekli liderlere sahip iki farklı grubun olduğunu gösterir.

Demokrasilerin çökmesine gelince, son yirmi yılın yeni demokrasilerinin daha gerçek sorunlarla karşılaştıklarını düşünüyorum. Oradaki beyefendi gücün kullanım seviyesine atıfta bulundu, öyle ki bazı ülkelerde yöneticiler, birçok yetkiyi ve gücü kendilerine mal ettiler, ve bu bir çok Latin Amerika ülkesinde, özellikle Fujimoro'lu Peru'da görülmektedir. Arjantin'de de Menem nadir görülen bir yönetici usulü demokrasi yürütmektedir. Bu tarz, Amerikan usulü

demokrasiden de, Avrupa parlamenter demokrasisinden de farklıdır. Birçok yeni demokraside, basının iktidar tarafından kontrol edilmemesini garanti altına alan basın özgürlüğü konusunda da büyük problemler yaşandığını düşünüyorum. Geçen seçim sırasında Rusya'da yaşananlar buna iyi bir örnektir, iktidardaki Yeltsin elektronik medyayı baskı altına alarak muhaliflerini sildi. Son yıllarda demokrasiye geçişler konusunda çok yol alınmasına rağmen hâlâ çok reform yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Hülya TALU: Eğer yanlış anlamadıysam, Anadolu Türklerinin en fazla öne çıkan özelliğinin İslâm olduğunu farz ediyorsunuz. Öyle değil, İslâm Anadolu Türklerinin özelliklerinden sadece biridir, islâm, Anadolu Türklerini tanımlamaz. Türklerin Batılılaşmayı bırakmasını, Islâmî değerlere sahip çıkmasını ve içleri karışık devletlerin bir kısmını birleştiren bir lider olmasını söylemek istediğinizi düşünüyorum. Sonra birlikte büyüyebilirler, ekonomik lider olabilirler ve bu Müslüman top-180

lumların gelişmesini sağlayabilir. Bu gerçekten garip. Doğru olamaz, bu görüşe şiddetli bir şekilde karşıyım. Türkler Suudî Arabistan veya Iran toplumuyla hiçbir ortak değere sahip değildir. Atatürk Türkiye Cumhuriyeti'nin yönünü batıya doğru çevirdiği zaman, Türk değerlerinin, Anadolu değerlerinin tamamını

reddetmemiz gerektiğini kastetmedi. Biz de bütün o değerleri reddetmiyoruz.

Fakat, Atatürk insan hakları ve özgürlükler gibi evrensel değerlere öncelik vermemizi istedi. Kabul ettiğimiz bu değerler Batı'nın değerleridir. Yetmiş yılda uzun bir mesafe katettik, şimdi neden geri gidelim ve İslâm'a sarılalım. Bunu anlamıyorum.

Huntington: Mesajı aldım.

Binnaz TOPRAK: Soru neden islâm'a dönmemiz gerektiğiydi. Ben de bir öncekiyle bağlantılı bir soru soracağım. Bir siyaset bilimcisi olarak, şüphesiz çalışmalarınızın çoğunu okudum. Ve bu literatürden dev-şirdiğim şu; bir ittifak olmamasına rağmen, demokrasi ile ekonomik kalkınma arasında sebep ilişkisi eksik görünüyor.

Fakat bir sebep ilişkisi olup olmadığı konusunda anlaşamasak bile, demokrasi ve ekonomik kalkınma kelimelerinin tarifi üzerinde anlaşabiliriz. Ekonomik kalkınmayı

tarif etmeyeceğim, zannediyorum demokrasinin en basit tarifi seçilmiş hükümet, özgür seçimler ve vatandaş katılımı gibi unsurları içermelidir, işte tam bu noktada, Türkiye'ye biçtiğiniz rolle, bir Müslüman ülke olarak diğer islâm ülkelerinin lideri olmak ve aynı zamanda ekonomik kalkınmadan nasiplenmek rolüyle problemlerim başlıyor.

Bir İslâm devleti tarifi açısından, burada Müslümanlar'ın çoğunluğunu oluşturduğu bir devletten bahsetmiyorum, demokratik bir yönetimle birlikte yaşayabilecek bir İslâm devletinden bahsediyorum. 'Vatandaşları ele alırsak, nüfusun yarısı

kadındır. Diğer bir deyişle, kadınlar İslâm hukukuna göre yönetilen İslâm devletlerinde kamu alanında bazı rollere sahipseler de, erkeklerle eşit kabul edilmiyorlar. Benim sorum, sizin de belirttiğiniz gibi Türkiye bölünük, İslâm medeniyetinden bir hayli uzaklaşmış ve bir şekilde istikrarlı demokrasi kurabilmiş

bir ülke, bunun bir tesadüf olduğunu mu düşünüyorsunuz? Yoksa medeniyetler arasında kalmış ve islâm medeniyetinden uzaklaşmış olması gerçeğiyle bir ilişkisi mi var?

181

Huntington: Hayır, tamamen haklı olduğunuzu, Atatürk'ün başlattığı süreçten geçtiği ve İslâm'dan uzaklaştığı için Türkiye'nin demokrasi ve ekonomik kalkınma yolunda birşeyler yapabildiğini düşünüyorum. Şunu daha açık ortaya koymama izin verin; burada hiçbir kimse için, hiçbir İslâm devletinin avukatlığını yapmıyorum.

Sizin de söylediğiniz gibi, kadınların katılımı sağlanmadan demokrasiden bahsedilemez. Hatta Türkiye'de kullandığınız islâm'a dönmek deyimini bile kullanmıyorum. Türkiye öyle bir dönemden geçiyor ki demokratik gelişimi islâm'la barıştırabilecek bir modeli oluşturabilmek için çok uygun pozisyona sahip tek ülkedir. Çünkü Türkiye yine de bir Müslüman toplumdur, insanlar bu ülkede kendi geleneklerine sahiptirler. Bu Fransızlar'ın kendilerini Katolikler'e adadıklarından daha fazla, Türkler kendilerini Müslümanlar'a adamalıdırlar demek değildir. Fakat buradaki nokta, bir toplum için İslâm kültürü içinde de demokratik olarak ekonomik gelişmenin sağlanabileceğini ispatlayan bir model inşâ etmektir. Şimdi Türk kültürünün bir Anadolu kültürü olduğu ileri sürüldü. Türk kültürünün kendine has birçok unsuru var ve Türkiye ile Suudî Arabistan arasındaki farklar konusunda söylenenleri de anlıyorum. Kısa bir süre önce, İslâm ve Batı konusunda konferans vermek üzere Riyad'da bulundum. Bir otelde balo odasında 1200 kişilik bir topluluk vardı ve hepsi erkekti. Kadınlar yukarıda bir yerde, konferansı

televizyon ekranından izliyorlardı. Üç gün kaldığım devlet otelinde hiç kadın görmedim. Amerikan elçiliğinin dışında gördüklerimin tamamı da peçeliydi.

Farkları çok iyi biliyorum ve hiçbir toplumu Suudî Arabistan'a benzeme konusunda zorlamıyorum. Bununla birlikte, insanların bakış açıları, yaradılışları ve ortaya koydukları değerler arasındaki farkların büyük olduğunu da düşünüyorum.

Doğu Asyalılar bunu şiddetle vurguluyorlar ve emin olun evrensel değerlerin var olduğu konusunda da sizinle hemfikirim. Ancak her kültürün, her medeniyetin kendi değerlerinin evrensel değerler olduğunu zannetmesinin büyük problemlerden biri olduğuna

inanıyorum. Ve bu kesinlikle doğru, diğerlerinden çok Batılılar için bu daha doğru, doğru yol budur, bunu neden kabul etmiyorsunuz, sizin ne sıkıntınız var, neye inanıyorsanız öyle davranmanız gerektiğini bilmiyor musunuz, bizim yaşadığımız gibi yaşa diyerek Amerikan tarzı hayat veya Batı

tarzı hayat çevresinde dönüp duruyoruz. Ve yine bence, geçen Mart'ta, Bangkok'ta Avrupa hü-182

kümet liderleri ile Asya hükümet liderlerinin katılımı ile yapılan toplantıda, Malezya Başbakanı'nın Chirac'a, Kohl'e, Majör'a ve Avrupalı liderlerin karşısında yaptığı konuşmada, Avrupa'nın değerleri Avrupalı değerlerdir, Asya'nın değerleri evrensel değerlerdir demesi anlamlı olmamıştır. Başbakan yanılıyordu, bütün kültürlere yabancı olan değerleri geliştirmeye çalışan insanların ancak evrensel olduğunu düşünüyorum, gelecek yıllarda kültürler ve medeniyetler çeşitliliğine sahip bir dünyada, bazı değerleri evrenselleştirmeye uğraşmak yerine, kültürlerin ve medeniyetlerin sahip oldukları ortak değerleri, Konfüçyanizm, İslâm, Batı

medeniyetleri ile Hristiyanlık ve ilh. arasındaki müşterekleri keşfetmemiz gerektiğine inanıyorum. Ortak nelere sahiptirler; farklar olacağını kabul ederek bakıldığında çok fazla müşterek değerlerin olduğu görülecektir ve eğer gelecek yıllarda makul ve huzurlu bir dünyaya sahip olmak istiyorsak, bu müşterekleri vurgulamak ve geliştirmek zorundayız.

Salı Konferansları (içinde), çeviren: Sadrettin Karahocagil, Sermaye Piyasası

Kurulu Yayınları, Ankara, 1997, ss. 227-243

183

ZBIGINIEW BRZEZINSKI ile Mülakat:

ÇATIŞAN UYGARLIKLAR ESNEK BATININ ZAYIF SURLARI*

NPQ: Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya meselelerindeki ana sorunların ideolojik ve ulusal değil, daha çok felsefi ve kültürel kaynaklı olduğunu söylüyorsunuz-Uluslararası ilişkilere geleneksel jeopolitik bakış tarzımızın, yani uluslar veya bloklar arası güç dengelerinin yerini jeokültürel çelişkilerin, "uygarlıklar arası bir çatışma"nın mı almaya başladığı anlamına geliyor bu?

Zbigniew Brzezinski: Dünya artık çok daha iç içe bir hale geldi. Aynı zamanda politikaya heves duyulmasına neden olan konular da

çok farklılaştı. Gelişmiş

dünyada, sosyal yaşamın eskiden ulusal sınırlarla veya rekabet halindeki ideolojik sistemlerle ilgili tartışmaları artık yerini "güzel hayat"la ilgili tanımlamalara ve hatta nihai olarak bireyin "insani güvenilirliğinin" sınırlarına ilişkin sorulara bırakıyor.

Örneğin bizim toplumumuzu ele alalım. Hayat ne zaman başlar veya ne zaman sona ermesi gerekir, her iki durumda da bu seçimi yapmak kimin hakkıdır gibi sorular en fazla ilgi uyandıran konular. Kürtaj, ötenazi ve -giderek artan oranda- plastik cerrahiden genetik

* Jimmy Cartcr'ın ulusal güvenlik danışmanı olan Brzezinski, son kitabı Out of Control'da, Amerikan kültürünün

"cornucopia"sının, ADD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde önder bir rol oynayabilmesine köstek oldğunu söylüyor. NPQ

Yayın Yönetmeni Nathan Gardels, Brzczinski'ylc Washington'da konuştu.

184

mühendisliğine geçiş, en çok tartışılan belli başlı konular olmaya başlıyor. Bir anlamda bugünün en önemli tartışma konuları ulus devletin sınırlarından çok kişinin sınırlarıyla ilgili sorunlar.

Biz bu felsefi meselelerle başa çıkmaya çalışırken, yalnızca toplumların kendi içlerinde değil, birbirlerine ticaret, ulaşım ve iletişimle bağlı kültürler arasında da kaçınılmaz olarak çatışmalar yaşanıyor ve yaşanacaktır.

NPQ: însan hakları ve bireyin özgürlüğü konusunda daha şimdiden bir çatışma yaşanmıyor mu? Bireyin teslim olup boyun eğmesini savunan îslâmî kültürü de, "tüm çivileri çakmayı" ve otoriteye sadakati -"yumuşak otorite-rizm"- savunan Konfüçyusçu kültürü de, Batı liberalizminin birey özgürlüğü anlayışıyla aynı kıstaslara göre değerlendirmek mümkün değil.

Brzezinski: Bundan böyle artık insan hakları bile, dünyanın büyük oranda totaliterizmin tehdidi altında olduğu zamanlarda yapıldığı gibi sadece politik açıdan tanımlanamayacaktır.

İnsan hakları tartışmasının kendisi bile daha şimdiden insanların "güzel hayat"ı

nasıl tanımladıkları gibi karmaşık bir sorunun cevabını gerektiriyor. Bu tanım, bugün, hayatın bir bütün olarak değeri gibi

"nazik" konuları işin içine katıyor ki, bunlar da tek başına maddi ya da siyasî boyutlarla sınırlanamaz. "Güzel hayat"ın tanımı, erdem, ahlâkî düzen ve ruhsal inancın daha derin bağlılıklarıyla ilişkilendirilmelidir.

NPQ: Yirminci yüzyılın ikinci yarısına ait eski sorunlar bile henüz çözülmemişken, insanlık durumuyla ilgili bu yeni felsefi sorunlar öne çıktı.

Deng Siaoping, Tiananmen katliamının ardından insan haklarının iyileştirilmesi için Çin'e yapılan baskıya atfen

"Amerika ile Çin arasında yeni bir Soğuk Savaş var" demişti. Malezya Başbakanı Muhammed Kiahathir de, Batının "insan hakları emperyalizmi" olarak adlandırdığı olguya açıkça cephe alıyor.

Brzezinski: Bu çelişkinin bir kısmı, insan haklarının politik tanımının, ideolojik çelişkinin bir parçası olduğu eski dönemin kalıntısıdır.

Bu çelişki ne kadar önemli olursa olsun, inanıyorum ki Batı'da bizler bu tür geleneksel tartışmaları aşma yönünde ilerliyor, insanoğlunun gerçekte ne olduğu, insan haklarının boyutlarını gerçekte neyin belirlediği gibi çok daha karmaşık sorunları tartışmaya geçiyoruz.

Şimdi artık, daha önce de ifade ettiğim türden sorulara yönelme-
185

miz gerekiyor: ister hastanede ister rahimde olsun, bir hayatı sona erdirmek kimin hakkıdır? Annenin mi, doktorun mu, rahibin mı, devletin mi, kilisenin mi?

Genetik olarak kendini değiştirme konusu ne olacak? Kimin genetik mühendisliğinin faydalarından yararlanmaya hakkı olacak, kimin olmayacak? Bunun boyutlarını ve sınırlarını belirleme hakkı kimde olacak? Bilim adamında mı, teologda mı?

İnsan haklarının yeni boyutları işte bunlar.

NPQ: Ortaya çıkacak kültürel çelişkileri şimdiden tahmin etmek mümkün. Bireyin, ölümün kesinliğiyle sona eren ayrı bir varlık olarak görüldüğü Yahudi-Hristiyan Batıda kişinin genetik bütünlüğüyle uğraşılması, ayrı

bir

şey.

Ama genetik dönüştürme, ruhun ölümsüz olduğunu ve atalardan sonraki nesillere devrolarak tekrar hayat bulduğunu düşünen Şinto inancının hâkim olduğu Japonya'da nasıl karşılanacak?

İstekler ve amaçlar açısından Amerika'nın 200 yıllık çok ırklı toplumu Jose Vasconcelos'un "La Raza Cosmica" fikrine yaklaştı zaten. Ama Japonya'da hanedan ailesinin genetik soyu hiç ara vermeksizin tam 2600 yıl geriye kadar uzanıyor!

Brzezinski: Bence bu örnekler, kısa bir süre sonra, yirminci yüzyılın ortalarındaki ahlâkî açmazlarımızın bugünkülere oranla ne kadar açık ve basit olduğunu düşünüp o günlere nostalji duyacağımızı gösteriyor.

NPQ: İslâmiyet konusuna gelirsek, Komünizmin çöküşünden sonra dünya çapında görülen politik uyanışın,

"felsefi bir muhtevada ve büyük ölçüde -İslâmiyet dışında- köklü herhangi bir bağlılıktan yoksun bir biçimde gerçekleştiğini" söylediniz- Dünya siyaset sahnesinin geri kalan kısmına "retoriğin ve esas olarak tüketim kaynaklı değerlerin hâkim olduğunu, kişisel tatminin ön plana çıkarıldığını" söylüyorsunuz.

Octavio Faz da bundan sadece biraz farklı bir açıdan aynı gözlemde bulunuyor: Meksikalı şair, "İslâm'da bilim ile inancın uzlaşmaması halinde, şu anda Asya'nın büyük bir bölümünde, Amerika kıtasında ve Avrupa'da çok geniş bir alanda hüküm süren relativist (göreci) uygarlıkla İslâm arasında büyük bir çelişki yaşanacak,"

diyor.

Batının materyalist ve değerlerin göreceliği bakışını göz önüne alırsak, İslâm'la bir uygarlık çatışmasına doğru mu gidiyoruz?

Brzezinski: İslâm otomatikman düşmanımızdır ya da İslâm, poli-
186

tik açıdan tanımlanmış haliyle insan haklarına otomatikman karşıdır şeklinde bir tutum almamak için çok dikkatli olmamız gerekiyor.

Yeni yeni tanımlamaya başladığımız gibi insan haklarına daha geniş açıdan bakarsak, Islâmî ahlâk kurallarının egemen olduğu gerçekten dindar bir toplumun, kişiye sadece politik ya da ekonomik bir unsur değil, bütünüyle "insan" olarak değer veren bir toplum olduğunu görebiliriz.

Tabii ki Salman Rüşdi'nin mahkum edilmesi gibi militan İslamcı eylemlerle uzlaşılamaz. Ama kültürel alanda, son tahlilde, insanın ruhsal boyutlarına çok daha zararlı bir tür materyalist hedonizmi yaygınlaştırırken, İslâm'ı genel olarak kınamak ve kendi politik insan hakları tanımımızı ona empoze etmeye çalışmak kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet olacaktır.

NPQ: İşte zaten bu yüzden çatışma kaçınılmaz görünüyor, üstelik bu çatışma İslâm'ın sadece militan uçlarıyla olmayacak. Ticaret ve telekomünikasyonla birbirine bağlanmış bir dünyada, dindar toplumlar modern Batı'nın radikal dinsizliğiyle zorunlu olarak ihtilaf halindedirler; özellikle de inanç sistemleri, doğası gereği, seküler liberalizmin materyalist dayanaklarına meydan okuyorsa.

Brzezinski: Şu andaki biçimiyle Batı sekülarizminin insan haklarının en iyi taşıyıcısı olduğunu düşünmüyorum. Batı sekülarizmi "güzel hayat"ın anlamına dayanak oluşturan tanımların, esas olarak hedonizm, kendini tatmin ve tüketim olduğu kültürel bir dalgadır. İnsanlık, bundan daha farklı bir şey olmalı. Bu kadar

büyük bir manevi ve ahlâkî boşlukta politik bireyin korunması çok fazla şey ifade etmez.

Batı'nın çoğunda hâkim olan maneviyattan yoksun sekülarizm, kendi kültürel yokoluşunun filizlerini de içinde taşımaktadır. İşte bu yüzden, Amerika'nın süper güç konumunun dayanaklarının bayağı zayıf olduğu endişesini taşıyorum.

Müsamahakâr bir cornucopia (mitolojide Arnalthea'nın boynuzu; bolluk simgesi olarak kullanılan, içinden meyveler taşan boynuz -ÇN) kültürü, Amerika'nın bütün dünyanın saygı duyduğu ahlâkî bir otoriteye dönüşmesini engelliyor, çünkü bu kültür liberalizmin üstünlüğünün tüm dünyada yaygınlaştırılması için gösterilen çabaları ikiyüzlü ve boş bir hale getiriyor.

187

NPQ: Batının bu zaafı, Batıyla arasındaki ekonomik uçurumun kapanmasına imkân olmayan Sudan gibi yoksul ülkelerde İslâm'ın gittikçe çekici hale gelmesini de açıklıyor. Belki de Afrika gibi bölgelerde, Amerika önderliğindeki dünya düzenine karşı manevi açıdan güçlenmiş bir alternatif ortaya çıkacak, ne dersiniz?

Brzezinski: Beni en çok endişelendiren şey, politik açıdan uyanan ve daha militan bir İslâm'a yönelen halkların özlemlerine tatmin edici bir cevap verememememiz değil. Kültürel çöküşümüzün, Amerika'nın sadece dünyanın politik önderi olarak kalabilmesini değil, örnek bir sistem olarak kalmasını bile engellemesinden korkuyo-rum.

NPQ: Bir yanda hem güçlü hem zayıf yönleriyle liberal Batı, öte yanda Doğu Asya'nın yumuşak-otoriter toplumları ve militan islâm. Bu iki taraf arasında jeokültürel bir çatışma potansiyeli kuşkusuz mevcut.

Bu tür kültürel çatışmaların bir gün askerî boyut kazanmasından kaygı duymak için bir neden var mı? Bunu söylerken Çin'in iran'a füze ve muhtemelen nükleer silâh satışını düşünüyorum.

Harvard Üniversitesinden siyaset bilimci Huntington "uygarlıklar arasında bir çatışma"nın yaklaştığını, bu Konfüçyusçu-Müslüman ilişkisinin de Batı için bir tehlike olduğunu söylüyor.

Brzezinski: Çin'in önderliğinde, Rusya ve İran'ın da dahil olduğu bir ittifakın, ABD önderliğindeki mevcut global güç hiyerarşisine karşı bir tehdit oluşturması

olasılığını dikkate almak gerekir.

Bu ancak kısmen jeopolitik bir tehdit olabilir. Daha çok kültürel ve sosyoekonomik bir tehdit olacaktır. Çin pekâla yeni rolünün hem eski komünist komuta sistemini hem de laissez-faire ekonomisini reddeden bir "üçüncü yol"un önderliği olduğunu ileri sürebilir.

Aynı zamanda Batı tipi Hedonizme ve Materyalizme karşı çıkan, onun önünü kesen alternatif bir kültürel-felsefi model ortaya koymak da isteyebilir.

Bu tür bir ittifak, Doğu Asya haritası üzerinde dikdörtgen şeklinde çok geniş bir bölgede bir şiddet girdabı yaratacaktır. Bölge, doğudan Batıya, Balkanlar'ın yanında Adriyatik Denizi'nden Çin'in Sinkiang'daki sınırına kadar; güneyden

kuzeye ise Basra Körfezi'nin çevresinden dolaşıp Ortadoğu'nun bir kısmını, güneyde İran, Pakistan, Afganistan'ı da içine alarak kuzeyde Rus-Kazak ve Rus-Ukrayna sınırı

boyunca uzanır.

Bu bölgede, çoğu uluslaşma sürecinin başlarında bulunan 30 ülke ve 400 milyon insan bulunmaktadır. Dinsel, kabilesel ve etnik farklılıklardan kaynaklanan şiddet bölgede zaten patlak vermiştir ve daha da artacağı görülmektedir.

Politik gerginliğin hâkim olduğu, dinsel ve etnik tutkuların hararetle benimsendiği bu bölge, çatışan uygarlıkların coğrafi merkezini oluşturmaktadır. Konfüçyuscu, İslâm ya da Hristiyan uygarlıkların dünya ölçeğinde bir çatışmaya girecek kadar birbirleriyle yakın ilişki içinde olduklarını düşünmüyorum. Ama Yugoslavya'da gördüğümüz gibi daha küçük bir ölçekte, bu tür çatışmaların gerçekleşebileceğine inanıyorum.

Demek ki kitlesel imha silâhlarına sahip olmak isteyen ya da bunları elde etmeyi başaran ülkelerin yarısının Avrasya bölgesinde bulunması tesadüf değildir.

Bu durumda Çin'in bölgedeki silâh bağlantıları çok endişe verici-dir.

NPQ: Hiroşima ve Nagasaki'deki nükleer patlamalar, Pax Americana dönemini başlatmıştı. Bombanın bu Avrasya kazanında savaşan kabileler veya dinler tarafından kullanılması da herhalde eski düzeni tamamen sona erdirip net bir biçimde yeni kargaşa çağını başlatacak.

Brzezinski: Doğru. Bence, bundan sonra nükleer silâhların tekrar kul anılacağını

göreceğimiz ilk bölge muhtemelen burası olacak.

NPQ: Silahlı kabilelerin yarattığı bu postmodern gerginlik, bir soru gündeme getiriyor: Bireyin özgürlüğü ya da ruhani otoriteyle dünyevi otoritenin birbirinden ayrılması gibi Batı değerlerinin evrenselliği iddiaları ne kadar devam edecek?

Birçok açıdan liberalizm de Marksizm'in yaşadığı sorunları yaşıyor. Marksizm ve Komünizm de toplumun değişik kesimlerinin diğerleriyle nasıl ilişkide olabileceğini gösteren bir politik teoriye sahip değildi. Çünkü

Marksizm, günün birinde zafer kazanarak tüm çelişkileri ortadan kaldıracak evrensel bir sınıfın olduğunu varsayıyordu.

Liberalizm de, aynı şekilde, kendi değerlerinin evrensel olduğunu varsayıyor; dolayısıyla, aynı ölçütlere göre değerlendirilmesi mümkün olmayan uygarlıkların yeni bir dünya düzeninde bir arada nasıl yaşayacaklarına ilişkin bir politik teoriye sahip değil.

189

Soğuk Savaş sonrasında dünya kargaşa içine girerken böyle kurallar belirlemeye ihtiyacımız yok mu sizce?

Bu tür değerleri, örneğin insan haklarından sorumlu Fransız bakanın önerdiği "müdahale hakkı" gibi yöntemlerle başkalarına empoze etmeye çalışmalı mıyız?

Brzezinski: Bunu yapabileceğimizi sanmıyorum. Batı'nın bunu yapmak için ne gücü

var ne de arkasında kamuoyu desteği. Böyle bir şey, günümüzün rahat tüketim toplumlarının bazı fedakârlıklar yapmasını gerektirir ki, bu sözkonusu bile edilemez.

Ancak, bu gerçek liberalizmin evrensellik eğilimiyle çelişmektedir, liberalizmin talimatlarının, doğası gereği evrensel geçerliliğe sahip olduğu varsayılır. Bu varsayımla gerçeğin sınırlılıkları arasında açık bir çelişki vardır burada.

Üstelik bu aşamada, tıpkı Marksizmin evrensel iğe yönelik iddialarının yanlış

çıkması gibi -çünkü Marksizm, tarihte belli bir dönemi yansıtıyor ve Avrupa deneyimiyle koşullanmıştır- liberalizmin de tarihî bir dönemle ve Avrupa orijiniyle sınırlı bir felsefe olabileceğini kabul etmek zorunda kalacağımızı düşünüyorum.

Günümüzde liberalizmin evrensel geçerliliği sorgulanmaktadır.

Doğu Asya toplumlarının büyük başarısının, Batılı liberal modelin evrensel geçerliliği iddialarına ciddi bir soru işareti getirdiği kesin. Bu toplumlar ismen Liberal Demokrasi olarak adlandırılabilir ama aslında köklü Konfüçyusçu etkileri nedeniyle sistem olarak tamamen farklı toplumlardır.

NPQ: Japon filozof Takeshi Umehara da, modernizmin bir yan akımı olan Marksizmin başarısızlığının, modernizmin ana akımı olan liberalizmin çöküşünün öncülü olduğunu söylüyor.

Umehara'ya göre her ikisi de seküler toplumlarından manevi yaşamı dışladıkları için başarısızlığı davet ettiler. Bu fikre katılıyor musunuz?

Brzezinski: Şöyle söyleyeyim: Marksizmin çöküşü, liberalizmin global sınırlılıklarını ortaya çıkardı. Liberalizm evrensel olarak görülüyordu çünkü

Marksizmin insanlığı tehdit eden evrensel iddiaları vardı. Buna cevaben, bu rekabetin bir parçası olarak liberalizm de evrensel alternatif olarak ortaya çıktı.

Şimdi rekabet sona erdiğine, Marksizm öldüğüne göre liberalizmin sınırlılıklarını

ortaya dökmenin artık tehlikesi ya da politik açıdan yüksek bir faturası kalmadı.

Şu anda o aşamaya giriyoruz. Totaliter

190

ütopya ortadan kalkınca, müsamahakâr cornucopia'nın liberal toplum' larımıza getirdiği tehlikeleri görmek kolaylaştı.

Ama bu alışma süreci uzun, acılı ve zor geçeceğe benziyor.
NPQ: Toplumumuzu içten içe çökerten "müsamahakâr cornucopia", tüketim kültürü içine yerleştirilmiş bir usûl hukuku cumhuriyetinin yol açtığı kaçınılmaz bir toplumsal özellik değil mi?

Böyle bir toplumda "negatif özgürlük" kavramı bütün değerleri, doğal hukuk olsun geleneksel din olsun, hiçbir pozitif davranış rehberi bırakmadan eşit düzeyde kayıtsızlıkla korumaktadır.

Brzezinski: Olabilir. Bugün kesin olan bir şey varsa, o da kitle iletişiminin, özellikle de televizyonun oynadığı önemli roldür. Televizyon, toplumsallaşma ve değerlerin aktarılmasında temel araç olarak -sırasıyla- ailenin, okulun ve kilisenin yerini almıştır. Televizyon, daha önce değerlerin aktarılmasını ve devamlılığını

sağlayan bu üç mutlak kurumun yerini alırken de, Gresham yasasının bir benzeri doğrultusunda tutum almıştır: En çok ilgi çeken konular, insanın en soylu yanı

yerine en aşağılık şehevi arzularıyla marazi korkularına ve endişelerine yönelik konular olduğu için, kötü programcılık iyi

programcılığı saf dışı eder. Böylece televizyon çürümüş, ahlâk dışı ve yıkıcı değerleri yaygınlaştıran bir araç olmuştur.

Uygarlık tarihî boyunca bütün toplumlar ve bütün dinler tarafından yıkıcı ve bölücü olarak kabul edilen değerler -tamahkârlık, sefahat, şiddet, sınırsız ölçüde kendi zevkine düşkünlük, ahlâkî sınırların bulunmaması- göz alıcı bir şekilde çocuklarımızın önüne konan yiyecekler olmuşlardır.

Eğer bu gerçek bizi korkutmuyorsa, dünya düzeninin lideri olan ülkenin ruhu, onarılması mümkün olmayacak ölçüde tahrip olmuş demektir.

NPQ: Bu yüzden de Batı liberalizmi, etnik temizlik arzularına, dinsel fundamentalizme ve Konfüçyusçu otoriter refah toplumuna karşı zayıf bir surdur. .

Brzezinski: Kesinlikle. Nefsine düşkün, hedonist, tüketime yönelik bir toplum, dünyaya ahlâkî bir motif sunamaz.

NPQ: Ahlâkî açıdan bu kadar gevşek bir kayıtsızlık, üniversitede çokkül-türlülük için Bosna'daki etnik temizliğe karşı harcadığından daha fazla çaba harcayamaz-191

Brzezinski: Kesinlikle. Ve yine aynı nedenden ötürü: Ahlâkî bilincimiz tüketicilik yüzünden, sanki süpermarket raflarında birbirleriyle rekabet halindeki mallar karşısındaymışız gibi bütün değerlere gösterdiğimiz eşit ölçüde kayıtsızlık yüzünden çürümüştür.

NPQ: Bosna konusunda Washington ve Avrupa'da tanık olduğumuz politik felç

durumu bazı açılardan Batı ruhunun felcini ve ahlâkî gücünü yitirmişliği gösteriyor.

Brzezinski: Batı'yı yönlendiren ahlâkî bir güdü bulunmadığını ve sloganların da esas olarak kendi kendini kutlama ritüel eri olduğunu gösteriyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren, "Bir daha asla!" sloganı yeni bir soykırıma karşı direniş çağrısı olarak algılandı.

Peki, "Bir daha asla!" sloganı işlevsel olarak bugün ne anlama geliyor? Müzeler açmak ve televizyonda soykırımları izlemek anlamına geliyor.

Yahudi soykırımını anarken bile, kendini tatmine yönelik ikiyüzlü bir davranış içine giriyoruz. Kendimizi 1940'larda harekete geçmemiş olanlardan ahlaken üstün görüyoruz ama bunu yaparken şu andaki

ataletimizi kendimizi haklı çıkartarak göz ardı ediyoruz. Eğer bu kendini kandıran bir ikiyüzlülük değilse, nedir?

NPQ: Marksizmin, Sovyetler Birliği'nin başarısızlığa uğraması nedeniyle çöktüğünü, liberalizmin de Amerika'da müsamahakâr comucopia'nın zafer kazanması yüzünden çökebileceğini söylemek, çok mu ileri gitmek olur?

Brzezinski: Marksizm öldü çünkü insanların ihtiyaçlarıyla ilgisi yoktu, yanlıştı ve pratikte suçluydu. Müsamahakâr cornucopia ise, muzaffer liberalizmi etkileyen, ama hâlâ direnilebilecek ölümcül bir hastalıktır.

Tartıştığımız tehlikeli eğilimler o doğrultuda olmasına karşın müsamahakâr cornucopia henüz Amerika'nın özünü belirlemiyor.

Eğer müsamahakâr cornucopia gerçekten Amerika'nın belirleyici gerçeği haline gelirse, liberalizmin ya da Amerika'nın nüfuzunun dünya ölçeğinde devam edebileceğini sanmıyorum.

NPQ: Octavio Faz ve Czeslavj Milosz gibi şairler, Batının nihilizminin ve değerlere karşı kayıtsızlığının en az totaliterizm kadar tehlikeli olduğunu uzun zamandır söylüyorlar. Her ikisi de ruhu tüketen. .

Brzezinski: Evet, ama ben ikisini eşit görmüyorum. Eğer libera-

lizm müsamahakâr cornucopia tarafından belirlenen bir hal alırsa, maneviyatın boğulmasına, soluğunun kesilmesine yol açar, oysa totaliterizm maneviyatı vahşice katleder, ezip geçer.

NPQ: O halde liberal bir toplum müsamahakâr comucopia'nın ahlâkın çürümesine yönelik saldırılarına karşı

kendisini nasıl silâhlandırabilir?

Brzezinski: Amerika da, Batı Avrupa'daki liberal toplumlar da işe ahlâk bilincini geliştirmekle başlamalıdır; ahlâkî motiflerin çekiciliğinin ve yararlarının daha fazla bilincine varılmalı, nefse düşkünlük yerine bunu sınırlayan bir toplumsal özellik benimsenmelidir.

Eğer bunu başaramazsak, neyin yanlış neyin doğru olduğunu tanımlayan işlevsel kıstaslara sahip olamaz, böylece de kendi kendimizi mahva sürükleriz.

Tabii ki bu ahlâkî kıstaslar birdenbire keşfedilecek hiı şey değil. Üç büyük dinden

-Hristiyanlık, İslâmiyet ve Yahudilik- geleneksel olarak ortaklaşa aldığımız değerlerin doğasında var bunlar. Bütün bu dinlerde, seküler bir toplumun da benimseyebileceği belirli kurallar mevcut; doğru ve yanlış ayrımının duygularda, içgüdüsel olarak belirlenmesi gerektiğine ilişkin bazı kavramlar, mutlak yanlış ve mutlak doğru diye bir şeyin olduğu, her şeyin göreli olamayacağı. .

NPQ: Devletin politik yapısı tüm değerlerin göreliliğini anayasal koruma altına almışken bunun nasıl yapılacağı, liberal toplumların açmazını oluşturuyor.

Brzezinski: Geleneksel toplumsallaştırma kurumlarının -aile, okul ve kilise-sapasağlam ayakta olduğu zamanlarda bu mümkündü. Bu kurumlar medyanın zevke düşkünlük propagandasına karşı ahlâkî bir temel, bir denge sağlıyorlardı.

Geleneksel kurumlar zayıfladıkça, tarafsız devleti ahlâkî değil, yasal bir hakem haline getiren, kültürel anlamda yıkıcı bir medya güçlendi.

Kendine sınır koyabilme ihtiyacının, müsamahakâr tüketiciliği sınırlayarak tekrar ortaya çıkması zorunluluğuna ilişkin bazı işaretler var. Belki de bunun en önemli örneği, doğal olarak her şeyin daha fazlasının daha iyi kabul edildiği bir kafa yapısı hakimiyetine direnen çevre hareketidir.

Nihayet, toplumumuzda mutlak değerlerin, temel toplumsallaştırma kurumları

aracılığıyla bilinçli bir şekilde aktarılması olgusunu yeniden canlandırmalıyız. Bu kurumların toplum üzerindeki etki sırası,

193

aile okul, kilise ve bundan sonra medya olmalı, başka türlü değil.

Başka bir deyişle, maneviyatın dünya çapındaki buhranının üstesinden gelmek için hayatlarımızı yeniden dengeye sokmaya ihtiyacımız var. Hayatın manevi boyutunun da maddi boyutu kadar önemli olduğunu kabul etmenin zamanı

gelmiştir. Yirminci yüzyılda bir daha asla"nın kolaylıkla bir kez daha gerçekleştiğini gördük, insanlık, rastlantılara bağlı bir dünyada kaderi üzerinde hak iddia etmekse, ahlakı güdüler merkezi bir yerde olmak zorundadır.

NPQ Türkiye, Cilt 2, sayı: 7, ss. 6-11, çeviren: Levent Cinemre.

194

SAVAŞLARIN GELECEĞİ

Francis FUKUYAMA*

[İnsanlığın geleceğini hedefi ve gayesi belli olmayan, kan ve gözyaşı dolu küçük çatışmalar mı yoksa büyük medeniyetlerin mücadelesi mi belirleyecek? Ya da üçüncü bir şık mı söz konusu? Yoksa her şey olduğu gibi mi kalacak?]

Geleceğin savaşları nasıl olacak? Bu konuda, soğuk savaştan sonra yaşanan 5 yıl içinde, iki farklı bakış açısı geliştirilmiştir.

Bunlardan ilki Harvard Üniversitesinden siyaset bilimcisi Samuel Huntington'a aittir. Bu fikre göre, günümüz millî-devletleri arasındaki mutat çatışmalar gelecekte makroskopik bir nitelik kazanacak ve bunu medeniyetler arasında birbirlerini ortadan kaldırmaya yönelik bir mücadele takip edecektir. Bu savaşın tarafları ve belirleyici güçleri ise yüzyılımızda olduğu gibi millî-devletler değil, (Batı-İslâm-Hinduizm-Konfüçyüsizm-Ortodoksluk gibi) dünyanın büyük kültür sistemleri olacaktır.

ikinci bakış açısı Alman yazar Hans Magnus Enzesberger'e aittir. Enzesberger gelecekte savaşların minyatürleşmesi sürecinin, başka bir ifadeyle teşkilatlanmamış gruplar tarafından yürütülecek moleküler iç savaşların hakim olacağı iddiasındadır. Yazara göre bu savaşlar, hedefleri bakımından rasyonel olan 20. yüzyıl savaşlarına nazaran daha farklı cereyan edecektir. Bu savaşlar, kendi kendini imhaya yönelik, nihilist bir mantık içerisinde olacaktır.

* The End of History? (Tarihin Sonu?) adlı denemesi 1989'da büyük tartışmalara yol açan, ABD Siyasi Planlama Dairesi'nin başkan yardımcısı olan yazar, bu kitabında 20. yüzyılın iktisadi ve siyasi liberalizmin zaferiyle sonuçlandığını

iddia ediyordu. Yazar aynı zamanda Rand Corporation'ın danışmanlarındandır.

195

Bana göre, bu iddialardan hiçbirisi geleceğin savaşlarını tam ve isabetli olarak resmetmemektedir. Savaşlar gelecekte de, 20. yüzyıl insanlarının yadırgamayacağı ve birçok bakımdan aşina oldukları birer vakıa olarak kalacaktır.

Sadece çatışma ve mücadelenin karakteri başka bir düzleme kayacaktır. Bence bu düzlem, ekonomik hayat sahasıdır.

Huntington'a göre, soğuk savaş Batı geleneği içinde yer alan iki ideoloji (komünizm ve liberalizm) arasındaki bir mücadeleydi. Liberalizm lehine sonuçlanan bu çatışma, onun gözünde, şu anda tarihin zembereğini kurduğu ve gelecekte yaşayacak olduğumuz çatışmaya nazaran okul bahçesindeki masum öğrenci kavgalarından daha fazla bir anlam ifade etmeyecektir.

Dünyada ideolojilerin belirleyiciliği sona ermektedir. Huntington'un bakış açısı

içinde, Bosna-Hersek'te olup bitenler ya da Irak ile Batı Dünyası arasında yaşanan Körfez Krizi insanlığın yaşayacağı medeniyetler savaşının ön habercisi uluslararası buhranlar olarak görülmektedir. Ona göre, millî-devletler gibi medeniyetler de hakimiyet mücadelesinde pekâlâ kendi aralarında koalisyonlara gidebilirler. Nitekim dünyada bir tarafta Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore diğer tarafta ise Irak, İran ve diğer Müslüman devletlerin yer aldığı bir eksen oluşmaktadır. Bu eksenin müşterek düşmanı da bellidir: Batı. .

Huntington'un görüşleri hakkındaki yorumlar, medeniyetlerin onun anladığı

manada politik bir karakter kazanıp kazanamayacakları noktasında yoğunlaşmaktadır.

Bugün dünyada, kendisini sadece bir devletin ya da bölgenin değil aynı zamanda müşterek bir medeniyetin parçası olarak gören grup sadece Müslümanlardır.

İslamî fundamentalizm belli bir hedefe yönelmiş enternasyonal bir hareket olarak tarif edilmektedir. Çünkü Müslümanlar, doktrinlerini dünyaya belli bir devletin menfaatleri için değil, İslâm için yayma ve Islâmı hakim kılma iddiasındadır.

Oysa, millî-devletler yukarıdaki retoriğe rağmen dünya sahnesinin en önemli aktörleri olarak kalmaya devam etmektedir. Bu durum, İslâm dünyası için de geçerlidir.

Orta-Doğu dışında, medeniyetlerin kimliği millî-devlet kimliğine nazaran çok daha zayıf hissedilmektedir. Bugün Avrupa'da yaşayanların çoğu kendisini Hıristiyanlık medeniyetinin bir üyesi olarak değil, öncelikle bir Alman, bir İtalyan ya da bir İrlandalı, hatta büyük ihtimalle

Avrupalı olarak görmektedir. Dünyanın diğer bölgelerinde de durum daha farklı

değildir. Mesela, Çin, Kore, Vietnam ve Singapur konfüç-yüsinist toplumlar olmalarına rağmen, bunların her biri farklı tercihler ve buna bağlı olarak da farklı

ittifaklar içindedir. Böyle olduğu için de, bu ülkeler diğer ülkelerle ve birbirleriyle olan ilişkilerinde hiç bir zaman homojen bir yapı olarak davranmamaktadır.

Mevcut medeniyetler, birbirlerinden kolayca ayrılamayacak kadar iç içedir.

Medeniyetler birbirlerinden etkilenmişler ve birbirlerine yakınlaşmışlardır.

Huntington Bosna'da yaşanan savaşı medeniyetler savaşının bir prototipi olarak görüyor. Ona göre bu savaş Katolik Hırvatlar, Ortodoks Sırplar ve Müslüman Bosnalılar arasında üç cephede birden cereyan etmekte; bu cephelerin her birinde bir medeniyet temsil edilmektedir. Hadiseye yakından bakıldığında, hakikatin bambaşka olduğu görülecektir: Bu halklar, -lisan, tarih ve gelenekleri bakımından- müşterek bir Balkan kültürüne sahip olma noktasında çok kuvvetli ortak paydalara sahiptir. Bunları müşterek bir kültürde birleştiren bu faktörler, malum dinî karşıtlıklarından çok daha önemlidir.

Huntington'un bakış açısı birçok bakımdan gelenekseldir. O, bütün dikkatini uluslararası camiada iktidar ve güç için merhametsiz ve kural tanımaz bir savaşa hasreder. Dünya çok küçük bir farkla, 19. yüzyılın teorisyenleri tarafından da aynı şekilde görülmüştü: o zamanki teorilerde rekabet ve çatışmada medeniyetlerin yerini mil î-devletler almıştı Gaye ise aynen Huntington'un teorisindeki gibi yine güç ve iktidardı.

Dünyanın gelecekteki işleyişi konusunda, diğer düşünürler Huntington'dan da muhafazakârdır. Henry Kissinger ve Zbigniew Brzezinski gibi realistler, uluslararası hayatın yine hakimiyet tesisi için millî-devletler tarafından yürütülen savaşlar olarak kalacağına inanıyorlar. Belki devletler millî menfaatlerini değişik ideolojik ya da ahlakî kavramlarla gerekçelendireceklerdir. O kadar. . Ama anlayışları, Atina ile Sparta arasında geçen Peloponez

savaşlarındaki anlayışın günümüze uyarlanmasından farklı bir şey olmayacaktır.

Ne Huntington ne de realistler günümüz dünyasının entegre edici ve dengeleyici güçlerini dikkate almamaktadır. Avrupa Birliği, NAFTA ve APEC gibi ekonomik entegrasyonların dünya ekonomisi üzerindeki müspet tesirleri göz ardı

edilemeyecek kadar aşikardır. Artık

197

toplumların orijinal kültürlerine kapanıp, kendilerini dünyadan tecrit etmeleri bilhassa kendi hayat standartları için yüksek maliyetlere sebep olmaktadır.

Kültür etkileşimi Huntington'un yorumlarının aksine kriz ve çatışmaya değil intibak, hoşgörü ve yenilenmeye yol açmaktadır.

Modern ulaşım imkânları, insanların hareketliliklerini çok çarpıcı bir şekilde arttırmıştır. Mülteciler ve göçmenler aleyhindeki yaygın tavra rağmen, insanların kültürel sınırları aşan hareketliliğinin geriletilebileceğine inanmak çok zordur.

Modern iletişim teknolojisi, iltica hareketlerinin bulunmadığı yerlerde bile farklı

kültürlerin mevcudiyeti bilincini arttırmaktadır. Ekonomik rekabetin güçleri de, bununla eş zamanlı olarak insanları geçimini temin etmek için eğilmeye, kabullenmeye ve her şeye intibak etmeye zorlamaktadır.

Günümüz dünyasının en önemli entegrasyon faktörü liberal demokrasidir. Oysa Kissinger'e bakarsanız Almanya ile Japonya sadece ekonomik güç sahibi olmalarıyla bile komşuları için endişe kaynağı olmuşlardır. Krallık, demokrat, sosyalist ya da nasyonal-sosyalist olsun bütün devletler, Rusya'nın günümüzdeki zayıflığından da yararlanarak komşularına hakim olma yolunu ve imkânını

kazandıracak daha fazla güç ve hakimiyeti peşindedir. Bu geleneksel bakış açısı, 400 yıl önce ulus-toplumun ortaya çıkışından bu yana geçen zaman içinde olgunlaşan ahlaki devrim ile güç ve hakimiyetin niteliğinde meydana gelen temel değişiklikleri göz ardı etmektedir. Modern liberal demokrasinin yükselişiyle birlikte pre-modern tarım toplumunun aristokratik, şeref ve haysiyet kavramlarına dayalı ahlâkî sistemi geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.

Artık, şahsi maddi menfaatlerin ve servetin artırılmasının meşru ve tabii görüldüğü bir kurallar sistemine doğru gidilmektedir.

Bu yeni ahlak anlayışı ve değerler sistemi, geleneksel solcu ya da sağcı

düşünürlerce anlaşılamamasına rağmen, sanayileşmiş ülkelerde uzun zamandır çok derin etkilere yol açmaktadır. Almanya'nın bu noktaya komşularına nazaran daha geç gelmesi trajik bir vakıadır. Yine de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçen yarım yüzyıllık zaman, orada da müteşebbislerden ve tüccarlardan oluşan bir toplum ortaya çıkarmıştır.

Coğrafi büyüklük, nüfus, yeraltı kaynakları veya jeopolitik konum gibi faktörler, artık gücün ve hakimiyetin belirleyici unsurları olmaktan çıkmıştır. Güç, günümüzde, daima artan bir şekilde beşerî serma-

198

yeye, toplumların bilgi ve maharet konusundaki durumlarına ve nüfus yapısına bağlı hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin hepsi daha zengin olmak ve vatandaşlarının hayat seviyelerini artırmak istemektedir. Fakat, hemen hiçbirisi bunu coğrafi sınırlarını genişleterek ya da kendi menfaatleri için diğer toplumları

geri bırakarak gerçekleştirmek niyetinde değildir. Böyle bir yolu takip ederek refahı artıran örnek bir ülke de yoktur. Aksine eski Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, uzun vadeli ekonomik önceliklerinden daha çok fiilî askerî güçlerine değer veren ülkeler, mevcudiyetlerini devam ettirmede çok ciddi riskler üstlenmektedir.

İstikrarlı bir liberal demokrasi içinde yaşayan ve dünya nüfusunun yüzde 15'ini oluşturan bir kütle için geçerli olan bu sürecin neticesi, uluslararası rekabetin politik-askerî sahadan ekonominin zenginliğine kaydırılması olacaktır. Bu, en azından sözü edilen demokratik ülkeler bakımından tutarlı ve sürekli bir barış

süreci anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, farklı bir zeminde de olsa, medeniyetlerle millî devletler gelecekte de bir arada varolmaya devam edeceklerdir.

Peki, dünyanın moleküler iç savaşlara mahkum olacağını ileri süren vizyondan ne anlamalıyız? Tarihe baktığımızda, genellikle savaşların ideolojik sebeplerle ya da hegemonya tesisine yönelik olarak iyi de-taylandırılıp, iyi nitelenmiş hedeflere ulaşmak üzere, iyi organize olmuş toplumlar tarafından gerçekleştirildiğini görürüz.

Yani, savaşlar insanlığın birikimini tahrip ve hatta imha etmelerine rağmen medenî toplumların bir özelliğidir. Savaşlar anayasal hukuk devleti geleneği, seçme-seçilme hakkının yaygınlaşması ve ekonomik modernleşme gibi medeniyeti yükselten sonuçlara da yol açmışlardır.

Günümüzde yaşadığımız şiddet, bildiğimiz savaşlardan daha farklı özelliklere sahiptir. Bu şiddet, iyi organize olmuş devletler tarafından değil, çok zayıf bir örgütlenmeye sahip, ne için şiddet uyguladıklarını bile formüle edemeyecek çeteler, küçük gruplar hatta bazen münferit şahıslar tarafından yürütülmektedir.

Enzensberger'e göre, El Salvador, Afganistan, Kamboçya, Balkanlar ya da Sri Lanka'daki savaşlar ulusal kurtuluş, Islamî fundamentalizm, etnik sınırlar gibi sebeplerle yürütülmektedir. Bu konularda güç sahibi olmak isteyen taraflar, savaşı minyatürleştirmektedir. Oysa, günümüzde şiddet, ideolojiden bağımsızdır.

Kendi kendini imha yolunda, cinnet şenliğindeki sarhoş ve saldırgan 199

genç insanlar, muhtemelen kendi köylerini, ailelerini, arkadaşlarını ve hatta bizzat kendilerini "söndürmek"te düşman yaratmaktan daha maharetli olacaklardır.

Enzensberger'e paralel başka bir bakış açısı da Amerikalı gazeteci Robert Kaplan tarafından, "Kaos teorisi" adıyla ifade edilmektedir. Teori, Beyaz Saray'da Başkan Clinton'un da bulunduğu bir ortamda okunmuş ve tartışılmıştır. Kaplan'a göre, dünyanın her tarafında Maltusyanist nüfus artışı ve ekolojik tükenişle birlikte sosyal yıkılış ve çöküşe doğru, gittikçe hızlanan genel bir gidiş vardır.

Kaplan, Monrovia'da ya da Mogadişhu'da modern anlamıyla devletin ve önemli sosyal müesseselerin hiçbir şekilde mevcut olmamasına işaret etmektedir.

Geleneksel aşiret veya kabilelerin bile bulunmadığı bu ülkelerde, şiddetin tarafları olarak sadece yok edici şiddete muktedir ve bu hususta kabiliyetli olmakla birlikte, bırakın devlet kurmayı, uyguladıkları şiddeti izah edecek politik, ideolojik basit bir müzakereyi bile yürütmekten aciz olan kriminal çeteler vardır.

Bu örneklerden hareketle Kaplan, bugün Batı Afrika'da yaşadığımız realitenin gelecekte hepimiz için mukadder olacağı iddiasındadır.

Küçük ve kirli hale gelen Geleceğin Savaşı, gerçekten de 20. yüzyılın son on yılının kabul edilmesi zorunlu bir realitesidir. Bilhassa Afrika ve eski komünist aleminin bazı bölümleri uzun müddettir devamlı bir çatışma süreci içindedirler.

Mesela Kafkaslardaki çatışma çok çarpıcı bir örnektir; buradaki şiddet ve çatışmalar çete savaşları olarak bile isimlendirilemeyecek kadar düzensiz, teşkilatsız gruplarca yürütülmektedir. Ermenistan ya da Azerbaycan'da savaşan milislerin savaşıp savaşmamalarının ve eğer savaşırlarsa ne şekilde hareket edeceklerinin kendi canlarının isteği dışında bir sebebi yoktur. Burada taraflar bel i bir komutaya bağlı olmaksızın "savaşmaktadırlar".

Afrika'nın büyük bir bölümü kolonyalizmden de geri bir medeniyet seviyesine doğru yol almaktadır: Son 15 yılda kişi başına milli gelir yüzde 2-3 gerilemiş, karayolları kaybolmaya yüz tutmuş, eyalet başkentleri yeniden çalılık ve ormanlık haline gelmeye başlamıştır. Afrika ile dünyanın diğer fakir ve genellikle iç

kargaşa, çatışmayla muzdarip ülkelerindeki hayat standartlarının kısa sürede zengin ve iyi organize olmuş ülkeler seviyesine çıkması fevkalade önemli bir sıçramayı gerektirmek-200

tedir.

Bir çok kritere göre Kaplan'ın çizdiği sosyal çözülme tablosu Afrika'nın önemli bir bölümüne uymamaktadır: Mesela, Botswana gibi bazı ülkelerin durumu son zamanlarda iyiye gitmektedir. Ne Kaplan'ın ne de Enzensberger'in teorileri çağımızın neden bütünüyle moleküler iç savaşa mahkum olacağını, böyle bir savaşın neden sadece bazı ülkeler için geçerli olup, diğer bazı ülkeler bakımından geçerli olmadığını açıklayamamaktadır.

Bu bakış açısının eksikliği, üçüncü dünyanın içinde ileriye doğru giden önemli bir bölümü dikkate almamasıdır. Asya'nın ve Latin Amerika'nın birçok ülkesi, son bir nesil ve bilhassa son on yıl içinde ekonomik alanda büyük işler başarıp, mesafe kat'etmişlerdir. Bu ülkeler, refah içindeki Batı ile aralarındaki mevcut gelir açığını hızlı bir tempo ile kapatmaktadır.

Mesela, dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin son 15 yıl içinde ortalama yüzde 13

oranında bir ekonomik büyüme gerçekleştirmiştir. Muhakkak ki, bu yakın bir zamanda Seul'de, Santaigo de Chile'de, ya da Çin'in Guandong vilayetinde moleküler bir iç savaş yaşanmayacağı anlamına gelmemelidir. Bence bu ülkeler öncelikli olarak başka bir problemi akla getirmektedirler: Bu ülkelerin günden güne hızlanan beşerî kalkınmaları onları batı pazarlarında rekabetçi duruma yükseltmektedir. Bu ülkeler, batıda düşük uzmanlık isteyen istihdam alanlarında baskı unsuru haline gelmişlerdir. Moleküler iç savaş hipotezinin hakikati tam manasıyla yansıtıp yansıtmadığı ve genel eştirilip genel eştiri-lemeyeceği meselesi bir tarafa, böyle bir savaşın dünyayı daha iyiye mi, yoksa Enzensberger'in tahmininde olduğu gibi daha kötüye mi götüreceğini sormamız gerekiyor.

Muhakkak ki herkes savaşsız bir dünyada yaşamak ister. Fakat, buna rağmen eğer ben ya Verdun savunması* ya Nagasaki ya da moleküler iç savaştan birisini seçmek mecburiyetinde kalsaydım, sonuncusunu tercih ederdim.

Huntington ve Enzensberger'in görüşlerinin sağlam dayanağı olmayan gelecek tasvirleri olarak görülüp reddedilmesi, savaşın istikbalinin olmadığı anlamına gelmemelidir. Öncelikle şöyle toparlayalım: Büyük savaşlar büyük ve iyi teşkilatlanmış sanayi toplumları arasında

* Almanların ilk defa makineli ağır silahları kullandıkları ve 600.000 insanın ölümüne sebep olan Şubat-Temmuz 1916

yıllarında yaşanan savunma.(Ç.N.)

olabilir. Bunların önemli bir kısmı, son elli yıl içinde liberal demokratik ülkeler haline geldiğinden, liberal demokrasiler de karşılıklı düşmanlıklar oluşturmaya meyilli olmadıklarından yakın gelecekte bu yazarların belirttiği türden çatışmalar muhtemel değildir. Buna rağmen, eski şüphelerin çok yavaş sona erdiği Avrupa'da, meselâ Almanya ile Fransa'nın birbirlerine karşı silaha sarılmaları bütünüyle ihtimal dışı

görülmemelidir.

Yukarıdaki izahların da gösterdiği gibi moleküler iç savaşın endüstrileşmiş, demokratik ve stabil ülkeler için anlamı azalmaktadır.

Diğer yandan, uluslararası politikayı belirleyen süper güçler arasında malûm çatışma konuları da sahneden çekilmiştir. Geçmişe bakarsak, meselâ Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupasının büyük güçleri, politikalarını Avrupa kıtasında hakimiyet tesisi için ölümüne bir kavgaya kilitlediklerinden en ücra köşeler için bile büyük hassasiyet gösteriyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasının süper güçleri olan Amerika ve Sovyetler Birliği ekseninde yürütülen soğuk savaş dönemi sırasındaki mücadele ortamında da Mozambik, Güney Yemen ve Nikaragua gibi yerler NATO ülkelerini yakından ilgilendirebilmiştir.

Geleneksel çatışma sebeplerinin bulunmadığı bir dünyada, güneyde yer alan Üçüncü Dünya Ülkelerinin zengin kuzeye karşı -petrol haricinde- sahip oldukları yegane silah bu toplumları mülteci ve göçmenlerle boğmaya çalışmaktır. Bu, yakın geçmişte Almanya, Fransa ve Amerika'da da görüldüğü gibi, çözümü kolay bir mesele değildir. Ancak bu silahın çok ciddi bir tehdit unsuru olarak kabul edilmesi de mübalâğa olur.

Dünyamızın, bir yandan modern iletişim-ulaşım araçları ve yoğun uluslararası ticaretle hızla entegre olup büyürken, diğer yandan da ideolojilerin ve kutupların erimesiyle politik bağlantı imkanları ve sebepleri bakımlarından fakirleşmesi yakın tarihimizin garip bir cilvesidir. Soğuk savaş sonrasında malûm küçük ve kirli savaşların çıkmasının ve durdurulamamasının sebebi budur. Modern iletişim teknolojisi bu savaşlarda bizi savaşın getirdiği acı ve vahşet hakkında canlı ve taze enstantanelere boğmaktadır. Tartışmalarda "ülkemizin menfaatleri" geçmişe nazaran çok daha az nazara alınır hale gelmiştir.

Bu durum, batı ülkelerinin başkentleri ve bilhassa Washington bakımından dış politikada sürekli bir kararsızlık ile neticesiz tokalaşma

202

ve anlaşma çabaları anlamına gelmektedir. Buralarda liderler ve halk ahlaki gerekçelerle duyarlı olup, bir şeyler yapmak zorunda olduklarına inanmaktadır.

Çözümü insan hayatı söz konusu olmadan parayla sağlayan bir politika süreci de bulunamamaktadır.

Burada, savaşları tasnifte boyutları ve neticeleri itibarıyla en tehlikeli ve en vahim olabilecek üçüncü bir grubun tanımlanması gerekmektedir: Demokratik endüstri devletleriyle demokratik olmayan kalabalık devletler topluluğu arasında çıkabilecek savaşlar. . Böylesi bir savaşın ilk akla gelen taraflarını Çin ile mevcut demokrasi düzeyi her an kesintiye uğrayabilecek Rusya oluşturmaktadır.

Diğer potansiyel taraflar, az-çok kuvvetli ve otoriter bir yönetime sahip olan Irak, İran ve Kuzey Kore gibi Üçüncü Dünya Ülkeleri'dir. Bu ülkeler teknolojileri, sahip oldukları doğal kaynaklar ya da batıyla dostane ilişkiler içindeki komşularını

baskı altına alma kabiliyetleri sebebiyle dünyanın geride kalan kısmı için özel bir tehdit potansiyeli taşımaktadırlar. Yıldan yıla hızlı bir ivme kazanan teknolojik ilerlemeleri sebebiyle, kitle imha silahlarının bu ülkelerden birinin ya da birkaçının eline geçmesi de her geçen gün daha muhtemel hale gelmektedir.

Yakın geleceğin muhtemel çatışmalarına ait bu liste, hakikaten klasik gözükmektedir. Buna göre kısa vadede dünyanın büyük bir kısmı için tarih aynı

geçen yüzyıldaki gibi işleyecektir. Yüz (bir bakıma bin)yıllar arasında bu geçişi sağlayacak olan Saddam Hüseyin, Kissinger'in klasik güç politikasının egemen olduğu dünyada çok iyi korundu. Saddam Hüseyin ülkesinde saldırganlık ve vahşetle iktidara geldi ve dış politikasını -belki yeterince kibar olmadan-Kissinger'in prensiplerine göre şekil endirdi.

Rusya'daki hadise de aynı özelliklere sahiptir. Burada, Duma'daki* nasyonalistler ve yeni komünistler arasında kalan bir çok insan "eski düşünce" uykusundan hâlâ

uyanamadılar. Coğrafi hakimiyet, yeraltı kaynakları ve askerî kuvvet süper bir güç

için uğrunda gayret gösterilmesi gereken kavramlar olarak kabul edildi. Eğer Rusya'da Ruzkov ya da Şirinowski iktidara gelirse, tıpkı eski Rus emperyalistleri gibi davranacaktır: "Yakın komşular"daki Rus nüfus genişlemeci politikanın araçları olarak kullanılmaya çalışılacaktır.

*Rusya'da devrim öncesinde 1905-1917 yılları arasındaki milli parlamento.

Ben, şahsen Rusya'nın uzun vadede demokratik bir devlet olarak Avrupa'da yer almak kararında olduğuna inanmakla birlikte, bu geçiş sürecinin bir ya da iki nesil devam edebileceğini düşünüyorum. Bu süreç içinde, otoriterizmin iptidaî

şekillerine geri dönmek için bir çok fırsat(!) ortaya çıkacaktır. Bu sebebledir ki, Rusya'nın Doğu Avrupa'daki komşularının endişelenmek için haklı sebebleri vardır.

Yine bu sebeble, NATO günümüzde de varlığını devam ettirme hakkını

taşımaktadır.

O halde kısa vadeli uluslararası fiilî politikanın temel konularının başında Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve muhtemelen diğer Doğu Avrupa ülkelerinin NATO içine dahil edilmeleri meselesi gelecektir. Bu gidişatın hangi istikamete doğru olacağı da Rusya'daki gelişmelere bağlı olacaktır. Eğer işler kötüye gider ve Rusya'da nasyonalistler iktidara gelirlerse, Doğu Avrupa'nın genç

demokrasilerini NATO içine almak acil ve zaruri olacaktır. Artık yakın gelecekte muhtemel olan ve endüstriyel demokrasilerin kendilerini ayarlamaları gereken savaşların şekli anahatlarıyla ve gerçekçi bir şekilde gözümüzün önündedir. Bu ne medeniyetler savaşı, ne de moleküler iç savaştır. Aksine 1991 yılında Körfez savaşında olduğu gibi mutat eski savaşlar söz konusudur. Buna mukabil, orta vadeli bir gelecek için yapılacak değerlendirmelerde

savaşların karakteriyle ilgili ciddi değişikliklerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Ben modern dünyadaki sivil devrimin savaşları siyasî ve askerî sahadan ekonomik sahaya kaydıracağı tezini ileri sürdüm. Ekonomik sahada yürütülecek savaşı

Friedrich List'in öngördüğü gibi sadece milli ekonomiler arasında teknolojik üstünlük hedefine yönelik mücadele olarak değil, aksine çok daha karmaşık bir süreç olarak gördüğümü de belirtmeliyim.

Savaşların karakterini değiştiren bu süreç, birbirinden farklılaşan iki fenomen tarafından belirlenmektedir. Bunlardan birincisi, bilhassa gelişmiş ülkeler bakımından geçerli olmak üzere dünyadaki büyük siyasî ve ekonomik yapıların kapitalizm ve liberal demokrasi çerçevesinde birbirlerine yaklaşmalarıdır. Ben bu fenomeni Hegel'in litaratürüne yaklaşarak "tarihin sonu" şeklinde isimlendirdim.

Bu hipotezim, geçen yıllar içindeki istikrarsızlığa ve küçük savaşlara rağmen geçerliliğini korumaya devam etmektedir.

204

Beklenilenin aksine bu yakınlaşma uluslararası politikada bütün cephelerde artan bir homojenliğe yol açmamaktadır. Aksine, devletlerin temel organlarının birbirleriyle aynılaşmaları, bunların kendilerini tanımlamada alışılmışın dışında faktörleri kullanmalarına yol açacaktır. Bu faktörleri genel bir başlık altında zikredelim: Kültür. Soğuk savaş yıllarında Amerikalılarla Japonlar kendilerini beraberce hür dünyanın parçası olarak görüyorlardı. Bugün bu iki halk demokrasinin ve kapitalizmin farklı şekillerini geliştirdiklerini idrak etmektedir.

İkinci gelişme teknolojinin kendisini ortaya çıkaran modern ekonomide ve toplumlarda çok muazzam bir uzmanlaşmaya yol açmasıdır. Eğitimle ilgili araştırmalar, Amerika'da 40'lı ve 50'li yıllarda yüksek okula gitmenin insanların gelirlerini fazla etkilemediğini göstermektedir. Bugün durum tam tersine dönmüştür: Fakülte mezunlarıyla sadece yüksekokul mezunu olanlar arasındaki gelir farkı giderek büyümektedir.

Vasıfsız işgücü ücretlerindeki durgunluk, 1992'deki başkanlık seçimlerinden sonraki yıl arda Amerika'nın en önemli gündem konularından biri oldu. Bili Clinton'a göre bunun sorumlusu Reagan'ın vergi ve harcama politikası, dolayısıyla da

Cumhuriyetçilerdir. Bu kabahat havalesi mesnetsiz ve saçmadır, çünkü

ücretlerin durgunluk içine girmesi Reagan'dan çok önce başlamış ve halefi George Bush'dan sonra da durmamıştır.

Daha az politik kaygıyla hareket eden diğer gözlemcilere göre ise suçlu globalleşmedir. Onlara göre, Amerika ve diğer gelişmiş ülkelerdeki vasıfsız işçiler, gelişmekte olan ülkelerde çok daha düşük bir hayat standardıyla da tatmin olup, çok daha düşük ücretlere razı olan vasıfsız işgücünün rekabetiyle karşı karşıyadır. Bu rekabet, ücretlerde kronik bir durgunluğa yol açmaktadır.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ile ilgili müzakerelerde, düşük ücretlerin malların ithalatını ve sermayenin ihracını gerileteceği sert ve keskin bir tonla dile getirilmiştir. Aynı ses tonu şimdi de GATT'la ilgili Uruguay kararlarını da zorlamaktadır.

NAFTA görüşmeleri, Amerika'daki sosyal sınıflar arasında yepyeni bir kutuplaşmayı gün ışığına çıkarmıştır: Bir tarafta adları cumhuriyetçi ya da demokrat olsun ticaretin liberalleştirilmesinden kazançlı çıkmayı uman iyi eğitimli elitler, diğer tarafta ise böylesi bir liberalizasyonun

sonuçlarından korkan düşük eğitim seviyesine sahip çalışan sınıflar yer alıyorlardı.

Bu tartışmalar, sosyal devlet ilkesinin Amerika'ya göre daha etkili olduğu Avrupa'da daha farklı bir zeminde yürütülmektedir. Burada vasıfsız işgücünün gelirleri henüz Amerika'daki kadar baskı altına alınmamıştır. Avrupa'da mesele kronik yüksek işsizlik şeklinde tezahür etmektedir. "Sosyal devlet" bu problemi ancak maskeleyebilir, ancak hiç bir zaman çözemez. . Düşük vasıflı işgücü burada, ekonomik verimlilik kavramı göz önüne alınmaksızın toplumun geride kalan fertleri tarafından finanse edilmektedir.

ister reel gelirlerin düşmesi isterse kronik işsizlik şeklinde tezahür etsin kalifiye ve vasıfsız işgücü arasındaki uçurumun artması gerçeği Chicago Üniversitesinden Ekonomist Gary Becker ve arkadaşları tarafından ortaya konulan "Beşerî

Sermaye Teorisi"yle örtüşmektedir: Teknolojinin ileri derecede uzmanlaşmayı

gerektirdiği ve ekonominin enformasyon ağırlıklı olarak işlediği hallerde yüksek seviyede eğitim ve meslekî ihtisaslaşma anlamındaki beşerî sermaye hayati önem kazanmakta ve bu konudaki yatırımlara olan ihtiyaç da yükselmektedir.

Şimdi burada, haklı olarak gelir dağılımında giderek derinleşen uçurumlarla, uluslararası düzeyde politik ve ekonomik organların liberal model çerçevesinde birbirlerine yakınlaşmaları arasında ne gibi bir bağlantı olduğu sorusu akla gelmektedir. İzah edeyim: Geçmişte bir toplum içinde insanlar birbirlerinden bir takım yapay bariyerlerle ayrılmışlardı. Buna benzer bir ayrışma uluslararası

sistem içinde milletler bakımından da geçerlidir. İnsanlar ırk, köken, cinsiyet gibi kavramlarla birbirlerinden ayrılırken devletler için de geleneksel monarşi, cumhuriyet, faşist veya komünist diktatörlük olmaları birer tasnif unsurudur.

Gerçek anlamda liberal prensiplerin dünyanın hemen her tarafında galip gelmesiyle insanlar tarafından yapılan bu bariyerler yerle bir olmuştur.

Gerçi sosyal sınıflar ortadan kalkmamıştır, ama bunlar bambaşka bir temele oturmuştur. Liberal devletlerdeki yaygınlaştırılmış fırsat eşitliği sosyal sınıflar arasındaki bariyerleri yerle bir etti. Diğer yandan, bu yeni süreç, teknolojik kriterlere göre sınıflanmış bir meritokrasi içinde, iyi eğitim görmüş ve uzmanlaşmış insanlara en üst mevkilere gelme imkanı vererek bazı bakımlardan sosyal eşitsizlikleri daha da keskinleş-206

tirmiştir. Aynı şekilde devletler arasında ideolojik kriterlere göre belirlenmiş

farklılıkların da sona ermesi bunların kendilerini başka bir temelde yeniden formüle etmelerini mümkün kılacaktır: Bu süreçte, hangi devletin kendi beşerî

sermayesinden daha fazla istifade ettiği belirleyici olacaktır.

Toplumlar arasında eğitim ve teknolojiye hükmedebilme temelinde daima artan farklılaşma yeni sosyal gerilimlere ve potansiyel olarak uluslararası çatışmalara yol açacaktır. Bunun dünyamızı, mutlaka yeni bir devrim çağına götüreceğini söylemek biraz iddialı olur. Ne var ki, bu sürecin bütün toplumları baskısı altına alacağı da ortadadır.

Bütün dünyada, uluslararası düzeyde gittikçe belirginleşen yeni bir güç dağılımı

hissedilecektir. Bu güç dağılımı artık birbirine çok yakın hale gelen politik modeller bazında değil, kültür bazında olacaktır. Yani, beşerî sermayelerini muhafaza ederek, onu geliştirecek yolları bulabilen toplumlarla, ileri teknoloji kendileri için daima yüksek bir bariyer olarak kalan toplumlar arasında acımasız bir farklılaşma bütün şiddetiyle devam edecektir.

Bu farklılaşma gücün global dağılımını doğrudan etkileyecektir. Üçüncü Dünya Ülkeleri dünya ekonomisine en alt düzeyde daha çok katıldıkça, dünyanın mihrabındaki konumlarını kaybetmek istemeyen gelişmiş ülkeler arasındaki sıkıntılar da artacaktır. Bu ülkelerin başarısı sadece yüksek eğitim ve mesleki ihtisaslaşmanın teşviki ve geliştirilmesi politikalarına değil, aynı zamanda bu politikaların oluşturulduğu sosyal ve kültürel özel iklerine, jeokültürlerine de bağlı

olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi rekabet, artık toprak büyüklüğü, hükümranlık ve kısa zamanda mobilize olabilen askerî güç esas alınarak yürütülmeyecektir. Bu noktadan bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri bilhassa toplumun en alt gelir düzeyine sahip olan üçte birlik kısmı ile kötü bir şöhrete sahiptir. Almanya ise fevkalade başarılıdır.

Uluslararası rekabetin gelecekte jeo-kültüre bağlı hale gelmesi gelişmenin bir garip bir cilvesidir. O halde zirvede ya da gözü zirvede olan ülkeler için temel soru, kimin beşerî sermayeyi en etkili şekilde üretebileceği, kullanabileceği ve muhafaza edebileceği olmalıdır. Savaşın yüceltilmesi veya aynı şekilde ekonominin kutsallaştırılması olarak da ifade edilebilecek bu rekabette ana temalar bizim geçmişten

207

bu zamana kadar "savaş" kavramından anladığımız ne varsa bunların hepsinden çok daha farklı olacaktır.

Francis Fukuyama, "Zukunft der Kriege" (çev. Michael Fre(ıtag), Frankfurter Al gemeine Magazin, 16 Dezember 1994, Heft: 772, Türkiye Günlüğü, s. 54, Ocak-Şubat, 1999, ss. 128-135, çev. Kadir Koçdemir.

208

ASIL ÇATIŞMA

James KURTH

Gelecekte dünyanın asıl çatışması ne olacak? Bu, günümüzde uluslararası ilişkiler konusunda en ağır basan sorudur. En anlaşılabilir ve en ihtilaflı cevap ise, yazarlar arasında tartışmalara yolaçan "Medeniyetler Çatışması" fikrinin sahibi Samuel Huntington tarafından verilmiştir.

Ben bu çatışmayla uğraşmak niyetindeyim. İlk olarak, uluslararası ilişkilerde yeni çağın yapısı üzerine günümüzdeki izahların çatışmasını gözden geçireceğim. Daha sonra Huntington'ın özellikle Batı medeniyeti ile İslâm ve Konfüçyanist medeniyetlerinin büyük ittifakı arasındaki potansiyel çatışmalara dayanan asıl argümanı üzerinde duracağım. En son olarak, asıl medeniyetler çatışmasının Batı

ve diğerleri (West and the rest) arasında değil, fakat henüz yoluna girmiş

Batı'nın kendisi, özellikle de merkezi gücü ABD içinde olacağından bahsedeceğim.

Bu, Batı medeniyetine karşı çok kültürlülük ve feminist hareketlerden ibaret bir başka büyük ittifakın bir çatışmadır. Kısacası bu, Batı ve Batı-sonrası

(postvvestern) medeniyetler arasındaki çatışmadır.

Tezlerin Çatışması

2. Dünya Savaşı sonrası birkaç devlet için de insanların yaşadıkları dönemi savaş

sonrası dönem olarak adlandırmaları normaldi. Ancak,

: Amerika'da Swarthmorc Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörü.

bir savaş sonrası yahut herhangi bir şey sonrası dönem uzun süremez ve sonunda, çağdan kendine ait karakteristik bir isim beklenecektir. Bu en erken 1947'de başladı ve 1949'da geniş çapta tamamlandı. Savaş sonrası dönem, soğuk savaş

dönemi haline geldi.

Değişen zamanımızda henüz böyle bir gelişme meydana gelmedi. Yakın zamanlara kadar, soğuk savaş sonrası dönem diye konuşmak yaygındı, fakat soğuk savaşın bitişinden 5 yıl sonra bu

yolda devam etmek biraz zorlama gibi görünüyor. Şimdiki dönemden soğuk savaş dönemi sonrasının sonrası diye bahsetmek açıkça komik kaçıyor. Ve henüz, içinde yaşadığımız bu kesinlikle yepyeni dönem için hâlâ

herkesçe kabul edilecek bir isim bulunamadı. Dönem için yaygın bir ismin yokluğu, soğuk savaş sonrasının sonrası başkanı olan Clinton yönetiminin kararsız ve pervasız dış politikasının her gün sergilediği gibi, dış politika için yaygın bir temelin ve uluslararası ilişkilerin yaygın bir yorumunun olmamasının bir dış

yansımasıdır.

Asıl sorun, yeni döneme ilişkin akla yakın tanımlar olmaması değil, tersine çok fazla olması. 1993'e kadar uluslararası çatışmalarda soğuk savaş sonrası oluşan kutupların belirlenmesinde en azından dört büyük aday vardı. Geçen dönemlerin savaş eksenli tanımlarını andıran bu tanımlar şu şekilde sıralanabilir: 1) Amerika, Japonya ve Batı Avrupa arasındaki ticaret savaşları, 2) İslâm'ı içine alan din savaşları, 3) eski Sovyetler Birliği, eski Yugoslavya ve Afrika'nın başarısız ülkeleri içinde meydana gelen etnik savaşlar, 4) Rusya ve Çin'i içine alan, yeniden canlanan soğuk savaşlar. Ve sonuç olarak bu dört çeşit savaşı geniş çapta kapsayan, Samuel Huntington'ın şimdi çok ünlü olan "Medeniyetler Çatışması" adlı

makalesindeki1 tezler.

Ticaret Savaşları: Sovyetler Birliği ve komünizm çöktükten hemen sonra, bazı

analistler için, yeni dönemin ana özellikleri olarak global ekonominin yayılışı ve liberal kapitalizmin başarısı üzerinde yoğunlaşmak gayet doğaldı. Fakat geçmiş

dönemlerle bağlantılı veya benzer olarak, uluslararası politikalarda bel i başlı, aktörlerin süper güç olacağını

1 . Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?" Foreign Affairs (Yaz 1993, sayfa 22-49.) Bu başlık hem makalenin güçlü iddialarıyla hem de Huntington'ın alışılmış stili ile uyuşmayan bir soru işareti taşıyor. Huntington ve onu eleştirenler arasındaki tartışmalar Foreign Affairs' in daha sonraki iki sayısında yeralmıştır.

210

düşünmek de oldukça doğal olacaktır. Şu farkla ki; bunlar Richard Rosecrance'nin dediği gibi askerî politik devletlerden ziyade

ticarî devletler olacaktır. Süper güçler, süper ekonomiler olacaktır; yani Amerika, Japonya yeni birleşmiş Almanya önderliğindeki Batı Avrupa arasındaki uluslararası çatışma, temelde ekonomik çatışma veya ticaret savaşları şeklini alacaktır.

Din Savaşları: Diğer analistler, ideolojileri veya dünya görüşleri olan geçmiş

dönemlerle bağlantı veya benzerliğin farklı bir boyutunu buldular. Komünizmin çöküşüyle, bunun yerini alacak bir başka radikal ideoloji, ya da en azından teoloji ile yeni bir çatışma olacağını düşünmek makuldü. Yani İslâm fundemantalizmi ile (Islâmizm terimi, geleneksel İslâm ve modern ideoloji kombinasyonunu ayırdeden daha iyi bir terim).

Bir ideoloji ya da dünya görüşü, uluslararası politikada gerçekten güçlü bir hale gelmek için, "bu inancın savunucusuna", fikrin çekirdek ülkesi gibi hareket eden

"bir fikir taşıyıcı ülkeye" (ideal-bearing state) ihtiyaç duyar. Komünizm için bu rol, genellikle Sovyetler Birliği tarafından yerine getirilmekteydi. Bunun gibi, Islâmizm için çekirdek ülke ya da fikir taşıyıcı ülke rolünü, her ne kadar eksikleri olsa da, İran yüklenecekti. Buna karşın, İran'ın çok daha seküler olan muhalifi Irak, 1990'da kısa yoldan bu rolü doldurmak için adım attı. Görünüşe göre, Sudan'da, Cezayir'de ve hatta Mısır'da artan gücü ile yeniçağın çehresini belirleyecek olan Islâmizmin yeraldığı çatışmaları tartışmak için iyi sebepler mevcuttur.

Etnik Savaşlar: Bazı analistler savaşın kendisi üzerinde, özel ikle de Soğuk Savaş

öncesi dönemin ulusal rekabet özelliğinin yeniden dirilmesi ile ilgili olan savaşların günümüzde tekrarlanması olasılığı üzerinde yoğunlaştılar. Sovyetler Birliği'nin dağılışı çok uluslu bir imparatorluğun da çöküşüydü. Aynı durum, bazı yönlerden Sovyetler Birliği'nin küçük bir versiyonu olan Yugoslavya'nın dağılışı için de doğruydu. Sovyetler Birliği'ndeki ve Yugoslavya'daki eski komünist rejimler dikkate değer ölçüde az bir şiddet ile son buldu. Fakat bunlar çöktüğü zaman komünist partilerin çokuluslu imparatorluklarının yıkıntıları arasında kalan etnik gruplar arasında büyük çatışma oldu. Aynen Habsburg ve Osmanlı gibi geleneksel hanedanların çokuluslu

imparatorlukların sona erişinde olduğu gibi.2 Özellikle Yugoslav çatışması yeni çağın doğasını belirleyecek gibi görünmektedir.

Yeniden Canlanan Soğuk Savaşlar

Diğer uzmanlar soğuk savaşı şekillendiren politik sistemler ve askerî

kapasitelerde bir benzerlik ve devamlılık boyutu buldular. Sovyetler Birliği geniş

cüssesi, askerî gücü ve otoriter rejimi yüzünden bir tehditti. Soğuk Savaş sona erdikten sonra ortalık yatışınca, Rusya, eski Sovyetler Birliğinin sadece yarısı

kadar bir nüfusla kalakaldı Fakat hâlâ Avrupa'nın en büyük devletiydi. Ayrıca hâlâ dünyanın en geniş ülkesi olsa da, Sovyetler Birliği topraklarının dörtte üçü

kalmıştı. En önemlisi, onu dünyada hâlâ Amerika'yı yıkabilecek tek ülke yapan 20

bin nükleer savaş başlığının da Rusya'ya bırakılmış olmasıdır. Rusya ve Amerika arasında yeniden canlanacak bir Soğuk Savaş olası görünmektedir.

Yeniden canlanacak soğuk savaş konusu üzerinde bir varyasyon da Çin tarafından temsil edilmektedir. Büyük nüfusu ve toprağı, geniş ordusu ve nükleer silâhları, patlayan ekonomisi ve hâlâ komünist olan rejimi ile, ABD'ye bir tehdit olabilecek kapasiteye sahiptir.

Böylece, 1993'e kadar, uluslararası politikada yeni döneme ilişkin 4 büyük tarif oldu. Her biri, bağlantı ve benzerlik yoluyla, geçmişin içeriği ve tecrübeleri ile temellendirilmiş ve görünüşe göre her biri 1990-93 yıl arı arasında meydana gelen büyük olaylarca desteklendi. Bu kadar akla yakın iddia olmasına rağmen, yeni dönemin doğası üzerinde konsensüs ya da dış politikaların odak noktası

bulunamadı. Özelde Clinton yönetimi, bu iddialar arasında parçalandı ve ahenkli bir dış politika oluşturamadı.

Huntington'ın Girişi

Bu karışık görüntüde Samuel Huntington tartışmaya girmiştir. Kalabalık ve karmaşıklık içinden bir ortak modeli ayırt etmedeki bilinen dehası ile Huntington, yeni dönemdeki çatışmanın merkezinin

2 . Bakınız benim "Eastern Question, Wcstern Ansvver" (Doğulu Soru, Batılı Cevap). The National Interest (Kış 1993-94).

ss 96-101.

212

kültürler ve medeniyetler arasında olacağını tartışmaktadır. Belirlediğimiz 4

izaha doğrudan girmese de, medeniyetler fikri bunların tümüyle alâkalıdır.

Ticaret savaşına bakacak olursak, Huntington bunun ortaya çıkabileceğini fakat merkezde olmayacağını ima ediyor. ABD ve Batı Avrupa aynı Batı medeniyetinin birer parçasıdır ve bunlar arasındaki çatışma marjinal ve idare edilebilir cinsten olacaktır. Japonya bir başka konudur. Çünkü Huntington'a göre Japonya kendine ait ayrı bir medeniyete sahiptir. Bu sebeple ABD ve Japonya arasındaki ekonomik savaşın ABD ve Avrupa arasındakinden daha sert olduğunu gözler. Bunun üstüne, her nasılsa, Huntington bunlar arasındaki çatışmayı uzlaşılabilir hale getirmek için Japonya'yı Batı'ya çıkarlar konusunda yeterince yakın olarak görür.

Tam tersine, ABD ve Islâmizm arasındaki çatışma, Huntington'ın görüşüne göre merkezi ve daimi bir hale gelmiştir. Bu bir medeniyetler çatışmasının en mükemmel örneğidir.

Etnik savaşlar da Huntington'ın çizdiği manzarada merkezidir. O, bu çatışmaların en mühiminin medeniyetlerin "hatalı sınırları"nda vuku bulduğunu not eder. En açık olan, îslâmî, Ortodoks ve Batı medeniyetleri arasında bir çatışmayı temsil eden Yugoslavya'daki Müslümanlar, Sırplar ve Hırvatlar arasındaki çatışmadır. Benzer şekilde, Eski Sovyetler Birliği'nin halef devletleri arasındaki çatışmalar sadece farklı etnik gruplar arasında değil farklı medeniyet grupları arasındadır. Örneğin Müslüman Azeriler ve Ortodoks Ermeniler arasındaki. Bunun tam tersine, aynı

Slav-Ortodoks medeniyeti içindeki farklı gruplar örneğin Ruslar ve Ukraynalılar arasında hemen hemen hiç şiddet yoktur.

Son olarak, Huntington'ın bakış açısından, ABD ve Rusya ya da ABD ve Çin arasında yeniden canlanacak bir çatışma beklenebilir. ABD Batı medeniyetini,

Rusya Ortodoks medeniyetini ve Çin Konfüçyus medeniyetini simgeler. Bu çatışma dilinin ideolojik olduğu Soğuk Savaş dönemindekinden farklı bir şekil alacaktır. Bu yeni ça-3. İstisnai olarak Moldova'da Ortodoks Slavlar ile Ortodoks Romanyalılar arasında şiddetli çatışmalar vardır. Ancak medeniyet daha çok olan yalnız Ortodoks yerine Slav-Ortodoks olarak belirlenince, bu istisna gözardı edilebilir.

213

aşmaların dili kültürel olacaktır. Ancak farklı dünya görüşleri ve yaşam tarzları

olan büyük güçler ve nükleer güçler arasında çatışmalar yine de olacaktır ve Huntington öyle söylemese de bunlar kaçınılmaz olarak, nükleer caydırma ve askerî paktların eski ve tanıdık çehreleri şeklini alacaktır.

Huntington'ın görüşü, sadece çatışmaların verilen tanımlarını kapsamaz, ayrıca onlar arasındaki ilişkileri ve öncelikleri belirler. Medeniyetler merkezli bakış açısı

verilerek çatışmanın mihverlerinin şu an başat olan Batı medeniyeti ve ikincil olan diğerleri arasında olacağı gösterilebilir.

Batı ve Diğerleri (West and the Rest) tabiri Kishore Mahbubani'nin makalesinin başlığıdır. (The National Interest, Yaz 1992). Huntington her nasılsa olayı böyle değil de, Batı'ya karşı Konfüçyen ve İslâm medeniyetleri arasındaki bir çeşit büyük ittifak şeklinde görür. Konfüçyen medeniyeti askerî silâhlanma ve endüstriyel güçte, islâm medeniyeti ise Batıya coğrafi yakınlık ve petrol rezervleri konusunda güçlüdür. Bir medeniyet merkezli bakış açısı verilerek İslâm ve Batı arasındaki uzun (gerçekte 13 yüzyılı aşan) çatışmanın devam edeceği gösteriliyor. Diğer yanda, Batı ve Konfüçyen medeniyeti arasındaki çatışma uzun olmasa da (gerçekte 2 yüzyıldan az, ya da 1840-42 Afyon Savaşı'ndan beri), çok acı olmuştur. Dahası, Konfüçyen ülkelerin patlayan ekonomileri şimdi onlara Batı

ile aralarındaki eski ve eşit olmayan dengeyi yeniden yaratmayı düşünecek güç

vermiştir.

Huntington, Batı ve Ortodoks medeniyeti arasındaki temel çatışmayı

görmemiştir. O, "Neden olmasın" diyerek genişletilmiş bir münakaşaya girmek yerine Rusya'yı dünyadaki en önemli parçalanmış ülke olarak görmüştür. (Diğerleri Türkiye ve Meksika'dır). Böyle bir ülke iki medeniyet arasında parçalanmıştır.

Belki de, elitleri ve bir yöne doğrultulmuş politikaları ile, kitleler ve diğer yöne doğrultulmuş tarihleri arasında. Rusya bu açıdan Büyük Petro'dan beri ya da hemen hemen üç yüz yıldır bir parçalanmış ülke -"Batılılaşanlar ve Slavlaşanlar"

"Avrupa ve Avrasya", "Batı ve Ortodoks medeniyeti" şeklinde bölünmüş. Görünüşe göre, Huntington Rusya'da Batılılar çok olduğundan, bu ikisi arasında bir medeniyet çatışması gelişmeyeceğini düşünüyor. Oysa herhangi biri, Rusya'da bir medeniyet çatışması gelişeceğini ve Batılılar'ın bastırdıkları ilişkilerindeki katılık ve düşmanlığın bir so-214

nucu olarak bölünmüş ülkenin, yara almış bir ülke haline geleceğini kolayca görebilirdi.

Belki Huntington, iki ağır tarihi mirası da buldu. Birincisi, Ortodoks medeniyetinin en büyük ebedi düşmanının İslâm medeniyeti olması. İkincisi, Rusya'nın en beter acılarını, Cengiz Kağan ve haleflerinin "Tatar boyunduruğu" altında çekmesidir.-

Bu bir Konfüçyen medeniyeti değildir fakat Rusya açısından pek farkı da yoktur.

Eğer böyleyse, Huntington, belki de Rusya'yı en eski düşmanlarının kollarına itmek için, Ortodoks medeniyeti ile arasındaki farklılıkları kabul etmenin Batı için aptallık olacağını düşünmüştür. Bunun yerine, Rusya, İslâm ve Konfüçyen medeniyetlerinin büyük ittifakına karşı Batı'nın doğal müttefiki olmalıdır.

Benzer şekilde, fakat daha basit olarak, Huntington Batı ve Japon medeniyeti arasında bir merkezi çatışma görmez. O, farklılıkların geniş çapta ekonomik olduğunu ve makul bir çözüm bulunabileceğini açıkça belirtir. Japon medeniyetini, Batı ve Konfüçyen medeniyet arasında yeralan izole olmuş bir medeniyet olarak görmesi ve bu suretle Japonya'yı Konfüçyen medeniyeti ile ittifaka itmek yerine Batı liderliğinde bir müttefik olarak tutmanın mümkün olabileceğini düşünmesi de muhtemeldir. Gerçekten de, Doğu Asya'da Huntington'ı eleştirenlerin çoğu, Batı'nın, Doğu Asya'yı

bir kez daha "böl ve yönet" kuralıyla yö-netebilmesi için bu ayrımın bilakis Huntington'ın kendi isteği ile oluşturulduğunu düşünüyorlar. Bu kez de zedelenebilir ve yalnız kalmış bir Japon medeniyetine karşı yükselen ve tehditkâr Konfüçyen medeniyeti korunarak bölme yoluna gidiliyor, işin gerçek yüzü ise Japonya'nın Konfüçyen medeniyetinin bir parçası (ya da daha doğrusu, Konfüçyen medeniyetinin Japonya'nın bir parçası) olduğuna dair sağlam nedenler ve tarihi yapılagelişin olduğudur.

Huntington Huntington'a Karşı

Huntington'ın bir politika uzmanı olarak, köklü ve az rastlanan üstün bir kariyeri vardır. Onun politik bilimlerde yaptığı katkıları, diğerlerinden ayıran şey, politik kurumlar üzerinde, özel ikle de hükümet, askerî örgütler ve politik partiler üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bu konulardaki kitaplar, onu dünyada en çok okunan ve saygı duyulan politika

215

uzmanlarından biri yapan, yeni ufuklar açıcı çalışmalardır.^ Fakat medeniyetler çatışması denemesinde politik kurumlar neredeyse yoktur. Oysa gerçekte, medeniyetlerin kaynakları, yayılması ve devamı doğası gereği, geleneksel hanedanlar ve modern ulus devletler gibi politik kurumlarla ve bunların kullandıkları güçle bağlantılıdır.

Ancak farklı medeniyetler farklı çeşitlerde politik kurumlar yaratırlar ve bu, farklı çeşitlerde çatışma ve savaşlar doğuracaktır. Politik kurumlara Huntintoncu bir yaklaşım, bizi medeniyet çatışmalarının Huntingtoncu analizlerinde düzeltmeler yapmaya iter.

İslâm Medeniyeti: Güçsüz Ülkelerin Mirası

İslâm medeniyeti askerî başarı, cesaret ve politik güç tarafından yaratılmış ve yayılmıştı. Islâmi bir gücün lider olduğu devirler yaşandı ki bunun en göze çarpanı

Osmanlı Imparatorluğu'dur (bazen Osmanlı idari yapısı olarak da tanınır). Osmanlı

İmparatorluğu gerçekten uygarlığını çevreye yayıcı bir medeniyetti. Fakat yine de, hiçbir zaman tek bir güçlü İslâm gücü varolmadı. Osmanlı İmparatorluğu bile İran ve Hindistan'daki diğer İslâm imparatorlukları ile uğraşmak zorunda kaldı.

Osmanlılar'ın I. Dünya Savaşı sonunda dağılmasından bu yana İslâm medeniyeti birçok çatışan devletler şeklinde parçalara ayrıldı.

Bugün İslâm medeniyeti için bir çekirdek devlet olmaya en yakın ülke iran'dır.

Fakat hem Şii teolojisi hem de Pers nüfusu ve geçici de olsa sönük ekonomisi dolayısıyla kendisi dışındaki İslâm dünyasından geniş çapta' tecrit edilmiştir.

Aslında Iran için İslâm medeniyetinin çekirdek ülkesi haline gelmesi fiilen imkânsızdır; bununla beraber herhangi başka bir ülke için de imkânsızdır.

Potansiyel lider gibi görünen diğer büyük devletler (Mısır, Türkiye, Pakistan ve Endonezya) ise birbirlerinden öyle farklıdır ve birbirlerini öyle hakir görürler ki, hiçbirinin Batı'ya ya da diğerlerine (Ortodoks, Hindu veya Konfüçyen medeniyetleri) karşı uygulayacakları uyumlu politikaları yoktur, islâm, me-4. Özellikle Asker ve Devlet (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yayını, 1957); Ortak Savunma (New York: Columbia Üniversitesi Yayını, 1961); Değişen Toplumlarda Politik Düzen (New Haven: Yale Üniversitesi Yayını, 1968) ve Amerikan Politikası: Ahenksizliğin Vaadi (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yayını, 1981).

deni bir dış politikayı yürütmek için bir imparatorluğu ve hatta bir çekirdek ülkesi bile olmaksızın bir medeniyet olarak kalacaktır.

Bu demektir ki, İslâm ve Batı arasındaki çatışmaların konvansiyonel ve hatta nükleer düzeyde savaşlar olması muhtemel değildir (Körfez Savaşı bu kuralı

ispatlayan ve güçlendiren istisnadır.) Bunun yerine, Batı toplumları ve Islâmî

gruplar arasında terörist eylemler, sınır çatışmaları ve etnik savaşlar daha muhtemel olacaktır.

Konfüçyen Medeniyeti: Bir Güçlü Devletin Mirası

Konfüçyen medeniyetinin hikayesi kesinlikle Islâm'ınkinin tersidir. Konfüçyen medeniyeti Han Hanedanlığı zamanından beri 2200 yıldır bir çekirdek devleti merkez almıştır. Halbuki İslâm medeniyeti tarihi uzun parçalanma dönemleriyle belirlenmiş kısa dönemli birlikle noktalanmışken, Konfüçyen medeniyeti tarihi uzun

dönemli birlikle (ya da en azından bir imparatorluk merkezine uyma ile) belirlenip kısa parçalanma dönemleriyle sonuçlanmıştır.

Bugün, geçmişte olduğu gibi, Konfüçyen medeniyetinin çekirdek ülkesi olmaya sadece tek aday var: Çin (Huntington belki de Japonya'nın Konfüçyen medeniyetinin bir üyesi olmak için yeterince Konfüçyen olmadığında hatalıdır, ama bu medeniyetin lideri olmak için yeterince Konfüçyen olmadığında haklıdır). Diğer tüm Konfüçyen ülkelerin (bunlar az ve ekseriyetle küçüktür - Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur) Çin etrafında toplanmaları ya da en azından ona uymaları

beklenebilir. Konfüçyen medeniyeti ve Batı (ya da geriye kalanlar -yarı Ortodoks veya Hindu medeniyetleri) arasındaki çatışma, gerçekte Çin ve diğer bazı ülkeler arasında bir çatışma şeklini alacaktır. Bu demektir ki, Çin devletine olan şeyler bir medeniyetler çatışmasının yönlendirilmesi ve ayarlanmasında dönüm noktası

olacaktır.

İki kuşak önce, hemen hemen kimse Konfüçyen devlet idaresi şeklinin modern dünyada bir değeri olacağını düşünmezdi. Batı liberalleri ve Çin komünistleri arasındaki tüm farklılığa rağmen bu konuda her ikisi de aynı fikirdeydi. Son 10

yıldır, belki biraz daha fazla, her nasılsa, Konfüçyen toplumların endüstriyel gelişmede önde gelen ülkeler yarattığı fikrinde geniş bir konsensüs sağlanmıştır.

Bunlar Güney Kore, Tayvan, Singapur ve (Konfüçyenizm'in, Şintoizm veya Budizm'den

217

daha çok itibar gördüğü) Japonya. Bunlar dünyanın ticarette en başarılı

ülkeleridir.

Çin devleti, komünist bir devlet olmaktan Konfüçyen olmaya büyük bir geçiş

yapmalıdır. Bu pürüzsüz ve kolay bir ilerleme olmayacaktır. Modern çağın en ideal Konfüçyen devleti Lee Kuan Yew'in Singapuru olmuştur. Bunun başarısı alışılmamış

derecede yüksek, fakat genişliği yine aynı derecede küçük olmuştur. (Singapur gerçekte sadece 2-8 milyonluk nüfus ile bir şehir

devlettir) Diğer başarılı

Konfüçyen devletler yine küçük ülkelerdir bunun tek istisnası kısmen Konfüçyen olan Japonya'dır. Demek ki çok hayati bir soru var: Modern Konfüçyen ülkeler 1-2

milyar insanı yönetebilecek mi?

Gerçekte Batı ve Konfüçyen medeniyetleri arasında bir çatışma olabilir fakat yakın gelecekte Çin'in kendi içinde komünist geçmişi ile Konfüçyen geleceği arasında bir çatışma vuku bulacaktır. Bu iç çatışmanın doğası, geniş çapta dışarıdakinin doğasını ve zamanını şekillendirecektir.

Çin'in uzun sıkıntılı döneminin ardından ortaya çıkan bir medeniyetler çatışmasının yakın gelecekte meydana gelenden daha farklı sonuçları olacaktır.

Herhangi bir olayda, Batı ve Konfüçyen medeniyetleri arasında da olduğu gibi çatışmanın Batı ve İslâm medeniyetleri arasındaki çatışma gibi konvansiyonel veya nükleer düzeyde savaşlar şeklinde olması muhtemel değildir. Bunun yerine, Batı

stili veya liberal kapitalizm ile, Konfüçyen stil veya devlet önderliğinde kapitalizm arasında ekonomik çatışmalar, ekonomik boyutları ile insan hakları tartışmaları ve ticaret savaşları şeklinde çatışmalar, ekonomik boyutları ile insan hakları

tartışmaları ve ticaret savaşları şeklinde çatışmalar olması muhtemeldir.

Büyük Dönüşüm

1990'ların bir büyük olayı elbette Soğuk Savaş'in sona ermesidir. Çoğu gözlemci, doğal olarak bunu uluslararası ilişkilerde gelişme olarak görür. (Özellikle uluslararası güvenlik ve ulusal çıkar üzerinde yoğunlaşanlar) Fakat 1990'lar uluslararası güvenlik ve ulusal çıkarlar için büyük sonuçlar doğuracak diğer büyük gelişmelerin olgunlaşması olarak ve medeniyetler çatışmasına şekil verecek yıllar olarak da görülebilir: İlk olarak

218

endüstriyel ekonomiden endüstri sonrasına geçen en gelişmiş ülkelerin dönüşümü

ve bunların modern toplumdan post moderne geçişi mevzu bahistir. İkinci olarak da uluslararası ekonomiden, tam bir global

ekonomiye geçiş sözkonusudur.

Endüstriyel ekonomiden endüstri ötesine geçiş: En açık anlatımla bu sinai üretim yerine hizmet işlemlerini koymak demektir. Bu değişiklikler, bir kuşaktan daha fazla bir süredir, en azından Daniel Beel, "Endüstri ötesi toplumun gelişi" tezini ortaya attığından beri (1973) tartışılmaktadır.

Zirai ekonomi hem erkek hem de kadınları istihdam ederdi. Bunlar, gerçekte farklı görevlerde istihdam edilir, fakat aynı yerde, evinin de bulunduğu tarlada, çalışırlardı. Endüstriyel ekonomi ise geniş çapta erkekleri istihdam etti. Bunlar hem erkek ve hem de kadınları istihdam ederdi. Bunlar, gerçekte farklı

görevlerde ve hem de farklı yerde, evden uzak olan fabrikada çalıştılar. Hizmet ekonomisi ise hem kadını hem erkeği istihdam konusunda zirai ekonomiye benzer.

Fakat bu, onları aynı görevlerde ve aynı yerde, ofiste istihdam eder. Endüstriyel ekonomideki gibi mekân evden uzaktır. Görevlerde ve mekandaki bu basit farklılıkla toplum için çok büyük sonuçlar yaratmaktadır ve yaratacaktır da.

19. yüzyılın ikinci yarısının en büyük hareketi, erkeklerin tarladan fabrikaya geçişleri idi. Bu hareketin dışında, dönemin tarihini belirleyen birçok politik hareket sosyalizm ve antisosyalizm, devrimler ve sivil savaşlar gelişti. Bu tarladan fabrikaya hareketin tam sonuçları, 20. yüzyılın ilk yarısında Rusya'da komünist devrim, Almanya'da nasyonal sosyalist hareket ve bu ikisi arasındaki büyük savaşı

içine alan 2. Dünya Savaşı ile en yüksek noktaya vardı.

20. yüzyılın ikinci yarısının en büyük hareketi ise kadınların evden ofise hareketi oldu. Bu hareketin dışında, şu anda yaşadığımız dönemin tarihini şekillendirmeye başlayan politik hareketler henüz yükseliştedir. Bunlardan biri, feminizmdir.

Feminizm yeni bir muhafazakârlık şeklinin doğmasına sebep oldu. Bu yeni muhafazakârlar "aile değerleri"nden bahsederken; muhalifleri onları "dinî haklar"

olarak adlandırıyor.

Bu evden ofise hareketin tam sonuçları 21. yüzyılın ilk yarısında bitecektir.

Erkeklerin tarladan fabrikaya hareketlerinde olduğu gibi dev-

rimler, sivil savaşlar ve dünya savaşları şeklini almayabilir. Feministlerin kadınların erkeklerden daha az saldırgan olduklarına dair ihtimamla hazırlanmış
teorileri vardır. Fakat iş hayatında farklı unsurlar da bulunmaktadır.

Tarladan fabrikaya hareket geniş ölçekte büyük aileden çekirdek aileye geçişi getirdi. Evden ofise hareket ise bir adım ilerisini, yani, ebeveyni çocuklardan hatta kadını kocasından ayırdı Çekirdek ailenin yarılması yoluyla, çekirdek ailenin yerini "olmayan aile" aldı (Feministlerin görüşüne göre "geleneksel olmayan", muhafazakârlara göre ise tümüyle olmayan aile). Çekirdek ailenin dağılması, atom çekirdeğinin dağılması gibi, çok büyük miktarda enerjiyi serbest bırakacaktır.
(Feministler bunu özgürlük olarak, muhafazakârlar ise yıkım olarak görür).
Bu enerjinin bariz göstergeleri ve eğilimi dağılmış ailelerin veya ebeveynlerden birinin olduğu ailelerin çocuklarının davranışlarında gözlenebilir. Özellikle Amerika'nın büyük şehirlerinde olduğu gibi böyle durumlar nüfusunun yarısından fazlası gibi topluma şekil verecek düzeyde kritik bir sayıya ulaşmışsa bu rahatça gözlenebilir.
Böyle yerlerde "Batı Medeniyeti"ne ve hatta medeniyetin dahi pek kanıtına rastlanmaz. Binlerce yıldır, şehir medeniyetin kaynağıdır. Çağdaş Amerika'da, her nasılsa, barbarlığın kaynağı haline gelmiştir.
Uluslararası Ekonomiden Globale Geçiş
En açık anlatımla bu, uluslararası ticaretle meşgul olan ulusal üretimin yerini ticarette, yatırımda ve teknolojide dünya çapında bir pazarla meşgul olan global üretimin almasıdır. Bu değişiklikler de bir kuşaktır hatta Reymond Vemon'un
"Körfezde Özgürlük" (1971) adlı kitabını bastığından beri tartışılmaktadır. Fakat Vernon'un son zamanlarda "Global Ekonomide Bağımlılık ve Savunma"sında tartıştığı gibi, bunlar ancak son 10 yılda olgunluk (1992) kazanmıştır. Üretimin globali-zasyonu demek, endüstriyel üretimin, yüksek ücretli, yüksek verimli-ge-lişmiş-endüstriyel ülkelerden düşük ücretli fakat yüksek verimli yeni

endüstrileşen ülkelere (NICs) geçmesidir. Bu gelişmiş ülkelerin endüstrileşmesinin durması ya da gerilemesi anlamına gelir. Bu iki dönüşüm 220

endüstriyelden endüstri ötesine ve uluslararasından globale temelde bağlantılıdır.

Bu iki gelişmenin birarada olması -gelişmiş ülkelerin endüstrileşmesinin durması

ve az gelişmiş ülkelerin endüstrileşmesi- az gelişmiş ülkeler daha modern hale gelirken en gelişmiş ülkelerin daha az modern hale geleceği anlamına gelir (yani post modern). Ya da bir medeniyet açısından bakacak olursak, Batı daha az modern ve geriye kalanlar, özellikle de Konfüçyen medeniyeti, daha modern hale gelecektir.

Batı'nın Yıkımı

Afrikalı Amerikalıların, Latin asıllı Amerikalıların ve Asyalı Amerikalılar'ın varlığı

1980 ve 90'larda birçok kültürlü ideolojiyi yaratmak için yeterliydi. Fakat bu 3

grup yalnız başına, Amerikan politik ve entel ektüel elitlerinin çoğu tarafından benimsenecek ideolojiyi edinmek ya da bu ideolojiyi çok kültürlü bir toplumu kurmayı amaçlayan politikalara döndürmek için kafi olmayacaktır. Bunlar arasında büyük bir koalisyon kurulsa bile, bu güç kazanmak ve politika yapmak için yeterince büyük olmayacaktır. Gerçek bir büyük koalisyon, sosyal ve eğitim geçmişlerinde mevcut elite daha yakın ve ortaya çıkan endüstri ötesi ekonominin çok daha merkezinde bir grup, ya da bunun çekirdeğini içine almak zorundadır.

Gerçekte bir grup değil bir çoğunluk olan bu grup kadınlardır. Endüstri ötesi ekonomide kadının ağırlığını ve feminizmin post modern politikalarda nihai önemini henüz farket-tik.

Feminist hareket çok kültürlü koalisyon projesinin özüdür. Bu, öncelikle akademik çevrede ve şimdi de medya ve hukukta merkezi bir kitleye ulaşarak çoğunluğu sağlar. Yıkılma ve post modernizm gibi bahsettiğimiz teorilerin değerini artırır.

Ve bu, daha fazla enerji, liderlik ve politik hedef sağlar.

Çokkültürlü koalisyon ve bunun feminist özü, "Ölmüş Beyaz Avrupalı Erkekler"in eseri olarak gördükleri Batı medeniyetinin Avrupa versiyonlarını küçük görür.

Bunlar, Amerikan versiyonunu veya Amerikan inancını da, özellikle liberalizm, anayasacılık, hukuk kuralları ve serbest piyasayı da küçümserler. (Bunlar uygulamada kilise ve devletin ayrılığına da karşı çıkarlar. Özellikle de erkek ağırlıklı kili-

221

seye, fırsat eşitliğinin bir ihlali olarak ve kilise hastanelerinin kürtajı

yasaklamasına da kadın haklarının bir ihlâli olarak karşı çıkmak için devleti kiliseye karşı kullanmak isterler.) Çokkültürlü proje, Batı medeniyetini, entel ektüel temelinde üniversitelerinde ve Amerikan medyasında marjinalleştirmede başarılı olmuştur.

Asıl Çatışma

Aydınlanma fikirleri 17. yüzyılın din savaşlarının hemen ardından Britanya'da ortaya çıktı. Bu fikirler daha sonra bunları ileride tüm Avrupa'ya yayacak olan 18.

yüzyılın başat gücü Fransa'nın entel ektüel elitleri tarafından benimsendi.

Aydınlanma sonrası fikirler, 20. yüzyılın ortalarındaki ideolojik savaşların hemen ardından Fransa'da ortaya çıktı. Bu fikirler daha sonra, bunları Batı medeniyetine yaymaya başlayan 20. yüzyılın sonunun başat gücü ABD'nin entel ektüel elitleri tarafından benimsendi.

Aydınlanmanın Aydınlanma sonrası tarafından yıkılması modernin de post modern tarafından ve bu sebeple Batı'nın da Batı sonrası tarafından yıkılmasıdır.

Asıl medeniyetler çatışması Batı ve geriye kalanlardan biri veya daha fazlası

arasında olmayacaktır. Batı ile Batı sonrası arasında yani Batı'nın kendi içinde olacaktır. Bu çatışma şimdiden Batı medeniyetinin beyninde, Amerikan entel ektüel sınıfında oluşmakta. Şimdi bu beyinden Amerikan politik yapısına sıçrıyor.

1990'lar bir başka büyük dönüşüme de şahit oldu, bu kez uzun süredir Amerikan politikasını belirleyen liberal ve muhafazakâr hareketler, farklılıkları ne olursa olsun, Amerikan inancının simgelediği modern fikirlere birlikte inandılar.

Liberaller arasında politik enerjiye şimdilik çoğulcu eylemciler arasında ulaşıldı, liberalizm modern olmayı bırakıp postmodern

olmaya başlıyor. Muhafazakârlar arasında politik enerji ise dine inananlar arasında kuruldu. Muhafazakârlık modern olmayı bırakıp pre-modern (modernizm öncesi) hale geliyor. Ne bu liberaller ne de bu muhafazakârlar Batı medeniyetine inanıyor. Liberaller çoğulcu toplum ya da bir Batı sonrası medeniyet ile kişilik buluyor. Muhafazakârlar Hristiyanlık veya bir Batı öncesi medeniyet ile bir kim-222

lik kazanıyor. Geleceğin, Amerika'sında Batı medeniyetine hâlâ kimin inanacağı

sorusu yükseliyor. Pratik olarak en basitinden bir medeniyetler çatışmasında bu fikir için savaşacak, öldürecek ve ölecek kadar buna kim inanacak?

"The National Interest", Güz 1994, kısaltarak çeviren: Zeynep Şahin. Siyasal Araştırmalar, Yaz 1995, sayı: 3.

223

İNSAN HAKLARI

ASYA GÜCÜNE UYUM GÖSTERMELİDİR

Bilahari KAUSIKAN*

Viyana'daki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konferansı'nda Amerika ve Batılı

müttefikleri insan haklarının evrenselliği idealinin temelini sarstıkları

gerekçesiyle bir grup Asya ülkesini alenen suçladılar. Viyana grubunun, bu ilkeyi olabilecek en güçlü biçimde yeniden teyit etmesini istiyorlardı. Haftalarca süren kısır çekişmelerden sonra, tahmin edilebileceği gibi herkesi memnun edecek kadar belirsiz, ama hiçbir şeyi sonuca bağlamayan diplomatik bir uzlaşma sağladılar.

Bu süreç içinde Batı, Asya'nın önemli konularda gerçek bir fikir alışverişine girmesini sağlama yolunda bir fırsat kaçırmıştır. Bütün uluslararası normlar, iktidarın belirli bir tarihsel biçimlenişini yansıtıyor. Dolayısıyla, tarih aralıksız akışını sürdürürken her uluslararası norm, bir tartışma, yorumlama ve yeniden yorumlama sürecinde gelişmelidir. Uluslararası mutabakat böyle sağlanıp korunur.

Asya'nın büyük bölümünde görülen ekonomik başarı, 1990'ların temel stratejik olgusudur. Asya'nın yükselişi durdurulamamaktadır.

Bu güç konusunda şimdiden girişilen düzenlemeler, sonunda uluslararası insan hakları normlarına ilişkin ayrıntıları etkileyecektir.

Kırkbeş yıl önce Asya güçsüzdü. Bugün, Asya güçlüdür ve giderek büyüyen ekonomik başarısından ötürü de kültürel olarak kendinden emindir. Çoğu Asyalı

Batı'ya dostça baksa bile iyi bir Batılı olarak gö-

* Singapurlu diplomat.

rülmek istememektedir. Asya'da birçok kişi, Batı'nın sürüp giden ekonomik sorunlarının, Batı'nın insan hakları diye bağrına bastığı şeyden kaynaklandığına inanıyor. Bazıları da Batı'nın insan hakları yorumunu kendilerine dayatma çabalarının, onları en alt seviyelere çekmek amacına yönelik olabileceğine dair kuşkular taşımaktadır.

Peki yanıldıklarını kim söyleyebilir? Geçenlerde Fransa Başbakanı Eduard Balladur, "farklı değerler" benimsemiş Asyalılar, Fransa'nın refahını sarsmakla suçlarken, Batı'nın evrensellik takıntısının ardındaki gerçek nedenini belki de istemeden açığa vuruyordu.

Asya, uluslararası insan haklarına ilişkin mevcut yorumda kendi değerlerini ve çıkarlarını koruma konusunda ısrar edecektir. Bu, gerçek bir diyalogu gerektirir, çünkü artık Asya'nın büyük bir bölümü, boyun eğdirilemeyecek kadar güçlüdür.

Hiç kuşkusuz kültürel çeşitlilik, diktatörlere kalkan olarak kullanılmamalı. İster Amerika'da ister Asya'da işlenmiş olsun, cinayet cinayettir. Hiçbir ulus, işkencenin kendi kültürel mirasının bir parçası olduğunu iddia edemez.

Herkes, yasalar önünde bir kişi olarak tanınma hakkına sahiptir. Uygar bir dünyada bütün insanların yararlanması gereken böyle başka haklar da vardır. Ama hakların gerçekten evrensel olan öze, Viyana'da Batı'nın öne sürdüğünden daha dar, sınırsız birey ve basın haklarından da daha az değerlidir. Kırkbeş yıl önce Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi kabul edildiğinde her şeyin yerine oturmuş

olduğunu varsaymak yanlıştır.

Viyana'da, gerçek bir diyalog kurma yönünde çok fazla fikir vardı. Batı, Bosna'daki Müslümanlara yönelik insan hakları ihlâllerine son vermek konusundaki eylem çağrısını desteklememekle, çifte standartlarını ortaya koymuş oldu.

Amerika'nın önerdiği bir BM İnsan Hakları Temsilcisi mandası gerçekçi olmaktan o kadar uzak ki, bizzat BM Genel Sekreteri buna karşı çıktı Viyana'daki bir Hollanda delegesi gerçek bütçe artışının sıfır olduğu bir dönemde BM İnsan Hakları Merkezi'ne daha çok para verilmesi için Asyalılar'dan destek toplamaya çalıştı; Nevv York'taki BM Bütçe Komitesi'nde bulunan meslektaşları nasıl olsa artışa karşı oy kullanacağı için bir şey fark etmeyeceğini söylüyordu.

Bu türden tuhaflıkların insan hakları konusunda gerçek bir diya-
225
loğa hiçbir katkısı yoktur. Tersine, Batı'nın uluslararası kürsüde tekel kurma girişimleri karşısında Asya'nın büyük bölümünde gelişen kuşkuculuğu daha da artırır.

Viyana, Asyalılar ile Batılılar'ın insan hakları konusuna bakış açıları arasında er geç ortaya çıkacak çekişmeyi ancak ertelemeye yaramıştır. Gerçek bir mutabakata ulaşmak imkânsız değildir, ama Batı bunun gerekliliğini inkâr ettikçe böyle bir mutabakata varılamayacaktır.

NPQ Türkiye, Cilt: 2, sayı: 7, s. 12, çeviren: Özden Ankan.

226

MEDYA MOĞOLLARI BAĞDAT KAPISINDA

Ekber S. AHMED*

CAMBRIDGE- Yalınlaştırmadan çekinmeyen cesur bir siyaset haritacısı, hâlâ
geçerli sayılan şu hantal global sınıflandırmayı reddederdi: Birinci, ikinci, Üçüncü
Dünya, Kuzey-Güney, Doğu-Batı vs.

Ve 1990'lı yıllarda dünyayı iki ana kategoriye ayırırdı: Patlayan, yani gerek bilimsel düşüncelerle, ekonomik planlarla, politik hedeflerle, gerekse kültürel planda müthiş bir hareketlilik içinde, büyüyen genişleyen uygarlıklar ve çöken, yani ekonomik, toplumsal ve politik buhran yüzünden hiçbir ciddi düzeltme girişiminde bile bulunulamayan, çöküş içindeki uygarlıklar. Birinci kategoridekiler, hepsinden önemlisi, büyük bir iyimserlikle, gözlerini gelecekten ayırmadan patlarken, ikinci kategoridekiler tarihlerinin, geleneklerinin, "kesinliklerinin", etnik ve dinsel nefretlerinin ağırlığı altında çöküyorlar.

Batı uygarlığı ya da global uygarlık -özünde G-7- patlarken, dünyanın geri kalanının büyük çoğunluğu çöküş içinde.

Bu patlayan-çöken dünya, postmodern çağımızı tanımlayan o her yerde hazır ve nazır medya sayesinde o kadar küçüldü, birbiriyle o kadar içice, o kadar klostrofobik bir hal aldı ki, gezegenimizde şöyle ferah bir yer pek kalmadı.

Hepimiz birbirimizle burun buruna yaşamak zorunda bırakılıyoruz. Patlayan Batı, medya üzerindeki egemenliği aracılığıyla

* Cambridge Üniversitesi Selyn Collcgc'da çalışmalarını sürdüren Pakistanlı bilim adamı Ekber Ahmed, İslâm'ı Keşfetmek adlı kitabın yazarı. Burada, yazarın kısa bir süre önce yayınlanan son kitabı Postmoâernizm ve İslâm'ın kısa bir versiyonunu sunuyoruz.

227

kültürel sınırlarını dünyanın bir ucundan diğer ucuna genişletmeyi sürdürürken, geleneksel uygarlıklar buna bazı alanlarda direnecek, bazılarında da uzlaşacak ve değişecekler.

Sadece bir tek uygarlık, İslâm, kendi yolunda ilerleyecek. Yalnızca İslâm dünyası, gerek patlamaya gerekse çökmeye karşı hazırlıklı olan İslâm dünyası, dünya sahnesine potansiyel bir alternatif rolle birlikte global bir perspektif sunmaktadır. Bu durumda İslâm'ın Batı'ya ihtilâf halinde olacağı anlaşılıyor.

Batı kaynaklı global uygarlıkla İslâm arasındaki anlaşmazlık, kültürler arası bir çatışmanın ötesinde, ırkların karşı karşıya gelmesinin ötesinde, dünyaya iki farklı

yaklaşım, iki karşıt felsefe arasındaki doğrudan bir savaştır. Tarih katmanları ve kültürler mozayiği arasındaki esas durumu görebilmek için bir basitleştirme yapabiliriz: Biri seküler materyalizme dayanırken diğeri inanca dayanıyor; biri inancı tümden reddederken diğeri dünya görüşünün merkezine yerleştiriyor.

İslâm'ın geleneksel dinsel kurallarıyla materyalizm ve modernizmin bilimsel mantığı arasındaki çatışma uzun süredir varolmasına karşın postmodernizmin ortaya koyduğu tehdit, İslâm'ın nihai kaderi için çok daha kesindir.

Müslümanlar postmodernizmin hoşgörü anlayışına, iyimserliğine ve kendini tanımaya yönelik gayretine değer verirken, sinizmi ve

ironi-siyle Müslümanlar için bir tehdit oluşturduğunun da farkındalar. Bu tehdit, Müslümanların dünya görüşlerinin merkezinde yer alan inanca ve dindarlığa yönelmiştir.

Dindar Müslümanlar, G-7 uygarlığının sorununun, kalbin olması gereken yerde bir delik bulunmasından, içteki boşluktan, bir ahlâk felsefesinin yokluğundan geldiğini bilirler. Batı'ya dinamik enerjisini veren şey, bireyciliktir, hükmetme arzusudur, bir tüketim felsefesi kanalıyla, bedeli ne olursa olsun maddi şeylere sahip olmak ve istifade etmek için duyulan müthiş istektir. Bu tür coşkun bir enerji toplumu hareket halinde tutar.

İslâm'da, tam tersine, sabır, telaşa kapılmamak ve denge önemlidir.

Peygamberimiz, acele işe şeytan karışır diye uyarıda bulunmuştur. Ama postmodern çağ, hız üzerine kuruludur. Özel ikle de medya, hızla, değişimle, haberlerle zehirlenmiştir ve bunlarla büyür. MTV kültürünün bitmeyen gürültüsü, göz kamaştırıcı renkleri ve durmadan değişen gö-228

rüntüleri, çekici ve zarar vericidir. Bütün büyük dinler tarafından savunulan sükunet, dünyadan elini eteğini çekme ve meditasyon, medyanın kesinlikle teşvik etmediği şeylerdir.

Afrikalılar ve Güney Asyalılar, diğer birçok dizinin yanı sıra "Dallas" ve

"Hanedan"da gördükleri cornucopia'dan büyülenmişlerdir. Ama böyle bir gerçeğin yanına yaklaşmaları mümkün değildir. O halde gezegenimizde yaşayan insanların çoğunluğu için bu göz kamaştırıcı imajlar, tehlikeli hayallerden başka bir şey değildir. Bu hayaller hiçbir çözüm getiremezler ama yaydıkları arzu ve gıpta duyguları aracılığıyla halinden hoşnut olmayı, sabrı ve dengeyi, yani geleneksel toplumların artık rahatlatma ve yatıştırma gücünü yitirmiş olan erdemlerini yok edebilirler.

Tarihte hiçbir şey Müslümanları Batı medyası kadar tehdit etmemiştir; ne Ortaçağ'daki barut, ki Babür gibi bazı Müslümanlar barutu büyük bir ustalıkla kullanarak Panipat Savaşı'nda kazandığı zaferle Hindistan'ı ele geçirmişti; ne tren ve telefon, ki bunlar geçen yüzyılda Müslümanların sömürgeleştirilmesine katkıda bulunmuştu;

hatta ne de kendi ulusal hava yollarını kurmak için kullanmasını öğrendikleri uçak. Batı medyası ise her yerde hazır ve nazırdır, hiç durmamakta, huzur bırakmamaktadır. Araştırmakta, kurcalamakta, zayıflığa, beşerî zaaflara hiç merhamet etmeden sürekli saldırmaktadır.

Bu güçlü medya saldırısı Müslümanlar için daha da şiddetlidir: Müslümanlar kendilerini savunma kapasitesinden yoksun görmektedirler. Daha da kötüsü, saldırının doğasını ve hedefini bile anlayabilmekten acize benziyorlar. Liderlerinin boş yaygaraları ve alimlerin dar kafalı sızlanmaları, Müslümanları acınacak duruma düşürüyor, düşmanları olan dev kapıdayken kendi aralarında tartışan pigmelere benzemelerine neden oluyor.

Tehlikenin ne kadar büyük olduğunu anlayanlar sıradan Müslümanlardır. Sıradan Müslüman, savaşın muhtemel boyutunun, karşı güçlerin ne kadar kuvvetli olduğunun bilincindedir; kendi liderlerine güveni çok az olduğu için gerilimi daha da artmaktadır.

Bu durum, Moğollar'ın 1258'de tarihin en büyük Arap imparatorluğunu sonsuza dek yerle bir etmek için Bağdat önlerinde toplanmaları gibi bir şey olmalı. Ama Abbasiler yıkıntıların altında kalırken, başka yerlerde ona eşit derecede önemli yapılar ortaya çıkıyordu: Mısır'da

229

Fatımîler, İspanya'da Umayyalar ve sonra da İran'da Safevîler ile Hindistan'da Babür Hanedanı.

Ama bu kez hüküm nihai olacaktır. Eğer islâm yenilirse, bunun geri dönüşü olmayacak. ,

Amerika'nın politik gücünün yapamadığını, Amerika'nın dünya egemenliğini ele geçirmesini Amerikan medyası sağladı. Pentagon'un başaramadığını Hollywood başardı Bu ikisi arasındaki ilişki, ABD ekonomisine en büyük ihracat gelirini filmlerin ve savunma araçlarının sağlamasıyla kuruldu. John Dul es'in hayalini bile kuramadığı bir zaferi, J.R. Ewing kazandı. Dünya, bu Amerikan pembe dizisinin sonu gelmeyen bölümlerini büyülenmiş gibi izliyor: Dünyanın her yanında insanlar Dal as'ta "J.R.'ı kim vurdu?", İkiz

Tepeler'de, "Laura Palmer'i kim öldürdü?" diye merak ediyor. Amerikan rüyası karşı konulmaz görünüyor.

Komünizmin ölümü ve monolitik devlet yapılarının çökmesi , genel olarak Batı

medyasının büyük zaferi olarak görülmektedir. Batı medyası sonu gelmez propagandasıyla, karikatürize etme ve alay etme gücüyle komünist dünyaya ağır saldırılarda bulunmuş, Gorbaçov ve ardılları gelmeden yıllar önce komünizmin sonunu hazırlamıştı.

Müslümanlar soruyor: Batı medyası komünizmin yenilmesine yardımcı olduktan sonra, şimdi kimi hedef seçecek? Bunu tahmin etmek hiç de zor değil: İslâm'ı.

Burada araştırılması gereken bir tezimiz var: Günümüzde, medya çağında, dinsel bir kültür ne kadar gelenekselse, üzerine yönelen baskı da o kadar büyük oluyor.

Budist, Hindu, Müslüman veya Hristiyan, tüm geleneksel dinler, dine inanmayı, mistisizmi ve tefekkürü teşvik ederler. Daha önce de belirttiğim gibi medyanın topyekûn saldırısı ise şamataya, materyalizme, tüketiciliğe ve blague'a yönelik şehevi bir çığlıktır. Baştan çıkarıcı reklamlar, göz kamaştıran yıldızlar, bunların hepsi dindarlık ve sadelik düşüncelerini boğuyorlar. Sonra da en kolay yitirilebilen değeri, haysiyeti insanın elinden alıyorlar. Postmodern anlayışın saygısızlığı ve kargaşası içinde kimsenin haysiyet sahibi olmasına izin yoktur.

Geçmişin saflığı bu amansız saldırı altında artık garanti edilemez. Bu yüzden de Müslümanların postmodernizmi nihilizm ve anarşi sayarak neden reddettikleri anlaşılabilir.

230

Batı medyası, "orada, uzak bir yerlerdeki" uygarlıkları basmakalıp klişeler halinde gösterme eğilimindedir, islâm'ın marjinalleştirilmesi ve aşağılanması sürmektedir.

Yüz saatlik CNN ya da diğer bir televizyon yayınında İslâm ancak 10 dakika yer almakta, onda da Müslümanlar kitap yakarken ya da tehditkar bir kalabalık halinde öfkelerini gösterirken görülmektedirler. Hinduizm ve Budizm de, popüler medyada, sadece geçmişin egzotik kalıntıları şeklinde, meditasyon yapan yarı

çıplak kutsal rahipler olarak gösterilmektedir.

Burada, bir güç, bir kültürel üstünlük ifadesi, politik tartışmaların bir tür uzantısı

ve aslında baş rol oyuncusu olarak görülen medya anlayışını vurgulamak istiyorum.

Medya aracılığıyla muhaliflere karşı zafer kazanılmakla kalmıyor, medyada yer alması önlenerek muhalefetle birlikte yaşama gibi bir şey de sona erdirilebiliyor.

Bu yüzden medya, herhangi bir ülkenin cephanesindeki en önemli silâhlardan biridir. Çağımızın önemli derslerinden biri budur.

İnsan örgütlenmesinin temel birimi olan aile, dünya çapında muzaffer olmasına karşın Batı uygarlığında tehlike altındadır. Müslümanlar'in çağdaş Batı kültürüyle aralarındaki en önemli

kavgalardan biri Batı ailesinin çözülmesidir, ailenin kişilerin ahlâkî oluşumları üzerindeki yetkin işlevi evin medya tarafından işgaliyle erozyona uğramıştır.

İslâm ailesinin ideali, bütünlük, birlik ve istikrardır. Müslümanlar bu yüzden Batı'nın tüketim kültürünün-rastgele cinsel ilişki kurma, uyuşturucu, yüksek beklentiler- yarattığı baskının bedelinin Batı ülkelerindeki evliliklerin yarıya yakınının ayrılıkla sonuçlanması olduğunu düşünmektedirler. Bu baskının, bugün Müslüman evlerine yönelmesinden korkuyorlar. Dünya işlerinin dinî tamamen boğmasından korkuyorlar. Böyle bir şey, Müslümanların adil ve dengeli bir düzen anlayışı açısından bir felaket olurdu.

Müslüman aileler, yıkıcı imajlarının evrenselliği, gücü ve yaygınlığı nedeniyle Batı

medyasından korkmaktadırlar, medyanın İslâm'a yönelik düşmanlığından korkmaktadırlar.

Televizyonda sürekli sevişen çiftler, müthiş acılar çeken insanlar, parçalanan kollar, bacaklar ve bağırsaklar, her tarafa yayılmış insan parçaları gösteriliyor.

Pop şarkılara eşlik eden video klipler, Madonna'nın mastürbasyon yapmasından Michael Jackson'ın pantere dönüşmesine

kadar garip, saçma görüntülerle doludur.

Bunlar, diğer görüntüleri de lekelemektedir, ciddi belgesellerin vakarını da, talk show'ların sahte eğlencesini de.

Video ise, insanın tahayyül edebileceği en baştan çıkarcı görüntüleri sunan en karanlık tuzaktır. Burada her şey, ama her şey mevcut. Gördükleri Marki de Sade'ı bile tatmin edebilirdi.

Bu davetsiz işgal, son iki kuşak boyunca saldırılara maruz kalan Batılı otorite kurumlarının sarsılmasına ek olarak, tüm uygarlık potasındaki en manevi denge ve otorite yapısı olan aileyi çürütmektedir.

İngiltere örneğini alalım. Evdeki baba, sokaktaki çocuk, okuldaki öğretmen, sosyal yaşamda monarşi ve politikacılar, medyanın sürekli alay konusudur. Özel ikle de erkekler, iktidardaki erkek olmak, şüpheli olmak demektir.

Bir önceki kuşakta, iktidardaki insanlar beyinsiz Marksist entellektüellerin özel hedefleriydiler. Onların yerini medya aldı. Sosyal yaşamda siyasî yolsuzluk hikayeleri, evde ensest, okullarda şeytani suistimaller ve benzeri haberler, otoriteye duyulan azıcık saygıyı da götürdü. Eski yapıların yeri boş kaldı.

Batı medyasının gücü, 1980'lerde toplumsal gümdemi feminizm, eşcinsellik ve AİDS olarak belirlediyse, bugün, 1990'larda artık post-feminizmi, posteşcinselliği, postAIDS'i tartışıyoruz.

İslâm'ın asla rıza göstermediği alkolün ve uyuşturucunun yol açtığı zararlar şimdi Batı'da yeniden kabul ediliyor. Batı'daki çoğu insan, boşanmayı, ana baba otoritesine meydan okunmasını, yaşlıların yalnız bırakılmasını, iş ve işle ilgili meseleler yüzünden evin konum değiştirmesini yeniden değerlendiriyor. Bütün bunlar, aileyi yıkan olgulardır.

Müslümanlar şimdi şöyle haklı bir soru soruyorlar: Kendi toplum görüşlerine aykırı

olduğunu bildikleri toplumsal deneyim yolunun neden peşine takılmaları gereksin ki? Ani ve göz kamaştıran çekiciliği ne kadar güçlü olsa da, geçici değerler için kendi aile konumlarını niye tehlikeye atsınlar?

iyiliği, temizliği, hoşgörüyü, öğrenmeyi ve dindarlığı savunan bir din neden bu kadar yanlış anlaşılıyor ve yeriliyor? Son zamanlarda Batı'da kabul edilmeye başlanan toplumsal anlayışlar -sigara, alkol ve uyuşturucuya karşı olma, aile hayatını yüceltme- İslâm tarafından her zaman savunulmuştur. Cihad, medyada, barbar bir uygarlığın fiziksel

232

tehdidini ifade eden kötü bir sözcük haline gelmiştir. Aslında soylu ve güçlü bir kavramdır. Kendini geliştirme isteğini, ıslah çabasını, yüce bir amaç için mücadeleyi ifade eder. Kendi ölçeğinde Tennysoncu'dur: Çabalamak, aramak ve teslim olmamak.

Müslüman kadınlar hakkındaki cinsiyetçi ve dinsel olarak gördüğüm kısır polemiklere girmek istemiyorum. Ama bu arada kadınları, kendilerini tamamen efendilerinin ihtiyaçlarına adamış, karanlık evlere kapatılmış, ruhları ölmüş

nesneler olarak gösteren medya kalıbının tamamen yanlış olduğunu belirtmeyi de gerekli görüyorum. Bu kalıbın kısmen, antik

Yunan'dan esinlenen Batı

toplumundaki kadın düşmanı düşünce fakirliğinden kaynaklandığına inanıyorum.

İslâm'da kadınların gücü, Çin'de Konfüçyus'ün, Yunanistan'da Aristoteles'in veya Hindu ve Hristiyan uygarlıklarının sunduklarının çok üstündedir. Müslüman kadınlar, ev içi kararlardan ritüellere kadar aile meselelerinde merkezi bir konuma sahiptirler. Kadınların kötü durumda oldukları, gerçekte hiç haklarının olmadığı bazı ilkel bölgelerdeyse bu durumun İslâm'la değil, Müslümanların erkek egemenliğiyle ilgisi vardır ve acilen düzeltilmesi gerekir.

Birçok Müslüman ülkenin politik yaşamlarının kadınların katılımlarıyla zenginleştiğini biliyoruz. Pakistan'ın kurucusunun kardeşi Fatima Cinnah bu kadınlardan birisidir. Fatima Cinnah, 1960'larda, Eyüb Han'ın askerî

diktatörlüğüne karşı en şiddetli politik direnişi gerçekleştirmiştir. 20 yıl sonra General Ziya'ya meydan okuyarak o zamana dek dünyada bu sıfatı elde eden birkaç kadın başbakan arasına katılmayı başaran Benazir Butto da benzer yolları

izlemiştir. 1991 yılında Bangladeş'in ilk kadın başbakanı olan Begüm Halide Ziya da bu eğilimi devam ettirmiştir.

Müslümanlar, eğitim alanında açmazlarla karşılaşmaktadırlar. Eğitim alimlerden uzakta, Asya'nın köylerinde, Islâmî bilim ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Bağnaz din alimleriyle yaptığım uzun ve samimi konuşmalarda bunu açıkça gördüm. Onlara göre, kendilerinin dışında bir dünya yok. Marx ya da Weber'in eserlerinden habersizdir. Önlerindeki tüm engelleri aşmaları için inanç ve gayretleri yeterli.

Çevrelerini kuşatan bu duvar Müslümanlara bir yandan o müthiş özgüvenlerini kazandırırken bir yandan da en büyük tehlikeyi oluşturuyor. Ve dışarıda başka sistemlerin de olduğunun öğrenildiği an, bu tehlike-233

nin en açık biçimde hissedildiği an oluyor. Bu mesele ilk kez, özel hocasına kızan Moğol imparatoru Aurangzeb'in yakınmasıyla gündeme gelmişti, imparator, kafasını Moğol imparatoru'nu abartan anlayışlarla dolduran ve Avrupa krallarını

küçük racalar olarak es geçen hocasını azarlamıştır. Aynı sorgulama, bugün en dürüst ve entelektüel ulema arasında

yapılmaktadır.

Bu açmazlar, öfkeli tepkileri provoke etmektedir. Müslümanları Salman Rüşdi'ye karşı harekete geçmeye tevsik eden ilkeyi resmeden ilginç bir paralellik yakın tarihte yaşanmıştır. Geçen yüzyılda, ilerleyen Avrupa emperyalizmi, Afrika'da Sudan'dan Asya'da Swat'a kadar, geleneksel hayat tarzlarını korumak isteyen Müslümanların direnişiyle karşılaşmıştı. Çatışmayı sembolize eden resim, kendilerine en gelişmiş en öldürücü silâhlarla ateş eden Avrupalı topçu karşısında

"Allahu Ekber" diye bağırarak ve din adamları tarafından kutsanmış kılıçlarını

sallayarak saldırıya geçen cahil kabileleri gösteriyordu. Katliam, Müslümanlar1 m inançlarını sarsmıyordu.

Çağımızda Batı ile islâm arasındaki benzer çatışmayı en iyi sembolize eden resim ise, belki de Rüşdi'nin kitabının yakılmasıdır; bu görüntü, 19. yüzyıldaki saldırının eşdeğeridir. Müslümanlar bu kez, inançlarına yönelik bir saldırıyı protesto ettiklerine bir kere daha inanıp liderleri tarafından yakılan meşaleleri sallayarak kendilerini hazır bekleyen medyanın üzerine yürüdüler. İnançlarının karşısına çıkan bir kez daha en gelişmiş Batı teknolojisi oldu; bir katliam daha yaşandı. Bu kez katledilen, Müslümanların Batı'daki imajıydı. Birbirini hiç anlamayan iki sistemin tekrar çatışmasına tanık oluyoruz: Bir yanda hor görme ve küstahlık abidesi, bir yanda kör inanç ve öfke.

Müslümanların Hiddeti

Her olayla birlikte daha da kızışan, bu arada Müslümanların serinkanlı, anlamlı

tavır koyma konusundaki yetersizliğini daha da artıran bu karmaşık tarihsel çatışmanın doğası budur. Gazze Şeridi'nde veya Keşmir'de öldürülen Müslümanlar, Kudüs'te veya Hindistan'daki Ayodhy'da tahrip edilen camiler televizyonda tüm Müslüman dünyası tarafından izlenmekte ve müthiş bir yeis ve öfkeye neden olmaktadır. Kudüs'teki cami, Peygamber'den sonraki halifeleri arasında yer alan ve

en büyük Müslümanlardan biri olan Ömer'in, Ayodhy'daki ise Moğol hanedanının kurucusu Babür'ün adını taşıyan camilerdir.

Bunlardan birinin tarihi bin, ötekinin beş yüz yıldan daha eskilere dayanmaktadır.

Müslümanlar, hayatlarının güvensizlik ve şiddet ortamıyla kuşatıldığını görüyorlar.

Buna verdikleri tepkilerden biriyse, Müslümanlar'in Müslümanlar'ı öldürmesidir: Keşmir'de yüksek rütbeli bir devlet görevlisi, Belçika'da bir imam, Türkiye'de yaşlı bir yazar. Müslüman toplumda bağlılığın artmasını zorlamaya, insanları

harekete geçirmeye, ılımlı ve mantıklı tavrı yok etmeye yönelik bir girişimin göstergesidir bu; aynı zamanda da umutsuzluğun.

Dünyanın çeşitli yerlerinde, özellikle de gayrimüslim ülkelerde azınlık olarak yaşayan Müslümanlar, büyük bir adaletsizliğin örneklerini oluşturuyorlar. Azınlık durumundaki Müslümanlar, dünyadaki toplam Müslüman nüfusun önemli bir bölümünü meydana getiriyor. Gayrimüslim ülkelerde yaşayan bu insanların sorunlarının bir kaynağı kendi güçsüzlükleriyse, diğeri de onlarla ilgilenenlerin dar görüşlülüğü. Art arda yaşanan yaralama ve öldürme olayları, Müslümanları

umutsuzluğa sevkediyor. Devlet kurşun ve coptan başka bir çözüm bulamamışa benziyor. Lord Acton bununla epey alay ederdi herhalde; çünkü baskı, yozlaşma eğilimi taşır. Mutlak baskı da kesinlikle yozlaşır.

Ancak Müslümanların kendilerinin de hataları yok değil. Müslüman liderler yoksulların gıda ve giyim ihtiyaçlarının sağlanmasını ihmal ediyorlar. İslâm'da durumu kötü olanlara çok büyük önem verilir. Ancak liderler muhaliflerine karşı

gürlemeyi tercih ederlerken bu meseleye, ne yazık ki, pek zaman ayırmıyorlar.

Müslüman liderler, çok önemli başka bir konuda da geçerli not alamıyorlar.

Batı'da yaşayan ve ırkçılıktan şikayet eden Müslümanlar, önce kendi toplumlarına bir baksalar iyi olur. Sind bölgesinde ırkçılık temelinde yıllardır Pakistanlılar Pakistanlıları öldürüyor, hem de en vahşi yöntemlerle yapıyorlar bunu; politik mesajlar muhaliflerin kaba etlerine kazınıyor. Irak'ta Kürtler yine Müslümanlar tarafından onlarca yıldır gaz ve bombalarla öldürülüyorlar. Dakka'daki kamplarda çok kötü koşullarda yaşayan yaklaşık yarım milyon Bihari'nin geleceği

meselesi unutulmak üzere. Yabancı yaratıklar statüsüne indirilen Bihariler, Pakistan'ın meşru vatandaşları olduklarını iddia ediyorlar. Tek suçları,

235

birleşik bir Müslüman Pakistan istemeleri. 1971'den sonra Bangladeş'te beşinci kol olarak görüldüler. Müslüman Pakistan bu Müslümanları -kendi meşru vatandaşlarını- kabul etmek istemiyor, Müslüman Bangladeş de bu insanlara sahip çıkmıyor ve Bihariler'in hayatları göçmen kamplarının pislik ve sefaleti içinde geçiyor. Ümmet, yani Müslümanların kardeşliği mükemmel bir kavram ama yetersiz kalıyor. Müslümanların bu kavrama çok daha büyük bir gayretle sahip çıkmaları gerekiyor.

Bu dönemde Müslüman dünyanın dört bir yanında birçok Müslüman lider, hükümet başkanı şiddet olayları sonucu hayatlarını yitirdi (Sedat, Faysal, Mucib ve Afganistan'da Davud'la başlayan, adları sayılamayacak kadar çok kişi). Asılanlar (Butto), hatta havaya uçanlar (Ziya) oldu. Müslümanlara yaptıklarına oldukça denk düşüyordu. Zihinlere kabul görüntüleri kazındı. Devlet gücü -ordu ve polis- masum yurttaşların katlinin, hatta Suriye, Doğu Pakistan (şimdiki Bangladeş), Irak ve İran'da bazı kentlerin tamamen yerle bir edilmesinin sorumlusuydu.

Üstelik, petrol gelirlerinden kaynaklanan eşi görülmedik zenginlik, eşi görülmedik bir ölçekte ve eşi görülmedik bir biçimde israf edildi.

Sağlık, eğitim ve zenginle fakir arasındaki büyük uçurumun kapanması için harcanabilecek paralar, Londra'da telekızlara, Güney Fransa'da kumarhanelere, ABD'de büyük çiftliklere ve İsviçre'de dağ köşklerine gitti. İslâm ülkelerindeki petrol geliri, kendi ailelerine veya klanlarına özel bir gelecek sağlama peşindeki bazı Müslümanların küstahlıklarına neden oldu. Bunlar, Müslümanları hicvetmek isteyen Batılı taşlamacılar için meşru bir cephanelik oluşturdular, bir uygarlığın karikatürü haline geldiler. Bu yüzden sıradan Müslümanlar'ın şikayet etmeleri için son derece haklı nedenleri vardır.

Üzerinde durulması gereken bir başka ihtiyaç da adil ve istikrarlı bir devlet kavramı. 21. yüzyılda beklenen gelişmeler üzerinde düşünen bazı Ortadoğu uzmanları, Müslümanlar'ın başındaki en

büyük felaketin, "sivil toplum"dan yoksun bulunmaları olduğu sonucuna varıyorlar. Bu toplumları baskı ve durgunluk -bazı

devletlerde bel i ölçüde istikrar- belirliyor. Avukat ve gazeteciler özgürce çalışamıyorlar, işadamları, ister "sosyalist" ister "kapitalist" olarak adlandırılsın her ha-236

lükârda devlet tarafından kontrol edilen bir ekonomide faaliyet gösteriyorlar.

İngiliz alimlerinin belirttiği gibi, firavunlardan Muhammed Ali ve Cromer'e, Nasır ve Sedat'a uzanan otoriterizm geleneğine karşın Mısır, sivil toplum ve devlette kuvvetler ayrılığı konusunda bazı ilerlemeleri sağlamış durumda.

Müslümanların esas tepkilerinin, şovenizm ve kendi içine kapanma olduğu görülüyor ki, her ikisi de tehlikeli ve aleyhte bir durumdur. Kendi kendine empoze edilmiş izolasyon, önceden tasarlanmış bir geri çekilme, kültürel olarak belirlenir ve ruh olarak da içerik olarak da Islâmî değildir. İzole ve ben merkezci Müslümanlar, inançlarını saldırgan bir biçimde ifade etmekle bir zafer duygusu yaşarlar. Tutkulu inancın kendilerine has olduğunu hayal ederler. Ama Hristiyanlık'ta da, Hinduizm'de de, Budizm'de de benzer bir dinsel dalga yaşanmaktadır. Bunu gözardı etmeyi tercih eden Müslümanlar, Batı'nın kendilerinden ve coşkularından korktuğunu söyleyeceklerdir. Bunun örneği olarak da Rüşdi'nin gizlenmek zorunda kalmasını gösterirler. Anlaşılan Müslümanların sözcüleri de kendi laf kalabalıklarının coşkusundan kötü etkilenmiş durumdalar.

Bağnaz Müslümanların İslâm'ın bütün dünyayı kapsayan, herkesi içine alan bir sistem olduğunu iddia etmeleri, Müslüman yazar ve akademisyenlerin düşünme tarzlarını da etkilemektedir. Müslümanların öfkelerinin ve kendilerini güçsüz hissetmelerinin artmasına bağlı olarak ses tonları daha da tizleşir. Şiddeti, hesaplaşmayı, "göze göz, dişe diş"i savunurlar; bu yaklaşım da Batı'daki Müslüman kalıbını teyit eder. Ilımlılığın başarısız kaldığını, ancak aşırılığın sorunlarına dikkat çekeceğini ileri sürerler. Belki de şiddet, kör nefret, eşitsizlik ve adaletsizlik ortamında bunun bel i bir mantığı vardır. En azından seslerini duyururlar. Ilımlı seslerin başaramadığını yaparak Müslümanların sorunlarını

gündeme sokarlar; ve içice geçmiş bir dünyada yaşadığımız için de hiçbir ülke kendini Müslümanların çektiği acılardan soyutlayamaz.

Ama yine de şiddet ve kabalık Kuran'ın ruhunda da, Peygamber'in ve önemli Müslümanların hayatlarında da yer almaz.

İslâm'ın Özünü Anlamak

İster politikacı ister akademisyen olsun, öğrenmekten ve dengeden yana Müslümanların sesleri, şiddet ve nefreti savunanların sesleri arasında 237

boğulmaktadır. Bu durumda uzun ve kısa vadeli sonuçlara yol açabilecek iki hayati soru ortaya çıkmaktadır: Kısa vadede, dünyanın en büyük uygarlıklarından birisi sorunlarını şiddet kullanmadan çözebilme yeteneğini yitirmiş midir? Uzun vadede, Müslümanlar Kuran'ın en önemli kavramları olan adalet ve merhamet, ilim ve sabırın yerine kurşun ve bombayı mı koyacaklardır?

İslâm, bir denge ve hoşgörü dinidir. Global fikirleri, bakış açısının genişlemesini teşvik eder, insan kaderinin kainatla bütünleşeceğini öngörür, islâm'da denge esastır. Toplum dengesi ve din'le dünya arasındaki kritik denge önemlidir. Dinle dünya arasında bir ayrım değil, denge vardır. Müslüman şu anda, gerçek dünyada yaşar ama dinsel bir çerçevede ölümden sonraki hayatı da aklından çıkarmaz. Bu yüzden politikacı da olsa, akademisyen de olsa, işadamı da olsa, İslâm'ın ahlâkî

yasalarını unutmamalıdır. Postmodern dünyadaysa, dünya dengeyi bozmakta, dini ayırıp hükümsüz saymaktadır.

Gayrimüslim medya, kafalara sürekli vura vura islâm hakkında olumsuz bir imaj oluşturmayı başarmıştır. Hatta medya, Müslüman karakterini değiştirmeyi bile başarabilir. Saldırıya şiddetle karşılık veren Müslümanlar İslâm'ın asıl özelliklerini koruyamıyorlar. Mevcut dalgayı basite indirgeyerek Batı ile karşı

karşıya gelme olarak niteleyen Müslüman liderler, kendi kazdıkları kuyuya düşmüşlerdir. Bilgiye duyulan sevgi, eşitlikçilik, hoşgörü gibi islâm'ın en önemli özelliklerini, bu özel ikler görünüşte Batı'yla ilişkili diye reddetme tehlikesiyle karşı kar-şıyadırlar. İslâm'a yönelik düşmanlığı katı bir biçimde Batı'ya bağlayan liderler, aslında insan doğasının evrenselliğini de zımnen reddetmektedirler.

Ama Al ah her yerdedir. Kuran'in ana konusu, insanlığın evrensel doğasıdır.

Allah'ın anlamı ve merhameti herkes için, "bütün yaratıklar" için aynıdır. Dünya, Doğu ve Batı Allah'a aittir. Nereye dönersen orada Allah'ın yüzü vardır" (Sûre 2: 115). Allah kâinatın mucizelerin, dünyadaki ırkların ve dillerin farklılıklarını tekrar tekrar işaret eder. Böyle bir Allah dar görüşlü veya yabancı düşmanı olamaz.

124.000'den fazla "peygamber"in bilgeliğini ve dindarlığını kabul eden bir din de izolasyonist ve hoşgörüsüz olamaz. Kuran, yukarıdaki cennete ilişkin göndermeleriyle, kafalarımızı kaldırıp gezegenimizin ötesine, yıldızlara bakmamızı

teşvik eder.

238

Kutsal varlık her yerdedir; kucağında çocuğunu tutan bir annenin gözlerinde, güneşin doğuşunda, uçan kuşta, baharın ilk çiçeklerinde görülebilir. Yaradılışın mucizeleri ve gizemi herhangi bir kişinin tekelinde olamaz. Sufiler -ikbal gibi-Allah'ı her yerde görürler, sadece camide değil Allahsızlar arasında bile.

Bilgilerinde ve temizliklerinde, ideal Müslüman özelliklerini gösteren birçok gayrimüslim vardır. Rahibe Teresa, Mandela ve Havel gibi kişilerdeki iyilik ve insanlığı biliyoruz. İslâm, beklenmedik zamanlarda ve beklenmedik yerlerde ortaya çıkma gücünü her zaman göstermiştir. Bu yüzden de islâm'ın doğru biçimde anlaşılması önümüzdeki yıllarda kritik bir önem taşıyacaktır. Üstelik sadece Müslümanlar açısından değil.

islâm Global Uygarlığa Ne Verebilir?

21. yüzyılın eşiğinde Islâmî uygarlığın dünyaya ne katkısı olabilir? Bunun birçok cevabı var. İslâm'ın din ile dünya arasındaki denge kavramı çok değerli bir kavramdır. Bu kavram, merhamet, dindarlık ve tevazu anlayışı sunarak çağdaş

uygarlığın büyük bir kısmını karakterize eden materyalizme kendini düzeltme imkânı sağlayabilir. Müslümanların çocuk sevgisi sosyal bir gerçekliktir. Yukarıda belirtilen nitelikler insan varlığının ahlâkî içeriğinin altını çizerek aile hayatında, evlilikte ve yaşlıların bakılmasında güvenlik ve istikrar öngördüğünü belirtir. Batı

toplumlarındaki son işaretler belki de, sevgi ve şefkatin insan ilişkilerine tekrar dahil edilmesinin zamanının geldiğini gösteriyor. Burada da postmodernist duyarlılıklar işe yarayabilir.

Materyalizmi kesinlikle reddeden sufizm -çoğu kişi tarafından dünyada pek etkisi olmadığı düşünülse de- Batı uygarlığının egemen değerlerine karşı bir denge sağlar. İslâm, özellikle de sufi mesaj sulh-i kul'la (herkesle barış içinde olmak) olumlu bir barış ve kardeşlik çağrısına sahiptir. Bu çağrı renk ve ırk ayrımından muaftır ve zamanın etkisine karşı koyabilmiştir. Doğal olarak sufi islâm, Batı'da özellikle de Avrupa'da din değiştirenler arasında hatırı sayılır bir etki kazanmıştır.

İslâm, bilgiyi insanın en çok gayret göstereceği şeylerin başına yerleştirir. Kuran ve Peygamber'in sözleri, bilgi sahibi olmayı sürekli teşvik ederler, ilim sözcüğü, Kuran'da insanlar, karşılarındaki harikalar ve çeşitlilik üzerine düşünmeye çağrılır: "Ve O'nun işaretleri arasında

239

cennetin ve dünyanın yaratılması ve dilleriniz ve renklerinizdeki çeşitlilik vardır."

(Sûre 30: 22)

Değişim ve yeniden yorumlama, İslâm tarihinin ve kitabının bir parçasıdır.

Peygamber ile Yemen'e giderken yolda karşılaştığı Muad ibni Cabal adlı bir yargıç

arasında geçen şu konuşma bu ilkeyi gösterir.

Peygamber: Bir sorun hakkında nasıl karar verirsin?

Muad: Kuran'a göre.

Peygamber: Ya Kuran'da yoksa?

Muad: Sünnete göre.

Peygamber: Ya orada da yoksa?

Muad: O zaman kendi mantığımı kullanırım.

Esnekliği ve mantıksal seçimi teşvik eden Islâmî ilkeler, içtihat (bağımsız yargı), şura (danışma) ve icmaya (konsensüs) da yansımıştır. Bir karar verirken mantığın ve insanın kendi yargısının da bir yeri olduğu son derece açıktır.

Müslümanların postmodernizme gösterdikleri tepki tıpkı yüzyıl önceki gibi: İnançlarını ve öfkelerini hiddetli ifade biçimleriyle göstererek geri çekilme.

Kuzey Afrika'da Senusi'den Sudan'da Mehdi'ye, Svvat'ta Akhun'a kadar, Müslümanlar Avrupalı emperyaliste meydan okuyor

ve ateş altında, eski dostları

çöllerine ve dağlarına kaçıyorlardı. Dağlar ve çöller sömürgeci Avrupalı'dan kurtuluş demekti; geleneğin gücü, törelerin bütünselliği ve yeniden doğuş

imkânları buralarda hâlâ ayakta duruyordu. Avrupalı içinse dağların ve çöllerin kucağına dönen Müslüman, ulaşamayacağı, Avrupa'nın kurallarından ve yöneticilerinden kaçabileceği emin bir yer buluyordu; sanki o an yokmuş gibi geçmişe dönmüştü.

Ama bugün önemli bir farklılık var. Geçen yüzyılda Müslümanların yaşam bütünlüklerini korumak için geri çekilebildik-leri bölgelere bugün ulaşılıyor.

Teknolojik gelişmeler kaçışı olanaksız kıldı. Uzaydaki uydular herhangi bir Arap çölündeki bir deveyi izleyebilir; lazer güdümlü füzeler uzaklardaki bir Afgan dağ

köyünü vurabilir; video çöldeki çadırlarda da dağ köylerinde de izlenebilir.

Kabile yaşamı sürdüren Müslümanlar strateji açısından şehirli Müslümanlara kıyasla her zaman daha uyanık olmuşlardır. Medyanın geleneksel yaşamları

üzerinde yıkıcı etki yaratabilecek bir kaynak olduğunu da hemen anlamışlardı.

Pakistan'ın kabilelerin yaşadığı ulaşılmaz

240

bölgesinin derinlerinde yer alan Tirah'da, birkaç yıl öncesine kadar, radyonun bir modernizm simgesi olarak törenlerle parçalanması bunun sonucudur. Reddi gösteren bu törenler, kafalarında değişim düşünceleri olan gençler için çok açık bir mesajdı. Ancak günümüzde medya durdurulamaz. Medya, en uzaktaki evlere bile girebilir. Ve hiçbir yer, Pakistan'ın Belucistan bölgesindeki Mekran'dan daha uzak olamaz.

Mekran, Müslüman dünyanın en yalıtılmış ve en ulaşılmaz bölgelerinden biridir.

Geniş topraklar üzerinde çok az bir nüfusun yaşadığı bu bölgede hâlâ elektrik, dolayısıyla da televizyon yoktur. Bölgeyi ülkenin diğer bölgelerine bağlayan demiryolu ya da karayolu bulunmamaktadır. Sadece şehir merkezinde birkaç

kilometre asfalt yol vardır. Diğer yollar, kumların arasındaki kirli izlerden oluşur.

İndüs macerasından dönen İskender'in bölgede kaybolmasından bu yana Mekran'da çok az şey değişmiştir.

İslâm'ın anlamı bile yerel geleneklere göre değişmiş, cehaletle gölgelenmiştir.

Yerli bir mezhep olan Zikriler'in kendi Mekkeleri, Arafatları, Hacları, Kâbeleri ve Peygamberleri var. Ancak fiziksel yalıtılmışlıkları sayesinde Pakistan'daki bağnazların gazabından kurtuluyorlar. Ama bu arada en son yabancı filmleri serbestçe izleyebiliyorlar. Parası yetenlerin ilk sahip olduğu şeylerden biri olan dizel jeneratörler ve video mucizesi sayesinde bu filmleri görebiliyorlar. Bu aletler, benim Mekran'dan sorumlu devlet yetkilisi olduğum 1985 yılında gittiğim en uzak köylerde, köylülerin ortak mülkiyetindeydi. Yüzyıllardır varolan bu toplumlar üzerinde çağdaş değerlerin ne tür etkileri olduğu henüz incelenmedi.

Tahminlerden, toplumdaki gerilim ve çatışma hikayelerinden başka bir şey yok elimizde. Mekran'da geleneksel değerlerle en güncel değerler birarada yaşıyor; İskender dönemi, McLuhan sonrası döneme koşut gidiyor.

Güvenli, rahat, zaman kavramı olmayan Müslüman orta sınıf kentli yaşamdan aynı

şekilde etkilenmiştir; Necip Mahfuz 1990 yılında yazdığı Palace Walk adlı

romanında bunu çok güzel anlatır. Öykü Kahire'de geçer ama Müslüman dünyanın en Batısındaki Marakeş'te veya en doğusundaki Kuala Lumpur'da da geçebilirdi.

Diyaloglarda Kuran'a sık sık göndermeler yapılması, arka plandaki sınıf ve renk önyargıları, alttan alta kaynayan cinsel ve politik gerilim ise buraya özgüdür. Ama koza içindeki, imtiyazlı zamandışılık artık paramparça olmuş.

241

Batılı medyanın fethiyle artık geri gelmez biçimde kaybedilmiştir. Batılı medyanın öncüleri CNN ve BBC, 1980'li yılların sonlarında uydu aracılığıyla doğrudan Müslüman dünyaya yayın yapma hazırlıkları içindeydiler. Bundan ne Kahire kaçabilir, ne Marakeş ne de Kuala

Lumpur.

Müslüman toplumda medya çağı başlamıştır. Müslümanlar, artık şeytandan kaçışın mümkün olmadığı, geri çekilecek veya saklanacak yer kalmadığı gerçeğini göğüslemek zorundalar.

1990'larda postmodernist çağ Müslüman içtihadın kapısını çalmaktadır.

Müslümanlar, dini yeterince öğrenmeyerek kendilerini tehlikeye atıyorlar. Oysa kapıyı yavaşça açmadan önce çağın doğasını ve gücünü bilmelidirler. Bunun için de çağı kimlerin temsil ettiğini anlamaları gerekir. Bunlar arasında Madonna ve Salman Rüşdi gibi hoşlanmadıkları kişiler de vardır. Daha da önemlisi, Müslümanlar çağı neden bu kişilerin temsil ettiğini de anlamalıdırlar. Saldırı, Müslümanların en zayıf olduğu anda, yozlaşmış yöneticilerin, yetersiz iktidarların ve zayıf düşünürlerin toplumlarına damgasını vurduğu bir zamanda geçiyor. Kadın, eğitim ve politika konularında içtihada her zamankinden daha fazla ihtiyaç

duyulurken, bu kişilerin çabaları -tüm retoriğe ve simgesel biçimlerine karşın-

İslâm ruhundan açıkça yoksundur. Eski yöntemler ve mutlaklıklar, Müslüman toplumların etrafında girdap gibi dönen güçleri engellemeyecektir, içinde bulunduğumuz gayrimüslim çağı anlamadan Müslüman toplumun arınması mümkün değildir.

İçtihat konusu üzerinde kafa yoran bir Müslüman daha var. Ispanya'daki Müslümanların kaderi Ağa Han'ı düşünmeye sevketmiştir. Müslümanların çöküşünün, coşkunun yitirilmesi, inisiyatifin kaybedilmesi ve boş dogmaların önem kazanmasından kaynaklandığını söylemekte ve günümüzle paralellik kurmaktadır:

"İnancın ancak yüzlerce yıl önce uygulandığı şekliyle uygulanabileceği kavramını öne sürenler, inancımızda bulunmayan bir zaman boyutu iddiasını ortaya atıyorlar. O halde bence Müslümanlar olarak yapmamız gereken şey, inancımızın etiğini bugün nasıl uygulayabileceğimizi sormaktır. Bu konu, Müslümanların düşünmesi gereken bir meseledir ve bilimde olsun, tıpta olsun, ekonomide olsun çok hassas bir konudur."

242

Postmodern çağımızda araya kesin sınırlar çekmek ve bunları korumak artık kolay değildir. Bir kişi aynı anda farklı kimliklere sahip

olabilir ve olmaktadır da. Hem inançlı bir Müslüman hem de sadık bir ingiliz vatandaşı olabilir. Çoğul kimlikler eklektisizm demektir ki, bu da başkalarına hoşgörüyü gerektirir. Böyle bir dünyada İslâm'la Batı'nın karşı karşıya gelmesi, her ikisini de müthiş açmazlara sokar.

Müslümanlar, Kuran'ın mesajını -adalet ve ihsan, ilim ve sabır-içi boşalmış eski bir şarkıya dönüştürülmeden nasıl koruyacaklarının, kimliklerini kaybetmeden global uygarlığa nasıl katılacaklarınınm sınavını verecekler.

Bu sınav kıyamet sınavıdır, en ciddi imtihandır. Müslümanlar yol ayrımında bulunmaktadırlar. Önlerindeki yollardan birine girerlerse, enerjilerini ve inançlarını dünyadaki kaderlerini gerçekleştirmek için kullanabilirler. Diğer yola girdiklerinde, bütün güçlerini birbirleriyle çekişmeyle, itişip kakışmayla israf edebilirler. Seçim, bölünme ve kargaşayla uyum ve umut arasındadır.

Batı'nın önündeki güçlükse, adalet, eşitlik, özgürlük gibi idealist Batılı kavramları, 19. yüzyıl emperyalistlerinin tavrından farklı bir biçimde sınırlarının ötesine, bütün insanlığa nasıl yayabilecekleri; kendilerinden farklı uygarlıklara dostça ve içtenlikle nasıl ulaşabilecekleri.

Bu tezin mantığı, Batı'dan, elindeki büyük gücü - medya da dahil olmak üzere-Müslüman toplumu rahatsız eden sorunların- bunların en acili, Filistinliler'in ve Keşmirliler'in sorunlarıdır- çözümünde yardım etmek üzere kullanmasını talep ediyor. Batı'nın silâhlarına dayanarak varlığını sürdüren istenmeyen yöneticilerin yerlerini demokrasiye bırakmaları için, zenginliğin daha adil biçimde bölüşülmesi için, çocukların, kadınların, azınlıkların ve kötü durumda olanların haklarının ve geleceklerinin güven altına alınması için yardıma ihtiyaç vardır. Sorunlar, Müslümanlarla gayrimüslimleri biraraya getiren ortak sorunlardır. Bu tür yanlışlıklar düzeltilmezse, Dünya yaşanabilir bir yer olmaktan çıkacaktır.

Post modernizm, bu kötü halden çıkışın ümidini de bize vermektedir. Bu önerme mantıksızca bir iyimserlik olarak görülebilir, ancak tarih ve inançta derin kökleri olan îslâmî bakış çerçevesinde anlaşılabilir. Islâmî bakışın, oldukça ayrımcı, sinik ve inancını yitirmiş bir dünyaya vereceği çok şey vardır.

243

Ancak tekrar bütünleşmenin ve siniklikten kurtulmanın tek yolu, Müslümanlar'la gayrimüslimler arasında evrensel hoşgörünün gelişmesidir. Bu hoşgörü, önümüzdeki bin yıla hazırlanırken gündemin birinci maddesinde yer almalı ve hem kişisel felsefeleri hem de ulusal dış politikaları belirlemelidir. İşte bu da postmodernizmin ihsanıdır.

DÖRDÜNCÜ BLOK

MiladHANNA

NPQ Türkiye, Cilt: 2, sayı: 7, ss. 13-21, çeviren: Levent Cinemre.

244

KAHİRE- II. Dünya Savaşı'ndan sonra benim kuşağımın gençleri, tam ulusal bağımsızlık için savaştılar. Halkın hastalık, yoksulluk ve cehaletle kıvranması bizi harekete geçmeye sevketmişti. Tam bağımsızlığın ardından yaşam standardında kapsamlı bir yükselmenin geleceğini hayal ediyor, en azından Akdeniz'in öbür tarafındaki uygarlıkların ilerleyişini yakalayabileceğimizi umuyorduk.

Bağımsızlık kazanılınca, Mısır "Arap ulusunun kalbi" ve bağlantısızlar hareketinin esas lideri oldu. Toplumlarımızın daha çağdaş ve mutlu olmasını bekliyorduk.

40 yıl sonra bu hayalden hâlâ çok uzağız. Soğuk Savaş'ınn sona ermesi, gerçekleşmeyen ve bir çözüme ulaştırmamız gereken beklentilerimizin yer aldığı

haritayı aniden değiştiriverdi.

Gelecek yüzyıl neler getirecek? Nasıl bir yol izleyecek? Teknoloji ve iletişim devrimi dünyanın her köşesiyle bağlantılı olmamıza yol açtı. Bu arada karşıt eğilimler de yaygınlaştı: Fundamentalizm, bağnazlık ve çeşitli -etnik, dinsel, mezhepçi ve hatta ideolojik- biçimlerde ortaya çıkan şiddet.

Şu anda egemen eğilim, pratikte, büyük ekonomik bloklar arasında barışçı ve sağlıklı bir rekabet kavramı yönünde. Her blok, dünya ticaretindeki avantajları

üzerinden sermayesini artırıyor. Atlantik'in Batı yakasında, ABD önderliğinde büyük bir blok açıkça şekilleniyor. ABD'nin elinin altında Meksika ve Kanada var.

Doğal olarak

1
245
ABD'nin etkisi Orta ve Latin Amerika'ya da yayılacak. Yüzyılın sonunda kurulmuş
olacak diğer bloku ise, 12 Batı Avrupa devleti oluşturuyor. Doğu Avrupa ve eskiden Sovyetler Birliği'ne bağlı üç Avrupa cumhuriyeti de muhtemelen onları
izleyecek ve Birleşik Avrupa doğacak.
Bu iki blok da, Rönesans'ı yaşamış ve dini devletten ayırmış olan Hristiyan Avrupa uygarlığının üyeleri. Her ikisi de, ilk sanayi devrimini sağlayan aklın üstünlüğü, soyut düşünme ve bilimsel araştırma kavramlarına bağlılar. Şu andaki üçüncü
teknoloji devrimine önderlik edecek kadar müthiş bir ilerleme hızına ulaşmış
durumdalar.
Uzakdoğu'da, en az Amerika ve Avrupa blokları kadar önem taşıyacak üçüncü bir blokun oluşması için planlar geliştiriliyor. Bu grup Batı uygarlığının bilinen ideolojilerini -Kapitalizm, Sosyalizm ve Marksizm- aşacak çünkü aralarındaki bağlar, Budist ve Konfüçyusçu köklerin oluşturduğu ortak bir uygarlıktan kaynaklanıyor.
Bu blokun başında, Avrupalı düşünce temelinde geliştirdiği bilimsel başarılarla dünyayı şaşkına çeviren ekonomik dev Japonya bulunuyor. II. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Japonya, kendini sessizce geliştiriyor.
Aynı yolu izleyen ve "Dört Kaplan" diye anılan Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong'un yanına diğer ülkeler de katılıyor. Bu Uzakdoğu grubunun merkezinde Çin var. En büyük nüfusa sahip olan Çin, merkezi planlamadan piyasa ekonomisine gürültü koparmadan, Konfüçyusçu bir şekilde geçiyor.
Blok Artıkları
Bu üç bloka da dahil olmayan başka ülkeler de var. Bu ülkeler çok geniş bir alanı
kaplıyor ve çok sayıda insanı barındırıyorlar. Bir blok olarak bu grup, Orta Asya'dan İran, Afganistan, Pakistan ve Bangladeş'i kapsayacak şekilde Hindistan'a, oradan da tüm Arap dünyasını ve Afrika'yı kapsayarak Batıya uzanıyor, Atlantik kıyısında son buluyor.

Bu devasa varlığı bir blok haline getirme olasılığını hesaba katmadan dünyada herhangi bir dengenin oluşabileceğini düşünemiyorum. Eğer şu andaki gibi parçalanmış bir halde kalırlarsa, bu ülkelerle diğer üç blok arasındaki açık daha da artacaktır. Çıkarlarını savunacak bir

246

blok olmayınca çoğu yoksulluk ve gerilik bataklığına batacaktır. Belki de kendi aralarındaki çelişkiler artacak ve böylece, küçük ya da büyük, mezhep, din ve ideoloji savaşlarına sürüklenecekler. Bu da dünyanın durumunu etkileyecek, demokrasi ve insan hakları kurumlarının sağlamlaştırılmasına yönelik umutlarımızı

söndürecektir.

Çevre Kartı

Samimi olalım. 1992 Haziranı'nda Rio de Jenairo'da toplanan Dünya Zirvesi, kirlenmeyle mücadele ve çevrenin korunması konusundaki kaygıları ortaya koydu.

Konferansta, çevresel dengesizliğin en önemli nedenlerinden birinin yoksulluk olduğu belirtildi. O halde şu anda oluşmuş olan üç blokun, dördüncü blokun gerçekleşmesine yardım etmelerinde çıkarları vardır. Bunu, zayıfa duyulan sempati nedeniyle değil, gezegenimizdeki çevresel dengeyi korumak için yapmaları

gerekiyor.

"Dördüncü blok"un oluşması, Araplar arasındaki mevcut çelişki ve mücadelelere stratejik bir çözüm olarak da görülmelidir. Bağlantısızlar hareketi Araplar arasındaki işbirliğini nasıl geliştirdiyse, Arap dünyası dördüncü blokun -ne kadar geniş olursa olsun- oluşmasında önemli bir rol oynamalıdır. Bu rol, tüm mali ve kültürel boyutları kapsayacağı gibi, teknolojik gelişme boyutunu da içerecektir.

"Dördüncü blok" düşüncesi, aynı zamanda, İslâm'la Batı arasında gelecekteki çatışmaya ilişkin endişelerin üstesinden gelebilecek politik ve kültürel bir gruplaşmadır.

Bu düşüncenin Mısır'da hoş karşılanacağını umuyorum. Çünkü Mısır, bağlantısızlar hareketinin oluşum yıllarında olduğu gibi, blokun çekirdeği olarak görev yapabilir.

Bu düşünce, Körfez'in gerek petrol ülkeleri gerek diğer ülkeleri tarafından da memnuniyetle karşılanmalıdır. Bu ülkelerin zenginliği

ve yatırımları üç gelişmiş

bloka gideceğine, dördüncü blokun kurulmasına hizmet verebilir. Bu blok içinde bu tür yatırımlara duyulan ihtiyaç, blok düşüncesinin oluşumunda ve iç dengesinin sağlanmasında, Körfez ülkelerine etkili bir rol oynama imkânı sağlayabilir.

Nüfus ağırlığı ve teknolojik gelişme ufku nedeniyle Hindistan'ın dördüncü blokun önemli bir kutbu olması doğaldır. Aksi takdirde Hindistan, coğrafi konumu hiçbirine katılmasına izin vermediği için

247

diğer bloklar arasında kaybolup gidecektir. Endonezya da, kuzeyde Japonya'dan güneyde Tayland'a uzanan Konfüçyusçu timsahın kuyruğuna takılmak yerine, kendine bu blok içinde ön sıralarda bir yer bulabilir.

Bu geniş blokta yer alacak her devletin, her halkın durumu, konumu, değeri gibi ayrıntılara girmek istemiyorum ama İran ve Nijerya -ve adil bir barışı gerçekten benimserse belki İsrail de- bu yeni eğilimi kesinlikle destekleyeceklerdir.

İlk üç blok aralarındaki işbirliği, birbirlerini tamamlayıcı faktörler, hatta belki de birleşmeyi nasıl şekillendirecekleri üzerinde yıllardır müzakerelerde bulunuyorlar. Bu yüzden onların meseleleri, üçüncü binyı-lın başlangıcında istikrara kavuşacaktır. Dördüncü bir blokun inşası ise daha uzun ve daha zor olacaktır, ilk adım, bağlantısızlar grubunun oluşumunda olduğu gibi, önce çekirdek devletlerin toplanması, ardından da "girişimci devletler"in biraraya gelmeleridir.

İşte o aşamaya gelindiğinde bu fikir, Arap dünyasının geri kalan ülkelerine, islâm devletleri ve Afrika ülkeleriyle birlikte Orta Asya ve Hint Yarımadası ülkelerine de çekici gelebilir.

Dünyanın radikal bir değişim yaşadığı bir aşamadayız ve bu yeni düzende acı

çeken halkların arzularının dikkate alınmaması tehlikesi

var.

Gelen binyılda, benim sömürgecilik sonrası kuşağımın elde edemediği şeyi ancak politik olarak örgütlenmiş dördüncü bir blok başarabilir: Yoksul halkların yaşam standartlarını yükseltmeyi ve zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu, araştırma ve teknoloji

toplumlarıyla kendilerine yalnızca atalarını rehber alan toplumlar arasındaki uçurumu kapamayı ancak böyle bir blok başarabilir.

NPQ Türkiye, Cilt: 2, sayı: 7, ss. 26-28, çeviren: Levent Cinemre.

HUMEYNI Mî, SADDAM MI, GÖÇ MÜ?

Immanuel WALLERSTEIN*

PARİS- Düzen karşıtı hareketler 1848'den 1989'a kadar başarılarını yücelttiler, başarısızlıklarını mazur gördüler çünkü tarihin kendilerinden yana, dolayısıyla da temsilciliğini üstlendiklerinden - proleterya, halklar, "halk"- yana olduğu şeklinde avutucu bir inançları vardı. Aslında, gelişmenin kaçınılmazlığına ilişkin bu inanç, uzun vadede kuvvetleri dağıtıcı bir etki yarattı. Bu etkinin meyvelerini bugün, 150 yıllık devrimci faaliyetin neden olduğu yaygın hayal kırıklığı ve sinizmde görüyoruz.

Tarihsel olarak gelişmenin kaçınılmazlığı düşüncesinin büyüsünü bozan en önemli faktör, Kuzey ve Güney arasındaki aşikâr kutuplaşma olmuştur. 20 yıldan fazla bir zamandan bu yana -tüm dünyaya yayılan 1968 devrimiyle başlayan ve 1989'da komünizm adı verilen rejimlerin çöküşüyle zirvesine ulaşan dönem- devlet merkezli ve devletin yüceltildiği reformizme duyulan güven giderek sarsılmaktaydı. "Neo-liberaller" serbest piyasanın zaferini ilan etmek için bu durumun üzerine atladılar. Fikirleri, bu ümitsizlik ve yeis havası içinde anlık bir karşılık da buldu. Ama bu kalıcı bir durum değildir. Çünkü devlet merkezli reformizme inanmaktan vazgeçenler, bu inancın altında yatan demokratik eşitlik

* Çağdaş Dünya Sistemi dizisinin ünlü yazarı Immanuel Wallerstein, Binghamton Üniversitesi Fernand Braudel Merkezi Başkanı'dır; aynı zamanda Paris'teki Ecole des Hautc Etudes en Sciences Socials'de görevlidir. Bu yazı, geçen Şubat ayında Paris'te yapılan Intellcctucls du Monde toplantısındaki yorumlardan uyarlanmıştır.

gündeminden vazgeçmiş değil er. Tam tersine, tam 150 yıldır bu gündemi gerçekleştirmesi beklenen ama aslında başaramayan stratejiyi terk ettiler.

Son 20 yılın hikayesi, her derde deva olarak serbest piyasaya dönüşün değil, devletlerin yavaş fakat gitgide hızla parçalandığı bir dönemde, "kimlik" temelinde gruplara sığınmanın hikayesidir. Bunu Kuzey'de de, Güney'de de; ABD'deki

"çokkültürlülük"ten ve bunun Batı Avrupa'da yeni yeni. ortaya çıkan muadillerinden tüm dünyada tanık olduğumuz hiç de geleneksel olmayan dinsel fundamentalizmlere kadar her yerde görüyoruz. Tüm bu hareketlerin olumsuz eleştirileri çok güçlü olmuş ve çok büyük etki yaratmıştır. Ama pozitif programları son derece karanlık ve muğlaktır. Taktikleri "yapıyı yıkma" temelinde ve öz itibarıyla kendini savunmaya yöneliktir. Ama henüz, fiyasko olarak gördükleri düzen karşıtı tarihsel hareketlere bir alternatif oluşturamamışlardır.

Bu arada, jeokültürel (dolayısıyla da politik) karmaşaya karşın kapitalist dünya ekonomisi, sonu gelmez sermaye birikimi ve eşitsiz dağılımı olgusunda hiçbir değişiklik yapmadan formel çerçevelerin sürekli yeniden inşasını öngören yolunda keyifle ilerlemektedir.

Dünya ekonomisinden önümüzdeki 30-50 yılda ne beklenebilir, bizim için sunduğu politik açmazlar nelerdir? Çok özetleyerek söylersek, dünyadaki depresyonun yaklaşık beş yıl daha sürerek 1967-1973'ten beri içinde olduğumuz Koındratieff devirsel inişinin (teknolojik ve politik icatların kuşaksal döngüsü) son alt aşamasını

tamamlamasını, bunun ardından da dünya ekonomisinde yaklaşık 25 yıl kadar sürebilecek yeni bir büyük genişlemeyi bekleyebiliriz.

21. yüzyılın başındaki bu "çıkış"ta, Kuzey-Güney kutuplaşmasının daha da artmasını ve Güney'in büyük sektörlerinin ekonomik ve sosyal açıdan daha da marjinalleşmelerini bekleyebiliriz. Bu tabii ki yeni bir şey olmayacak ama bu kez: büyük bir farklılık görülecek: Gelişmeye ve reformist devlete duyulan inancın uyuşturucu etkisinin yok olması Ancak politik istikrarın bu unsuru olmayınca, daha ileri ekonomik ve demografik kutuplaşmalar şiddetli patlamalara yol açabilecek.

Güney'de ise, son 20 yılda hepsinin göstergelerine tanık olduğumuz üç tür tepki görebiliriz. Bu üç tepkiyi, Humeyni şıkkı, Saddam Hüseyin şıkkı ve bireysel şık olarak adlandırıyorum.

Humeyni şıkkı, jeokültürel çerçeveyi reddeden radikal değişim tercihidir. Saddam Hüseyin şıkkıysa tamamen farklıdır. Güney'in Kuzey'le doğrudan askerî

hesaplaşmasıdır. Bireysel şık ise, Güney'den Kuzey'e illegal göçtür. Bu üç şık şu anda zor da olsa Kuzey tarafından denetim altında tutuluyor. Ancak, her üçünün örnekleri de kendiliğinden birarada yaşanmaya başladıkça bunları denetim altında tutmak giderek zorlaşacak.

Önümüzdeki 30-50 yılın sonunda muazzam bir dünya düzensizliği görülecek ve bu, üç biçimde ortaya çıkacaktır: Güney ülkelerinde iç kargaşalar; Kuzey-Güney arasında silâhlı çatışmalar; Kuzey'de, "Güney" orijinli nüfusun genel nüfus içindeki oranı politik ve sosyal haklara sahip olmadan ya da yetersiz ölçüde sahip olarak arttıkça büyük bir iç kargaşa.

Mesele, durumdan sızlanmak veya görmezden gelmek değildir Mesele, sistemin çatallaşmasıyla, "kaos"tan çıkacak "kötü" bir düzen yerine, önümüzdeki 50 yılı

daha iyi bir düzende geçirme şansımızın olması için anlamlı bir politik strateji geliştirmektir.

NPQ Türkiye, Cilt: 2, sayı: 7, ss. 28-29, çeviren: Levent Cinemre.

MEDENİYET(LER) NİÇİN YENİDEN GÜNDEMDE?

Immanuel WALLERSTEIN

Medeniyet, sosyal bilimler literatüründe yaygın biçimde kullanılan bir terim değildir. Ona birçok sosyoloji ders kitaplarında rastlayacağınızdan şüpheliyim, hiçbir iktisat ders kitabında ve muhtemelen hiçbir siyaset bilimi ders kitabında rastlamayacağınızdansa eminim. Kavram birtakım 1914 öncesi antropoloji metinlerinde revaçtaydı, varsayımsal bir evrimci ardışıklığın son terimi olarak: İnsanlık vahşilikten barbarlığa, barbarlıktan medeniyete geçiyordu. Bu kullanımda, medeniyet "bizim" için kullanılan isimdi ve kullanımı tekil tarzdaydı.

Ancak, zaman zaman yeni kisveler altında arz-ı endam ediyorsa da, o tür mutantan antropoloji aşağı yukarı ortadan kalktı. 19. yüzyıl

tarihçileri zaman zaman terimi kul andılar fakat 20. yüzyılda terimin kullanımı büyük ölçüde (çoğunlukla eşzamanlı olarak kıyamet kâhinliği yapan) Spengler ve Toynbee gibi büyük mukayesecilerle sınırlı kaldı. Ne denli yüceltilir-lerse yüceltilsinler, bu yazarlar tarihçilik mesleğinin açık seçik kıyısında tutulmaktadırlar. Medeniyet bir terim olarak sadece nesebi gayr-i sahih oryantalizm alanında neşv ü nema buldu.

Oryantalizm, kesin biçimde Çin, Hint, Osmanlı, Arap-İslâm dünyası (ve benzer şekilde klasik Antikite) gibi diğer "medeniyetler"in incelenmesi olarak tanımlanır oldu. Hâlâ savunucuları olmakla beraber, oryantalizmin şu sıralarda şöhreti pek sönük. Ne var ki, ister tekil olsun ister çoğul, sosyal bilim-252

ler medeniyetten söz etme hususunda muhalif tavır içinde olageldiler.' Bununla beraber, işte 1987 yılında Amerikan Sosyoloji Derneği'nde bu kavramsal üvey evladın, yani medeniyet(ler)in, yükseliş ve düşüşü hakkında tematik bir oturum düzenlemekteyiz. Neler oluyor? Gerçek dünyada, bu kavramla yeniden ilgilenmemizi izah eden iki esas vakıanın olduğu açıktır. Bir yanda, terakkinin kaçınılmazlığı ve onun başlıca modern kutup yıldızı olan teknolojik ilerlemenin arzuya şayanlığı hakkında, özellikle dünya-sistemin zengin bölgelerinde ciddi şüpheler uyanıyor.

Terakki (ilerleme), malum olduğu üzere, 18. yüzyıl Aydınlanmasının büyük manevî

ihtiyacı olarak ortaya çıktı ve 19. yüzyıl ortalarında dünya-sistemde İngiliz hegemonyasının şaşaalı günlerinde Batı dünyasının resmi dogması haline geldi.

Sonraları ciddi kuşkular ihtiva eden yeniden değerlendirmelere tâbi tutuldu: Önce fin de siecle döneminde insan rasyonalitesinin her şeye nüfuz edebilirliğinin sorgulanmasında, sonra 1930'ların kasvetli günlerinde faşist fikirlerin yayılması

hakkında ve nihayet 1970'lerde dünya çevresinin bozulmakta olduğuna dair yaygın korkularda. Bu yeniden değerlendirmelerin her birinin Kondratieff B

-safhalarında ve öncelikle de kapitalist dünya-ekonominin çekirdek ülkelerinde meydana gelmiş olması tesadüf değildir.

Şayet ilerlemeye dair şüpheler bugün her zamankinden daha kuvvetliyse, bunun sebebi, Kondratieff alçalmasına ilave olarak (ne de olsa, B safhaları normalde A safhalarını izler), ikinci bir mülahazanın, temel jeopolitik bir değişim mülahazasının var olmasıdır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar esasen kontrolsüz devam eden Avrupa genişlemesi şimdi tersine çevrilmiştir. Üçüncü Dünya'nın siyasal yükselişini ve dünya-sistemin kültürel sömürgelikten çıkışını yaşamaktayız.

Bu süreç bazılarının arzu ettiğinden daha yavaş (ve bazılarının arzu ettiğinden daha hızlı) olabilir, ama oldukça şedîd gözüküyor.

Konjonktürel bir Kondratieff alçalması ve Avrupa genişlemesinin yapısal biçimde tersine çevrilişiyle yüzyüze gelen Batı dünyası, (sorgulanan, onların entel ektüel fikirleri olduğundan) bu yeni du-1. Medeniyet (tekil) ile medeniyetler (çoğul) arasında ayırım yapmanın önemini "Bir Medeniyet olarak Modern Dünya-Sistem" başlıklı makalemde tartışmıştım. (Bkz.Jeopolitik ve Jeokükür'ün 14- bölümü)

rumu anlamaya çalışmakta ve hiç şüphesiz bunun ima ettiği toplumsal değişmelerin, birçoklarının korktuğundan daha az rahatsız edici olmasını ümit etmektedir. Bunun içindir ki Batı ülkelerinin sosyal bilimcileri son yıllarda, tarih temelli bir makro-sosyoloj iyle tebelleş olmaya başladılar. Bu makro-sosyoloj i ne denli zayıf olursa olsun, en azından gerçek dünyanın bu şaşırtıcı ve endişe-üretici dönüşümünü açıklamakla uğraşmaktadır.

Bununla beraber, tarih temelli makro-sosyoloj iyle sadece kıyısından köşesinden müşerref olmuş sayılırız. Kollektif olarak onu ciddiye almış değiliz. Korkuyoruz çünkü Medeniyetin yükseliş ve düşüşü konusunu ciddiye almak Batı biliminin uzun zamandır kabul edilegelen iki temel ilkesi hakkında bir tartışma açmak demektir: Evrenselcilik ve çizgisellik (doğrusallık).

Evrenselcilik, Batılı gönlün sevgilisidir. Köklerini üç büyük tek-tanrıcı dinde bulmaktadır: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm. Baconiyen-Neivtoniyen bilim paradigması tarafından beslenmiş ve nihai felsefi rengini Aydınlanma sırasında almıştır. Evrenselciliğin gayet basit bir ilkesi vardır: İnsan davranışı, keşfedilebilecek ve doğrulanabilir form içinde açık seçik ifade edilebilecek, ayrıca her zaman ve mekâna uygulanabilecek genel yasalara tâbidir. Bu, beşerî

alana uygulanan sözümona genel bir bilimsel ilkedir (öncül). Bu teze ta başlangıçta, bir çeşit muhafızlık tarzında, hümanist değerler adına karşı çıkıldı.

Bu hümanist karşı çıkış, insanların hem duygu, hem bilinç sahibi oldukları ve dolayısıyle mekanik yasalara tâbi olmadıkları gerekçesiyle beşerî davranışı

yöneten yasaların olmadığını söylüyordu. Hümanistlere göre, insanların hür iradeleri vardır, dolayısıyla bilimin öngöremeyeceği tarzlarda hareket ederler.

Netice itibariyle, bu gibi yasaların peşine düşmek anlamsız, hatta zararlıydı. Bu görüşte bütün özel davranışların idiosen-kratik (kişiye özgü) olduğu söyleniyordu.

Bu sözümona idiografik-nomotetik (tasvirci-kural koyucu bilim) tartışmasının ömrü yüz yılı aştı. Bugün yeni olan şey, evrenselciliğe bilimin içinden ve bilimsel gerekçelerle karşı çıkılmakta olduğudur. Klasik dinamik, yani Newton fiziği, yasalara uyan, belirlenmiş ve ters çevrilebilir (yani, zamandışı) olduğu söylenen doğrusal gidimizlerinin hesaplanmasına dayanmaktadır. Ne var ki, çağdaş fizik şaşırtıcı biçimde şunu keşfetti ki "böyle bir tasvir genelde geçerli değildir. . ve

'çoğu'

254

dinamik sistemler gayet istikrarsız bir şekilde hareket etmektedirler."2 İçkin gelişigüzellik ve içkin ters çevrilemezliğin (veya zaman okunun) fiziksel düzenin temeli oldukları keşfedilmektedir.

Doğrusallık ve denge yerine, bilim adamları bugün sistemlerin denge durumlarından uzaklaştıklarını ve böyle yaptıklarında da doğrusallığın yerini çatallaşmanın aldığını söylemektedirler. Çatallaşma basit olarak, "kritik bir değer için denklemlerin yeni bir çözümünün ortaya çıkması"3 olarak tanımlanmaktadır.

Çatallaşmalar, sadece çatallaşma noktaları arasında belirlenebilir olan unsurlar anlamına gelmektedir. Çatallaşma noktalarına yaklaşılınca, "dalgalanmalar aslî bir rol oynar"4 ve sürekli yenilik ve değişimler meydana gelir.

Bu bakımdan, tam da fizik bilimcilerin "çatallaşmanın fizik ve kimyaya tarihi sokmakta olduğunu"5 ve "tarihin sonunun olamayacağını"6 söyledikleri uğrakta, yine fizik bilimcilerin "bilimsel

tabiat anlayışında derin bir değişim"7 yaşamakta oldukları bu uğrakta, birçok sosyal bilimciler hâlâ, daha eski bir fizik bilimi görüşünden çıkarılmış olan kendi evrenselcilik versiyonlarına sarılmış

bulunuyorlar. Bu gelişmenin toplumsal karar-verme bakımından içerimleri, müesses çıkarlar için, mühendislik ve teknoloji bakımından içerimlerinden hiç

şüphesiz daha acil ve daha tehditkârdır.

Medeniyetlere yeniden ilgi duyulmasının sebebi budur. Medeniyet (tekil) kavramı

Nevvtoniyen bir fikirdir. Medeniyetler (çoğul) kavramı ise düzenin kaostan çıktığı, kaosun bizzat yaratıcı olduğu anlayışıyla ahenk içindedir. ". . ile ahenk içindedir" ibaresini kasıtlı olarak kullandım. Şu sebeple ki, medeniyetler (çoğul) kavramının geçmişte başka çağrışımları da olmuştur ve şayet onu bugün beşerî

karmaşıklık anlayışımıza uygun bulacaksak, bu çağrışımları ortalıktan temizlemeliyiz.

Çok sayıda medeniyetin var olduğu fikri uzun zamandan beri çev-

2. Uya Prigoginc ve Isabclle Stcngers, Order Ouc of Chaos, Ncw York: Bantam, 1984, s.26.3.

3. Uya Prigoginc, From Being ta Becoming, San Francisco: Frceman, 1980, s.105.

4. A.g.e., s.106.

5. A.g.e.

6. A.g.e., 1.128.

7. Prigoginc ve Stcngers, Order Out of Chaos, s.312.

rimsel bir kronosofiye bağlanmış bulunmaktadır.8 Medeniyetlerin yükselip düştükleri ileri sürülmektedir. Bunu bir çeşit standart format takip ederek yaptıkları varsayılmaktadır. Bunda, partikülarist (özgücü) bir dünya görüşü

geliştirme kisvesi altında, gizli bir evrenselcilik görmekteyiz. Sadece terakkisi olmayan bir evrenselciliktir bu -muhtemelen evrenselciliğin en berbat türü.

Medeniyetlerin (çoğul) bu partiküler kullanımının bereket versin artık çok fazla sayıda savunucusu yok.

Ancak, mantıken ona çok benzeyen ve hâlâ revaçta olan türetilmiş bir nosyon vardır. Bu benim "çöküş ve düşüş" tezi dediğim şeydir. Büyük medeniyetler "çöker ve düşerler" ve böyle olduklarında, barbarlarca yenilgiye uğratılırlar.9 Bu tez doğrudan doğruya Avrupa tecrübesinden güç almaktadır: Roma

İmparatorluğu'nun düşüşü ve Avrupa'nın sözümona barbar kabileler tarafından istila edilmesi. Bu kuramlaştırmanın leitmotifi tarafından istila edilmesi. Bu kuramlaştırmanın leit-motifi kültürel kötümserliktir; mesajı ise, Amerikan imparatorluğu bir defa çöktü mü, dünyanın parçalanacağıdır. Bugün, kökeni itibariyle Quebecçe ve tarzı bakımından alaycı olmakla beraber, bu tema üzerinde sinema filmlerimiz bile var. Fakat muhakkak ki, eğer bilimsel çatallaşma modelinin bize söylediği bir şey varsa, sonucun kötümser bir sonuç olacağını

tahmin edemeyeceğimizdir.

Nihayet, medeniyetler (çoğul) kavramı bir çeşit akla ziyan kültürel çoğulculuğa dönüşebilir. İnsanlık birçok toplumsal düzen biçimleri icat edegelmiştir. Bunları

manen karşılaştırmanın veya tarihsel bakımdan değerlendirmeye tâbi tutmanın hiçbir yolu yoktur. Geçmiş ve gelecekteki değişik olma gerçeğini kabul etmek zorundayız, o kadar. Bu bir çeşit 'rasyonalitenin son kertede terkedilmesi'dir: Oynamaya hazır olmadığım bir oyun.

O halde daha ayakta durabilir bir medeniyetler (çoğul) kavramı var mıdır, insanlık tarihini yorumlamamızda bize yardımcı olacak bir kavram? Olduğunu sanıyorum.

Tarihsel sistem ile medeniyet arasında bir ayırım yaparak başlıyo-8. Kronosofiler hakkında, bkz. K. Somian, "The Secular Evolution of thc Conccpt of Cyclcs," Revieuı, II, 4, Spring 1979, 563-646.

9. Bir yanda Johan Galtung, Töre Heıstad ve Erik Rudcng, diğer yanda Samir Amin arasındaki "Medeniyetler ve Çöküşleri"

hakkındaki tartışma için bkz. Revieuı, IV, 1, Summcr 1980.

rum. Tarihsel bir sistem, ampirik bir gerçekliğe atıfta bulunmaktadır. Çin'deki Tang hanedanı veya Roma İmparatorluğu veya Moğol İmparatorluğu tarihsel sistemler idiler. Bir medeniyet ise, miras, farklılık ve hakları haklı göstermede hali hazırdaki yararı bakımından geçmiş hakkında çağdaş (muasır) bir iddiaya atıfta bulunmaktadır.

Çin medeniyeti, Batı medeniyeti, Hint medeniyeti işte böyle çağdaş iddialardır. Bu iddiaların baştan sona doğrulanabilir ampirik verilere dayanması da şart değildir.

Bu iddialar nasıl olsa tarihsel dahletme sınırları hakkındaki çağdaş tercihlere dayanmaktadır. Görünen o ki, ne Çin "medeniyeti" ne de Hint "medeniyeti"

doğrudan Orta Asya'dan geldiklerine dair hak iddiasında bulunmakta, fakat Batı

"medeniyeti" Yunan'ın ve belki kadîm İsrail'in bile doğrudan mirasçısı olmaya hak iddia etmektedir. Bu gibi iddiaların sebepleri geçmişte neyin vuku bulduğuna değil, hali hazırda neyin vuku bulmakta olduğuna dayandırılabilir. Tarihsel dahletme sınırlarına dair bu hak iddiaları, cari ideoloji olma durumu hariç, amprik doğrulamaya tâbi değildirler. Geçmişteki durumunu incelemek, önceki belirli zaman-mekân yapılarını çağdaş bir grubun "mirasının" parçası saymanın geçerliliğini aydınlatmaz. Çünkü kültürel miras gayr-i maddîdir ve çok sayıda grup tarafından sahiplenilebilir. Aşağı yukarı, onu kendine maletmek isteyen herkes tarafından sahiplenilebilir.

Medeniyetler yükselmemiş ve düşmemişlerdir. Aksine, dünya-imparatorluklar vücuda gelmiş, serpilip gelişmiş ve çökmüşlerdir. Dünyanın bazı coğrafi bölgelerinde (Çin mükemmel bir örnektir buna), birbirinin içine geçen jeofiziksel koordinatları ile peşpeşe dünya-imparatorluklar gelip geçmiştir. Sonraki dünya-imparatorluklar (her zaman olmasa bile) sık sık, belirli bir kültürel süreklilik derecesine dayalı bir "medeniyet" mirasına hak iddia etmişlerdir.

Sürekliliğin biçimi değişik olabilir: Mesela, dil formu, din, dünya görüşü veya yemek alışkanlıkları. Süreklilik hiçbir zaman tam değildir ve bazan süreklilik iddiası gayet zorlama olabilir. Çağdaş ABD ile M.Ö. dördüncü yüzyıl Yunanistan'ı

arasındaki bağı alıp dil, din, dünya görüşü ve yemek alışkanlıklarının yakınlık derecesi üzerinde düşünelim. Hiç şüphesiz

birtakım bağlar var, ama gene de. .

O halde kendi tarihsel sistemimize dönelim ve medeniyetler kavramının bize en çok nasıl yardımcı olabileceğini görelim. Şunu hatır-257

lamak zorundayız ki, ampirik bir gerçeklik olarak, kapitalist dünya-ekonomi kendi genişleme süreci içinde öbür tarihsel sistemleri imha etti. Sistem olarak mevcut oluşları sona erdi. Etkileri, medeniyete dair hak iddiaları olarak kaldı, yani, hali hazırda mevcut tarihsel sistem içinde miras, farklılık ve haklara dair iddialar: Etkin biçimde ileri sürülebildikleri ölçüde geçerli olan iddialar. Bir Arap dirilişinden (ba'as, rönesans) söz ettiğimiz zaman, şunu kastetmekteyiz: Modern dünya-sistem dahilinde bazı büyük insan grupları "Arap" olduklarını iddia etmekte ve dolayısıyla siyasî taleplerini kültürel kisveler içinde öne çıkarmaktadırlar.

Müslümanlar kadar Hristiyanlar da Arap olabilir mi? Moritanyalılar Arap mı?

Çağdaş ideoloji terimleri dışında buna cevap verebilmenin yolu yoktur. Bugün İsrail'deki Sefardik Yahudiler Arap değiller. Şimdi ne denli doğallıktan uzak görünürse görünsün, yarın olabilirler. Bunlar ne ahlâkî sorulardır, ne de olgusal (gerçeklere dair); esas itibariyle siyasî sorulardır bunlar.

Mevcut kapitalist dünya-ekonomimiz hakkında esas olarak iki şey biliyoruz.

Birincisi, dünya-ekonomi bir çatallaşma noktasına yaklaşmaktadır. İkincisi, bu sürecin unsurlarından biri benim dünya-sistemin kültürel dekolonizasyonu dediğim şeydir. Bu kültürel sömürgeleşmekten kurtuluş iki biçimde tezahür etmektedir: Medeniyet iddialarının siyasî dirilişi ve tarihsel sosyal bilimcilerin "medeniyet"

gibi kavramlarla uğraşmaları.

Çatallaşma süreci ileri doğru gitmektedir. Sonuçları tahmin edilebilir değildir. Bu, beşerî karar-vermenin kuşatıcılığı dışında oldukları anlamına gelmez. Tam aksine.

Belirlenmiş neticelerin kısıtları çatallaşma durumlarında kaldırıldığından, girdideki küçük değişimler bile büyük çıktı değişmeleri yaratabilir. Bunu gündelik dile çevirecek olursak: Kollektif olarak yapacağımız şeylerin gerçekten işe yarayabileceği zaman

gelip çatmıştır. Süreç stokastiktir ve doğrusal olmadığından, ortada gerçek tarihsel seçenekler vardır.

O halde, arzu ettiğimiz hedeflerimizi takip edebilir, tahayyül edebildiğimiz kadarıyla beşerî potansiyelimizi değerlendirebiliriz, değerlendirmeliyiz. Bunu hakkıyla yapabilmek için, en geniş seçenekler alanını göz önüne almalı, tercih haklarımızı çoğaltmalıyız. Senghor'un "ren-dez-vous du donner et du recevoir"*

anlayışıyla ileri sürülmeleri şartıyla

* Veren ile alanın buluşması.

medeniyet iddiaları seçenekler alanımızı genişletirler. Kelimelere nasıl dökersek dökelim, Batı'nın çöküşü, Amerikan imparatorluğunun çöküşü, kapitalizmin çöküşü

kültürel kötümserlik vesileleri değildir. (Dikkatle, hayal gücümüzü işleterek, cesaretle) iyi hüküm vermemiz şartıyla, bize yeni ve daha iyi bir tarihsel sistem yaratma imkânını - ama sadece imkânını- sunarlar. Doğrusal evrenselciliğin tahrif edici gözlüklerini kul anmadan geçmiş tarihsel sistemlerin işleyişlerini incelemek bu mücadelede pekâlâ aslî bir unsur olabilir.

Jeopolitik ve Jeokültür, çeviren: Mustafa Özel, İz Yayıncılık, ss.307-315.

1993.

İNSAN HAKLARI VE KÜLTÜRLER ÇATIŞMASI

Pierre SANE*

LONDRA- Bütün hükümetlerin saygı göstermesi gereken uluslararası bir çerçevede desteklenen ve herkese uygulanan bir insan hakları kavramı bugün sorgulanıyor. Özellikle Asya, Latin Amerika ve Ortadoğu'daki bazı hükümetler, medeni ve siyasî haklarla ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında öncelikler açısından bir ayrım yapılması gerektiğini ileri sürüyorlar.

Bu ülkeler, medeni ve siyasî hakların ekonomik gelişmeden sonra gelmesi gerektiğini söylüyorlar. Malezya ve Endonezya gibi daha yoksul bazı ülkeler de, ekonomik gelişmenin zor yükünün altından kalkmaya çalışırlarken, medeni ve siyasî

hakların kaldıramayacakları yıkıcı bir lüks olduğunu iddia ediyorlar. Bu argüman kabul edilemez.

Açların doyurulması gereği, asla işkenceye göz yummamız gerektiği anlamına gelmez. însan hakları göreli değildir. Bölünemez veya öncelik sırasına konulamaz.

Tüm insan hakları evrensel ve bütünseldir.

Dünya politikasındaki son değişimlerden biri, Avrupa ve Amerika'nın daha zengin ülkelerinin ekonomik ilişki ve insani yardım koşulunu, bir ülkenin insan hakları

siciline bağlamaları şeklinde ortaya çıkan eğilimdir. Bu da insan hakları

standartlarının, Güney'in

* Senegalli bir insan hakları eylemcisi olan Pierre Sane, 1977 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanan Uluslararası Af Örgütü'nün genci sekreteridir. Sane, bu örgüte Üçüncü Dünya'dan gelen ilk yönetici sıfatını taşıyor.

260

yoksulluktan ya da savaşlardan harap olmuş ülkelerine Kuzey tarafından dayatıldığı şeklinde bir anlayışa yol açmıştır. Bu anlayış da kesinlikle reddedilmelidir.

İnsanlık, biri temel kişisel ve siyasî haklarından önemli ölçüde yararlanan, diğeriyse en temel insan haklarından mahrum bir biçimde yoksulluk içinde yaşamayı ve sömürülmeyi bekleyen iki bloka bölüne-mez.

Bazı ülkelerin zenginliği, daha yoksul ülkelere politikalar dikte ettirme yetkisini onlara vermez.

ABD, 1970'lerde idam cezasını tekrar yürürlüğe koymasının ardından 200. idamı

geçenlerde infaz etmiştir. Geçen yıl, Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz'deki tutuklulara işkence ve kötü muamele edildiğine -çoğu kez ırkçılığın ayırdedici unsurları şeklinde- ilişkin raporlarda artış olmuştur. Aralarında Japonya ve ABD'de bulunan zengin ülkeler, sırasıyla Çin ve Haiti'den gelen mültecilere alelacele adil olmayan hukuki işlemler uygulamışlar, ülkelerinde ölüm ve işkenceyle karşılaşabilecek siyasî mahkumların zorla geri gönderilmesiyle sonuçlanabilen kararlar almışlardır.

İnsan haklarına yönelik tehditler bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Bazı hükümetler, topluma karşı yükümlülüklerin bireyin istek veya ihtiyaçlarından daha önemli sayıldığı Müslüman ya da Konfüçyusçuluk'tan etkilenen ülkelerinde, evrensel insan hakları kavramının kültürleri ve gelenekleriyle çeliştiğini söylemektedirler.

Müslüman dünyayla gayrimüslim dünya arasındaki uyuşmazlıklar, güvensizlik ve korku yaratmak için özellikle suistimal edilmektedir. Muhafazakâr Islâmî

gelenekle liberal Batı toplumları arasındaki gerçek farklılıklar, Suudî Arabistan gibi otoriter rejimler tarafından insan hakları ihlâllerini haklı çıkarmak için kötüye kullanılmaktadır.

Bu tür argümanlar, ilgiyi asıl konudan saptırmaya yönelik çabalardır: Bu hükümetler insan haklarını çiğnemektedirler ve mutlaka engellenmeleri gerekir!

Şimdiye kadar hiçbir hükümet, kendi kültüründe yoksulluğu, işkenceyi, ayrımcılığı

veya "insanların kaybolmasını" onaylayan değerler olduğunu ispatlayamadı.

Ayrıca bu argümanlar, Ortadoğu ve Asya'da yaşayan insanların da haklarına saygı

gösterilmesini istedikleri gerçeğini hesaba katmaktadır-

261

lar. Konu, insan hakları örgütleriyle hükümetler arasındaki bir tartışma değildir, halklar ile hükümetleri arasındaki bir mücadeledir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, insan haklarında yol alınması meselesini daha da karmaşık hale getirdi, çünkü etnik ve milliyetçi gerilim daha önce eşine rastlanmadık ölçekte tekrar hayat buldu. Silahlı güçlerle ve "etnik temizlik"

uygulamasıyla politik değişiklik sağlama peşindeki hareketler de, tıpkı hükümetler gibi, insan hakları uygulamasının evrensel iği, bölünmezliği ve sürekliliği konusundaki istemlere tabî olmalıdır.

Günümüzde, tüm insanların belli temel hakların çiğnenemeyeceğinden emin oldukları bir dünya hayali artık tehlikededir. Bu haklara her zaman saygı

gösterilmesini sağlamak gerek bireysel gerek toplu olarak her birimizin görevidir.

Uluslararası Af Örgütü bunun sağlanması, insan haklarının bütün dünyada korunması amacıyla bazı somut öneriler getirdi. İnsan hakları girişimlerini koordine edecek, bu konunun BM'nin tüm etkinlikleriyle bütünleştirilmesini sağlayacak ve Bosna-Hersek, Kamboçya, Haiti gibi acil durumlarda bağımsız eylemde bulunacak kaynak ve yetkiyle donatılmış bir BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği kurulması için çağrıda bulunduk.

Ayrıca insan haklarına ilişkin çıkabilecek muhtemel krizleri tespit edecek etkin bir BM "erken uyarı" sistemi kurulmasını, uluslararası topluluğun ciddi insan hakları ihlâllerinde acil harekete geçmesini sağlayacak bir BM "acil tepki" sistemi oluşturulmasını istiyoruz.

Dünya topluluğu, insan haklarının evrensel olmadığını, yani bir kültürde uygulanıp diğerinde uygulanamayacağını, baskı ile yoksulluk arasında seçim yapmamız gerektiğini ileri sürenlerin yönlendirdiği gibi Kuzey ile Güney arasında bölünmelere izin vermemelidir.

BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk cümlesi şöyledir: "İnsan ailesinin bütün üyelerinin eşit ve devredilemez haklara sahip olduğunun kabulü, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelidir." Bu cümle yazılalı 45 yıldan uzun bir süre geçti. Ve bu sözler günümüzün hızla değişen dünyasında her zamankinden çok daha fazla geçerlidir. İnsan haklarının evrensel iğinden yana tavrımız da her zamankinden daha kararlı olmalıdır.

"Vahşetin zehrinden içenler", diye yazıyordu sürgüne gönderilen ve 262

hapsedilen Pakistanlı şair Faiz Ahmet Faiz, "kazanamayacaklar, ne bugün ne de yarın. Aşıkların buluştuğu yerde ışıkları söndürebilirler ama ayışığını

köreltemezler."

NPQ Türkiye: Cilt:2, sayı: 7, ss.30-31, çeviren: Levent Cinemre.

263

ÜÇE BÖLÜNMÜŞ BÎR DÜNYA VE ZENGİNLERİN BAŞKALDIRISI*

Alvin & Heidi TOFFLER

LOS ANGELES- Yüzyıllar boyunca elitler, yoksulların başkaldırısından korkup kendilerini buna karşı korudular. Hem tarım

ya da Birinci Dalga toplumlarının, hem de sanayi ya da İkinci Dalga toplumlarınının tarihine kanlı köle, serf ve işçi isyanları damgasını vurmuştur. Ama ademi merkeziyetçi, bilgiye dayalı Üçüncü

Dalga toplumlarında çok şaşırtıcı bir yeni gelişme ortaya çıkıyor: Giderek artan bir zengin ayaklanması riski.

SSCB parçalanırken, ayrılmaya en hevesli olan cumhuriyetler Baltık Devletleri ile Ukrayna'ydı. Batı Avrupa'ya en yakın ülkeler olarak bunlar, aynı zamanda en müreffeh ve sanayisi en gelişmiş ülkelerdi.

Bu ikinci Dalga sanayi cumhuriyetlerinde elitler -esas olarak Komünist Parti bürokratları ve sanayideki yöneticiler- Moskova'nın kendilerini kötürüm bıraktığı

ve sırtlarına, kaldıramayacakları bir yük vurduğu kanısındaydı: Batı'ya baktıklarında, şimdiden geleneksel sanayi toplumunu aşıp bir Üçüncü Dalga bilişim ekonomisine doğru ilerlemekte olan Almanya'yı Fransa'yı ve öteki ülkeleri görebiliyorlardı. Kendi ekonomilerini de Batı Avrupa roketinin arkasına bağlama umudundaydılar.

Tersine, Birlik'ten ayrılma konusunda gönülsüz olan cumhuriyetler ise Avrupa'ya en uzak, en yoksul ve tarıma en çok dayalı olanlardı.

* Bu yazı, Şok, Üçüncü Dalga, Yeni Güçler Yeni Şoklar adlı kitapları en çok satan listelerinde yer alan yazarların Savaj ve Karşı Savaş: Yirmi Birinci Yüzyılın Şafağında Hayatta Kalmak adlı kitabından uyarlanmıştır.

Ağırlıkla Müslüman olan bu Birinci Dalga cumhuriyetlerinde elitler, kendilerini komünist olarak adlandırıyor, ama daha çok aile ve köy içindeki son derece kişisel ilişki ağlarından yararlanan yozlaşmış feodal baronlara benziyorlardı. Himaye ve sadaka için Moskova'nın ağzına bakmaktaydılar. Böylece ikinci Dalga ve Birinci Dalga bölgeleri, birbirine tümüyle karşıt doğrultulara çekildiler.

Bütün taraflar da, etnik köken, dil, hatta ekoloji bayrağını sallayarak kendi çıkarlarını maskelemeye çalışıyordu. Ama bunun sonucu olan çatışmaların arkasında, tümüyle birbirine karşıt ekonomik ve politik ihtiraslar vardı. Birinci ve ikinci Dalga bölgelerindeki elitlerin, Gorbaçov'un uzlaştıramayacağı kadar büyük

bir güçle kitleleri karşıt yönlere çekmesi sonucunda, Sovyetler'deki büyük parçalanma yaşandı.

Başka büyük ulusların röntgeni çekilirse, buralarda da Birinci, ikinci ve Üçüncü

Dalga farklılıklarına dayalı benzer çatlaklar olduğu görülür.

Örneğin, dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'i ele alalım. Bugün 1.2 milyarlık nüfusu içinde 800 milyonu, iç kesimlerde yaşayan köylülerdir ve hâlâ sefil yoksulluk koşulları altında atalarının uyguladığı yöntemlerle toprağı sürmeye çalışırlar. Guizhou'da, derme çatma kulübelerin ve diğer sefalet göstergelerinin arasında aç çocukların şişmiş karınları da hâlâ açıkça görülebilir. Burası, Birinci Dalga Çin'idir.

Tersine Çin'in kıyı eyaletleri, tüm dünyanın en hızlı gelişen bölgeleri arasındadır.

Fabrikalarla dolu Guangdong'a pırıl pırıl yeni yüksek yapılar göğü delmektedir ve girişimler, global ekonomiyle bütünleşmiştir. Çevrelerine baktıklarında, hızla ikinci'den Üçüncü Dalga yüksek teknoloji ekonomilerine geçmekte olan Hong Kong, Tayvan ve Singapur'u görebilirler. Kıyı eyaletleri, "Kaplanlar" diye anılan bu üç

ülkeyi kendi kalkınmaları için model olarak görmekte ve kendi yerel ekonomileriyle bunlar arasında bağlantı kurmaktadırlar.

Bazıları ucuz emeğe dayalı ikinci Dalga işletmelerinde çalışan, bazıları da şimdiden müthiş bir hızla öncü Üçüncü Dalga teknolojileri kurmakta olan yeni elitler iyimserdir; son derece ticari kafalıdır, saldırgan bir biçimde bağımsızdır.

El erinde fakslar, cep telefonları, altlarında lüks otomobiller olan, Mandarin Çince'si değil Kanton Çince'si konuşan bu elitlerin, Vancouver ile Los Angeles'tan Cakarta, Kuala Lumpur ve Manila'ya kadar her yerdeki etnik Çinli topluluklarıyla haberleşme bağlantısı vardır. Yurtdışındaki Çinliler'le, hayat tarzı ve kendi çıkarları

açısından ortak yönleri, anakaradaki Birinci Dalga Çinliler'iyle olduğundan daha çoktur.

Topluca, Pekin'deki merkezi yönetimin ekonomik fermanlarını takmamaya başlamışlardır bile. Artık Pekin'in ekonomik müdahalesine katlanmamaya karar verip, kırsal bölgedeki koşulları

düzeltmek ya da çiftçiler arasındaki huzursuzluğu yatıştırmak için merkezi yönetimin gerek duyduğu kaynaklara katkıda bulunmayı

reddetmelerine şurada ne kaldı? Pekin, mali ve politik işlerinde onlara tam özgürlük vermezse, yeni elitlerin bağımsızlık ya da buna benzer bir şey üzerinde ısrar edeceği düşünülebilir; bu da, Çin'i parçalayıp iç savaş başlatabilecek bir adım olur.

Dev yatırımları tehlikeye giren Japonya, Kore, Tayvan ve başka ülkeler taraf tutmak zorunda kalabilir ve böylece, ardından gelebilecek facianın içine gömülmüş

olurlar istemeden. Bu senaryo, bizim de kabul ettiğimiz gibi spekülasyona dayalıdır, ama olanaksız değildir. Tarih, büyük ölçüde ihtimal dışı görünen savaşlar ve ayaklanmalarla doludur.

Hindistan, 835 milyon nüfusuyla dünyanın ikinci kalabalık ülkesidir ve onun da üçe bölünmüş elitleri arasında benzer bir kopuş ortaya çıkmaktadır. Orada da yine kalabalık köylü kitleleri yüzyıllar öncesinde olduğu gibi yaşar; orada da yine kabaca 100-150 milyon kişiyi barındıran, geniş ve büyümekte olan bir sanayi kesimi görürüz ve orada da yine, üyeleri internete ve dünya iletişim ağına bağlı

olan, evlerinde PC'leriyle çalışan, bilgisayar programı ve yüksek teknoloji ürünleri ithal eden, diğer toplum kesimlerininkinden tümüyle farklı bir gündelik gerçekliği yaşayan küçük, ama hızla büyüyen bir Üçüncü Dalga kesimi vardır.

Hindistan'daki televizyon ekranlarında boy gösteren MTV'ye baktığımızda ya da Güney Delhi'deki Lacpat-Rai alışveriş merkezine uğradığımızda, kesimler arasında bu kopukluk daha da netleşir. Burada müşteriler, çanak anten, LED, sinyal paylaşma aygıtı, video kayıt aygıtı ve Üçüncü Dalga bilgi akışına bağlanmak için gereken diğer malların fiyatları üzerine seyyar satıcılarla kıyasıya pazarlık eder.

Hindistan, etnik-dinsel nitelikte olduğu görülen farklılıklara dayalı kanlı ayrılıkçı

hareketlerle zaten sarsılmıştır. Ancak bunların temeline bakarsak, Çin'de ya da Rusya'da olduğu gibi birbirine karşıt üç elit

266

bulabiliriz; bunların her birinin kendi ekonomik ve politik gündemi vardır ve din ya da etnik köken kisvesi altında ülkeyi bölmektedirler.

Brezilya'nın 155 milyonluk nüfusu da içten içe kaynamaktadır. İşgücünün neredeyse yüzde 40'ı hâlâ tarımdadır; bunun büyük bölümü de son derece korkunç koşullarda güçbela hayatını sürdürmektedir. Büyük bir sanayi kesimi ile küçücük, ama büyümekte olan bir Üçüncü Dalga kesim, Brezilya'nın kalanını oluşturur.

Kuzeydoğu'daki Birinci Dalga köylüleri açlıktan ölürken ve denetlenemeyen göçler İkinci Dalga'daki Sao Paulo ile Rio'daki ağırlığını koyarken bile Brezilya, Rio Grande de Sul'da şimdiden örgütlü bir ayrılıkçı hareketle karşı karşıyadır. Burası, yüzde 89 okuryazarlık oranı ve her beş evden dördünde telefon olan müreffeh bir Güney bölgesidir.

Güney, ülkede GSYİH'in yüzde 76'sını üretmektedir ve hükümette temsil oranı, aynı ölçeğe vurulduğunda ekonomiye katkısı ancak yüzde 18 olan Kuzey ve Kuzeydoğu bölgelerininkinden hep daha düşüktür. Üstelik Güney, Kuzey'e sübvansiyon sağladığı iddiasındadır. Güneyliler, Brezilya Rio'nun hemen kuzeyinde sona erseydi zengin olurdu, diye şaka yaparken artık gülmüyorlar. GSYİH'lerinin yüzde 15'ini Brezilya'ya gönderip yalnızca yüzde 9'unu geri aldıklarını öne sürüyorlar.

Brezilya'yı bölme konusunda kararlı bir partinin lideri şöyle diyor: "Ayrılıkçılık, Brezilya'nın silkinip geri kalmışlıktan kurtulması için tek yoldur." Aynı zamanda iç çatışmaya giden bir yol da olabilir.

Avrupa'da bile, tam da 30 yıl ık bütünleşme süreci sonuçlanmak üzereyken, ayrılıkçılığın sesi her zamankinden daha fazla çıkmaya başladı. Umberto Bossi önderliğindeki Kuzey Birliği'nin seçim zaferini düşünün. Refahın daha yüksek olduğu kuzey kesimini Roma bürokrasisi ile İtalya'nın yoksul güney kesiminin yükünden kurtarmaya dayalı programıyla Birlik, İtalya'daki yolsuzluk skandallarının beşiği Milano'da oyların çoğunluğu aldı.

Demek ki bütün dünyada, çatışma halindeki uygarlıkların ortamında bulunan kızgın zenginlerden uyarı niteliğinde bir homurtu duyuyoruz. Zenginler, ayrılmak istiyor.

Yüksek sesle dile getirmeseler de, birçoğu şöyle düşünüyor: "İhtiyaçlarımızı

yurtdışından alıp mallarımızı da dışarı satabiliriz. İleride, Üçüncü Dalga ilerledikçe fabrikalarımız ve bürolarımız gerçek-267

ten daha az sayıda ve daha nitelikli işçilere gerek duyabilecekken, niye kötü

beslenmiş bir cahiller ordusunu sırtımızda taşıyalım?"

Bu, bölünmeye yol açabilecek başka eğilimlerle, özellikle yükselen korumacılık ve Balkanlar'dan Hindistan'a kadar birçok yerde patlak veren türden etnik-dinsel çekişmelerle birleştiğinde şiddetli patlamalar mümkündür.

Giderek çoğalıp hızla genişleyen bu bölünmeler, önümüzdeki on yıllık dönemlerde barışa yönelebilecek geniş ölçekli tehditleri temsil etmektedir. Bunlar, çağımızın en temel çatışmasından kaynaklanır: Bu çatışmayı, sanayi devriminden sonra dünya gücünde ortaya çıkan iki dallı yapı içinde sınırlanamayacak yeni bir devrimci uygarlığın yükselişi başlatmıştır.

Önümüzdeki on yıllık dönemlerde dünya sisteminin, hâlâ tarıma dayalı Birinci Dalga devletleri, geleneksel sanayi üzerine kurulu ikinci Dalga devletleri ve birinin kendi hayati çıkarları, çatışma halindeki kendi elitleri, kendi krizleri ve gündemleri olan Üçüncü Dalga Devletleri biçiminde yavaş yavaş üç dallı bir yapıya oturduğunu göreceğiz. Günümüzde savaşın sivilleri de içine alacak biçimde yayılmasını, nükleer, kimyasal ve biyolojik silâhlar ile füzelerin durmadan çoğalmasını gözlemlediğimiz büyük tarihsel bağlam budur işte: New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanması gibi önceden hiç emsali görülmemiş

savaş biçimlerinin ortaya çıkışına da bu bağlam içinde tanık oluyoruz. Bu olayın da açıkça gösterdiği gibi devlet, şiddet üzerindeki tekelini, öldürme sanatına vakıf, çoğunlukla bağımsız aktörlerden oluşan küçük gruplara kaptırmıştır.

Hızla gelecekteki tarihin tuhaf ve yepyeni bir dönemine giriyoruz. Savaşı önlemek ya da sınırlandırmak isteyenler, bu yeni olguları hesaba katmak, aralarındaki gizli bağlantıları görmek ve dünyamızı dönüşüme uğratan değişim dalgalarını tanımak zorundadır.

Önümüzdeki olağanüstü karışıklık ve tehlike döneminde varlığımızı sürdürebilmek için en az iki yüzyıldır kimsenin yapmadığı

bir şeyi yapmalıyız. Nasıl yeni bir savaş

biçimi icat ettiysek, iktidarın ve bilginin ademi merkezileşmesinden yararlanarak Üçüncü Dalga şiddet biçimlerine karşı savaşan yeni bir "barış biçimi" icat etmemiz gerekecektir.

NPQ Türkiye, Cilt: 2, sayı: 7, ss.31-33, çeviren: Özden Arıkan.

DÜŞMANSIZ BARIŞ OLABİLİR Mî?

Giandomenico PICCO

NEW YORK- iki kutuplu bir dünya düzeninden düşmansız bir dünyanın düzensizliğine geçmeye mi mahkumuz?

Nükleer korkunun hâkim olduğu bir dünyanın yerini terörizmden korktuğumuz bir dünya mı alıyor?

Devlet kuvvet kul anma tekelini ebediyen-yitirdi mi?

New York, Bombay, Kahire ve istanbul'daki son bombalama eylemleri, Balkanlar ve diğer bölgelerdeki mezalim, uygar davranışın ortak paydasının dünyanın tüm köşelerine henüz yayılmadığını çok vahşi bir biçimde hatırlatıyor. Günah kışkırtıcılarının bolluğu, hemen bir "düşman" in yeniden icad edilmesini gerektiriyor.

Sovyet Bloku'nun çöküşüyle birlikte ortak bir paydanın yayılması, dünya genelinde terörizme verilen dolaylı veya dolaysız desteğin kesinlikle zayıflamasını getirdi; çünkü bu tür desteğin bulunabileceği coğrafi bölge daraldı, ayrıca lojistik destek olarak kullanılabilecek politik yapılar ya yok oldu ya da başka amaçlar taşıyorlar.

Öte yandan, "ana akım"a muhalefetin değişik biçimleri, bugün örgütlü politik hareketlere dö-

* BM eski Genel Sekreteri Percz de Cucllar'ın siyasi meselelerden sorumlu yardımcısı olan Giandomenico Picco, 1990

yılında Lübnan'daki Batılı rehinelerin serbest bırakılmasında çok etkili olmuştu. Giandomenico Picco, burada, yaşadığı

deneyimden çıkartılabilecek derslerin uygarlıklar çatışmasının çözümünde nasıl kullanılabileceğine ilişkin görüşlerini aktarıyor.

nüşme şansına daha az sahip çünkü bu politik kanallardan bir kısmı artık mevcut değil.

Beyrut'taki rehine olayı sırasında, rehineleri kaçıranlarla görüşmek üzere birkaç

kez "götürüldüm". Birkaç kez diplomatik olmayan uzun tartışmalarımız oldu. Bir sonuca varabilmemiz için ben kendim de kaçırılmıştım. Koşullar gereği tartışmalarımız oldukça "yoğun" geçti.

O günlerde Birleşmiş Milletler görevlisi de olsa, bir Batılı'nın Islâmî Cihad'la masaya oturmasının kesinlikle anlaşılamayacak bir tavır olduğu söylenebilir.

Dünyadan izole edilmiştim, farklı bir dil konuşuyordum, çok farklı bir kültürel arka planı olan farklı bir dinsel inanca bağlıydım ve görüşmelerim sonunda bana ne olabileceğini bilmemem bir yana, nerede olduğumu bile bilmiyordum. Ama iletişim sağlandı, rehinelerin salınması konusunda anlaştık ve "onlar" da sözlerini tuttular.

Aslında aramızda gerçekten bir fark vardı: Birincisi ben herhangi bir suç

işlememiştim; onlarsa davalarını duyurma umutları olmadan kurban edildiklerine inanmışlardı. Ama bizi gerçekten ayıran bir şey varsa, o da korkuydu: Hepimizin farklı olduğunu kabul ediyorum ama ayrım çizgisi din, politika veya para değil, korkudur.

Korku, ayrımcılığın çok demokratik bir şeklidir; bugün benimle-dir, yarın başka birisiyle.

Terörizm, hoşgörüsüzlüğün canice ortaya çıkışıdır. Hoşgörüsüzlüğe verilen taviz, insanlık için her zaman çok kötü olmuştur. Hoşgörüsüzlüğün canice tezahürüne hızla, sebatla ve kararlılıkla karşılık vermek gerekir. Ama etkili ve güvenilir olmak için tutarlılık şarttır. Başka bir deyişle, nerede karşılaşırsak karşılaşalım, hoşgörüsüzlükle kararlılık ve cesaretle mücadele edilmelidir. Eğer tutarlı

davrandığımızı gösterebilirsek, bu çabaya katılacakların sayısı artar, karşı

çıkanlar azalır.

Sivil toplumun bireyin bağımsızlığını ve haklarını korumak için -ne kadar farklı

olursa olsun- ayaklandığı bir zamanda ne terörist eylemlere tepki göstermekte ihmalkâr davranabiliriz ne de başka eylemlere izin verebiliriz. Terörizme ve hoşgörüsüzlüğün her biçimine hızla ve

kararlılıkla tepki göstermeyi başaramazsak bu bize çok pahalıya mal olacak, savaşa bile yol açabilecektir.

Bir düşmanın olmayışı madalyonun bir yüzüyse, uluslararası sahnedeki oyuncuların çoğalması da öteki yüzüdür. Dünya genelinde militan

270

mil iyetçiliğin canlanışına tanık olduğumuz söyleniyor. Bunun tanık olduğumuz şeyin doğru bir tanımı mı olduğu, yoksa gerçekte gördüğümüzün marjinalleşmeden doğan bir şiddet mi olduğu sorusunu soruyorum.

Kesinlikle ne istemediklerini söyleyen ama ne istedikleri konusunda kafaları

karışık olan sesler duyuyoruz. İstemedikleri, ikinci sınıf vatandaş olmak. Seslerini duyurmak ve bir şekilde, yeni uluslararası toplumun masasında oyuncu olarak yer almak istiyorlar. Ama biri bir kulübe girerken üyelik kurallarını da kabul etmek zorundadır, böylece kulüp kapanacak olursa kendisinin de kaybedeceği bir şey olur.

Ortak paydayı daha da genişletmenin bir yolu da, uluslararası sahnede kulübe katılan oyuncuların mümkün olduğunca fazla olmasıdır. Üyelik aidatı; ortak değerleri ve katılma kurallarını kabul etmektir. Bu durum, uzun görüşmeleri, Soğuk Savaş döneminde verilen isimle, büyük bir pazarlığı gerektirebilir. O zaman aynı kuralları kabul etmeyen ülkeler önemli meseleleri masaya getirebilir ve büyük çatışmalardan kaçınmak için geçici anlaşmalar yapabilirler.

Ortak payda yeni bir büyük pazarlıkla Doğu ve Batı'nın ötesine genişletilirse, terörizmin dolaylı ya da dolaysız lojistik ve politik destek bulduğu yerlerin sayısı

daha da azalacaktır.

Ama aynı zamanda büyük harfli yeni bir düşman ihtiyacı, "bizim" için de "onlar"

için de şart olabilir. Gösterecekleri böyle önemli bir hedef olmayınca, toplumların hoşgörüsüzlüğe verdikleri zayıf tepkiyi terörizme verilecek zayıf tepkiler izleyebilir. İşte o zaman yeni bir "Düşman"ımız olacak ve böylece ortak

paydamızın yaygınlaşmasını sınırlandıracak, korkuyu besleyecek ve hoşgörüsüzlüğe karşı davranışlarımızı dikkatle izleyenlere karmaşık sinyaller göndereceğiz. Sonra da gelecek terörist eylem için bekleyeceğiz.

Son tahlilde terörizme ve her çeşit hoşgörüsüzlüğe karşı verilen mücadele, bir liderlik sınavıdır. Karşılarında bir düşman olmayınca liderlikten aciz liderlerin, terörizme ve hoşgörüsüzlüğe etkili bir karşılık verip veremeyeceklerini merak ediyorum.

NPQ Türkiye, Cilt: 2, sayı: 7, ss.34-35, çeviren: Levent Cinemre.

21. YÜZYIL "MEDENİYET SAVAŞLARININ YÜZYILI OLARAK ANILACAK

Mariano AGUIRRE*

Eski Sovyetler Birliği'nde mafyanın yükselişi ile Mısır ve Cezayir'de Batılılar'ın öldürülmesi arasında ne gibi bir bağlantı olabilir? Görünüşte hiçbir bağlantı

yoktur. Fakat medya, eski Sovyetler Birliği'ndeki mafyanın Çeçen veya Azeri kökenli olduğundan ve Kuzey Afrika ile Yakın Doğu'daki yabancıları katledenlerin de Müslüman olduğundan sık sık bahsetmektedir, iki durumda da tehdit ve tehlikelerin kaynağı Islâmî kanattır.

İslama karşı duyulan bu kuşku, pek de yeni sayılmaz. Bu korku Batılılar'ın kendilerine karşı planlandığını düşündükleri, yabancı düşmanlığı şeklinde yorumlanmaktadır. Konu üzerine yapılan tartışmalar da bu paronayayı gözler önüne sermektedir.

1947-1990 yılları arasında soğuk savaş sürdüğü sürece Batı'nın en büyük düşmanı

komünizm ideolojisi ve eski Sovyetler Birliği idi. Rakip, demir bir perdenin arkasına gizlenmişti, içine kapalıydı. İslâmiyet ile durum daha farklı. Özellikle Afrika ve Yakın Doğu'dan geldiği söylenen İslâmiyet sınırları, boğazları gizli veya yasal pek fazla zorlukla karşılaşmadan aşıyor ve Marsilya'ya, Barselona'ya veya Frankfurt'a ulaşıyor.

Londra Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün yayınladığı bir rapora göre;

* Madrid Investigaciones Para la Paz Merkezi eğitim müdürü ve Amsterdam Transnational İnstitute'un müdür yardımcısı.

"İslâm her zaman Batı'nın endişelendiği bir konu olmuştur. Artık Batı'nın içine girmeye başlamıştır (. .) Son dönemlerde Batı Avrupa'nın bazı fakir mahallelerinde çok sayıda Müslüman yaşamaktadır (. .) Artık İslâm, Batı'da kültürel gerçekliğin bir parçası olmuştur. Bu eski düşman Batı Avrupa kapılarından içeri sızmıştır.

Fakat Batı yüzyıllardır süregelen bazı klişeleri, önyargıları, gerçekle ilgisi olmayan suçlamaları aşmak zorundadır. İmansızlara karşı cthad ve fanatik bir kadercilik Batılılar'ın kafasında yüzyıllardan beri abartılarak süregelmiş ve onları rahatsız etmiştir".

İslâm dünyası ve Hristiyan dünyası arasındaki birbirlerine meydan okuma geleneği, son yıllarda giderek artan ve körüklenen anti-Islâmcı bir anlayışa dönüşmüştür. 70'lerin başındaki petrol krizi, Arap dünyasının gelişmiş ülkelerin ekonomik geleceğini mahvedebileceği şeklinde yanlış bir düşüncenin ortaya çıkmasına yolaçmıştır. 80'lerde, İran ve özellikle Lübnan'da aşırı islamcı bazı

örgütlerin Batılılar'ı rehine alması, bu örgütlerin acımasız ve Batı karşıtı örgütler olarak yorumlanmalarına yolaçmıştır. Bunun yanısıra medyanın, İsrail'e geniş

ölçüde verdiği destek nedeniyle Arapların sürdürdüğü mücadeleler Filistinliler'inki gibi haklı olanlar dahi teröristlikle suçlanmıştır. Sonuç olarak 1990 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgali ve Bağdat'ın nükleer çalışmalarının ortaya çıkması Arapların Batı'yı tehdit eden imajını iyice pekiştirmiştir.

Son zamanlarda Mısır ve Cezayir'de meydana gelen olaylar ve suikastlerin uzantıları Avrupa'ya kadar ulaştı. Ekim sonunda Cezayirli bazı Islâmî militanlar, silâh depoları ve cephaneleri ile beraber Paris'in dışında bazı bölgelerde yakalandılar.

Bunun dışında radikal İslâmiyet bir tarafta Paris diğer tarafta Londra ve Washington olmak üzere Batı'yı ikiye bölmektedir. Bu bölünme Cezayir'e karşı

alınacak tavırdan kaynaklanmaktadır. Bu bölünmenin temelinde radikal İslâm'a karşı askerî güçler mi desteklenmeli yoksa Amerika'nın yapmaya başladığı ve Londra'nın da önerdiği gibi Islâmî gruplarla diyaloga girmeye çalışmalı mı

tartışması yatmaktadır.

NATO'nun yayımladığı son raporlardan bir tanesinde üye ülkelerin, radikal dinî

grupların düşmanca saldırılarından dolayı islâm'ı bir

273

"tehdit" olarak gördükleri bildirilmiştir. "Bu radikal grupların Batı değerlerine olan karşıtlıklarından dolayı Batılı vatandaşlara karşı şiddet kullanacaklarından endişe edilmektedir." Aynı zamanda bu raporda bu tip şiddet hareketlerinin

"Müslüman veya Batılı ülkelerde kamuoyunun demokrasiye olan güvenlerini sarsabileceği", bu nedenlerle de "radikal İslâm'ın Batı Avrupa'ya göçü

hızlandıracağı" bildirilmiştir.

Güney'deki Büyük Kaos

Batı'ya ait pek çok resmi dokümanda giderek artan problemleriyle Akdeniz bölgesi istikrarsız bir bölge olarak gösterilmektedir. Bu istikrarsızlığın en önemli nedenlerinden biri olarak da bölgenin güneyindeki ülkelerdeki demokrasi eksikliği olarak gösterilmektedir. Fakat bu nedenler arasında asla Kuzey'in, Güney'i dışlayan ekonomik politikalarından Bretron-Woods sisteminden veya Batı'nın askerî üstünlüğünden bahsedilmemiştir.

Avrupa Parlamentosu Akdeniz'de artan istikrarsızlığı şu şekilde açıklamaktadır:

"Islâmî fundamentalizmin yayılışı kronikleşen Filistin problemi, farklı mil iyetler ve gruplar arasında ekolojik problemlerin giderek artan bir şekilde boy göstermesi, ekonomik bağımlılık, borçlar, demokrasi ve insan haklarına karşı gelişen politikalar, işsizlik, nüfus patlaması ve göçler, güney ve güneydoğu Akdeniz'in istikrarsızlığını arttırmaktadır."

Güney'deki büyük kaos"u anlatmak için birbirinin ardına konan bu faktörler ve Batı'yı bu sebeplerin dışında tutmaya çalışan bu yaklaşım, 1993 yazında, değerli, muhafazakâr, Amerikalı Profesör Samuel Huntington'ın yayınladığı ses getiren bir makale nedeniyle bir tip doktrin haline gelmiştir: "Hipotezim; dünyanın gelecekte çatışmalarının kaynağı ekonomik veya ideolojik olmayacaktır, insanlığın bölünüşünün ana nedeni kültür olacaktır. Fakat global

siyasetin barındırdığı ana çatışmalar mil etler ve değişik medeniyetlerden gruplar arasında olacaktır".

Profesör Huntington medeniyetin "aynı kültüden insanların oluşturduğu en büyük bileşim" olduğunu savunmaktadır. Ve sekiz medeniyet belirlemektedir: Batı, Konfüçyüsçü, Japon, îslâmî, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin-Amerikan ve (muhtemel) Afrikalı.

Samuel Huntington'ın tezleri olayları basite indirgemesi, kültürel sınırları kabaca tanımlamalarla yok etmesi ve özellikle İslâm'a ve Konfüçyusçuluk'a karşı siyasî ve askerî çareleri öngörmesi nedeniyle, uzun zaman yadsındı. Huntington'a göre Iran ve Kuzey Kore gibi ülkeler arasında silâh ticareti kanalıyla İslamcı ve Konfüçyusçu bir birlik oluşmaktadır. Bu makalenin Amerika Birleşik Devletleri ve Kuzey Kore arasında geçen yaz meydana gelen nükleer silâhlanma krizine ve Tokyo ile Washington arasındaki zaten problemli olan ticari ilişkilerin iyice zedelenmesine katkıları pek de az olmamıştır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası

ilişkilerin açıklanmasındaki paradigmaların ortaya koyulmasında Francis Fukuyama ve bugünlerde ünlü "Tarihin Sonu" tezi Amerikan entellektüelleri yıldız sisteminde Samuel Huntington tarafından takip edilmiştir.

Değerli Doğu Bilimcisi Bernard Lewis "Stilin ve hareketin; siyasetin olduğu kadar hükümetlerin de sınırlarını aştığı bir çağda yaşıyoruz. Bunun bir medeniyet şokundan aşağı kalır yanı yoktur" diyerek süregelmekte olan polemiğe katkılarını

yapmıştır.

Harvard Uluslararası ilişkiler Bölümü Profesörü Joseph S.N. kendi köşesinden, etnik grupların isteklerini "yeni bir kabilecilik" olarak tanımlamıştır. Ve son olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük yankı uyandıran makalesinde Robert D.

Kaplan, tüm yazarların açıklamalarının dünyada giderek artan fakirliği ve bunun sonucunda gelişen cinayetleri en iyi şekilde ifade ettiğini söylemiştir. Kaplan, Samuel Huntington'ı "bizi tehdit eden anarşiyi" en iyi şekilde ifade eden entel ektüel erden biri olarak tanımlamıştır.

Francis Fukuyama; "Eğer Irak nükleer güç kullanabilseydi Körfez Krizi ne hal alırdı?" sorusunu sormuştur. Huntington1 ın ona cevabı ise şu şekilde olmuştur:

"Konfüçyusçu ve Islâmî devletlerin askerî güçlerinin yayılımını önlemek, Batı'nın askerî kapasitesinin kısıtlanmasını durdurmak, Asya'nın doğusunda ve güneydoğusunda Batı'nın askerî üstünlüğünü korumasını

sağlamak gerekir (. .) Batı, Batılı olmayan medeniyetlere karşı askerî ve ekonomik gücünü korumalıdır."

275

Batı ve İslâm karşılaşmasında; diyalogun, işbirliğinin geliştirilmesi, uluslararası

sistemde reform yapılması, devletler, kültürler ve halklar arasında barışın sağlanması çabaları dururken bahsedilen paranoyak teori ve spekülasyonların çözüme ne gibi katkıları olabilir.

Batı'da "Batılı olmayan kültür" ve "mantıksız kültür" kavramları giderek daha fazla birbirlerine karıştırılmaktadır. Böylelikle örneğin, Avrupa Birliği'nin yayınladığı bir raporda "Yeni nükleer tehditlerin mantıksız yöneticiler yüzünden 3. dünya ülkelerinden gelebileceğini, bu ülkelerin Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin soğuk savaş sırasında gösterdikleri mantıklı politikayı

uygulayamayabilecek-leri" belirtilmiştir.

Birlik düşüncesi bir kez terkedilip ikinci plana atıldığı zaman, askerî yaptırım istekleri ön plana çıkmaktadır.

Avrupa cephesi generallerinden Helmut Wil mann "Avrupa'ya gelecek tehdidin güneyden beklenmesi gerektiğini" söylemiştir. NATO; 1991'de yeni stratejisini tanımlarken, Güney ülkelerinden kaynaklanabilecek nükleer tehlikeye, terörist gruplara ve bu ülkelerin sahip olduğu geniş alanlı tahrip gücüne sahip kimyasal ve biyolojik silâhlara karşı alınacak önlemlerden bahsetmiştir. NATO, bunlara karşı

tüm uluslararası mekanizmaların güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

NATO'nun önerileri arasında, nükleer silâhlanmanın kısıtlanmasının yanısıra savunma sistemlerinin geliştirilmesi önerileri

de vardır. NATO'ya üye ülkeler bu konuda hiçbir şey yapmamaktadırlar.

Yeni Askeri Strateji

Washington, Aralık 1993'te yukarıda bahsedilen doğrultuda yeni askerî strateji belirlemiştir. Amaç, yeni nükleer tehlikelere karşı tedbirlere, korunmacılığı da eklemektedir.

Bu strateji çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri ordusu "askerî teçhizatını

muhtemel yeni tehditlere yeniden düzenlemeye", "yeni savaş stratejileri", "yeni istihbarat metodları" belirlemeye ve tüm bunları "Batılı müttefikleri ile beraber yapmaya" karar vermiştir. Bu strateji, "yeraltı yerleşimlerine daha rahat ulaşabilmek", "hareketli milisleri avlayabilmek" için yüksek teknoloji kullanımını

öngörmektedir. Böyle bir projenin yerleştirilmesi için gerekli finansman kullanılması üzerine

yapılan tartışmalar, ABD'de özellikle Cumhuriyetçiler'in son Kongre seçimlerindeki başarısından sonra iyice rahatlamıştır. Çünkü Cumhuriyetçiler bu projeyi Clinton yönetiminden çok daha fazla desteklemektedirler. Bu yeni strateji Ronald Reagan'ın on yıl önce ortaya attığı ancak askerî bir ütopya olmaktan ileri gidemeyen "yıldız savaşları projesinin" bir devamı niteliğindedir.

İngiliz Amerikan Güvenlik İstihbarat Komitesi'nin bir raporuna göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yeni stratejisinin İngiliz ve Alman hükümetlerinin gerçekleştirdikleri antimilis savunma sistemleri ve silâhsızlanma projeleri ile yakından alâkaları vardır. NATO geçtiğimiz sene "yeni teknolojilerin ve birlikleri balistik milis saldırılarına karşı korumak için yeni savunma sistemlerinin araştırılması" amacıyla yeni bir komite kurmuştur. Böylece Soğuk Savaş'ın

bitiminin üzerinden daha beş yıl bile geçmeden silahlanmaya doğru yeni bir yarışın başladığı görülmektedir.

Tüm bu gelişmeleri değerlendirirsek; nükleer silanlanmanın yeniden tırmanışa geçmesine müsaade etmek ve silâh endüstrisine

zafer çığlıkları attırmak yerine, Avrupa'nın "yabancı düşmanlığı" ve sosyal gerçeklikleri basite indirgeyen

"medeniyet şoku" gibi görüşlere itiraz etmesi gerekmez miydi? Avrupa bu yüzyılın sonu için geliştireceği "kültürlerin diyalogu" adlı bir siyasî modelle çok daha fazla başarılı olmaz mıydı?

Yeni Yüzyıl Gazetesi, 22 Ocak 1995.

277

BATIİSLÂM KAVGASININ İÇYÜZÜ: KORKU VE KÖRDÖĞÜŞÜ

Muhammed ARKOUN*

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana İslâm ve Batı dünyası birbirlerini kimbilir kaç

kez tek taraflı, keyfi, popülist, kontrolsüz yaklaşımlara maruz bırakmışlardır.

Soğuk Savaş döneminde, Üçüncü Dünya'daki bağımsızlık ve özgürlük hareketleri temel tartışmayı Batı'yla yaşamışlar, burjuva ve kapitalist Batı'nın emperyalist karakterini anlatmak için Marxist ve Leninist kavramlara başvurmuşlardı. İki dünya arasındaki gerilim, 60'lı ve 70'li yıllarda Israil-Arap çatışmaları ve kapitalist düzen ile komünist düzen arasındaki gerginliklerle beslenmiş ve Batı'nın sö-mürücü, materyalist, hükmedici imajını pekiştirmiştir. Batı'nın, korktuğu ve tepki duyduğu için fundamentalist, köktendinci ve radikal sıfatlarıyla tanımladığı

siyasal İslâm'ın ortaya çıkmasıyla birlikte dindar Müslümanların kafalarındaki Batı imajına tanrıtanımazlık, dinsizlik, materyalizm, ahlaksızlık, küstahlık, ikiyüzlülük gibi unsurlar da eklenmiştir. Buradan hareketle İslâm tasavvurunda, Avrupa, Batı olarak genelleştirilmeye başlanmış ve Batı, tüm bu olumsuz unsurları

harmanlayan ideolojik bir anlam kazanmıştır. Buna karşılık Batı tasavvurunda da, İslâm benzer bir ideolojik bütünü ifade eder hale gelmiştir.

* Sorbonne Üniversitesi'nde Islâmî Düşünce Tarihi profesörü.

278

Tarihi Gerçekler

Bu kötü imajları silmeye çalışmak ve iki dünya arasındaki ilişkileri düzeltmek için yapıcı yaklaşımlar geliştirmenin yollarını aramak, "islâm" ve "Batı" ve arasındaki üstünlük savaşlarını yıkabilmek için önemli bir adımdır. Bunları

gerçekleştirebilmek için bazı tarihî gerçeklerin çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Gerçekte "Batı" teriminin coğrafi anlamından çok kültürel ve ideolojik anlamlarıyla kullanılmasına yol açanlar tarihçilerdir.

İslâm'ın 632-732 yıl arı arasında dünya üzerinde yayılmaya başlaması ve daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçekleştirdiği fetihler, Hristiyan ve laik Batı'nın heterodoks, karanlık, hayalci olarak tanımladığı Doğu'ya haçlı seferleri düzenlemesine yol açarken, iki dünya arasındaki fark, din adamları ve tarihçiler tarafından Doğu'yu dışlayan bir ideolojik tavırla yorumlanmıştır. Doğu ve Batı

arasındaki düşmanlığın tohumları bu tavırlarla atılmıştır. Oysa objektif olarak Batı'nın, Aydınlanma Çağı'nda kilisenin dogmatikliği, toleranssızlığı ve karanlığıyla başa çıkabilmek için Doğu'dan ve İslâm aleminden ne kadar çok yararlandığı herkesçe bilinen bir gerçektir.

Günümüzün Belirleyenleri

Ancak günümüzde Islâm-Batı ilişkilerini yeni ve sürekli değişik unsurlar belirlemektedir. Batı'nın jeopolitik konumu ve jeopolitiği kavrayışı, ABD'nin her iki Dünya Savaşı'nda da varlığını kanıtlamasıyla önemli bir değişiklik göstermiştir.

Bu değişikliğin en önemli sonucu, Akdeniz bölgesinin giderek önemini yitirmesi ve uydulaşmasıydı. Komünizmin sahneye çıkmasıyla Avrupa, kendisini daha çok Batı

Avrupa siyasî kimliğiyle tanımlamaya başladı. Doğu ve Batı Avrupa arasında oluşan ve tümüyle ideolojik olan bir karşıtlık ifadesini NATO içinde bulmuştu. Bu denge uzun süre devam etti ancak, bugün geçmişin Ortodoks-Katolik bölünmesi kendisini Doğu ve Batı bölünmesi olarak yeniden göstermeye başlamıştır. Bunun en çarpıcı

örneği, eski Yugoslavya topraklarında yaşanmaktadır. Batı'nın, Bosnalılar ve Sırplar arasındaki savaşa müdahaleleri, Sırpların Sarajevo'da uyguladıkları

zulümlerin benzerini Bosnalılar Belgrad'da uygulasalardı bugünkü

279

gibi mi olurdu? Bölgede yaşanan bu trajik savaşta Ortaçağ'dan bugüne süren güç

stratejilerinin ve anlam oyunlarının tarafları nasıl harekete geçirdiklerini ve savaşları haklı kılmaya çalıştıklarını görebiliriz. Dinî politikalardan laik politikalara geçiş dahi bölgedeki islâm ve Batı ayrımını engelleyememiştir.

Batı İmajı

Batı'nın jeopolitik anlayışıyla ilgili son değişiklik; jeopolitik anlamda birleştiği fakat ekonomik anlamda rakip olduğu dünyanın en zengin yedi ülkesiyle yapıldı. Bu Yediler Grubu içinde teknolojik, ekonomik ve parasal gücü nedeniyle Japonya da bulunmaktadır. Bugün Doğu ve Batı kavgası yukarıda anılan anlam ve değer kavgası

sınırlarını aşmıştır. Güç ilişkilerine dayalı stratejiler tarafından belirlenmektedir.

Ve yerleşik uluslararası usûllerin değişimine yol açmaktadır: İnsanlığa hizmet, silâh tüccarlarının satış sonrası hizmetleri piyasaya çıkmakta; insan haklarının savunucusu, medeniyet ithali misyonunu örtbas edememekte; demokrasi uygulaması, en temel özgürlükleri yadsıyan unsurları içermektedir. Bunlar saklanmaya çalışılsa da Batı'nın üstü örtülemez gerçekleridir. Bu öğelerin varlığı

ve taraflılığı aşırı islamcılar tarafından beslenen olumsuz Batı görüntüsü

üzerindeki polemikleri destekliyor görünebilir.

Bu yargılar Batı'nın İslâm alemi hakkındaki olumsuz imajlarını yıkmaya çalışan insanlar için cesaret kırıcı olabilir. Ancak bu eleştiriler uygarlık tarihinde önemli bir yeri olan, 18. yüzyıldan itibaren insan yaşamındaki gelişmelerin beşiği Batı'yı

keyfi bir şekilde karalamak ya da önemini inkâr etmek için yapılmamıştır. Islâmî

düşünce, tarihî ve felsefi anlamda Batı düşüncesini tamamlayan özelliklere sahip olduğunu göstermiştir.

Batı Kimliğinin Oluşumu

Avrupa Birliği'nin politik ve ekonomik bir gerçeklik haline gelmesiyle "Batı" ile

"Avrupa" arasında bir ayrım oluşmuştur. Bu yeni yapılanmanın çok olumlu bir tarafı vardır. O da, Avrupalılar11 kimlik konusu üzerinde düşünmeye itmesidir.

Bununla beraber, belirtmek gerekir ki,

280

kimlik konusundaki tartışmalar milliyetçilik hareketleri ve özlemleriyle ortaya çıkmıştır. Yoksa kimlik tartışmaları tarihte yaşanan savaşların getirdiği zorluklar, kolonyalist genişlemelerin açtığı yeni bir düşünce ve hareket sahasından kaynaklanmamaktadır.

İslâm dünyası; Avrupa'nın, Avrupa kimliğini meydana getiren bu anlamlar ve değerler dünyasında Akdeniz Bölgesi ile yeniden bütünleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü İslâm alemine göre şiddetin, gerçek veya hayali korkuların, cehaletin yeterince yoğun olduğu bir dönemde, yeni bir ekonomik, politik, kültürel ve tarihî bölünme gereksizdir. Avrupa Birliği bugünlerde önceliği Doğu Avrupa'nın Hristiyan liberal Batı dünyasıyla yeniden bütünleşmesine vermiştir. Bu yönelme Güneydoğu Akdeniz'e kuşkuyla bakıldığının bir göstergesidir. Yalnız Yunanistan bir istisnadır. Doğu'nun ve İslâm'ın en parlak dönemlerini yansıtan Osmanlı

İmparatorluğu tarihi ise bir kenara atılmıştır.

Aydın ve Politikacı

Arap, Türk ve İran halkları, yakın bir gelecekte, tarihlerini, dinlerini eleştirel bir yöntemle yeniden yorumlayacaklardır. Avrupa da artık eskimiş olan düşünce çerçevelerini aşmaya çalışmaktadır. Özellikle siyaset ve hümanizm konularındaki kalıplaşmış düşüncelerini yıkmak için uğraş vermektedir.

Musevî, Hristiyan ve Müslüman din bilginleri tarihin yalanlamalarından ve fen bilimlerinin giderek artan meydan okumalarından rahatsız olmaktadırlar.

Rahatsızlık boyutları bazen daha fazla dayanılamayacak hale gelmektedir. Buna karşı ise bu din bilginleri yeni araştırmalar ve yeni yorumlarla birtakım önlemler almaya çalışmaktadırlar. Tüm bu nedenlerden dolayı ufukta 2010 yılında jeopolitik problemlerin, ideolojik problemlerin, karşılıklı dışlamaların, üstünlük

mücadelelerinin üstesinden gelineceği öngörülebilir. Özel ikle Akdeniz topraklarında bu problemlerin hepsi yoğun bir şekilde yaşanmıştır.

Politikacılar da yazık ki tarihî belleğin oluşmasına yardımcı olamıyorlar.

Tarihçilerin de eleştirdikleri gibi onlar tarihin toplumu harekete geçirecek önemli anlarını, zaferler kazanmış kahramanlarını seçiyorlar.

Böylece mil i duyguların yoğunlaşmasını sağlamaya çalışıyorlar. Avrupalı siyaset adamlarının söylemleri kutsal milliyetçilik egoizmini tatmin etmeye yönelik oluyor.

Entellektüellerin kendi ihtisas konularından ellerini çekerek alanı siyasetçilere neden bıraktıkları önemli bir

soru.

Ne Olmalı?

Bugünkü konjonktürde var olanın tam tersine ihtisaslaşmış kişilerin müdahalesine ihtiyaç vardır. Bu müdahaleler politikacıların yarattığı ideolojik sapmaları, demogojileri ve gerçeklerin yanlış aktarılmasını önleyecektir.

Entellektüeller; İslâm dünyası, Araplar, Türkler ve İranlılarla ilgili gerçek bilgileri araştırmalarla da destekleyerek sunacaklardır.

Akdeniz Bölgesi ile ilgili önemli sayıda kurum bilimsel araştırma ve yayınlar gözden kaçmaktadır. Arap, Türk ve İran toplumlarında entellektüellerin yeri çok önemli olmalıdır. Bu toplumların politik ve kültürel görüşlerini ortaya koyacak, sorulara cevap verecek, Avrupa Birliği ile arada köprü oluşturacak, bilgi akışını

sağlayacak entellektüel' lere ihtiyaçları vardır.

Entellektüellerin köşelerine çekilmeleri îslâm Dünyası için büyük bir zarardır.

Cezayir'in bu nedenle ödediği fiyat çok ağırdır. Bu trajik deneyim bütün Güneydoğu Akdeniz ile ilgili yanlış ve dogmatik bilgilerin yeniden tazelenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yeni Yüzyıl Gazetesi, 25 Aralık 1994-

BİR UYGARLIĞA KARŞI SAVAŞ

Abdurrahman MÜNİF*

İnsanların yeni olduğunu düşünmek istedikleri bir dünya düzeni için mümkün olan en kötü başlangıçtı bu. Körfez Savaşı, Kuveyt'in kurtarılması ya da Birleşmiş

Milletler'in önce Ortadoğu'nun, sonra da dünyanın kalan kısmının yeniden biçimlendirilmesi için aldığı kararların uygulanmasını amaçlamıyordu. Körfez Savaşı'nda kaybedenlerin sayısı çok daha fazla olacaktır. Çok geçmeden, Kuzey'in zengin ülkeleriyle Güney'in yoksul ülkeleri arasındaki ilişkilerin bir sonraki aşamada da zenginlerin kendi aralarındaki ilişkilerin bozuluşunu göreceğiz.

Sıradan insanlar, Yeni Dünya Düzeni'nin silâh ve savaş korkusunun olmadığı, işbirliğine, karşılıklı mübadele ve eşitliğe dayalı bir düzen olmasını istiyorlar. Bu düzen demokrasi ve insan haklarına dayalı, kirlilik ve salgın hastalıklardan, şimdi ve gelecekte insanlığı tehdit eden tüm tehlikelerden korunmayı temel alan bir düzen olacak. İnsanların istediği "Yeni Dünya Düzeni" bu; peki şu ana kadar kaydedilen ilerlemeler, doğru yolda olduğumuzu gösteriyor mu?

Araplar I. Dünya Savaşı'nda müttefiklerin yanında savaşırken, karşılarında, kendileriyle din gibi pek çok ortak noktaları olan Osmanlı İmparatorluğu vardı.

Osmanlılar'ın kendileri üzerinde uyguladığı adaletsizliğe karşı direnmek ve özgürlüklerini kazanmak için savaşmaya

* 1933 doğumlu Münif, Suriye'de yaşıyor ve yazarlık yaparak geçimini sağlıyor. Cities of Salt ve Endmgs yayımlanmış

kitapları.

itildiler. Fakat, müttefiklerin savaş öncesinde ve savaş boyunca verdiği bütün sözlere rağmen Araplar savaş sona erdiğinde müttefiklerin ilk kurbanı olmuştu.

Daha sonra, Araplar'ın öfke ve gücenmişliği bir süre devam etti ve bölgenin birçok kesimine huzursuzluk hâkim oldu.

ikinci Dünya Savaşı'nda da, Araplar'a söz verip sonra onları aldatan tarafların isimlerindeki ufak tefek değişiklikler dışında yine aynı şey oldu.

Ortadoğu petrol sayesinde özel bir önem kazandığından beri, petrol zenginliğine hâkim olmaya, fiyat ve üretim miktarlarını ve diğer ülkelerle ilişkileri kontrol etmeye dönük rekabetin odak noktası oldu. Sonuç olarak, çoğu petrol üreticisi ülke, örtük bir biçimde kimliğini yitirdi.

Ülkeler arasındaki ilişkiler güzel sözlere, vaadlere ya da düşlere değil, birincil olarak güçler dengesine, karşılıklı çıkarlara ve iki taraf için de faydalı olacak işbirliğine dayanmalıdır. İzolasyon en azından günümüzde, mümkün değildir.

Herhangi bir keşif ya da atılım yalnızca bir ülkeye değil, diğerlerine de mal edilmelidir: Uluslararası hale getirilmelidir.

Aynı şekilde, Ortadoğu petrolü, insanlığın yararına kullanılmalıdır; bunun için uluslararası hale getirilmesini istiyoruz. Burada sorun, Batı'nın petrolün uluslararası bir nitelik kazanması için ne ölçüde katkılarda bulunduğu ve ne ölçüde de bu hedefi engellediğidir.

1970'lerden günümüze, petrolün üretim seviyesi ve fiyatını belirleme tutkusu, Ortadoğu'da kaos ve huzursuzluğun en önemli nedeni oldu. Fiyat ve üretim miktarındaki dalgalanmaların yanında bu meta, pek çok düzeyde baskı uygulama aracı oldu. Petrol gelirlerinin aktarımında irrasyonel yöntemler kullanılması, zengin ve yoksul Araplar arasında bir uçurum yarattı; bu da istikrarsızlık ve gerginliğe yol açtı. Bunun da ötesinde, büyük miktarda silâh alımı, ekonomik çarpıklıklara ve siyasal yolsuzluklara neden oldu.

Batı, özellikle de Amerika, kötü ve gelişmemiş yöneticilere verdiği destek ile, insanların haklı ve meşru taleplerinin görmezden gelinmesi bakımından masumiyetten uzaklar. Batı'nın amacı, silâhlarını satabilecekleri ve deneyebilecekleri sıkıntılı bölgeler yaratmak.

Arap aydınları, artık Batı'nın bu bölgede savaşı yeniden başlatmasının ardında hangi saikler yattığını görüyorlar. Bu savaştaki amacın

basitçe petrolü denetlemek, Birleşmiş Milletler kararlarını uygulamak ya da rejimlerini savunmakla sınırlı olmadığını, Batı'nın

bölgede yaptığının tüm bunların ötesinde, bölge tarihini, uygarlığını, kültürünü ve dinlerini yok etmek anlamını

taşıdığını düşünüyorlar.

Bir gün, bu çatışmayı çözüp barışı sağlama yolunda ne kadar çok ve ciddi girişimlerde bulunulmuş olduğunu göreceğiz. Bu çabaların başarısını, Birleşik Devletler'in barışçı çözümü istememesi engelledi. Çünkü, böylesi bir çözüm, Amerika'nın durumu kendi başına ve tümüyle kontrol altında tutmakta başarısız olduğuna işaret edecekti.

Bu savaş, sonuçları bakımından iki dünya savaşından farklı değildi: Çok sayıda kurban verildi, husumetler derinleşti ve Kuzey ve Güney arasındaki uçurum büyüdü Belki de bu, coğrafya, tarih ve kültürler, uygarlıklar ve insanlar arasındaki ilişkilere dair derinlemesine bir anlayış eksikliğinden kaynaklanıyor.

Birleşik Devletler'in gücünü ve önemini azımsamaya çalışıyor değilim, fakat tüm gücüne ve üstünlüğüne rağmen bu ülkenin tarihî perspektife ve belki de sadece eski ulusların sahip olduğu dilsel kimliğe, insanları birarada tutan tarihsel ve coğrafi bağlara sahip olmadığını hatırlamakta fayda var.

Amerika, çeşitli biçimlerde ortaçağı diriltmeye çalışıyor, sanki o dönem yüzyıllar önce bitmemiş gibi. Ortaçağın bittiği, Avrupalılar'ca Amerikalılar'dan çok daha kolay anlaşılıyor ve bu hem bugünün hem de geleceğin dünyası için önemli.

Kültürün yerine medya, uygarlığın yerine teknoloji ya da insanın yerine makineyi koymak imkânsızdır. Körfez Savaşı iki şeyi kanıtladı. Birincisi, tüm gücüne, yeteneklerine ve yaygınlığına rağmen, medya kültürün yerine geçemez. İkincisi, sansürle desteklenmiş medya belki bir zaman için gerçekleri saklamaya yarayabilir, fakat bu devasa aygıtta bir şeyler kötüye gittiğinde, kendisini yaratanlara karşı işlemeye de başlayabilir.

Bunun en basit örneği, Bağdat'taki Amiriye sığınağının bombalanmasında görüldü.

Pek çok kişinin, koalisyon ortaklarının savaş mekanizmasına ve askerî personelin vasıflarına övgüler düzerek sorumluluktan kurtulmaya çalışmalarına rağmen, bütün dünya kaçınılmaz gerçeğe şahit oldu. Uygarlık ve insanın azmi, kendi yarattığı makinaların

ötesine geçti. Bu, Amerikalılar'ın anlamadıkları, hayal bile edemedik-
285
leri bir şey.

Bu tür kıyaslamaları insanları tahrik etmek ya da ulusal gururlarını okşamak için yapmıyorum. Amacım, köklü tarih, kültür ve uygarlığa sahip olan bir ulusun tesadüfen biraraya gelmiş, para ve debdebeleriyle kendi tarihlerini yaratabileceklerini düşünen bir gemi dolusu yolcudan farklı olduğunu ifade etmek.

İspanya'da Cumhuriyetçiler iç savaşı kaybetmişler, fakat uygarlık ve gelecek kazanmışlardı. Yenilgilerinin pek çok nedeninden biri de, Franco'nun müze ve anıtları kalkan olarak kullanmasıydı; cumhuriyetçilerin kendi geçmişlerine ve geleceklerine hücum edecek cesaretleri yoktu. Yıkıcı diktatörlüğü, zaferini kutlar bırakıp geri çekilmeyi tercih etmeleri bu yüzdendi.

Körfez Savaşı boyunca Amerikan uçakları binlerce ton patlayıcıyı tarihî bina ve anıtlarda cisimleşen uygarlığın üzerine boşalttılar. Görevlerini vahşice yaptılar.

Bağdat'ın en eski köprüsü olan Şehitler Köprüsü -aynı anda iki taşıtın geçemeyeceği kadar dar bir köprüydü-bombalandı. Bu köprüde 1947'de İngiltere'yle yapılan Portsmouth anlaşmasını protesto edenler -aralarında büyük Iraklı şair Muhammed Mehdi El Ghouari'nin kardeşi de vardı- şehit edilmişlerdi.

Bu köprü neden bombalandı?

Bütün bölgenin en önemli anıtlarından biri, 1961'de Guvvaad Salim tarafından yapılan Özgürlük Anıtı'ydı. Muhtemelen bu anıt da yerle bir oldu. Belki yalnızca kaidesi duruyordur. Aynı şey yüzlerce yıl ık başka anıtlar için de söylenebilir.

"Uygar" uluslar anıtlara karşı böyle bir anlayış içinde kesinlikle olamazlar.

Bombardıman uçaklarının önceliği; tarihin, uygarlığın ve insanların kalplerindeki en sevgili şeylerin zalimce yokedilmesine vermeleri inanılır gibi değil. Belki de savaştan söz ederken sanatsal ve edebi güdülerim beni yönlendiriyor. Fakat gelin bir de madalyonun öteki yüzüne bakalım.

Külliyetli miktarda Amerikan gücünün Körfez'e gönderilmesi bir ulusun Yeni Dünya Düzeni'nde söz sahibi olma ya da bölgedeki petrole sahip olma arzusuyla açıklanamaz. Petrol, çıkar listesinin en

başında yer alır. Amerika petrolü yalnızca diğer ülkeler gibi ekonomisini yürütmek için almaz, petrol onlar için iki şey demek: Kâr ve insanların geleceğini kontrol etme gücü.

286

Şimdi, Yeni Dünya Düzeni'yle ilgili bir başka meseleye geçelim: Enerji kaynaklarını kim kontrol edecek ve bu kaynaklara yönelik rekabette kim en güçlü

konumda olacak? Yeni Dünya Düzeni, büyük bloklar arasında ekonomik rekabet anlamına geliyor. Bu bloklar şu an için, ABD, Batı Avrupa, Japonya, bazı Doğu Asya ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nden oluşuyor. Petrol bu rekabette en önemli unsurlardan biri, çünkü örneğin Japonya, tüm ihtiyacını, Avrupa ise büyük bölümünü ithal ediyor.

Birleşik Devletler, -şirketleri ve petrol üreticisi ülkelerle ilişkileri yoluyla- dünya petrolünün çoğunu kontrol ediyor. Petrol gelirlerinin çoğunu mevduat ve hisse senetleri olarak elinde tutarak ya da özel ikle petrol üreticisi ülkelere silâh satarak, ekonomisini güçlendiriyor ve rekabet gücünü arttırıyor. ABD, artık bir Yeni Dünya Düzeni dayatacak konumda. Şurası açık ki, petrol, enerji, fiyatlama ve arz bakımlarından, bugünkü çatışmanın esas nedeni. Sonuç olarak, ittifakın her üyesi, pastadan pay alan herkes, bu yeni düzenin belirlenmesinde rol oynayacak.

Savaş sonrasının dünyası ne kadar güçlü olursa olsun, bir tek ülkenin kutup olmasına izin vermeyecek. Tarih bize gösteriyor ki, pek az ülke kutup olarak hayatını uzun süre devam ettirebilmiştir; eski Roma dışında, büyük imparatorluklar çabuk dağılmışlardır. Bugün Birleşik Devletler konumunu yitirmeyi ya da gerilemeyi düşünemez bile- fakat olaylar o yönde.

Savaş sonrası bu dönemde, Yeni Dünya Düzeni çerçevesi içinde, Amerika inisiyatifi elinde tutmaya çalışıyor. Fakat büyük bloklar arasındaki yıkıcı

rekabetle şekilleniyor. (Gücün, tecrübenin ve teknik uzmanlığın çoğunu elinde bulunduran) Kuzey ve (borçları ve sorunları giderek büyüyen) Güney olarak ikiye bölünmüş bir dünya, iktisadî çevrimini sürdürecek potansiyele sahip olamaz.

Bırakın insanların arzularını ve tüm düzeylerde eşitlik ve hürriyet isteklerini, istikrar ve işbirliği bile vaadedemez.

Çoğu Batılı, Üçüncü Dünya (Güney) insanlarının yaşama, kendilerine has tutku ve kültürlere sahip olmak konusunda meşru haklara sahip olduklarını anlayamaz.

Kuzey’in yaptığı hatalar, Üçüncü Dünya'nın karşı karşıya kaldığı bütün sorunların, düşmanlıkların ve güvensizliklerin esas nedenleridir.

287

Ortadoğu'da bugün hâkim olan düşmanlık dalgası, Batı'nın boyunduruğuna ve empoze ettiği adaletsizliğe tepkidir. Bu tepki kendisini Şah yönetimindeki İran'da gösterdi, şimdi de tüm Arap dünyasında, özellikle de petrol üreticisi ülkelerde varlığını sürdürüyor. Kuveyt, özel bir öneme sahip olmadığı gibi, bir demokrasi vahası da değildir; onun önemi, çölde gömülü petrol servetine bağlıdır.

Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması konusunda çok hevesli olan ve Kuveyt'in kurtarılması için birlikler ve filolar gönderen Batı, çok daha hayatî

durumlarda sağırlaşıyor ve benzer kararların alınıp uygulanması için hiçbir şey yapmıyor. İnsanların altında ezildiği diktatörlükler, tüm desteği Batı'dan alıyorlar; bu rejimlerin yöneticileri, halk tam bir sefalet ve açlık içinde yaşarken, kendilerini lüks tüketime veriyorlar. Batı, insanlar özgürlüklerini yitirirken gözlerini kapıyor, fakat Batı aleyhtarı bir akımın ya da tehlikeli bir dinî dalganın ilk işaretini görür görmez gözünü dört açıyor. Pek çok Arap'ın, mağduriyetlerinin esas nedeninin diktatörlerle Batı ülkeleri arasındaki fesat maksatlı yakın ilişkiler olduğuna inanmaları bu yüzden.

Akademisyenler, bölgede olup bitenleri Doğu despotizmi konusundaki eskimiş

teoriler ile açıklamaya kalkabilirler, bazı ulusların çoğulculuğu ya da duygusal tarafın akılcı taraf üzerindeki başatlığı vb. düşünceler ortaya atabilirler. Diğer tarafı çarpıtmak veya elimine etmek için kullanılması halinde, bu tür bir Avrupa tavrı, diyalog ya da uzlaşma ihtimalinin önünü tıkayacaktır.

Tabii ki, pek çok Arap düşünür, büyük bir güç olarak Batı ve bir ülkeler, kültürler ve uygarlıklar grubu olarak Batı arasında ayırım yapıyorlar. Avrupa ve Amerika'yı

da birbirlerinden arasında da çeşitli biçimlerde ayırt edebiliyorlar. Avrupa'ya coğrafi yakınlıklarının, Avrupalılar için Araplar'ın demokrasi, özgürlük ve eşitlik isteklerini anlamalarını kolaylaştırdığını biliyorlar. Avrupa uygarlığı ile Arap ve islâm uygarlığı arasındaki, Rönesans'ta da payı olan etkileşimi de hesaba katıyorlar.

Avrupa'nın son iki yüzyıllık tarihi, büyük ölçüde eski sınıf sisteminin inatçılığı gibi güçlüklerin aşılması için verilen savaşın bir sonucudur. Pek çok Arap, buradan hareketle daha iyi ilişkilerin kurulmasını sağlamaya çalıştı, ama çabaları

Avrupa'da pek az kabul gördü.

Askerî etkilerinin ötesinde Körfez Savaşı, kamuoyunun zaptedil-

288

mesine ve kültür, düşünce özgürlüğü, gerçeği bilme hakkı ve itiraz etme ya da diğerlerinin düşüncesine katılmama hakkı gibi uzun yıllar boyunca elde edilmiş

kazanımların ayaklar altına alınmasına neden oldu. George Orwell'in 1984

romanında söylediklerinin yalnızca bir politik sistem ya da belli bir coğrafi bölgeyle sınırlı olduğu düşünülmemeli; tarif ettiği şeylerin çoğu -beyin yıkama, insan bel eğine yeniden biçim verilmesi ve "ideal insan"ın yaratılması gibi- bugün uluslararası düzeyde gerçekleşiyor.

ABD, Irak işgali olasılığına karşı Suudî Arabistan'ı savunmak için bölgeye geldi; sonra Kuveyt'in kurtarılmasına girişti, derken Irak'ın savaş mekanizmasının imha edilmesi gerektiği açıklandı, nihayetinde de Irak yönetiminin devrilmesi gerektiği duyuruldu. Tüm bu amaçlar, bölgenin coğrafi ve politik olarak Yeni Dünya Düzeni'ne uygun olarak şekillendirilmesi süreci ile denk geldi, insanlar olarak hepimiz, bu açıklamaları dinleyerek uygulanmasına izin verdik, sonra da onayladık, inandık ve uyduk. Uymayan ve onaylamayanlar, dışlanacak, kuşkuyla bakılacak, kınanacak ve cezalandırılacaktı.

Kelile ve Dimne'deki kurt-kuzu masalından burada bahsetmek de fayda var. Kurt kuzuları yemek ister, fakat bunu meşrulaştırması gerekmektedir. Sonunda, kaynaktan su içen kuzuların kendisinin suyunu kirletmiş olacaklarını söyler.

Böylece kuzuları yemek için bahane bulmuş olur.Nedenler hep vardır. Yapacağımız tek şey onlara inanmak, rıza göstermek ve uymaktır. Son savaşın arkasındaki neden, açıklanan neden değildi. Ve savaşın kendisi hâlâ ölümcül sonuçlara yol açabilir; kendisini muzaffer ittifakın bir parçası olarak gören desteklenen kimi yönetimlerin çökmesi gibi.

Kamuoyunun rolü yeniden tesis edilmedikçe, insan onurunu, gerçeği bilme hakkını, kendi kültürüne ve çağına karşı dürüst olma hakkını yeniden kazanmadıkça, soğuk savaştan sonra kurulacak herhangi bir Yeni Dünya Düzeni'ne katkıda bulunmayacaktır. Ve eğer bu gerçekleşmezse, hiçbir umar ve umut olmayacaktır; ne burada ne de başka bir yerde. .

The Guardian, 1 Nisan 1991.

Birikim, Haziran 1991, sayı:26, çeviren: Aksu Bora.

289

JEAN-FRANÇOIS BAYART* ile Mülakat: İDEOLOJİ OLARAK KÜLTÜRCÜLÜK ÜZERİNE

OlivierMONGIN**

Fransa'da Aralık 1995 olaylarından beri, hiçbir zaman olmadığı kadar dünyasallaşma konuşuluyor, bu arada "iktisadî küreselleşme" ise gerek ateşli taraftarları, gerek karşıtları tarafından bir tehdit unsuru olarak kul anılıyor.

Galiba bu kavramları yeniden sorgulamamız gerekecek. Örneğin dünyasallaşmanın hangi aşamasındayız; gerçekten tüm gezegeni kucaklıyor mu? Kapitalizmin Yeniden Yaratılması1 kitabının başlangıç kısmında, değişik iktisat politikalarını

etkileyebilmiş olan Neo-klasik ve neo-liberal ekollere değinmiş, bununla birlikte kültürleri, tarihleri, vb. pek umursamayan somut bir iktisadî dünyasallaşma içine gireceğimiz fikrine karşı çıkmıştınız. Gerçekten de iktisadın tarihselliğini

kavrayabilmek gerekiyor ve bu da pek kolay değil.

Küreselleşme olgusu hiç kuşkusuz sanılandan daha eskidir. Nitekim kırk yıldan beri antropologlar, ne kadar küçük -hadi "ilkel" diyelim-olursa olsun, bölgesel ya da uluslararası çevresiyle ilişki kurmadan oluşmuş tek bir toplum bile bulunmadığını saptamış durumdalar. Örneğin Birmenya'nın dağlık bölgelerinde yaşayan

Kaşinler üzerine çalışan Edmund Leach'in kanıtları çok açıktır. Su götürmez bir şekilde hız kazanmış, bu hızın sayesinde belki de son birkaç onyıldır doğasında bir takım değişiklikler yaşamış olan küresel eşme hareketi, kendi içinde farklı farklı hareketlere ayrılmış olan çok daha eski bir mantığın ürü-

** Esprit dergisinin Genel Yayın Yönetmeni'dir.

1. La Reinvention du Capitalismc (Kapitalizmin Yeniden Yaratılması), Jean-François Bayart'ın yönetiminde, Karthala, 1993.

nüdür. Bunlardan birincisi, bir takım tekniklerin ya da kültürel tasarımların dolaşımda olmasıdır ki, Fernand Braudel buna büyük U ile yazılan uygarlık, kültür ya da teknik alanlarındaki bir takım kazanımla-rın insanlık ölçeğinde sermayeye dönüştürülmesi adını verir. Ardından Braudel, bu Uygarlığın küçük u ile yazılan uygarlıklar nezdinde bir dizi sahiplenme sürecine yol açtığını ekler. Yine Braudel'e göre, küçük u ile yazılan uygarlıklar uzun, hattâ sonsuz bir süreye sahip olan gerçekliklerdir.

Bu ilk dolaşım hareketi, küresel düzeyde dolaşımda olan bütün mesajların yeniden yaratılmasından ayrı düşünülemez. İşte, postmodern antropologların farklılığın yeniden yaratılması dediği, başta kültürel alanda olmak üzere tüm alanlarda gözlemlenen yeniden yaratma da budur. "Amerikanlaşma" terimi Fransa'da ağızlarda sakız oldu, ama bir düşünelim bakalım: Fransız dil ve kültürünün tam bir kuşatma altında olduğunu düşünen örneğin bir Jacques Toubon ile Amerikan imgelerinin dolaşımda olmasını bir kokuşma, İran ya da İslâm kültürünün esas kimliğinin kokuşması olarak gören Ayetullah Hameney'in görüşleri garip bir şekilde çakışmıyor mu? Halbuki biliyoruz ki, belli bir tarihsel toplum tarafından salınan bu mesajlar, istedikleri kadar evrensel olduklarını iddia etsinler, gerçekte alıcılar tarafından yeniden okunur, yorumlanır ve dolayısıyla yeniden yaratılırlar.

Örneğin CERI'de çalışan antropolog Fariba Adelkhah, bir Japon televizyon dizisi kahramanı olan Oşin karakterinin İran'da neden muazzam bir şekilde tuttuğunu inceledi. İlk akla gelen, Oşin'in, Dallas dizisinin Islâmi açıdan kabul edilemez kahramanları J.R. ya da Sue-Hellen'dan daha az kuşku uyandırıcı olması, "kültürel saldırı" kapsamına daha az giriyor olması, ama işin aslı bambaşka:

Gerçekte Oşin şöhretini, insanlara, özellikle de kadınlara İran toplumundaki bellibaşlı

çekişmeleri dile getirme imkânı tanımasına borçlu.

Özellikle her türden kültürel üretim -ki buna Amerikan ürünü olanlar da dahildirsöz konusu olduğunda böyle bir yeniden yorumlama sürecinin devreye girdiği kanıtlanmıştır. Zaten bu saptama halka da mal olmuş durumda. En azından Saussure'den beri biliyoruz ki, her roman, romancının olduğu kadar okuyucunun da ürünüdür; her konser yorumcunun olduğu kadar dinleyicinin de ürünüdür ve nasıl müzikologlar müzikal performanstan söz ediyorsa biz de hiç kuşkusuz kültürel

291

A

performans ya da siyasî performanstan söz edebiliriz.

İktisadî alanda da tamamıyla aynı süreç işler: Gerçekten birtakım iktisadî

akımların dolaşımına tanık oluyoruz. Bir yandan, Braudel'in deyişiyle "tüm dünyaya yönelen" kapitalist üretim tarzının kendi mantığının bir sonucu olarak, diğer yandan en önde gelen rakibi sosyalist modelin ortadan kalkmasıyla bu dolaşım dünyasallaşmaya yöneliyor. Üçüncü bir yolun da, kendini kabul ettirme becerisini gösteremediğini biliyoruz. Örneğin Olivier Roy'un, siyasî İslâm'ın başarısızlığını, piyasa ekonomisi dışında bir başka ekonomi tipi yaratamamasına bağladığı geliyor aklıma.2

Bununla birlikte kapitalist modelin bu dünya çapındaki karşı konulamaz yayılışının nasıl bazı sağlam direniş kalelerine tosladığını da görüyoruz. Rusya'da, Latin Amerika ülkelerinin çoğunda, Afrika'da kapitalizmin zaferinin tartışmasız ve apaçık olduğu ileri sürülebilir mi? Ayrıca kapitalist üretim tarzının, naklinin başarılı olduğu durumlarda bile, her ülkeye özgü mantıklar ve kültürel kodlara göre biçimlendiğini, daha doğrusu kendini yeniden yarattığını gözlüyoruz. Hep atıfta bulunulan Japonya örneği var elimizde: Japon kapitalizminin işleyişinin Fransız veya Amerikan kapitalizmininkiyle aynı olmadığı malum. Burada, bu örneğin genellikle iyi anlaşılmadığını belirtelim, çünkü bu yeniden yaratma sürecini, Samuel Huntington'ın yaptığı gibi kültürcü-lüğün terimleriyle kavramsallaştırmamak gerek. Bir kültür kendini ancak çevresiyle

tanımlayabilmesine rağmen, Huntington dünyanın, tıpkı bilardo topları gibi, kültürel bütünlüklerin tokuşmasının egemenliği altında olduğunu varsayar. Örneğin Philippe d'Iribarne'ın3 çalışmaları aynı "Batı kültürü" içinde bile, ABD, Hollanda ya da Fransa'da işletme geleneklerinin epey farklı olduğunu çok iyi göstermektedir. Kapitalizmin Yeniden Yaratılması'nda, iktisadî modernliğin yaratılmasında birbirine zıt birtakım yollar bulunduğunu göstermeye çalışmıştık.

Örneğin Peter Geschiere'in "Soya bağlı bir toplumda akrabalık ve 2. Bakınız Olivier Roy, Siyasal İslâm'ın İflası, (Çev. Cüneyt Akalın) Metis Yayınları, İstanbul, 1993.

3. Yakında Vous Serez Tous des Maitres (Hepiniz Patron Olacaksınız) adlı kitabı çıktı: Seuil, 1996. Aynı zamanda şu kitabı

da yayımlandı: la Logique de VHonneur Gestion des Entreprises et Traditions Nationales (Onur Mantığı, İşletmelerin İdaresi ve Ulusal Gelenekler), Seuil, 1983.

292

para" başlıklı makalesi, görünüşte alabildiğine "akılcı" olan piyasa ekonomisinin zihinsel tasarımlarının, nasıl Kamerun gibi bir ülkede, kısmen de olsa büyücülük ve akrabalık tasarımlarına dönüşebildiğini gösteriyor.^ Bizim kitapta söylediklerimizle Dünya Bankası'nın temsilcilerinin ya da sonuna kadar modernleştirme yanlılarının öğretisi arasında büyük bir fark olduğu çok iyi görülüyor. Şu veya bu yerde, şu veya bu kişi, modernliğin yolunun geleneğin basit ve saf bir şekilde ezilmesinden geçtiğini varsayarken, biz tam tersine, geleneğin, toplumsal değişimin şaşırtıcı bir vasıtası olabileceğini söylüyoruz. Bu noktada da, bir toplumun gelişimi için kendi kültürünün suyuna gitmesinin kâfi olduğu savını

desteklemekten ibaret olan kültürcülüğün akıl yürütmelerinden hareket etmemek gerekir. Örneğin Japonya bize, işlerin sanılandan çok daha karmaşık olduğunu kesin bir şekilde göstermektedir, zira hiçbir ciddi araştırmacı (Fransız Sinoloji ekolü, Yves Chevrier'nin çalışmaları geliyor aklıma). "Asyalı değerlerin" bütünsel bir dışavurumu olduğu idda edilen Yeni-Konfüçyusçu model tezini artık savunmuyor. Biliniyor ki bu Asyalı değerler, Asya'daki bazı toplumsal grupların değerleridir ve "Asyalı" olduğu söylenen bu değerleri Fransa'daki bazı toplumsal gruplar da pekâlâ benimseyebilir. Buna

mukabil fazlasıyla disiplinsiz olan, örneğin grev hakkını, karşı çıkma hakkını savunan Asyalılar da vardır. Dolayısıyla hâlihazırda, kültür kavramını öne çıkaran bir sözde "kültür çatışması" değil, siyasî, ideolojik bir çatışma yaşıyoruz.

Siz, tekillikten adım adım evrensel olana geçildiği şeklindeki geleneksel fikre de temkinli yaklaşıyorsunuz-Bir şekilde sema tersine çevrilmiş durumda. Bir tür çokanlamlı bir evrenselliğe dahil olduk. Hem gezegen çapında iletişimin, hem iktisadî olanın evrenselliği söz konusu ve bu evrenselliği, kendilerine ait birer tarihi olan kültürler yeniden sahipleniyor.

Her ne kadar bizim Batı geleneğimiz anlamakta zorluk çekse de evrensel iğin tanımlanması farklılığın yeniden yaratılmasıyla mümkündür. Kuşkusuz evrenselliğin, örneğin isteyin ya da istemeyin demokrasi mesajı gibi simgesel mesajları ve vektörleri vardır. Afrikalılar ve Asyalılar, yani geniş kitleler kendilerini, tarihsel olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da serpilmiş olan bu ideolojik kavram içerisinde buldu-4- Bakınız Reinvcntation du Capitalismc'deki bölümünün dışında Sorcel erie et Poliüque en A/rique (Afrika'da Büyücülük ve Siyaset), Karthala, 1995, adlı kitabı.

lar. Bu alabildiğine önemli bir tartışmadır. Kısa zaman önce, Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac. Afrikalılık'la demokrasi arasında bir çelişki olduğunu söylemişti. 1990'da, dönemin Başbakanı Michel Rocard'ın Afrika'nın demokratikleşme çabasını takdir etmesine rağmen, Jacques Chirac ve hattâ biraz örtük bir şekilde François Mitterand, Haziran 1990'daki Fransa-Afrika Konferansı'nda, "Afrika kültürü" ile demokrasi arasında çatışkı olduğunu belirtebilmişlerdi. Bence tam tersine, kökenleri ne denli tartışmalı olursa olsun, birtakım mesajların evrensellik iddialarını takdir etmek, ama aynı zamanda bu evrenselliğin otomatik olarak farklılığın yeniden yaratılmasını zorunlu kıldığını

görmek gerekir. Tam da demokrasi alanında Hindistan gibi muazzam bir örneğe sahibiz. Bütün sorunlarına rağmen (1970'lerin sonundaki sıkıyönetim, çok ciddi insan hakları ihlâlleri, aşırı milliyetçi bir siyasî hareketin tırmanışı) herkes Hindistan'da parlamenter bir rejim olduğunda hemfikir. Zaten demokrasiden sapmalar gösterme Hint demokrasisinin tekelinde de değil: Kuzey İrlanda'da İngiliz

dostlarımız Cezayir'de ya da ülkemizdeki Magripliler'le biz, liberal demokrasinin naslarına göre epey günah işledik. Her şeye rağmen Hindistan'da bir demokrasi vardır. Hattâ Hindistan'daki demokrasi, başlangıçta yapılmış olan bir İngiliz aşısının ürünüdür. Bugün, bu "Westminster modeli"yle Tamise kıyılarında hâkimiyetini kuran şey arasında fazla ciddi bir sorun yoktur. İşte verili bir kültürel ve tarihî bağlamın, farklılığının yeniden yaratılması yoluyla evrenselleşmesine bir örnek. İktisat alanında da sıklıkla aynı sürece tanık olunmuştur.

Burada çok önemli bir noktaya geliyoruz. Bazıları, kültürcü yadafarklılıkça yaklaşımın tam da bu yolla, yani farklılığın yeniden yaratılması söylemiyle yol aldığını ileri sürüyor. Diyorlar ki "evrensel olanın içinden yalnızca piyasa ve kapitalizmi alacak, ama bunları, bireyin haklarını gözetmeyen değerlere eklemleyecekler. "

Bizim iddialarımızı, bir kültürel görelilik manifestosunun unsurları olarak görmek bunları tamamıyla yanlış anlamak olur. Gerçekte bizim yapmaya çalıştığımız, kültürle siyasetin ya da iktisadın ilişkileri üzerine kültürcü olmadan durmaktı.

Aynı şekilde Afrika'daki devlet üstüne daha önceki çalışmalarımda^ iddiam, bağımlılık kısmını gözardı etme-5. L'Etat au Cameroun (Kamerun'da Devlet), Presses de la FNSP, 1979 (yeniden basım 1985) ve L'Elat en Afrkjue: la Politique iu Ventre (Afrika'da Devlet: Mide Siyaseti), Fayart, 1989.

den devletin tarihselliği üzerine düşünmekti. Buna, bağımlıkçı olmadan bağımlılık üzerine düşünmek diyebilirsiniz. Bugün yine aynı tema üstünde çalışıyorum.

Biliyoruz ki siyasî ya da iktisadî eylemler aslında kültürel eylemlerdir.

Tasarımları, simgeleselleştirmeleri ve nihayet kültürel eylemliliğe bağlı olan bir dizi imgesel figürü harekete geçirmeden siyaset ya da ekonomi yapılamaz.

Kabaca, kültürcülük, hiç kuşku yok ki, bu tür karşılıklı ilişkiler üstüne kafa yormanın en kötü tarzıdır, öyle ki sonunda bunların nasıl işlediğini anlamamızı

engel er, bunun çok somut şekillenişlerini ele alalım. Çinli, Hintli-Pakistanlı

diasporalarının, hattâ bir ölçüde Nijerya kökenli Ibolar'ın oluşturduğu şebekelerin nasıl iktisadî dünyasallaşmanın (özel ikle de siyasetle ilintili yasadışılıklar alanında) vazgeçilmez birer aktörü olduğunu görüyoruz. Aklıma Hintli-Pakistanlı bazı yönetici ve tüccarların, özellikle de Ibo tüccarlarının uluslararası uyuşturucu trafiğiyle bağlantıları geliyor. Görüldüğü gibi, yasadışı bir temelde de olsa, iktisadî ve malî küreselleşme boyutunda maharetle işgören insanlar var. Ancak bu insanlar nev'i şahsına münhasır bir şekilde, kendi kültürel bağlamlarına göre örgütlenmekten de asla geri kalmıyorlar. Örneğin Ibolar uyuşturucu işindeki başarılarını neye borçlular? Bir kere soy temelinde örgütleniyorlar, ayrıca diğer meslektaşlarına göre polis karşısında daha avantajlı

durumdalar, çünkü çok az sayıda kişinin bildiği bir dili konuşuyorlar, isviçre istihbarat ajanlarının söylediğine göre, bir vadide konuşulan lehçeyi komşu vadidekile-rin anlaması olanaksızmış!

Bu örneklerin, insanların küreselleşmesi ya da "uygarlaşması" ölçüsünde yok olmaya mahkûm bir geleneğin son barutları olduğuna inanmak bizi kültürcü

-aslında ırkçı da denebilir ya- yanılgıya sürükler, bunu tamamıyla geçersiz kılacak bir başka örnek verelim. ABD'ye bakıldığında, en dinamik ve en rantabl şirketlerden bazılarının mektupla alışveriş kurumları olduğu görülür. Bunların, örgütlenme, toplumsallaşma ve değerler bağlamında katıksız kültürel bir modeli öne çıkarttıkları biliniyor. Örneğin Tupperware, tartışmasız bir şekilde

"muhafazakâr" aile değerlerine başvurur. Modern kapitalizmin bağrında Çinli diasporası ve Tupperware söz konusu olduğuna göre kültürel ve toplumsal yananlamlar yine karşımıza çıkıyor demektir!

Bir tür küreselci söyleme bakılırsa iktisat, kültürleri tümüyle düzleyecek. Bizde bu söylemin bir biçimde düşüşte olduğunu, bunun da, si-295

}

zin "kimlik temelli red" dediğiniz şeyi besleme riski taşıdığını görüyoruz. Bizde bugün, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra, niçin kültürel olandan kopuşmuş bir iktisadî tasarım söz konusu? Burada iktisadî, hatta iktisatçı bir ideoloji söz konusu değil mi?

Hem iktisadi bir ideoloji, hem kimlik temelli bir yadsıma söz konusu. İktisadî, neo-liberal ideolojinin günümüzdeki temsilcisi -ki Bretton Woods'un çoktaraflı

kurumlarında bunun hep baskın olmadığını anımsayalım- özellikle 1970'lerin başlarına kadar Keynesci kalmış olan Dünya Bankası'dır. Kendini adım adım dayatan bu neo-liberal ideoloji eleştirilmek ve gizemlerinden arındırılmak durumundadır. Örneğin Dünya Bankası'nın Afrika ülkelerine, bu ideoloji adına, Güneydoğu Asya'nın yeni sanayileşmiş ülkelerinin 1950-70 arasında takip ettiğini ileri sürdüğü reçeteleri tavsiye etmesi şaşırtıcı değil midir? Biliyoruz ki gerçek bunun tam tersidir. Örneğin Afrika ülkelerine, iddiasız devletlere, "azami devletlere" dönüşmelerini ve iktisadî ayrıcalıklara karşı çıkmalarını öğütlüyorlar; halbuki Güney Kore, Tayvan ve Singapur'un ise ekonomiye alabildiğine devlet müdahalesiyle başladıklarını ve hâlâ büyük ölçüde bu durumda olduklarını

biliyoruz. Aynı şekilde Dünya Bankası, Afrika devletlerinden, bölgesel yapılanmalara dahil olmalarını istiyor, halbuki Asya'nın yeni sanayileşmiş ülkeleri uzun bir süre bölgesel çevrelerine sırt çevirmişlerdi. Afrika'dan ihracat yapması

isteniyor, halbuki Asya'nın yeni sanayileşmiş ülkeleri, dünya pazarına yönelmeden önce, ciddi toplumsal reformlar pahasına (örneğin Kore ve Tayvan'da toprak reformları) kendi iç pazarlarından istifade etmişlerdi, vb.

Dolayısıyla Dünya Bankası'nın söyleminin, artık en uç noktasına varmış olan ideolojik ve gizemleştirilmiş bir yönü var. Zira onun yapısal uyum siyaseti her geçen gün bir ileri doğru kaçış görünümüne bürünüyor. Tüm bürokrasilerde olduğu gibi Dünya Bankası'nın da Spinoza'yı çağrıştıran (Spinozyen) bir yönü

var. Kendi varlığında ayak diriyor. Varlığı da kendi kendini karşılamak için yeni krediler bağışlamaktan ibaret. Bilindiği gibi bu krediler yeniden aşamalandırılamıyor. Zaten kurumun içinde de, Japonya'nın başını çektiği bir sorgulama hareketi var. Bunlar, hiçbir şekilde neo-liberal bir mucizeyle ilgisi bulunmadığının ayan beyan ortada olduğu Asya mucizesi üzerine Dünya Bankası'na bir rapor hazırlattılar.

İşte bu noktada büyük tartışmalar mevcut ve Fransa'nın bunlara sırt çevirmemesi gerekiyor. Kraldan çok kralcı olmaya çok meyyaliz. Malî bir hiper-ortodoksinin çığırtkanı olduk çıktık. GATT gibi daha önemli dosyaları ABD'nin tekeline bırakmamak adına Afrika ya da İran'la iktisadî ve malî ilişkiler gibi

"önemsiz sorunlar"ı bir kenara atmanın daha hayırlı olduğunu düşünen Bercy çizgisi bu anlama gelmektedir.

Sözünü ettiğimiz büyük tartışmalar içerisinde yer almadaki yetersizliğimiz, aslında daha genel bir sendromla, tam da kültürcü akıl yürütmeden kaynaklanan şu kimlik temelli yadsımayla ilintilidir. Kişisel olarak fazlasıyla bağlı olduğum laiklik, evrensellik/yegânelik olarak anlaşıldığında çok tehlikeli olabiliyor. Farklılığın yeniden yaratılmasına parlak bir örnek olmamıza rağmen, Fransız laiklik modelinin çerçevesinin dışında bir uygarlığın mümkün olmadığına inanmış durumdayız.

Laikliğin Fransız uygulaması kesinkes yegânedir, örneğin Latin komşularımızınkiyle bile hiçbir şekilde aynı değildir.

Cumhuriyetçi söylem, evrensellik görüşünü tekbiçimlilik ve türdeş^ lik terimleriyle ifadede ısrar ederse, başarısızlığa eli mahkûmdur. Uzun süreden beri alabildiğine tartışılan şu klasik olayı, başörtüsü sorununu ele alalım. Okullarda başörtüsü takılmasını yerden yere vurmadan önce başörtüsü takmanın hangi toplumsal pratikleri içerdiğini sahiden anlamak gerekir. Fariba Adelkhah ve diğer araştırmacılar gösteriyor ki, İran örneğinde başörtüsü takmak, aslında özel ve kamusal alan arasındaki ilişkiler üzerine yeniden pazarlığa oturmanın bir yolundan başka bir şey değildir. Yani aynı kıyafet, aynı anda rejimin bekasına ve görelileşmesine katkıda bulunabilmektedir. Ve doğal olarak başörtüsü, Fransız toplumu gibi Batılı bir toplumda, her seferinde farklı tarihî durumlarla karşı

karşıya olduğumuz İran, Cezayir ve Türkiye gibi ülkelerdeki aynı anlama sahip değildir. Özetle söyleyecek olursak, Batı değerleri, küreselleşmeyi, yani farklılığın yeniden yaratılması pratiklerini kabullenmeyi becerdikleri oranda daha geniş bir saldırganlık kapasitesine sahip olacaklardır.

Beatrice Hibou'nun yakında çıkan Afrika Korumacı mı?6 adlı eserinde, 6. Beatrice Hibou, L'Afrique est-el e Protectionniste? Les Chemins Buissonniers de ta Liberalisation Exteriure (Afrika

Korumacı mı? Dış Ticaretin Libcralleştirilmesinin Dikenli Yollan), Karthala, 1996.

297

dünya çapındaki iktisadî mahfillerin bu yeniden sahiplenme süreçlerine anlayışsızlığı görülüyor. Bir bakıma yaklaşımları, daha baştan başarısızlığa mahkûm.

Bu fiyaskolara bıyık altından gülmek işin kolayına kaçmak olabilir, ancak Dünya Bankası'nın siyaseti, "uygarlık" taşıma arzusuyla kafaları bulanmış olan sömürgecilerin ya da misyonerlerin hiç kuşkusuz başarısızlığa mahkûm olan çabalarını andırıyor. Halbuki Yunan sitelerin-deki melezlerinkini andıran çok geniş

kültürel kaynaklara sahip toplumlarla karşı karşıyayız. Jean-Pierre Vernant ve Michel Detienne tarafından incelenen bu melezlerin mahareti, egemen olanın gücünü kendi lehlerine çevirebilmeleriydi. Afrika toplumlarında bu melezleri, yapısal uyum programlarına aykırı işler çevirirken görüyoruz. Örneğin Beatrice Hibou çok net bir şekilde, Fransız işbirliği stratejisinin özünü teşkil eden bölgesel bütünleşme programlarının başarıya ulaşabilmesinin epey zor olduğunu kanıtlıyor. Çünkü tüm bu süreçler "kurallara uygun bütünleşme" temeline yaslanıyor, yani iyiniyetli oldukları varsayılan tarafların kurallara riayetini esas alıyor. Ulusal ölçekte liberal ekonominin kurallarını hiçe sayarak ceplerini doldurdukları bilinen yöneticilerin, nasıl olup da bölgesel ölçekte inanmış birer liberale dönüşebileceklerini ve birbirlerini denetleyebileceklerini nedense kimse sormuyor. Buna ek olarak Hibou'nun kitabı, bizim de Kapitalizmin Yeniden Yaratılması'nâa kullandığımız, Kenya tarihi üzerine çalışan ingiliz araştırmacılar Bruce Berman ve John Lonsale tarafından geliştirilen devletin yapılanması ve biçimlenmesi ayrımını dikkate alıyor. Devletin biçimlenmesi ise, toplumsal aktörler bütününden yayılan bir dizi toplumsal pratiğin sonucudur (bu nokta, Esprit'nin daha önceki bir sayısında sözünü ettiğimiz,7 "siyasî eylemin popüler tarzları"

kavramımız gündeme geliyor). Toplum, kuşkusuz, bizi yöneten prensler, ama aynı

zamanda da vatandaşlar bütününün genellikle düzensiz, hattâ bilinçsiz eylemi tarafından biçimlendirilir. Beatrice Hibou'nun kitabında yeni olan, iktisadî

bunalım sorununun, Afrika ekonomilerinin biçimlenmesinden hareketle, alabildiğine Weber esinli bir perspektifle (yazar bize, Max Weber'in Heidelberg'te ekonomi politik kürsüsüne sahip olduğunu da hatırlatır) gündeme getirilmesidir. Beatrice Hibou, bunu, gümrük korumacılığı gibi kesin bir örnekle kanıtlar; Bretton

7. "La Politique per le bas en Situation Autoritaire" (Otoriter Ortamlarda Aşağıdan Yukarıya Siyaset), Esprit. Haziran 1984.

298

Woods'un kurumlarının ve fon sahiplerinin bütününün tavsiye ettiği dış ticaretin liberalleştirilmesi programlarının, aslında Afrikalı yetkililerin bunların üzerinde yeniden çalışmasından sonra uygulamaya konulduğunu gösterir. Bu Afrikalılar, bir yandan, kimi zaman öteden beri sürüp gelen, kimi zaman yeniden yaratılmış

birtakım kültürel edinimlere göre hareket ederler (burada uygarlıkların sürekliliği terimleriyle düşünebiliriz. Afrika devletlerinin çağdaş borç idaresi garip bir şekilde 18. yüzyıl Angola krallıklarının borç idaresini çağrıştırıyor). Öte yandan, güçlü kültürel yananlamlara sahip bu stratejiler (dışa bağımlılığın, ülke içindeki birtakım iktisadî ve toplumsal ilişkilerin çekip çevrilmesi stratejileri), iktisadî açıdan konuşulacak olursa, aynı zamanda muazzam ölçüde akılcı

stratejilerdir. Kısacası, fon sahiplerinin bad gO' vernance diye yorumladığı ve neredeyse dinsel bir anlam yüklediği good govemance'm hayata geçirilmesiyle ıslah edilebileceğini düşündüğü şeylerin tümü, gerçekte hem akılcı, hem kültürel olan stratejilere vesile olmaktadır. Bu nedenle Afrika'daki kokuşmuşluk teması

bana bir tuzak gibi geliyor. Afrika'da Devlet kitabımda yaptığım gibi, yönetim mantığı çerçevesinde düşünmek daha iyi olacaktır. Bu kıtada, Kamerunlular'ın dediği gibi basit bir "mide siyaseti" kültürüyle değil de, sahici bir tarihî eylem sistemiyle, tarih tarafından harmanlanan iktidar ilişkilerinin karmaşık ve kapsayıcı bir sistemiyle, diğer bir deyişle, "midenin yönetim mantığı" ile karşı

karşıyayız. Beatrice Hibou, bu sistemin temel çarklarından birini, kanımca 1989-91 arasındaki "demokrasiye ge-çiş"in, ardından bunu takip eden "otoriter yeniden yapılanmanın" yeniden ürettiği, korumacılık çarkını irdeliyor.8

Devlet sorununa gelecek olursak, burada Bertrand Badie'nin kitabının adında olduğu gibi İki Devlet mi, yani bir Doğu devleti ve bir

Batı devleti mi söz konusu, yoksa Batılı olmayan bir devlet ancak ithal bir devlet mi olabilir? Sizin "İthal devletin tarihselliği" makalenizde ilginç olan husus, melezleme adını verdiğiniz olguyu göz önüne sermeye çalışmanız- Burada da bir yeniden yaratma, devletin yeniden yaratılmasıyla karşılaşıyoruz-Bu dostane tartışmayı Bertrand Badie ile epey uzun süredir sürdürü-8. Afrika'da "yönetim mantığı" sorunu üzerine, l'Etat en Afrique dışında bakınız: J.F. Bayart, A. Mbembe, C. Toulabor, le Politique par k bas en Afrique Noire: Contribudon a une Problematique de la Democratie (Kara Afrika'da Aşağıdan Yukarıya Siyaset: Demokrasinin Bir Sorunsalına Katkı), Karthala, 1992.

299

yorum. Soruna aynı şekilde yaklaşmıyoruz, en azından bana öyle geliyor, zira Badie devletin biçimlenmesi boyutu konusunda sessiz kalmaya meyil i. Zaten bu düşünce benim için oldukça eskidir, daha 1979'da, Kamerun'da Devlet adlı ilk kitabımda, kalkınmacı teze, bir ölçüde de kültürcü teze karşı bunu savunmuştum.

Ama o dönemde iddiam daha ziyade, kendimi egemen olana, yani devletin, modernliğin Üçüncü Dünya ülkelerine dışarıdan gelen ilkeler olduğunu savunan bağımlılık ekolüne göre konumlamaktı. Bu farklı yaklaşımlara göre modernlikle elde edilen kazanımlar gelenekten kayıplara ve geleneğin kazanımları da modernlikten tavizlere yol açıyordu.

Yani devletin tarihselliği savı üzerine uzun zamandır kafa yoruyorum. İlk olarak altını çizmek istediğim husus, Batılı devlet diye algıladığımız şeyin, doğal olarak göz kamaştırıcı bir şekilde birbirinden değişik olduğudur, ki bunu Bertrand Badie'den iyi, kimse bilemez. Batı Avrupa'yı ele alalım: Örneğin İngiltere, Hollanda, İsveç, Belçika ya da İspanya'daki krallıklar gibi alabildiğine eski bir kurumun içerdiği egemenlik ve hükümet kavramları birbirlerinden derinliğine farklıdır. Hele hele Afrika ya da Asya'ya yönümüzü çevirdiğimizde, daha fazla karşıtlıkla dolu manzaralarla karşılaşırız. Böylelikle melezleme durumlarıyla karşı

karşıya geliriz ve işte bu nedenle, kelimenin tam da botanik anlamıyla devlet aşısından söz edilebilir. Devletin biçimlenmesi melezleme yoluyla gerçekleşir ve bu melezleme, Badie ne derse desin, bilhassa uyumlu olamaz. Bu, bizim meşhur ulus-devletimize

ya da Roma'ya (İmparatorluğun büyük mimarisi, bize birçok bakımdan sömürgeci İngiliz'in dolaylı yönetimini çağrıştıracak ölçüde, beldelere ayırma temelinde yükselmiyor muydu?) özgü bir durumdur. Üçüncü Dünya halklarının, başta demokrasi olmak üzere, bir takım Batılı ifade ve kurumlara nasıl dahil olduklarını görüyoruz. Batı'nın yalnızca ilerlemenin değerlerinin taşıyıcısı

olmadığını hatırlatmaya gerek var mı? İran'da îslâmi devrimin önde gelen aktörleri de Alexis Carrel okuyucusuydu. Aynı şekilde Hindistan'da Kongre Partisi'nin belli bir liderinin İhtilâf devletleriyle ortak bir davanın savunuculuğunu yaptığını gördük. Arap ülkelerinin firardaki bir takım Naziler'i nasıl ağırladığını da biliyoruz. . Yani Batı alabildiğine muhafazakâr değerleri de yaymaktadır. Ruanda'daki katillerin cahil köylüler değil, Batılı tarzda üniversitelerin eski öğrencileri olduğunu, hattâ bazılarının Avrupa ya da Kuzey 300

Amerika'da öğrenim gördüğünü unutmayalım. Irk ve soykırım kavramları da zaten Avrupa tarihinin lanetli bir bölümünden ödünç alınmadır. İşte bu nedenle Asyalı

değerler üstüne sürdürülen kültürcü tartışma yeniden gözden geçirilmeli. Aslında, bu Asyalı olduğu varsayılan değerler, daha önce değindiğim gibi, tüm Asya için geçerli değildir. Örneğin genç bir Filipinli kadın Singapur'da idam edildiğinde Filipinliler Singapur'daki adalet anlayışına karşı çıkmışlardı. Buna karşılık, Batı'nın değerlerini kendi toplumuna eklemlemiş olmakla böbürlenen Iran Şahı, grev hakkının bunlara dahil olmadığı ve Avrupalı kadınların layık oldukları yerde oturmayı bilmedikleri kanısındaydı. Jean-Marie Le Pen'in tezleriyle, yalnızca Rusya'daki Jirinovski'ninkiler arasında değil, saldırgan kimlik talepleri göz önüne alındığında, İslâmcılar'ın tezleri arasında da en azından şaşırtıcı bir çakışma vardır. Jirinovski, kendi değerlerini (temiz hava, şiş kebap ve hac, ama yayan olarak, Boeing'le değil!) korumaları kaydıyla Müslümanlar'la bir alıp veremediğinin olmadığını söylediğinde, olaylara kültürcü bir bakış açısıyla karşı karşıyayız demektir. Le Pen veya Jirinovski, bir anlamda, "Asyalı" değerleri savunmaktadırlar. Tıpkı hooliganlık yaparken suçüstü yakalanan genç bir yurttaşlarına Singapur'da verilen bedensel cezayı, Bili Clinton'ın karşı çıkmasına rağmen onaylayan Amerikan kamuoyunun çoğunluğu gibi.

Şimdi Huntington'ın feci bir şekilde basit tezini ciddiye almak zorunda mıyız?

Buna göre insanlar mutlak bir şekilde kimliklerinin mahkûmudurlar ve kaderlerinde uygarlıklarının birbirleriyle çatışacağı yazılıdır. Entellektüel açıdan bakıldığında bu savın iler tutar bir yanı yoktur çünkü İslâm ya da Batı gibi büyük uygarlık bütünlükleri çevreleriyle alışveriş içinde olmaksızın ortaya çıkamazlardı.

Örneğin İslâm uygarlığı daima dış katkılarla gelişmiştir. Bazen Sasaniler'in Pers

mirasından, bazen Bizans'tan, Roma'dan, ardından 11. ve 12. yüzyıllarda Türk-Moğol mirasından ya da Batı dünyasından hep birşeyler almıştır. Aynı şekilde Araplar'dan ödünç almış olduğumuz şeylerin tümünü silip atsak Batı'nın hali ne olurdu? Ayrıca en gözükara kimlik simgeleri genellikle başkalarından ödünç alınma şeylerdir. Örneğin Fas denilince akla ilk olarak naneli çay gelir. Halbuki bunun tüketimi 19. yüzyıl sonlarında kötü beslenen insanların bir uyarıcının yardımına ihtiyaç duyduğu bir dönemde İngiliz tüccarlar aracılığıyla yaygınlaşmıştır.

301

Aynı şekilde Akdeniz'in beslenme kültürünün simgesi domates Latin Amerika kökenlidir. Portekiz'in simgesi olan azulejos, Çin yoluyla Pers'ten gelmiştir ve bu örnekleri sonsuza kadar çoğaltabiliriz. .

Bu melezleme süreçlerinin bazen huşu içinde yaşandığı da (Hristiyanlığa ya da başka dinlere geçişler buna örnektir) vakidir. Ancak anlaşılmasında zorluk çekilen şey şudur: insanlar bir şeyi yadsıdıklarında değil de daha çok onu sahiplendiklerinde onunla çatışma yoluna giderler. Tüm bu kimlik temelli yadsıma stratejileri aradan uzun bir süre -hiç kuşkusuz dolambaçlı, çetrefil bir süregeçtikten sonra sahiplenme stratejileri olarak değerlendirilebilirler. Tabiî ki otantik reddedişler de vardır, ama süre hesaba katılacak olduğunda bürokratik ulus-devlet kavramının sahiplenilmesinin, kimi zaman olabildiğinde şiddetli bir şekilde gerçekleştiğine, örneğin beyaz adamın reddedildiği, ama kavramsal

ıvır zıvırının sahiplenildiğine Vietnam ya da Cezayir savaşları boyunca tanık olduk.

Olivier Roy ya da Fariba Adelkhah gibi araştırmacıların çalışmaları, İslamcılığın kimlik stratejilerinde nasıl bazı Batılı kategorilerin sahiplenilmiş olduğunu bize çok iyi gösteriyor. İran'daki cumhuriyet kavramı tek başına buna bir örnektir.

Müslüman dünyada, hazırlayıcılarının muhakkak radikal İslamcılar olduğu her türden iktisadî kavramsallaştırma da böyledir. Aynı şekilde Christophe Jaffrelot'nun Hindu mil iyetçileri üzerine çalışmaları, bunların yalnızca milliyetçi değil, Müslümanlar karşısında şoven de olduklarını gösteriyor. Yine Jaffrelot, yabancı yatırımların aynı zamanda Batılı değerlere -belli bir bireysellik kavrayışı, kadınların belli ölçülerde kamusal alana katılması (ki bu noktada Hindu aşırıları ile islamcılar arasındaki paralellik fazlasıyla çarpıcıdır)- kapı araladığını ve bunun sonucunda aşağı kastlardaki insanların, gecekondu sakinlerine yönelik okuma yazma öğretme gibi bir dizi hayır işi yürüten dinsel yapılanmalara -ki bunların çoğu Brahman kökenlidir-yöneldiklerini anlatıyor. Burada belli bir ölçüde bir toplumsal modernleşme süreci sözkonusudur. Görüldüğü gibi kimlik stratejileri, büyük ölçüde sorunlu, felsefi açıdan bakıldığında tiksindirici, ama uzun vadede, belki de bunu hayata geçirenlerin beklediğinin tam tersi etkileri olan sahiplenme tarzlarıdır.

Irak örneğinde, devletin nasıl bu ülkeye dışarıdan taşınmamış olduğunu çok güzel gösteriyorsunuz. Devletin bir kurgu devletten, sömürgecilik sonrasına özgü bir devletten ibaret olmadığını kanıtlamaya çalışırken, devletin zayıf-302

lamasıyla ilgili güncel tezlere nasıl karşılık veriyorsunuz? Yani Badie'nin "memleketlerin sonu" dediği şey ve diasporaknın rolü hakkında ne düşünüyorsunuz? Burada da Batıdaki durumun yegâne model olduğunun tekrarlanması riskli olmaz mı! Buradaki risk, evrensel olanla dayanışma grupları arasında gidip gelmek salınmak değil midir? Kuşkusuz bütün bunları günümüzde devletin zayıfladığı fikrinden hareketle soruyorum.

Devletin dışarıdanlığında ısrar eden tezler bel i bir tehlike içeriyor. 1990'da Kuveyt'i ilhakını, basit bir şekilde sömürgeciler tarafından yaratılmış olan bu ülkenin kaderinin Mezopatomya'nın bağrına dönmek olduğuyla haklı göstermeye çalışan Saddam

Hüseyin'in akıl yürütmesi de bu yöndeydi. Ki bütün bu iddialar çok gariptir, çünkü Irak'ın kendisi, ex nihilo olarak sömürgeciler tarafından türetilmiş devletlerin ender örneklerindendir. Gerçekte tarih sosyolojinin terimleriyle düşünüldüğünde, daha baştan bu sömürgeci bürokratik kurumlara bizzat "yerlilerin yatırım yapmış olduğu gözlenir. Burada yatırım terimini öncelikle toplumsal ve iktisadî anlamda kullanıyorum, çünkü birbirinden farklı bir yığın grup yeni siyasî ve iktisadî durumdan çıkar sağlamanın yollarını aramıştır.

Bunu kimi zaman kendi egemenliklerini yeniden tesis etmek için (örneğin kuzey Nijerya'daki Müslüman aristokrasi, Pakistan'a bağlı Pencab'taki askerî

aristokrasi ve Endonezya'daki köy şefleri) yapmışlardır ve sömürgeciler de bu oyunun bir parçası olmaktan çekinmemişlerdir çünkü onların da aracılara ve kurulu yapılara ihtiyacı vardı. Kimi zaman da tam aksine, toplumsal olarak alt basamaktaki insanlar, bazı durumlarda toplumsal devrimler olarak adlandırabileceğimiz şeyleri gerçekleştirmek için bu yola başvurmuştur. Örneğin bazı Afrika toplumlarında, iktisadî faaliyetler içerisinde ve ayrıca yeni oluşan göreneklerde kendilerine bir yer edinebilmek için kadınların Hristiyan misyonunu nasıl kullandıkları ortadadır. Tekrarlayalım; siyasî aktüali-teyi haber veren bu toplumsal stratejilerdir. Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılması Pencablılar'ın egemenliklerini yeniden tesisiyle hiç de ayrı düşünülemez. Aynı şekilde bağımsızlıktan yana tavır alan Kuzey Nijerya aristokrasisi yalnızca coğrafi egemenliğini korumakla kalmamış, aynı zamanda bunu, özellikle ordu aracılığıyla bütün ülkeye yaymıştır. Bu yolla sömürgecilikten miras kalan devlet, birçok durumda gerçek birer toplumsal tabana kavuşmuştur.

Bu devlete sahiplenme süreçlerinden ikincisi daha kültürel bir gö-303

rünüm arzeder. Daha önce sözünü ettiğimiz gibi, yerli insanların, daha sömürgecilik anından itibaren milliyetçilik, komünizm, demokrasi, ama aynı

zamanda dinsel pratikler ve hattâ yeterince önem atfetmediğimiz toplumsal pratikler gibi birtakım ithal tasarımlara dahil oldukları, hattâ onları yeniden yarattıkları biliniyor. Batı Sahra Afrika'sında devletin tarihselliğinin temel vektörlerinden biri takım elbise olmuştur. Eski Afrika toplumlarında giysi toplumdaki hiyerarşinin herkes tarafından

olağandışı bir şekilde kabul edilen bir simgesiydi. Erkeklere bağlılıklarını göstermek amacıyla genel ikle çıplak dolaşan kadınları giydirmek için misyonerlerin gösterdiği ısrar muazzam bir yanlış anlaşılmaya yol açmıştır. Kadınlar da hemen bu fırsatın üzerine atladılar, çünkü onlar için simgesel bir zafer söz konusuydu. Aynı şekilde, bağımsızlıkla birlikte erkeklerin kravat takma yolundaki hevesleri de, onları aşağılarcasına, Afrikalıların incik boncuğa gösterdiği çocuksu ilgiyle açıklanamaz. Onlar kravat takmakla beyaz sömürgeciye karşı simgesel bir zafer kazanmış oluyorlardı. Bütün bunlar, Batılı tarzda iktidar ilişkilerinin benimsenmesinin önemi gözardı edilemeyecek olan bir bölümünü oluşturmaktadır.

Dolayısıyla devlet, saf beklentileri olan sahici bir toplumsal tabana sahip olmakta ve kültürel bir yeniden sahiplenme kendini göstermektedir. Daha önce sözünü ettiğimiz kimlik stratejilerinin üzerinde yükseldiği büyük kimliklerin sömürge döneminde ortaya çıkmış olması manidardır. İşte bu nokta da kimliklerin yapılanması değil de biçimlenmesi çerçevesinde akıl yürütmek gerekir. Yeni fetihlerine kalkış noktası olabilecek ulus ilkörneklerinin (proto-nation) peşindeki beyazların kültürel muhayyilesiyle, sömürgecilikle oluşan yeni durumun sağladığı faydaları azamileştirme yolunda bizzat Afrikalılar tarafından geliştirilen stratejiler arasında kimlik temel i bir karşılıklı etkileşim yaşanmıştır. Afrikalılar, etnisite ve kabilecilik çerçevesinde işleyen sömürgeci düşünceyi kendi çıkarları için araçsallaştırmaya çalışmışlardır. Bu noktada da, tıpkı Lübnan ve Hindistan'da olduğu gibi, sömürgeci dönemde doğan ve yalnızca sömürge sonrası devletin değil, aynı zamanda sömürgecilik durumunun tarihselliğini de açık olarak şekil endiren stratejiler söz konusudur.

Ben, kendine özgü tarihselliğiyle bezeli bu devleti, bazı meslektaşlarıma göre daha sağlıklı buluyorum. Devlet denen ayının postunu,

304

asla onu öldürmeden önce satmamak lazım. Üçüncü Dünya'nın devletlerinin üstesinden geleceği söylenen çokulusluluk üzerine şu

eski tartışmayı ve bunun gerçekleşmediğini biliyoruz. Gerçekten şu uluslar ötesi yapıların çoğalmasıyla devletin biçimlenmesi arasında bir zıtlık var mı? Ben pek emin değilim. Çinli diasporasını ele alalım. Asya'da kapitalizmin yeniden yaratılmasında, ekonomilerin küreselleşmesinde, bizzat Çin ekonomisinin reformunda bu diasporanın rolü çok iyi görülüyor. Ancak Jean-Luc Domenach veya Yves Chevrier gibi Çin araştırmacıları, bu ağların, komünist ya da post-Komünist devletin gücü karşısında hâlâ aşırı ölçüde kırılgan olduğunu söylüyor. Nitekim bu di-aspora, Çin devletinin bütünlüğüne halel getirememiştir. Bu devlet, ulus ötesileşmenin risklerinden ziyade bölgeciliğin doğurduğu risklerin tehdidi altındadır. Devlet karşıtı olduğu tasavvur edilen bir tür ulus ötesi şebekeyi, suç şebekelerini ele alalım. Herhangi bir suç şebekesinin devlete, bir sınırın varlığına ihtiyacı vardır. Bunu yasaklayan

devletler olmasaydı afyon o kadar pahalı olmazdı. Narkotik rantı yaratan, yalnızca devletin hayata geçirebileceği kamusal politikalardır. Mafyacının, örneğin bir merkez bankası gibi birtakım kurumları kullanabilmek için de devlete ihtiyacı

vardır. Günümüzde tek meşgaleleri mafya şebekelerinin iktisadî ihtiyaçlarını

karşılamak olan devletler mevcuttur, isimlerini zikretmek istemediğim Hint okyanusu ve Karayipler'deki bazı ada devletleri böyledir. Ulus ötesi bir mafya şebekesinin, nasıl bir devletle yapısal olarak karşılıklı ilişkilere muhtaç olduğunu çok iyi görebileceğimiz bazı daha ciddi örnekler de verebiliriz. İtalya'da durum böyledir. Japonya'da Yakuzalar'la, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra iktidarda olan yönetici sınıf içice geçmiştir. Rus mafyasının bazı şebekeleri, tamamıyla bir devlet kurumu olan eski KGB'den türemişlerdir ve güçlü bir Rus devletinin yeniden doğuşunu en coşkulu biçimde arzulayan hareketleri finanse etmektedirler.

Bu devlet sorunsalının sürüp gitmesine Avrupa oluşumu çerçevesinde de tanık oluyoruz. Bir anlamda ulus-devlet çerçevesini aşmaya yönelik bir girişim var olmakla birlikte hükümetler arası ilişkiler baskın bir rol oynamayı sürdürüyor.

İslâm dünyasına gelince, Iran devriminin bir bakıma temsilcisi olduğu o büyük Pan-Islâmizm düşü de İran'ın tamamıyla kendi devletiyle ilgili kaygılarının batağına saplandı. Buna mukabil, şu anki durumda, Fransa gibi bir toplumun göçmenle-305

rinin entegrasyonunu sağlamayı sürdürme kapasitesi gözardı edilemez.

Kültürel olanın iktisadî olan tarafından öğütülmesinin önüne geçecek, kimlik temelinde bir kültürel direnişin boy vermesinden de söz ediyorsunuz değil mi? Böylelikle yeniden sahiplenmeyle, ağır ama geri dönüşsüz bir imha hareketi arasında bir diyalektik ortaya çıkacak, dolayısıyla toplumsal grupları bir arada tutan yapılar çözülecektir.

İnsanlık tarihi çözülme ve yeniden şekillenme sürecinden oluşur. Duyarlılığımız bizi bu dönüşümlere yeterince düşman kılar (kim fast-food ya da Coca-Cola imparatorluğundan nefret etmez ki!), ama bunlar da hayli özneldir. Küreselleşme süreci Hegelyen tarzda (daha doğrusu şöyle bir hızla okunduğunda Hegel'e atfedilen tarzda) cereyan etmiyor. İçinde birçok eğilim barındırıyor. Daha açık konuşacak olursak, Chicago Üniversitesi'nden antropolog Arjun Appadurai'nin kanıtladığı gibi farklı küresel eşme süreçleri arasında ayrışma eğilimleri olduğu bir gerçek.9 Örneğin iktisadî küreselleşmeden göreli olarak kopuk malî bir küreselleşme olabilir, ya da bir yanda malî ve iktisadî küreselleşmeyle öte yanda siyasî süreçler arasında daha güçlü bir kopukluk söz konusu olabilmektedir.

Sorunu bu ayrışma terimiyle tartışmak epey ilginçtir. Kaçınılmaz bir şekilde, çatışmalı bir sürece bağlı olarak, Japonya'yla ABD, ABD ile Avrupa arasındaki iktisadî ilişkilerin büyük hesaplarıyla birlikte iktisadî dünyasallaşmanın sürdüğüne tanık olacağız. Sonunda devler ve kara delikler (Rusya'da, Afrika'da neler olacak?) ortaya çıkacak. Siyasî düzlemde egemen olanın, uluslararası sistemin yeni bir bölgesel eşmeye yönelmesi olduğu gözleniyor. ABD giderek daha fazla arka bahçesiyle, bir yanda Asya, diğer yanda Latin Amerika'yla meşgul oluyor; Rusya yeniden bir etki alanı yaratmaya çalışıyor; Asya, iktisadî olarak APEC ve hakkında söylenecek çok şey olmasına rağmen Avrupa'yla ilişkileri10 yoluyla, kimlik arayışındaki bölgesel bir mekân olmayı sürdürüyor; Avrupa da yeniden yapılanmak, gelişmek ve yakın çevresiyle ilişkilerini gözden

geçirmekle uğraşıyor. Kuşkusuz bu bölgeselleşme sürecinde sayısız soru yanıtlanmayı bekliyor. Örneğin Afrika'nın bu gelişimdeki yeri ne olacaktır? Ben kendi şahsıma kültürel planla ilgili Braudel'in tezini savunmayı sürdürüyorum; tüm bu süreçler belki kimlikle ilgili veya kültürel yeniden biçimlenme-9. Public Culture, 2 (2), ilkbahar 1990.

10. Bakınız ERI'daki "Asya(lar)" grubunun çalışması.

lere denk gelmektedir. Ancak Bromberger, futbol üzerine kitabında başka bir olguya parmak basıyor.11 Onun gösterdiği gibi, Marsilya kendini hiçbir zaman bu kadar Marsilyalı olarak hissetmemiş olmasına rağmen Marsilya taraftarlarının toplumsal pratikleri hiçbir zaman diğer Fransızlar'ınkiyle bu kadar karşılaştırılabilir olmamıştı.

Bir sonraki kitabıma yeni Beaujolais şarabının Kamerun'da, Bamileke bölgesine gelişiyle başlayacağım. İşte burada, küreselleşmenin en güçlü esnekliklerinden biri olan, geleneklerin sürekli yer ve durum değiştirmesini iyice göstermeyi umuyorum. Kültürcülük esasta küreselleşmenin bir ideolojisidir ve 19.

yüzyıldan beri bilinir. Ne zaman dünyayı fethettiysek işte o zaman Doğu ya da Hinduizm kavramlarını da yarattık. 1857'de Moğol İmparatorluğu'nun yıkıldığı

andan itibaren, o zamana kadar İngiliz ordusu içinde Avrupai üniformalarla görev yapan yerli birlikler gülünç bir şekilde "Hintli" kılığına büründürüldüler. Aslında bu giysiler, sömürgecilerin muhayyilesindeki Hint giysilerinden başka bir şey değildi.

Dünyanın Batı tarafından küreselleştirilmesi dev bir yaratılmış gelenek üreticisi oldu. Ve Batı'nın günbegün küreselleşen tüm modernliğinin kendisi de geleneklerin yaratılmasının etkisi altına girdi. Örneğin 19. yüzyılın ikinci yarısında önce büyük basın, ardından BBC tarafından yansıtılan haliyle ingiltere'deki krallık geleneği, işçilerin gücünün artışını dizginlemek isteyen egemen sınıflar tarafından yaratılmıştır. Batı'nın kentli modernliği de geleneğin yaratılması ya da yeniden yaratılmasının etkisi altında kalmıştır. Örneğin Anglo-Sakson dünyada neo-gotik ya da neo-roman üslûp ya da bu türden deneyimlerin göz kamaştırıcı bir laboratuvarı olan Viyana şehri gibi. Yineleyelim, kültürcülük

dünyasallaşmanın bir ideolojisidir ve unutmamalı ki bu çelişkiyle başedebilmek epey zordu.

Esprit, 1996 Nisan, sayı 4-

Birikim, Aralık 1996, sayı: 92, çeviren: Ruşen Çakır.

11. C. Bromberger, Le Match de Footbal (Futbol Maçı), Editions de la Maison des Sciences de de'lhomme, 1995.

ATÎNA VE MISIR'DA

Antik Uygarlıklar ve 'Batı'nın İcad Edilmesi

Pierre BEAUDET

"Doğu"ya Karşı "Modernlik"

ispanya'nın yeniden fethinden Körfez Savaşı'na, Batı'nın Doğu'ya karşı

bitirilecek bir savaşı var. Ama bu, bazı Doğulular'ın düşündüğü gibi, Washington, Vatikan ve Tel Aviv arasında bir yerlerdeki gizli bir merkezden yürütülen bir

"tertip", karanlık bir "oyun", tabiî ki değil! Burada söz konusu olan, Batı'da doğmuş ve yerleşmiş olan kapitalizmin kendisini pekiştirip sağlama almasıyla doğrudan ve tutarlı biçimde iliş-kili nesnel, yani eşyanın tabiatından kaynaklanmış

bir süreç: Bu ken-dini sağlama alma işi, kapitalizm Batı'ya bir kere yerleştikten sonra, çevreye doğru, özellikle de Yakın Doğu'ya doğru "doğal" bir yayılma biçimini almış; zira Yakın Doğu dediğimiz, hem Avrupa'nın ilk "sınır"ı, hem de, gerek iktisadî açıdan, gerekse coğrafî konumunun siyasal önemi açısından uçsuz bucaksız bir menfaat alanı. Haçlı seferleriyle başlayıp, İngilizler'in Osmanlı

İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde oluşturduğu yeni kolonyal haritadan geçerek Filistin'in İsrail Devleti tarafından kolonileştirilmesinden 1991'deki Körfez Savaşı'na, hep aynı çatışma sürüp gider.

Her an yeniden patlak veren savaşlar, tam bitti derken yeniden alevlenen karşı

koymalar ve direniş hareketleri, korkunç derecede ça-

l.Yol gösterici yorumları ve yazara sağlamak lûtfunda bulundukları tarihsel malumattan dolayı Michel Mili ve Hüseyin Barguti'yc teşekkür ediyoruz.

tışmalı bir süreç, hem de asırlar boyu hep böyle süren; yani, Doğu'nun çelişkilerle dolu upuzun fethi: Bu fetih süreci, Batı edebiyatı ve felsefesi tarafından çok uzun süre idealize edilir. Bu öylesine bir idealize ediştir ki, sonuçta ortaya düpedüz bir "ideoloji", hem de iyice etkili bir "ideoloji" çıkacaktır: Oryantalizmin, yani şarkiyatçılığın, "doğu uzmanlığının ideolojisi. Thierry Hensch'in de "Orient Imaginaire (Hayalî veya Hayallerdeki Doğu)" adlı yapıtında çok güzel ortaya koyduğu gibi, Batı kültürünün bütün alan, veçhe ve boyutlarına sızmış bir Doğu imajı vardır ki, buradaki Doğu, hangi biçim altında olursa olsun, daima ve daima

"bin yıllık hareketsizlik"i içinde donmuş, "sultanın despotizmi" ile "haremin sefahati" arasına sıkışıp kalmış bir Doğu'dur. Böyle bir dünya görüşü

çerçevesinde, "geri kalmış" ve "pasif Doğu, kaçınılmaz olarak, "dinamik" ve

"modern" Batı tarafından fethedilmek zorundaydı "Modernlik" fikrinin kendisi de, Doğu'nun zararlı ve bozucu etkisine karşı sürekli mücadele halindeki Batı'da, daha özel olarak da eski Yunan'da dünyaya gelmiş olacaktı.

Mısır ve Yunan'ın Doğuşu

Batı'nın Doğu'ya bakışı konusundaki bu gelenek karşısında, İngiliz tarihçi Martin Bernal'ın "Black Athena, the Afroasiatic Roots of Classical Civilization Siyah Athena, Klasik Uygarlığın Afrika-Asyased Kökleri) "* adlı incelemesi, tarih biliminin ilerlemesine önemli bir katkı olmasının yanısıra, oryantalizme karşı yeni bir meydan okuma niteliği de taşır. Bernal'm savı şudur: Batılı tarih yazımcılarının gözünde modernliğe bütün biçimleri itibariyle "beşik"lik etmiş eski Yunan'ın klasik adı verilen büyük uygarlığı, Doğu ile Batı arasında yavaş yavaş gerçekleşmiş bir

"aynı çatı altında toplanma", hatta "aynı bohçaya dolma" süreçlerinin ürünüdür.

Bernal, Yunanistan'ın uzun bir süre Mısır'ın kolonisi olarak kaldığını ileri sürer ki, o Mısır, Atina'nın yükselişinden neredeyse daha iki bin yıl önce bütün Akdeniz dünyasının entellektüel ve siyasal merkezi durumundadır. Batı'da bilinçli bir biçimde üstü kapatılıp büyük ölçüde görmezden gelinmiş ve gelinmekte olan da, işte bu Mısır etkisidir

* "Black Athena, The Afroasiatics Roots of Classical Civilization", 1987'dc Vintage tarafından yayınlanmıştır.

309

ki, bu etkiye aynı zamanda, bugünkü Lübnan kıyılarına yerleşmiş olan Fenikeliler'le, Mezopotamya'nın yine o günkü sakinleri olan Sümerler ve Arkadyalıların ve diğer birçok Doğulu halk ve milletin etkileri de gelip karışmıştır.

Oysa, Batılı tarihçiler, dilciler, coğrafyacılar, en tartışılmaz olguları dahi, örneğin, eski Yunan dilinin, Hint-Avrupa kökenli, ancak kelimelerinin ve deyimlerinin neredeyse %50'si eski Mısır ve Fenike

dillerinden gelen, bir bakıma melez bir dil olduğunu bugün bile hâlâ inkar etmektedirler.

XIX. yüzyılın başından itibaren, Avrupa, "Hint-Avrupaî" (kuzeyden geldikleri söylenen) halklar ile güneyli "Samî"ler arasına "aşılmaz" bir duvar örer.

Oysa Bernal'a göre, böyle bir bakış açısının yanlışlığı, hem de daha o dönemde bile, bilimsel keşifler sonucunda açıkça ortaya konmuş bulunuyordu.

Yunanistan'ın ve bütün Küçük Asya'nın -ki, Yunanistan da Küçük Asya'nın tamamlayıcı bir parçasından başka bir şey değildir- iskânı, "kuzey" halklarının yürüttüğü " istilaların değil, büyük ihtimalle çok sayıda halk ve ulusun karıştığı bir harmanlanmanın ürünüdür, iki büyük dil ailesinin (Hint-Avrupaî ve Samî dil aileleri) farklı soylardan geldiğini kabul etmekle birlikte, daha pek çok tarihçi gibi Bernal da, bunların her ikisinin de kendilerinden de daha eski ve tarihin akışı

içinde birbirlerinden ayrışmış dillerden türemiş oldukları görüşündedir.

Antik Yunan'ın "Inşa"sı

Özbeöz kuzeyli halklara ait "saf" bir icad olarak sunulan Helen uygarlığının

"inşa"sının kökeninde de yukarıda sözünü ettiğimiz çarpıtma yer alır. Burada da yine, Bernal, tarihe belirli bir makyaj yapılmış olduğunun altını çizer: Eski Yunan'da mitoloji, felsefe ve din, öz itibariyle Eski Mısır hiyeroglif metinlerinde ortaya konulmuş fikirlerle devamlılık ve doğrudan ilişki içindedir. Helen uygarlığı

adı verilen şey de zaten, Atina'nın siyasal ve kültürel merkez olarak kendisini kabul ettirdiği çok kısa bir zaman dilimi (M.Ö.450'den yaklaşık M.Ö100'e) dışında, esas olarak Küçük Asya'da (Efes, İzmir ve Antiyokya) ve daha sonra da Konstantinopolis ve iskenderiye'de (Mısır'ın kendisinde), yani Doğu ve Afrika etkilerinin sürekli bir biçimde nüfuz ettiği bölge-

lerde gelişmiş bir uygarlıktır.

Bütün bu çarpıtmalara rağmen, yine de bazı olgular vardır ki, bunların tümüyle görmezden gelinip inkar edilmeleri hiçbir zaman

mümkün olmamıştır: Tıpkı başka pek çok bilimsel ve kültürel yenilik gibi, yazının da ilk defa Doğu'da icad edilmiş

olduğu ve benzeri olgular. Ancak, bu katkıları kabul ederlerken bile, Batılılar Yunan'ı "icad" etmek suretiyle, sürekli olarak Doğu ile Batı arasındaki kopukluğu, farkı vurgulamaya yönelmişlerdir. Oryantalistler için Mısır uygarlığı da, "su despotizmi" üzerine kurulmuş ve kendi kendisi üzerinde düşünme ve yaratıda bulunma yeteneğinden yoksun olarak gördükleri bir topluma dayalı olması

bakımından, çok uzun bir süre, sadece yermekle yetindikleri bir uygarlık olarak kalmıştır.3 Eski Mısırlılar'ın -piramitleri inşa etmenin olmazsa olmaz koşulu durumundaki- geometriyi, hem de bütün dünyadan yüzlerce yıl önce de facto (fiilen, fiilerine emili bir biçimde) icad etmiş olmaları görmezden gelinip gözlerden gizlenmiştir; tabiî Yunan'ın Pisagor'u lehine. . Antik dönemlerin Mısırlılar'ınm ve Fenikeliler'inin denizciliği Akdeniz havzasının bütün noktalarına yaymış olmaları da Batı'nın, "dünyayı icat etme" şerefini, Herodot'un şahsında Eski Yunan'a tanımasına kesinlikle engel olmamıştır. Siyasal kurumlar düzeyinde de, Doğulular'ın Atina'yla aynı bir demokrasi^ anlayışını geliştirmiş olmadıkları

açıktır; ancak yine aynı derecede açık olan bir şey daha vardır ki, o da, Doğulular'ın, güçlü kudretli kentsel merkezlerin gelişmesine izin veren nispeten ademi-merkeziyetçi yapılar kurabilmiş olduklarıdır.

Bernal'ın esas olarak ortaya koyup açıkladığı şudur ki, Doğu'nun 2.Batı'nın Sokrat, Eflatun ve Aristo'nun felsefî eserleriyle ilk defa ancak 13. yüzyılın başında, o da, o zamanki Müslüman İspanya'nın Toledolu Yahudi mütercimlerine bu eserleri Arapça'dan Latince'ye çevirttiren ve kendisi için de, Kilise'nin sapkın ilan ettiği Katar mezhebine (Persler'in manişeızminden esinlenmiş bir Hristiyan mezhebi) mensup olduğu söylenen Tulüz Kontu sayesinde tanışmış olduğunu kaydetmek bayağı eğlendirici oluyor.

3 .Nil'in sularının değerlendirilmesi, çok yüksek bir teknik ve toplumsal örgütlenme düzeyini yansıtan olağanüstü genişlikteki teknolojik bir başarıydı.

4.Burada şunu hatırlamak gerekir ki, söz konusu demokrasi yurttaşların çok küçük bir azınlığına dayanıyor, geriye kalan büyük çoğunluk ise köle statüsüne hapsedilmiş

bulunuyordu.
311
bütün bu katkıları Eski Yunan'ın kendisi tarafından da bilinip kabul edilen katkılardır ve Yunan uygarlığı ancak çok ama çok sonradan, Batılı-Batı Avrupa'nın bir dünya gücü mertebesine yükseldiği dönemde, kendisi için hâlâ bir tehdit kaynağı olan bir Doğu karşısında kendi farklılığını vurgulama kaygısı içinde ve yeni yeni varlık kazanmaya başlayan Avrupa emperyalizmini meşrulaştırmak üzere, doğrudan doğruya Batı tarafından "yeniden icad" edilmiş, Türkçesi sonradan uydurulmuş bir uygarlıktır. Doğu'yu fethetmenin gerekleri bağlamında, "Batı"

uygarlığı denilen uygarlığın kendi değerlerinin ve nirengi/atıf noktalarının temel unsurlarını efsanevî bir "aryen (daha sonra da Hristiyan)" Yıınan'a değil de

-Doğulu- Mısır'a borçlu olduğunu kabul etmek, elbette ki içe sindirilebilir bir şey olamazdı.

Antisemitizm ve Oryantalizm

Bernal, Batı'nın tarihi inkarının tarih içinde çok çeşitli biçimler aldığını ortaya koyar. Batı'nın tarihe bakışı, XX. yüzyılın ortalarına kadar açıktan açığa ırkçı ve Samî-karşıtı (antisemit) imalarla yüklüdür. Zira hatırlamak gerekir ki, o dönemin Doğu'su, aynı zamanda Yahudiler'di de: Kentlileşmiş Orta ve Doğu Avrupa cemaatleri şeklinde Batı'da kümelenmiş ve XIX. yüzyıldan bu yana dönülürken Almanya, Polonya ve Rusya'da 'geç kalmış ulus-devlet'lerin inşası sürecinin başlıca kurbanları olacak olan Yahudiler. Eski Yunan denilen yeni icad,

"kent/medeniyet/devlet kurucusu" olma tekelini "kuzey halkları"na veren büyülü

masal (mithos): Dönemin aşırı milliyetçi ideolojileri, özellikle de Naziler ve de onların akıllara seza ırk teorileri, büyük ölçüde, işte bu kaynaklardan fışkırırlar.

Hitler dönemi Alman tarihçiler, antropologlar, dilciler büyük bir şevkle ve de hatta vecd içinde, Hint-Avrupa kökenli "Aryen"lerin, bütün o Asyalı, Samî ve Afrikalı çapulcu "sürü"lerine karşı bitimsiz bir mücadele pahasına Himalaya eteklerinden Roma tarikiyle Yunan'a, tabiî en sonunda da antik Cermanya'ya varmak üzere güya taşımış

oldukları "ırksal saflık"ın ne denli önemli olduğunu ispatlama çabasına girişirler. Bunlar için bütün uygarlık tarihi, bir taraftaki Hind-Avrupalılar'ın zeka ve gücü ile diğer taraftaki Samî ve Doğulular'ın kalleşlik ve zayıflıkları arasındaki bitimsiz bir savaş olarak özetlenebilirdi.

.312

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bu bakış tarzı değişikliğe uğrar. Batılı

araştırmacılar, tarihin "Samî'ye karşı Aryen" veçhesini bir kenara bırakırlarken, artık salt "Doğu" olmanın ötesinde, giderek daha bir "güney" (yani, Afrika ve Mısır) niteliği de kazanan Doğu'nun katkılarını inkâr etmeye devamdan da geri kalmazlar. Şimdi artık, Samîlerin de uygarlığa katkıda bulunmuş olduklarını kabul etmeye hazırdılar. Bu yöndeki atılıma israilli araştırmacıların katkıları büyük olur: Batı ile israil'i biraraya getiren bir siyasetin mantığı, "Samî" Doğu'nun, yani Fenikelilerin, Kenan(şimdiki Filistin)lıların ve Ibranilerin Doğu'sunun Avrupa'nın yükselişine fiilen katkıda bulunmuş olduğunu gizlemeye tabiî ki daha fazla izin verecek değildir. Ancak söz konusu Mısır olduğunda, Batı'yla arasına çekilmiş duvar eski haliyle olduğu gibi muhafaza edilecek ve Batı üniversitelerinin çoğunda da, Bernal'ın tabiriyle "modernize edilmiş aryen modeli" çerçevesinde okutulup öğretilmeye devam edilecektir. Bu dünya görüşünün açıkça ırksal ve Samî karşıtı yanı söz konusu modelden kazınıp çıkartılmış, ancak Antik Mısır (ve de ister istemez Yakın Doğu'nun bütünü) ile Yunan'da doğmuş -olduğu iddia edilen- "Avrupa uygarlığı" arasındaki büyük "medeniyetsel kırılma" olduğu gibi duracaktır.

Aynı şekilde Eski Mısır'ın büyüklüğünü kabul etmek zorunda kalmış olmakla birlikte resmî tarih yazıcılığı, Mısır ile sahra-güneyi Afrika arasındaki bağları

düşünme konusunda neredeyse kesin bir oto-sansür uygular ve bu oto-sansür, Mısır ve Sudan'a ilişkin arkeolojilerdeki önemli ilerlemeler sayesinde ortaya konulmuş olguların gün geçtikçe netleşen bir biçimde firavunlar uygarlığının temel kaynağının Güney'de, Sudan ve Habeşistan yakınlarında yer aldığını kanıtlıyor olmasına rağmen uygulanan bir oto-sansürdür. inkar edilmesi

mümkün olmayan olgu şudur ki, Mısır, bir Afrika uygarlığı idi; piramitleri inşa eden ve Nil vadisini sulamayı başaran insanlar Afrikalı ve kara deriliydiler. Oysa Batı'da ve bugün hâlâ, Mısır'ın uygarlığın yükselmesine olan katkılarından söz etmek, evet, yine de kabul edilebilir bir şeydir ama, her şeyin, yine de iyi kötü beyaz(!) bir Doğu'da değil de, doğrudan doğruya kara bir Afrika'da başladığını içine sindirebilmek, işte bu, artık insanlardan veremeyecekleri şeyleri istemek olur!

313

"Medeniyetler Savaşı"

1980'li yılların başında oryantalizmin artık çökmekte olduğuna inanılırken, sonra bir de bakarız ki, oryantalizm tekrar sahnede; hem öyle böyle değil, bayağı

görkemli bir dönüş yapmış, özel ikle de soğuk savaş ve Körfez Savaşı sonrası

siyaset "kuram"ları kılığı altında. Bunlar arasında en fazla duyulup bilineni, iyi tanıdığımız Amerikalı siyaset bilimci Huntington'ın çalışmalarıdır. Uzun süredir bir Pentagon danışmanı da olan Huntington, dünyayı, hepsi birbirine umarsız biçimde düşman bir "medeniyetsel" zatiyetler dizisi olarak kavrar. Antik Yunan'da işlenip geliştirilmiş paradigmalar üzerinde kurulmuş Hint-Avrupaî/kuzeyli Batı ile esin kaynağı itibariyle Samı nitelikli "Arap-Islam uygarlığı" arasında uzlaşmaz bir çatışkı vardır. Huntington için Batı, Konfüçyusgil (Çin ve Japonya), Bantu(Siyah Afrika), Doğu Avrupa (Rusya) ve benzeri

"uygarlıklar"a karşı amansız bir mücadele yürütmeye kaçınılmaz bir biçimde mahkumdur. Böylelikle etni-sizm(soyculuk) ve ırkçılık, hiç kimsenin, daha doğrusu neredeyse hiç kimsenin farkına varıp da hoşnutsuzluk göstermesine bile imkân vermeyecek bir formülasyon altında insanlığın gündemine sokulmuş olmaktadır. Bu türden albenili, hatta rüküşçe diyebileceğimiz zihin şımarıklıkları, amerikalıların elindeki kudretli medya makinası aracılığıyla sonsuz sayıda çoğaltılıp, sonra da, seçkin Amerikan üniversitelerinin seçkin Amerikalı profesörleri tarafından geliştirilmiş bilimsel teoriler olarak dünyanın hemen her bir yanına anında postalanırlar ki, bunları eğer onlar söylüyorsa, bize de tabîî onlara inanmak düşer!

Bu şekilde, ilk çıkış noktamıza dönmüş oluyoruz. Dünya kendi içinde bölünmüş, parçalanmış, yabancı/düşman kamplara/saflara ayrılmış bir dünyadır. Bu yırtılmayı rasyonalize edebilmek, yani akla yatkın kılabilmek üzere bütün bir ideoloji "tam gaz" seferber edilir ki, söz konusu ideoloji, kültürü özsel bir temel üzerinde tanımlamayı, yani her bir kültür bitimsiz melezleşmelerin, harmanlamaların, mayalanmaların, birbirini yaşatmalarla birlikte yaşamaların ve dönüşmelerin bir ürünü değil de, birbirinden kesik, kopuk, ayrık, her biri kendiliğinden/kendi başına varolan özlerin tezahürüymüş, kendi kendisinden doğmuş tek/biricik bir zatiyetmiş gibi göstermeyi amaçlayan bir ideolojidir.

Buradaki özselciliği meşrulaştırmak, yani haklı gösterebilmek için ise, 314

Eski Yunan'ı, Yakın Doğu uygarlıklarını ve firavunların Mısır uygarlığını "yeniden icad" edip, farklı farklı sınıf ve kategoriler halinde birbirlerinden ayrıksılaştırmak gerekmiştir. Böylesi bir çizginin ucunda ortaya çıkacak olan ise, bütün bayraklar açılıp göklere doğru uzatılırken, "saf ulus, "saf kültür, "saf dilin kutsanması olacaktır. Tabiî bu arada "güçlü" ve "uygar" uluslar da, fethettikleri topraklar üzerinde kendi egemenliklerini kurma, bu toprakları da "saf hale getirme, yani diğer öteki unsurlardan temizleme hakkına sahip olacaklardır; zira

"öteki", barbar ve sefil bir düşmandan başka bir şey değildir.

Çevirenin Notları:

Doğu, Yakın Doğu, Orta Doğu, Uzak Doğu; doğu, bir yön, ama yakını uzağı ya da ortası kime yakın, kime uzak, ya da kimle kimin ortasında, yani merkez kim, nerede? Tabiî Avrupa, tabiî Avrupa'da, Avrupa'nın kendisi.

Zira, diyelim biz, Avrupa'nın doğusundayız, en yakın doğusunda, daha doğrusu doğuda en yakınında; ancak Japonya da bizim doğumuzda, hem de oldukça uzak doğumuzda ve de Amerika onun da doğusunda ama bizim batımızda, hem de uzak batımızda.

Doğu'yu, tabiî, yön olarak değil; ama yer olarak Avrupa icat etmiş, yani üretmiş; ancak yeniden üretimi de, en azından yarı yarıya bize ait: Yön olarak değil de yer olarak bir Batı'dan söz ettiğimiz anda, Avrupa'nın dayattığı paradigmayı biz de yeniden üretmiş oluyoruz, üstelik Batı'dan hayranlık, gıptayla ya da ona öykünme hevesiyle değil, doğrudan doğruya kinle, nefretle söz ediyor,

"reddedelim onu/ona ait olanları" ve de hatta "kahrolsun Batı" diyor olsak bile/dediğimiz sürece.

İşte bu bağlamda, şu pasajı nakletmeyi uygun gördük: "Sosyoloji'nin Batı'da doğmuş olmasının Batı dışı

toplumlarda, özellikle Türkiye'de yarattığı problemler nelerdir? . .bu soruyu sordurtan, sosyolojiyi "Batı'nın Doğu'ya karşı topyekun taarruzu" bağlamında ideolojik bir enstrüman olarak değerlendiren görüşlerin, üstelik sosyoloji adına ileri sürülebiliyor olmaları.

Sanki, Batı ve Doğu diye gerçek iki özne var. Tabiî, burada yapılan şu: "Batı aktarmacılığı", "Batı" diye kısaltılıyor; bu suretle de, bir yandan, sosyoloji Batı'dan aktarılanlara indirgenirken, diğer yandan da söz konusu aktarmacılığın temelindeki toplumsal dinamikler ve kollektif özneler ve bunla-315

rın neyi niçin alıp, neleri de niçin almadıklarının temelindeki saikler göz ardı edilip, önce "Batı", buna bağlı

olarak da "Doğu", kendi içlerinde homojen, birbirleri karşısında da kesiklilikli/dışsal iki ayrı varlık, adeta tarih-ötesi, insan-üstü, ezelî-ebedî birer süper özne konumuna oturtuluyor; tarih ise, bu süper öznelerin, insanları/toplumları/sınıfları birer piyon- figüran olarak kul andıkları bitimsiz bir maç, karşılaşma: Ezop'a da, La Fontaine'e de taş çıkartan Meşhedî bir hayalgücü. Burada artık hayvanlar da değil, doğrudan doğruya coğrafyalar, yani taş-toprak kişileştiriliyor, kendilerine ruh ve öznelik atfediliyor, sonra da bunlar birbirleriyle dövüştürülmek üzere meydana salıveriliyorlar. Ama, buradaki "fabl", manişeist bir fabl; sadece iki karakter var, biri mutlak iyi, ötekisi ise mutlak kötü, hep kötü: Şeytan Batı, beyaz şeytan, şeytan Amerika vb. . Bu teori, Pareto'nun kadir-i mutlak/ölümsüz "rezidü"leri (tarihsel'toplumsal olanı bütünüyle biyo- psişik'e indirgeyen tarihsiz, ezelî-ebedî, dolayısıyla da evrensel kalıp-güdüler) ile Yeni Dünya Düzeni ideologlarının "savaşan kültürler" i, 'çatışan medeniyet-ler'i arasında . . yer alan "bon pour l'Orient" bir obskürantizm: Ortalığı loş-laştırıp, bütün sınırları flûlaştırıyor; hem de öylesine bir flûlaştırma ki, insanı, hakikati "burada, insan dünyasında, tarih içinde, insanın eyleminde" aramaktan vazgeçirtecek derecede.

Doğu-Batı karşıtlaştırmacıhğının yarı karanlığında, emeğin sömürüsü de flûlaşıyor; sömüreni, sömürme biçim ve mekanizması da.. Sömürgen şeytan "ora"lara, dışarlarda (Batı'da) bir yere atılıyor;

hem de en radikalinden bir anti-emperyalist söylem aracılığıyla; tabiî "bura"daki sömürgenler yararına, onları "esas düşman" olmaktan çıkartacak bir biçimde: kapitalist sömürünün globalliği, lokal faşizmlerin aklanmasından geçiyor." (Sosyolojiler değil, Sosyoloji, s.67,68.)

Bundan 20 yıl kadar önce, bize de yine Amerika tarikiyle getirilip, rağbet bulması için her şey yapılan yapısalcı yaklaşımın da, son on yılın yükselen değeri olarak kültürel özselciliğe ne denli yakın, dolayısıyla Yeni Dünya Düzeni'nin ideolojik düzeneğinin oluşturulmasında ne denli önemli bir rol oynamış olduğunu vurgulamak üzere de şu alıntıları yapıyoruz: ". . kültürün, dolayısıyla da medeniyetin, kendisi tarihsel olmayan, . .

oluşmasında insanın bilinçli müdahalesinin, yani insan çaba, emek ve aklının hiçbir rol oynamış olmadığı bir yapıya tâbi kılınmasıyla, akıl'ın akıl-dışına, düşünme'nin imana, felsefe'nin dogmaya/fala, eleştirme'nin kanıvermeye, izzet-i nefs'in teslimiyete, üretme'nin yoketmeye, emek'in sömürüye olan üstünlüğü yok sayılmakta; kısacası, insan'ın insanlığını, bir çırpıda, başka birilerinin, dışsal 316

bir gücün ya da düzeneğin kendisini arkadan itmesi sayesinde çabasız zahmetsiz bir biçimde değil, kendi dışından verilmiş belirleyiciliklere karşı direnip onları gerileterek, değişikliğe uğratarak kazandığı, yani, anthropos'tan humain'e özgürleşerek ve de özgürleştiği ölçüde geçtiği, kendi beşerîliğini kendisinin ürettiği gerçeği inkâr edilmiş olmaktadır. .Bu durumda artık . .tarih yoktur; daha doğrusu tarih diye algılanan şeyin insan açısından kıymeti harbiyesi yoktur; zira onun gerçek aktörleri, hepsi aynı bir yapının ayırım gözetilmez evlatları olarak kültürlerdir ve kültürler bir kere bu şekilde şey gibileştirildilermiydi, yani kendilerini üreten, biçimlendiren ve taşıyan gerçek toplumsal öznelerden bağımsız varlıklarmış gibi görülür hale geldilermiydi, gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeydeki her türlü toplumsal-siyasal yapılanma ve gelişmeyi, sanki kültür diye kendi başına, kendi adına, kendisi olarak hareket edip davranışta bulunabilen gerçek bir özne varmış gibi, farklı kültürlerin birbirleriyle olan çatışma, mücadele ya da etkileşimleri çerçevesinde açıklayıp, söz konusu yapılanma ve gelişmelerin temelindeki toplumsal güç dengelerini ve sınıf ve/ya da ulus bazındaki sömürü ve

egemenlik ilişkilerini gözlerden gizlemek ve sorgulama alanı dışında tutmak da oldukça kolaylaşmış olacaktır. ."(Sosyolojiler değil, Sosyoloji, s.124,125.) ve ". . şunun da altı kalın kalın çizilerek belirtilmelidir ki, kavramlara öznelik yükleyip dünyada olup bitenleri şu kültürle bu kültürün, şu medeniyetle bu medeniyetin, şu dinle bu dinin çatışması olarak açıklamaya kalkışan yaklaşımlar, aslında söz konusu olguların gerçek failleri durumundaki güç odaklarını, bu fail er arasındaki niyet, güç, dolayısıyla da sorumluluk farklarını ister istemez daha güçlü olan ve daha fazla sorumluluk taşıyanlar lehine ve her türlü etik değerlendirmeyi de imkânsız kılacak biçimde gözden gizlemeye çabalarken, her bir şeyi tanrıların ve de onların yamaklarının birbirleriyle olan çatışma ve mücadeleleriyle açıklayan antik mitolojilerden daha az teolojik ve daha az komik değil erdir; ama, naif ve hasbî hiç mi hiç değillerdir: Tarihi gerçek öznelerinden kopartıyor olmaları bakımından, Tarihin Sonu'na tekabül etme iddiasındaki Yeni Dünya Düzeni'nin propaganda düzeneği içinde seçkin bir yerleri vardır. "('Bilgi Toplumu'na Bilgiden Yana Reddiye, Yeni Türkiye, Mart '98) Özgür Üniversite Forumu, Cilt.I, s.II, 1998, ss.71-79.

SEKÜLERİZMİN GERİLEMESİ

Peter L. BERGER*

Birkaç yıl önce fundamentalizmi konu edinen bir araştırma serisinin ilk kitabı masamdaki yerini almıştı. Kitap, MacArthur Vakfı'nın her türlü masrafı çekinmeden üstlendiği bir projenin eseriydi. Projenin başında Chicago Üniversitesi'nin mümtaz profesörlerinden kilise tarihi uzmanı Martin Marty vardı.1 Birçok ünlü araştırmacının yer aldığı bu araştırma genelde mükemmel sonuçlar ortaya koymaktaydı. Ama onun beni ilgilendiren tarafı, sözünü ettiğim ilk cildinin daha okumadan masamda dururken bile, benim çok önemli bir konuyu düşünmemi sağlamış olması ve bana bir çeşit "Tamam, buldum!" tecrübesini yaşatmasıydı.

Kitap hacimliydi. Birisini yaralamak için bile kullanılabilirdi. Kendi kendime sordum: "MacArthur Vakfı dinî fundamentalizmi konu

edinen bu eser için neden birkaç milyon dolar harcamayı gözden çıkarmıştı?" Aklıma iki ayrı sebep geldi.

İlki çok ilginç değildi. Vakıf, ilerlemeci (progressive) bir dünya görüşüne sahip olabilir, fundamentalizmi de ilerlemeye karşı bir tavır olarak görebilirdi. Bu durumda söz

* Prof., teolog ve siyaset bilimci, Boston Üniversitesi, ABD.

1. Baş editörlüğünü Martin E. Marty'nin yaptığı söz konusu araştırma serisi 1991-1995 yılları arasında Chicago Üniversitesi tarafından beş cilt halinde yayımlanmıştır: Fundamentalisms Observed (1991); Fundamentalisms and Society (1993); Fundamentalisms and the State (1993); Accounting for Fundamentalisms (1994); Fundamentalisms Comprehended (1995). (çeviren) 318

konusu proje, düşmanı daha iyi tanıma amacına yönelik olmalıydı. Aklıma gelen ikinci cevap ise, bu sözde fundamentalizmin anlaşılması zor, garip bir hadise olduğu, dolayısıyla da projenin bu yabancı dünyayı daha iyi anlama hedefini taşımış

olabileceğiydi.

Ama bu durumda da bir başka soru ortaya çıkıyordu: Fundamentalizmi garip bulanlar kimlerdi? Onu kimlerin daha iyi anlaması gerekiyordu? Bu soruya verilecek cevap basitti: Vakfın, fundamentalizmi daha iyi anlamaları gerektiğini düşündüğü kişiler, vakıf yetkililerinin her zaman görüşüp konuştuğu elit Amerikan üniversitelerinin profesörleriydi. İşte, "Tamam, buldum!" tecrübesini bu sebebi düşündüğüm an yaşamıştım. Vakfı bu projeye dünyayı tersinden görme motivasyonu yönlendirmiş olmalıydı. Buradaki zan, aşırı dinî hareketi ima eden bu sözde fundamentalizmin ender ve izahı zor bir hadise olduğu şeklindeydi. Ama aslında tarihe veya günümüze bakıldığında fundamentalizmin ender bir hadise olmadığı ortadaydı Aksine ender olan şey bunun tersini düşünen insanlardı.

Anlaması zor olan hadise iranlı mollaların durumu değil, Amerikan üniversite profesörlerinin durumu olmalıydı. (Dolayısıyla da bu profesörler üzerine, onları

izah etmek için milyonlarca dolar harcamaya değer miydi?

Bu küçük hikâyenin ortaya koymak istediği nokta, sekülerleşmiş (dünyevîleşmiş)2

bir dünyada yaşadığımız zannının yanlış olduğudur: Dünya bugün, bazı istisnaları

hariç, olabildiğine dinî bir dönem yaşamaktadır. Bu da 1950-1960'larda tarihçiler ve sosyal bilimciler tarafından yazılan ve sekülerleşme (secularization) teorisi şeklinde isimlendirilen literatürün yanıldığını gösterir. Aslında bu literatüre katkıda bulunanlardan birisi de bendim. O zamanlar böyle bir teori ileri sürmek 2 . Makalenin kalan bölümlerinde de sıkça kullanılacak olan sekülerleşme kavramıyla, dini tamamıyla devre dışı bırakan veya en azından dini son derece marjinalleştiren bir gözle dünyayı, hayatı değerlendirir hale gelmek kasdedilmektedir.

Sekülerleşme, sosyolojik veya psikolojik bir anlam içermekte ve bu kavramla kişilerin toplumsal hayatlarında veya ferdî

düşünce ve duygularında dinin etkin olma özelliğini kaybetmesi ima edilmektedir Kavram belki "lâikleşme" kelimesi ile Türkçe'ye çevirilebilir. Fakat Türkiye'de bu kelimeye biçilen rol "din ve devlet işlerinin birbirlerinden ayrılması" gibi son derece sığ ve literal, hatta hukukî bir anlamdan öteye gidememektedir. Halbuki sekülerleşme bunlardan öte genelde sosyolojik bir ifadedir. Bu sebeple sekülerleşme veya seküler kavramlarını yazarın maksadını aktarabilmek için aynen kullanmak daha uygun gözükmektedir, (çeviren)

319

için geçerli sebepler vardı. Gerçi bu literatürün bazı yönleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Ama aynı şey teorinin özü için söz konusu değildir.

Aydınlanma'ya kadar geri götürülebilecek sekülerleşme teorisinin ana teması

gayet nettir: Modernleşme ile hem toplumsal seviyede hem de ferdin zihninde (bilincinde) din gerileyecektir. Fakat zaman bu temel fikrin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Modernleşmenin bazı bakımlardan sekülerleşmeye sebep olduğu, hatta bazı coğrafyalarda bunun daha fazla hissedildiği doğrudur. Ama modernleşmenin sekülerleşme karşıtı birçok güçlü hareketi doğurduğu da ortadadır. Ayrıca toplumsal seviyedeki sekülerleşmenin mutlaka ferdî bilinç

seviyesinde de gerçekleşmesi gibi bir zorunluluk söz konusu değildir. Bazı dinî

kurumlar birçok toplumda güçlerini ve etkilerini kaybetmişler, ama hem eski hem de yeni dinî inanç ve ibadet şekil eri, bazen yeni kurumsal şekillere, bazen de aşırı

bir dinî ifadeye dönüşerek fertlerin hayatlarındaki yerlerini korumuşlardır.

Temsil ettikleri dine inanan veya önerdikleri uygulamaları yapanların sayısı az olsa da dinî kurumlar sosyal ve politik alanda etkin olmaya devam etmişlerdir. Buradan çıkan sonuç, en azını söylemek gerekirse, din ile modernite arasındaki ilişkinin karmaşık bir mahiyet arzettiğidir.

Reddetme ve Adapte Olma Alternatifleri

Modernitenin mutlaka dinin gerilemesine neden olacağı öngörüsü aslında herhangi bir değer taşımaz. Bu bunun iyi bir haber olduğunu düşünen kişilerce de, tersini düşünenlerce de iddia edilebilir. Aydınlanma düşünürlerinin ve ilerici zihniyetteki kimselerin çoğu en azından "gerici", "bâtıl" ve "hurafe" inançları yok edeceği zannıyla sekülerleşmenin, çok iyi bir şey olduğu düşüncesindedirler. (Onlardan bazıları bu menfî özelliklerden sıyrılan bir dini hâlâ kabul edilebilir bulmaktadırlar). Çok fazla geleneksel inançları olanlar da dahil olmak üzere, dindar insanlar da modernite ile sekülerleşme arasında bir ilişki olduğunu kabul edip bu durumdan oldukça şikâyetçidirler. Hatta bunlardan bazıları moderniteyi, her fırsatta mücadele edilmesi gereken bir düşman olarak görmektedir. Bunun tersine bazıları da moderniteyi dinî inanç ve pratiklerin kendisine adapte olması

gereken yenilmez bir dünya gö-

320

rüşü olarak algılamaktadırlar. Bir diğer deyişle reddetme veya adapte olma, sekülerleştiği düşünülen dünyada dindar insanların önünde bulunan iki yoldur. Ama her fırsatta görüldüğü gibi, yanlış algılamalara dayandıkları zaman her iki yol da emin olunamayan, muğlak sonuçlar ortaya koymuşlardır.

Modern fikirleri ve değerleri teorik olarak reddetmek mümkündür. Ama bu reddi insanların hayatlarına ölçü yapmak çok zordur. Bunu yapmak için birisinin toplumun tamamını ele geçirmesi ve "modern"e karşı olan dini herkes için zorunlu hale getirmesi gerekir. Böyle bir uygulamayı İspanya'da Franko denemiş ve başarısız olmuştur.

İran'da ve diğer bazı ülkelerde mollalar hâlâ bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Dünyanın birçok yerinde dinî fetih olarak adlandırılabilecek bu denemelerin başarılı olma ihtimali yoktur. Çünkü kültürler arası iletişimde önemli atılımlarla heterojen toplumlar ortaya çıkaran ve dinin inhisarını değil de çoğulculuğu yeğleyen modernleşme buna müsaade etmez. Bir diğer reddetme stratejisi ise, çevredeki geniş toplumun etkisini azaltmak maksadıyla dinî alt kültürler oluşturmaktır. Bu tutum dinî devrimden daha fazla başarı getiren, ama aynı zamanda birçok zorluğu da barındıran bir yöntemdir. Kök saldığı her yerde modern kültür çok etkili bir güce sahiptir ve bundan korunmak için çok sıkı bir savunma sistemine ihtiyaç vardır. Doğu Pensilvanya'daki Amishler'e^ veya Brooklyn'in Williamsburg bölgesindeki Hasidic^ hahamlara bu zorluğu sormak gerekir.

Modern seküler kültürün bu görünür gücüne rağmen sekülerleşme teorisinin doğru olmadığı, dinî kurumların uyguladıkları çeşitli adaptasyon stratejilerine bakıldığı

zaman net bir şekilde görülür. Eğer gerçekten de sekülerleşmiş bir dünyada yaşamış olsaydık, o zaman dinî kurumların ayakta kalmaları sekülerizme adapte olmayı ne derece başardıklarıyla doğru orantılı olurdu. Zaten adaptasyon stratejilerinin beklentisi de bu yöndeydi. Ama sonunda dinî toplumlar varlıklarını

devam ettirdiler ve sekülerleşen dünyanın isteklerine adapte olmayı reddettikleri 3 .Her türlü teknolojik aleti kullanmaya karşı olan, daha çok ziraat vb. yollarla hayatlarını devam ettirerek dışa kapalı bir topluluk halinde yaşayan bir Hristiyan grup. (çeviren)

4. Mistik yaşantıya, vecd hayatına önem veren ve çağdaş medeniyete tepki gösteren bir Yahudi grubu, (çeviren) 321

ölçüde de geliştiler. Kısacası, sekülerleşmiş dine yönelişler genelde başarısızlığa uğradı. Sekülerizme tepki gösteren, "tabiatüstü" inanç ve uygulamaları olan dinî

hareketler ise başarılı oldular, varlıklarını korudular. Roma Katolik Kilisesi'ndeki modernite ile mücadele bu sözünü ettiğimiz çeşitli reddetme ve adapte olma stratejilerinin zorluklarını çok iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Aydınlanma'ya ve onun yönlendirdiği devrimlere kilisenin ilk reaksiyonu kesin ve sert bir reddetme şeklinde oldu. Bu reddin en önemli anı belki de 1870'de toplanan I.

Vatikan Konsili'nin Aydmlanma'nın I. Victor Immanuel'in orduları gibi Roma'yı

işgale hazırlandığı bir sırada Papa'nın günahtan arınmış olduğunu ve (Hz.) Meryem'in doğumunun her türlü iffetsizlikten uzak olduğunu ilân etmesiydi. Ama yaklaşık 100 yıl sonra toplanan II. Vatikan Konsili kiliseyi modern dünyaya uydurma (aggiornamento) tasarımına sığınarak bu kesin reddedici tavrını

değiştirdi. (O zaman, daha Konsil toplanmadan önce, bir Protestan papazıyla bu konuda konuştuğumuzu ve ona "Toplantıdan ne sonuç çıkar?" şeklinde bir soru sorduğumu ve onun da "Bilemiyorum, ama I. Konsil'in kararlarının tekrarlanmayacağından eminim" şeklinde cevap verdiğini hatırlıyorum).

Görüldüğü gibi II. Vatikan Konsili'nin, pencereleri, özellikle de anti-seküler Katolik alt kültürün pencerelerini açması beklenmekteydi (Amerika Birleşik Devletleri'nde bu Katolik alt kültür çok yakın bir zamana kadar fevkalâde etkiliydi). Ama asıl mesele pencereleri açınca içeriye girenlerin kontrol edilmesi olmalıydı. Nitekim öyle de oldu ve kiliseye problem teşkil eden modern dünyanın tüm çalkantılı unsurları pencereden içeri girdi. Böylece kilise red ile adaptasyon arasında bocalayan bir çizgi çizmeye başladı.

Gerek Roma Katolik Kilisesi'ne, gerekse uluslararası düzeyde dinî tabloya baktığımız zaman, her yerde geleneksel ve muhafazakâr hareketlerin yükselişte olduğunu görmekteyiz. Bu hareketlerin en belirgin özelliği, kendilerini "ilerici aydınlar" olarak gören kimselerin modernleşme veya çağdaşlaşma olarak tanımladıkları ölçülere karşı çıkmış olmalarıdır. Bu hareketler yükselişte iken, moderniteye adapte olmak için özel gayret sarfeden dinî hareketler düşüştedirler. Bunun en canlı örneklerinden birisi Amerika Birleşik Devletleri'nde son yıllarda yaşanan orta yol Protestanlığın düşüşü karşısında Muhafazakâr Protestanlığın

322

(Evangelicalism) yükselişidir.

Papa II. John Paul ile birlikte Roma Katolik Kilisesi'nin gerçekleştirdiği muhafazakâr hamleler, hem diğer Hristiyan mezheplerinden çok sayıda kişinin bu kiliseye katılmasını sağlamış, hem de özellikle Batı dışındaki Katolik ülkelere yeni bir heyecan ve canlılık getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle de Rusya'daki

Ortodoks Kilisesi'nde önemli bir canlanmaya, insanların dine yönelmelerine şahit olduk. İsrail'deki veya israil dışındaki Yahudiler arasında dinî inançlara bağlı

gruplar hızla çoğalmaktadırlar, islâm, Hinduizm, Budizm mensupları arasında da buna benzer muhafazakâr dinî gruplar ortaya çıkmakta, yine Japonya'da Şintoist ve Hindistan'da Sih cemaatlerde belirli bir dinî uyanış gözlenmektedir. Şüphesiz bu gelişmeler hem içerik hem de sosyal ve politik açıdan farklılıklar arzetmektedir. Ama bunların ortak bir yönleri vardır ki, o da dinî bir ilhama sahip olmalarıdır. Bütün bunlar artık modernleşme ile sekülerleşmenin özdeş olduğu (veya modernleşmenin sekülerleşmeye yol açacağı) fikrinin doğru olmadığını veya en azından artık modern dünyada sekülerleşme karşıtlığının sekülerleşme kadar önemli bir hadise olduğunu göstermektedir.

İki Farklı Dinî Diriliş Hareketi

Hem medyada hem de ilmî yayınlarda bu dinî akımlar hep fundamentalizm kategorisinde mütalaa edilmektedirler. Bence bu, pek isabetli bir tasnif değildir.

Çünkü öncelikle bu tanımlama küçük düşürücü bir imayı içermektedir. İkinci olarak da tanımın kökleri Amerikan Protestanlığına dayanmaktadır. Amerikan Protestanlığına ait bir tanımlama başka dinî eğilimlere adapte edilince de bir anlam kayması olacağı muhakkaktır. Bununla beraber kavram şu mânâları ima eder mahiyette bir kullanım kazanmış ve kavrama birkaç yönlü anlam yüklenmiştir: a) Çok kuvvetli bir dinî iştiyak b) "Zamana uymak gerek!" söylemine karşı çıkış c) Geleneksel dinî otoriteye dönüş.

Tüm bu özel ikler değişik kültürlerde var olan ortak özelliklerdir. Bunların varlığı

sekülerleştiren güçlerin mevcut olduğunu gösterir, çünkü onlar bu güçlere bir tepki olarak ortaya çıkmışlardır. (Dolayısıyla, bu açıdan bakıldığında, eski sekülerleşme teorisinin dolaylı bir şekilde de olsa bir dereceye kadar geçerli olduğu söylenebilir.)

323

O zaman çağdaş din sosyolojisinin en önemli konularından birisinin artık sekülerleştiren ve onun karşısında yer alan güçler arasındaki karşılıklı etkileşimin incelenmesi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Modernizm insanların kesin olarak inandıkları şeyleri,

tüm eski inançları zedelemekte, insanları inanç ve değerlerinden şüpheye düşürmektedir. Oysa bu şüphe ortamı (veya şüphecilik) insanların çoğunun taşıyama-yacağı bir yüktür. Onun için yalnızca dinî bir hareket değil, kesin bilgi vaadeden ve inançta bir kesinlik unsuru içeren herhangi bir hareket artık bugün modernizmin getirdiği bu yüke tepki olarak -amiyane tabirle-piyasada kendisine yer bulmaktadır.

Tüm bu sözü geçen ortak özelliklerin yanında, çeşitli dinî hareketlerin sosyal ve politik etkilerini inceleyen bir değerlendirme aynı zamanda bunlar arasındaki farklılıkları da dikkate almak durumundadır. Bu noktanın ehemmiyeti bugün dünyada en dinamik iki dinî hareket olarak bilinen Islâmî hareket ile Evanjelik harekete baktığımız zaman net olarak görülür. Bunun yanında, bu iki hareket arasında bir mukayesede bulunulunca, her ikisini de her durumda

"fundamentalizm" şeklinde sınıflamanın pek uygun olmadığı ortadadır.

Politik yansımaları olması sebebiyle bu iki hareketin daha meşhur olanı hiç

şüphesiz Islâmî harekettir. Ama bu hareketi sadece politik gözle değerlendirmek büyük bir hatadır. Onun dinî teslimiyete vurgu yapan etkin bir diriliş hareketi olduğu ortadadır. Bunun içindir ki, Kuzey Afrika'dan Güney Asya'ya birçok müslüman ülkeyi kapsayan bir coğrafyaya sahiptir. Birçok yerde, özellikle de Hıristiyanlık'la çekiştiği Orta Afrika'da mühtediler' kazanmaya devam etmektedir. Yine Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeni filizlenen müslüman topluluklar arasında gözlemlenebilen bir boyut kazanmaktadır. Hülâsa, bu hareket her yerde bir yükselme ivmesi yakalamış, kendini sadece dinî inançlarda değil, belirgin bir yaşama biçiminin sergilenmesi şeklinde de hissettirmiştir. Bu yaşama biçimi de din-devlet ilişkisi, kadının toplumdaki rolü, günlük yaşantıda takip edilecek ahlâkî prensipler ve dinî hoşgörünün sınırları gibi konularda modern paradigmalarla çatışmaktadır.

Ama şunu da hemen belirtmek gerekir ki, Islâmî hareket kendilerini ilerici olarak tanımlayan entelektüellerin hâlâ iddia ettikleri gibi kesinlikle daha az modernize olmuş veya "gerici" olarak nitelendirilebi-324

lecek bir toplum peşinde değildir. Hatta aksine bu hareket modernleşmiş şehirlerde daha güçlüdür ve bazı ülkelerde de Batı tipi yüksek eğitim almış insanlar tarafından tasvip görmektedir. Birçok üst sınıftan ailelerin kız çocuklarının başörtüsü ve Islâmî iffet prensibinin gereği olan bir giyim tarzını tercih ettikleri Mısır ve Türkiye buna örnek gösterilebilir.

Bununla birlikte Islâmî hareket içerisinde büyük farklılıkların olduğu da bir gerçektir. İslâm dünyasının kalbi olan Ortadoğu'da bile Sünnî islâm ile Şia İslâm'ı arasında hem dinî hem de politik alanda önemli ayrışmalar mevcuttur. Meselâ Suudi Arabistan'da muhafazakârlık kavramına yüklenen anlamla iran'da bu kavrama atfedilen anlam birbirinden farklıdır. Ortadoğu'dan uzaklaştıkça bu ayrışmanın sınırlarının daha da genişlediği görülür. Dünyanın en fazla müslüman nüfusunu barındıran Endonezya'da çok güçlü bir hareket olan Nahdatü'l-Ulemâ hareketi îslâmî "fundamentalizm" kavramına biçilen niteliklerin hilâfına son derece hararetli bir şekilde demokrasi ve çoğulculuk yanlısı bir karakter arzeder.

islâm dünyasının politik tartışmaların gündeme gelebildiği ülkelerinde islâm ile modern dünyanın paradigmaları arasındaki ilişkilerin şekli üzerine çok canlı tartışmalar yapılmakta ve Îslâmî diriliş taraftarları kendi aralarında çok farklı söylemler geliştirmektedirler. Her zerresine gelenek işlemiş olan islâm'ın, çoğulculuk, demokrasi ve pazar ekonomisi gibi modern kurumlarla uzlaşmaya varması için çok zorlu engelleri aşarak bu safhaya gelmesi gayet tabiîdir.

Evanjelik hareket ise yine nefes kesen bir yayılım alanına, Îslâmî hareketten daha geniş bir coğrafyaya sahiptir. Bu hareket sayesinde Hristiyanlık Doğu Asya'da çok sayıda dindaş kazandı. Çin devleti dışında yaşayan Çin toplulukları arasında, komünist devletin baskısına rağmen Çin topraklarında, Güney Kore'de, Filipinler'de, Güney Pasifik'te, geleneksel Afrika dini ile sentezlenmiş bir şekilde Orta Afrika'da ve nihayet eski komünist

Avrupa'nın bazı bölümlerinde inanılmaz derecede revaç buldu. Ama Evanjelik hareketin en başarılı olduğu coğrafya şüphesiz Lâtin Amerika idi. ABD'nin güneyini oluşturan bu bölgede Evanjelik Protestanların sayısının 40-50 milyon dolayında olduğu tahmin edilmektedir ve bunların ekseriyeti ilk nesil Protestanlar'dır.

Evanjelik hareketin çoğunluğu Pentakostal6 gruplardan oluşmak-

6 . XX. yüzyılın başlarında Los Angcles'da zenci vaiz W. J. Seymour tarafından kurulan, 325

tadır. Bu grupların en önemli özellikleri kutsal kitaba, ahlâkî kurallara çok kuvvetli bir şekilde bağlı olmaları, vecd veya huşu halinde yapılan ibadete önem vermeleri ve manevî iyileşmeye, yani inancın bir ruhsal rahatlama sağlayacağı inancına fazlaca vurguda bulunmalarıdır. Özel ikle Lâtin Amerika'da bu Protestan hareketine geçişler kültürel bir değişime neden olmaktadır. İnsanlar çalışma ve tüketim alanlarında yeni tutumlar geliştirmekte, eğitim konusunda yeni bir felsefe oluşturmakta, kadın-erkek ilişkisindeki geleneksel maço anlayışa şiddetle karşı çıkmaktadırlar (Evanjelik gruplarda kadın çok önemli bir görev üstlenmektedir). Evanjelik hareket ilk defa ABD'de ortaya çıkmış ve hareketin ilk misyonerleri oradan dünyaya dağılmışlardır. Hareket, ulaştığı her coğrafyada, özellikle de Lâtin Amerika'da sanki orada ortaya çıkmış yerli bir hareket gibi tasvip görmüş, ABD'li dindaşların desteğine ihtiyaç duymamıştır. Hatta, Lâtin Amerikalı Evanjelikler bu bölgede bulunan İspanyol kökenliler üzerinde misyoner faaliyetlerine başlamışlar ve birçok insanı kendilerine dâhil etmişlerdir.

Islâmî ve Evanjelik hareketlerin dinî içeriklerinin birbirlerinden tamamıyla farklı

oldukları, bunların farklı sosyal ve politik neticeler doğuracağı ortadadır. Bununla birlikte bu iki gelişmenin ayrıştıkları bir nokta daha vardır. O da Islâmî hareket genelde hâlen müslüman olan ülkelerde veya Avrupa'da yaşayan müslümanlar arasında itibar bulmakta, buna karşın Evanjelik hareket önceden tanınmadığı veya marjinal kaldığı coğrafyalarda rağbet görmektedir.

. . . Ve İki istisna

Yirmi'Otuz yıl önce dinin istikbâli üzerine bazısı zevkle, bazısı da ümitsiz bir psikolojiyle sekülerleşmiş bir dünya tahmininde

bulunanların aksine bugün dünya oldukça dinî bir görünüm arzetmektedir. Ama bu duruma istisna teşkil eden, birisi muğlak, diğeri ise oldukça net iki bölge vardır.

Bunlardan ilki, söz konusu sekülerleşme teorisinin geçerli görün-Avrupa'ya da T. Barrat tarafından yayılan bir Hristiyan grubu. Penta-kostalizm daha çok ABD ve İskandinav ülkelerinde yaygındır. Çok duygusal dinî ayinleri ve katı inançları vardır. Kutsal Ruh'un vaftizi denilen bir aydınlanmayla ulaşılan hidâyete ermeye önem verirler, (çeviren)

326

düğü Avrupa'dır. Batı Avrupa'da gittikçe yükselen bir ivme gösteren modernleşme ile birlikte sekülerleşmeyi belirleyen göstergelerde de bir yükselme oldu: Kilisenin öngördüğü dinî inançları olduğu gibi kabullenen insanların sayısı

azaldı. Cinsellik, evlilik ve çocuk yapma gibi konularda çoğu kimse dinî prensipleri takip etmez oldu. Kiliseye gidenlerin ve din adamı olmayı tercih edenlerin oranı

büyük ölçüde düştü. Avrupa kıtasının kuzey bölümündeki ülkelerde uzun süredir var olan bu temayül İkinci Dünya Savaşı sonrasında kıtanın güney bölümündeki ülkeleri de hızla cenderesine aldı. Böylece İtalya, İspanya ve Yunanistan da (sanki muhafazakâr Katolikler'in II. Vatikan Konsili'ni suçlayıcı tavırlarını

yalanlarcasına) kilise dininin hızla gerilemesine tanık oldu. Şimdi artık yaygın bir seküler Avrupa kültürü söz konusudur ve güneyin yaşadığı bu tecrübe seküler kültürün bu ülkeleri de istilâsının bir sonucudur. Doğu Avrupa'nın da benzer gelişmeleri yaşayacağını, buradaki ülkelerin de bu yeni Avrupa'ya entegre olacağını tahmin etmek yanlış olmasa gerektir.

Bu gelişmelerle ilgili sunduğumuz tespitler üzerine fazla bir tartışma yoktur. Ama son zamanlarda özellikle Fransa, İngiltere ve İskandinavya ülkelerinde yapılan bazı din sosyolojisi araştırmaları bu gelişmelere yüklediğimiz sekülerleşme nitelemesini sorgulamaktadır. Bu araştırmalar organize kiliselere karşı var olan yabancılaşmaya rağmen, özellikle Hristiyanlık içerisinde çok kuvvetli bir dinî

canlanmanın olduğunu gösteren veriler ortaya koymaktadır. Bu veriler dikkatle incelendiği zaman Avrupa'da dini tanımlayan şeyin "sekülerleşme"den ziyade

"kurumsallaşmış dinden kaçış" olduğu görülmektedir. Yani din için bir "yok olma"

değil, bir "yer değiştirme" söz konusu olmuştur. Bununla beraber Avrupa'nın dünyanın diğer bölgelerinden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Meselâ ABD, Avrupa'dan din adına müspet yönde kesin bir farklılık arzeder. Amerikalılar Avrupalılar'a nazaran daha dindar ve kiliseye daha bağlıdırlar. Tabi bu durum din sosyolojisini hayrete düşüren muammalardan birisidir.

Avrupa'nın yanında sekülerizmin gerilediğini öne süren teze istisna oluşturacak bir örnek daha vardır: Batı'yı örnek alan ülkelerde Batı tipi yüksek eğitim alan özellikle sosyal bilimlerden insanların oluşturduğu sekülerleşmiş bir alt kültür mevcuttur. Bu alt kültür ilerlemeci ve Aydınlanmacı düşüncenin inanç ve değerlerinin kendi ülke-327

lerindeki bayraktarlığını yapmaktadır. Bunların sayıları az ve halk nez-dinde fazla itibarları olmasa da, eğitim sistemi, medya ve yargı gibi önemli kurumları kontrol ettiklerinden çok etkilidirler ve sisteme hâkim pozisyondadırlar. Dünyanın hemen hemen her yöresinde böyle bir tablo söz konusudur. Ama başta müslüman ülkeler olmak üzere bazı ülkelerde bu alt kültürü terkedenlerin olduğu da bir gerçektir.

Batı tipi eğitim alan Batı dışından insanların sekülerleşmeye neden bu kadar mütemayil olduklarını çok açık bir şekilde belirlemek mümkün değildir. Ama net olarak bildiğimiz şey global düzeyde böyle bir elit kültürün oluştuğudur. Bunun karşısında ise artık listeye her geçen gün yeni bir ülkenin eklendiği popülist karakter taşıyan (halka dayalı) çok kuvvetli bir dinî hareketlenme kendisini hissettirmektedir. Bu hareketlenmenin arkaplânındaki motivasyonun en önemli özelliği de, onun dinî olmaktan öte, söz konusu seküler elit tabakaya yönelik bir protesto ve karşı duruş içermesidir. ABD'de var olan sözde "kültür savaşı" da böyle bir karaktere sahiptir.

Sorular ve Cevaplar

Bu global dinî manzara bazı soruları da beraberinde getirmektedir: Dinin bu dünya çapındaki yükselişinin gerçek sebepleri nelerdir? Bu yükselen dinî

hareketler seküler düzeni tenkit noktasında ne gibi farklılıklar arzetmektedirler? Dinin alanına girmeyen diğer konularda bu hareketler ne tür tavırlar ortaya koymaktadırlar.7

Birinci soruyla, yani dünya çapındaki dinî yükselişin asıl kaynaklarına ilişkin (yukarıda bahsetmiş bulunduğumuz) iki cevap söz konusu olabilir. Bunlardan birincisi, insanlığın tarih boyu tecrübe ederek kesin addettiği değerlerin bugün artık modernite tarafından tehdit edilmesidir. Bu durum insanları rahatsız edici bir hâldir. Bu değerlere tekrar kesinlik atfeden yeni dinî hareketler bu rahatsızlığı hafifletici bir görev üstlenerek insanları cezbetmektedirler. İkinci cevap ise şöyledir: Seküler bir dünya görüşü elit bir kültür oluşturmuş ve bu kültür, kendi inanç ve değerleri hiçe sayılan, özellikle de çocuklarının eğitiminde doğrudan bu inanç ve değerlerin hedef alınmasından rahatsız olan geniş halk kitlelerince benimsenmemiştir. Dolayısıyla da, çok sert bir anti-seküler eğilime sahip olan bu dinî hareketler, dinî motivasyonları

328

çok kuvvetli olmasa da seküler eliti ve onların kültürlerini benimseyemeyen insanlardan zaman zaman rağbet görmektedirler.

Bütün bunlarla birlikte, bu soruya başlangıçta anlattığım Amerikan vakfını

milyonlarca dolar harcama yaparak fundamentalizm üzerine araştırma yaptıracak kadar meraklandıran hikâyeyi de hatırlatıcı bir başka cevap daha vardır. Bence bu cevap çok daha önemlidir. Şöyle ki: Olaya bir başka açıdan bakacak olursak, bu dinî hareketlerin neden rağbet gördüğü konusunda izahı gerektirecek açıklamalara ihtiyaç yoktur. Çünkü insanlar dine her zaman ihtiyaç duymuşlar, din her zaman var olmuştur. Asıl izah edilmesi, açıklanması ve taaccub edilmesi gereken hâl, dinin var olmamasıdır, yoksa var olması değil. O halde modern sekülerizmin ortaya çıkışı bu dinî hareketlerin hepsinden daha şaşılacak bir hadisedir. Dolayısıyla, din sosyolojisi için Amerika'daki seküler eğilimli Chicago Üniversitesi'nin varlığı, iran'ın Kum şehrindeki medreselerin varlığından daha ilginç bir konu olmalıdır. Bir başka ifade ile, söz konusu edilip sorgulanan hadise, yani fundamentalizm veya dinî hareketlerin varlığı, ancak insan

tecrübesinde geçmişten beri var olan dinin yerinin devam ettiğini göstermektedir; onun için bunda şaşılacak bir durum yoktur.

Bu dinî canlanmanın gelecekte alacağı muhtemel şekil hakkında global anlamda bir tahminde bulunmak bugünkü dinî hareketlerin çeşitliliğini göz önünde bulundurunca pek mâkul olmasa gerektir. Eğer bir tahmin yapılacaksa, bu, dar çerçevede her dinî hareket için ayrı ayrı yapılmalıdır. Ama emin olabileceğimiz bir tahminde bulunmak gerekirse, o da, XXI. asırda dünyanın bugünkünden daha az dinî olacağını düşünmek için hiçbir sebebin olmadığıdır.

Bir grup sosyolog eski sekülerleşme tezini son bir çabayla kurtarma gayretindedirler. Bunlar modernizasyonun insanları sekülerleştirdiğini, buna istisna teşkil eden İslâmî ve Evanjelik hareketlerin de ancak dinin son kaleleri olduğunu ve bunların da çok fazla direnemeyeceklerini hâlâ iddia etmektedirler.

Onlara göre sekülerite mutlaka kazanacak veya en azından İranlı mollalar, Pentakostal vaizler ve Tibetli lamalar zamanla Amerikan üniversitelerindeki meselâ edebiyat profesörleri gibi düşünüp, onlar gibi hareket edeceklerdir. Ama bana göre bu tez hiç de ikna edici görünmemektedir.

7. Tibetli Buda rahibi, (çeviren)

Bütün bunlara rağmen bu dinî manzaranın çeşitli alanları üzerine birbirinden çok farklı şeyler söylenebilir. Meselâ militan gözüken Is-lâmî hareketler eğer ülkelerinde hükümet olma imkânı bulacak olurlarsa (hâlen İran'da olduğu gibi) moderniteye karşı mevcut pozisyonla-rını ve söylemlerini korumada güçlük çekeceklerdir. Yine, genelde fakir ve eğitimsiz insanlar arasında var olan Pentakostalizm'in bugün bu insanların sosyal statülerini yükseltecek bir değişim yaşamaya başlamalarıyla birlikte ileride mevcut dinî ve ahlâkî karakterini koruması (ABD'de yaygın bir şekilde gözlemlendiği üzere) pek muhtemel görünmemektedir. Genelde bu dinî hareketlerin çoğu dinî olmayan güçlere bağlıdır ve bu dinî hareketlerin geleceği kısmen bu güçlerce belirlenecektir. Meselâ

ABD'deki militan Evanjelikalizm'in gelecekteki yapısı politik ve hukukî alanlardaki başarısına bağlı olacaktır.

Son olarak, insan tecrübesinin diğer alanlarında olduğu gibi, din alanında da ferdî

kişilikler çoğu sosyal bilimci ve tarihçinin belirlediğinden daha fazla ve etkili bir role sahiptirler. Ayetullah Humeyni olmasaydı da belki iran'da bir İslâmî devrim olurdu, ama bu devrim gerçekleşenden çok daha farklı bir çehreye de sahip olabilirdi. Kuvvetli bir dinî hareket başlatacak karizmatik şahsiyetlerin nerede ne zaman ortaya çıkacaklarını kimse tahmin edemez. Kimbilir, belki de Amerika'da bundan sonraki dinî uyanış hareketi, büyüleri çözülmüş post-modernist akademisyenler arasından çıkacaktır!

Bu dinî hareketler seküler düzeni tenkitte birbirlerinden ayrılırlar mı?

Kendilerine ait inanç sisteminin diğerlerinden farklılıkları doğrultusunda elbette ayrılırlar. Kardinal Ratzinger ve Dalai Lama çağdaş seküler kültürün mutlaka farklı yönlerinden hoşnut olmayacaklardır. Ama her ikisinin de üzerinde anlaşabilecekleri şey, aşkın (yüce-müteâl-semavi) bir referans noktası

bulunmadan (yani ilâhî bir referansa sahip olmadan) yaşamaya çalışan bir kültürün son derece yüzeysel olduğudur. Bu konuda tenkit yapmaları için de şüphesiz kayda değer birçok nedenleri vardır.

Dinî ihtiyaç ve bu dünyada tecrübe edilen kısıtlı varlık alanının ötesine yönelik bir anlam arayışı insanlığın hep var olan bir özel iği olmuştur. Bu iddia yalnızca teolojik bir ifade değil, aynı zamanda antropolojiktir. Hatta ateist bir düşünür bile bunun böyle olduğunu ra-

8 . Tibet'in baş laması, (rahibi) (çeviren)

hatlıkla kabul edebilir. Din ihtiyacını nihaî olarak ortadan kaldırmak, türlerin mutasyonu gibi bir şeyi gerektirir. Aydınlanma düşünürlerinin radikal olanları ve onların çağdaş entelektüel mirasçıları din konusunda işte böyle mutasyona benzeyen bir şey umdular. Ama bugüne kadar böyle bir şey olmadı ve yakın gelecekte de olması mümkün görünmemektedir. Kısacası, yeniden canlanan bu dinî

hareketlerin seküleriteye ortak olarak yönelttikleri tenkit şudur: Aşkınlıktan (semâvîlikten) yoksun bir insan varlığının gücü, kuvveti ve anlamı yoktur.

Bugün özellikle modern bir şekle -ki burada seküleritenin geçmişte, meselâ

Konfüçyanizm'in veya Helen kültürünün bazı şekil erinde var olduğunu hatırlamak gerekir- sahip olduğu temelinden hareketle seküleriteye yapılan tenkitler zaman zaman moderniteyi de hedef almaktadır. Bununla birlikte çeşitli dinî hareketlerin modernite ile ilişkilerinde farklılık arzettikleri de bir gerçektir.

İslâmî diriliş hareketinin moderniteye karşı çok menfî bir temayüle sahip olduğu, hatta bazı bölgelerde tamamıyla anti-modern veya (kadının toplumdaki rolü

konusunda olduğu gibi) modernin tam tersi bir tavır sergilediği söylenebilir. Bunun aksine Evanjelik hareket ise çoğu bölgelerde (Lâtin Amerika'da da böyle) modern bir görüntü sergilemektedir. Yeni Evanjelikler modernleşmeye engel teşkil eden (meselâ erkeği üstün görme ve Iberya Katolikliği'ne mahsus olan hiyerarşiye önem verme gibi) geleneklerini terketmekte, kiliseleri de modernleşmeye katkıda bulunacak yeni değerleri ve davranış şekillerini benimsemeleri için teşvik etmektedirler. Bir örnek vermek gerekirse, Evanjelik cemaate tam uyum sağlayabilmek, İncil okumayı ve din adamı sınıfından olmayan kişilerin (çoğunlukla da kadınların) yönlendirdiği ve cemaatin öngördüğü çeşitli konularda fikir beyan edip tartışmalarda bulunmayı gerektirmektedir. İncil'i okumak da bir literatür bilgisini, eğitimi ve kişinin kendisini geliştirmesini teşvik etmektedir. Yerel kiliselerin din adamları dışından kimselerce yönetilmesi bunların kendilerini yönetim bilimleri açısından eğitmelerini, toplantıların nasıl idare edileceği konusunda bilgilenmelerini, hatta mâlî hesapların nasıl düzenleneceğini öğrenmelerini gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Evanjelik cemaatlerin bilmeyerek de olsa demokrasinin ve sosyal değişimin okulları olma görevini icra ettiklerini söylemek pek hayalci bir yaklaşım olmasa gerektir.

331

Dinî diriliş hareketleri genelde din ile bağlantılı görülmeyen bazı konulara nasıl bakmaktadırlar? Bunlardan öncelikle uluslararası politika konusunu ele alalım. Bu konuda ister istemez Samuel Hunting-ton'ın soğuk savaşın sona ermesiyle uluslararası ilişkileri ideolojik çatışmalardan ziyade "medeniyetler çatışması"

belirleyecektir teziyle karşı karşıya geliriz. Bu tez için burada bir şeyler söylemek herhalde uygun olur. Soğuk savaşı doğuran o büyük ideolojik çatışma

-ben bu çatışmanın tamamıyla yok olduğundan emin olamasam da- bugün artık sona ermiştir. Bununla birlikte kimse ileride yeni ve farklı ideolojik çatışmaların çıkmayacağından emin olamaz. Kaldı ki, bugün milliyetçilik bir ideoloji olarak dünyada yayılmaktadır ve her mil iyetçi düşüncenin bir ideolojisi vardır.

Dolayısıyla ideolojiler devri hâlâ söz konusudur.

Bunun yanında Sovyet komünizmi ile ABD'nin başını çektiği Batı arasında yaşanan ve her alanı kapsayan çatışmanın sona ermesiyle geçmişte bastırılan kültürel düşmanlıklar da bugün artık yüzeye çıkmaktadır. Bu düşmanlıklardan bazıları

-Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri hükümetleri ve entelektüel gruplarının bir Asya kimliği oluşturma çabalarında olduğu gibi- ideolojik şekillere dönüşmüş

bulunmaktadır. Bu ideoloji çatışmasını ABD ve diğer Batı hükümetleriyle, onların güdümündeki sivil kuruluşların belirledikleri insan hakları çerçevelerinin Avrupa'ya göre düzenlendiği şeklinde Asya'dan gelen itirazlarda görmek mümkündür. Bütün bu tartışma ve çatışmaları bir medeniyetler çatışmasının habercisi olarak görmek mübalağa olsa gerektir. Dinî olarak tanımlanabilecek medeniyetler çatışmasına yol açabilecek en yakın ihtimal ancak İslâm'ın radikal bir dünya ideolojisi halinde çok sayıda İslâm ülkesinde hâkim olması ve o ülkelerin dış politikalarını yönlendirmesiyle gerçekleşebilir ki, bugüne kadar da böyle bir şey olmamıştır.

Dinin Dünya Politikasındaki Rolü

Uluslararası politikada dinin rolünü takdir edebilmek için öncelikle gerçekten dinden ilham alan politik hareketlerle, dinî olmayan çıkarlara dayalı politik hedefler için dini uygun bir araç olarak gören hareketleri birbirinden ayırmak gerekir. Böyle bir ayırım yapabilmek zordur, ama imkânsız da değildir. Nitekim, intihar saldırıları gerçekleştiren Hamas mensuplarının ikrar ettikleri dinî

motivasyonlara gerçekten

332

inandıklarından şüphe etmek için bir sebep yoktur. Ama Bosna'da üç ayrı grup arasında gerçekleşen ve de genelde dinler arasındaki bir çatışma olarak telâkki edilen savaşın dinî inançlardan mülhem olduğundan şüphelenmek için bir sebep vardır. Sanıyorum P. J. O'Rourke'ydi. Bosna'daki bu üç grubun aynı ırktan olduklarını, aynı dili konuştuklarını, ama din konusunda ayrıldıklarını —aslında hiçbirinin bu dinlere inanmadıklarını- söylemişti.9 Dinî çatışmaların kaynağının aslında din olmadığını anlatan güzel bir Kuzey İrlanda fıkrası vardır (ki bu fıkranın vermek istediği espiri Lübnan'daki iç savaş için de geçerlidir). Fıkranın kahramanı Belfast'ın karanlık

sokaklarından birinde yürümektedir. Aniden ensesine bir silah dayanır. Tabiî, cevaplanacak bir de soru beklemektedir kendisini: "Katolik misin, Protestan mı?" Kahramanımız neye uğradığını şaşırır ve kekeleyerek cevap verir: "Ben Ateistim." "Olsun", der silahlı kişi, "bana Katolik ateist mi, Protestan ateist mi olduğunu söyle!"

Dinin her yerde barışı sağlayan bir güç olduğunu söyleyebilmek ne güzel olurdu.

Ama ne yazık ki, gerçek bu değil. Her yer için aynı şeyi aynı derecede söyleyemesek bile genelde görünen tablo o ki, din barıştan ziyade hem milletler arasında hem de aynı millet içinde savaşlara neden olabilmektedir. Fakat bu durum insî.nlık için, tarih için yeni bir olay değil. Dinî kurumlar ve hareketler Hint altkıtasında, Balkan-lar'da, Ortadoğu'da ve Afrika'da iç savaşları

körüklemektedir. Bazen dinî kurumlar savaşı teşvik eden politikalara karşı

çıkmakta veya çatışan taraflar arasında arabuluculuk görevi üstlenmektedirler.

Meselâ Vatikan, Lâtin Amerika'daki bazı uluslararası anlaşmazlıklarda böyle bir başarı sağlamıştır. Yine bazı ülkelerde dinî motivasyonla hareket eden barış

hareketleri (Vietnam Savaşı sırasında ABD'de olduğu gibi) ortaya çıkmıştır.

Kuzey irlanda'da hem Protestan hem Katolik din adamları barış için gayret sarfetmişler, ama bir neticeye ulaşamamışlardır. Bütün bunlarla birlikte sadece resmî dinî kurum veya grupların girişimlerine takılıp kalmamak gerekir. Çünkü dinî

kurumların resmî girişimleri olmasa bile bir toplum içerisinde topluma nüfuz etmiş

ve her zaman

9. Burada muhtemelen Bosna'daki grupların dinlerine pek bağlı olmadıkları, (meselâ müslümanların) dinlerinin gereklerini yerine getirmedikleri, sadece ismen müslüman oldukları kasdedilmektedir. (çeviren) 333

barışla neticelenecek temayüller olabilir. Meselâ Güney Afrika'da ırk ayırımının neden olduğu problemli dönemin sona ermesi sürecinde, kiliseler de barışa katkı

sağlamakla birlikte, halkın sahip olduğu Hristiyan değerlerin daha esaslı bir rol oynadığı söylenmektedir.

Bir dinî diriliş hareketinin ekonomik alana da önemli müdahaleleri olabilir. Din ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiye değinen temel eser şüphesiz Max Weber'in The Protestan Ethic and the Spirit of Capitalism (Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu) isimli kitabıdır. Araştırmacılar 90 yıldan fazla bir süredir Weber'in bu eserde ortaya koyduğu tez üzerine tartışmakta, ondan sonuçlar çıkarmaktadırlar. Bu tezin temel noktası, bazı değerlerin modern ekonomik gelişmeyi beslediği şeklindedir. Weber'in tezine temel aldığı "Protestan ahlâkı"nın (dinî olsun veya olmasın, ferdî disipline, çok çalışmaya, tutumluluğa ve öğrenmeye saygı duyan bir ahlâkın) kapitalist gelişmenin ilk devrelerinde ekonomik gelişmede etkin olması gayet tabiîdir.

Lâtin Amerika'daki yeni Evanjelikalizm tüm bu değerleri net olarak sergilemektedir. Ama yine Lâtin Amerika'da var olan Iberya Katolikliği bu değerleri teşvik etmemektedir. Bununla birlikte dinî geleneklerin değişebileceğini de belirtmek gerekir. İspanya Franko rejiminin son zamanlarında önemli sayılabilecek bir ekonomik gelişme gösterdi. Bu başarıdaki paylardan birisi ekonomik meselelerle dinî konuları birleştiren Opus Dei'ye aitti. İslâm ise genel görünüm itibariyle modern pazar ekonomisini -özellikle de banka sistemini-benimsemede zorluklarla karşı karşıyadır. Ama birkaç ülkede müslümanlar bu konuda önemli gelişmelere imza atmışlardır. Endonezya'daki İslâmî Hareket (Nahdatü'l Ulema) Katolik dünyadaki Opus Dei'ye benzer bir rolü hâlâ

oynayabilir. Yıllardır tartışılan bir konu daha var ki, o da Konfüçyanizm'den mülhem değerlerin Doğu Asya'nın ekonomideki başarısında oynadığı roldür. Eğer Konfüçyanizm bir din olarak kabul edilir ve "post-Konfüçyan tez"e itibar edilirse bu ekonomik gelişimde önemli bir dinî katkının var olduğu görülür.

Yalnız bu kural her zaman böyle işlemeyebilir. Ekonomik gelişmede bir zaman etkin olan değerler bir başka zaman bu özelliğini kaybedebilir. "Protestan ahlâkı"nın getirdiği prensiplerin Walt Rostovv'un "kalkış" (take off) aşaması

olarak adlandırdığı dönemde ekonomik gelişmede çok etkili olması muhtemeldir.

Ama aynı etkinin daha son-
334
raki devrelerde devam ettiğini söylemek mümkün değildir. Post-endüs-triyel (endüstri sonrası) ismi verilen Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Asya ekonomilerinde daha yumuşak değerlerin daha etkili olması söz konusudur. Meselâ
tutumluluk ahlaken bir erdem olabilir, fakat ekonomik açıdan bakıldığında artık bir ayıp olarak görülmektedir. Zayıf bir ekonomide disiplinsiz hareket eden, parasını kontrolsüz harcayan zevkü sefa düşkünü bir kişi aniden yoksulluğa düşebilir. Ama aynı kişi gelişmiş toplumların bilgiye dayalı post-endüstriyel ekonomilerinde, eğer çok aptalca hareket etmiyorsa, zenginliğini rahatça devam ettirebilir.

Son olarak, dinî diriliş hareketlerinin insan hakları ve sosyal adalet konusunda dünya çapında görülen bir etkisi söz konusudur. Dinî kurumlar bu iki konuda bugüne kadar çokça fikir beyan ettiler. Bunlardan bazıları, meselâ ABD'de sivil haklar mücadelesinde veya Avrupa'da komünist rejimlerin sona ermesinde rol oynadılar. Ama bununla birlikte, diğer alanlarda olduğu gibi, insan haklarının tabiatı konusunda da farklı dinî beyanlar ortaya çıkmaktadır. Aynı şey sosyal adalet konusu için de söz konusudur. Bir gruba göre âdil olan bir durum, diğerine göre büyük adaletsizlikler içerebilmektedir. Dinî gruplarca bu konular üzerine alınan tavrın, tıpkı Roma Katolik Kilisesi'nin doğum kontrolü ve kürtaja karşı
oluşunda görüldüğü gibi, dinî bir temele dayalı olduğu bazen açıkça görülmektedir.

Ayrıca, dinî söylemle meşrulaştırılsın veya meşrulaştırılmasın, sosyal adalet konusunda alınacak tavırlar çeşitli sosyal sınıflarda dinin ne derece etkin olduğunu gösteren birer işarettirler. Amerikan Katolik kurumlarının cinsel ik ve doğum kontrolü haricinde sosyal adalet konusundaki tavırlarının birçoğu bu duruma örnek gösterilebilir.

Bu karma değerlendirmeler, varmamız gereken genel sonucu temsil eden bir özellik taşımaktadır. Yani tek bir yöne işaret etmeyen bu değerlendirmeler gibi ulaştığımız netice de tek bir şeyi göstermemektedir. Dünyamızdaki olaylarda dinin oynayacağı rolden fazlaca ümitli olanlar da, aksini düşünenler de mevcut örneklere

bakarak hayal kırıklığına uğramış olmalıdırlar. Çünkü bu örnekler her iki yöne de işaret etmektedirler. Dinin üstlendiği bu role müspet veya menfî şeklinde genel bir değer biçmek mümkün değildir. Bu konuda ancak tek tek vakalar hakkında karar verilebilir. Ama gayet emin olarak söyleyebileceğimiz bir 335

"Secuiarisn, in

. C.4, ,.,4: Baha, 99, ,.84-95

A,i Kt.

336

MUHAFAZAKÂRLIK, ÇOĞULCULUK VE İSLÂM

Anthony SULLIVAN*

Çinlilerin her zaman çok ilginç bulduğum bir atasözü vardır. Bu atasözü, içine on yıldan az bir süredir tamamen girdiğimiz dramatik bir şekilde yeni olan dünyaya belki de çok uygun düşmektedir. "Dilerim" der Çinliler "ilginç zamanlarda yaşayasın". Aslına bakılırsa Çinliler bu atasözünü çoğu kez bir çeşit beddua gibi kullanırlar: "İlginç zamanlar", hepimizin bildiği gibi, genellikle kargaşa, istikrarsızlık, belirsizlik ve çok büyük siyasî ve sosyal değişim dönemleridir.

Sovyetler Birliği'nin dramatik çöküşü, her türden ulusçu, etnik ve dinsel duyguların yeniden canlanması ve sosyal/teknolojik değişimin hız kazanmasıyla birlikte, Doğu ve Batı, Müslüman yahut Hristiyan, hepimiz olağanüstü "ilginç

zamanlarda" yaşıyoruz şimdi. Bunun, bugün bütün milletleri - aslında, bütün uygarlıkları karşı karşıya getiren en büyük meydan okumalardan birisi konusunda, gerek dünyamızın belki de yeniden kutuplaşmasını etkileyen kanaatleri kabul etmeden, gerekse yeni çağımızın belirsizliğinde böylesine şaşırtıcı bir şekilde yeniden doğmuş olan bazı çok eski zıtlıkları, husumetleri fazla yoğunlaştırmadan önce, son derece dikkat göstermemizi telkin ettiğini söylememe müsaade edin.

Kısaca, ister AvroAmerika ister Müslüman ülkelerinde(n) olalım, herhangi birimizin, "ilginç zamanlarımızı" esas itibarıyla daha ilginç kılmak için düzenlenmiş

gibi görünen ideolojilere inanması yahut onları desteklemesi için hiçbir iyi sebep bulunmamaktadır.

* Prof. Dr. Michigan Üni., Ortadoğu ve Kuzey Afrika Araştırmaları Merkezî

İşte, son yıllarda, Harvard Üniversitesi'nden Profesör Samuel Huntington'ın çalışması, genel olarak Batı'da, özel olarak ise Amerika Birleşik Devletleri'nde, ne yazık ki düşündüğüm türden bir yeni(den) kutuplaşmaya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Kıdemli bir siyaset bilimci, Huntington, 1993'ten bu yana, Batı'nın artık, Sovyetler Birliği'nin geç kalmış ve yası tutulmayan çöküşünün ardından Müslüman ve Arap dünyasıyla karşı karşıya geldiğini iddia etmektedir.

Konfüçyusçu medeniyetle sıkı olmayan bağıyla birlikte İslâm, Profesör Huntington'ın artık çok ünlü olan makalesinde, "Medeniyetlerin Çarpışması mı?"

nda (The Clash of Civilizations, Foreign Affairs , Yaz 1993) ileri sürdüğü gibi, AvroAmerikan medeniyetine yönelik yeni ve acil bir tehlike olarak Sovyetler Birliği'nin yerini almıştır. Batı'nın -ki Huntington ona anlamlı bir şekilde homojen bir gerçeklik süsü vermektedir-, bundan dolayı, Huntington'ın Islâmî dünyadan birdenbire yayılmaya başladığını ısrarla vurguladığı bu yeni meydan okumayı geri çevirmek için kendi tedbirlerini gözden geçirip bir düzene koyması

gerekmektedir. Huntington'ın tezinin sadece, hem kavramsal açıdan çürük, hem de olgusal bakımdan yanlış olduğuna inanmakla kalmıyorum; aynı zamanda

"medeniyetlerin çatışmasından bu biçimde gelişigüzel bahsetmenin, bizzat, hiçbir yerde hiçbirimize faydası dokunmayacak türden uluslararası bir yeni (den) kutuplaşmaya kesin olarak katkıda bulunabileceğinden endişe ediyorum.

Bugün, özellikle "muhafazakârlar" ve "muhafazakârlık", öncelikle de Hristiyanlar ve tabii Müslümanlar hakkında konuşmak ve gelenekçi anlayışların nasıl topluluklarımızın her ikisi için de bir işbirliği, hatta belki de, Batılılarla Müslümanlar arasında bir uzlaşma zemini sunduğunu telkin etmek istiyorum.

Gerçek şudur ki, Müslüman entelektüeller son zamanlarda Tanrı, insan ve uygarlık arasındaki doğru olduğuna inandıkları ilişkilerin,

tam da bu konularda yerleşik Batılı muhafazakâr görüşlere tıpatıp uyduğunu tartışmaya başlamışlardır.

Şimdilik, bu tür bir muhafazakâr Islâmî yaklaşımın bir örneği olarak, sadece, The Wal Street Journal'ın, 6 Haziran 1996 tarihli nüshasında yayımlanan "Din ve Politika, Doğu ve Batı" başlıklı dikkat çekici denemesinde ifade ettiği şekliyle Malezya Maliye Bakanı Enver İbrahim'in yaklaşımını zikredeceğim. Enver, bugün artık sadece İslâm'da değil, başka kültürel ve dinî geleneklerde de 338

"geleneksel değerlerin ve dinî düsturların anlamına uygun yeni(lenmiş) bir arayışın" varolduğu konusunda tamamen haklıdır. Enver, "düşünce alanında"

"modern insanın karanlıkta yolunu el yordamıyla bulan bir insana benzediğini; artık uygarlığa rehberlik eden belli fikirlerin kalmadığı" uyarısında bulunur. "Bu çağımızın temel krizidir". Uygarlığın yeniden inşası için, Enver, her yerde Tanrı

inancının yeniden hayatiyet kazanmasının esas olduğuna inanır. O, "Batılı insanın, yabancı olana karşı küstahlık ve hoşgörüsüzlük içinde" modernitenin baskılarına dayanan doğal akıl aracılığıyla dünyaya şekil vermeye çalıştığı"nı ifade ederken tamamen haklıdır. Enver, bu "ben-merkezli zihinsel yoğunlaşmanın"

"hegemonisinin kapsamını artık kültürel alanda genişletmeye gayret eden bir emperyalizme" götürdüğünü belirtmektedir. Kesinlikle böyledir: Bu görüşlerin hepsine, prensip sahibi Batılı muhafazakârlar bütün kalpleriyle katılırlardı.

Batılı muhafazakârlığa gelince, Batılı muhafazakârların İslâm'a veya Müslümanlara karşıt bir grup olmadıkları gibi, uygarlık çatışmasına yahut kaçınılması imkânsız yeni uluslararası kutuplaşmaya ilişkin Huntingtoncu fikirleri desteklemediklerini özellikle vurgulamak istiyorum. Batı'da hakiki muhafazakârlar gezegenimizi tezyin eden medeniyetler çoğulculuğuna çok büyük bir değer vermektedirler. Enver İbrahim gibi, biz muhafazakârlar da, kültürel bir çöküş çağında yaşadığımıza inanırken, medeniyetle ilgili yeniden yapılanmayı ve kutsal olana bağlılığın yenilenmesini de fazlasıyla savunuyoruz. Nihayet, biz muhafazakârlar, Batılı ya da Amerikan emperyalizmini; bu emperyalizm kendisini ister 18. yüzyılda Hindistan'da olduğu gibi siyasî olarak; ister Şah dönemi

İran'ında olduğu gibi ekonomik olarak; ister beş yıl önce Körfez Savaşı'nda olduğu gibi askerî olarak; ve isterse Yeni Dünya Düzeni aracılığıyla bugün olduğu gibi kültürel olarak açığa vursun, tamamen reddediyoruz. Emperyalizmin bu görünüşlerinin herbiri üstüne, bir çırpıda söyleyebileceğim daha çok şey var.

İşte, burada çoğu Batılı seküler liberalin aksine, günümüzde gerek Batı gerekse Müslüman dünyasında tanık olduğumuz dinsel canlanmayı ne demokratik kurumlara, ne de sosyal düzene yönelik herhangi türden zorunlu bir tehdit olarak telakki etmediğimi açıklamalıyım. Bunu, üstünde Profesör Huntington'ın ve diğerlerinin fikirlerinin beslendiği en kötü kâbusları sürgün etmeye katkıda bulunacak emsalsiz konumda

339

olduğunu düşündüğüm Türkiye'de ve İstanbul'da söylediğimin farkındayım.

Elbette, eylemleri hem İslâm'ı, hem de Hristiyanlık'ı lekeleyen Doğulu ve Batılı

aşırılar vardır ve bunlar, hiç şüphesiz, birleşik muhalefetimize daha büyük bir değer katmaktan başka bir şeye yaramazlar. Fakat şimdi, yeni bir yüzyılın şafağı

yaklaşırken, hem siyasete, hem de toplumsal alana daha büyük bir dinsel duyarlılık karışmasının, nihai olarak, bir lanetten çok bir kutsamayı kanıtlar gibi göründüğünü telkin etmek istiyorum.

Bundan dolayı, biraz muhafazakâr şahsiyetlere ve ilkelere dönerek, Batılı

muhafazakâr entelektüellerle gelenekçi Müslümanları tarihin içinde bulunduğumuz şu özel anında potansiyel olarak birbirlerine bağladığını

düşündüğüm önemli benzerlikler olduğunu ileri süreceğim.

Batılı muhafazakârların kendi kendilerinin farkına varmaları 18. yüzyılın sonlarına kadar gider, ve Edmund Burke'le (1729-1797) başlar. Başlangıçtan itibaren, Batılı

kültürel muhafazakârlığın hedefi, 20. yüzyılın büyük düşünürü Eric Voegelin'in, kusurlu insanı Tanrı'ya dönüştürerek yeryüzünde cenneti tesis etmeye çalışan

"gnostik", mükemmeliyetçi, ütopik dürtü olarak adlandırdığı şeyi ortadan kaldırmak, "silahlı ideoloji"ye karşı mücadele etmek olmuştur. Fakat gerçekte, geride kalan iki yüzyıl boyunca böyle olmuş olmasına rağmen, Aydınlanma projesi Fransız Devrimi'nden Bolşevik ve Nazi ihtilâllerine kadar ve rasyonalist kolektivizmin dayanıklı mirasınının da sayesinde dünyayı yeniden şekillendirmiş

gibidir. Burada hoş olan nokta, önemli Mısırlı düşünür Abdül Vahap el Messiri'nin son derece yerinde olarak "Aydınlanmanın karanlık yüzü" olarak adlandırdığı şeyi ortaya koyup eleştiren cesaretli savaşçıların Batı'da her zaman bulunmuş

olmalarıdır. Burke'le başlayan bu düşünce adamları listesini içinde, Alexis de Tocqueville -Cezayir'deki Fransız politikasına muhalif olmuştur-, T. S. Eliot, Richard Weaver, Malcolm Muggeridge, Robert Nisbet, Russell Kirk ve Grace Goodell gibi 19. ve 20. yüzyılın büyük toplum araştırmacıları vardır. Onların modern projeye yönelik muhalefetleri, kendisi bizzat T. S. Eliot tarafından desteklenen çağdaş Islâmî düşünür Charles Le Gai Eaton'ın güçlü yazılarında yankısını bulmaktadır. Ben bugünkü yorumlarımda özelikle Burke, Kirk, Goodell ve Eaton üstünde duracağım.

Burke için, bütün her şeyin ölçüsüymüş gibi sekülerizmin ve in-

340

sanlığın aşırı ölçüde yüceltilip yükseltilmesi şeklindeki Tanrı'ya, tarihe ve geleneğe yönelik jakoben saldırı, sadece uzlaşmaz bir muhalefete müsaade eder.

Burke çok iyi farkındaydı ki, Fransız Devrimi, aslında, silahlı ideolojiydi veya Aydınlanma, kural koyucu ve organik toplumun bütün görünümlerine karşı açılan bir savaştı. "Biz, Rousseau'nun müh-tedisi değiliz; biz Voltaire'in havarisi de değiliz; Biz Tanrı'dan korkuyoruz ve rahiplere derin bir hürmet besliyoruz; ateistler aramızda hiçbir varlık gösteremezler" diye yazıyordu Fransız Devrimi Üstüne Düşünceler 'de Burke. Politik ekonomiye ilişkin olaraksa Burke, devletle mil etin "tarafların keyfine göre bozulabilecek . .biber ve kahve, patiska yahut tütün ticaretinde ortaklık anlaşmasından daha iyi bir şeymiş gibi telakki edilmemesi gerektiğini" savunur. Onların " farklı bir yönden değerlendirilmesi gerekir. Onlar yaşamakta olanlar, ölmüş olanlar ve doğmuş yahut doğacak olanlar arasındaki ortaklıktır. Her belli bir devlet, görünür ve görünmeyen

dünyayla ilgili. . ebedi ve ezeli toplumun ilk büyük sözleşmesindeki bir maddeden başka bir şey değildir." Dindarlık, moral alandan kopmuş sığ bir ekonomizme yönelik muhalefet ve kültürel - dinsel çeşitliliğe karşı derin bir saygı onun düşüncesinin bütün tezahürlerine nüfuz eder. Başarıya ulaşmış olan birçok önemli Batılı

muhafazakâr, haklı olarak, Burke'ün entel ektüel evladı şeklinde değerlendirilir.

İşte bu noktada, Burke'ün dinî ve kültürel çeşitliliğe yönelik muhafazakâr desteği konusunda özel ikle durmak istiyorum. Batılı muhafazakârlık, sık sık hoşgörüsüz, yabancı düşmanı, çeşitlilik nefretiyle dolu bir çeşit sosyal atavizm olarak görülür.

Böyle bir şey, Batılı gelenekçi entelektüellerin çoğu için asla doğru değildir ve günümüzde kesinlikle tümüyle yanlıştır. Artık birilerinin, Başkan Woodrow Wilson'ın ütopik emperyalizminden hâlâ etkilenen liberal* Amerikan enternasyonalizminin kültürel ve sosyal pluralizmi reddettiğini ve bütün dünyayı

Manhattan'in tam ortasına ideolojik bir müştemilat olarak ekleseydi bundan çok memnun olacağını söylemesi gerekir. Monterrey'de (Kaliforniya) Naval Lisansüstü

Okulu öğretim üyesi profesör Christopher Layne, Bir Tartışma: Amerika Birleşik Devletleri Demokrasi ihraç Etmeli midir? (Should the United States Try to Export Democracy? A Debate, MİT, 1997'de basılacak) başlıklı kitabında anlamlı bir bi-1. Yazar burada "liberal"le Amerikan solcularını kastetmektedir. Ç.N.

çimde bu hususun üstünde durur. "Liberalizmin kültürel üstünlüğüne inanırken"

diye yazar Layne, "Amerikan enternasyonalistleri, bilinçli bir biçimde başka ülkelerin liberalizmin evrensel, homojenize edici değerlerine boyun eğmesinin engel eri olarak kavranılan başka kültürlerin ayırıcı niteliklerini tahrip edip ortadan kaldırmaya teşebbüs etmektedirler. . Amerikan liberal

enternasyonalizmi, kültürel üstünlük önkabu-lüyle, bizimkinden farklı olan kültürlere ve siyasî sistemlere karşı doğası gereği hoşgörüsüzdür." Bu tam da böyledir.

Tekrar Edmund Burke'e dönelim. Özellikle Müslümanların, Burke'ün Hindistan'da Britanya emperyalizminin tahribatına karşı

hem Müslümanların, hem de Hinduların yanında yer alarak, on yıldan fazla bir süre sürdürdüğü kahramanca savunmasına iyice dikkat etmeleri iyi olur sanıyorum. Bu savunusu esnasında Burke, sık sık yalnız kalmış, mali kaynaklarını tamamen tüketmiş ve nihayet mücadelesini kazanmakta başarısızlığa uğramıştır. Fakat o, gelecek kuşakların onu, muhafazakâr Amerikan Devrimini desteklemesinden yahut Fransız îhtilâli'ne karşı çıkmasından ziyade, her şeyden önce, İngiliz vatandaşlarının baskısına karşı

Hindistan'ın yerli halklarını savunmuş olmasıyla hatırlanmayı umut etmiştir.

Burke, 1780'den 1795'e kadar Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla Hindistan'da uygulanan Britanya politikasına yönelik muhalefeti İngiliz Parlamentosu'na götürmüş, ve çok sayıda Hindistanlı'yı işkenceden geçirmekle suçlanan (ve örtülü

olarak bu suçu işlediği kabul edilen) Britanyalı Hindistan Valisi Generali Warren Hastings'in kovuşturmasını takip etmiştir. Bu gayretleri güçlendirmek için Burke, bizzat, Kutsal Kur'anı Kerim'i okumuş, yakın Müslüman ve Hindu tarihiyle sosyal organizasyonları üstünde uzmanlaşıp kendisini Hindistan'daki Britanya rejiminin bütün tezahürleri konusunda bir otorite haline getirmiştir. Burke, yalnızca İngiliz yönetiminin suistimallerini, kötülüklerini teşhir etmekle kalmamış, aynı zamanda yerli Hintli topluluklara, onların dinlerine ve sosyal organizasyonlarına karşı derin kişisel sempatisini ifade etmiştir. Bütün bunlarla Burke, argümanlarını, doğal hukuka ve onun, kültürleri yahut toplumları ne olursa olsun, Tanrı'nın onlara yer vermeyi seçmiş olduğu bütün insanlara uygulanabilirliğine dayandırmıştır, insanlığın çoğulculuğu ilâhî bir biçimde emredilmiş ise, Burke'ün örtülü olarak sor(uştur)duğu gibi, Britanya'nın

342

Hindistanlıları suistimal edip zarar vermesi "coğrafi moralite" veya keyfi iktidar temelinden başka neyle meşrulaştırılıp haklı kılınabilirdi ki? Sonunda Warren Hastings, suçlamalardan temize çıkarılmıştır ve Doğu Hindistan Şirketi işlerini alışılageldiği gibi yürütmeye devam etmiştir. Fakat bugün Üçüncü Dünya halkları

diye adlandırdığımız toplulukların lehindeki uzun mücadelesiyle Burke, onun düşüncesinin entelektüel sonucu olan birçok çalışmada yankılanacak olan bir teamülü yerleştirmiştir.

Burke'den bu yana, çoğu Batılı gelenekçi düşünürün neye inanmış olduklarını daha kesin bir şekilde kavramak için, Amerikalı müstesna ve çok yönlü düşünce adamı

Russell Kirk'ün (1918-1994) eserlerine başvurmaktan daha iyi bir şey yapılamaz.

Kirk tarihi, felsefeyi, ekonomiyi, fiksiyonu ve edebiyat eleştirisini kuşatan otuzu aşkın kitabın (Burke ve T. S. Eliot üzerine en büyük çalışmalar da dahil) yazarıdır.

Onun en önemli kitapları arasında The Conservative Mind (Muhafazakar Düşünce, 1953), The Sword of îmagination (Hayalgücünün Kılıcı, 1995) ve The Politics of Prudence (Basiret Politikası, 1993) zikredilebilir. Aşağıda, Kirk'ün sağlam muhafazakâr eğilimlerine ışık tutan The Politics of Prudence (Intercolligiate Studies, 1993) üstünde duracağım.

Kirk'ün "çeşitlilik ilkesi" olarak adlandırdığı şeyle başlıyorum. Kirk medeniyetlerdeki "sağlıklı çeşitliliği" över ve farklı medeniyetlerin va-rolmasıyla tarif ve tasvir edilen çoğulculuğun ilâhî inayetten doğduğunun anlaşılması

gerektiğini örtülü bir biçimde telkin eder. "Yerleşik hayat tarzlarının" "verimli karmaşıklığından sevgiyle söz eden Kirk, gerek toplumları gerekse medeniyetleri homojenleştirmeye yönelik bütün girişimlere karşı uyarıda bulunur. Bu kavrayışlar Kirk'ün bütün ömrü boyunca moderniteyi "empoze etmeye" yahut Batı Uygarlığını

Müslüman veya Üçüncü Dünyaya ihraç etmeye yönelik bütün girişimlerin aleyhinde olmasının temelini oluşturmaktadır. Bu, aynı zamanda Kirk'ün, Amerika'nın İsrail'e "tutkulu bağlılığına" karşı çıkmasıyla, Körfez Savaşı'na dair eleştirisiyle ve Amerika'nın olağanüstü bombardımanından ve savaş sonrasında uygulanan ambargodan iyice sarsılan Irak halkına yönelik derin sempatisiyle direkt olarak ilişkilidir.

The Politics of Prudence 'ta Kirk, Burkeçü muhafazakârların "ruhun iç düzeni"ni doğrudan doğruya "imparatorluğun dış düzeni"ne bağla-343

makta olan "sağlam bir ahlâki düzen"in varolduğuna inandıklarını vurgular. Bu organik düzen "insan için yapılmıştır ve insan da onun için" der Kirk "insan doğası

sabit, moral hakikatler ezeli ve ebedidir". Siyasi bakımdan çağdaş Batı'nın eğilimleri esas alındığı zaman ne kadar yanlış ve İslâmî yeniden canlanmanın ruhuyla nasıl da uyumlu!

Kirk, Burkeçü gelenek, teamül, süreklilik ve adet ilkelerinin önemini açıklayarak devam eder. Yeryüzünde cennet yaratmaya yönelik bütün tasavvurları ve projeleri reddederken Kirk, "sosyal yapı, kiliseyle karşılaştırılması mümkün olan manevi bir tüzel kişiliktir; hatta o, pekala bir ruhlar topluluğu olarak adlandırılabilir, insan toplumu, mekanik bir şekilde muamele edilecek bir makine değildir" şeklindeki ifadesinde Burke'ü yankılar. Kirk hem politik güç, hem de insani tutkular üzerindeki sınırlamaları destekler. Bu eğilimler, Raşid el Gannuşi, Muhammed el Haşimi Hamdi, Fehmi Huvaydi, Adil Hüseyin ve Abdülvahap el Messiri gibi düşünce adamlarının yakın zamanlardaki çalışmalarında sunulan şeylerle fazlasıyla bağdaşmıyor mu?

Kirk, ayrıca, bireysel özgürlükle özel mülkiyeti yakın bir biçimde ilişkilendirir.

"Özel mülkiyet temeli üstünde büyük uygarlıklar inşa edilir" diye yazar.

"Kazanmak ve tüketmek insani varoluşun başlıca amaçları değildir; fakat kişinin, ailenin ve devletin sağlam bir ekonomik temelinin bulunması çok daha arzu edilmelidir". Bu konuda, Kirk tarafından dile getirildiği şekliyle, muhafazakâr düşünce, Arap sosyalist ve seküler düşüncesine, özellikle de Nasır dönemine, karşı olmasına rağmen, çağdaş ve geleneksel islâmî anlayışlarla ittifak içindedir.

Nihayet, Kirk'ün ömrünün son yıllarında, belki de bir "Yeni Dünya Düzeni" tesis etmeyi hedefleyen bütün girişimlere şiddetli bir biçimde muhalefet eden en seçkin Batılı düşünce adamıdır. Sovyet egemenliğinin "Amerikan egemenliği sayesinde başarısız olmaması gerekirdi" diye yazar, The Politics of Prudence'da, Kirk. "Yirmibirinci yüzyıl dünyasında beklentilerimiz, biz Amerikalılar dünyaya kabadayılık etmediğimiz, alimi ve kadiri mutlaklık taslamadığımız takdirde parlaktır." Kirk, herhangi bir Amerikan Yeni Dünya Düzeni'nin "Arap halklarından başlayarak" Sovyetler Birliği'nin yaratmış olduğundan bile daha fazla "nefrete"

yol açmasının çok muhtemel olduğu şeklinde bir öngörüde bulunur. Bu yüzden de, özellikle, "insan ve para kayıpları bakımından hesap edilemez bir biçimde" pahalıya patlayan uzak yerler-344

deki savaşlardan özenle sakınılması gerekir. Müslümanlara özellikle dikkat etmelerinin tavsiye edilmesinin iyi olabileceği bir hususun üstünde dururken Kirk, şuna işaret eder:

"Başkan Bush'un Arabistan çöllerinde yarım milyon insanı toplayıp, ardından gözdağı verip ayartarak Kongre'ye kendisine savaş açma yetkisini verdirmesi, muhafazakâr görüşlerle Cumhuriyetçi Parti'nin ölçülerinin özdeş olmadığını kâfi derecede telkin etmektedir. Hakiki muhafazakârlar, Cumhuriyetçiler dış

ilişkilerde Amerikan demokrasisinin sağduyusunu öğretmeye gayret ettikleri zaman onları baltalamak için büyük bir patırtı koparırlar." Kirk için, Kuveyt'in

"petrol varili" uğruna yapılan savaş hem "kibir"di, hem de "suç".

Russell Kirk on yıllar boyunca entelektüel ve kişisel bakımlardan Amerikalı ve Avrupalı muhafazakâr entelektüel kuşakların yol göstericisi oldu. Kirk tarafından yetiştirilen en seçkin akademisyenlerden biri, halen, Johns Hopkins Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Yüksek Okulu'nda Sosyal Değişim ve Gelişme Programı'nın yöneticisi olan antropolog Profesör Grace Goodell'dir. Genel olarak Üçüncü

Dünya'da, özel olarak ise iran'da toplumsal organizasyon, siyasî kültür ve ekonomik gelişme üstüne çığır açıcı çalışmasında Goodell, Kirk'ün kavrayışları

üstünde, Batı'nın, uygun insan ilişkilerine, sosyal organizasyonlara ve ekonomik dönüşümün dinamiklerine dair modernist ve kısır ekonomistik yaklaşımların sağlam bir eleştirisini inşaa etmiştir. Kural koyucu düzene, organik toplumlara ve kültürel gelenekselciliğe yönelik bir eğilim, tıpkı Burke'de ve Kirk'te olduğu gibi onun düşüncesinde de tamamen göze çarpmaktadır. Goodell'in çalışmalarının da Müslümanlara çok ilginç gelmesi gerektiğini belirtmek istiyorum.

Yirmi beş yıl önce, yani Pehlevi monarşisinin, Ortadoğu düzeninin kalıcı bir parçası

olmadığı şeklinde herhangi bir ipucunun varolmasından epey önce, Goodell, Güneybatı iran'ın Kuzistan eyaletinde iki yıldan fazla bir süre yaşadı. Bu tecrübenin ürünü onun Oxford University Press tarafından 1986 yılında basılan Siyasî Hayatın Aslî Yapıları: Pehlevi İran'ında Kırsal Gelişimi 'ydi. (The Elementary Structures of Political Life: Rural Development in Pahlevi İran). Bu muhteşem kitabında Goodell, önce çok eski bir köyde ve sonra, İran yönetiminin kırlardan koparılmış olan köylüleri yeniden iskân etmiş olduğu bir tür ticaret merkezinde cemaat organizasyonunu ve ekonomik politikaları

345

analiz etmektedir. Goodell, bu dramatik bir biçimde farklı mekanlarda, Batılı

modernleşme ve gelişme teorisinin birçok öldürücü pratik sonucunu kaskatı

örnekleriyle gördü ve moral bütünlük olmaksızın sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın imkânsız olduğu canlı sosyal holizmi öğrendi. Onun İran'da kazandığı

tecrübelerin artık hem Batı'da, hem de Üçüncü Dünyada sosyal istikrarın ve sermaye birikiminin belirleyicilerini yeniden düşünmekte uyarıcı bir etken olması

gerekir. Gerçek şudur ki, o, sadece, Goodell'in eleştirdiği doğru sosyal organizasyona ve ekonomik gelişmeye dair Batı ideolojisinin uluslararası düzeyde ne kadar derin bir biçimde kökleştiğini telkin etmez.

Geleneksel köylü topluluğuyla ticari yerleşim merkezi üstünde Goodell'in argümanını inşaa ettiği diyalektik karşıtlıkları temsil ederler, ilkinde, cahil ve kerpiç evlerde ikâmet eden topluluk açık ve ön-görülebilir davranışlar ve ilişkiler temelinde iş görmektedir. Geniş bulvarları ve cüruf briketinden yapılmış

birbirinin aynı blok apartmanlarıyla ikincisinde, her şey karışık, belirsiz ve güvensizdir. "Kişisel olmayan, amaçlı eylemlerin güvenirliğinden" memnuniyet duyan köydür ve bu köy ve bu türden başka topluluklar, geniş toprakları

parçalanıp, toprakları 1960'ların başlarında köylülere yeniden dağıtıldıktan sonra yalnızca beş yıl içinde yıllık kişi başına gelirlerini üç kattan daha fazla arttırmayı

başarmışlardı. Goodell, buna karşıt olarak, ticari yerleşim biriminin, iran'da, Batı'dan esinlenilmiş, hükümet tarafından dizayn edilmiş ve bürokratik bir şekilde oluşturulmuş başka birçoğu gibi, sadece toplumdan ve ekonomik çürümeden yabancılaşmayı ortaya koydu-ğunu vurgular. Bu yerleşim birimlerinde gerek manevi, gerekse siyasî düzen tahrip edilmiştir ve herhangi bir çeşit yapıcılık hiçbir biçimde yoktur. Goodell, Şah'ın ticaret merkezlerinin (Ölçekleri itibariyle bunlar bir tür kasabadır) en son Batılı sosyal planlama ve şehir gelişimi nosyonlarına dayandırıldığını ve Russell Kirk'ün çok önceleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapay şehir yenileştirmesi ve hesapsız kamusal iskân projeleri vesilesiyle uyarıda bulunmuş olduğu kesinlikle aynı feci insani felaketlere yol açtığını ortaya koyar.

Kitabının en canlı pasajlarından birinde Goodell, Şah'ın reformlarının ateşli taraftarlarının, onların iran'ın karanlık, bilgisiz taşrası olarak telakki ettikleri şeye, ithal edilmiş Batılı bir modernizmi empoze etmeye yönelik gayretlerinde açığa vurulan düşüncesiz statizmi ve bü-346

rokratik küstahlığı derinden yakalar. Bu konuda özellikle kayda değer bir olay, hükümet bürokratlarının bir sıtma ilaçlama ekibiyle birlikte, köylülerin rızasını

almaksızın, hatta onlardan hiçbirine danışmaksızın evlerine zorla girmeleridir:

"Topluluğun bütün evlerini hızlı, düzenli, etkili bir şekilde, hiçbir ayrım gözetmeksizin, onların acı beyaz tabakasıyla kapladılar. Evde bebekleriyle, hamile, hasta veya zayıf bir kadm-daha kötüsü, evde kimse yoksa meskene tecavüz ederek. . Duvardaki oyukta bir bardak, duvarda Peygamberin bir tasviri -

Allah esirgesin, beşikte bir bebek!--- fışır, fışır, bitti. Sonraki oda. . İlaçlama ekibine kendi evlerinde herhangi birine bu tarzda davranmaktan hoşlanıp hoşlanmadıklarını sorduğum zaman, herhangi bir benzerlik ima edilmesi nedeniyle şaşırmışlardı: 'Bu yerler devlete aittir' deyip eklediler 'yayılan zehir sadece haşaratı ortadan kaldıracak.' insanlar belki yardım edemezlerdi ama hükümetin hangi haşaratı yok etmek istediğini merak edebilirlerdi. Goodell, İranlı köylülerin Şah'ın saldırgan bir şekilde seküler, modernleştirmeci rejiminin onlara büyük zarar verdiğini kavradıkları

ve Şah'ın Batılı danışmanlarının onu iran'ın moderniteye açılan kapısını oluşturduğuna ikna ettikleri anlaşılmaz bir şekilde boş

ticaret birimlerinde yeniden iskân edilmelerine karşı canlarını dişlerine takarak mücadeleye giriştikleri konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Patenti Burke'de ve son derece belirgin bir biçimde Kirk'te olan, tanrısız modernitenin bütün ütopik projeleriyle birlikte eleştirisi, Goodell tarafından henüz vuku bulmuş olan yahut Iran kadar halen Doğu Asya'da meydana gelmekte olan şeyleri kapsayacak bir şekilde genişletilmektedir. Böyle yapmakla bu üçüncü Batılı muhafazakâr düşünür, tıpkı hem Burke'ün hem de Kirk'ün yaptığı gibi, kültürel çoğulculuğu kesinlikle aynı şekilde onayladığını ve Avrupalı olmayan topluluklara saygı

duyduğunu ortaya koymaktadır. Müslüman muhafazakârlar için bütün bunlar, yine, onların Batı'da doğal dostlara sahip oldukları gerçeği konusunda epey fikir verici olmalıdır ve bu doğal dostların adil olabildiklerini göstermesi gerekir.

Burke'ün, Kirk'ün ve Goodell'in birçok çalışmasına nüfuz eden ruhun bir tür Summa'sı olarak kavranabileceği için, Britanyalı Müslüman yazar Charles le Gai Eaton'dan ve onun Kalenin Kralı: Modern Dünyada Seçme ve Sorumluluk (King of the Castle: Choice and Responsibility in the Modern World) başlıklı kitabından daha iyi

347

hiçbir şeye başvurulamaz, ilk defa 1977'de basılan ve yeni baskısı Islâmî

Metinler Topluluğu tarafından yapılan bu kitap, günümüz Batı modernitesinin ve sekülerizminin parlak bir analizini oluşturur. Eaton, Tanrı ve insan arasındaki doğru ilişki ve moderniteye bulaşan hastalıkların doğası konusunda Burke, Voegelin, Kirk ve hatta Papa XI. John Paul'le dikkat çekici bir uyum içindedir.

Belki de Gai Eaton hakkında en önemli şey, T. S. Eliot'ın sürekli gözetilen, islâm'a dönmüş bir ingiliz ve çok kimse tarafından îslâm ve İnsanın Kaderi (islam and the Destiny of Man, Ailen and Unwin, 1985) adlı eserinin modern çağda muhteşem bir din çalışması olarak telakki edilmesidir. Eaton'ın çalışmasının Müslüman muhafazakârlarla Batı'daki dinsel ve kültürel gele-nekselçiler arasında bizzat bir köprü teşkil ettiğini ve sık sık modernitenin son dönemlerini her bakından kuşatıcı

çöküşü gibi görünen şeyi aşmaya yönelik ortak bir gayret içinde Doğulu ve Batılı

inanan insanları bağlayabilecek zincirdeki en önemli halka olarak hizmet edebileceğini ileri sürüyorum.

1940'ların sonralarında onun fragmanlarını yeniden gözden geçirdikten sonra, Eaton'ı sebat edip King of the Castle'ı yazmaya bizzat cesaretlendirenin bizzat T. S. Eliot olduğunu öğrenmek şaşırtıcı değildir. Eaton'ın gerek felsefi yönelimi, gerekse yakıcı düzyazısı Eliot'ı fazlasıyla memnun etmiş olmalıdır. King of the Castle 'da Eaton, hiç kimseyi mahkum etmez ve bin yıldır insani mirasın doğal parçası olarak tasavvur edilmiş olan modernitenin büyük ününe karşı son derece güçlü bir manevi mücadeleye girer. Her türden sekülaristler, materyalistler ve davranışçılar tarafından ortaya atılan "doğru"lara karşı Eaton, anlamlı bir biçimde Kur'anı Kerim'in tamamen farklı bir realiteyi yeniden kuran, "Hak geldi, batıl zail oldu" (17:81) ve "O'nun yüzünden (zatından) başka her şey yok olacaktır."

(28:88) gibi ayetlerine dayanır. Kısaca, Eaton büyük bir ruh ve Aydınlanmanın hepimize miras bırakmış olduğu bu karanlık kaderi aşmaya gayret eden herhangi birine yahut herkese bir modeldir.

Burada, King of the Castle'ın edebi lezzetinden ve cesaretlendirici gücünden daha fazlasını telkin ve tasavvur edemiyorum. "Zamanında bütün bunların neredeyse hepsinin köklerinde söylenen veya düşünülen yahut aldatan bir inançsızlık yattığı için, bundan bir müminin modern dünyaya yönelik eleştirisinin radikal olmaktan daha az bir şey

348

olamayacağı sonucu çıkmaktadır" diye yazar Eaton. "Seküler toplumlar şimdi bedeniyle ve ruhuyla bütün insanı kendi süreçleri içinde yutmak için benzersiz bir teşebbüste bulunuyorlar. Orada artık 'vazgeçmek' yoktur. Bir köşedesinizdir, uyum göstermek ya da mücadele etmekten başka hiçbir alternatif

bulunmamaktadır ve bu çağın önkabullerini, önceliklerini ve moral buyruklarını

kabul etmeyenlerimiz aslında köşeye kıstırılmaktadırlar. . Söz konusu olan şey, öylesine önemlidir ki, başka kıyıları görme gücüne hâlâ sahip olanlarımız, hâlâ

kutsal olan için bir nefes alma mekanı araştıranlarımız, bu bağlamda, -"aşırı"

(ekstremist) olmaktan başka bir şey olamazlar. . İçinde yaşadığımız bu çağ, insanları, hayatlarını kendilerine miras kalan şeyleri ve onların gerçekten bilmeleri gereken bu birkaç şeyi unutuşa bırakma hayalini kurmaya cesaretlendirdiği için insanı doğallığa göre suçlu olmaktır. . Onun hastalığının kökleri işte burada yatmaktadır ve günümüzde, uyumu reddedenlerin karşısında daima sıkı durmaları gereken kaya da buradadır.

Güçlü sözler, vurucu sözler, bilgece sözler ve bu önemli kitapta sağlam ve derin bir biçimde tartışılan çok daha fazla şey var. Elbette, Gai Eaton'ın kitabı, Batılı

radikallerin Kahire'de nüfusa ve Pekin'de kadınlara ilişkin gündemlerine karşı

yakın zamanda Roma Katolikleri ve belli Müslüman devletler tarafından oluşturulan ortak cephenin her iki kamptan çok sayıda muhafazakârı dahil ederek genişlemesi şeklindeki yerinde şüphenin çok ötesinde olduğunu sezdirmektedir.

Aynı anda, kültürel mirasa saygılı, dinî ve siyasî çoğulculuğa dahi hoşgörülü ve hem özel mülkiyetin, hem de sınırlı ve sorumlu yönetim biçiminin öneminin farkında olmayı içeren dinî ve kültürel muhafazakârlık, Hristiyanlarla müslümanların yeni bir yüzyıla birlikte yürümelerini ve kendilerini beraberce gerçekleştirmelerini mümkün kılabilir.

Liberal Düşünce, C.2, s. 5: Kış 1997, ss.71-78, çev. Melih Yürüşen.

EMPERALİZM VE KÜLTÜRELCİLİK BİRBİRİNİ TAMAMLIYOR

Samir AMÎN

[Kapitalizm daima krizlerini, hatalarını ve suçlarını temize çıkaran makul açıklamaları sağlayan akademisyenleri ve siyaset bilimi yazarlarını ödüllendirmeye hazırdır. Sık sık ve en etkin olarak kullanılanlar, geçmiş dönemin önyargılarını ve batıl itikatlarını modern (ya da postmodern) ve bilimsel bir form üzerinde kullananlardır. Tarihsel materyalist sosyalbilimlere karşı ortaya konulan en favori alternatifler, dünya tarihsel sürecini farklı ve kapalı uygarlıkların ya da kültürlerin sonucu olarak gören teorilerdir. Bu

uygarlıklar ve kültürler, tarih tarafından açıklanmıyorlar; fakat bunun yerine tarihi açıklıyorlar. Bu siyaset yazarlarının en yeni versiyonu Harward Üniversitesi profesörlerinden Samuel Huntington, emperyalizmin suçlarını kültürel çekişmenin ürünü olarak temize çıkarıyor. Bu, sadece köklerini hafifçe gizlenmiş bir biçimde ırkçı sahte-bilimden alan, bugün tüm ritmlerden, tonlardan ve uyumsuz seslerden duyabileceğimiz bir sesin en yetkin versiyonudur. Diğer versiyonlar, bazan kimlik politikası ve cemaatçilik olarak ortaya konulmaktadır. Mısır'da yayımlanan Al Ahram gazetesi, bizim iyi arkadaşımız ve sık sık katkıda bulunan Samir Aminden Huntington un Uygarlıklar Savaşı Teorisi ile ilgili görüşünü istemiştir. Onun neden kültürelcilik ve emperyalizm birbirlerini güçlendiriyor ve kurbanlarına nasıl eşitlik ve kurtuluş yerine farklılığı kabul ettirebiliyorlar sorularına ilişkin görüşleri bugün potansiyel olarak her yerde kullanılabilir.

Monthly Revjievo]

• Hakim ideolojiler tanım olarak muhafazakârdırlar: Kendilerini sosyal örgütlenmenin tüm çeşitleriyle yeniden üretebilmek

350

için tarihin sonu olduklarını iddia etmeleri gerekmektedir. Hakim muhafazakâr tez gücünü, modern dünyaya hakim olan değerlerin çarpışmasının kaba pratiğinden almaktadır. Bu kabın içine politik organizasyonların ilkeleri (yasallık düşüncesi, devlet, insan hakları, demokrasi), sosyal değerler (özgürlük, eşitlik, bireycilik) ve ekonomik yaşamın örgütlenmesinin ilkeleri (özel mülkiyet, serbest piyasa) katılmıştır. Bu karışım, aynı mantıksal işlemler sonucu ortaya çıkarılan değerlerin oluşturduğu bölünmez bütün olarak yanlış taleplere yol açar. Sonuç olarak, sanki açık ve önemli bir bağ varmışçasına kapitalizm demokrasiyle birleştirilmektedir.

Ancak tarih tersini gösteriyor: demokratik ilerlemeler mücadeleyle kazanılmıştır ve kapitalist gelişmenin doğal, kendiliğinden ürünü değildirler.

I

Eğer biz tarihin sonunun insanlığın tarihinin sonu ve gezegenin yok oluşu olmasını

istemiyorsak, kapitalizm aşılmalıdır. Tarihi potansiyelini tüketmeden önce yayılması, binlerce yılı alan geçmiş sistemlere

karşı olarak kapitalizm, ancak tarihte özel bir parantez olarak görülebilir. Bu zamanda, birikimin temel görevi tamamlandı, fakat üstün olan, feragat etmeyen rasyonalite tarafından belirlenen ve otantik hümanite üzerine temellenen sosyal düzenin yerine almak için yolu düzenlemiştir. Başka bir deyişle, kapitalizm kendisinin tarihsel pozitif potansiyelini çok erken tüketmiştir, gelişmenin yolunu bulmasını sağlayan araç

olmayı bırakmıştır ve şimdi gelişmenin önünde engeldir.

Burada gelişme, sermayenin genişlemesiyle ilgili soyut iradedışı bir ürün olarak tanımlanmaktadır, fakat bağımsız olarak sermayenin ekonomik feragat, ekolojik yoketme ve küresel kutuplaşma olan ürünlerine karşıt olan insan kriteri ile tanımlanmıştır. Bu çelişkiler, kapitalizmin tarihinin başarılı karşıt hareketlerden oluşturulmasının sebebini açıklamaktadırlar. Bazı dönemler boyunca sermayenin genişlemesinin mantığı tek bir güç olarak tecrübe edilmiştir ve diğerleri boyunca sistem karşıtı güçlerin müdahelesi onun gelişmesinin doğasında olan yok ediciliği sınırlamıştır.

19.yüzyıl, sanayi devriminin eşit olmayan yayılması, proleterleşme ve sömürgecilikle kapitalist genişlemenin ilk karakteristik biçimidir. Fakat sermayenin zaferinin ilahilerle kutlanmasına rağmen sistemin

gerçek çelişkilerinin şiddeti, tarihin zafer ilanlarında olduğu gibi sona doğru gitmediğini, fakat dünya savaşlarına, sosyalist devrimlere ve sömürgeleştirilmiş

ulusların isyanına doğru sürüyor. Birinci Dünya Savaşı sonrası yeniden kurulan Avrupa'da zaferi kazanan liberalizm kaosu şiddetlendirdi ve faşizmi ortaya çıkaran hayali, suçlu tepki için yolu düzeltti.

Bundan dolayı yalnızca 1945 sonrasından, faşizmin yenilgisinin tamamlanmasından itibaren uygarlığın yayıldığı üç tarihi uzlaşma; Sovyetizm, sosyaldemokrasi ve ulusal özgürlük hareketlerinin etkiledikleri dönem açıldı. Bu uzlaşmalardan hiçbiri kapitalizmin mantığında tam bir sona erdirme yapmadı, fakat tamamı, kapitalizmin çelişkilerinin patlamasından ortaya çıkan hareketler için

sermaye yönü üzerinde etki yaptı. Bu uzlaşmalar yayılırken, etkin bir biçimde ekonomik feragatin ve kutuplaşmanın tahrip edici etkilerini yumuşattı. Fakat, bu dönem şimdi tamamlandı Sürekli olarak bir parça tanımla bile olsa başarıyla kemirildi, uzlaşmanın mantığı meşruluğunu aldığı sistemlerin çökmesiyle sönüyor. Yalnızca şu sorulabilir: Tarihin sonunun geldiğine inanan bu son liberalizmin zaferi tezi daha önceki dramanın başarılı sahnelerinin trajik bir tekrarını mı ilan ediyor/ Bu yeni liberalizm ideolojik boşluktan mı yaratılıyor ve kutuplaşmayı güçlendirecek şartları bir araya mı getiriyor?

Bu sistemin kurbanları, kesinlikle tepki gösterecektir. Onlar halen tepki gösteriyorlar. Fakat onlar sermayeye karşı çıkarken hangi mantığı geliştirecek?

Kapitalizmin yerine hangi sistem konulacaktır? Kapitalizmin sürekli meydan okumaları karşısında kendi tepkisini vermemesi sonucunda, geçmiş dönemin halk hareketleri etrafındaki stratejiler prestijlerini kaybetti. Hangi temaların bir ikame olarak göründüğü anlaşılabilir: Demokrasi (daima bazı ayrıcalıklı gruplarla sınırlanmıştır), (genellikle etnik) cemaatçiliğin çeşitleriyle birleşme, farklı olma hakkının tanınması, bazan ekolojizm ile kültürel ve özellikle özgünlüğün tanınması.

II

Kültürel farklılıkların yalnızca gerçek ve önemli değil, fakat temel, sürekli ve istikrarlı olduklarını ileri sürmek; bu kültürel farklılıkların tarih ötesi olduğunu söylemektir ve yeni bir fikir değildir. Tam tersine

352

bu tüm zamanlarda tüm insanların ortak önyargısıdır. Tüm dinler, kendilerini bu yolla tanımlamıştır. Fakat eleştirel gelişmenin sosyal ve tarihi yansıması (evrensel bir ilerleme) ile sosyalbilimlerin inşası, daima bu kültürel değişmezlik önyargısına karşı mücadeleye ihtiyaç duymuştur. Kültürler ve dinler sürekli olarak değişiyor ve değişim açıklanabiliyor.

Kültürel özgünlük teorileri, genel ikle hayal kırıklığına uğramaktadır; çünkü onlar benzerliklerin yalnızca iç içe geçmelerin

sonucu oluştuğunu söylerken, farklılıkların daima belirleyici olduğu önyargısı üzerine temellenmektedirler.

Girişimin istenen sonuçları a priori olarak bu temel üzerinde açığa çıkmaktadır. Samuel Huntington, "Uygarlıkların Çatışması" adlı ünlü makalesinde, bu farkları temel alır; çünkü onlar insanoğlu ve Tanrı, doğa, güç arasındaki ilişkilerin tanımlandığı alanı içerir ve her kültürün Huntington tarafından önceden belirlenen kategoriler içindeki sorunlardaki ilişkilerin sabit özel kavramlar geliştirdiğini kabul eder.

Fakat, tarih bu kavramların daima inanıldığından daha esnek olduğunu gösteriyor.

Konfüçyüsçülük, dün Çin'in geri kalmışlığını açıklıyordu, bugün ise aynı olguyla hızlı gelişme açıklanmaya çalışılıyor. 10.yüzyılda İslâm dünyası pek çok tarihçiye yalnızca daha parlak görünmekle kalmıyor; fakat aynı zamanda aynı dönemdeki Hristiyan Avrupa'ya göre gelişme için daha fazla potansiyel taşıdığına inanılıyordu. Bundan dolayı durumun daha sonra tersine çevrilmesini açıklamak için ne değişti? Din mi (onun toplum tarafından yorumlanışı) başka bir şey mi ya da ikisi de mi? Hangileri motor kuvvetlerdir?

Buna ek olarak, biz hangi kültürler hakkında konuşuyoruz? Huntington Batılı (Katolik ve Protestan), Müslüman, Konfüçyüsçü (Konfüçyüsçülük bir din olmamasına rağmen), Japonluk (Şintoist ya da Konfüçyüs), Hindu, Budist ve Ortodoks Hıristiyan olarak tanımladığı kendisinin yedi grubu için, açık bir biçimde dinî temel almıştır. Huntington, bugünün dünyasındaki belirgin bölünmeleri potansiyel olarak açıklayan kültürel boşluklarla ilgilenmektedir. Örneğin, Japonları diğer Konfüçyüsçülerden ve Ortodoks Hıristiyanlarını Batı'daki Hıristiyanlardan ayırma gereği duymasının nedeni hakkında hiçbir şüphe yoktur.

(Bu ikinci ayrımın nedeni acaba Huntington'un açıkça ve kapalıca ilgilendiği dışişleri stratejisinde, Rusya'nın

Avrupa'ya potansiyel entegrasyonunun gerçek bir kabus olarak algılanmasından dolayı mıdır?) Onun; Hıristiyan, Müslüman, Animist

ve hâlâ kendine özgü dini olan diğer Afrikalıları ve hatta Hıristiyan olmalarına rağmen Latin Amerikalıları

önemsememesinin nedeni ya da "onların" Batılılar tarafından "Batılı" olarak kabul edilmemeleri hakkında sorulması gereken pek çok soru yok mudur? Neden bunlar

"gelişmemiş"lerdir? Bu, kötü yazılmış üçüncü sınıf Avrupamerkezci yazının diğer saçmalıklarını göstermek zor olmayacaktır.

Yedi gruptan altısının Batılı değerleri tamamen reddettiği şaşırtıcı sonucuna varmak için Huntington, bu kusursuz sınıflamayı yapıyor. Kapitalizmi açıklayan (Pazar gibi) kavramlar ve (tarihi gerçeklere bakmaksızın kapitalizmle a priori beraber olan) demokrasi. Ancak, pazar, Batılı olmayan Japonya'ya Latin Amerika'dan daha mı uygun? Pazar ve demokrasi, Batı'da yeni ortaya çıkan fenomenler değiller midir? Ortaçağ Hıristiyanlığı, kendisini bu tarih öncesi Batılı

kavramlar çerçevesinde tanımladı mı?

İdeolojiler, özellikle dinler, şüphesiz ki, önemlidirler. Ancak iki-yüz yıldır toplum içerisinde bulunan ideolojinin bir analizini geliştirmekteyiz ve bu benzer tarihi şartlara sahip olan farklı toplumlardaki fonksiyonel özel ikleri tanımlayabilir. Dinî

ideolojilerin toplumsal işlevleri arasındaki benzerliklerin, bunların özgüllüklerinden daha önemli oldukları görülebilir. Bu çerçevede, farklı geleneksel kültürel boşluklar göz ardı edilmiyorlar. Ancak bunlar esas olarak (Huntington'ın yanlış olarak "Batılı kültür" olarak adlandırdığı) modern kapitalizm tarafından içine ve dışına dönüştürüldüler. Kapitalizmin (bu Batılı olmayan) kültürünün küresel olarak baskın olduğu ve eski kültürün içinin boşalmasının nedeninin bu baskınlık olduğu sonucuna vardım. Kapitalizmin daha çok geliştiği modern kültürler, var olan eski kültürlerle yer değiştirdiler. Örneğin Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ortaçağ Hıristiyanlığında ve buna paralel olarak Japonya'nın kendine özgü Konfüçyüsçü kültüründe olduğu gibi. Diğer bir yandan, çevre (periferi) ülkelerde, kapitalist kültürün baskınlığı, eski yerel kültürlerin köktenci bir biçimde dönüşümünde tam olarak işe yaramadı. Bu farklılığın nedeni, sapkın

geleneksel kültürlerin özel karakterlerinde değil; merkezdeki ve preferideki kapitalist genişlemenin

354

farklı biçimlerinde aranmalıdır.

Kapitalizm, küresel genişlemesi esnasında evrensel fikirleri ve somut gerçekliği içerisinde ürettiği kutuplaşmalar arasındaki çelişkileri ortaya koydu. Evrensellik adı altında (bireysellik, demokrasi, özgürlük, eşitlik, sekülarizm, hukuksallık vb.) kapitalizm tarafından ortaya çıkarılan tüm değerler sistemin kurbanlarına yalanlar veya sadece Batılı kültürlere uygun değerler olarak görüldü. Bu çelişkiler çok açık bir biçimde süreklidirler; fakat küresel eşmenin derinleşmesinin (yaşadığımız şeyi de kapsayarak) her aşamasında çelişmelerin şiddeti çıplak olarak görülür. Daha sonra sistem, onu karakterize eden pragmatizme teşekkür ederek, çelişkiyi yönetmenin araçlarını keşfeder.

Her birini farklı kabul etmesi, ezilenin genel ikle tamamen aksi olan uygun değerleri değiştirmek için, demokrasi, kişisel özgürlük ve eşitlik talep etmekten vazgeçmesi yeterlidir. Bu faydalı modelde, kurbanlar, kapitalizmin herhangi bir engel e karşılaşmadan yayılmasına izin vererek, alt statülerini içselleştirirler.

Emperyalizm ve kültürelcilik her zaman iyi dostlar olmuşlardır. Emperyalizm; ekonomiyi (özel mülkiyet, Pazar), politik hayatı (demokrasi), toplumu (kişisel özgürlük) yönetme formülü ve Batı'nın tarihin sonuna geldiğini kibirli ve kesin olarak ifade eder. Ortaya çıkan gerçek çelişkilerin hayalî oldukları ileri sürülür veya kapitalist mantığa boyun eğmeye karşı saçma bir direnişten türediği suçlaması yapılır. Tüm diğer insanlar için seçim basittir: Batının yanlış değerler bütününü kabul etmek ya da kendilerini kendi kültürel özelliklerine kapatmak.

Pazarın ve emperyalizmin üretmesi gereken kutuplaşma sunulduğunda, bu iki seçenekten birincisi imkânsızdır (tüm dünyada olduğu gibi); çünkü o zaman

kültürel karışıklık ön planda yer alır. Ama bu karışıklıkta zarlar hilelidir: Batı her zaman kazanacaktır, diğerleri de her zaman yenilecektir, işte bu yüzden diğerlerinin kültürelci seçenekleri, yalnızca tolere edilmez, aynı zamanda cesaretlendirilir. Bu kurbanlar için sadece bir tehdittir. Bu durumda, ve tarihin sonundaki mitolojik tartışmanın ve uygarlıkların çarpışmalarının tersine, eleştirel çözümleme gerçek destek ve meydan okuyuşları tanımlamaya çalışır. Kendi mantığını aşamayan çelişkilerle örülmüş kapitalizm, tarihte yalnızca bir sahnedir ve ilan ettiği değerler tarihi bağlamlarından, sınırlarından ve kapitalizmin çelişkilerinden yoksun olarak sunulmuştur ve böylelikle

355

içleri boşaltılmıştır. Batının tatmin olmuş tartışması, bu meydan okumalara tepki vermez, onları bilerek görmezden gelir. Ancak kurbanların kültürelci tezleri de, kendisini onarır, çelişkiyi gerçek alanın dışına atar, düşmana kültürünün hayalî

boşluğuna sığınması için izin verir. Eğer İslam yerel toplumun kontrolüne alınırsa ve eğer dünya ekonomisi hiyerarşisi içerisinde sistemin kuralları İslam toplumlarını pazarın komprador statüsü içine kilitlerse ne olur? Dünkü faşizm gibi, bugünün kültürelciliği de yalanlar üzerine çalışır: Bunlar çözüm oluşturuyorlarmış gibi görünseler de, aslında kriz yönetim araçlarıdırlar. Ancak geriye değil, ileriye bakmak gerçek sorularla karşı karşıya kalmak anlamına gelir.

Ekonomik yabancılaşma ve genişleyen küresel kutuplaşmayla nasıl savaşmalı?

Tarihi kapitalizmin formülünün ötesinde evrensel değerlerin gerçek gelişmine izin verecek koşulları nasıl yaratacağız?

Aynı zamanda bir kültürel miras eleştirisi de kendisini önerir. Avrupa'nın modernleşmesi, Avrupalıların kendi geçmiş ve dinlerine yönelttikleri eleştiri olmadan düşünülemez. Çin'in modernleşmesi, geçmişin ve özellikle de Konfüçyüsçülüğün eleştirisi olmadan başlayabilir miydi? Sonrasında, miras (bir durumda Hıristiyan, bir başka durumda Konfüçyüsçü) yeni kültüre tekrar entegre olmuş, bu da ancak geçmişin devrimci eleştirisiyle köktenci bir biçimde dönüştürülmesinden sonra mümkün olmuştur. Diğer taraftan, İslam dünyasında, geçmişi eleştiren inatçı bir reddediş, dünya sisteminin hıyerarşisindeki bu kültürel boşluğu oluşturan ülkelerin devamlı azalmasıyla birlikte yok olur.

III

Genel ikle bir durum analiz edildikten sonra, bu, gelecekteki olası gelişmelere yansıtılır. Savaş sonrası kapitalist yayılmanın üzerindeki uzlaşmanın yavaş yavaş

aşınması, her tür kısıtlamadan bağımsız sermayenin kendi ekonomik çıkarlarının tek yanlı mantığına uygun bir dünya yönetim ütopyası empoze etmeye çalıştığı

yeni bir safha açmıştır. Bu ilk çıkarım, baskın güçlerin stratejisinin yeni ikili amaçlarının tanımına götürür: Ekonomik küreselleşmeyi derinleştirmek ve buna karşı olan direncin politik kapasitesini yok etmek. Dünyanın bir Pazar gibi yönetilmesi, politik güçlerde azamî bir parçalanmaya işaret etmektedir. Yani, 356

diğer bir deyişle, devlet güçlerinin yok edilmesi (devlet karşıtı ideolojinin meşrulaştırmaya çalıştığı bir amaç), ancak toplulukların etnik, dinî ve diğer köktendincilik gibi ilkel ideolojik dayanışmaların lehine olarak yapılabilinir.

Küresel yönetim projesi için ideal olan, tek küresel polis haline gelmiş ABD

dışında, başka hiçbir ülkenin (özellikle bağımsız olan hiçbir askerî gücün) yaşamamasıdır. Diğer tüm güçler, mütevazı bir biçimde günlük Pazar yöntemiyle ilgili işlerle sınırlandırılacaktır.

Avrupa projesi, sınırları ötesinde azamî bölünme yaşanırken (Slavlar, Makedonlar, Çekler vb.) pazarın toplu yönetimi olarak tasarlanmaktadır.

Demokrasi ve insan hakları konuları, demokrasi ve insan haklarından insanların faydalanmasını önlemek için silah altına alınmıştır. Etnik ya da kültürelci amaçların etrafındaki ideolojik silahlanma ve belirginlik ve fark metni, etkisiz cemaatçiliğin motorudur ve mücadeleyi etnik temizlik ve dinî totaliterizm tabanına kaydırmaktadır.

Bu mantığın çerçevesinde medeniyetlerin çarpışması olası ve arzulanır hale gelmiştir. Buna göre, Huntington'ın konuya müdahalesi, bu şekilde okunmalıdır.

Huntington, geçmişte gelişme adına Üçüncü Dünya diktatörlüklerine desteği meşrulaştıran metinler yazardı. Bugün ise, krizlerin kültürel uyumsuzluklar etrafındaki çelişkilerin kutuplaşması yoluyla yönetilmesini meşru kılan bir metin yazmaktadır. Bu, Batının zaferini garantileyen bir stratejiden başka bir şey değildir.

Orta vadede, etnik ve dinî çatışmaların artırılmasıyla, olayların bu stratejinin etkinliğini doğruladğı görülmektedir. Fakat böylece doğal kültürel çatışma tezi ispatlanıyor mu? Bu konuda güçlü kaygılar belirttim. Kültürelciliğin şiddet yoluyla onanması, nadiren, katılan insanların ürünüdür. Bu türden onanmalar, neredeyse her zaman iktidardaki ya da liderlik isteyen azınlıklar tarafından formüle edilmişlerdir. Hakim sınıfların sistemin küresel evrimi nedeniyle kırılgan oldukları, bu kültürelci ve etnik stratejilere başvurdukları açıktır. Bu, felaketin farklı oranlarda yaşandığı Doğu Avrupa'nın durumudur. Bu ayrıca, İslamî Dünya ve Sahraaltı Afrikası'ndaki olumsuz milliyetçilikler, kapitalist kriz yönetimi açısından tamamen işlevseldirler. Huntington'u rehber alan ABD dış politikası ve istihbarat topluluğu, sermayenin yayılmasına direnç gösteren halk hareketlerini, kültürel farklılıkları kullanarak bölmede başarısız oldu. Angola'daki Savimbi, Afganistan'daki

Hikmetyar ve Yugoslavya'daki Tudjman'a yapılan yardımlar, kültür çatışmasının doğal bir sonucu olarak görülemez. Kültürelciliğin

öngördüğünün aksine; egemen kapitalist kültür ve dünya sistemi ile olan ilişkileri yerel kültürlerin özgüllükleriyle açıklamak, olanaklı değildir. Dünyanın değişik bölgeleri arasındaki farkları

açıklayabilecek doğru anahtar, kültür alanının dışında bulunmaktadır. Sistematik bir kültürler çatışması yoktur. Tamamen başka şeylerden kaynaklanan çatışmaların çok daha derin nedenleri vardır. Bu çatışmaların ancak bir kısmı

kültürel boyuta sahipler. Bir kitle mücadelesinin stratejisini belirlemek için, işe, içinden geçtiğimiz tarihsel dönemde kapitalizmin çelişmelerini analiz ederek başlamalıyız.

Monthly Revieıv, No: 2, c.48'den kısaltılarak çevrilmiştir. Teori, Haziran 1997

MEDENİYETLERİN KARŞILAŞMASI

Arnold TOYNBEE*

Geleceğin tarihçileri, Yirminci Yüzyılın ilk yarısına bakıp, tarihin bazen geçirdiği tecrübelerden yararlanarak, günümüzün en önemli olayını tesbit edebilirler mi?

Önemli olaydan kastım, gazetelerin başlıklarını dolduran ve zihnimizde yer eden duygusal, trajik, katostrofik, siyasal ve ekonomik olaylar, savaşlar, devrimler, katliamlar, sürgünler, açlıklar, bolluklar, gerilemeler, ilerlemeler değil, fakat bizim yarı bilincinde olduğumuz ve gazetelerin başlıklarına geçmeyen şeyler.

İlginç başlıklara konu olan şeyler, güncel oldukları için ilgimizi çekiyorlar ve derinlerde yavaşça, sessizce gelişen olaylardan bizi uzaklaştırıyorlar. Fakat gerçekte tarihi yapan bu yavaşça gelişen olaylar ve duygusal geçici olaylar, önemlerini kaybettiğinde bunlar gerçek yerine oturacaklar.

Akılla görme de, gözle görme gibi, araştırıcı araştırdığı nesne ile kendisi arasında bir fark bıraktığı zaman gerçek anlamını buluyor. Örneğin, Salt Lake City'den Denver'a uçakla giderken Rocky'lere en yakın görüntü, en güzel görüntü değildir.

Dağların tam üstündeyken, tepelerden, sırtlardan, derelerden, uçurumlardan başka bir şey göremezsiniz. Ancak dağları geride bıraktığınız zaman dönüp bakarsanız, diziler halindeki muhteşem sıralanışlarını görebilirsiniz. İşte ancak şimdi Rocky'lerin gerçek görünüşlerini seyretmiş sayılırsınız.

Bu düşünce aklımda olarak, geleceğin tarihçilerinin günümüzü bizden daha iyi göreceklerine inanıyorum. Bu konuda onlar ne diyorlar

* Tarih Felsefecisi.

359

acaba? Zannederim, geleceğin tarihçileri, 20.yüzyılın en önemli olayını, Batı

medeniyetinin dünyada yaşayan diğer toplumlar üzerindeki etkisi olarak görecekler. Bu etkinin, kurbanlarının hayatlarını mahvedecek ve yenileştirecek derecede kuvvetli, kalıcı bir etki olduğunu söyleyecektir. Bu, erkek, kadın, çocuk herkesin davranışını, görünüşünü, duygularını, inançlarını değiştirip insan ruhunun el değmemiş yerlerine korkunç bir şekilde ve insafsızca dokunan dış bir etki.

Bunları geleceğin günümüze bakacak tarihçilerinin M.S. 2047 yılından önce söyleyeceğinden eminim.

3047 yılının tarihçileri ne diyecekler acaba/ Eğer bir yüzyıl önce yaşıyor olsaydık, çok önceden ileride yapılması gereken şey için spekülasyon yapmaya cüret ettiğim için özür dilemeliydim. Binyüz yıl, dünyanın M.Ö. 4004 yılında yaratıldığına inanan insanlar için oldukça çok sayılır. Büyük dedelerimizin zamanından beri tarih o kadar çok devrimle karşılaştı ki, ben özür dilemeye gerek duymuyorum, çünkü eğer bu, gezegenin yaradılışından günümüze değin olan tarihini bir çizelge halinde çıkarmaya çalışsaydım, bin yüz yıl gibi çok kısa bir zamanı çıplak göz için görünür hale getiremezdim.

3047 yılının tarihçileri, 2047 yılının tarihçilerinden daha ilginç şeyler söyleyebilecekler, zira onlar o zaman bizim bugün belki de başlangıcında olduğumuz tarih hakkında daha çok şey bilecekler. Bence 3047 yılının tarihçileri, kurbanların, saldırganların hayatlarında açacağı yaraları konuşacaklar. 3047

yılında Batı medeniyeti, oniki-onüç yüzyıl önce Karanlık Çağlar'dan beri bilinen halinden, Ortodoks alemi, İslâm, Hinduizm ve Uzak Doğu'dan gelen etkilerle yeni bir hale dönüşebilir.

Bugün saldırgan Batı medeniyeti ile, onun kurbanı diğer medeniyetler arasında belirginleşen farklılık, 4047 yılında belki de

önemini kaybedecek. Etkiler tepkiyle karşılaşınca, bütün insanlık büyük bir tecrübeye sahip olacaktır. Bir medeniyetin toplumsal değerleri, diğer medeniyetlerin toplumsal değerleriyle çarpıştığında, ortaya yeni ve ortak bir hayat düzeni çıkacaktır. 4047 yılının tarihçileri, miladî

tarihin ikinci bin yılına doğru, Batı medeniyetinin çağdaşları üzerindeki etkisini, insanlığın birleşmesi yolunda ilk adım olduğundan, çağ açan bir olay olduğunda birleşecekler. Onların zamanında insanlığın birleşmesi, belki de insan hayatının temel şartlarından biri olacak ve medeniyetin

altıbin yıldır varolageldiği zaman içinde, medeniyet öncülerinin sahip olduğu dar tarih görüşü, akıllarının ucuna bile gelmeyecektir. Ülkelerinin en uzak sahilinden bile bir günlük yolculukla başkentine ulaşan Atinalılar, onların çağımızdaki akranları olan ve ülkelerini baştan sona onaltı saatte uçakla geçebileceğiniz Amerikalılar, eğer bütün bir evren o küçücük ülkelerine dahil olsaydı, acaba nasıl davranacaklardı?

Ve 5047 yılının tarihçileri? Zannederim, 5047 yılının tarihçileri, insanlığın birleşmesinin öneminin ne teknik alanda, ne ekonomik, ne askerî, ne siyasal alanda, fakat din alanında aranması gerektiğini söyleyecekler.

Neden birkaç bin yıl önceki tarihe bakarak günümüz tarihinin gelecekte nasıl değerlendirileceği konusunda tahminlerde bulunuyorum acaba? Çünkü, önümüzde,

"medeniyet" dediğimiz, insan türlerinin oluşturduğu ilk toplumdan bugüne kadar gelmiş altıbin yıllık tarih var.

Altıbin yıl, insan ırkının, memelilerin yaşıyla, yeryüzündeki gezegen sistemindeki, güneşteki, yıldız kümesindeki hayatla karşılaştırıldığında, oldukça kısa bir zaman.

Yine de bu altıbin yıl, bizim araştırmamız için gerekli diğer bazı örnekleri, farklı

medeniyetler arasındaki karşılaşma örneklerini verebilmekte. Bizim geçmişteki birkaç durumda yararlandığımız gibi, 3047 veya 4047 yılının tarihçileri de bizlerden yararlanarak, bütün tarihi bilme olanağına kavuşacaklar. Geçmişteki karşılaşmaların sonuçları

aklımda olduğundan, bugün bizim, çağdaşlarımızla olan karşılaşmamızın nasıl sonuçlanacağını çıkarabiliyorum.

Örnek olarak, bizden önce gelen GrekoRomen medeniyetini alalım ve bugün bize bu kadar ilerisinden nasıl gözüktüğünü düşünelim:

İskender'in ve Romalılar'ın fetihleriyle, GrekoRomen medeniyeti, bütün Eski Dünya'ya-Hindistan'a, İngiliz adalarına, hatta Çin ve iskandinavya'ya dahi-yayıldı. O zamanda zaptedemediği medeniyetler Orta Amerika ve Peru'da yaşayan medeniyetlerdi; bu yüzden genişleyişi ve güçlülüğü, bizim medeniyetimizden hiç de az değil. GrekoRomen dünyasının M.O. son dörtyüz yıl içindeki gelişmesi, bugüne kadar gelebilmiş. O tarihlerde Greko-Romen dünyasını, kadın, erkek herkesi zor durumda bırakan savaşlar, devrimler ve ekonomik bunalımlar, bugün Yunan medeniyetinin Anadolu'yu, Suriye'yi, Mısır'ı, Babil'i, İran'ı, Hindistan'ı, Çin'i

361

kültürel olarak istilası yanında, bir hiç kalıyor.

Fakat GrekoRomen medeniyetinin diğer medeniyetler üzerindeki etkisi, bizi bugün neden ilgilendiriyor? Bu medeniyetlerin GrekoRomen medeniyetine karşı

gösterdikleri tepkiler yüzünden.

Bu karşı-saldırı, Greko-Romen saldırısında olduğu gibi kol kuvvetiyle gerçekleştirildi. Fakat bugün, Yahudilerin Roma ve Yunan emperyalizmine Filistin'de silahlı direnişlerindeki Fırat'ın doğusunda bulunan Sasani Hanedanı'na, Partlılar'ın ve Iranlılar'ın karşı-saldırıların-daki milâdî Yedinci yüzyılda, Orta Doğu'yu, iskender'in fethedişinden daha az bir zamanda Greko-Romen egemenliğinden kurtaran müslüman Arapların boş ümitleri, bizi ilgilendirmiyor.

Fakat bir de kaleleri ve eyaletleri değil de kalbleri ve akılları fetheden duygusal karşı-saldırı var. Bu saldırı, Greko-Romen medeniyetinin zorla saldırıp yıktığı

dünyalardan doğan yeni dinlerin misyonerleri tarafından gerçekleştirilmekte. Bu misyonerlerin şahı, Kral Büyük Antiochus'un bir zamanlar deneyip başaramadığını, Antakya'dan başlatıp Makedonya, Yunanistan ve Roma'ya kadar götürebilen St.Paul’dur. Bahsettiğimiz dinler, Greko-Romen dünyasının resmi dininden farklı Greko-Romen putperestliğinin tanrıları değişik yerlerden gelmiş;

genel ikle bölgesel ve siyasal planda kalmışlar; Athene Polias, Fortuna Praenestina, Dea Roma gibi. Yunan ve Romalı kalblari fethetmeye çalışan bu yeni dinlerin tanrıları, kendi topraklarından kaynaklandı.

Bütün insanlığa kurtuluş sunan Yahudi, Iskitli, Yunanlı evrensel tanrılar oldular.

Yahut bu tarihsel olayı dinsel terimlerle açıklarsak, "Tek Gerçek Tanrı" inancı, insanların kafalarındaki eski gelenekleri yıkma fırsatını eline geçirdi. Bu üzücü

deney, insanlara daha önce algılayamadıkları Gerçek Tanrı inancını anlama fırsatını verdi.

Bizim için ve belki de bizden iki ya da üç bin yıl sonrasının insanı için son derece önemli olabilecek şu iki kelimeyi düşünün: "Jesus Christ." Bu iki kelime, Hristiyanlık'ın doğduğu Greko'Romen ve Suriye medeniyetinin karşılaşmasının şahitleridirler. "Jesus" Sami dilinin üçüncü tekil şahıs fiili iken "Christ" Yunanca bir ortaç fiildir. Bu iki isim, Hristiyanlık'ın bu iki kültürünün birleşmesinden doğduğunu doğruluyor.

Bütün dünyaca bilinen Hristiyanlık'ı, İslâm'ı, Hinduizmi ve Uzak Doğu'da tanınan Mahayana Budizm'ini düşünelim. Dördü de, tarihsel

362

olarak, Greko-Romen medeniyeti ile çağdaşlarının karşılaşması sonucunda doğmuştur. Hristiyanlık'a İslâm, Greko-Romen medeniyetinin yaptığı etkiye birer tepki olarak doğmuşlar: Hristiyanlık, yumuşak bir tepki iken, İslâm sert bir tepki olmuş, Mahayana Budizmi ve Hinduizm de aynı etkinin Hint dünyasından gelen tepkileri.

Bugün Greko'Romen tarihine yıkılışından binüçyüz yıl sonra yeniden baktığımızda gördüğümüz; Greko-Romen medeniyetinin başka medeniyetlerle karşılaşmasıdır.

Bu karşılaşmaların önemi, ortaya çıkardıkları ekonomik ve siyasal sonuçlardan değil, fakat dinsel sonuçlardan gelmekte. Bu Greko-Romen örneği, medeniyetler arasındaki karşılaşmaların süresi hakkında da bize fikir vermekte. Günümüzde, 1500-1600 yıllarında başlayıp etkisini sürdüren Batı medeniyeti ile temsil olunan Greko-

Romen dünyasının diğer çağdaşı olan medeniyetler üzerindeki etkisi, M.O.

dördüncü yüzyılda, İskender'in fetihleriyle başlamıştı. O sıralarda, Orta Doğu'nun, milâdî tarihin yedinci yüzyılında müslüman Araplar tarafından GrekoRomen egemenliğinden kurtulmasından beş veya altı yüzyıl geçmesine rağmen, Orta Doğu dünyası, hâlâ Yunan felsefe ve bilimin klasiklerini çeviriyordu. M.O.

dördüncü yüzyıldan, miladi tarihin onüçüncü yüzyılına dek geçen binaltıyüz yıl süresince Greko-Romen medeniyeti, diğer medeniyetleri etkisi altında tutmuştu.

Şimdi, bu binaltıyüz yıllık süre ile bizim modern Batı medeniye-tiyle çağdaşları

arasındaki etkileşmenin süresini karşılaştırın. Bu etkileşmenin, Osmanlı'nın Batı

medeniyetinin beşiğine saldırısı, Onaltıncı yüzyılın sonlarında başlayan Batılı keşif hareketleriyle başladığını söyleyebilirsiniz. Bu ise ancak dörtyüzelli yıl sürmekte.

insanların kalbleri ve akıllarının bugünlerde hızlı çalıştığını düşünsek bile, (insan psikolojisinin bu kadar hızlı değişebileceğine ait hiçbir delilim olmasa da), yine de bana Meksika, Peru, Ortodoks Hristiyan medeniyeti, İslâm, Hint ve Uzak Doğu medeniyetleriyle olan etkileşmemizin başındaymışız gibi geliyor. Hareketlerimizin

etkisini onlar üzerinde daha yeni yeni görmekteyiz, fakat onların karşı-hareketlerine neyse ki henüz rastlamadık.

Karşı-saldırı yönündeki kıpırdamaları ilk olarak bizim neslimiz gördü ve çok rahatsız oldu; fakat biz hoşlansak da hoşlanmasak da, bunun çok ciddi bir kıpırdanma olduğunu hissettik. Elbette, Rusya'daki

363

Ortodoks Hristiyanlığının kıpırdanışından bahsediyorum. Bu hareketin ciddi ve rahatsız edici oluşu, arkasındaki maddi güçten gelmiyor. Ne de olsa, Ruslar henüz atom bombasının sırrını keşfedememişler; fakat Batılı ruhları Batılı olmayan bir

"ideolojiye" çevirme gücünü bulmuşlar.

Ruslar, Batı'nın laik sosyal felsefesinin bir ürünü olan Marksizmi alıp, onu bir incil gibi yorumladılar. Ruslar, Batı'ya ait olan bu dini alıp, onu kendilerine malettiler, şimdi bize yeni bir anlamla sunuyorlar. Bu Batı'nın aldığı ilk karşılık; fakat bu Komünizm adı altındaki karşılık, Batı tehdidine Hint ve Çinliler'in verdiği karşılığın yanında, basit bir olay olarak gözükebilir. Sonunda bize, Hindistan ve Çin, Batılı

yaşantımızı Komünizmden daha çok etkiliyor gibi gözükebilir. Fakat bundan da zayıf olan Meksika medeniyeti bile karşı koymaya başlıyor. 1910 tarihinden itibaren Meksika üzerinde onaltıncı yüzyıldaki etkisine karşı bir ilk hareket olarak yorumlanmalı; bugün Meksika'da olan, yarın Güney Amerika'nın yerli medeniyetlerinden Peru, Bolivya, Ekvator ve Kolombiya'da da olabilir.

Yazımızı bitirmeden, şu ana kadar öylece kabul ettiğim bir noktayı aydınlatmak gerekiyor: "medeniyet"ten ne anlıyoruz? Daha önce de açıkladığımız gibi, medeniyetten insan toplumlarının Batı, İslâm, Uzak Doğu, Hint medeniyeti şeklinde sınıflandırılmasını anlıyoruz. Bu isimler aklımızda din, mimarî, resim, üslup ve gelenek açısından farklı şeyler uyandırıyor Yine de, üzerinde sürekli çalıştığımız bir terimden ne anladığımızı iyice açıklamamız gerekiyor.

"Medeniyet"ten ne kasdettiğimi bildiğime inanıyorum; en azından, medeniyet görüşünün bende nasıl şekillendiğinden eminim.

"Medeniyet"ten, kendi ülkesinin —Amerika'nın veya İngiltere'nin örneğin-tarihini anlamaya çalışırken, insanın ulaştığı en küçük tarihsel birimi kastediyorum. Amerika'nın tarihini kendi içinde anlamak isterseniz, boşuna uğraşırsınız. Amerika'nın, Batı Avrupa ve diğer denizaşırı ülkelerle olan ilişkilerine veya Kolomb'un Amerika'yı keşfinden önce Batı Avrupa'daki kaynaklarına inmeden, federal hükümetin temsilî hükümetin, demokrasinin, sanayi devriminin, monogaminin, Hristiyanlığın Amerika'nın hayatında oynadığı rolü

anlamanız imkânsızdır. Fakat Amerika, tarih ve kurumlarını pratik amaçlar için anlaşılır hale getirmek yolunda Batı Avrupa'nın ötesine, Doğu Avrupa'ya, İslâm 364

dünyasına, Greko-Romen dünyasına uzanmanız gerekmiyor. Bu zaman ve mekan sınırları bize, Amerika'nın, İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın da bir parçası olduğu toplumsal hayatın anlaşılır bir

birimini göstermekte; siz, buna ister Batı alemi, ister Batı medeniyeti, ister Batı toplumu, ister Batı dünyası deyin. Aynı şekilde, eğer Yunanistan'ın, Sırbistan'ın, Rusya'nın tarihlerini anlamaya çalışırsanız, ulaşacağınız bir Ortodoks ve bir Bizans dünyasıdır. Fas veya Afganistan'dan kalkarak bir İslâm dünyasına, Bengal, Mysore, Rajputana'dan kalkarak bir Hint dünyasına, Çin veya Japonya'dan kalkarak da bir Uzak Doğu dünyasına ulaşabilirsiniz.

Vatandaşları olduğumuz devlet, üzerimizde daha katı ve daha zorbaca isteklerde bulunurken, üyeleri olduğumuz medeniyetin hayatımızda daha çok yeri var. Bizim içinde bulunduğumuz medeniyet, başka devletlerin vatandaşlarını da içine almakta. Binüçyüz yaşında olan Batı medeniyeti, bin yaşında olan İngiltere Krallığı'ndan, İkiyüzelli yaşında olan Britanya Krallığından, Iskoçya'dan, yüzelli yaşında olan Amerika Birleşik Devletleri'nden daha yaşlı. Devletler çok az yaşayıp birdenbire ölmeye mahkumlar. Batı medeniyeti, geçmişte Venedik

Cumhuriyeti'nin, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dünya haritasından silinişi gibi Britanya Krallığı ve ABD'nin siyasal haritadan silinişinden sonra da hayatta kalabilir. Tarihe, devletten değil de medeniyetten kalkarak bakmanızı

istememin nedenlerinden birisi bu. Devletleri medeniyetlerin bağrında yetişip ölen geçici siyasal fenomenler olarak görmenizi istememin de. .

Medeniyet Yargılanıyor, çeviren: Ufuk Uyan, İstanbul 1991, ss.187-198.

Makalenin başka bir tercümesi için bakınız: A.Ü. Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, C.

III, 1948, ss. 247-254.

TÜRKİYEDEN TEPKİLER

FUKUYAMA'DAN HUNTINGTON'A

Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasî Teorinin Pragmatik Kullanımı

Ahmet DAVUDOĞLU*

Siyasî karar mekanizmaları ile siyaset teorisyenleri arasında ilginç bir hukukileştirme ve meşrulaştırma ilişkisi olagelmiştir. Özellikle siyasî değişimin ve yeni düzen arayışlarının yoğunlaştığı

dönemlerde bu ilişki tarzı daha da bir yaygınlık kazanmaktadır. Soğuk-savaş sonrası dönemde yeni dünya düzeni sloganı

çerçevesinde yaygınlaşan yeni teoriler hâkim siyasî güçlere kamuoyu oluşturma ve meşruiyet kazandırma doğrultusunda önemli hizmetler sunmuşlardır. En çarpıcı

misalini Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezinde gördüğümüz bu ilişki türünün son misali Huntington'ın Medeniyetler Çatışması (The Clash of Civilizations) tezidir.

Muhteva açısından birbiriyle çelişen bu iki tez zamanlama ve ABD dış politikasının teorik zeminini oluşturmak bakımından ciddî benzerlikler arzetmektedir.

Fukuyama tezinin ilk versiyonunu Romanya devriminin ve Berlin duvarının yıkılmasının oluşturduğu romantik ve iyimser bir ortamda yazmış ve serbest piyasa mekanizmasına dayalı Batı liberal demokrasisinin mutlak zaferini ilan etmişti. Bu teoriye göre insanoğlunun tarih boyu süren arayışı Batı liberal demokrasisinin getirdiği değerlerle nihaî mükemmeliyete ulaşmıştı. Ona göre artık bütün alternatif değer sistemleri ve medeniyet yapıları tarihin bu son evresinde Batı medeniyetinin üstün değerlerine boyun eğmek zorunda idi. Bu yaklaşım yeni dünya düzeni fikrinin entellektüel zeminini oluş-

* Prof. Dr.

turdu. ABD dış politika yapılanması bu romantizm ve entellektüel zemin içerisinde sadece kendi kamuoyunu değil bütün bir dünya kamuoyunu Körfez Savaşı'na yönlendirme ve yeni dünya düzenine şartlandırma imkânı buldu.

Bu atmosferin Bosna krizine kadar devam ettiği söylenebilir. Özellikle Körfez Savaşı'nı müteakip günlerde muhtemel kriz bölgelerinden bahsetmek yersiz bir kötümserliğin işareti sayılıyordu. Bağdat'ın bombalanmasının hemen akabinde 20-23 Mart 1991 tarihleri arasında Kanada'da toplanan International Studies Association tarafından tertiplenen Uluslararası İlişkilerde Yeni Boyutlar başlıklı

kongreye sunduğum Medeniyet Dönüşümü ve Siyasî Sonuçları adlı tebliğimde

"Tarihin Sonu" tezinin Batı medeniyetinin geçirmekte olduğu kriz sürecini örtmeye çalışan entellektüel bir çaba olarak niteleyip tenkit ettiğim zaman bu iyimser yorumculardan bu doğrultuda ilginç tepkiler almıştım. Yaklaşık 600

siyaset bilimcinin 230 ayrı oturumda ele aldığı uluslararası ilişkilerin yeni boyutları birkaçı müstesna genel ikle son derece iyimser bir tabloyu gözler önüne seriyordu. "Yeni Dünya Düzeni"nin baş düşmanı hizaya getirilmiş ve tarihin sonunu perçinleyen barış dönemi başlamıştı. Benim böyle bir ortamda Batı medeniyetinin gerek felsefi, gerekse sistemik dengesizliklerden kaynaklanan krizinden ve bu krizin uluslararası sistemi etkileyen boyutundan bahsetmiş olmam rahatsızlık doğurmuştu.

Bosna'da yaşanan insanlık dramı tarihin değil bu hülyalı dönemin sonu oldu.

Bosna'da Batılı ülkelerin gözetim ve denetiminde gerçekleştirilen soykırım hem Batı medeniyetinin yaşadığı değer krizini hem de uluslararası sistemin çarpıklıklarını bütün açıklığıyla ortaya koydu. Böyle bir gelişme Fukuyama'nın oluşturduğu çerçeveyi geçersiz kılıyordu. Bu dengesizlik ve çarpıklıkların örtbas edilmesi için yeni teorik çerçeveler ve bu teorik çerçevelerin öngördüğü yeni suçlular ve düşmanlar gerekiyordu. Uzun süredir siyasî literatüre ciddî bir katkıda bulunamamış olan Huntington bu misyonu üstlendi ve Foreign Affairs dergisinin 1993 Yaz sayısında "Medeniyetler Çatışması" başlıklı yazısını kaleme aldı.

Huntington'a göre dünya politikası yeni bir evreye giriyordu ve bu evrede ideolojik ve ekonomik çatışma yerini kültürel ağırlıklı medeniyetler çatışmasına bırakıyordu. Ona göre gelecekteki politik çatışma

alanları medeniyet çatlaklarının olduğu bölgeler olacaktır. Bu yargı yazıda altı

temel sebebe istinad ettiriliyor: 1. Medeniyetler arası farklılıklar sadece gerçek değil aynı zamanda temel farklılıklardır, 2. Dünyanın küçülmesine koşut olarak medeniyetler arası ilişkiler yoğunlaşmakta ve farklı medeniyetlere üye topluluklar arasındaki kültürel farklılıklar farklı şuurlanma biçimleri oluşturmaktadır, 3.

Ekonomik modernleşme ve sosyal değişim ile sarsılan yerel kimliklerin yerini fundamentalist dinî şuurlanma doldurmaktadır, 4- Batı toplumları dışındaki toplumlarda kitlelerin Batı hayat tarzını benimseme eğilimi hızlanmakla birlikte bu toplumların seçkinleri arasında otantik ve yerel kültürlere dönüş eğilimi artmaktadır, 5. Kültürel farklılıklar ekonomik ve siyasî farklılıklara göre daha zor uzlaşılabilen çatışma alanları doğurmaktadır, 6. Din ve kültür temellerini de barındıran ekonomik bölgecilik güçlenmektedir.

Görüldüğü gibi Huntington, Fukuyama'ya göre çok farklı ve zıt bir teorik varsayımdan hareket etmektedir. Fukuyama'nın aksine Huntington tarihin sonunu işaret eden evrensel bir değerler sisteminden ve uluslararası bir düzenden bahsetmiyor. Aksine ortaya çıkan bir düzensizliğin tahlilini yapmaya çalışıyor ve bu düzensizliğe yol açan çatışma alanlarının ortak zeminini yakalamaya çalışıyor.

îlki Batı medeniyet değerlerinin evrenselleşme sürecinin kaçınılmazlığını

vurgularken diğeri bırakın böyle bir sürecin varlığını ileri sürmeyi yerel medeniyetleri harekete geçiren alternatif süreçlerin belirleyiciliğini ortaya koymaya çalışıyor. Fukuyama'nın iddialı sözlerinin yerini Huntington'ın daha gerçekçi, daha hesaplı ve çok daha politik üslubu almış görünüyor.

Fukuyama, tezini teorik cazibeye kavuşturmak için felsefeye başvuruyordu.

Huntington aynı cazibe merkezini medeniyet tarihi yoluyla elde etmeye çalışıyor.

Fukuyama'nın Hegel felsefesini kendi tezine payanda yapmak için kullanırken ortaya koyduğu seçici tavır Huntington için de geçerli. Huntington tarih içindeki medeniyet çatışmalarını incelerken seçici bir yaklaşımla medeniyetlerin çatışma alanlarını vurgularken medeniyetler arası kaynaşma, müsamaha ve sentez alanlarını yok

farzediyor.

Huntington'ın bu yaklaşımının metodik bir hata sonucu değil önceden belirlenmiş

teorik bir tercih sonucu olduğunu ortaya koyan ciddî

371

ipuçları var. Bu teorik tercih makalenin misyonu ile yakından ilgili. Huntington bu tahlil ile Batı medeniyetinin felsefi-entellektüel

birikimini, sosyal kültür ve uluslararası sistem üzerindeki belirleyici vasfını gözardı ediyor. Dolayısıyla da bunalımın vebalini ve ortaya çıkan çatışma alanlarının yükünü, tekelci Batı

medeniyeti tarafından hayat alanları gittikçe sınırlandırılmış yerel medeniyetlere ve otantik kültürlere yüklüyor. Böylece gelecekteki bunalımın suçluları şimdiden ilan edilmiş oluyor. Bu noktada Huntington bu tezi ile Fukuyama'nın yarım bıraktığı resmi tamamlıyor. Oluşturduğu evrensel değerler ve demokratik sistemle insanoğlunun nihaî hedefini gerçekleştiren Batı medeniyeti (Fukuyama) ve detaydaki bunalımların çıkmasına sebep olan yerel kültür ve medeniyet çatışmaları (Huntington). Fukuyama'nın tezi ile Batı medeniyetinin felsefi ve sistemik unsurları yüceltilirken, Huntington'ın tezi ile başta islâm ve onu takiben Konfüçyanizm olmak üzere diğer bütün kültür ve medeniyetler çıkan siyasî

huzursuzluk ve bunalımların kaynağı ve sorumlusu olarak takdim ediliyor.

Huntington bu resmi tamamlarken Batı medeniyetinin iç dengesizliklerini ve bunalımlarını şuurlu bir şekilde saklamaya çalışıyor. Eğer uluslararası sistemde gerçek anlamda bir değer ve sistem bunalımı varsa bunun baş sorumlusunun bu değerlerin ve sistemin kaynağı olan Batı medeniyeti olması lâzım gelirken Huntington dikkatleri diğer kültürler üzerine yoğunlaştırıyor. Bu yargısını

güçlendirmek için de Fukuyama'nın Hegel felsefesini kullanmasına benzer bir şekilde Toynbee'yi eksik ve seçici bir şekilde kullanıyor ve Toynbee'nin tarihte ortaya çıkmış 21 medeniyetten altısının yaşamakta olduğu görüşünü tezine dayanak olarak alıyor. Halbuki Toynbee aynı eserinin müteakib satırlarında yaşamakta olan bu altı medeniyetin de Batı medeniyetinin baskısı altında can çekişmekte olduğunu söylemektedir. Eğer Toynbee bu tesbitinde doğru ise can çekişen medeniyetlerin evrensel bunalımlara kaynak olacak çatışmalara sebep olması imkânsızdır.

Öte yandan Huntington’ın iddiasının aksine bu medeniyetler Batı medeniyetinin hakimiyet alanları altına girmeden önce çok daha müsamahalı bir ilişki içinde bulunuyorlardı. Mesela, yaklaşık beş asır aynı hayat sahasını paylaşan İslâm medeniyeti ve Ortodoks alemi 19. yüzyıldaki Batı değerlerinin yayılması öncesinde çok daha

huzurlu ve barış içinde birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdi. Aynı şekilde Hindistan,

372

İngiliz sömürgeciliğine kadar İslâm ve Hindu medeniyetlerinin çok daha uyumlu ve müsamahakâr bir medeniyet ilişkisine şahit olmuştu. Endülüs, ispanyol barbarların yıkımına kadar Müslüman, Hristiyan ve Yahudi kültürlerin dinamik bir tarzda alışverişte bulundukları bir medeniyetler bileşkesini asırlar boyu sürdürmüştü. Antik Ari kültüründe tohumları atılan etnik bağnazlık ve dinî fundamentalizm bugüne kadar hep Batı medeniyetinin değişik versiyonlarının eseri olagelmiştir.

Huntington'ın bugün komşuları ile kanlı ilişkiler içinde olduğunu iddia ettiği islâm medeniyeti ise tarihî hâkimiyet alanlarında sürekli olarak medeniyetlerarası

müsamaha ve dinamik bir alış-verişin sürdürülmesini sağlayan bir değerler bütünü

ve siyasî yapılanmalar ortaya koymuştur. Bu değerler bütünü siyasî sisteme dinî/kültürel çoğulculuk şeklinde aksetmişti. Son misalini Osmanlı millet sisteminde gördüğümüz yerel kültürlere yaşama ve kendini yeniden üretebilme hakkı tanıyan dinî/kültürel çoğulculuk Hindistan'dan İspanya'ya kadar islâm medeniyetinin bütün versiyonlarının ortak özelliğidir.

Üslup ve muhtevadaki bu farklılık, misyondaki ayrılığı ortadan kaldırmıyor.

Aksine, Fukuyama ve Huntington Batı medeniyetinin hegemonyasını sürdürmek için devreye soktuğu iki ayrı yüzünü temsil ediyorlar. Bunun içindir ki, şu anda birlikte Johns Hopkins Üniversitesi'nin çıkarmakta olduğu Journal of Democracy adlı derginin editörlüğünü üstleniyor olmaları hiç de şaşırtıcı değildir.

Bütün teorik önyargılarına ve yüzeyselliğine rağmen Huntington'ın yaklaşımı kimi doğru unsurları içeriyor. Özel ikle medeniyet farklılıklarının çıkış noktası olarak ele alınmış olması siyasî tahlilde gerçek unsurlara dönme zaruretinin bir yansıması

olarak görülebilir. Dolayısıyla Fukuyama'ya göre daha reel bir teorik zeminin varlığından bahsedilebilir. Bu açıdan Huntington’ın tezi kimi doğru unsurları da barındıran teorik bir zeminin siyasî

pragmatizmin gerektirdiği sonuçlara varabilmek için ne ölçüde yozlaştırılabileceğinin çok kötü bir misali. Medeniyet merkezi kavramı etrafında renklendirilen ve seçici de olsa, kimi doğru bilgi ve yorumların da serpiştirildiği bir teori nihayetinde muhayyel bir Islâm-Konfüçyanizm ilişkisini ve bu ilişkinin Batı medeniyeti için ortaya çıkardığı tehdit unsurlarını delillendirmek için kullanılıyor.

Bu delillendirme esnasında da siyasî gerçekler yine önyargılı bir ta-373

rafgirlikle kullanılıyor. ABD'nin askerî teknoloji ve silâh ticareti konusundaki tekelci hegemonyasını gözardı eden Huntington Çin'in bazı İslâm ülkelerine ciddi miktarda silâh satmakta olduğunu iddia ediyor. Halbuki genelde dünya silâh ticaretinin özelde İslâm ülkelerine ve güneye yönelik ticaretin aslan payı ABD'nin elindedir ve bu pay gittikçe süratli bir şekilde genişlemektedir. ABD'nin Güney'e (Üçüncü Dünya ülkeleri) yönelik silâh ihracatı 1992 yılında 59 milyar dolara ulaşmış bulunmaktadır. Körfez Savaşı sonrasında sadece Suudî Arabistan'ın aldığı silâh tutarı 21 milyar doları geçmiş bulunmaktadır. Buna mukabil 1980

sonrasında ekonomik reformlara önem veren Çin askerî harcamalarda önemli kısıntılara gitme temayülü içine girmiş bulunmaktadır. ABD'nin son olarak İran'a ticarî sefer yapan Çin gemileri üzerinde yaptığı denetleme, gerek bu gemilerin kimyasal silâh malzemesi taşıdığı iddiasında bulunan Amerikan istihbaratının, gerekse gittikçe yaygınlaşan Huntington benzeri teorilerin temelsizliğini ortaya koymuştur.

Öte yandan Çin; son dönemde İslâm dünyası ile ilgili bütün temel meselelerde olumsuz bir tavır sergilemiştir. Çin gerek 1991 yılında BM'deki Siyonizm ile ilgili oylamada gerekse son Bosna krizinde islâm dünyasının genel taleplerinin karşısında bir tavır sergilemiştir. Uluslararası forumlarda bu tavrı gösteren Çin, ülke içinde de Müslümanlar'a yönelik baskılara özellikle 1990 sonrasında büyük bir hız kazandırmıştır.

Objektif verilere dayanmayan Islâm-Çin ittifakı ve tehdidi tezinin temelde iki hedefe matuf olduğu söylenebilir. Huntington bu yeni tehdit tanımlaması ile bir taraftan Amerikan silâh üretim ve ticaretinin hızlanmasını hukukîleştirmekte, diğer yandan İslâm dünyası ve Çin

ile problemleri olan Hindistan benzeri bölgesel güçlerin konsolide olmasını ve Batı ile işbirliğine yönelmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Huntington'ın Türkiye ile ilgili tesbitlerinin ise özellikle Türk aydınları tarafından büyük bir dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir. Yaşadığı kimlik ve medeniyet krizi açısından Türkiye'yi, Meksika ve Rusya ile karşılaştıran Huntington Türkelitinin ve toplumunun Batı doğrultusunda bir medeniyet değişimini istediğini fakat Batı medeniyetinin hâkim unsurları tarafından reddedildiğini ifade etmektedir. Türk toplumunun fikrî ve siyasî önderlerinin en büyük zaafı kimlik, mede-374

niyet tanımlaması konusunda kendine güveni olmayan ve kararsız bir tavır sergilemeleridir. Bir elitin en önemli misyonu mensubu bulunduğu topluma geleceğe yönelik bir stratejik ideal tanımlaması yapabilmesidir. Türk toplumunda son iki asırdır yaşayan elit-kitle ilişkisi son derece çarpık bir düzlem üzerinde gelişmiş ve parçalanmış bir toplum yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu parçalanmış ve belirsiz toplum idealinin en önemli sebebi güçlü bir medeniyet birikimine sahip bir toplumu başka bir medeniyete kuyruk yapmak isteyen elitin yaşadığı psikolojik dengesizlik halidir. Bu dengesizlik eğitim ve medya kanalları yoluyla toplumun geneline yansıtılmış ve bugün kendini herhangi bir düzeyde tutarlı bir şekilde tanımaktan aciz bir bunalım toplumu ortaya çıkmıştır. Türkiye kapsamlı bir kimlik yenilenmesi ve medeniyet ihyası sürecine girme cesaret ve becerisini gösteremezse gelecekteki teorisyenler bu toplumu ya tarihin sonunun kurbanları

ya da medeniyetler çatışmasının suçluları arasında zikredecektir.

İzlenim, Ekim 1993, sayır 10.

375

YENİ SAĞ VE UYGARLIKLAR SAVAŞI

Ahmet ÎNSEL*

Harvard Üniversitesi'nde Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Samuel Huntington'ın geçtiğimiz aylarda Foreign Affairs dergisinde yayımlanan

"Uygarlıklar Çarpışması" başlıklı yazısı, Amerikan "yeni" Yeni Sağı'nın önümüzdeki onyıllarda savunacağı dünya politikasının temel hatlarını çiziyor. Buna göre, XXI.

yüzyıl neo-darwinci bir "global yarışma"yla belirlenecek ve birkaç uygarlık kümesi bu "global yarışma"nın aktörleri olacaklar.

Uluslar arasında, ondan sonra ideolojiler arasında geçen savaşlar, XXI. yüzyılda uygarlıklar arasında mı geçecek? Huntington'a göre sol-sağ, kapitalizm-komünizm çatışması gibi temellere oturmayacak olan XXI. yüzyıl dünyası, bir uygarlığa ait olmanın kimliğiyle belirlenecek. Tarih, dil, kültür, gelenek ve dini içinde barındıran her uygarlık, insanla Tanrı, yurttaşla devlet, çocuklarla ebeveynler, özgürlükle otorite, eşitlikle hiyerarşi arasındaki ilişkilerin farklı yorumlarını getiriyor.

Huntington'a göre bu belirleyenlerin içinde en güçlü olanı din. İnsanlar yarı

Amerikalı, yarı Arap ve çoğu yerde iki ülkenin vatandaşı olabiliyorlar. Ama hem Katolik hem Müslüman olamıyorlar. Din, indirgenemez bir fark getiriyor.

Yüzyılların birikimiyle oluşan bu farkların kısa zamanda ortadan kalkması mümkün değil. Ama bir taraftan da dünya küçülüyor. Farklı uygarlıklar yüzyüze geliyor. Bir uygarlığın öğeleri başka bir uygarlığın

günlük yaşamına birdenbire girebiliyor. Huntington'a göre, bu karşılaşma, uygarlıklar arasındaki farkları azaltmaktan çok uygarlık kimliği ve bilincini pekiştiriyor. Batı uygarlığının yanında veya karşısında yer alacak olan Konfüçyusçu, Japon, İslâm, Hinduist, Slav-Ortodoks, Latin Amerika "ve belki"

Afrika medeniyetlerinin karşılıklı ilişkisi içinde dünyanın önümüzdeki dönemde biçimlenmesini öngören Yeni Sağ'a göre, geleceğin savaşlarının cephe hatlarını bu uygarlıklar arasındaki fay çizgileri oluşturacak. Japonya'nın Asyalılaşması, Hindistan'ın Hindulaşması, Orta Doğu'nun yeniden İslâmlaşması, Rusya'da yeniden Batılılaşmanın tartışma konusu edilmesi ve Batılı kavramlar olan sosyalizm ve milliyetçiliğin çöküşünden Huntington, gelecek yüzyılda Batı ve geri kalan arasında geçecek çatışmanın dünya siyasetinin eksenini oluşturacağı sonucunu çıkarıyor. Hatta daha ileri gidip, Islâmî ve Konfüçyusçu devletlerin Batı değer ve iktidarına günümüzde meydan okumaya başlamasında, bu Batı aleyhtarı işbirliğinin öncü işaretlerini buluyor.

Bu genel tablodan hareket ederek Huntington’ın ürettiği öneriler şaşırtıcı değil, ama düşündürücü. İlk elde Batı'nın kendi uygarlığı içinde daha büyük birlik ve işbirliğine ulaşması gerektiğini savunup, "Batı uygarlığına en yakın" olan Doğu Avrupa ve Latin Amerika toplumlarının entegrasyonunu hızla gerçekleştirmenin önemini belirtiyor. Bunun yanında, geri kalan uygarlıklar içinde Batı değer ve çıkarlarına yakın grupları desteklemeyi, bu değer ve çıkarları meşrulaştıran uluslararası kuruluşları güçlendirmeyi öneriyor. Son olarak Batı uygarlığına bilkuvve düşman uygarlıkların askerî gelişmelerini sınırlamak geliyor. Bu uygarlıkların esas olarak İslâm ve Konfüçyusçu uygarlıklar olduğunu iddia eden Huntington'a göre, Batı bir yandan bu iki "Batı aleyhtarı" uygarlık arasındaki çelişkileri körüklemeli, diğer yandan da kendi askerî gücünü azaltmakta temkinli davranmalı.

Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bu Yeni Sağcı yaklaşımın önerilerini besleyen siyasal felsefeyi gelecek haftadaki yazıda ele alacağız.

Aktüel, 14-20 Nisan 1994, sayı: 145.

377

YENİ SAĞ VE UYGARLIKLAR SAVAŞI (II)

Ahmet ÎNSEL

Geçen hafta Samuel Huntington'ın 21. yüzyıl dünya politikası hakkındaki öngörüşlerini özetlemiştim. Bugün, kendini kültüralist bir temelde ifade eden bu yaklaşımın beslendiği siyasal felsefeyi açmaya çalışacağım.

İlkel toplumlarda kültür yereldir. Evrensel ik farklı etnik unsurları içinde barındıran imparatorluk devletleriyle ortaya çıktı ve Yahudiler'in tektanrılı dinine Hristiyanlık'ın getirdiği yeni yorumla güçlendi. Hümanizma hareketiyle evrensellik dinî dayanağından sıyrılıp, kurucu ve yaratıcı insandan hareket ederek kendini ifade etmeye başladı. Uygarlık bu yeni evrenselin simgesi oldu. 19. yüzyıl Batı

yazınının en ilerici temsilcileri "uygar uluslar" kavramını bu bağlamda kullanmakta bir sakınca görmeyeceklerdi.

Evrenselin bu ifadesi bir yanda İnsan Hakları kavramını gündeme getirirken, diğer yandan da, Marksizm'de olduğu gibi,

yerleşik düzenin değişme koşullarını
düşünmeyi mümkün kılıyordu. Ne var ki tüm laik temeline rağmen, bu evrensel uygarlık tanımı dinî temel erini bütünüyle terk etmedi. Evrensel uygarlık, Batı
kültürünün değerlerinin dünyaya egemen kılınması olarak da algılandı. Demokrasi, insan hakları, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar Batı kültürünün yerel iği içinde evrenselleştiler.

II. Dünya Savaşı'nın iyimser havası içinde Batı ve özellikle Batı'nın lideri ABD'nin elinde bu tanım güçlü bir silâhtı. SSCB'nin

378

dünyaya yayılmasını engelleyecek bir set çekme politikası için, Batı'yla özdeşleşmiş evrensel uygarlık değerleri bir savunma silâhı olarak algılandı.

SSCB'nin çökmesi ve herkese bolluk vaat eden istisnai iktisadî büyüme devrinin kapandığının bilincine varılmasıyla modernliğin eleştirisi, yeni muhafazakârlığın serpilip gelişeceği zemini yarattı. Bütünü terk edip tekile dönmeyi öneren postmodern söylemin açtığı gedikten geçen Yeni Sağ, göreliliği ve yerelliği savunmaya başladı. Kültürün uygarlıkla eşanlamlı olduğunu kabul eden kültüralizm, bu yolla uygarlığın içinden evrenselliği çıkarttı. Göreliliği yücelten bu yerellik, kültür arasındaki farkları da bunlar birbirinden uzak durduğu sürece kabul edecekti.

İnsan hakları, Batı kültürü dışında kalan alanlar için geçerli olmayabilirdi.

Demokrasi ve kalkınma da! Modernliğin bunalımı sendromu içinde, bu postmodern yerellik ve görelilik söylemi kültüralist, cemaatçi ve etnik merkezli 1930 yılları
ideolojilerini anımsatan önerilerle kendini ifade etmeye başladı.

Uygarlıkla kültürü özdeşleyen ve kültürün temel belirleyeninin din olduğunu iddia eden bu yeni muhafazakâr yaklaşımın gelişme sahası, salt Batı dünyası ve Hristiyanlık'la sınırlı değil. Cemaat değerlerini yüceltmek, evrensel yerine yereli belirleyici kabul etmek, kültürel farklılıkları mutlaklaştırmak dünyanın dört tarafında yükselen dinî hareket* lerin ortak noktasını oluşturuyor. Huntington'ın Batı uygarlığının karşısındaki en büyük tehlike olarak islâm ve Konfüçyus uygarlıklarını görmesi bu nedenle bir rastlantı değil. Fakat Batılı'mn Müslümanlık ve sarı ırk kadim fobilerinin tezahürü olarak ele

alınacak bir sayıklama da değildir. Önümüzdeki onyıl arda dünya tahakkümü hülyalarının kendilerini ifade edecekleri ve kendi aralarındaki çatışmalara meşruiyet verecek olan zemin kültüralizm olacak. Ve "modus vivendi"si olmayan, alternatifleri ya sonsuza değin

savaş ya da tahakküm ve yok etmek olan bu çatışmalar içinde, insanı insan yapan evrensellik gözden hızla kaybolurken, barbarlık avdet edecek. Yereli yüceltmeyi, göreli olana mutlak değer atfetmeyi, kültürü fetişleştirmeyi yeniden değerlendirmek için geç mi kaldık?

Aktüel, 21-17 Nisan 1994, sayı: 146.

379

TOTALİTARİZM UMACISI VE YUMUŞAK KONSENSÜS

Ahmet INSEL

Sovyetler Birliği ve onu model alan ülkelerin çökmesinden sonra, totaliterizm umacısından mahrum kalan Batı, bu boşluğu yükselen Islâmî hareketler tehlikesiyle doldurdu. Samuel Huntington'ın, Aktüelde daha önce ele aldığım ve Batı başkentlerinde yankı uyandırmaya devam eden yazısı bunun en anlamlı

örneklerinden birisi. Islâmî hareketlerin bir bütün içinde ele alınıp alınamayacağını pek düşünmeden ve bunların ne derece evrensel olabileceklerini değerlendirmeden gösterilen bu totaliterizm umacısının arkasında, Batı

dünyasının geçirmekte olduğu bunalımı görmeyi, bunun sonuçlarını düşünmeyi istemek arzusu yatıyor. îslâmî hareketlerin İran'da, Mısır'da, Cezayir'de ve benzeri ülkelerde geçmişte olmayan özgürlükleri reddettikleri gerçeği dikkate alınmıyor.

Bugün Batı toplumlarının üzerinde düşünmeleri gereken başka iç sorunları var.

Demokrasiyle pek barışık olmayan siyasal hareketlerin bazı ülkelerde yükselişi bunların önemini gizlememeli. Batı toplumlarının hızla çözülmeleri, hemen hemen tüm toplumsal katmanlara hâkim olan iç çöküntüsü, birbiri ardına patlayan siyasal skandallar, anlamını giderek kaybeden toplumsal aidiyet simgeleri, refah toplumunun dışında kalan kesimin hızla büyümesi vb. sorunlar Batı'nın yegâne temsilcisi olduğunu düşündüğü demokrasinin altını hızla kazıyor.

Geçmişten gelen teknolojik üstünlüğün sağladığı ivmeyle bugün evrensel egemen güç konumunu saklayan Batı medeniyetinin kendini sorgu-380

lamasının zamanının geldiğini, hatta bunun geçmekte olduğunu iddia eden birkaç

cılız ses dışında bu sorunları düşünen pek yok. Batı toplumlarının son on beş yılda hızla muhafazakârlaşmalarının en açık ifadelerinden birisi, bu kendi kendinden memnun olma hali.

Muhafazakârlaşmayla birlikte, Batı'nın övünçle benimsediği özgürlüklerin kapitalist sistemin içinden doğal olarak çıktığı inancı yaygınlaşıyor. Böylece "insan hakları", "güçler ayrılığı", "mülkiyet hakkı" gibi esas olarak bireyi savunmaya yönelik hakların kapitalizm tarafından bahşedilmediği, bunların uzun toplumsal mücadelelerden sonra elde edildiği gerçeğinin üzeri örtülüyor. Batı'nın bugünkü

gücünün esas kaynaklarından birisini oluşturan toplum içi çatışmaların meşruiyeti ve buna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal dinamizm unutuluyor.

Demokrasiden çok liberal bir oligarşi görünümünde olan Batı toplumlarının iç

dengesi, egemen sınıfların iktidarıyla bitmez tükenmez bir siyasal ve toplumsal karşı çıkışın birlikteliği üzerine kuruluydu. Sadece kapitalistler arasındaki rekabet ve pazar ekonomisi kurumları sayesinde değil, işçi sınıfının uzun yıl ar sömürüye karşı direnişinin yarattığı baskı sayesinde kapitalizm kendini yenilemek, üretkenliği arttırmak ihtiyacı duydu. Emekçilerin direnişleri, yaratılandan daha fazla pay almak istemeleri, daha iyi çalışma ve yaşama koşulu talep etmeleri, sermaye kesimini üretkenliği arttıracak yeni yatırımlar yapmaya zorladı. Aynı şey siyasal haklar için de geçerli.

Kapitalist düzene ve genel olarak Batı toplumlarına karşı, bu toplumların içinden çıkan ve bu toplumların tarihinden beslenen bir karşı çıkış hareketinin giderek yok olması, rejimin yukarıda sözünü ettiğimiz hassas dengesini tehlikeye atıyor.

Batı toplumlarının içinde yüzdükleri yumuşak konsensüs ortamı, bir yanda toplumsal eksenin hızla muhafazakârlığa doğru kaymasına

diğer yandaysa toplumun kendini yenileme motivasyonlarını kaybetmesine yol açıyor.

Batı uygarlığının insanlık tarihine kazandırdıklarının değerine inananların umacılar yaratarak varoluş anlamı kazanmaya çalışmak yerine, demokrasinin yenilenmek isteyen ve yaşamak için önünün sürekli açık kalması gereken dinamik bir sistem olduğunu hatırlamalarında yarar var.

Aktüel, 7-13 Temmuz 1994, sayı: 157.

381

MEŞ'UM TEORİ Mustafa ÖZCAN*

Beklentiler başka, temenniler başka ve gerçekler daha başkadır. 1994 yılının sonlarında Hartum'da düzenlenen Dinlerarası Diyalog Toplantısı'nda Sudanlı

devlet adamı ve İslâm düşünürü Hasan Turabi, "Semavi Dinler Cephesi"

kurulmasını istemişti. Tabii bu bir nevi temenni ve dilek. Temennilerin karşısında bir de realite var. Huntington gibiler işte analiz mahiyetindeki çalışmalarıyla realiteye dönüşmesi muhtemel beklentileri ortaya koyuyorlar. Acaba Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" teorisiyle Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması"

teorisi arasında bir bütünleşme ve tekamül var mıdır? Bu teorilerden her ikisinin de soğuk savaş sonrasına rastlaması tesadüf değildir. Kapitalizm ile komünizm gibi iki ideolojik kamp arasındaki mücadele sırasında "Tarihin Sonu"ndan ya da

"Medeniyetler Çatışması"ndan sözetmek zaten kabil değildi. Her iki teori de, ideolojik dönemin geriye bıraktığı boşluk üzerinde yükseliyor.

Foreign Affairs'in bir önceki sayısında Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması"

tezinin Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" adlı felsefik fantazisinin siyasî bir boyutunu oluşturduğu yorumu yapılıyor. Yani Fukuyama'nın felsefik fantazisi, Huntington'ın

"Medeniyetler Çatışması" ile siyasete uyarlanmış oldu. Şimdi bunu uyarlama sırası

NATO'da. De Micheles gibi Avrupalı siyasetçiler bundan birkaç yıl önce NATO'yu güneyle hesaplaşmaya hazır olmaya çağırmışlardı.

İşin

* Dış politika yazan

382

gerçeği şu: Komünizmin çökmesinden sonra Batı'nın karşısında İslâm tek potansiyel güç kalmıştır, islâm dünyasının, İslâmî değerlerin etrafında kenetlenmemesinden dolayı bu tehdit, görünür ya da organize değil. Bundan dolayı

NATO Donkişotca yeldeğirmenlerine karşı savaş açıyor. Fundamentalizm yaftasıyla görünmezi görünür kılmaya çalışıyor. Sonunda NATO Genel Sekreteri Willy Cleas biraz gürültülü bir şekilde de olsa: "Bundan böyle Batı'nın yeni düşmanı fundamentalizmdir. Komünizmin yerini almıştır" diyerek ağzından baklayı çıkarmıştır. Willy Cleas'in Huntington'ın teorisinden etkilendiği ve ilham aldığı kesin. The Times gazetesi: "Yeni Sekreter Yeni Düşman (Gulyabani) Arıyor" başlıklı başyazısında Cleas'ın NATO Genel Sekreterliği'ne yakışmadığını

ifade etmiş ve bu düşüncenin kendisine ait olmadığını Harvard Üniversitesi hocalarından Samuel Huntington'dan menkul olduğunu teşhis ve tesbit etmiştir.

Bu meşum teorinin sahibi iyi niyet yoksunudur. Huntington Batı düşmanı olarak gördüğü İslâm ülkelerinin askerî teknolojiden mahrum edilmelerini istemektedir.

Bu babda "Medeniyetler Çatışması" teorisini işleten Huntington, Batı dostu ülkeler kampında yeralmasına rağmen; kültürel olarak İslâm medeniyetine mensup olmasından dolayı Pakistan'ı tehlikeli bir düşman addetmektedir. O'na göre Pakistan, Stinger füzelerine mukabil Çin'den nükleer teknoloji transfer etmektedir. Bu arada Huntington İsrail'in Çin'e Amerikan silâh teknolojisi satmasını unutmuş görünüyor. Huntington nazariyesi doğrultusunda hareket eden ABD Savunma Bakanı William Perry de Pakistan'a giderek NPT olarak anılan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı imzalaması için bu ülke üzerinde baskı icra etmiştir. O da nükleer teknoloji konusunda Huntington gibi İsrail'e torpil geçiyor. Şimon Peres geçenlerde yaptığı açıklamada Nükleer Silahların Sınırlandırılması Anlaşması'na imza atmayacaklarını resmen açıkladı. Bu açıklama basında hakettiği ilgiyi nedense görmedi. .

Turabi Semavi Dinler Cephesi'ne çağırırken tam 10 yıl önce ihtida etmiş bulunan Roger Garaudy "Dini Savaşlara Doğru" kitabıyla Huntington'dan bir adım daha ileri gitmiş oluyor. Zaman zaman başörtüsü ve politik îslâmî hareketler konusunda Fethullah Gülen Hoca Efendi gibi gayet ılımlı ve yumuşak değerlendirmeleri bir tarafa, kayda-değer fikirleri var. Muhammed Abduh'a ve ekolüne övgüler yağdıran

383

Garaudy bazı farklılıklarla birlikte Reşid Rıza ve Hasan el-Benna'yı da aynı ekole bağlıyor, isviçre'de Hasan el-Benna'nın damadı Said Ramazan'ın oğlu Tarık ve biraderiyle tanışmış, onlardan "aydın Müslüman genç" diyerek sitayişle bahsediyor. Tarık dedesiyle ilgili bir belge göstermiş. Belgede Benna'nın Müslüman Kardeşler kurucularından en az beşinin Kıptiler'den olmasını

istediği görülüyor. Garaudy'nin anlattığına göre rnuhtedilerden biri bir gün Muhammed Abduh'a gelerek: "Islâmiyeti seçtim" demiş Abduh'un bu söze mukabelesi şöyle olmuş: "Şimdi Müslüman oldun, unutma ki hâlâ

Hristiyansın çünkü İslâm bütün semavi dinleri kabul etmektedir. ." Garaudy yine İbni Arabi'ye bir atıfta bulunuyor: "Bilinsin ki, islâm'ı seçen Hristiyan aslında dinini değiştirmemiştir. ." Görüldüğü gibi diyolog ve monolog içice.

Yeni Şafak Gazetesi, 7 Şubat 1995.

384

BARBAR VE MEDENİ

Mustafa ÖZCAN

Edward Said'i tanırsınız, dolayısıyla onu tanıtmaya çalışmak zaiddir. Hakperest bir karakter, dürüst bir akademisyendir. Doğu'da ve Batı'da menendine rastlamanın zor olduğunu söylemek sanırım mübalağaya kaçmaz. Kınayanlarının kınamalarına aldırmadan her zaman, mekan ve makamda doğruları dile getirir.

Doğruları söyleme huyu bazen dostlarıyla ters düşmesini gerektirse de. Filistinli olması hasebiyle Filistin davasından da uzak değildir. Ancak bu davanın Arafat gibiler sebebiyle ayağa düşmesini de bir türlü kabullenememektedir. Bundan dolayı FUK'tan ayrıldığı gibi son sıralarda Arafat'a da alenen cephe almıştır.

Washington Post gazetesinde yazdığı bir makalede Arafat'ı, uzun yıllar Mandela'ya karşı beyazlarla işbirliğine giden Zulu kabilesinin Lideri Butelezi ve Nazi döneminde Fransa'nın işbirlikçisi Başbakanı Fişi'ye benzetmiştir. Said, Arafat özerk yönetimin başında kaldığı müddetçe Filistin'de suikastlerin eksik olmayacağı, kaos ve içsavaşın hüküm süreceği kanaatindedir.

Geçenlerde Edward Said, Londra'da Beyrut Amerikan Üniversitesi Mezunları

Derneği'nin düzenlemiş olduğu bir konferansta Huntington'ın meşum teorisini tahlil etmiştir. Foreign Affairs'da yayınlanan "The Clash of Civilazitons" yani

"Medeniyetler Çatışması" tezinin vahim ve uydurma dayanaklara yaslandığını

ifade etmiştir. Huntington sözkonusu çalışmasında İslâm dünyası ile Konfüçyus medeniyetinin Batı'ya karşı işbirliğine gidebileceğini bile iddia etmekten -bir ilim 385

adamı olarak sıkılmamıştır. Edward Said kadim zamanda Yunanlılar'ın sömürgeleri altındaki ülkelerde Yunanca konuşmayanları Barbar olarak adlandırdıklarını

hatırlatır. Cristoph Colomb'un Amerika'yı keşfinden sonra da yerliler yani kızılderililerin tanımı "Gerici" ve "Şerir" olmuştur. Fransızlar da işgal ettikleri Afrika halklarını Barbar olarak tanımlamışlar ve işgallerini de

"Medeniyetleştirme" iddiasıyla maskelemeye çalışmışlardır. Pozitif kutup daima Batı, negatifler ise diğerleri olmuştur. Reagan da Sovyetler Birliği'nin negatif bir kutup olduğuna işaretle onu; "Şer İmparatorluğu" olarak vasıflandırmıştır. Ama devran değişmiş ve bugün Kızılderililer ABD'de gerçek Amerikalı "Native American" olarak anılmaktadır.

Bugün Huntington gibi Belamlar, Claes gibi Firavunlar sayesinde islâm dünyası

negatif kutbu yani Şer İmparatorluğu'nu temsil eder hale gelmiştir. NATO'nun yeni düşman konsepti tanımlama çabaları bunun bir sonucudur.

Bu gayretlerin arkasında da Edvvard Said'e göre beynelmilel Yahudi vardır.

Huntington Batılı devlet adamlarına İslâm dünyasına karşı "Soğuk Savaş"

stratejisi uygulamalarını salık verir. Edward Said'e göre İslâm dünyasına karşı

başlatılmak istenen soğuk savaş stratejisinde en büyük pay, güya Ermeniler'e karşı Türk tezini desteklediği için yere göğe koyamadığımız Bernard Lewis'e aittir. Huntington, üstadı Bernard Lewis gibi, medeniyeti bile tanımlamaktan acizdir. Onların anladıkları medeniyet, tekboyutlu, değişmez ve homojendir. Yani onlara göre medeniyet, bu kadar mekaniktir. İşte sathilikle malûl mekanik anlayışının bir gereği, otomatik olarak İslâm'ı karşısına almakta.

Şimdi sıkı durun Edward Said'e göre "Medeniyetler Çatışması" tezi de aslında Huntington'a ait değildir. Bu tezin orijinali bizim pek sevdiğimiz takdir ettiğimiz Yahudi asıllı Türkolog ve Oryantalist Bernard Levvis'e aittir. Hem Lewis hem de Huntington bir medeniyetin (Batı) diğer medeniyetler üzerine hükümran olmasını

savunurlar. Demokrasi çerçevesinde istedikleri pluralizmi yani çoğulculuğu medeniyetler sahasında istemezler. Cemil Meric'in tabiriyle bunlara yazar bile denmez. Olsalar olsalar sık sık senaryo üreten ikinci sınıf bir yazar olabilirler.

Gazeteci Bernard Levvis'in tarih yazıları da seçmecedir, sansasyona hitap eder, konuları genellikle entrikalardır. Mücadelenin medeniyet ve kültürel kalıplara dökülmesi halinde emperyalizmin olumlu kabul edilebi-386

leceğine işaret eden Said: "Huntington, Medeniyetler Çatışması makalesiyle Amerikan siyasî karalama yelpazesindeki insanlara hitap ederek sömürgeciliğe kültürel açıdan yeşil ışık yakmıştır. Eski emperyalist güçler de başka milletlerin boyunlarında boza pişirebilmek için Huntington benzeri teorileri kullanmışlardır"

demektedir.

Huntington gibi yeni Belamların fetvası ışığında medeniyeti temsil eden NATO

Genel Sekreteri Claes, negatif kutbu yani barbarlığı temsil eden fundamentalizme karşı savaş başlatmıştır. Barbarlık medeniyeti, Lewis gibi Belamlar da Claes gibi firavunlarını buldu demektir.

Yeni Şafak Gazetesi, 27 Şubat 1995

Mustafa Özcan'ın daha geniş değerlendirmeleri için şu kitabına bakılabilir. 21.

Yüzyıl Eşiğinde Medeniyetler Çatışması, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 1995.

387

HUNTİNGTON

BATI'NIN ÖNYARGILARINI YANSITIYOR

Binnaz TOPRAK*

Soğuk Savaş, çoğu kişinin tahmininin aksine ideolojilerin ve nükleer silâhların nihai çatışmasıyla sona ermedi. Demokrasi, tüketim toplumu ve kapitalist ekonomi karşısında "Sovyet Imparatorluğu"nun uğradığı yenilgiyle sonuçlandı. Soğuk Savaş

döneminin kapanmasıyla tam da silâhların susacağı ve dünyada barışın hâkim olacağı ümidi doğmuşken, etnik ve dinsel ayrımlara dayalı bölgesel çatışmalar artmaya başladı.

Ünlü Amerikalı siyaset bilimci Samuel P. Huntington'ın "The Clash of Civilizations?"

(Uygarlıklar Çatışması?) adlı, Fareign Affairs dergisinin Yaz 1993 sayısında çıkan makalesi, her ne kadar değer yargılarından arındırılmış bilimsel bir dil ile kaleme alınmışsa da, Batı kamuoyunda hâkim önyargıların tüm öznelliğini taşımakta. Huntington bu makalesinde, Soğuk Savaş sonrası dünya politikasında, ideoloji ya da ekonomik çıkar çatışmaları yerine giderek uygarlıklararası savaşlara tanık olacağımızı

öngörmekte. Yazısının başlığındaki soru işareti, sosyal bilimcilerin ileriye dönük tahminler yapmaktan kaçınmalarıyla ilgili olsa gerek. Aksi takdirde Huntington gelecekteki çatışmanın, kendi deyimiyle "Batı ile Diğerleri" arasında geçeceğine ikna olmuş gözükmekte, bu bağlamda Batılı devlet adamlarına önerilerde bulunmaktadır: Batı uygarlığına dahil ülkelerle işbirliğine gitmek, "diğerleri"

üzerinde askerî üstünlük sağlamak ve aralarındaki anlaşmazlıklardan yararlanmak.

* Prof. Dr. 388

Huntington'ın Önerileri

Gelecekte uygarlıklararası çatışmalara tanık olacaksak bu ancak Batılı devletlerin tam da Huntington'ın önerileri doğrultusunda dış politika oluşturmalarıyla gerçekleşebilir. Örneğin Huntington, Batı'nın Bosna olayındaki kayıtsızlığını

uygarlıklar çatışması çerçevesinde değerlendirmekte, Müslüman ülkelerin Batı'yı

çifte standart kul anmakla suçlamalarını politik gerçekliğe aykırı bulmaktadır.

Huntington'a göre "çarpışan uygarlıkların dünyası kaçınılmaz olarak çifte standartlar dünyasıdır." Oysa, dış politikada çifte standart kullanımı, Hungtington'ın iddiasının aksine, ekonomik ve politik çıkarlarla bağlantılı

olmuştur. Kaldı ki Batı uygarlığı "diğerleri" karşısındaki konumunu dayandığı

temelleri yadsıyarak koruyamaz. Ekonomik çıkar ya da politik kaygı ile çifte standart kullanılabilir. Değerler düzeyinde çifte standarta başvurmak ise Batı

uygarlığının dayandığı temel erin sorgulanmasına yol açar. Huntington bu makalesinde, çıkar ve güç kavramlarına dayalı politik analizleri bile başka bir isim altında sunmaktadır. Örneğin yazar Körfez Savaşı'nı geleceğin uygarlık çatışmalarının öncülü olarak görmekte, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesinin Kuveyt'in egemenlik hakkının korunmasına yönelik olduğunu savunmaktadır. Huntington'ın değerlendirmesinde petrol savaşı, uygarlık savaşına dönüşmüştü. Nasıl ki Cezayir Savaşı, Süveyş Kanalı krizinde ingiliz ve Fransızlar'ın Mısır'ı işgali ve Arap-Israil savaşları "Batı ile İslâm" arasındaki uygarlık çatışmalarına dönüşmüşse. Sömürge idaresine karşı verilen bir mücadele, Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonucu İngiliz ve Fransız şirketlerinin uğradıkları ticari zararı önlemek için gerçekleştirilmiş bir işgal hareketi ve kendi yurtlarında mülteci konumuna düşmüş Filistinliler için Arap ülkelerinin israil'e karşı başlattıkları savaşlar, tarihin yeniden yorumlanmasıyla, uygarlık çatışmalarına örnek oluşturmaktadır.

"İslâmiyet'in sınırları"

Amerika'nın Japon sermayesine tepkisinin uygarlık farklılıklarına dayandırılması

ise açıkça tuhaf bir değerlendirmedir. Hele Japonya'nın uygarlık ihraç etmek yerine ürün ihracını tercih ettiği ve Japon endüs-389

trisinin Amerikalı iş çevrelerini geyşalardan daha fazla korkuttuğu gö-zönüne alınırsa, Ermenilerl'e Azeriler arasındaki savaşın ise, islâmiyet'in kanlı

sınırları'yla ilgisi yoktur. Azerbaycan Sovyet yönetimi altında laikleşmiştir.

Ermeni-Azeri çatışması, İslâmiyet'in yeniden dirilişini simgelemek ve "Allah'ın intikamı"na örnek olmaktan çok, Sovyetler Birliği'nin kuruluşu sırasında çözüme kavuşturulmamış ve ertelenmiş olan milliyetler sorununa ilişkin tarihin Lenin'den aldığı intikamdır. Geleceğin dünyası, Huntington'ın öngördüğü çift-kutuplu-luktan daha karmaşık bir yapıda olacak gibi gözükmektedir. Çift-ku-tuplu bir dünya, hem sosyal bilimci hem de siyasetçi için rahat bir dünyadır. Basit ve herkesin anlayacağı bir sınıflandırmayla, "biz" ve "diğerleri" diye ikiye ayrılmıştır. Oysa günümüzde uygarlıklar arasında iletişim, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar, bu iklimi ulusal ve bölgesel sınırların ötesine taşımaktadır. Eğer geleceğin dünyası

mutlaka iki-kutuplu olacaksa, bu kutuplar uygarlık farklılıklarına dayanmayacaktır, çünkü alışageldiğimiz tanımlar çerçevesinde uygarlık farklılıkları ortadan kalkmaktadır. Bugün "Doğu" ve "Batı" yoktur. "İslâm ve Batı" türü kitap başlıkları

bir dönemin oryantalist yazınıyla birlikte tarihe karışmıştır.

Gelecekteki Ayrım

Gelecekteki ayrım, çağdaş teknostrüktürlere ve global ekonomik yapılara uyum sağlayanlarla "diğerleri" arasında şekillenecektir. Uygarlık projeleri düzeyinde ise bu ayrımın temel hatları insan hakları, kaynakların eşit dağılımı, barış ve çevre koruması gibi evrensel değerlere sahip çıkanlarla, kimliklerini din, dil, etnik grup vb. yerel değerlerde temel-lendirenler arasında olacaktır. Bu bağlamda

Huntington'ın, kimliğini Batı uygarlığının bir üyesi olarak tanımlayan prototip Batılı'sı ile, dinsel ya da etnik kimliğini ön plana çıkaran "diğeri" aynı eşikte durmaktadır. Bu eşikte, temizlik saplantısı olan Sırp, camileri yakan Hindu, ölüm fetvaları çıkaran Müslüman, yabancı işçilere saldıran Alman dazlak, "Fransızlar için Fransa" isteyen Le Pen ve mahallesinde zenci barındırmayan Amerikalı beyaz buluşmaktadır.

Sste/ı Gazetesi, 20.10.1993.

390

HUNTINGTON SAÇMALIYOR

Şahin ALPAY*

Samuel Huntington, ünlü bir Amerikalı siyaset bilimci. Akademik dünyada uzun zamandır tanınıyordu, ama gazetelere 3 yıl önce haber oldu. Foreign Affairs dergisinin Yaz 1993 sayısında çıkan "Uygarlıklar Çatışması mı?" başlıklı

makalesinde şunları söylüyordu:

"Soğuk savaş sonrası dünyada çatışma esas olarak Batı, Konfiçyüs, Japon, islam, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve (muhtemelen) Afrika uygarlıkları

arasında cereyan edecek; Batı, İslam ve Konfiçyüs uygarlıklarına mensup devletler arasında odaklanacak."

Huntington'ınn tezi, üzerine şimşekler çekti. O sıra Türkiye'yi ziyaret eden, yine Harvard'dan ünlü tarihçi Paul Kennedy'ye ne düşündüğünü sorduğumda, şöyle diyordu:

"Bu makale islam ve Hindu dünyası hakkındaki kaba ve darkafalı görüşlere hitap etti. Makaleyi genelde olumsuz buluyorum. Arzettiği tehlike, kendi kendini doğrulaması ve haklı kılması" diyordu Sabah, 24 Kasım 1993).

Huntington'ın geçen hafta istanbul'da yaptığı konuşmayı dinledim. Ardından, kendisiyle bir mülakat yaptım. Dünkü sayfamızda yayımlanan mülakatta görüleceği üzere Huntington, İstanbul'da yeni bir tez ortaya attı: "Türkiye İslâm uygarlığına lider olmalı!"

Üç yıl önce Türkiye'nin İslâm ile Batı uygarlıkları arasında "bölünmüş" bir ülke olduğunu yazdığı, bu liderliği nasıl yapabileceği

* Gazeteci.

sorulduğunda verdiği cevap özetle şuydu: "Köprü olmak pek iyi bir şey değildir.

İki tarafa da ait olmazsınız ve üzerinizden yürünüp geçilir. Batı sizi istemediğine göre, îslâm dünyasının başına geçin; oradaki vahim başsızlık da son bulsun".

Batı'nın Türkiye'yi istemediğini doğru kabul etsek bile, hemen her biri birbirinin gırtlağına sarılmış durumdaki İslâm devletlerinin, Türkiye'yi lider olarak görmek isteyebilecekleri ne kadar gerçekçi? En çok Erbakan'ın "İslâm Birliği" rüyası

kadar. Türkiye kendi kendine liderlik etmeyi becerse, yetmez mi?

Huntington'ın İslamcılarımızı çok memnun edecek görüşleri bundan ibaret değildi.

Türkiye'ye "laik olmayan, İslâm tipi" bir demokrasiyi layık görmesi, Refah Partisi'nin beklentilerini dahi aşıyordu.

Huntington çapında bir siyaset bilimcinin, "temel haklara saygılı, ama laik olmayan" bir demokrasiyi mümkün görmesi, doğrusu anlaşılır gibi değildi. Hele liberal demokrasi ile Hristiyanlık arasında kurduğu bağ, korkunç önyargılarını ele veriyordu.

Amerikan seçkinleri arasında dünyaya bakışta iki temel yaklaşım dikkat çekiyor.

Bunlardan birine modernist/kültürel evrenselci; ötekine post-modernist/kültürel relativist bakış açıları diyebiliriz.

Birinci bakış açısına göre, ABD insan haklarının, liberal demokratik kurumlarının ve piyasa ekonomisinin yayılmasına öncülük ederek, dünyada barış ve işbirliğinin hâkim olmasına hizmet etmeli. (Bu görüşün iyi bir örneği, Başkan Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake'in 21 Eylül 1993'te yaptığı konuşmaydı. (Bkz.

"Entelektüel Bakış", Sabah, 18 Ekim 1993).

İkinci bakış açısına göre ise, ABD, Batı'nın liberal değer ve kurumlarını, dünyanın geri kalanına kabul ettirmeye çalışmamalı (Amerikalı post-modernistlerden Sudanlı Islâmcılar'a ve Çinli komünistlere kadar uzanan çeşitli çevrelere göre buna çalışmak, "kültür em-peryalizmi"nin ta kendisi). Bunun yerine onların yerel

(bireye değil topluluğa önem veren, hiyerarşik, otoriter) kültürel değerlerine saygılı olmalı. Huntington'ı bu bakış açısının en kaba temsilcilerinden biri olarak görmek mümkün.

Bu bağlamda iki noktaya parmak basılabilir: ABD'nin dış politikasının iki bakış

açısı arasında gidip geldiği, ikisini karıştırdığı söylenebilir. Ancak şurası muhakkak ki, eğer ABD 2. Dünya Savaşı ertesinde

Almanya, Japonya ve başka ülkeleri kendi liberal değer ve kurumlarını

benimsemeye zorlamasa, Soğuk Savaş bir ideolojik mücadele olarak geçmeseydi, dünya bugün çok farklı bir görünümde olabilirdi.

Öte yandan bugün pek çok Doğu Asya ülkesi modernleşmenin doğal bir sonucu olarak siyasî modernleşmeye, yani demokratikleşmeye yöneliyor. Başta Japonya olmak üzere birçoğu kültürünü, başta bireyin hakları ve kişiliğine saygı olmak üzere, gittikçe globalleşen dünyamızın emrettiği evrenselci ilkelere uydurma gereksinimi duyuyor.

Huntington'ın bazı İslamcılarımızın hiç hoşuna gitmeyecek (makul, ama öteki görüşleriyle hiç tutarlı olmayan) bir fikri de var: Temel haklara saygılı olmayan iktidarlara karşı "Pinochet seçeneği"ne, yani silahlı kuvvetlerin anayasayı koruma görevine onay veriyor.

Huntington'ı dinlerken, Türkiye hakkında bilgisinin hayli yetersiz olduğu, genelde de saçmaladığı sonucuna vardım.

UÜliyet, 20.9.1996

HRISTİYAN-MÜSLÜMAN ÇATIŞMASI Doğu PERİNÇEK*

Sınıf mücadelesi teorisini burjuvazi keşfetti. Mignet, Thierry ve Guizot gibi liberal'Sosyolojik tarihçiler, toplumların gelişimini sınıf mücadelesiyle açıklıyorlardı Marx, o nedenle, tarihi sınıf mücadelesiyle açıklamak benim buluşum değildir, diye yazmıştır arkadaşı Weydemeyer'e.

Burjuvazinin sosyolojik tarihçileri, sınıf mücadelesi tahlilleri yapıyorlardı. Çünkü o sırada burjuvazi feodaliteye karşı mücadele ediyordu. Büyük Fransız Devrimi'yle keskinleşen sınıfsal hesaplaşma henüz sonuçlanmamıştı.

Burjuvazi, feodaliteyi yenip kendi düzenini yerleştirdikten sonra, sınıf mücadelesi teorisinin üzerini örttü.

Çünkü artık esas cephesini emekçi sınıflara dönmüştü. Burjuvazinin tarih teorileri de bu sınıfsal konumlanışa göre biçimlendi.

Sermaye tarihçiliğinin çeşitli teorileri var. Toplumların hayatını milletler, dinler, devletler veya sınıflardan soyutlanmış ekonomik ve ideolojik sistemler arasında çatışmalarla açıklıyorlar.

Ancak bunların ortak yanı, sınıf mücadelesinin üzerini örtmeleridir.

Yeni Dünya Düzeni projesi de, kendi tarih tezini piyasaya sürdü. Ne zamandan beri insanlığın "kültürler arasında çatışma çağı"na girdiği 394

işleniyor. En son Amerikalı siyaset bilimci Huntington'ın "uygarlıklar arası çatışma teorisi", Sabah Gazetesi'nde de özetlendi. (16 Ekim 1993)

Huntington'a göre, ideolojiler arası çatışma çağından kültürler arası veya uygarlıklar arası çatışma çağına geçiyoruz. Bu teoride, dünya ölçeğinde sınıf mücadelesini, arkada kalan dönemde "ideoloji" kavramı gizliyor, önümüzdeki dönem için ise "kültür" kavramı.

Güzel de, ideoloji kültürel düzlemin bir parçası değil mi? Olsun! "Büyük siyaset bilimcisi" için böyle içinden çıkılmaz kavramsal kargaşalıkların bir sakıncası yok.

Zaten "Yeni Dünya Düzeni", büyük bir kargaşalıktan sonra kurulacak, bu arada kavramlar da karışsın bir şey olmaz.

Huntington, bugün dünyada yedi veya sekiz ana uygarlık bulunduğunu söylüyor.

Şunlar: Batı, Konfüçyus, Japon, islâm, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika. Önümüzdeki dönem çatışmalar, bu uygarlıkları birbirinden ayıran sınır bölgelerinde olacak, deniyor.

Önce şu Hristiyan, islâm, Musevi, Konfüçyusçu, Hindu ayrımı üzerinde duralım: Bütün bu dinler, aslında tek bir kültürün (ya da uygarlık diyebilirsiniz aynı şey) değişik ifadeleridir. Hepsi de kapitalizm öncesi feodal ve köleci hâkim sınıfların kültürünü temsil ederler. Aralarında yalnız biçimsel farklar vardır. Özleri aynıdır.

Kapitalizm öncesi dönemin hâkim sınıflarının ortak değerlerini sistemleştirirler.

Hristiyan Haçlılar ile Müslüman Emeviler'e veya Selçuklular'a bakınız, aralarında kültürel bir fark yoktur. Arslan Yürekli Rişar ile Selahaddin Eyyubi aynı

kültürlerin siyasal şefleriydiler.

Her tarih ve siyaset teorisinin bir toplum projesi vardır. Veya şöyle de söylenebilir: Her tarih teorisi, geleceğe ait bir toplum modeliyle bağlantılıdır.

Huntington'ın teorisi de öyle. Bu teori, küreselleşme denen sürecin düşünsel düzlemdeki pistonudur ve "Yeni Dünya Düzeni"ni amaçlıyor.

Huntington, dünya ölçeğindeki sınıf mücadelesinin üzerini örtmek istiyor, onun yerine uygarlıklar arası çatışmayı geçiriyor. Uygarlık kavramını sınıfsal temeline oturtsa, hadi neyse. Ancak dikkatle kaçındığı budur.

Bugün dünya, "Zenginler Kulübü" adı verilen birkaç büyük kapita-395

i

list devlet ile onların sömürü ve tahakkümü altında ezilen halklar olmak üzere, iki büyük sınıfsal kampa ayrılmıştır. Bu kampları ayıran sınıf, aynı zamanda uluslararası sınıf mücadelesinin esas cephesini belir-liyor. Lenin'in 1910'larda yaptığı ezen-ezilen ayrımı yüzyılın sonunda daha da keskinleşmiştir. Bugün kısaca Kuzey'Güney çelişmesi adı verilen bu sınıfsal kamplaşma, dünyanın geleceğini belirleyen büyük mücadelelerin zeminini oluşturuyor.

Teorisinde "Batı", "Japon", "Slav-Ortodoks" adı verilen kültürler, emperyalist-kapitalist kültürden başka nedir ki? Clinton ile Yeltsin arasında hangi kültür farkı

var? Amerikan, Japon, Alman veya Rus sermaye sınıflarının kültürleri ortaktır.

Onlar arasındaki çatışma, kültürel değil fakat siyasaldır, hegemonya çatışmasıdır.

Yeni Dünya Düzeni'nin teorisyenleri ezilen halkları özel ikle dinsel-kültürel kavramlarla nitelemeye özen gösteriyorlar. Böylece "uygar" Kuzey'in "dinci"

Güney'i ezme hakkı da ideolojik dayanaklarla payandalanıyor. Ezilen halkların yaşadığı ideolojik bunalım, zenginlerin teorileştirmelerine kolaylık sağlıyor elbette. Emperyalizm, ezilen dünyaya dincileşmeyi pompalıyor ve ezilenler Hindu, Konfüçyen, Müslüman, Latin Amerikalı, Afrikalı diye bölünüyor.

Ezilen ülkelerin dinci-gerici hâkim sınıfları, içine girdikleri kompradorlaşma sürecinde emperyalizmle daha sıkı işbirliğine giderek, zenginler diktasını

güçlendiriyorlar.

Kültür ve din savaşları diye tezgahlanan büyük kargaşalığın ilk deneyimleri ortadadır. Ezilen insanlık, emperyalizme karşı ancak sosyalizm bayağı altında birleşebileceğini ve başarıya ulaşabileceğini yeniden kendi deneyimleriyle öğrenecektir.

Kapitalizmin tek bir yanıtı vardır: Sosyalizm! Dincilik, bu iki uygarlık arasındaki hesaplaşmada, ezilen halkları bölmeye ve kapitalizm karşısında haksız bir konuma prangalamaya yarıyor.

Aydınlık Gazetesi, 19.10.1993.

UYGARLIKLAR SAVAŞI YA DA HUNTINGTON SEZAİ KARAKOÇ'A KARŞI

Kemal KAHRAMAN*

Geri vereceksin/ Antik dönemlerde çalınmış hakkını mermerin/ Isanın Musanın İbrahimin/ Safa ve Mervenin/

Hacer-i Esvedin/ Cennetlerden çağlayan/ Nilin Fıratın Diclenin (S. Karakoç, 1973) Batı güldü yüzümüze/ Ama hep arkadan 'urdu/ (. .) Ey doğunun iki yüzlü, Batının iki yüzlülükten de artık yüzlü/ Hainlikleri ve düşmanlıklarıyla karşılaşan/ Saf ve temiz yürekli Müslüman. (S. Karakoç, 26 Eylül 1988)2

Temel tez "MEDENİYET TEZİ"dir. Kimse medeniyet tezinin karşısına başka bir tez çıkarmasın. (S. Karakoç, 31 Ekim 1988)

İkinci bunalım, medeniyetler karşılaşmasında, İslâm'ın Batı'yla hesaplaşmasında oldu. (S. Karakoç, 19 Aralık 1988)4

Medeniyet yayılmaları, medeniyetler arası bir diyalogu ve yakınlaşmayı doğurduğu gibi çatışma ve çelişmeyi de getirmekte. Hatta önce çatışma sözkonusu olmakta, fakat uzun vadede ilişki de,

yakınlaşma ve etkilenme vuku bulmaktadır. (S. Karakoç, 16 Ocak 1989)

* Gazeteci

1 . Hmrk Kırk Saat, İstanbul 1974, s. 106.

2 . Alınyazısı Saati, Dirili, 7/10, s. 8.

3 . Medeniyetimizin Büyük Krizi, Diriliş, 7/15, s. 2.

4 . Agy., Dirili, 7/22, s. 2.

5 . Agy., Dirili, 7/26, s. 3.

397

Dünyayı bilmiyorum ama bizde Huntington'ı en iyi yorumlayan A. Davudoğlu oldu.

Bu da beklenirdi doğrusu. Hem de konuyla ilgili yazısının^ daha ilk cümlesinde;

"Siyasi karar mekanizmaları ile siyaset teorisyenleri arasında ilginç bir hukukileştirme ve meşrulaştırma ilişkisi olagelmiştir."

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" teziyle ortaya çıkmasını, çatışmaların başgöstermesiyle ise bu kez Huntington'ın "Uygarlıklar Savaşı"

teorisiyle ortalarda görünmesini daha iyi nasıl açıklayabilirsiniz.

"Yeni Dünya Düzeni " adı verilen bu ortamda "hâkim siyasî güçlere kamuoyu oluşturma ve meşruiyet kazandırma" doğrultusunda "fason çalışan" siyasî

teorisyenlere ihtiyaç vardı, işte bu noktada Huntington kolları sıvadı. Ona göre ulusal, ideolojik veya ekonomik çatışmalar yerini uygarlık çatışmalarına bırakmaktaydı. Bunlar uygarlık çatlaklarının olduğu yerlerde görülecekti. Çünkü

uygarlıklar arasında temel farklar vardı. Dünyanın küçülmesi, insanları, uzlaşması

daha zor olan kültürel ve dinî farklara göre bilinçlendirmekteydi.

Suyu Bulandıran Kim?

Huntington bu kadarıyla yetinmiyor. Dünyamızda yaşanan mevcut bunalımın suçunu Batı tarafından hayat alanları sınırlandırılmış olan "diğer" uygarlıklara ve kültürlere yüklüyor. Ona göre başta islâm ve Konfüçyanizm olmak üzere diğer kültür ve uygarlıklar bugün yaşanan huzursuzlukların kaynağıdır.

Bu yaklaşım bize ister istemez meşhur "Kurt ile Kuzu" hikayesini hatırlatıyor.

Hani, bahane arayan kurt, nehrin aşağısındaki kuzuya "suyumu bulandırıyorsun"

demiş. Çağdaş dünyanın mimarı Batı uygarlığı değil mi? Suyun başını onlar tutmuyor mu? Burada asıl konumuz Huntington'ı eleştirmek olmadığından bu tür soruları geçiyoruz. Huntington'ın hareket noktasında haklılık payı var. Fakat tezi

"kimi doğru unsurları da içinde barındıran teorik bir zeminin siyasî çıkarların gerektirdiği sonuçlara varabilmek için ne ölçüde yozlaşabileceğinin çok kötü bir misali".

6 . 'Fukuyama'dan Huntington'a', İzlenim, 10 Ekim 1993, ss. 14-16.

Otuz Yıldır Söylenen

Bu kadar sözü, kendimizi Sezai Karakoç'a hazırlamak için söyledik. Bizde başından beri Ortadoğu ve dünyadaki çatışmalara, yalnız çatışmalara da değil tüm toplumsal ve siyasî gelişmelere uygarlık ekseninde yorumlar getiren o değil miydi?

Ve bunu şiirleriyle, denemeleriyle, öyküleriyle otuz şu kadar yıldır yapmıyor muydu?

O; Cezayir bağımsızlık savaşını, Körfez'i, Balkanlar'ı, Asya'yı, Afrika'yı hep uygarlık açısından değerlendirdi. Hep dünya çapında düşündü. Tarihi bize bugünün ayrılmaz bir parçası olarak sundu. Hep kalıcı olanı, değişmeyen prensipleri gözledi.

Arşivlerde eşelenen ve ağaçlardan ormanı göremeyen akademisyenlerin farkedemediği değişmezleri, bir şair ve düşünür sezgisiyle bulup çıkardı, bize geçmişin ve geleceğin ipuçlarını duyumsattı. Bunlarsız çuval çuval belgenin bir sonuca götürmeyeceğini gösterdi, yol gösterici bir rol üstlendi. Güncelin içinde kaybolmadı. Bunları yaparken resmi bir politikayı meşrulaştırma veya kendine bir yer sağlama gayretinde değildi. Dikkatli Türk okuyucusu uygarlıklar çatışması

olayını çok önceden duymuş olmalıydı. Kuşkusuz Huntington'da olduğu gibi sığ, güncel ve oportünist bir yorumla değil. Zamanla, mekanla, hatta ilahi dinin son formuyla bile sınırlı değil. Peygamberler zaten bu gerçeği hak ve Batıl çatışması

olarak vurgulaya-gelmişti. Çağdaş bir düşünür olarak Karakoç, bütün zamanları

içine alan perspektifiyle öncesi ve sonrasıyla uygarlık sorununu irdeleyip duruyor.

Canhıraş Bir Donanımla

Konu uygarlık olunca odak elbette uygarlıkların beşiği olan Ortadoğu olmalıydı.

Sezai Karakoç, bu beşiğin önemli ayaklarından olan Fırat ve Dicle havzasında yetişti. Ve bütün insanlık yazgıları onun dizelerinde ve sözcüklerinde ete kemiğe büründü. Hızırla Kırk Saat'te o ibrahimî iklimin kokusunu duyarsınız, adeta dokunursunuz ayak izlerine. Böyle bir birikim, yüzyılların bir araya getirdiği ve yoğunlaştırdığı tecrübe, insanı yanıltmaz. Önemli olan o hep yaşanmış olanı bir bir devşirebilmektir, gündelik görüntüler arasından, işte bu yüzden Sezai Karakoç

ortada gerekli belirtiler yokken, ya da öyle görünürken, herkesin ulusal 399

boyutlarla açıklayıp geçtiği çatışmaları bir uygarlık krizi olarak değerlendirdi.

Öyle ya, Birinci, İkinci Dünya Savaşlarında hedef Almanya gibi görünüyordu. Oysa ilki Osmanlı Devleti'ni yıktı, ikincisi İsrail'i kurdu. Bunun bir anlamı vardı. II.

Dünya Savaşı'nda yıkılan Stalin Rusya'sını Amerika yeniden inşa etti de kendine

"Soğuk Savaş" rakibi yarattı. Bunun da bir anlamı vardı. Türk aydını Almanya'ya, Amerika'ya, Rusya'ya kapıldı. Önlerine sunulan tercihlerle yetindi. Sezai Karakoç

ise bütün imkânsızlıklar içinde canhıraş bir donanımla İslâm uygarlığı haritası

üzerinde çalışıyordu.

Ne yazık ki zaten Türkiye hiçliğe itilmiş bir ülkeydi. Sesini dünyaya duyurması zor mu zordu. Hele o "yerli" aydın olursa, hele hiçbir gösteriye, şamataya, ilkesizliğe itibar etmeyen bir Sezai Karakoç olursa. O, bir yeni zaman bilgesi gibi, yalnız dinleyene ve gönüllü olana seslenmeyi yeğlemişti.

Huntington Bir Kırkpınar Ağası

Fukuyama ve Huntington, dünyanın aksırığını, öksürüğünü heyecanla izlediği Amerika'dan yayın yapıyor. Her ikisi de davullarını efendisi için çalıyor. Rusya'da

"Komünizm" adı verilen sistem çökünce Soğuk Savaş sona ermiş oldu. Artık ABD

rakipsiz kalmıştı. Fukuyama buna bakıp tarihin sonunu getirdi. Hani daha önce Aydınlanma Çağı'na girilmişti de "ışığı" ancak Batı'ya yetmişti. Sonra teknoloji çağına girilmişti de insanoğlu kendi yaptığı makinaların dev aynasında küçülüp gitmişti. Oysa daha 50 yıl geçmeden dünya kâbusa çevrilmiş ve tabiata dönüş

başlamıştı. II. Dünya Savaşı Batı demokrasisinin zaferi olarak algılandı. Rusya çökünce (!) bu defa tarihin sonu geldi (Fukuyama, Doğu bilgeliğinden hiç mi nasibin yok?)- Arkasından Körfez Krizi, Kafkaslar, Yugoslavya gibi sıcak temaslar.

Aslında hepsi de Batı'nın İslâm'a saldırı denemesi. Ortada alternatif olarak İslâm kaldığına göre şuna uygarlıklar savaşı diyelim gitsin. O görevi de Huntington üstlenmiş anlaşılan. Birilerinin artık karşı karşıya kalınan İslâm tehlikesini sistematize etmesi gerekiyordu. Batı'nın bu ezeli rakibiyle karşılaşmasını birinin formüle etmesi gerekiyordu. Bu meydana bir ağa gerekti ki, bu pehlivana rakip bulunsun, oyunun kuralları cümle aleme duyurulsun. Rakip uygarlık olarak Konfüçyanizm'den söz edilmesi bizce bir fan-400

tezidir ve burada Uzakdoğu'nun değil Batı'nın dinî temelleri vurgulanmak istenmektedir. Öte yandan ekonomik rekabet gücüyle uygarlık karıştırılmaktadır.

Uzakdoğu'daki uygarlık karıştırılmaktadır. Uzakdoğu'daki uygarlık birikimini küçümsemiyoruz. Sezai Karakoç Çin'in uyanışı konusuna çok önce değinmiştir.

Daha belirtileri yokken Batı'nın gerçek alternatifinin Rusya değil Çin olduğunu söylemiştir. ABD bugünlerde Pasifik'ten Çin'e uzanmaya çalışıyor. Bir yandan da bunun AT'ye karşı bir ittifak olduğu şayiası yayılıyor. Müsaadenizle Huntington'dan sonra böyle şeylere artık inanmayalım. Çin'le olan, siyasî ve ekonomik kontrole yönelik yapay bir ittifaktır. Doğal olanı Avrupa Evi'ndedir.

ABD ne de olsa Batı'nın azman çocuğudur, işte Huntington bu azmana rakip arıyor dünyada. Bir yandan saldırı zemini hazırlarken rakipleri kışkırtmayı da ihmal etmiyor.

Huntington Batı'nın bilinçaltını dışavuruyor. Bu yönüyle dürüst ve saldırgan. Dev iletişim araçları onun cılız sesini bütün dünyaya duyuruyor. Sezai Karakoç ise bütün bir İslâm dünyasını kucaklayan sesiyle uyarıda bulunuyor ve insanımızı

hayat damarlarına sahip çıkmaya çağırıyor. Korkuyu ve ümidi kuşanan sesi gündelik gürültüler arasında insanımıza ulaştıracak bir yol arıyor.

izlenim, Ocak 1994, sayı: 13.

401

"TARİHİN SONUNU" İSLÂM GECİKTİRİYOR DÜNYA SİSTEMİNİN ALTERNATİFİ İSLÂM

İbrahim KÎRAS*

Batı ile İslâm dünyasının ilk defa karşı karşıya gelmesi Haçlı Seferleri'yle olmuştu. "Kutsal Toprakları" Müslümanlar'in elinden kurtarmak amacıyla düzenlendiği söylenen Haçlı Seferleri, Batı'yla ilgili bazı önemli gerçeklerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunlardan bir tanesi dinî gerekçelerin aslında Batılılar'ın maddi ihtiraslarına bir kılıf oluşturmaktan ileri gidemediği gerçeğiydi.

Zira, Haçlılar "Kutsal Topraklar"a ulaşmayı çok fazla önemsemeden yol boyunca karşılaştıkları zenginlikleri yağmalamayı, mümkün olduğunca fazla miktarda ganimet ele geçirmeyi tercih etmişler; hatta dördüncü Haçlı Seferi esnasında ele geçirdikleri istanbul'u önce iyice bir yağmalayıp, ardından burada bir "Latin Krallığı" kurduklarını ilan etmişlerdi. Bütün Ortadoğu bölgesini kana bulayan ve Doğu'daki zenginliklerin yağmalanarak Batı'ya kaçırılmasıyla sonuçlanan Haçlı

Seferleri'nin asıl tahribatı, zihinlere zorla yerleştirdiği düşmanlık fikriyle olacaktı. O gün bu gündür Batı dünyası ile islâm dünyası iki düşman blok olarak varlıklarını sürdürüyorlar.

Batı dünyası, özellikle Osmanlı imparatorluğu döneminde adeta bir kıskaç içinde kalmış ve bunun sonucunda kendisine dünyaya açılmak üzere başka çıkış yolları

arayarak coğrafi keşiflere yönelmişti. Batı ile islâm dünyası arasında o dönemde kızışan düşmanlık, büyük ölçüde Osmanlı Devleti tarafından Batı'nın maddî

çıkarlarının tehdit edilme-

* Gazeteci.

sinden kaynaklanıyordu. Sanayi devrimiyle birlikte maddî bakımdan güçlenen Batı
dünyasının siyasî ve ekonomik hakimiyeti altına aldığı Müslüman ülkelerde izlediği siyaset, sözkonusu düşmanlığın dinî gerekçelerden kaynaklanmış olamayacağını
göstermekte. Batı dünyasının islâm'a karşı olan hasmane tutumunu "dünya hakimiyeti hırsı" ile açıklayan Hüseyin Hatemi, "Dinî sâikler yoktur bile denebilir"

diyerek bu yorumu paylaşıyor. Hatemi'ye göre, "Halk dinî sebeplerle hareket etmiş olabilir, ama bunları harekete geçiren yöneticiler asla dinî sebeplerle hareket etmezler, çünkü bunların dinî inançları pek yoktur. Mesele yalnızca dünyevi hırstır."
Osmanlılar'ın birkaç yüzyıl süren bölgesel hakimiyetinin ardından 18. ve 19.
yüzyıllar, Osmanlı İmparatorluğu ve genel olarak İslâm alemi için bir duraklama ve gerileme dönemi, Batı içinse dünya üzerinde egemenlik kurma dönemi olmuştu.
20. yüzyıl ise İslâm dünyasında ve dünyanın geri kalan bölgelerinde Batı
hegemonyasından kurtulma yolunda çeşitli mücadele girişimlerine sahne olacaktı.
Ancak, Batı'nın dünya üzerindeki hegemonyası karşısındaki tehdit, bu defa İslâm'dan veya Müslümanlardan değil, Batı'nın kendi içinden çıkmış olan Komünist sistemden geliyordu. Doğu Avrupa ülkelerinde ve Rusya'da iktidarı ele geçiren Komünist rejim, Liberal-Kapitalist Batı için yegâne düşman konumuna geçmişti.
Tarihin alışageldiği Doğu-Batı gerilimi böylece bir kere daha su yüzüne çıkmıştı.
Bu dönemde Hristiyan Batı uygarlığı, tarihî düşmanı olan İslâm dünyasını
Komünist tehdit karşısında bir "yeşil kuşak" projesi içinde "dost ve müttefik"
edinmeyi uygun buluyordu. Diğer yanda ise Sovyetler Birliği de Kapitalist-Emperyalist Batı'ya karşı bazı Müslüman ülkelerle ittifak arayışındaydı. Daha doğrusu, tüm dünya üzerinde yaptıkları gibi,

İslâm dünyasını da kendi aralarında paylaşmışlardı, Komünist blok ile Kapitalist blok.

Sovyetler Birliği'nin ve Komünist sistemin yıkılışı, dünya sistemini çift kutuplu işleyişten çıkarmıştı. Artık Doğu-Batı çatışması yoktu. Liberal-Demokrat-Endüstriyel-Kapitalist Batı sistemi yegâne hâkim durumundaydı. Aslında, ortaya çıkan tablo, Doğu'nun veya Batı'nın üstünlüğünün yahut hakimiyetinin değil, bütüncül bir "dünya sistemi"nin sözkonusu olduğuydu.

Tek kutuplu dünya sistemine ilk kafa tutma girişimi, Irak'ın

403

Kuveyt'i işgali olmuştu. Dünya sisteminin vurucu gücü olan Amerika tarafından cezalandırılan Irak'ın akıbeti, Japon asıllı bir Amerikalı'nın "Tarihin Sonu" tezini ortaya atmasına cesaret verecekti. Batı dünyası (veya hegemonik dünya sistemi) kesin zaferini ilan ediyordu. Fukuyama, "Tarihin Sonu" isimli makalesinde İslâm'ın da dünya için cazibesinin olmadığını ve bir Islâmî diriliş hareketinin dünya çapında önemli değişiklikler yaratabilecek derecede gelişebilmesinin mümkün olmadığını

ileri sürüyordu. Ancak, bu arada Bosna-Hersek'te ve Sudan'da yaşanan gelişmeler, hem dünya sisteminin nihaî zaferini ilan etmesi için zamanın henüz erken olduğunu, hem de İslâm'ın dünya sistemine karşı bir alternatif oluşturabilme gücünde olduğunu gösterdi. Bunun üzerine, Fukuyama'nın arkadaşı

olan Huntington isimli bir siyaset bilimci "Medeniyetler Çatışması mı?" başlıklı bir makale kaleme alarak, yeni duruma uygun bir teorik çerçeve ortaya koyma gereği duydu. Özetleyecek olursak; Huntington'a göre tarih boyunca olduğu gibi bugün de hegemonya mücadelesi medeniyetler arasında geçmektedir ve dünyamızı karşı

çarpışmalar beklemektedir.

Türkiye Günlüğü dergisinin yayın yönetmeni Dr. Mustafa Çalık, Huntington'ın makalesinin Batı'daki genel temayülü ve arzuları ortaya koyduğunu savunuyor ve Müslümanlar'ı bu tuzak karşısında dikkatli davranmaya çağırıyor. "Bu makalenin yayımından sonra ortaya çıkan hadiseler gözden geçirilirse görülür ki, bu makale Batılı ülkelerin dış politikalarını yönlendirmiştir" şeklinde konuşan Dr. Çalık, şöyle devam ediyor: "İslâm ülkelerinin bu tuzağa düşmemesi lazım. Bir İslâm medeniyeti cephesi veya bir Islâm-Konfüçyen ittifakı

oluşturma gayretleri bana göre Batı'nın hegemonik konumunu pekiştirir ve ömrünü uzatır." Çalık'a göre mevcut dünya sistemi içinde Batılı ülkelerle islâm ülkeleri çok karmaşık ilişkiler yoluyla birbirlerine bağlı durumdadır. Onun için, Müslümanlar'ın Batılı dünya sistemine karşı bir ittifak oluşturmaları yararlı sonuçlar vermez; zararlı ve gereksiz gerilimlere yol açabilir. Sosyolog Prof. Dr. Ümit Meriç Yazan'a göre de,

"Doğu ve Batı'yı kesin çizgilerle ikiye ayırmamız mümkün olamaz; çünkü Doğu'da Batı var, Batı'da Doğu var, iki medeniyet arasında karşılıklı bir geçişme yaşanıyor." Batı dünyası adını verdiğimiz Judeo-Hristiyan medeniyetinin bugün İslâm toplumlarının içine sızmış halde olduğunu savunan Prof. Yazan, Hristiyan medeniyetiyle İslâm medeniyeti ara-404

sında zaten öyle büyük bir farklılığın mevcut olmadığını ve aslında inananlarla inanmayanların iki ayrı cephe oluşturduğunu ifade ediyor.

Batı hegemonyası kavramını "zulüm olarak" anlamak gerektiğini savunan Prof.

Hatemî de İslâm'ın amacının "Gelin ey ehl-i kitab, aramızda müşterek olan bir kelimede birleşelim" mealindeki âyet-i kerimede öngörülen "ittifak" olduğunu söyleyerek, bu konuda Prof. Yazan ile benzer bir görüş ortaya koyuyor.

Prof. Hüseyin Hatemî'nin, "İslâm mevcut dünya sistemine bir alternatif oluşturabilir mi?" sorusuna ise kesin bir cevabı var. "Alternatif çok mütevazı bir söyleyiş olur" diyor Hatemî ve ekliyor: "Alternatif dememiz doğru olmaz, başka çözümler de var veya en iyi çözüm birden fazla olabilirmiş gibi bir anlama gelir."

İslâm'ın mevcut dünya sistemine bir alternatif oluşturabilecek güçte olduğu gerçeğini zaten hemen herkes kabul ediyor. Batı medyasında ve Batılı

stratejistlerin beyanlarında su yüzüne çıkan İslâm karşıtlığı da bu durumun yol açtığı korkuya bağlanıyor. Batı'nın dünya üzerindeki hegemonyasına karşı

Müslüman ülkelerin bir ittifak oluşturmaları ise "mümkün" görülmekle birlikte

"muhtemel" bulunmuyor henüz. Ancak, çoktandır bir çöküş sürecine girdiği kabul edilen Batı medeniyetinin dünya üzerinde

kurmuş olduğu tahakküm düzenine İslâm dışında bir alternatif hiç kimse tarafından düşünülemiyor. Dost-düşman herkesin gözü İslâm'da.

îzlenim (Haftalık), Yıl: 1, sayı: 6, 9 Nisan 1994.

^

HÜSEYİN HATEMİ* ile Mülakat:

"İSLÂM YEGÂNE MÜMKÜN ÇÖZÜMDÜR

İslâm, mevcut dünya sistemine alternatif oluşturabilir mi?

Alternatif, çok mütevazı bir söyleyiş olur. Alternatif değil, esasen yegâne seçimi teşkil etmektedir. Alternatif dememiz doğru olmaz, başka çözümler de var veya en iyi çözüm birden fazla olabilirmiş gibi bir anlama gelir. Esasen islâm tek ideal çözümdür. Bu bakımdan insanlık için tehdit oluşturduğu asla söylenemez. Yegane kurtuluş yolu demektir, yegâne çözüm demektir. Yeryüzünde nihai olarak salihlerin varis olacağı Kuran'ı Kerim'le bildirildiği için salih olmayanlar, fasıklar ve fasidler için ve onların düzenleri için tehdit oluşturur. Bu manada tehdittir ama bu insanlık için yegâne kurtuluş olması demektir.

Müslüman ülkelerin Batı hegemonyasını kırmaya yönelik bir ittifak oluşturmaları mümkün müdür?

Mümkündür ama bugün böyle bir düşünce, bazı zihinlerde olsa bile böyle bir verimli ve yararlı bir ittifak yoktur. Burada da gene hangi Batı hegemonyası diye düşünmek lazım. Yani İslâm'ın amacı, "Gelin ey ehl-i kitab aramızda müşterek olan kelimede birleşelim" ittifakını ortadan kaldırmak değildir. İlk planda, Batı

hegemonyasını da burada emperyalizm olarak, zulüm olarak, oligarşinin ideolojisi olarak anlamak lazım. Bu hegemonyayı kırmak için bir ittifak henüz sağlanmamıştır ve sağlanmaması için de tabii karşı taraf tehdidi sezdiği için elinden geleni yapmaktadır.

♦rof. Dr.

Böyle bir ittifak için hangi ülkenin liderlik yapması sözkonusu olabilir?

Şimdi öyle bir durum yok. Söylemek mümkün değil. Hangi ülkede gerçek İslâm hâkim olursa bu liderlik görevine o hak kazanır. Hiçbir millet seçilmiş değildir.

Onun için, bazı duyguları okşamak için Osmanlı hilafeti, tarihî birikim falan demek, bu şekilde tarihten gelen çağrışımlarla olmaz. Türkiye'nin bugünkü

durumu zaten böyle bir role müsait değil. Ama bu müsait olmayacak demek de değildir. Bir topluluk kendi bünyesini değiştirmedikçe, Allah da onun halini değiştirmez. Onun için bazı varsayımlardan, duygusal önyargılardan yola çıkarak bu Osmanlı'dır, dolayısıyla Türkiye'dir demek mümkün değil. Kim üstlenirse bu rolü, kim talip olursa kim layık olursa odur. Emperyalistlerin hizmetinde islâm'ı

slogan olarak kullanmak isteyenler mutlaka hüsrana uğrayacaktır.

Batı'nın islâm düşmanlığında yalnızca dini saikler mi önemlidir, yoksa madıdi gerekçeler mi sözkonusudur?

Dinî saik yoktur bile denebilir. Çünkü Haçlı Seferleri devrinde dinî saiklerde İslâm alemine düşmanlık duyulacak bir durum mevcut değildi. Meselâ, Goethe devri Batı'sında. . Nasıl Müslümanlar arasında Şiî-Sünnî çatışmaları mezhebî

sebeplerle ortaya çıkmadıysa, bunlar bahane edilerek arka planda dünyevî hırslar var idiyse, Haçlı Seferleri'nin çıkmasında da din bir bahaneydi. Bugünkü Batı'nın, Amerika'nın bilhassa, düşmanlığında başka sebepler rol oynamaktadır, islâm dinine mensup oluştan ileri gelen bir düşmanlık değil, dünya hakimiyeti hırsıdır asıl sebep. Belki halk dinî sebeplerle hareket etmiş olabilir, ama bunları harekete geçiren yöneticiler aslında dinî sebeplerle hareket etmezler; çünkü bunların dinî

inançları pek yoktur. Menfaatleri ön plandadır. Mesele yalnızca dünyevî hırstır.

Yeterli ölçüde bilinçli olmayan halk kitlelerini harekete geçirmek için dinî bir slogan olarak kullanırlar.

Peki, Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna alınmak istenmeyişinin sebebi Müslüman kimliğimiz midir, yoksa başka ekonomik gerekçeleri mi vardır size

göre?

Türkiye'nin Müslüman kimliği de yine birinci planda değil. Böyle olsaydı, Avrupa Topluluğu'na girme vaadi de verilmezdi. Ama

dünyadaki gelişmeler o hale geldi ki bunun bir bahane olarak ileri sürülmesi gerekti. Onun için de şimdi Yahudi ve Hristiyanlar aynı kültürün mi-407

rasçılarıdır denilerek, İslâm Akdeniz bölgesinde adeta bu ortak mirasın dışında bırakılmıştır, mirastan ıskat edilmiştir. Ama islâm'ı asıl mirastan ıskat etmeye kalkışan Siyonizm'dir. Batı dünyası, bilhassa Amerika son zamanlarda tamamen Siyonizm'in vesayeti altına girdiği için, o da İslâm'ı insanlığın ortak mirasından ıskat etmeye kalkışıyor, Hazret-i İsmail'i Hazret-i ibrahim'in mirasından ıskat etmeye kalkıştığı gibi. . Avrupa da Siyonizm'in prangasına girdiği ölçüde, aynı

derecede katı bir islâm aleyhtarlığı kendisini gösterebilmektedir.

îzlenim (Haftalık), Yıl: 1, sayı: 6, 9 Nisan 1994.

408

"MEDENİYETLER ÇATIŞMASI" ÜZERİNE MUZAFFER ÖZDAĞ* ile

Mülakat:

Şevket Adnan ŞENEL

1993 Yılının yaz ayında, Türkiye Günlüğü dergisinde (Yaz 1993; sayı:23) Samuel P.

Huntington imzalı Medeniyetler Çatışması mı? başlıklı bir yazı yayınlandı.

Mustafa Çalık'ın tercümesiyle yayınlanan bu yazı, içinde öne sürülen tezler itibariyle ilgi ve dikkat çekiciydi. Üstelik, Huntington'ın tezinde Türkiye de bir özne olarak yer alıyor ve yazar tarafından "bölünük toplum" olmakla nitelendiriliyordu. Huntington'ın "gelecekte medeniyetlerin çatışması

kaçınılmazdır" şeklindeki tezine Batı'dan birkaç karşı eleştiri geldi ve yine Türkiye Günlüğü'nde bunlar yayınlandı. Türkiye'de de Muzaffer Ozdağ, Avrasya Dosyası adlı derginin (ilkbahar 1994) 4. sayısında (ki ayrı basım olarak da yayınlandı) "Medeniyetler Çatışması Üzerine" başlıklı bir karşı yazı kaleme aldı.

Aradan iki yıl geçmiş olmasına rağmen, Huntington'ın ileri sürdüğü tezin önemini koruduğunu düşünerek (ki, son olarak NATO Genel Sekreteri Claes'in demeçlerinde ifadesini bulan, İslâmiyet hakkındaki yaklaşımlarını da baz alarak), bu kez Yeni Türkiye okurları için, hem Huntington'ın; hem de Özdağ'ın görüşlerini kısaca

özetlemek ve daha sonra da, sayın Ozdağ ile bu konuda yaptığımız mülakatı
sizlere sunmak istiyoruz. .

* Emekli Asker, Eski Milli Birlik Komitesi Üyesi, Strateji Uzmanı.

Huntington Ne Diyor?

"Dünya siyaseti yeni bir sayfaya giriyor. . Bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı ideolojik ve ekonomik değil, kültür temelinde olacaktır. ."

"Medeniyetlerin çatışması kaçınılmazdır. ."

"Medeniyet kimliği gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde halen varlığını sürdüren yedi-sekiz medeniyet (Batı, İslâm, Konfüçyus, Slav-Ortodoks, Latin Amerika, Japon ve muhtemelen Siyah Afrika medeniyetleri) arasındaki etkileşimle şekillenecektir."

"Geleceğin en önemli kanlı mücadeleleri bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay hatları boyunca meydana gelecektir."

"(Marksizmin çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile) Avrupa'nın Batı
Hristiyanlığı, Doğu Hristiyanlığı ve İslâmiyet arasındaki kültürel bölünmüşlüğü
yeniden ortaya çıkmıştır."

"Batı'nın bundan sonra karşılaşacağı meydan okuma kesinlikle İslâm aleminden gelecektir."

"İslâm kanlı hudutlara sahiptir."

"Tarihleri, kültürleri, gelenekleri ile Batılı olmamakla birlikte vasat bir kültürel tecanüse (özgü kültürel kimliğe) sahip üç ülkede (Türkiye, Meksika, Rusya) toplumlar hangi medeniyete mensup olduklarını veya intisap edeceklerini belirleme hususunda kesin bir karar vermemişlerdir. Bölünük ülke (manen bölünük toplum) konumundadırlar. . Türkiye böyle bir bölünmenin en aşikâr prototipik örneğidir. Tarihin en derin biçimde bölünük toplumudur."

"Orta vadeli gelecekte medeniyetler arası mücadele Batı ile Müslüman-Konfüçyen devletler koalisyonu arasında olacaktır.

Muzaffer Özdağ Ne Diyor?

Yazar, (Huntington kastediliyor-M.Y.) Batı merkezli bir bencilliği, egosentrizmi, ırkçı-dinci bir fanatizmi, kültürel şovenizmi, emperyalist tahakkümcülüğü temsil etmektedir."

(Batılılar'a göre) "Bu karşı konulmaz Batı medeniyetini yaratan Hristiyan beyaz insandır. Batı medeniyeti eşi benzeri olmayan en yük-410

sek medeniyettir. Bu medeniyet bir din ve ırk ürünüdür. Beyaz, ari insan tipine ve onunla yücelmiş Hristiyan düşüncesine aittir."

"Irkçılık, kapitalist-emperyalist çağı yaşayan Avrupalı ve Avrupa kökenli güçlerin müşterek siyasî sabıka sicilidir. Kronik ruhi rahatsızlığıdır. Samuel P.

Huntington'in medeniyetleri düşman saflarda karşılaştıran etüdünde bu rahatsızlığın izleri görülmektedir."

"I. ve II. Dünya Savaşları, Dünyanın paylaşım şeklinde anlaşamayan Batılı güçlerin yeniden paylaşım için çıkardıkları savaşlardır."

"Yazarın genelde Batıdışı medeniyetlere mensup bütün toplumları küçümseyen, özelde İslâm alemini ve Konfüçyen kültür dairesindeki Çin'i hasım sayarak Batı

medeniyeti ve mil etleri için derhal tedbir alınması gereken bir tehdit ve tehlike olarak görmesi, göstermesi bilimsel bir tesbit değil, gerçeği çarpıtıcı, Batı

kamuoyunu, hükümetlerini saldırgan emel ve planları doğrultusunda hazırlayıcı

siyasî bir eylemdir. Kışkırtıcı bir psikolojik savaş operasyonudur."

"Günümüzde de islâm dairesi içindeki milletler, devlet arasında kültür, bilim, ticaret, sanayi, teknik, iktisadî kalkınma, savunma ve diplomasi konularında ciddi, Batı benzeri bir dayanışma ve işbirliği bulunmamaktadır."

"Hal bu iken, İslâm medeniyet inin, bu -medeniyete mensup milletlerin Batı

medeniyetine karşı tehdit oluşturduğu iddiası ciddiyet taşımaz."

"Yazarın emel ve temennisi medeniyetler arası anlayış, uzlaşma, işbirliği, insanlığın bütün medeniyet mirasını değerlendiren daha ileri ortak bir medeniyete bütünleşmesi değil, dünya barışı değil, Batı

koalisyonuna, Batı'ya kayıtsız şartsız teslimiyeti sağlayacak siyasî çözümleri üretmek ve önermektir."

"Antisemitizm; Yahudi düşmanlığı Hristiyan Avrupa'nın ortak ruhiyatı, ortak günahıdır. Ortak siyasî sabıka sicilidir."

"Bu (Batı) medeniyetinin, öldürme, yakma, yıkma, silâh araç ve gereçlerini tarihte benzeri görülmeyen bir seviyede ürettiği, geliştirdiği de sabittir."

"Yazarın bölünük ülke deyimi ile yaptığı değerlendirme sathidir. Derinlikten, milli kültürleri değerlendirme bilincinden yoksundur. Toplumun bir kesitinde veya tümünde yaygın refah özlemi, süratli gelişme, yükselme arzusu, anılan toplumların tarihî kültürlerini milli

411

kimliklerini silerek yeni kimlik çıkarma niyet ve girişimi olarak değerlendirilemez."

A. Şenel: Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?" adlı makalesiyle, bu makalenin yayınlandığı

1993 yılında bir anda dikkatleri üzerine çekmişti. Bütün dünyada olduğu gibi, ülkemizde de ciddi yayın organlarında bu makale yayınlandı. Siz de, Huntington'in bu makalede ileri sürdüğü teze muhalif bir bakış

açısıyla, uzunca bir tenkit yazısı kaleme aldınız.

■

■ Nevar ki, böylesine önemli olan Huntington'in bu tezi,

sizin de vurguladığınız gibi , ülkemizde hakettiği şekilde ele alınıp tartışma platformuna gelmedi, getirilmedi, tahlile tabî tutulmadı. . Sizce bunun sebebi nedir? Huntington'in bu tezi çok fazla ciddiye alınmadığı için mi, yoksa karşı tezler geliştiremediği, buna gerek görülmediği için mi, bu tez bir iki yayın organı dışına taşmadı?

M. Ozdağ: Bay Samuel Huntington'ın fikir ve tesbitlerinde, ileri sürdüğü tezde yenilik, özgünlük ve olağanüstülük olmadığı, ana hatları ile mensup olduğu kültür ve medeniyet dairesinde yaşayan milletlerin bencil ruh hallerini yönetici sınıfların saldırgan emel ve eğilimlerini yansıttığı da belirgindir.

Yazar güç üstünlüğünden kaynaklanan bu tavrını gizlemeye lüzum da duymamaktadır.

Tezi önemli kılan husus ilmi seviyesinden değil, içerdiği emel ve eğilimden ve Bay Huntington'ın ülkesinin dış politika stratejisini belirlemek için ilmi karargâh görevini yüklenen enstitülerden birinin başkanlığını yüklenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Şu hususu da dikkatten kaçırmamak gerekir. Tarihin akışını, insanlığın hayatını

derinden etkileme yönünden, mutluluk kaynağı, kurtuluş bayrağı olarak kabulle yüceltilen, izlenilen fikrin, ideolojinin, siyasetin doğruluğundan, haklılığından çok toplumlara, yığınlara, geniş bir tabandan sirayet etme, tutku verme, müzminleşme gücü önem taşımaktadır.

İnsanlık büyük acılara, felaketlere yol açan şizofrenik tutkulardan tamamen arınmış, kurtulmuş değildir.

Haçlı seferleri çok geride kaldı denilse dahi Nazi ve Komünist diktatörlüklerin yarattığı cehennem azabı unutulmamalıdır.

Bay Huntington'ın tezi ile (Rus demokrat!) Bay Jirinovski'nin özlemleri arasında ifadede üslup farkı olsa dahi mahiyet farkı bulunmamaktadır. Her iki yaklaşımda da belirgin olan husus insan değerine,

412

insan varlığına sevgi ve saygının olmayışıdır. İnsanlığın bir büyük aile olduğunun unutulması veya red ve inkâr edilmesidir.

Huntington'ın tezinin ülkemizde ilgi çekmeyişi, üzerinde durulmayışı görüşlerinin ciddiye alınmayışından değildir. Fikir ve düşünce hayatımızın havsalaya sığmayan bir durgunluğu yaşamakta oluşundan-dır.

Üniversitelerimiz ilmi bilginin bütün dallarında meslek yüksek okulu seviyesini aşarak daha ileri bir toplum için, idare cihazı için dimağ vazifesi yüklenecek, bilim, teknoloji, fikir ve çözüm üretecek bir gelişim seviyesine erişmiş değildir.

Bilim ve fikir hayatındaki bu kısırlık sebebiyle toplum büyük ölçüde yabancı güç

merkezinde üretilen paket programlarla oyalanmakta, tüketim alışkanlıklarına, ideolojik ifratlara yönlendirilmekte veya siyasî partilerin seçim dönemleriyle hudutlu ufuksuz, ciddiyetsiz vaadleriyle avutulmaktadır.

A. Şeneb Dikkat çekici bir husustur ki, dünyanın genel siyasî gidişatına baktığımızda, dönemsel olarak, tarihin önemli dönemeçlerinde mutlaka ABD'den birinin çıkıp, bir kavramla, bir etiketlendirmeyle bu dönemeçlere ad koyduğunu, bir tezle ortaya çıktığını görüyoruz. İşte en son örnekler önümüzde; SSCB'nin çöküşünün hemen ardından Fukuyama çıktı, "Tarihin Sonu" tezini ileri sürdü; Körfez Krizi sırasında "Yeni Dünya Düzeni" kavramı telaffuz edilmeye başlandı; son olarak da Htmtington'ın "Medeniyetler Çatışması"

tezi gündeme geldi. Niçin tarihî dönemlere ilişkin bu tür kavramlaştırmalar ABD'den çıkıyor?

M. Özdağ: Siyasi, iktisadî, askerî güç üstünlüğünü temsil eden devletin menfaat ve nüfuz alanı haline getirmek istediği, getirdiği bölgelerde sadece kendi ulusunun çıkarlarına uygun düşen görüşleri herkes için en doğru çözüm, yegâne haklı ve çıkar yol olarak tanıtmaya, taraftar, işbirlikçi kadrolar kazanmaya, hazırlamaya çalıştığı bilinen bir keyfiyettir.

I. Dünya Savaşı'nın bitiminde ekonomik, siyasî ve askerî güç yönünden o tarihe kadar önde bulunan Büyük Britanya împaratorluğu'na eş güce erişen ABD, II.

Dünya Savaşı'nın bitiminde gerek müttefiki olan büyük güçlerin, gerekse rakiplerinin maruz kaldıkları ağır kayıpları ve yıpranışları sebebiyle savaşta ülkesinin hiç zarar görmeyişi, sanayi kapasitesini tam seferber edişi ile yenik düşen hasımlarının ve bitkin

müttefiklerinin boşalttıkları alanları da doldurarak bir numaralı süpergüç

konumuna yükselmiştir. Şimdi Sovyetler Birliği'nin de dağılmış olması ABD'yi geçici bir süre için de olsa rakipsiz süpergüç mevkiinde bulundurmaktadır.

ABD'nin rakibi Sovyetler Birliği ve Komünist kampla mücadelesi sadece askerî

güç dengesi oluşturmak, caydırıcılık sağlamakla hudutlu kalmamıştır. Soğuk savaş

küresel çapta bir ideolojik, psikolojik, kültürel savaş olarak seyretmiştir.

ABD'nin küresel boyutta etkinlik kazanmak için sürdürdüğü ideolojik, psikolojik, kültürel üstünlük gayreti Sovyet Rusya'nın ve Çin'in kendi nüfuz ve menfaat alanlarını genişletmek için geçmişte Marxist-Komünist ideoloji çizgisinde yürüttükleri ideolojik propaganda çabalarından, nicelik ve nitelikte daha baskın bulunmaktadır. Bu propagandanın sadece rakip ve hasım görünen ülkeleri değil, müttefikleri de kapsamına aldığı ve etkilediği dikkatten kaçırılmamalıdır.

Sinema, televizyon, basın, haberleşme kanalları, hitabettikleri kitlelerin düşünüş

ve davranışlarını, beğenilerini yönlendirme, biçimlendirme, programlama etkinliğine ulaşmış bulunmaktadır.

Moda haline getirilebilen düşünce, tarz, davranış şekli, tüketim modeli kişilerin ferdi tercihlerini, fikri bağımsızlıklarını silebilecek ölçüde yığın alışkanlığı ve toplumsal kalıplaşma yaratmaktadır.

Basın, yayın, sinema, televizyon araçlarına, propagandalarına hâkim olan güç meşru demokratik halk hükümetinden daha etkili. Onu da görünmeden yönlendiren, güdümleyen bir cunta veya sorumsuz gizli komuta merkezi halini almaktadır.

Bu durum sadece ülke ile, egemenlik alanı ile sınırlı kalmamakta, uluslararası

boyuta erişmektedir.

Bilim ve teknolojide en ileri ekonomik, mali ve askerî gücü en yüksek bir toplumun fikri ve kültürel etkinliklerini imkânlarına ve siyasî emellerine, menfaatlerine uygun seviyeye çıkartması olağandır.

Ancak ABD'yi milletlerarası hayatta, insanlığın kaderinde halen ön planda etkili kılan husus fikir ve kültür hayatındaki ürünleri, verimliliği değil, üstün maddi gücü

ve bu gücü kullanma tekniğidir.

ABD bu maddi güç ve teknikle vahşi Batı'nın talanını ve o yöndeki hayatı bir marifet gibi sergileyebilmiş, bütün dünya çocuklarını

414

kovboyluğa, kızılderi katliamına özendirebilmiş, ABD yaşantısını da; ifradı temsil eden kişilikleri, örnek alınacak modeller, süpermenler durumuna yükseltmiş, film pazarına yerleştiği az gelişmiş ülkelerin

mil i kültürden yoksun tabakalarını, çeyrek aydınlarını farketmeden şuur altlarında çift tabiyetli duruma getirmiştir.

Hollyvvood bu haliyle, hudutları belirlenmemiş bir dünya imparatorluğunun merkezi haline getirilmiştir. Hollywood'u yönlendiren, uzun vadeli programlarını

düzenleyen gücün ürünlerini pazarladığı ülkelerde gelip geçici, derme çatma hükümetlerin eğitim ve kültür bakanlarından daha kalıcı etkiler yaptığını söylemek mübalağa sayılmamalıdır.

ABD'nin bu yolla ilişkili olduğu ülkelerin yeni yetişmekte olan nesilleri, kitle psikolojileri ve milli kültürleri üzerinde olumsuz etkileri, sömürgeci güçlerin askerî istila ve işgalle denetimleri altında tuttukları ülke halklarına karşı

uyguladıkları kültürel jenosit ve asimilasyon politika ve programlarından daha az tahripkar değildir.

ABD'ye tarihî dönemlerle ilgili olarak özel bir kavramlaştırma gücü
izafesi de hata olur.

İşin özü mali ve askerî gücü fazla olanın sesi fazla çıkmakta, borusu ötmektedir.

A. Şenel: ABD'de birçok stratejik araştırma kurumları var ve bunlar büyük ölçüde ABD'nin dış politika stratejisine, dış politikasına etki ediyor, yönlendiriyor ve bu kurumlarda çalışan birçok ünlü araştırmacı ve danışmanın görüşleri de bütün dünyada yankı buluyor, ilgi çekiyor. P. Henze, G. Fuller, F. Fukuyama, S.
Huntington gibi. . Bu ilişkiyi, yani kurumlarla devletin bu yönlendirme, etkilendirme ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

M. Özdağ: Modern bir devlette yüksek nitelikli yönetim kadroları yakın, orta, uzak vadeli bütün politikaların sıradan siyaset adamlarının işportacı niteliği taşıyan güncel hesap ve beklentilerine değil, küresel boyutta bütün ağırlıkları ve muhtemel gelişmeleri de dikkate alan, hesaplayan geniş bir görüş ufku içinde ciddi bilim ve araştırma kurumlarının sürekli çalışmaları ile belirlenen milli hedeflere, milli menfaatlere dayandırırlar.

İşaret ettiğimiz siyaset planlaması ile ilgili ilmi araştırma kurumlan sadece ABD'de değil, dikkate değer güç ve önemi olan bütün devletlerde bulunmaktadır.

Üniversitelerimizin, Dışişlerimizin, Genelkurmayımızın şimdiye
415
kadar böyle bir araştırma kurumu oluşturmamış, geliştirmemiş olması özellikle devleti yönetmek iddiası taşıyan siyasî kadroların bu kavramlara ilgisiz kalmaları
ciddi bir eksikliktir.

A. Şenel: Şimdi isterseniz, Huntington'ın öne sürdüğü teze gelelim. Tek cümleyle belirtecek olursak, Huntington, dünya siyasetinin yeni bir sayfaya girdiği yeni dünyada esas mücadelenin kültür temelinde olacağını, halen varlığını sürdüren yedi sekiz medeniyet arasındaki çatışmanın da kaçınılmaz olduğunu söylüyor. Siz de bir iki cümleyle bu teze karşı öne sürdüğünüz görüşleri belirtebilir misiniz?

M. Özdağ: Cevabi makalemde belirlediğim gibi Bay Huntington insanlığı sevgi ve sorumluluk duygusu ile bütünleyen, kucaklayan,

hakkaniyete dayalı bir dünya düzenini, hakka dayalı bir barışı emel edinmekten mutlak manada uzak bir tavırla galip ve gâsıp bir medeniyetin zorbalığa dayalı imtiyazlarını savunma, genişletme çabasını yansıtmaktadır.

Makalesi bir bilim adamının objektif durum tesbitiyle hudutlu kalmamakta, yenik ve ezik duruma düşürülen medeniyetlerin yüzyıllardan beri baskı altında tutulan, zulmedilen, sömürülen halklarının milletlerarası camia hayatına mil i kimlikleriyle iştiraklerinden, hak ve onur eşitliği istemlerinden duyduğu kızgınlığı ve rahatsızlığı da tehdit-kar bir tavırla ilan etmektedir.

Bay Huntington'ın ve Batılı siyaset planlayıcılarının gerçekte düşündükleri, söyledikleri ve yapmak istedikleri şudur: Biz Hristiyan, beyaz, Batılı uluslar, kendi dışımızdaki dünyayı hemen tümüyle sömürgeleştirmiştik, köleleştirmiştik.

Hisselerimize kanaat etmediğimiz, uzlaşmaya varamadığımız için iki defa cihan çapında kavgaya tutuşup birbirimizi yorduğumuz, yıprattığımız için kölelelerimiz zincirden kurtuldu, sömürgeler uluslaştı. Bu hatayı düzeltelim ve tekrarlamayalım.

Birleşelim, ortak sömürü dengesi kuralım. Yeniden yenelim. Vae Victis!

Bay Huntington'ın makalesi ilmi, akademik bir tez değil teşvik ve temenni ettikleri, ön hazırlıklarını yaptıkları global çapta ortak sömürü savaşının fikri müdiridir; temel direktifidir.

Görüldüğü gibi, "Garp cephesinde yeni bir şey yok" diyebiliriz. A. Şenel: Huntington'a Batılı düşünürlerden de karşı eleştiriler geldi. Bunlardan biri olan Fouad Ajami, çatışmanın medeniyetler değil, devletler

416

bazında olduğunu ya da olacağını, çünkü medeniyetlerin devletleri değil, devletlerin medeniyetleri kontrol ettiğini ileri sürüyor. . Siz bu görüşe katılıyor musunuz?

M. Özdağ: Bir medeniyet dairesindeki bütün halkların sürekli olarak ortak siyasî

iradeye dönüştüğü, başka medeniyet dairesindeki halkların da aynı tutuma girerek karşıt cepheleri oluşturup, vuruştuklarına geniş kapsamlı bir örnek vermek güçtür.

Din ve mezhep daireleri ile medeniyet daireleri arasında belli ölçüde bir örtüşme görülse dahi ayniyet olduğu ileri sürülemez.

Tarih şeridinde mil etler, milliyetler; dinlerden, medeniyetlerden daha geniş bir zaman dilimini ve devamlılığı temsil ederler. Bir din dairesinde mezhep kümelenmesi çok defa bir milletin özel kimlik çabasını yansıtır. Din ve medeniyet değiştirme olayları da bir mil etin varlığını sürdürme, güvene alma, geliştirme için yeniden tertiplenmesi veya başka bir mevcudiyet içinde eriyip kayboluşunu ifade eder.

Hangi medeniyet dairesinde olursa olsun toplumların iradesini, gücünü somut hale getiren devlettir. Bu gücün şiddeti medeniyet seviyesine göre belirir.

Ancak bir medeniyeti, bir devleti sadece yüksek tahrib gücüne göre, saygınlığa layık görme Auschwitz Nazi toplama kampı müdürünü nobelle ödüllendirmeye benzer.

A. Şenel: Robert L. Bartley de, Huntington'ın tersine, kültürel keskinleşmelerin, bölünmelerin olmayacağını, çünkü iletişim olgusunun dünyanın bütünleşmesine katkıda bulunduğunu ileri sürüyor. Bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

M. Özdağ: Medeniyetler, kültürler arasında iyinin, güzelin, doğrunun hür seçimine dayalı bir etkileşim ve bunu sağlayan, kolaylaştıran bir iletişimin barışa, genel mutluluğa, ilerlemeye yararlı olacağı açıktır. Ancak yukarıda işaret ettiğim gibi iletişim araçları kültürel ve siyasî egemenlik kurma, hedef alman toplumu çözüp bağımlı hale getirmek için de pek etkili şekilde kul anılmaktadır. Milletlerin hak ve onur eşitliğine, ortak mutluluk ve refahına hizmet etmeyen bir bütünleşmeyi sıhhatli bulmak, alkışlamak mümkün değildir.

A. Şenel: Huntington bu görüşlere karşı kaleme aldığı cevabi yazısında medeniyet paradigmasının her şeyi izah ettiğini ve "soğuk savaş sonrası dünyasının Allah'ın belası gürültülü karmaşası'nın çoğunu düzene sokmaya yettiğini

belirtiyor ve soruyor: "Başka herhangi, bir paradigma daha iyisini yapabilir mi? Medeniyetler çatışması

değilse nedir?". . Sizin görüşünüz nedir? Mutlaka gelecekte bir çatışma olacak mıdır? Olacaksa, bu bazılarının dediği gibi ideolojik, siyasî, ekonomik ya da devletler bazında mı veya başka faktörler bazında mı

olacaktır?

M. Özdağ: Bay Huntington'm hiçbir izah ve tevil ilk makalesindeki saldırgan, sömürücü Batı bencilliğini haklı ve mazur gösteremez. Sevgi! insanlık sevgisi, barış sevgisi, hak sevgisi!

Ben cevabi makalemde belirlediğim gibi hâkim medeniyetin insanın Mars mabuduna, savaş ilahına tapınmaktan vazgeçip sevgi kaynağı yüce peygamber Hz.

İsa gibi düşünmesi, davranması gerektiğini hatırlatıyorum.

A. Şenel: Huntington, Meksika ve Rusya ile birlikte Türkiye'yi de manen bölünük toplum olarak sınıflandırıyor. Bunu biraz açabilir misiniz? Ve ilaveten, Türkiye'nin yakın gelecekteki muhtemel konumu ne olmalıdır?

M. Ozdağ: Bu sualinize kapsamlı cevap, yeni bir makale hacminde açıklamayı

gerektirir.

Görülen şudur: Anılan, bölünük gösterilen üç ülkede farklı kültür daireleri, medeniyet daireleri, farklı siyasî mefkureler kesişmekte ve çatışmaktadır.

Meksika öz değerlerine öncelik ve üstünlük tanıyarak zorlukları aşmada, yenmede sebat ve kararlılık gösterip kadim kültür temeli üzerinde yükselip büyük güç

olabilir. Latin Amerika ile ona önderlik ederek bütünleşebilir. Çoğunluğu teşkil eden halkın eğilimi budur. Bu çetin bir yoldur. Meksika Anglo Amerikan kültür ve iktisat dairesi ile bütünleşir. ABD'nin geçmişte ilhak ettiği güney eyaletlerinin ispanyol kökenli halkının eriştiği refaha, imkâna sür'atle erişebilir. Bir kısım yönetici elitin de bu eğilimi taşıdığı anlaşılmaktadır.

Rusya'da bir grup aydının özgün Ortodoks-Slav medeniyeti önderi sıfatıyla Batı'yla hasım olarak karşılaşmaktansa onun bir parçası olup bütünleşmek, menfaat ortaklığına ulaşmak tezini savunduğu, günümüzde Marxizm'in iflası ile bu tartışmanın

yenilendiği bilinmektedir, aynı düşünce zemininde Rusluk'un Asya kökeni vurgulanarak Çarlık ve Sovyet İmparatorluğu'nun Asya kökenli halklarıyla kader ve menfaat birliği yapmasını savunanlar da bulunmaktadır.

Türk fikir ve siyaset hayatı bir bölünüklükten çok belirsizliği, 418

-Atatürk sonrasından günümüze- öndersizliği temsil etmektedir.

Ancak halkımızın dar ufuklu, bencil politikacılardan ve sathi aydınlardan daha arif olduğunu söyleyebiliriz.

Siyasi kadroların kirli zirveleri temizlenmeden hayırlı hiçbir netice beklenemez.

A. Şenel: Siz karşı yazınızda özellikle "ırkçılık" üzerinde duruyor ve Batılılar'ı beyaz ırkı dünyaya hâkim kılmaya çalışmakla nitelendiriyorsunuz. Öte yandan antisemitizmin de Hristiyan Avrupa'nın ortak ruhiyatı

olduğunu vurguluyorsunuz. Bu bağlamda şu sorulabilir: Eğer öyleyse, Avrupa'nın göbeğinde ortaya çıkan Hitler niçin bütün Batılılar'ın müşterek düşmanı haline geldi?

M. Özdağ: Irkçılık, sömürü, kan dökücülük Hristiyan Batılı medeniyet dairesi dışında kalan milletleri, soyları, medeniyetleri aşağılama Batılı milletlerin ortak ruhiyatı, ortak sabıka sicilidir. Antisemitizm de bütün Hristiyan milletlerin ortak ruh haletidir. Hitler beyaz Hristiyanlar arası eşitliği de kabul etmemiştir.

Avrupalı Hitler'e Hristiyan beyaz ırkın ve medeniyetin üstünlüğünü savunduğu için karşı çıkmamıştır. Beyazın da beyazı biz Germenler'iz. Avrupalı dünyanın efendisidir. Biz de efendinin efendisi olacağız. Nordik Germenler Latinler'den, Slavlar'dan üstündür. Dünya servetlerinden efendiliğimize uygun pay isteriz dediği için karşı çıkmışlardır. Churchill'le Hitler'in seciyeleri, dünya görüşleri arasında çok fark olduğu sanılmamalıdır. Aynı kişilerin Stalin'le de ortaklık yaptıkları sabittir.

A. Şenel: Son olarak, NATO'ram ve diğer Batılı bazı kurumların islâmiyet'in tehlikeli bir gelişme içinde olduğunu belirterek, bunu karşı tedbir alınması gerektiği şeklindeki son çıkışlarının, Huntington'ın teziyle bir bağlantısı, ilgisi olabilir mi?

M. Özdağ: Bay Huntington’ın makalesinde milletlerarası kuruluşların, Batılı

güçlerin bencil menfaatlerine ne ölçüde alet edildiği pervasızca açıklanmaktadır.

Türkiye yüksek insani, hukuki ilkelere açık saygısızlık, haksız baskı ve müdahele, zorbaca tecavüz teşkil eden halleri, din cepheleşmesi yaratmadan, böyle bir cepheleşmenin rehberliğine özenmeden, özellikle fedai konumuna sürüklenmeden imkânı ölçüsünde insanlığın vicdanına, umumi hukuk kurallarına dayanarak kınamayı, engellemeyi ter-419

cih etmelidir.

Doğuda, Islâmî savaş çığırtkanlığı yapanlar, -bu çığırtkanlık cehaletten, safiyetten kaynaklanmıyorsa- Batı'nın provakatör ajanlarıdır. Batı'da İslâm radikalizmini büyük tehdit olarak gösterip önleyici müdahele önerisi yapanlar emperyalist karargâhlardır.

A. Şenel: Teşekkür ederiz.

■ ■

Yeni Türkiye dergisi, Mart-Nisan 1995, sayı?3.

Muzaffer Özdağ'ın aynı konudaki daha uzun bir değerlendirmesi için şu kaynağa bakılabilir: "Medeniyetler Çatışması Üzerine", Avrasya Dosyası, Gl.sayı: 1, İlkbahar 1994.

420

MEDENİYETLER ARASI ÇATIŞMA TEORİLERİ VE TARİHİN SONU ÜZERİNE

Sami ŞENER*

Medeniyet, insan toplumlarının olgunluk ve gelişme seviyelerini belirleyen bir yaşama safhasıdır. Bu niteliğine göre değişiklik göstermekte; hayatı ve çevreyi idrak noktasında köklü bir iddia taşımaktadır. Toplumları diğerlerinden ayıran medeniyet anlayışı, düşünce, iman ve yaşama biçimi itibariyle farklı hayat anlayışlarını gündeme getirir. Bu haliyle medeniyetler, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren farklı gelişme çizgileri ile kendi bağlılarına "yaşama biçimleri"

çizmektedir.

Günümüzde gerek inanç, gerekse ırk veya ekonomik paktlar adı altında sürdürülen bir "medeniyetler mücadelesi" vardır ve bundan sonra da süreceğe benzemektedir. Fakat, dikkatimizi çeken şey, çeşitli Batılı düşünürler tarafından medeniyet çatışmalarının

önümüzdeki yıl arda daha da yoğunlaşacağı ve hatta bu medeniyetlere temel olan dinler arasındaki kanlı savaşların kaçınılmaz hale geleceği konusundaki ısrarlı görüşlerdir. Bu tür değerlendirmelerde bir başka garip iddia da, bu kanlı savaşlarda Müslüman toplumların problemi çıkaran taraf olarak görülmesi ve Batı medeniyetinin başına sıkıntılar açıldığının ifade edilmesidir.

Bu ve benzeri iddialar, bir takım "ilmi teoriler" şeklinde sunulan bazı "dogmatik görüşler"le de desteklenmekte ve Batı medeniyetinin evrensel niteliği ile dünya toplumlarına sunduğu Liberal

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

Demokrasi'nin birtakım zorlamalar ve özellikle fundamentalist Islâmî hareketler ile yıpratılmaya çalışıldığından bahsedilmektedir.

Dünya toplumlarının, Batı medeniyetinin uzun süren baskıları altındaki politik ve ekonomik sistemlerindeki çıkmazları yeniden değerlendirmeye başladığı bir dönemde; Batılı ideologların kendi sistemlerini yegâne "evrensel çözüm" olarak göstermeye çalışmaları; medeniyet konusunun yeniden tahlilini gerekli kılmaktadır.

Medeniyetlerin Niteliği

Medeniyet terimi, Avrupa kaynaklı bir kavram olarak açıklanmasına rağmen;

"medeni" yani "şehirli" kelimesi ile terimin İslâm tarihiyle dünya literatürüne girdiğini biliyoruz. Tabii ki insan, yerleşik hayatını inanç ve geleneğine göre düzenler. Yaşama tarzının sosyal unsurları ev mimarisinden sosyal ve ekonomik hayatı biçimleyen birçok kurumu ve bu arada çevre ve şehir düzenlemesini belirlemektedir.

Kavramın, ideolojik bir yayılma ve hakimiyet arzusu ile antropoloji literatürüne girdiğini rahmetli Cemil Meric'in Batı ansiklopedilerinden yaptığı alıntılardan biliyoruz. Aynı husus, Immanuel Wallerstein'ın bir yazısında da dile getirilmektedir.

Kavram, 1914 öncesi anropoloji metinlerinde revaçtaydı. Varsayımsal bir gelişimci ardışıklığın son terimi olarak. İnsanlık, vahşilikten barbarlığa; barbarlıktan medeniyete geçiyordu. Bu kul anımda, medeniyet bizim için kullanılan isimdi ve kullanımı tekil tarzdaydı.

Medeniyet bir terim olarak sadece neseb-i gayri sahih oryantalizm alanında neşv ü nema buldu. Oryantalizm, kesin biçimde

Çin, Hint, Osmanlı, Arap-İslâm dünyası
(ve benzer şekilde klasik Antikite) gibi diğer "medeniyetler"in incelenmesi olarak tarif edilir oldu. (Wallerstein'den M. Özel, 18)

Medeniyet, oryantalizmin kullandığı stratejik bir nesne olsa bile; daha önceden antropoloji kavramının kendisi gibi, zamanla ilim ve kültür dünyasının bir gerçeği haline geldi. Fakat asıl mesele, medeniyetin global bir konum kazanmasıyla kendisini gösterdi. Bilhassa, Batı'nın dünya ekonomik ve teknolojik hakimiyetini elinde tuttuğu bir zamanda, özel ikle Müslüman toplumların aydınları tarafından bu medeniyet ile bir "hesaplaşma" dönemi başlamıştı. Aslında bu durum, 422
tabii gelişmenin bir sonucuydu. Manevi, iktisadî ve siyasî hegemonyanın farkına varan her kişilik sahibi kitlenin tavrı, kendi kaynaklarına dönme mücadelesi vermektir. Bu mücadele, hâkim kültür ve medeniyetin menfaatlerini zedeleme sonucunu doğursa bile. . Bu tutuma, her kendine dönüş hareketinde rastlanabilir.

Olumlu ve olumsuz yanlarıyla medeniyetin iniş ve çıkışı, aydınların kendi değerlerinin farkına varıp- varamamalarıyla kendini belli
etmektedir.

Bir medeniyetin insan tipi kendi kendini bel i bir düzeyde idrak ediyor. Bu idrakinde psiko-sosyal kanaat olarak kafasında yer eden şeylerle sosyal yapılar arasında doğrudan ilişki kurduğunda ciddi bir medeniyet canlanması oluyor. Bu ilişki ortadan kalktığında ise, yani kendini tarif etmesi ile sosyal yapı arasında bir tezat olduğunda, bir medeniyet krizi oluyor. (Davudoğlu, 31)

Toynbee ve Spengler'de Medeniyet Değerlendirmesi

Toynbee, dinî karakteristiklerle bölgesel ve kısmen de siyasî nitelikleri birleştirerek, "medeniyet"i incelemenin uygun konusu diye görmektedir; tarihî
inceleme içinde "medeniyet" toplumun bir türüdür. Toynbee medeniyetlerin türeyişinde ne ırk faktöründen, ne de kendi başına coğrafi ortamdan ileri geldiği, bu iki faktörün özgül bir bileşimiyle olduğunu söyler ve bir toplumda buluş gücüne sahip azınlığın ve belirli elverişli ortamın varlığı ile medeniyetlerin çıkışı arasında bağ kurar. Bu şartlarda medeniyetin doğuşunun, mekanizması, "meydan

okuma ve karşılık verme"nin bir etkileşimi olarak formülleştirilmektedir.

Toynbee, yirmibir medeniyetin doğduğu şartları gözden geçirerek, onların tıpıtıpına yukarıdaki şartlarda ortaya çıktıklarını görmüştür. Yirmialtı uygarlıktan 4'ünün düşük; 5'inin büyümelerinin erken bir merhalesinde durdukları, geri kalanları ise meydan okuma ve karşılık verme yoluyla yeni meydan okumalara, farklılaşmadan bütünleşme yoluyla yine farklılaşmaya taşıyan bir atılım ile büyüdüklerini söylemektedir.

Ona göre teknikte ilerlemeyle, uygarlıkta ilerleme arasında hiçbir korelasyon yoktur. Medeniyetin büyümesi, medeniyetin ilerleyen ve bi-423

riken bir içerden kendi kendini belirleme ya da kendi kendini işlemesinden ibarettir. Toplumun değerlerinin ilerleyici ve birikici bir biçimde "esirleşmesinden ve medeniyetin araç ve tekniğinin basitleşmesinden ibarettir. Bu medeniyetin toplumu ise, buluş gücüne sahip azınlığı; çoğunluğun toplumun iç proletaryası ile barbar komşularının dış proletaryasının özgürce taklit ve takip etmesinden meydana gelir.

Bu ileri gelen tarihçi ve tarih felsefecisi, eserinin ilk altı cildinde, geliştirdiği tarih teorisine önemli bazı değişiklikler getirmektedir. Bu değişiklikler arasında bütün medeniyetlerin "tek değişkenli" bir hayat akışı teorisini koyması özellikle önemlidir. Toynbee demektedir ki: Yalnızca Hellen Modeli'ni kullanarak çalışmakla yetindiğim için hata ettim. Bu anahtar birçok kapıları açmakla birlikte, her şeye yetenekli çıkmadı. Mesela, Mısır tarihini yapı olarak anlamanın kapısını açamadı.

Bundan ötürü bütün medeniyetlerin hayat devresi üstüne tek-değişkenli modelin yerine, şimdi Hellen, Çin ve Yahudi medeniyetlerinin örneklediği en az üç ayrı

medeniyetin hayat akışı modeli getirilmektedir. (Sorokin, 7)

Toynbee'nin bakışına göre medeniyetler intihar ederek yokolurlar, ama cinayete kurban gitmezler. Bu değerlendirme, yazarın Batı medeniyetinin gelişim dönemi ve hâlihazırdaki çözülen durumu dikkate alınarak yapılmakta ve Hint, Çin, İslâm medeniyetlerinin karşı karşıya kaldığı pozisyonlar dikkate alınmadan

yorumlara gidilmektedir. Bilindiği gibi Batı, siyasî ve ekonomik üstünlüğünü sürdürebilmek için, kendi kültürel değerlerini geliştirmek ve başkalarına bunları kabul ettirmekten çok, başka medeniyetleri zaafa uğratmak, onların kaynaklarını ele geçirmek üzere büyük çabalar içerisine girmiştir. Tek kelime ile, diğer medeniyetlere "savaş stratejisi" ile yaklaşmıştır.

Toynbee'ye göre medeniyetler er-geç sonunda çözülmeye uğramak' tadır. Yazar Batı toplumunda ortaya çıkan çökme ve parçalanmanın bütün belirtilerini sergilemekle birlikte, bu konuda yargıda bulunmamakta, hatta olumsuz gelişmelerin sonunda bile mucize umudu taşımaktadır: "Tanrıya, toplumumuza bir kez bağışladığı ve nadim bir ruh ve kırık bir kalple yine istersek reddetmeyeceği affı için dua edebiliriz." Böylece toplumsal çözülme konusunda verdiği gerçekçi bilgileri, genel bir "çözülme teorisi"ne oturtamamış olduğu çok açık bir biçimde görülmektedir. Yazarın açıklamaları, gerçek üstü, mitolojik ve hatta 424

dinî kehanet niteliğine bürünmektedir:

"Kurtarıcılar (En eskici-gelenekçi-kılıçla kurtarıcı, ilgisiz Stoacı ve dinî kurtarıcılar) parçalanmayı

durduramazlar. Tek verimli yol, biçim değiştirme, gaye ve değerleri duyum ötesi Tanrı krallığına aktarma yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yol, medeniyetin parçalanmasını durduramaz ama; ondan türeme yeni bir medeniyetin ortaya çıkması için bir tohum olarak işe yarayabilir. Böylece bütün insanlık tarihi ya da toplum, medeniyet süreci bir yaratıcıya, Tanrı müdafaasına dönmektedir."

Spengler, kültür ve medeniyet konusunda Toynbee'den biraz daha farklı bakarak tarih ve medeniyet münasebeti içerisinde değerlendirmesini yapmaktadır.

Spengler, tarihe "Kopernikuscu Görüş"ü getirmektedir. Buna göre Hint, Babil, Meksika, Çin, Mısır ve Araplar'ınki gibi öteki yüksek kültürler karşısında Batılı ya da klasik kültüre ayrıcalıklı bir durum tanımaz ve her yüksek kültür, tarih şeması

içerisinde Batılı ya da klasik kültüre eşit önemde sayılır.

"Hep çocuksu kalan insanlığın erken tinliğinden (protospirituality) büyük bir ruh uyandığı, kendisini ondan ayırdığı ve biçimi olmayandan bir biçim, sınırsız ve kalıcı olandan sınırlı ve ölümlü bir

şey haline geldiği zaman; bir kültür doğmuş olur, çiçeklenir. . Bu ruh, halklar, diller, dogmalar, sanatlar, devletler, bilimler biçiminde imkânlarının tüm olabilenini gerçekleştirip tin-öncesine dönünce kültür ölür. . Gayeye bir kez ulaşılınca, kültür birdenbire katılaşır, alçalmaya başlar, kanı donar, diriltici gücü kırılır ve medeniyet haline gelir.

Medeniyeler kültürlerin son, en dış ve suni durumlarıdır. Kültür merhalesinde bütün mücadeleler, hatta en kanlı olanlar bile, bir fikrin yaşayan bir tarihî hadisesi halinde gerçekleştirilmesidir. Medeniyet merhalesinde kalan tek mücadele, hayvansı bir üstünlük kazanmak için yapılan salt gaye mücadelesidir. Bir medeniyet, böyle taşlaşmış durumda yüzlerce, binlerce yıl sürebilir." (Sorokin, 7) Spengler'in kültürdeki çözülme ile ilgili açıklamaları şu merhalelerden geçmektedir: Sonunda medeniyet merhalesindeki kültüt usanmış, bıkmış, soğumuş

bir halde, yaşamak isteğini yitirir, imparatorluk Roma'sında olduğu gibi, fazla uzun sürmüş gün ışığından ayrılarak ilk mistikliğin karanlığına, ana rahmine, mezara dönmek ister. Çözülmeğe başlar ve Danilevski'nin deyişiyle, "salt bir etnografik malzeme"ye dö-425

ner. Tarih dışı ve biçim dışı olur. Bununla birlikte, ölümünden önce kültür-medeniyet, "ikinci bir dindarlık süreci" yaşar. Mithra, İsis, Güneş kültürlerinin ya da eski Roma'daki Hristiyanlık'ın yayılmasında olduğu gibi, bir mistiklik ya da gnostiklik dalgası, yeni bir din hareketi ateşi geçirir. Bu ikinci dindarlık süresi, kültür-medeniyetin hayat devresinin sonunu, ölümünü ve muhtemelen de yeni bir kültürün doğumunu işaretler. Spengler'in anlattığı kültür-medeniyetin hayat devresinin esasları işte bunlardır. Bu hayat devresinin gerisinde bizi ileriye süren, kültürü canlandıran ve onun hayat devresini belirleyen esrarlı "evrensel enerji" vardır. (Sorokin, 78)

Medeniyet Konusuna Çatışmacı ve Dogmatik Yaklaşımlar

Huntington ve Fukuyama, medeniyet konusunda belirgin bir karşı yaklaşımın bayraktarlığını yapmaktadırlar. Huntington, bu konuda şu kehanetleri ileri sürmektedir:

"Ülkeler arasındaki asıl büyük bölünmeler ve sürtüşme biçimi, kültürel düzlemde karşımıza çıkacak. Yeni dünyada, milli devletler, dünya politikasının en güçlü ve belirgin aktörleri olmaya devam edecek, medeniyetler arasındaki savaşlar, önümüzdeki yıl arda

küresel politikalara hâkim olacak. Bu medeniyetler arasındaki ayırım çizgileri, gelecekteki savaş alanlarını belirleyecek ve yönlendirecektir."

"Batı'nın demokrasi ve liberalizm gibi değerlerini evrensel değerler olarak takdim etme, askerî üstünlüğünü

koruma, ekonomik çıkarlarını yaygınlaştırma çabaları, diğer medeniyetlerin karşıt tepkiler geliştirmelerine yol açıyor."

"Medeniyetler savaşı, bizim Yahudi-Hristiyan mirasımıza, bugün ulaştığımız seküler noktaya ve bunların tüm dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına karşı gösterilen akıldışı, ama hiç kuşkusuz yüzyıllardan bu yana süren eski bir rekabetin tarihî tepkisidir."

"Müslümanlar Batı'yı çifte standart uygulamakla suçluyorlar. Oysa çarpışan medeniyetler dünyası, kaçınılmaz olarak bir çifte standartlar dünyasıdır. İnsanlar kendilerine akraba olan ülkelere belli bir standart uygularken, diğerlerine karşı daha başka standart uygularlar." (Huntington, 4, 7, 9) 426

Görüldüğü üzere, Huntington'ın medeniyet ve medeniyetler arası ilişkilere bakışı

bir ilim adamından çok, bir komutan edası içerisinde. . Huntington ve Fukuyama, Hegel felsefesindeki ayırımcılığı devam ettirerek, "çatışma yaklaşımı"nı

benimsemekte; medeniyetler arasındaki kaynaşma, müsamaha ve sentez imkânlarını yok saymaktadırlar.

"Medeniyetler arası şiddete dayalı sürtüşmeler, Müslümanlar'la Balkanlar'daki Budistler ve Filipinler'deki Katolikler arasında da meydana gelmektedir. Bugün İslâm, kanlı sınırlara sahiptir. İran körfezi, Kafkaslar ve Bosna'daki sürtüşmeler devam ettiği sürece, ulusların konumunun değişeceği ve uluslar arasındaki çarpışmaların zamanla artarak medeniyetler arası bir nitelik alacağı görülüyor." (Huntington, 10) Fukuyama'nın tezi ile Batı medeniyetinin felsefi ve sistematik unsurları

yüceltilirken, Huntington'ın tezi ile başta İslâm ve Konfüçyusizm olmak üzere, diğer bütün kültür ve medeniyetler, çıkan siyasî huzursuzluk ve bunalımların kaynağı ve sorumlusu olarak takdim ediliyor.

İslâm medeniyeti, Huntington'ın iddialarının aksine, kendi hakimiyet alanı

altındaki ülkelere daha müsamahalı davranıyordu. Hindistan, İngiliz sömürgesi altına girmeden önce, İslâm ve Hindu medeniyetleri çok daha uyumlu ve müsamahakâr bir durumdaydı. (Davudoğlu, 16) Aynı şekilde, Balkanlar'da Osmanlı

devletinin yaptığı ekonomik ve sosyal yatırım, bu ülkeden elde ettiği maddi gelirin kat kat üzerindeydi.

Tarihin Sonu Yaklaşımı'nın Düşündürdükleri

Fukuyama'nın ortaya attığı tez ile Batı dışı sistem ve medeniyetler son bulmuştur. Fukuyama'ya göre artık bütün alternatif değer sistemleri ve medeniyet yapıları tarihin bu son devresinde Batı medeniyetinin üstün değerlerine boyun eğmek zorunda idi. Bu yaklaşım, "Yeni Dünya Düzeni" fikrinin entel ektüel zeminini oluşturdu.

Tarihin sonu tezi, Batı düşünce tarihinde zaman zaman dile getirilen bir konudur.

Fukuyama'nın kendisi de bu gerçeği saklamamaktadır:

"Hegel, Fransa ve Amerika'da yapılan devrimlerle tarihin sonunun yaklaştığına, zira tarihî seyri belirleyen emelin, yani tanınma arzusunun

427

evrensel ve karşılıklı tanınmanın şekillendirdiği bir toplum içinde artık tatmin edilmiş olacağına hükmediyordu. Bu emeli teskin etmek için, insanî sosyal müesseselerde başkaca düzenlemeler yapmak pek bir şey kazandırmayacaktır.

Dolayısıyla daha büyük bir gelişmeye doğru tarihî birtakım değişikliklerin gerçekleşmesi artık imkânsızdır." (Fukuyama, 24)

Batı düşüncesindeki temel hedefler gerçekleştiği zaman, filozoflar "tarihi bir son"dan bahsetme alışkanlığındadırlar. Aslında "Tarihin Sonu" Batılı düşünce veya sistem modellerinin 'biricikliği ve tekliği1 görüşünün ürünüdür.

Hegel, felsefe tarihinde tarihçi akımın önde gelen temsilcisidir. Bu mutlak noktada, akılcı toplum ve devlet biçiminin, nihai zafere

ulaşması sebebiyle, ferdi iradenin hiçbir seçici hakkı yoktur. Her şey tarihin belirleyici (determinist) akışı

içinde oluşur. Devlet artık, eski Yunan'da görüldüğü gibi toplumla özdeş değildir.

O, üst düzeyde yeni ve mutlak bir sentezdir.

Neitzsche, Aristokratik toplumların dışında hiçbir yerde mükemmelliğin, insani hiçbir büyüklük ve asaletin vücut bulmayacağına inanıyordu. Başka bir ifadeyle, gerçek hürriyet ve eser verme ancak ve ancak "büyüklük hissiyle" doğabilirdi.

Yani, diğerleri arasında en iyisi olarak tanınmak arzusuyla. Bu arzu, sadece fethin ve emperyalizmin kaynağı değil, bütün sahalarda kayda değer birşeyler yapabilmenin ön şartıdır. (Fukuyama, 24)

Eisenstad, "Modernleşme endüstri toplumlarının en son ve mükemmel safhasını

teşkil eder" diyordu. Aynı şekilde Lerner, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmalarının

"gelenekselden modernliğe" yönelik bir süreç olduğunu belirterek modernleşmenin veya Batılılaşmanın nihai hedef olduğunu vurguluyorlardı. Fukuyama'ya göre de liberal demokrasi Batı'nın evrenselliğinin tartışılmaz sonucudur. (Türkdoğan, 18) Aslında Batılı tezler, kendi toplumlarının çerçevesi içerisinde ve hiçbir yabancı

sistem ve doktrini dikkate almadan kendi dünyalarında yaşamakta ve değerlendirmelerini bu temel üzerinde yapmaktadırlar. Hatta bu doktrinlerin Batılı olmayan toplumlardaki "çözümsüz ve uyumsuzlukları"da dikkate alınmamaktadır.

Bu şartlar altında, adı geçen yaklaşım tarzı veya doktrinlerin başarı-428

ları veya geçerlilikleri üzerinde kesin iddialarda bulunmak doğru olmamaktadır.

Kaldı ki, Batı'nın diğer toplumlar üzerinde gerçekleştirdiği zulüm ve soykırımı, Batı medeniyetinin yaşadığı "değer krizi"ni ve uluslararası sistemdeki saldırgan niteliğini ortaya koymaktadır.

Günümüzde medeniyet konusunun yeniden gündeme gelmesi, Batı'nın ekonomik ve politik sahada kendisine rakip, yeni güç kaynaklarının ortaya çıkışından doğan sıkıntılı pozisyonu sebebiyledir. Batı'nın sömürge kaynakları giderek erimekte; pazarları eski cazibeli yapısını kaybetmektedir. Tek kelime ile Batılı ülkelerin

kurdukları dünya sistemi sarsılmaktadır. Wallerstein bu konuya bir yazısında şöyle dikkatleri çekmektedir:

"Dünya sisteminin kültürel dekolonizasyonu dediğim şey; bu kültürel sömürgeleşmekten kurtuluş, iki biçimde tezahür etmektedir: Medeniyet iddialarının siyasî dirilişi ve tarihî sosyal bilimcilerin "medeniyet" gibi kavramlarla uğraşmaları". (Wallerstein'den Özel)

Kültür'de tikel ve İleri Yaklaşımı

Batılı araştırmacılar, kendi kültürel temellerini ortaya koymağa çalışırken; başka kültürleri zaaf halinde göstermek gayreti içerisine girmeyi, kendilerini yükselten ve haklı gösteren psikolojik bir güven faktörü kabul etmişlerdir. Halen bu psikolojik rahatsızlık devam etmektedir. M. Von Dawies'e göre Amerika'nın Kolomb tarafından görülmesiyle birlikte Batı düşüncesinde temel bir zıtlık başlamıştır, ilkel-ileri, vahşi-medeni, biz-onlar zıtlığı. Batı insanının kendini ve

"başka" insanları düşünmesi arasında boşluk meydana getiren bu zıtlık, Batı

antropolojik düşüncesini meydana getirmiştir. Mesele bu noktada da kalmamıştır.

Etnografik bilgi ve ilkel kavramanın, yeni gelişen bir tarih anlayışını açıklamak için gerekli olduğu, Bryony Orme'nin "Arkeolojistler İçin Antropoloji" adlı kitabında verilen bir örnekte açıkça gösterilmiştir. Konu, birçok tarihî doküman ile desteklenmek suretiyle Batı'nın ilmi ve fikri temellerindeki rahatsızlık tesbit edilebilir. Antik-Yunan yazarlarına göre; Yamyamlık hikayeleri, Ortaçağ

edebiyatıyla tekrar gündeme getirildi. Ve böylece yamyamlık, Avrupalılar'in medeni dünyanın dışındaki insanları tarif etmekte kullandıkları geleneğin bir parçası oldu. (Dawies, 34)

429

Emperyalist yayılma hareketi ve bunun antropoloji ilmi yardımıyla gizlenilmesi çabaları, takdim etme değil, "empoze etme" hareketidir. Ve, ahlâkî açıdan çirkin bir tavırdır. Ayrıca, medeniyetler arası çatışma diyecek saldırının çift taraflı

gerçekleştiği gibi bir tavır ortaya konulmaktadır.

Medeniyet Değişimi ve Tarih Felsefeleri

Her sosyal yapı, zamanın ilerlemesiyle olumlu veya olumsuz bir istikamete yönelme ile karşı karşıyadır. Bunun diğer bir adı "sosyal

değişim"dir. Bir toplumun veya aynı değeri bölüşen birkaç toplumun tüm yaşayış sistemiyle karşı karşıya kaldığı büyük değişmeler, medeniyet değişimini sonuçlandırmaktadır.

Batı medeniyetinin kendini tarif felsefeleriyle eşdeğer şekilde değerlendirdiğini; kendi varlığını "zaman içinde ilerleme" faktörüyle özdeşleştirdiğini çeşitli tarih felsefecilerinin yazılarından anlamaktayız.

Büyük ilim adamı ve sosyolog Sorokin, "Bunalım Çağında Tarih Felsefeleri" isimli eserinde Batı kültüründeki değişim sürecini şu şekilde açıklamaktadır: Dikkat edilecek bir başka şey de, bunalım zamanlarında ortaya çıkan tarih felsefelerinin türüdür. Kültürün hâkim tipiyle, o kültürde hâkim olan toplum felsefesi tipi arasında yakın bir denklik (karşılıklılık) olduğunu, ben bir başka yerde göstermiştim. Buna göre, genel olarak duyumcul bir kültürde duyumcul teori ve felsefeler hâkim olur. Fikri bir kültürde fikri ideolojiler; çökmekte olan kültür tipiyle alâkalı olanlar geriler ve yükselen kültür tipiyle uyum halinde olanlar da kök salar ve çiçek açarlar.

Tarih felsefelerine gelince, yine göstermiştim ki, Batı'da son dört yüz yıldır hâkim olan kültür gibi, daha çok duyumcul niteliği ağır basan kültürlerde, insanlığın gelişmesi üzerine "ilerlemeci doğrusal teoriler" hâkim olma eğilimini gösterirler. Böyle bir kültürde, bütün tarihî süreç, "mağara adamı"ndan "üstün insan"a, savaş ve varoluş mücadelesinden, barış, uyum ve karşılıklı yardımlaşmaya vb. giden yol boyunca, bazı sapmalar ve ufak-tefek dönüp dolaşmalarla bir çeşit ilerlemeci (müterakki) gidiş olarak görülmektedir. Yüzlerce çeşitlemesiyle insanlık tarihi üstüne bu ilerlemeci doğrusal teori, duyumcul kültürde, özellikle 430

duyumcul kültürün yükselişi sırasında ve doruğunda hâkim olma eğilimini gösterir.

Fikri niteliği ağır basan kültürlerde mekanistik olmayan, ilahi olarak güdülen, devresel ya da eskatalojik (ölüm, dirilme gibi sonla ilgili doktrinlerle ilgili) olan, yahut bel i bir yönelim göstermeden yükselip alçalan tarih felsefeleri hâkim olma eğilimini gösterir. Tarih süreçlerinin devreci ya da dalgalanmacı yorumunu yapan salt mekanistik teoriler ve insanın kaderi üstüne, dünyanın ve insanın tarihinin felaketli bir konu olacağını öngören Apokaliptik (Resulca kehanet gibi görünen şeyler- İncil'de-, Mesihçi anlayışlar), duyumcul

ve daha küçük bir ölçüde de fikri kültürün gerileme merhalelerinde çoğalma eğilimi gösterir. (Sorokin, 19) Bu değerlendirmenin bize anlattığı fikir şudur: Batı kültürünün ilerleyen dönemlerinde kültürde maddeci ve fikri-felsefi eğilimler azalmakta; manevi ve dinî belirtiler hâkim olmaya başlamaktadır. Bu istikametin belirgin yanı, olumsuz bir haleti ruhiyenin yorumlara hâkim olmasıdır.

Genel bir değerlendirme ile tarih yorumu, daha önce de Toynbee'de gördüğümüz gibi; İlahi bir mucizeden medet bekleme noktasında bir "yalvarma psikolojisine dönüşmektedir.

Medeniyet ve Evrensellik

Batı medeniyeti, kendini evrensel bir anlayış olarak takdim etmiştir.

Fukuyama'nın tezi, metodoloji olarak Antikçağ'dan beri devam eden, özellikle Ortaçağ Hristiyanlık dini felsefesiyle beslenen Batı'nın biri-cikliği ve evrenselliği prensibiyle özdeşleşmektedir. Ama bu evrensel değerler, acaba gerçekten de tartışmasız kabul edilebilecek nitelikte midir? Bunu Wallerstein'dan dinleyelim:

"Tarih temelli makrososyolojiyle sadece kıyısından köşesinden tanışmış sayılırız. Kol ektif olarak onu ciddiye almış değiliz. Korkuyoruz çünkü. Medeniyetin yükseliş ve düşüşü konusunu ciddiye almak, Batı ilminin uzun zamandır kabul edilen iki temel prensibi hakkında bir tartışma açmak demektir. Evrenselcilik ve doğrusallık.

Evrenselciliğin gayet basit bir prensibi vardır: İnsan davranışı, keşfedilebilecek ve doğrulanabilir form içinde açık-seçik ifade edilebilecek,

ayrıca her zaman ve mekana uygulanabilecek genel kanunlara tabidir. Doğrusallık ve denge konusunda ilim adamları bugün sistemlerin denge durumlarından uzaklaştıklarını ve böyle yaptıklarında da doğrusallığın yerini "çatallaşma"nın aldığını söylemektedirler. "Çatallaşma" basit olarak, "kritik" bir değer için denklemlerin yeni bir çözümünün ortaya çıkması olarak tarif edilmektedir. Buna rağmen birçok sosyal bilimci, hâlâ daha eski bir fizik bilimi görüşünden çıkarılmış olan kendi evren-selcilik versiyonlarına sarılmış

bulunuyorlar.

İlerleme, malum olduğu üzere, 18. yüzyıl aydınlanmasının büyük manevi ihtiyacı olarak ortaya çıktı ve 19.

yüzyıl ortalarında dünya sisteminde İngiliz hegemonyasının şaşalı günlerinde Batı dünyasının resmi dogması

haline geldi. Şayet, ilerlemeye dair şüpheler bugün her zamankinden daha kuvvetliyse, bunun sebebi, kondratieff alçalmasına ilave olarak, ikinci bir mülahazanın var olmasıdır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar esasen kontrolsüz devam eden Avrupa genişlemesi, şimdi tersine çevrilmiştir. Üçüncü dünyanın siyasî

yükselişini ve dünya-sistemin kültürel sömürgecilikten çıkışını yaşamaktayız. (Wallerstein'den Özel, 19) 19. yüzyılda, hemen bütün dallarında biyolojiden felsefe, insan ve toplum, tarihten sanat ve estetiğe kadar bu evrimci teorinin izlerine rastlamamak mümkün değildir. Pitirim Sorokin'e göre, 17. ve 18. ve 19. yüzyılda bu evrim çizgisini belirleyen çeşitli "sabit yorumlar" hâkimdi. İnsanlığın tarih sürecinin merkez alâkası, bu ilerleme ve gelişme kanununun bir açılımı ve gitgide daha tam bir gerçekleşmesi olarak düşünülüyordu.

Fakat bu evrim teorisi konusunda Batılı düşünürler arasında tereddütler bulunmaktadır. Hegel de, Marx da beşer toplumlarının sonsuza dek evrim içinde olacaklarına inanmıyorlar. İnsanlık, en derin ve temel ihtiyaçlarını tatmin edecek bir toplum düzenine kavuştuğunda, evrimin son bulacağını düşünüyor. Her iki düşünür de "Tarih için bir son" kuruyorlardı. (Fukuyama, 21) Batı Medeniyetinin Kritiği

Kendi kendini yüceltmeyi ve dünyaya biçim vermeyi bir hak olarak gören Batı

medeniyetini ciddi bir şekilde kritik etmek gerekmektedir. Bu çaba, hem Batı

medeniyetini yerli yerine oturmak ve hem de diğer medeniyetlerin rollerini ortaya koymak bakımından lüzumludur.

432

Geçmiş medeniyetlerin hemen hemen tümünde, gelişme birtakım ahlâkî kriterlerle denetim altına alınmıştı. Bunun en canlı örneği de islâm medeniyetidir.

Mekanizmalar kesinlikle denetim altındadır ve değer üretemezler. Fakat Batı

medeniyetindeki mekanizmalar, özellikle serbest pazar ekonomisi bizzat değer üretmeye başlamıştır. Bundan sonra da kontrolden çıkmıştır. Artık, o size hâkimdir.

Batı medeniyetinin monopolizminden sonra, pluralizm ortadan kalkmıştır. Bu Batı'nın ürettiği bir problemdir. Çünkü tüm eski medeniyetler de diğerleri ile bir aşı oluşturarak transformasyon gerçekleştirebilmiştir. Batı medeniyeti ise, tüm alternatif medeniyetleri ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyle kendi krizini kendi paradigması ile aşamadığı gibi, başka medeniyetten de aşı alabilmesi mümkün değildir. Çünkü o kanallar, kendi elleriyle kurutulmuştur. (Davudoğlu, 4) Batı'nın Doğu'yu Biçimlemesi

Batı'nın kendi dışındaki toplumları ve bilhassa farklı bir gelenek ve medeniyet özelliği taşıyan Doğu'yu, kendi istediği şekle sokması birkaç şekilde gerçekleşmiştir.

Sosyal bilimler alanında ileri sürülen birçok modelin kaynak noktası, Batı-Doğu ayırımına değil; sadece Batı'nın Doğu'yu biçimlendirmesi prensibine

dayanmaktadır. Batı'nın burada mistik bir eğilimi söz-konusudur. Bu da, ilerleme ve gelişme çizgisinin bir "son"la nihayet bulmasıdır. Edward Said'e göre Doğu'nun Batılılaştırılması, Oryantalizmin bir tezidir. Bu konuda P. Armand bir yazısında bu konuda çok kesin değerlendirmeler yapmaktadır:

"Dünyanın her yerini çıldırmış Avrupa düşünceleri sarmıştır. Hümanizm, akılcılık, ilim, teknik, millet, özgürlük, demokrasi, halkların hakları, din, evrensel çapta girişilen kültürel hareketler önce Kapitalist, sonra Sosyalist sömürü, bunların hepsi dünyaya Avrupa'dan yayılan düşünceler ve çılgınlıklardır."

Saint Simon'a göre toplumların amacı sanayi çağını gerçekleştirmekti. Bu endüstri çağı, aynı zamanda pozitif bir çağı da temsil edecekti. O zaman, ilim adamlarının görevi, insanların ihtiyaçlarına göre toplumları teşkilatlandırmak, bütün dünya için geçerli bir düzenin ku-433

rulmasını sağlamak idi. Onun planladığı bu düzende herkes, yeteneğine göre kazanacaktı.

Bu açıklamalarla,, Batı'nın kendi dışındaki toplumlara "bir kader biçme görevi" ile kendini sorumlu ve hak sahibi gördüğünü anlamamak mümkün değildir. Ama bu sorumluluk, hiç de başkaları için iyi ve mutlu sonuçlara yol açmamıştır.

Avrupa medeniyeti, dışarı taşınca istila haline geliyordu. Asya ve Afrika'yı bir medeniyet olarak değil, bir düşman ve hatta bir afet gibi telakki ediyordu.

Tarihin Sonu Tezi Neler Düşündürüyor

Bu tez, Batılı sistem ve dünya görüşünü daha kuvvetli bir biçimde dile getirirken, acaba hangi endişe ve kalkış noktalarına dayanmıştır. Ali Mazrui konuyu bir başka açıdan değerlendirmektedir:

Fukuyama'nın söylediği şey, Sosyalist devrimlerin sona erdiğiydi. Bu, tarihin ilerleyişi idi. İdeolojiler, taraftarlarına ütopyalar vaadetmişti ve milyonlarca kişinin desteğini bulan sosyalizm de son ütopyaydı. Ve son ütopya şimdi çökmekteydi, Fukuyama'nın sözleriyle.

Fukuyama'nın 'tarihin sonu'nu ilan etmesi hususunda hiçbir Batılı ilim adamı, Afganistan'ın rolünden bahsetmemektedir. Hiçbir kimse komünizmin sonu ve Ruslar'ın emperyalist heveslerinin Afganistan'da sönmesinin münasebetine değinmemektedir. Böylece tarihin yapıcıları olma meselesine gelmiş bulunuyoruz.

Kanaatimizce, Müslümanlar dünya tarihini şekillendirmektedirler. Fakat farkında olmayarak, yahut yaptıklarının beklenmedik sonuçları sayesinde. Bir diğer yanda Batılılar ise, tarihî şuurlu olarak ve belirli gayeler çerçevesinde şekillendirme çabasındalar. (Mazrui, 126)

Fukuyama, Batı'nın bir kanadındaki (sosyalist blok) çöküşü telafi etmek için; diğer kanadı olan kapitalist sistemi normalin üzerinde büyütme ve üstün gösterme ihtiyacını duymuştur. Fakat bu yaklaşım, oldukça tehlikeli sonuçlar doğuracak niteliktedir. Çünkü insanlık, böylece birtakım dogmatik nazariyenin etkisinde bırakılmak durumuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Bunun yanında şöyle bir gerçek daha vardır:

Esas olan sadece Marksist paradigmanın çöküşü, Marksist ekono-

mik yapılanmanın başarısızlığı değildir. Bu, hem Marksist hem de Liberal paradigmanın arkasındaki ortak felsefenin çöküşüdür. Bu da akıl-bilim-ilerleme üçlüsü çevresinde izah edilen modernist paradigmadır. (Davudoğlu, 2) Medeniyet konusunda büyük otoritelerden Sezai Karakoç, Batı'nın medeniyet konusundaki yaklaşımını bu alandaki krizin belirtileri olarak açıklamaktadır: Batı'nın bugünkü bunalımı geçici bir bunalım değildir. Bu durum, temel erin değişmesidir. Değişim ve başkalaşımdır bu. Veya "varoluş bunalımı"dır aslında.

Bunalımın değerlendirmesini "Batılı olmayanlar" yapmalıydı. Kriz, Rönesans'ın metafizik (dinî) temele sahip olmayışındandır. Ruhi yönün yokluğu, uzun süre biriken tatminsizliklerin patlak vermesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunalımla ruhların delinmesi, yarılması ve çatışması ile karşı karşıyayız. (Karakoç, 64) Sonuç

Görülebildiği üzere Batı'nın medeniyet çabası ve bu konuda bazı Batılı yazarların yaptığı çeşitli değerlendirmeler, büyük düzeltmelere ihtiyaç duyacak niteliktedir.

En önemlisi de, tarihin çok uzun bir döneminde rol oynamış İslâm ve diğer doğu medeniyetlerinden Çin ve Hint medeniyetlerinin de yansız bir şekilde yeniden gözden geçirilmesidir. Özel ikle Batı medeniyetinin kendine yegâne rakip gördüğü

İslâm medeniyetinin dünya ölçeğinde tekrar gündeme sokulması, uluslararası

boyutlara varan bunalım ve krizlere çözüm yolu getirebilme ihtimaline sahiptir.

Bu konuda İslâm bilgi ve metodolojisi ve bilim tarihi hususunda ciddi yönelişlerin gerçekleşmesi otoriteler tarafından da ifade edilmektedir:

Fazlurrahman'a göre; Kur'an'dan hareket ederek bir bilgi teorisi geliştirilmeli ve Batı'yı sorgulamalıyız. S. Hüseyin Nasr ise, "İslâm bilgisini kütüphanelerden gün ışığına çıkartıp, İslâm bilim tarihi ortaya koymalıyız" demektedir.

İnsanın aklı ve bilgisinin bu denli geliştiği bir dönemde, Batı'nın dogmatik ve kehanete yaklaşan değerlendirmelerini ciddi bir kritikten geçirme çabasının zamanının geldiğini belirtmek durumundayız.

KAYNAKLAR

1. Ahmet Davudoğlu, Medeniyet Dönüşümü Çerçevesinde Uluslararası Siyasetin Yeni Boyutları, Kültür Sanat Vakfı Bülteni, Nisan, 1991, İstanbul.

2. Ahmet Davudoğlu, Fukuyama'dan Huntington'a, İzlenim Dergisi, Ekim 1993, İstanbul.

3. Ali A. Mazrui, Tarihin Sonu ve İslâm, Çev: Kenan Çayır, îslâmî Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 1, Bahar 1994, İstanbul.

4. Francis Fukuyama, Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev: Kamil Çileçöp, AKV Bülteni, Mart-Nisan, 1992, İstanbul.

5. Immanuel Wallerstein, Medeniyetler Niçin Gündemde, Çev: Mustafa Özel, İzlenim Dergisi, Ekim 1993, İstanbul.

6. M.V. Davies, Islâmî Antropolojinin Oluşumu, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

7. Orhan Türkdoğan, Tarihin Sonu mu, Islâmî Araştırmalar Dergisi, sayı: 1, Kış 1993-94, Ankara.

8. Pitirim Sorokin, Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri, Çev: Mete Tuncay, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1963.

9. Samuel P. Huntington, Uygarlıklar Savaşı mı, Çev: Yusuf Kaplan, İzlenim Dergisi, Ekim 1993.

10. Sezai Karakoç, Günlük Yazılar, 1989.

Nehir Deresi, Aralık 1994-Ocak 1995, sayı: 15-16.

436

BATI MODERNİZMİ
İSLÂM FUNDAMENTALİZMİ

Zeynep B. SAYIN*

"Biz ve onlar. Ama şimdi biz kimiz, onlar kimler?"

N. Gordimer

Ünlü yazısı "Uygarlıklar Çatışması"nda (1993) Huntington, dünyanın en önemli çelişkilerinin kültürel ve dinsel çelişkiler olduğunu ve birbirinden farklı kültürel mekanların kaçınılmaz olarak birbirleriyle çatışacağını iddia etmiştir. Bu sav, Cari Schmitt misali siyasalı belirlediği düşünülen dost ve düşmana ilişkin Manici bir ayırımdan hareket eder. Çünkü farklı olduğu düşünülen kültürler arasında hiçbir köprü yoktur Huntington'a göre. Birbirine düşman her taraf bir diğerini yadsımakta, biri "öteki"ni sürekli çürütmekte, ancak birbirlerine besledikleri düşmanlık temelinde varolabilmektedir.

Huntington ve Schmitt'in çıkarsamalarından hareket edersek siyasal ve kültürel kimlikler, ancak düşman olarak kurgulanan bir "öteki" üstünden gerçekleşebilmekte, Laclau'nun diyeceği gibi bir "kurucu dışarısı" onların kendilerini belirlemelerinin önkoşulu olmaktadır.

Ornekse, toplumsalın akılcılaşma süreci olarak tanımlamaktadır, kendini, Batı.

Başka bir deyişle, daha yakın bir geçmişe değin sorgulanmayan ünlü büyübozumu-dur bu; kendi akılcılık ve meşruiyet ölçütlerini doğabilimlerinin izinde içsel bir yaratıyla gerçekleştiren Batı, doğanın büyüsünü bozarak varoluş nedenini kendi dışında bir aşkınlıkta değil dünyasal bir içkinlikte aramış ve toplumsal bütün alanları akılcılaştırmıştır. Bilinen ve meşru bir süreçtir bu; ancak kanımca meşru olmayan Batı'nın bunu yaparken kendini yine bir "öteki" üstünden tanımlamış ve kendi büyübozumu

Doç. Dr.

437

izinde yürümeyen kültürleri kendinin "öteki"si olarak tanımlamış olmasıdır. Başka bir deyişle, uygarlığın beşiğidir Batı ve onun geçtiği tarihsel süreçten geçmeyen toplumlar ve kültürler çağdışıdır, çünkü Batı'nın evrensel olarak konumlandırdığı

ölçütleri kabul etmemekte, kendi geri kalmış ve akıldışı geleneklerinde ısrar etmektelerdir. Kendini aşarak gerçekleştiremeyen kültürlerdir modernizm dışı

kültürler ve bu yüzden zaptedilmeye ve bastırılmaya mahkumdurlar.

Sömürgecilik ve Modernizm

Nitekim bu nedenle sömürgeciliğin tarihidir aynı zamanda modernizmin tarihi; çünkü kendini gerçekleştirebilmek için bir düşmana gereksinen ve Amerika'da, Afrika'da, Asya'da gördüğü bu düşmanı "öteki" olarak tanımlayan ve kendini onların karşıtlığıyla ve sömürüsüyle kurgulayan bir tarihtir. Ancak Partha Chatterjee'nin vurguladığı gibi işin ilginç yanı modernizmin "evrensel bir ideal olarak egemenliğini ilan edebilmek için sürekli bir "öteki"ne ihtiyaç duymasıdır; çünkü kendini gerçekten evrensel olarak gerçekleştirebilirse, aslında kendini yıkmış" olacaktır. Çünkü

unutulmaması gerektiği üzere bir ilişkidir son kertede düşmanlık ilişkisi: Biz ve onlar, içerisi ve dışarısı arasındaki sınırı belirler.

Nitekim düşman bir "öteki"nden mahrum kaldığı anda içerisinin kimliği bütün anlamını yitirecek, kağıttan iskambiller misali kendi içinde dağılacaktır.

Kendilerini bir düşman "öteki" üzerinden kurgulayan kimliklerin açmazıdır bu; bir yandan düşmanı yoketmeye uğraşırken, öte yandan ona gereksinirler.

Bu bağlamda komünizmin, Batı'nın tam da dünyayı sömürgeleştir-diği ve kendini gerçekleştirdiğini düşündüğü anda -Marx'ın deyişiyle -Hayalet misali Avrupa'nın üzerinde dolaşmaya başlamış olması şaşırtıcı değildir. Marksizm, Batı'nın kendi içinden çıkan bir irin olarak mil iyetçi düşünce ve sömürge dünyasının "öteki"si olarak konumlandırılır ve aydınlanmacılığın evrensel ideallerine düşman ilan edilir: Özgürlük, serbest piyasa ekonomisi, burjuvazi gibi kavramların düşmanıdır komünizm ve yirminci yüzyılı belirleyen soğuk savaş yılları, Batı'nın kendi içinde kurulan bu karşıtlık tarafından belirlenir. Ancak yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu karşıtlık artık geçerliliğini yitirmeye başlamış, çünkü bütün dünya işçileri birleşememiştir.

438

Nitekim siyasal Marksizm'in iflasını muştular bu yıllar; dünyadaki dengeler bir kez daha değişmiş, burjuva liberalizmi galip gelmiştir.

İşte bizi bu yazıda ilgilendirecek olan Islâmî kesim bu bağlamda, Batı-Doğu karşıtlığının simgesi olarak ele alınan Berlin Duvarı'nın çökmesinden sonra, İslâmiyet'in içi boş kalan düşman imgesini doldurduğunu iddia eder. Bu iddiaya göre, doksanlı yılların başından bu yana ABD'nin ve Avrupa'nın kendini tanımlamasına yardımcı olan düşman saf değiştirmiş ve İslâmiyet, komünizmin yerini almıştır. Kuşkusuz yalnızca doksanlı yılların başında sıfırdan oluşan bir düşman imgesi değildir İslâmiyet; kökenleri çok daha derinlerde yatmakta, ancak Avrupa'nın sınırlarını şiddetle çizdiği bugünün politik ortamında düşmanlık özelliği keskinleşmektedir. Çünkü Batı'nın sömürgecilik serüveninde modernizmin zorla dayatıldığı toplumlardır Islâmî toplumlar ve Batı yüzünden kimlik kaybına uğramışlardır. Ancak ne zaman ki ondokuzuncu yüzyılın Nahda hareketiyle birlikte İslâmiyet içtihad kapısını aralayarak Batı'nın ona unutturduğu Islâmî

kimliğini aramaya koyulmuş ve yüzyılımızın zaman zaman komünizmle elele tutuşturduğu İslâmî canlanma hareketleriyle birlikte (Iran, Cezayir, Çeçenistan vb.) kendini göstermeye başlamış, o zaman kendi hegemonyasını yitirmek istemeyen Batı, İslâmiyet'i kesinkes düşman ilan etmek zorunda kalmıştır. En bariz örnek Bosna'dır: Avrupa'nın göbeğinde İslâmiyet'in dirilmesine izin vermeyen Batı, insan haklarına bir kez daha- ters düşerek hunharca insanları

susturmuş/susturulmasına göz yummuştur.

Batı İslâm'ın "öteki"si mi?

Demek ki İslâmiyet'in düşmanıdır, Batı; çünkü İslâmiyet'in dayanılmaz yükselişine karşı koymakta, al-sahva al-Islâmiya'ya karşı kendini savunmaktadır. Kuşkusuz Batı modernizmine karşı bir direniş hareketidir, İslâmiyet'in bir yandan Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh gibi reformistler öte yandan Seyid Kutub gibi Neo îslâmistler'le birlikte yeniden dirilişi, ancak onlar da dünyayı farklı

tanımlamaktadır. Nitekim yukarıda aynı satırda anılan kişilerin - bütün ayrılıklarına karşın - ortak özelliği erken İslâm tarihinin yeniden inşasına dayanmalarıdır. Bu yeniden inşa Kur'an'ı ve Sünnet'i merkez almakta, dünyada İslâm ümmetini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Kendini gerçekleş-439

I

tirmek isteyen Batı'nın isteği gibi kuşkusuz meşru ve haklı bir istektir bu da; ancak kanımca yine meşru olmayan, çeşitli Islâmî hareketlerin yine dost ve düşmandan hareket etmeleri, karşı çıktıkları Batı moder-nizmi gibi kendilerini düşman bir "öteki" üzerinden tanımlamalarıdır. Örnekse, dünyanın yeni bir Cahiliye Dönemi içinde olduğunu düşünür Kutb. Batı uygarlığının durumu, İslâm öncesi zamanı hatırlatmakta, insanlar fıtratlarına göre yaşamamakta, cürüm, ahlâksızlık ve şer alıp yürümektedir. Oysa Batı'nın eleştirilen tarihsel ve tarihdışı

ayrımını çağrıştırmaktadır bu ayrım, hiyerarşik bir ilişkiyle dar-ül-İslâm dar-

ül'harb'a karşıt konumlandırılmakta; Batı, aşılması gereken bu cehalet içinde kurgulanmaktadır. Nasıl Avrupa'nın "öteki" karşısında kendi özgüllüğünü sınırlama hareketinde Üçüncü Dünya ülkeleri denen ülkeler Avrupa'nın çoktan arkasında bıraktığı kendi benliğinin tarihsel bir anını ifade ediyorlarsa, aynı tarihsel geri kalmışlık, sözkonusu Batı için de geçerlidir. Vahiy öncesi bir cehalet durumundadır Batı. Kendini gerçekleştirmeyi amaçlayan Siyasal İslâm, kendini bu karşıtlık ekseninde konumlandırır.

"Özerk" Kültürlerin iktidarla İlişkisi

Ancak işte bu yüzden gerek modernist Batı'nın, gerekse çeşitli İslamcı

hareketlerin buluştuğu ortak bir nokta vardır: Her ikisi de kendi meşruiyet ve akılcılık ölçütlerinin evrensel olduğunu iddia etmekte, aralarındaki tek fark, birinin ölçütlerini aşkın, diğerinin içkin nedenlerle açıklamaya çalışmasında yatmaktadır.

Yukarıda çizilen bu tablo, kaba hatlarıyla Huntington ve Schmitt'in savlarını

kanıtlar gibidir. Batı modernizmi ve - Batı'nın fundamentalizm olarak nitelediği -

İslâm kültürü, birbirlerinin düşmanıdır ve ancak birbirlerini yadsıyarak varolabilmektedir.

Ancak işin ona farklı bir boyut katan ilginç yanı, kendilerini düşmanları üzerinden tanımlayan her iki kültürün de özerk olduğunu iddia etmesidir. Özerklik ise, Freud'un deyişini biraz çarpıtarak, "öteki"nin söyleminin yerini benim söylemimin alması demektir. Başka bir deyişle özerklik, kültürlerin akılcılık ve meşruiyet ölçütlerinin -aşkın ya da içkin - onların dışında değil, içinde yer aldığı ve kültürlerarası bir ilişkiye bağlı olmadığı demektir. Kendi anlam ve amaçla-440

rını kendi içlerinde taşıyan kapalı birimlerdir özerk kültürler; varoluşlarını her ne denli bir "kurucu dışarısı"na borçlu olsalar da, kendilerini ondan bağımsız tanımlarlar. Örnekse, "öteki" söylemlerin yerini Batı'nın kendi özerk söyleminin aldığı bir kültürdür. Batı kültürü ve keza yine İslâmiyet'in kapalı bütünlüğünü

onun "öteki" kültürlerle girdiği ilişki değil, kendi içsel merkezi belirler. Yabancı

söylemlerin etkisinden kurtulmuş söylemlerdir özerk söylemler ve Batı'nın büyübozumu nasıl "büyüyü" ve geleneği kendinin yabancısı olarak tanımlıyor ve onların yerine kendi modernist anlatısını getirmek istiyorsa, çeşitli Islâmî

hareketler de kendilerini özsel bir devamlılığın ürünü olarak tanımlayarak Batı

yüzünden kaybolan kimliklerini ve özerkliklerini yeniden kurmak ve harekete geçirmek istemektedirler. Ancak Chatterjee'nin dediği gibi "kültürlerin özerkliği kavramında bir iktidar ilişkisi vardır"; çünkü özerklik, kültürlerin kendilerine özgü

bir öz tarafından yönetilen kapalı ve türdeş bir dünya olduğu görüşünü içererek, kendi özerkliğini evrensel ikle eş tutar ve evrensel kılma amacını güder.

Nitekim yüzyıllar boyu bu nedenle modernist Batı, özerk bir özcü-lük doğrultusunda kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Şimdi benim görüşüme göre ondokuzuncu yüzyıldan bu yana modernizmin karşıtlık ilkesinden etkilenen Islâmî

yeniden diriliş hareketi de aynı yanılgıya düşmekte, kendini aslî ve özerk bir kapalılık olarak kurgulayarak iktidar savaşı vermektedir. Bu boyutuyla 'modern'

bir harekettir, İslâmiyet'in yeniden diriliş hareketi çünkü kendini "öteki"ne karşı

kurgulamasına karşın aslî ve içsel bir devamlılığın işareti olarak düşünmekte; kendi söylemini, "öteki"ni yadsıma ve kendi üstünlüğünü kanıtlama temelinde gerçekleştirmektedir.

Oysa temelde özerklik, "öteki"nin söylemini yadsıyarak onun söyleminin yerine kendi söylemini geçirme isteğinden başka bir şey değildir ve bu isteği gerçekleştirmek olanaksızdır. Çünkü "öteki"lerin söyleminden bağımsız özerk bir söylem yoktur: "öteki"lerin söylemi benim kendi söylemimin her zaman bir

parçasını oluşturacak ve kültürel ve siyasal kimlikler her zaman karşılıklı bir ilişki içinde gerçekleşecektir.

İslamcı Düşünceyi Bekleyen Tuzak

Bilindiği üzere Batı sömürgeciliği, hiçbir zaman sömürgeleştirdiği kültürlerle değil, her zaman onlar üzerine konuşarak kendi özerk iktidarını

441

sağlamış ve sağlamlaştırmıştır. Şimdi aynı kapalı bütünlüğü, Islâmî kesimde gerçekleştirilmesini gözlemliyor, Islâmî hareketin modernist Batı'ya beslediği düşmanlık sayesinde sağlamlaştırıldığını görüyorum. Bu, anlaşılır tarihsel nedenlerden ötürü böyle olsa bile kendi aslî kimliğine dönmek isteyen Islâmî

hareketin bu kimliği toplumsal ve tarihsel bir pratikten çıkaracağına onu Batı

modernizmi gibi evrensel ve özsel bir ilke olarak saptayarak kendini-yüzyıllar önce Batı'nın yaptığı gibi - kendi geleneğine bile karşıt olarak konumlandırması, kanımca ikici mantığın tuzağına düşmesinden başka bir şey değildir. Hiyerarşik karşıtlık mantığının tuzak olmasının başlıca nedeni ise, kültürel ve siyasal kimliklerin düşmanı ilan edilen "öteki" (Batı; modernizm, vb.) tarihten silinecek olursa, Chatterjee misali dizgenin kendi içinde çökecek olmasıdır. Nitekim kendi kimliklerini ortak bir düşman olarak "öteki" üzerinden tanımlayan bütün toplumlar (Batı'nın sömürgesi olan çeşitli Asya ve Afrika ülkeleri) parçalanmaya başlamış, ütopik aslî kimliklerine yakınlaşacaklarına, onlardan uzaklaşmışlardır.

Bu nedenle Batı modernizminden kurtulma amacıyla kendi özlerine dönme çağrısında bulunan ve bu çağrıyı ikili bir mantık çerçevesinde gerçekleştiren kültürler, kanımca asıl şimdi modemizmin boyunduruğu altına girme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Çünkü Batı moder-nizminin kendisi zaten ancak Batı ile Doğu; uygar ile ilkel arasında kurduğu kutupluluk sayesinde varolabilmekte, bu kutupların keskinleştirilmesi bizzat onun işine yaramaktadır. Aynı kutuplaşmanın dilini alıp kullanarak, bir direniş stratejisi adına bile yapılsa, modernizmin ekmeğine yağ sürmekte, karşıtlığı farklılık olarak temellendireceğine aynı Manici ikilik çerçevesinde kurguladığı için sömürgecinin ağına düşmektedir. Diğer bir deyişle, modernizmin ve Avrupa-merkezciliğin söyleminden kopulmadığı ve farklılıklar karşıtlık olarak konumlandırıldığı sürece her zaman

"öteki"leştirilmeye ve dışlanmaya maruz kalacak; kendi farklılık politikalarını

yaratmak isteyen - İslâmiyet dahil-kültürler bile her zaman modernizmin tuzağına düşerek onun suç ortağı olacaklardır. Nitekim Mısır'daki Müslüman Kardeşler'den Refah Partisi'nin İstanbul'un fethi kutlamalarına -kuşkusuz türdeşleştirilmemesi gereken Islâmî hareketin - kendini 1492 yılının hiyerarşik karşıtlığı içinde kurguladığını ve bu nedenle masum olmadığını düşünüyorum.

Bu bağlamda Huntington ve Schmitt'in savları yerine kültürlerarası diyalog ve çokkültürcülük ve melezlik tartışmaları politik bir önem kazanmakta; çünkü

kimliklerin kendilerini karşıt kutupları üzerinden gerçekleştirmelerinin yol açtığı

felaketlere ayna tutmakta, "öteki"liği, merkezî kimliğin marj inlerine indirgeyen mekanizmaya karşı direnmeyi" önermektedir.

Örnekse, Albrecht Wellmer, başka bir bağlamda postmodernizmi modernizmin

"içsel bir eleştirisi" olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle Wel mer'in söylemek istediği, postmodernizmin modernizmin karşıtı bir

konumlandırma değil, onun içsel sınırlarını genişleten ve aşmayı amaçlayan, belli bir merkeze dayalı anlayışı merkezsizleştiren bir yapıbozum olarak anlaşılması gerektiğidir. Sanırım Wellmer'in postmodernizmin için söylediği, İslâmiyet için de geçerlidir: dışsal bir "öteki" değildir İslâmiyet, olmamalıdır; tersine, dışsal bir kimlik olarak içerideki kimliğin kendini kurmasına yardımcı olmasından kaçınması gereken, kendini karşıtlığıyla değil farklılığıyla ve benzerliğiyle konumlandırması gereken Avrupalı olmayan başka bir .'ültürdür ve özerk değildir. Karşıt değil, farklı olma özelliğiyle "birliğin ötesinde yatan" bir kültürdür. Islâmî kültür ancak Batı'nın karşıtı olmadığı ya da onu kendi karşıtına dönüştürmediği sürece kendi farklılığını hakkıyla iddia edebilecektir. Bu kuşkusuz yalnızca İslâmiyet için değil, bütün kültürler için geçerlidir. Kanımca tarihsel felaketlerden birşeyler öğrenmiş olmamız gereken biz "dünyalılar" için önemli olan, varolan alanların sınırlarını genişleterek, farklılıklarının ve benzeşimlerin alanını açmak, farklı olan ve çatışacağı iddia edilen kültürler arasında geçirgenlik sağlamamızdır. Bitmiş ve sabit kimlikler değildir kültürel ve siyasal kimlikler; bu nedenle hepimizin farklı kimlikler arasındaki kesişim noktalarını açık ederek onları geçirgenleştirmemizin, insanlar ve kültürlerarası ilişki adına önemli bir politik görev olduğunu düşünüyorum.

Yeni Şafak Gazetesi, 29.08.1997.

YENİ ÇAĞIN EŞİĞİNDE KÜLTÜREL KAYNAK VE KİMLİK ÜZERİNE BİR ÇERÇEVE

Ömer LAÇİNER*

Onsekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Batı'nın, oluşturduğu iktisadî-sosyal yapı ve bunun sağladığı ekonomik-siyasî ve askerî öteki büyük, köklü uygarlık ve kültür alanlarını tarihte ilk kez tanık olunan türden bir meydan okuma ile karşı

karşıya bıraktı.

Ortodoks ve Slav âleminin liderliğini üstlenmiş Rusya da dahil olmak üzere, Uzakdoğu'da Çin ve Japonya, Hint alt kıtası ve İslâm dünyasının iki büyük parçasını oluşturan Iran ve Osmanlı ülkelerinde yaşayan halklar ve özellikle de bunların her düzeydeki elitleri, önceleri bildik iktisadî ve askerî/siyasî yayılma formları içinde algıladıkları Batı'nın yükselişinin, aslî karakterini iktisadî-sosyal yapısındaki özgün dinamizmden aldığını farketmeye başladıkları andan itibaren, günümüze kadar süren ve zaman zaman dinmiş, hafiflemiş görünse bile, yer yer parçalanırcasına acılı süreçlere girilmesiyle dışa vuran bir bunalım, bitmez iç

sorgulamalarla yüklü bir çağa girdiler.

Bunalımın bu denli ağır ve sürekli oluşunun ana nedeni, Batı uygarlığına, karşı

konulmazmış gibi görünen güç ve dinamizmini sağlayan şeyin -otantik öncüllerini Batı'nın tarih ve kültür mirasında bulan- bir zihniyet devriminden kaynaklandığını

gereğince kavramış ve kabul etmiş olamamalarıdır. Ya da şöyle ifade etmek daha doğru olur: Batı'nın bu meydan okumasına karşı durabilmenin veya en azından

* Birikim dergisi yazarı.

nüfuzunu dengeleyebilmenin yolunun şu veya bu ölçüde -veya alanlarda-

"Batılılaşmak"tan geçtiği noktasına ister istemez gelindiğinde; kimileri -ki özellikle dinî kesim mensupları- "bünye"ye sokulan veya eklenen bu değişikliklerin zamanla ve kaçınılmaz olarak korunmak istenen alanlara da sirayet edeceğini, böylece ya tıpkı bir zehir etkisi gibi kültürel varlığı parçalayacağını ya da onu tümüyle Batılılaştıracağını, fakat her iki hâlde de kimliğini yok etmiş olacağını öne sürerken, esasta doğru bir teşhiste bulunuyordu. Batı'daki oluşumun tek tek unsurlarına ayrılamayacağı, ayrılabilir sanılarak o unsurlardan birini "alma"nın, ya kendiliğinden ya da -ondan istenen sonuç elde edilmek isteniyorsa- zorunlu olarak öteki unsurların da "davet edileceği" noktasında haklıydılar. Ancak adına konuştuğu kültür dünyasının ve özel olarak da dinin dili içinde ifade edilen bu tür teşhislere hak veren geniş bir kesim her zaman varolduysa bile;

sözkonusu uygarlık dünyalarının -Japonya özel koşullarından ötürü zaten ayrı mütalaa edilmelidir- o zamandan bugüne pek de değişmeyen problematikleri içinde tanımlanan "ihtiyaca" cevap verme nitelikleri yoktu ve halen de var sayılamaz.

Çünkü, sözkonusu teşhis, Batı'nın meydan okumasının eşi görülmemiş etkileme gücünün mahiyetini ve özgünlüğünü kavramış değildir.

Bu kavrayış yetersizliğinin ilk değinilmesi gereken nedeni, adı geçen dinî-kültürel dünyaların her birinin Batı'daki oluşumu etnosentrik bir yaklaşımla yorumlamaya çalışmalarıdır. Bunu derken kasdettiğimiz, örneğin Rusya'nın kadim Doğu ve Batı

Hristiyanlığı ayrımının çağrışımlarıyla, Çin'in kendi dışındaki dünyayı barbar, âdeta apayrı, yabancı bir âlem diye tasnif eden içe kapalılığıyla, Müslüman dünyanın ve özellikle Osmanlı âleminin Hristiyan-Müslüman mücadelesinin bin yıllık alışkanlığı ile soruna bakıp, Batı meydan okumasında öncelikle bu yerleşik problematiklerin kendiliğinden atfettiği karakterleri görmeleri değildir. Daha da önemlisi, tümü de, özellikle Doğu kültür dünyalarına has olan "dünyevî"de uyum, denge ve istikrarı gözetip, güçlü bir öte dünya veya ruhlar âlemi inancıyla

"gerçek" huzur, doyum ve zenginliği kişinin iç dünyasının derinleşmesinde arayan yaklaşımlar üzerine kurulmuş bu uygarlıkların, "Batı"yı da aynı model içinde algılamaya uğraşmalarıdır.

Oysa yükselen Batı uygarlığında -kabaca ifade edilirse- bu model 445

tam tersine kurulmuş gibidir. Dolayısıyla bu Doğu uygarlıkları, Batının "dünyevi"

görünümünde nasıl bir uyum, denge ve istikrar peşinde olduğunu veya kurduğunu anlamaya çalışıp, onun "düzen"ini keşfetmeye gayret ederken, Batı'nın dünyevî

görünümü, ard arda değişimlere uğramakta, her yıkımı daha büyük çapta bir yeniden kuruluş, her dengeyi yeni bir alt üst oluş izlemektedir. Bu durumda

"Doğulu" kültürler içinden bakan birinin, Batı'da kendi anladığı anlamda bir

"düzen" görmesi aslında mümkün değildir. Gerçi her şeye rağmen yapılmış böylesi

"düzen" tesbitleri vardır ve bunların son derece naif olmalarını bu açıdan normal karşılamak gerekir. Örneğin Batı meydan okumasının "dünyevî" boyutta kabul edilmesi kaçınılmaz bir "üstünlüğe" dayandığı teslim edildiğinde, Batı'ya en yakın kültür dairelerinden biri olan Osmanlılar, o üstünlüğün nedenini Batı'nın düzeninde keşfetmeye uğraşıp, bunu da aşağı yukarı yüzyıl boyunca sırasıyla ordu, devlet mekanizması ve siyasî rejim gibi kuruluşlarda bulduklarını sanabilmişlerdir.

O yüzden de sırasıyla Batı'daki gibi bir ordu, devlet işleyişi ve meşrutî rejim ya da cumhuriyet kurmakla -Batı karşısında gerilemekten- kurtulunacağına içtenlikle inanılmıştır. Dikkatin yalnızca bu müesseselere yönelik olmasını, sırf aslî endişenin

"devleti kurtarmak" olduğu tesbi-tinin lafzî yorumu dahilinde değerlendirmemek gerekir. "Dünyevî" olanda, olumlu niteliklerin ancak denge, uyum ve istikrar özelliklerini taşıyan şeylerden neş'et edebileceğini varsayan, kültür ve zihniyet yapısıyla, ancak böyle düşünebilen Osmanlı, o çağların sosyo-ekonomik altüst oluşlar, çatışmalar içindeki Avrupa'sında düzen ve istikrar özelliğini sadece bu kuruluşlarda görebilmekte ve bunların -üstelik o sosyoekonomik çatışma ve gerilimlere rağmen- Batı yükselişinin anahtarı, hattâ kaynağı olduğu sonucuna varabilmektedir.

Az sonra değineceğimiz gibi, örneğin bir Osmanlı'nın Batı gücünün, tam tersine o

-kendisine belki de "kaos" gibi gözüken- çatışmalar alanından kaynaklandığını

düşünebilmesi son derece zordur.

Batı'yı kendi modelinin kıstasları içinde anlamaya çalışma, modelin öteki ayağında, yani insanî/manevî boyut sözkonusu olduğunda da ters yargılara yol açar. Yine örneğin bir Doğulu -ki özellikle Osmanlı'da tipiktir- Batı insanına baktığında, kendi modelinde öngörülen türden bir manevî derinlik arzusu ve "ahlâk" göremez.

Gördüğü ahlâkî düşkünlük ve hattâ çürümedir. Kimileri buradan, Batı uygarlığının işte bu

nedenle -hem de yakında- çökeceği kehanetinde bile bulunur. Hattâ bu kehanete güçlü bir teselli noktası olarak sarılıp, Batı'nın çöküşünü beklemeyi önerenler bile çıkar. Dünyevî varoluşlarında geleneksel kutsiyetin âdeta izi bile olmayan, ilişkileri çıplak bir çıkar ve doyum mantığınca belirlenmiş bu "insan malzemesi" ile Batı'nın kalıcı bir "üstünlüğü" temsil edemeyeceğine kuvvetle inanılır.

Batı'daki Zihniyet Devriminin Özgünlüğü

Oysa tam tersine Batı'ya tarihî üstünlüğünü "başedilmez" güçlülüğünü sağlamış

olan da böyle bir "insan malzemesi"ni oluşturan süreçtir.

Ve işte tam da bu noktada, Batı meydan okumasına özgünlüğünü veren, ona eşi görülmemiş bir etkileme gücü sağlayıp öteki kültür dünyalarına "içeriden" nüfuz ederek onları kaçınılmaz bir değişime mecbur kılan niteliğini ele almak gerekir.

Bu, hem dindeki Reform hareketinin hem de az sonra beliren din-dışı hümanist-pozitivist akımların kesiştiği noktada tanımlanabilir. Her ikisi de insanın toplumsal alanı ve doğaya dönük her tür eyleminde etkinliğe, etkinlik artışına merkezî önem ve değer atfetmekte birleşirler. Protestanlık, etkinlik artışını âdeta kutsal amaca yaklaşma yolu diye nitelerken, onsekizinci yüzyıldan itibaren Batı Avrupa toplum tasavvurlarına egemen olacak hümanist-pozitivist akımlar, aynı etkinlik arayışı ve artışını insanlığı ilerleten ve nihayet "kurtuluşna götüren yegâne dinamik olarak niteleyeceklerdir.

İnsanın "dünyevî" eylemine, etkinlik artışına o zamana değin ancak "dışarıdan" ve düzenleyici olarak eklenen -çünkü dünyevî eylemlerin insanın "hayvanî" yönünü

tatmine matuf olduğu ve gerisindeki bu enerjinin niteliği nedeniyle kutsalın dışına çıkmaya eğilimli olduğu varsayımı, hemen tüm kültür dünyaları için ortak noktadır-manevî değer ve beklentilerin içselleştirilmesi ve etkinlik faktörüyle harmanlanarak içeriklendirilir hale gelmesiyle; hem dünyevî faaliyetlere yeni bir ivme kazandıran hem de insanî enerjileri bu alana doğru yönlendiren dev bir hareketlenmenin kapısı açılıyordu.

İnsanın dünyevî, yani topluma ve doğaya dönük eylemlerini kısıtlayan her türlü

engel ve bağı, etkinlik artışı arayan insanın bu ölçüte göre belirlenmiş

rasyonalitesi ile yargılayıp hükümsüz addedebilen bir

447

zihniyet dünyasının oluşmasıyla eşanlı yürüyen bu hareketlenme sürecinde doğan kilit kavramlardan biri de "özgürlük"tür. Gerek dinî söyleminde cemaat içindeki insana değil, tek tek insanlara seslenen Protestanlık -ki bu yönüyle daha sonra Katolik çizgiyi de etkilemiştir-gerekse felsefi öncülleriyle tekil insanı bir entite olarak ele alan hümanizm akımı ve rasyonalizm, bu özgürlük kavramını dünyevî

eylem alanının sancağı haline getirdiler. Bireyi ve onun topluma dönük, öteki insanlarla ilişkiyi gerektiren eyleminde çıkarı, doğaya dönük eyleminde yararı ön plana alan bir etkinlik/özgürlük arayışı sentezi oluştu. Bu, Doğu kültürlerindeki gibi olmasa da yine de bir cemaatler toplamı olan Batı Avrupa dünyasında cemaati artık imkânsız kılan, onu âdeta bir çekirdekmiş gibi bireylerine parçalayan bir fisyon enerjisinin harekete geçişi demektir.

Bu hareketin öteki kültür dünyaları üzerinde yarattığı sarsıntı dalgaları bir yana; bizzat kendi coğrafyasında bireyleri daha da bireyleştiren ard arda patlamaları

ile dışa vurduğu enerji, sadece göz kamaştırıcı değil, tıpkı nükleer reaksiyonlar gibi başka çekirdeklere de sirayet edebilir niteliktedir.

Batılılaşma Çabaları

Ancak toplu olarak bakıldığında, örneğin Doğu kültür dünyaları içinde ayrıksı bir yeri olan Japonya'nın bu reaksiyonu "içselleştirebildiği", o nükleer enerjiyi kendi bünyesinde "yeniden ürettiği"; buna karşılık öteki kültür dünyalarında bu anlamda bir "yeniden üretim"in mümkün olamadığı, olsa olsa Türkiye'deki gibi -benzetme galiba yerindedir- ancak bir radyoaktifleşme olabildiği görülüyor.

Burada, ancak ilgili kültür dünyalarının alt dokusu diyebileceğimiz bir engelden söz edebiliriz. Bu engelin mahiyeti üzerine düşünmeyi daha sonraya bırakarak, Doğu-Asyalı kültür dünyaları içinde "Batılı" etkileme/etkilenmenin, ancak yukarıda işaret ettiğimiz tür ve düzeyde kalmasının dikkate değer bir yönü

üzerinde durmak istiyorum.

Dikkat edilirse Batı'da, kendi otantikliği içinde sözkonusu "nükleer patlama, enerji" öncelikle ticari ve endüstriyel devrim olarak toplumun ticaret ve doğrudan üretimle ilgili kesimlerinde ortaya çıktı. Batı'daki bu devrimin ilk belirtileriyle karşılaşıldığında Doğu'daki ben-
448
zer sosyal tabaka ve zümrelerin -ki çoğu durumda doğrudan ilişkiler de sözkonusudur- ilk planda etkilenmeleri ve Batı'daki yeni zihniyeti de özümseyerek, tıpkı Batı'daki gibi sosyo-politik çerçeveyi zorlayan bir hareketlenmeye girişmeleri beklenebilirdi. Oysa Batı'nın dünyevî etkinlikten kaynaklanan zihniyet dünyasından gözleri kamaşacak kadar etkilenen ve toplumlarının "Batılılaşması" için öncülük, hattâ zorlayıcılık rolüne sıvananlar

"aydın-bürokrat" asker gibi iktisadî ve ticarî faaliyetin "dışında" yer alan kesimler olmuştur.

Bu kesimin ilk belirtilmesi gereken özel iği, Doğulu kültür dünyalarında insan(lar)ın âdeta ayrılmaz bir nitelik, bizzat kendi(leri)ni tanımlayabilmek için vazgeçilmez dolayım olarak algıladıkları cemaat ilişkilerinin görece en "gevşek" olduğu özel zümreler olmalarıdır. Aynı kültürel atmosferde yaşamakla birlikte bu zümrelere özgü sosyal birliktelik hâli, cemaatlerin ortak değer ve inançlarla özdeşleştirdikleri gelenekler ve -az önce işaret edilen Doğulu insanın kendini kavrayış tarzına bağlı olan- çok köklü içsel dayanışması ile örülü tıkız dünyasından farklı olarak; sözkonusu zümreler güç ilişkilerinin ve rekabetin çok daha belirgin olduğu ve dolayısıyla kişinin kendini birey olarak kavramasını mümkün kılabilen bir sosyal ortam oluştururlar. O nedenle ayrıca bir Batılı eğitimden geçmemiş olsalar bile, Batı yükselişinin ve zihniyet dünyasının kaynağında olan ve insana topluluğun ayrılmaz parçası olarak değil, birey olarak seslenen mesajla çok daha kolaylıkla rezonans kurabilmişlerdir.

Burada bu rezonansı âdeta zorlayan tarihsel süreç ve koşullar konumuz değil.

Ancak şu noktaya da işaret edilmelidir ki; sözkonusu zümreler, benimsedikleri o Batılı, modernist zihniyeti, hem ayrıcalıklı konumlarını hem de o konumlarının kaynağı olan devletin cemaatler üstü bir iktidarı temsil etme, elde bulundurma vasfını koruyan bir yorum tarzı ile içselleştirmişlerdir. Ancak, böylece kendilerini devlette

ve devletle mümkün eylemlilik halleri içinde tanımlayabilen, dolayısıyla eyleminin etkinlik artışı, devletin etkinlik artışına tâbi olan bir insan türü, Doğulu kültürlerde Batılılaşmanın temsilcisi ve öncü tipi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat etkinlik artışına imanın dışında bu tipin Batı'yı simgeleyen insanla bir ilişkisi yoktur. Yapısı gereği toplumsallığını devletle kuran ve böylece Batılılaştırdığı

oranda devletin, cemaatler bütünü olarak toplumun karşısında ve "üstünde" bir toplum olarak algı-449

lanmasına yol açan bu "Batılılaşmış topluluğun" bu haliyle Batı'dakine benzer süreçleri harekete geçirmesi mümkün değildir.

Gerçi düz bir yaklaşımla bakıldığında "devlet"in Batı gücünün temeli olarak görülen ticarî ve endüstriyel faaliyetleri teşvik ederek bu rolü oynayabileceği düşünülebilir. Yapılmak istenen de bu olmuştur, ama ne var ki hangi endüstrileşme düzeyine gelinebilmiş olursa olunsun, konumuz açısından asıl önemli olan noktada, yani sosyo-kültürel anlamda, bir "Batılı" toplum olunamamış, bu noktaya en fazla yaklaşmış gibi görünen toplumlardan biri olan Türkiye'de bile bireysel çıkar ve yarar güdüleri hayli yaygın biçimde harekete geçirilebilmiş olsa dahi, Batılı

anlamda bir birey tipi genelleşememiş, kişiler olabildiğine bireyci davranıyor olsalar bile kendilerini içinde tanımlayabilecekleri bir aidiyet bağına ihtiyaç

duymaktan vazgeçememişlerdir.

Ancak, asıl olmayan şey, Batı'daki zihniyet devriminin "özgür birey"leriyle ve bunların ilişkileriyle yürüyen "dünyevî" eylemlere içselleştiği, yani iş ve işlevin içeriğine sindirilmiş kimi değerler dolayımmda gerçekleşen bir iş ahlâkı ve endüstriyel-ticarî kültürdür. Batı dünyasında bunlar, iş yapmakla temin edilen çıkar ve yararın yeterli -doyum sağlayıcı- düzeyde gerçekleşiyor olduğu durumlarda bile işin daha nitelikli, etkin ve üretken biçimde yapılmasına yönlendiren özel bir dinamik işlevi görebilmişlerdir. O nedenle Batı'nın endüstriyel ve ticarî gelişiminin ardında yalnızca çıkar ve yarar güdülerinin tahrik ettiği bir dinamik olduğu yargısı eksik ve onun özgün yanını belirtmekten uzaktır.

Marx, Batı'da doğan kapitalizmin sloganının "üretmek için üretmek" olduğunu söylerken işte bu özgün ve yeni boyuta işaret etmekteydi.

Oysa Doğulu kültür dünyalarında kurulmaya çalışılan kapitalizmler veya daha genel bir ifadeyle sanayileşmiş toplumlar, ne yukarıdaki anlam ve içerikte bir iş ahlâkı

ve kültür oluşturabilmişler ne de bu kültür ve ahlâkın ivme kazandırabildiği sürekli bir dinamikle kendi kendini motive eden bir endüstrileşme akımı

yaratabilmişlerdir. Bu ülkelerdeki sanayileşme her zaman "dışarıdan" bir zorlama veya teşvikle "ileriye doğru" itilmiştir.

Doğu'nun "Geri"liğine İlişkin Tezler

Çok yakın dönemlere kadar, Doğulu kültür dünyalarına ait toplumların Batı

karşısındaki bu "geri" konumu, bu bir türlü Batı'ya yetişemeyiş-450

leri başlıca iki yaklaşım içinde açıklanmaktaydı. İlki Batı'nın ezici iktisadî-askerî

gücü ve buna dayanarak dünya ölçeğinde kurduğu sömürü ve denetim mekanizmasıyla sözkonusu ülkelerin bağımsız iktisadî-endüstriyel gelişmesine ket vurabildiği ana argümanını kullanmakta; ikinci yaklaşım ise -ilkinin argümanlarını

kısmen kullanmakla birlikte- ağırlıkla o ülkelerdeki "ilerleme"ye karşıt, geleneksel toplum düzeninin değişmemesinde kararlı güçlerin direnci üzerinde durmaktaydı.

Batı'nın üstünlüğünü "doğal" bir veri sayan ve bunu etno-kültürel bir temele oturtan açıklamalara da değinmek gerekir. Bunlar özetle, insanın bilme, bilgi üretme ve bilinçle eylemde bulunma kapasitesinin seferber edilmesi üzerine kurulmuş Batı uygarlığının bir benzerinin veya onunla boy ölçüşebilecek bir başka uygarlığın, Batı dışındaki kültür dünyalarında oluşturulabilmesi zaten mümkün olamaz. Çünkü o dünyalarda yaşayan toplumların kimi ırk olarak sınırlı kapasiteye sahip olduklarından ötürü, ötekiler ise kısmen bu ırksal kapasite noksanlığından daha büyük ölçüde de insanî-toplumsal kimliklerine derinlemesine nüfuz etmiş

-din de dahil- kültürel etmenlerin oluşturduğu "yapısal" engellerden dolayı, ikinci, üçüncü derecede toplumlar olarak kalmaya "mahkûm"durlar.

İlk iki yaklaşım, açıklama kalıbı, Batı dışı toplumların ne denli güçlü de olsalar, -en azından teorik olarak- safdışı edilebilir mahiyette olan iç veya dış "engeller"in bertaraf edilmesiyle "geri"likten kurtulabileceklerini varsaymakta, üçüncü

yaklaşım ise "geri'liğin onlar için değiştirilemez bir kader olduğunu söylemektedir.

Ancak her üçünde de Batı uygarlığı ve dolayısıyla onun insanlık durumuyla ilgili her konu ve boyuttaki normları "ileri"liğin ve "gelişme"nin yegâne referansıdır.

İnsanlık nereye doğru "ilerliyor" veya "gelişmesi"nin bir sonraki evresi nasıl olabilir gibi sorulara Batı uygarlığının şimdiye kadarki "ilerleme" ve gelişmesinden tesbit ettiğimiz çizgileri geleceğe doğru uzatarak cevap verebileceğimizi de telkin etmektedir bu referanslar.

Ne var ki; yakın dönemlere kadar tartışılmasına bile abesle iştigal diye bakılan bu görüşler, artık eskisi gibi sağlam gözükmemektedir.

Bunun ana nedeni; Batı uygarlık ve zihniyet dünyasının oluşumunda başlangıç

noktası hükmünde olan iki temel iddia ve varsayımın hiç de gerçekleşmiş

görünmemesi, dahası tersine bir sonuca doğru

451

gidiliyor izleniminin giderek güçlenebilmesidir. ilk iddia, -daha önce de işaret ettiğimiz gibi- başlangıçta din (Protestanlık) daha sonra ve asıl olarak da hümanist perspektife egemen pozitivist yaklaşımlarca insanın dünyevî, yani doğaya, nesnelere yönelik, nesneler dolayımındaki eylemlerine yüklenen ve bu eylemlerin gelişip etkinleşmesiyle insanın bizatihi duyumsayacağı "anlam"la ilgilidir. Protestanlık, insanın eylemine âdeta bir kutsallık atfetmiş, hümanizma eyleminin gelişip etkinleşmesiyle insanın giderek tamamen özgürleşeceğini,

"kurtulacağını öngörmüştü. Oysa sonuç, toplam toplumsal etkinliğin gözalıcı

artışına, "gelişmesi"ne mukabil, tek tek insanların -ezici çoğunluğunun- giderek daralan bir eylemliliğe mahkûm oluşları. Onların bu eylemli varlıklarına ne kutsî

bir anlam atfetmelerini ne de bunun kendilerini özgürleştirdiği ve kurtuluşa götürdüğü zehabına kapılmalarını mümkün kılar. Bu, o denli bariz bir gerçek halindedir ki; başlangıçta, iş, üretim ve üretici etkinlik üzerine kurulu olan

"özgürleşme" ve "kurtuluş" söylemi, Batı uygarlığının son çeyrek yüzyılında, artık yeniden kurgulanarak "tüketim" üzerine inşâ edilir ve bir tüketim ideolojisi oluşturulur.

İkinci iddia, yine bu "dünyevî eylem" üzerine kurulu "ilerleme" kavramı ile ilişkilidir. Burada da eylemin konusundan ötürü iddianın sarsılması sözkonusudur.

Şöyle ki; Batı -sanayi- uygarlığında "dış" addedilen doğaya dönük eylem esastır.

Eklemek gerekir ki bu zihniyet içinde bireyin toplumsal ilişkisi -dolayısıyla eylemi-de konusu olan öteki insanları, toplumu "dış" addetmek üzerine kuruludur. Bu noktada sözkonusu kavrayış, ele alış biçimi, doğayı olduğu kadar, öteki bireyleri ve toplumu da rakip, hatta düşman görmeye kadar uzanır. Objektiflik diye nitelenen bu kavrayış ve tavır perspektifinde optimal noktanın "ihtiyaç"la belirlenebileceği varsayılır. Gerek doğayla gerek öteki insanlarla ilişkide, onları

rakip, hatta düşman addetmekten alıkoyacak faktörün işte bu "ihtiyaç"ların dengelenmesini öngören bir rasyonellik olduğu varsayılır. Fakat öte yandan aynı

zihniyet dünyası, hem insanların "sonsuz ihtiyaçları" olduğunu varsayar hem de bireyler için çıkarlarını maksimum düzeyde gerçekleştirme güdüsünün meşru olduğunu esas alır. Böylece insanlararası ilişkide, teorik olarak her iki tarafın farklı biçim ve ağırlıkta da olsa "aktif olmasından dolayı "azamî çıkar”lar bir optimalde dengelenebilir, dinginlenebilir ise de; doğa ve doğal kaynaklarla ilişkide

"aktif olan yalnızca insan(lar) olduğu için "sonsuz ihti-452

yaçları" olan insanlar karşısında "doğa"nın bir "optimal"i empoze etme gücü

yoktur.

Dolayısıyla, "sonsuz ihtiyaçları olan" insanın bu ihtiyaçlarını -doğadan- nesneler üreterek karşılamayı bir "genişleyen yeniden üretim" düzeni içinde gerçekleştirme mantığı üzerine kurulu Batı -

sanayi- uygarlığı, ancak doğanın da sonsuz kaynakları olduğu varsayımı -ya da inancı- geçerliliğini korudukça arızasız

"ilerleyebilirdi". Oysa son yirmi-otuz yıldan beri açıkça görülmektedir ki; doğa, bırakın bu mantık ve tempoda bir "ilerleme"yi, tasarımsal bir "sıfır büyüme"yi bile artık kaldıramamaktadır. Sorun sadece kaynakların tükenmeye başlaması değil, canlı ve cansız tüm kaynakları ile doğanın -bazı noktalarda- geriye döndürülmez şekilde "bozulmuş" olması; dolayısıyla insanal varlığını "mutlu" kılmak için doğaya dönük eylemine bir din gibi sarılan insanın amacının tam tersi bir noktaya, yani varoluş koşullarını bizzat tahrip etmiş olma durumuna gelmesidir. Batı -sanayi-uygarlığının bir zirveye varışını ifade eden, onun bilim ve güçlülük bahsinde ulaştığı düzeyi, hem göz kamaştırıcı hem de dehşet verici boyutlarının karmaşası

ile sembolize eden atom bombası, o uygarlık sürecinin temelindeki başedilmez çelişkiyi sarsıcı biçimde "aydınlatmaktaydı".

"Dünyevî", "dış"a dönük eylemliliğe adanış üzerine kurulu Batı uygarlığına karşı

kökten sorgulamaların, bizzat bu uygarlık alanı içinden yükselip güçlü hareketler haline gelmesinin, bu "nükleer çağ" a girişin ertesinden itibaren başlaması hiç de rastlantı değildir. 1950'li ve '60'lı yıl arda Batı'nın özel ikle gençliğinde ortaya çıkan Beatnik, Hippy gibi akımların ve 1968'de kitlesel bir protesto ile zirvesine varan yaygın hareketin Batı uygarlığının halihazır tüm kurumlarına yönelttiği eleştirinin, isyanın kaynağında, yukarıda özetle ifade edilen, çelişkinin sezgisi vardır. Ayrıca bu akım ve hareketlerin felsefî ve kültürel alanlarda kadim Doğu uygarlık ve kültürlerine yoğun bir ilgi göstermeleri, siyasî planda güçlü bir

"Üçüncü Dünyacılığa yönelmiş olmaları da bu sezginin bir önemli parçasıdır. Kendi uygarlık dünyalarının kökenindeki yıkıcı çelişkinin tam bir teşhisini yapamayan, ama "iskeleti" ve ete kemiğe bürünmüş halinde o çelişkinin giderilemezliğini sezip, insanlık için yeni bir kalkış zemininin Batı-dışı dünyadan kurulabileceği fikrine varmış olmanın ifadesi idi bu tavır.

Hemen sonraki dönemde İslâm dünyası içinden ve Batı uygarlığının bağrında beliren bu yaygın sorgulama ve eleştiri

dalgasınca belirlenen ortamdan haberli ve kuvvetle etkilenmiş "yeni nesil" bir Îslâmî aydın hareketi tarafından- İslâm'ı, Batı uygarlığı karşısında bir alternatif olarak sunan -daha doğrusu yorumlayan-bir akım kendini duyurdu, islâm'ın geleneksel düşünce atmosferi içinde şekillenmiş dinî/politik kadroların o döneme kadar "Batı" ve "Batılılaşmacı"

hareketler karşısında duydukları "zafiyet" duygusunun -değeri şimdi anlaşılmaya başlanmış- bir "erdem" fikrine dönüşmesi bu "aşı" sayesinde oldu. Bu kadrolar, o döneme kadar Batı'nın göz alıcı nüfuzu ve "etkinlik gücü" karşısında, İslâm'ı, geleneksel kültür ve kurumları -benzer bir etkinlik yaratmaya asla engel olmadıkları, dolayısıyla korumak gerektiği teziyle- savunmaya gayret edegelmişlerdir. Nitekim birçok Müslüman ülkede, en azından etkili bazı İslamcı

akımlar, mensuplarını bilim ve teknoloji alanında gerek uzman gerekse iş sahibi ve işçi olarak "yetişmeye" teşvik ederek hayli geniş bir kadro kurabilmiş ve kendilerini -örneğin Türkiye'de RP gibi- (hattâ daha hızlı) endüstrileşecek bir toplum projesinin sahibi olarak sunmaya özellikle çalışmışlardı. Aslında İslâm tarihindeki egemen geleneği temsil eden bu eğilimler, -az önce yeni nesil bir Îslâmî akım tarafından Îslâmî düşünceye taşındığını belirttiğimiz- Batı zihniyet dünyasının temelini sorgulayan fikirlerle uyuşamazlar. O nedenle de zaten, sözkonusu sorgulamalardan sadece dinin denetiminde, geleneksel sosyo-kültürel formları koruyarak yürütülmeyen bir endüstrileşmeden kaçınmak gerektiği fikrini çıkarıp, bu süreci dinin denetimine alacak bir model öne sürmektedirler.

Bu tutum, İslâm'la Hristiyanlık, İslâm Doğu ile Batı arasındaki kadim problematikten belirlenen, o ufuk içinde kalmış bir tutum, yaklaşımdır. Karşı

karşıya geldikleri tarihten itibaren bu iki dünya arasındaki çatışmanın mihveri dünyevî güçle belirlenegelmiştir. Ötekine kendi dünyevî gücünü, iktidarını kabul ettirmek, ötekinin siyasî nüfuz sahasını kendi lehine daraltmaktır burada amaç.

Öyle ki örneğin İslâmiyet fethettiği Hristiyan ülkelerdeki halkı Müslüman olmaya zorlamak gereğini bile duymamış, "hak dini"ni dünyaya -dolayısıyla Hristiyan âlemine- egemen kılmak, onları Müslüman devletin tebası haline getir-454

mek olarak anlaşılmıştır.

Dolayısıyla egemen Îslâmî anlayış tarafından, sözde "Batı" uygarlığına alternatif olarak sunulan îslâmî projeler, olsa olsa İslâm dünyasında Batı'nın etkinlik gücüne aynı yol ve araçlarla denge sağlamaya, hattâ onunla bu vadide "yarışmaya"

çalışacak bir dünyevî güç oluşturabilir. Bunu bile başarıp başaramayacağı ayrı

konudur ve bir Japonya örneğinin varlığında en azından teorik olarak mümkün denilebilir. Ama bu mümkün olsa dahi, böyle bir İslâm -özellikle bu analizde ele aldığımız anlamıyla- Batı'nın alternatifi olmak şöyle dursun, ancak rakibi olabilir ve o İslamcıların kullanmayı pek sevdikleri "taklitçi" sıfatına hakkıyla layık olur.

Kaldı ki; bunu başarabilmeleri için o onca önemser ve savunur gözüktükleri "kültür ve geleneklerimiz"in berhava olmasını göze almış olmaları gerekir. Her ne kadar kendileri bu kültür ve gelenekleri ancak formlarıyla kavramakta ve bu "zahiri"

haliyle gerçekten savunmakta iseler de, şu nokta olağanüstü bir önemle vurgulanmalıdır ki; eğer Doğu/İslâm dünyasını Batı'dan temelde farklı kılan bir gelenek zemininden söz edilecekse bu farklılık, o sosyo-kültürel geleneğin -daha önce de işaret ettiğimiz gibi- insanı cemaat içinde tanımlayabilen bir özbilinçten kaynaklanıyor olmasıdır. Burada kullandığımız cemaat kavramı, İslâm'a özgü

değildir ve onun sadece devraldığı, hazır bulup, doğallıkla adapte olduğu, Doğu kültür dünyalarının temel oluşturucularından biri olan bir kavramdır.

Bu analizin başlangıcında işaret ettiğimiz gibi, Batı'daki devrim -orada göreli olarak "gevşek"- topluluk(lar)un, toplumları oluşturan bu "molekül"lerin, atomların kendileri de dahil parçalanmasıyla açığa çıkan büyük enerji sayesinde, tarihin o güne kadar gördüğü en yüksek etkinlikli bir uygarlığı doğurmuştur. Toplumu bireylerine, hattâ bireylerini tek boyuttan ibaret hale gelinceye kadar parçalayan bu hareketin enerjisi olmaksızın, Batı uygarlığı ile rekabet edebilecek bir "güç"

ortaya koymak mümkün değildir. Kendini islâm'da tanımlayan ve bu kimliksel aidiyet altında asırlardır Batı'nın sömürgesi haline düşmek de dahil her türlü

zilleti yaşamış olan Müslüman topluluklar, teknoloji ve sermayenin kendilerinin de kullanabileceği bir "silâh" haline gelebildiğini söyleyebilen Îslâmî önderlerin peşinde çok güçlü bir hareket oluşturabilir, hattâ Batı'yla boy ölçüşme raddelerine dahi gelebilirler.

455

Ama onları başlangıçta bu devasa hamleyi yapmaya yönelten -tepki itilimli-tarihsel-kültürel miras, belki de tam "hedefin eşiğindeyken, âdeta "özü"nden gelen bir çağrıyı duyup beyninden vurulmuş gibi durabilecektir. Okur, bu mecazi anlatımı Rusya örneğini hatırlatmak kasdıyla yaptığımızı anlayacaktır. Gücünün doruğunda ve Batı'yla atbaşı gittiği sanıldığı bir evrede aniden çöken Sovyetler Birliği'ndeki halkların "eski" millî ve dinî kimliklerine sarılarak ayrışmaları, yetmiş yıllık o başdöndürücü yarışın ait oldukları kültür dünyasına ilişkin çok hayatî birşeylere aykırı olduğunu sezinlemenin refleksi olarak görülemez mi? O aykırılığın "sosyalizm" etiketi altında yaşanmış oluşunun pek de önemli olmadığı, zamanla daha iyi anlaşılacaktır. Sorun, defalarca vurguladığımız gibi, "mayası farklı olan bir kültür dünyasında, Batı kültür dünyasının "göreceli olarak" doğallıkla türettiği zihniyetin bir varyantını "aşılama"nın en fazla nasıl sonuç verebileceği sorunudur. Rusya örneğinde aşı, o mayaya bir noktaya kadar nüfuz edebilmiş, sonra âdeta refleks bir engelde duraklamış ve yapıcı enerjinin kilitlendiği veya "başıboş" kaldığı bir durum ortaya çıkmıştır.

"Geri"liğin Gerisinde Yeni Bir Etkinlik Potansiyeli Buraya kadar söylenenlerden, Doğu kültür dünyalarında Batı'daki türünden bir etkinlik düzeyine sahip bir "model" gerçekleşemez, çünkü kültürün yapısında ciddi farklılık vardır gibi bir yargı çıkarabilir. Ama bunu söylemek, aynı kültür dünyalarında bambaşka bir etkinliğin, onu nitelik ve kapsamca da aşan bir uygarlığın oluşturulamayacağı anlamına gelmez. Tam aksine bu analizin amacı,

"Doğu dünyası"nın, tam da onun bu Batı modelini "özümseyip" üretememe nedeninden dolayı, öylesi bir etkinlik ve uygarlık durumunu yaratmaya yakın durduğuna işaret etmektir. Doğu'nun "geri kalması"na yolaçan neden, onun çok daha gelişkin bir noktaya "sıçrama"sının kaynağı olabilir ve galiba olacaktır.

Bu noktada fazlasıyla kesin ve iddialı konuşabilmek için gereken "somut" kanıtlara sahip değiliz. Tezin dayanağı, konuya başka bir yaklaşım içinde bakabileceğimiz ve bu yaklaşımı oluşturabilmek için, bu analizin kilit taşlarından biri olan Batı

zihniyet ve uygarlık dünyasının

456

temeline yönelik sorgulamadaki ipuçlarından hareket edebileceğimizdir.

O bahiste, -hayli zengin çağrışımlı olduğunu sandığımız- bir benzetme yapılmış ve Batı uygarlığının ortaya koyduğu etkinlik düzeyinin gerisinde füzyon olayına benzer bir "mekanizma"nın işlediği belirtilmişti. İnsanları "özgür" bireyler haline getiren ve hem doğayı hem de öteki insanları kendi "dış"ında addederek, bir "dışa dönük" eylemin mantığında o dışındakilerle yarar ve çıkar arayışının çatışmak, gerilimli ilişkisine sokulan insanlarca, harekete geçirilen enerji, Batı uygarlığına o görülmedik dinamizmi ve etkinlik düzeyini sağlamıştı.

Eğer bu durum bir füzyon enerjisinin zuhuruna benzetilebilirse; bu zuhurun gerisindeki amaç ve iddiaların yaratılan durumla çelişkisinin apaçıklaştığı

çağımızda, çekirdeklerin yeniden kaynaşmasından doğacak bir füzyonun enerjisiyle hem o çelişkileri aşmak, hem de niteliğinden ötürü çok daha yüksek ve kapsamlı bir etkinlik düzeyine erişmek düşünülemez mi?

Doğu kültür dünyalarının, insanı, cemaat içinde, bu olmazsa olmaz "bağlamı"nda kavrayan, kişiye öncelikle bu boyuta sahip bir "öz bilinç" veren yönünü bu nedenle vurguladık. Ancak bunu yaparken amacımız, bireyleşmenin karşıtı olarak düşünülebilecek bir "toplulukta veya toplulukla bir kimlik edinebilme, bir unsur olabilme" halini, bu sosyolojik yönü öne çıkarmak, dahası yüceltmek değil. Bu noktanın sadece bir çerçeve olarak anlamı vardır ve onun asıl dikkate alınmasını

istediğimiz yönü, bu cemaat insanının doğa ve öteki insanlarla ilişkisini "iç"leştiren bir yaklaşımla kurmasıdır. Bu, doğaya ve insana, insanî oluşun bütün yüklem ve eğilimleriyle yaklaşmak, yani onları sadece -yararın belirlediği- rasyonel denilen bakışın empoze ettiği "nesnel" likleriyle "bilmek" değil, insanî duyuşun bütün veçhelerini harekete geçirerek bir anlama faaliyetinde bulunmaktır. O bakımdan bilmeyi ve bilgiyi yalnızca "rasyonel" yöntem ve biçimlerin ürünü olabildiğinde meşru ve geçerli addeden, nicelikselleştirebildiği ölçüde "gerçek bilgi" -bilim-sayan, bunu yapabilmek için "bilme"nin konusunu "nesne"leştirerek arasına mesafe koyan ve böylece edinilmiş bilgilere dayalı etkinlik türlerini geliştiren Batı

zihniyeti ile, Doğulu kültürlerin "anlaşma" perspektifleri uyuşmaz. Eğer Doğulu kültürler bu anlama perspektiflerinin doğasına uygun bir etkin bilgi türünü

geliştirebilir-

457

lerse; bu bilgi ve etkinlik, hem seferber edebildiği anlama imkânlarının zenginliği ile hem de bu bilgi ve etkinliğin bilen ve yapan özne ile nesnesi arasında "içsel" bir bağıntıyı vazgeçilmez sayan karakteri nedeniyle bambaşka bir nitelik ve içerikte, başka tür bir etkin olma hali içinde ortaya çıkacaktır. Bu, şimdilerde geçerli bilim faaliyetinin yöneldiği interdisipliner yaklaşımdan da farklı olacaktır. Çünkü hepsi de rasyonel bilgi edinme yöntemleri içinde, nesnenin ayrı disiplinlerin konusu edilmiş yanlarının bilgilerini birleştiren bu yaklaşımdan farklı olarak, sözkonusu potansiyel anlama tarzı, o yaklaşımla edinilecek bilgiyi bileşenlerinden biri olarak alabilmesinin yanısıra, bize başka tür bir anlamış olma duygusu veren insanî yeti ve imkânlarımızı da işin içine katabilecektir.

Doğu kültür dünyalarındaki insanlar, Batı meydan okumasıyla karşılaşıncaya kadar bu anlama perspektifleri içinde, insanın iç dünyasında zenginleşmesini, kendi iç

derinliklerinde aşkın ya da ilâhî hakikatin duyumsanmasını amaçlayan bir irfanın, bir insan-ı kâmilin arayışındaydılar. İnsanın yaradılışının kaynağı, sebeb-i hikmeti veya ilkesiyle kurabildiği rezonansta aranan hakikatin bilgisi içe, insanın "manevî"

denilen dünyasına dönük bir tutumu gerektiriyordu. Cemaat, doğa ve insan-insan ilişkilerinde dışsal olmayan bir kavrayış tarzını ve onları derin/aşkın hakikatin tezahürleri gibi gören özsel bağıntı düşüncesini besleyen bir iklim oluşturarak, insanı, fiziken dışında olan insan ve doğadan edindiklerini de bu içsel zenginleşme arzusuna yönelmeye teşvik ediyordu. Tipik "Doğulu’nun "dışa dönük"

görünümündeki atalete karşılık insanın iç dünyasına yönelik arayışlarındaki şaşırtıcı tarz ve usûl zenginliği, rasyonel anlayışla izahı mümkün olmayan anlama yollarına duyduğu âdeta "yapısal" ilgi, bu çerçevede tanımlanabilir.

Bugün, salt insana özgü yaratma ve üretme yeteneğinin başlıbaşına bir etkinlik ve zenginlik olarak öne çıktığı tarihî bir evrenin eşiğinde, yani "gelişme" dediğimiz şeyin dinamiğinin doğrudan doğruya insanı "konu" alan bir rotaya girdiği bir ortamda; Doğulu kültürler kendi "doğalarına" uygun bir tarihsel imkânla karşı

karşıya sayılamazlar mı? Eğer son üçyüz yıldır egemen olan Batı uygarlığının yarattığı etkinlik türünün "göz kamaştırmasından kurtulabilir, o etkinlik türünün karakteri nedeniyle seferber edemeyeceği insanî yeti ve imkânlar temelindeki insan kavrayışı ve tarihsel birikimiyle kendisini "doğallıkla" etkinleştire-458

bileceğini düşünemezler mi? Böylece yepyeni bir etkinlik durumu ve aşamasını

temsil edecek olan bir zihniyet dünyası ve uygarlığın "kurucusu" olmayı hayal edemezler mi, hayal etmeli değil midirler?

Siyasal-Kültürel Mirasa ve Yeniden Kurucu Bir Kimliğe Dair

Şüphesiz; yeni bir uygarlık yaratma imkân ve iradesine seslenen bu sorulara olumlu cevap verecek -en azından- bir "ilgi"nin doğabilmesi için, o ilginin, örneğin günümüz Ortadoğu dünyasında, yüzyılı aşkındır kanayan siyasî sorunların batağında dönenip duran kilit ve kavşak bölgedeki durum bağlamında, bir yaklaşım olarak sunulabilmesi gerekir.

Çünkü, dikkate alınmalıdır ki; -Mısır ve bir ölçüde Balkanlar da dahil- bu Ön Asya alt kıtası, büyük Doğu uygarlıklarının bir çoğunu doğurmuş olan son derece köklü

bir tarih mirasına sahip olduğu halde; Batı meydan okumasının zorlayıcı etkilerine en fazla muhatap olmuş ve bu bağlamda kendi tarih ve kültür birikiminden hareketle yeni ve özgün bir "karşılık"

verebilme kanalları öncelikle -en genel anlamda-siyasî etkenlerce dumura uğratılmış bir bölgedir. Bunun sonucu, sadece bölgenin hepsi de tartışmalı sınırlar içinde, hiçbiri de kalıcılık, oturmuşluk vaad edemeyen siyasî düzenler içinde tedirgin devletlere bölünmesi değildir.

Daha da önemlisi; örneğin Batı dünyasında insan ve toplumların kendilerini hem daha "yatay" kültürel kimlikler hem de dikey olarak millî kimlikleri içinde tanımlayabiliyor olmalarının yanısıra, aynı zamanda ait oldukları Batı kültür ve uygarlık dünyasının kimliğiyle de "mücehhez" addetmelerine karşılık; benzer bir durumu bu bölgede de geçerli kılmak isteyen ve bu amaçla önce "millî devlet"leri kurup, bu devletin mantık, güç ve imkânlarıyla tebaalarını şekillemek isteyen Batılılaşmacı akımlarının egemenliğinde -özellikle yirminci yüzyılda-yaşanan tarihin toplu sonucu her düzeyde derin bir kimlik bunalımıdır.

Batı'da -kısmî istisnalar bir yana bırakılırsa- örneğin dinî kimlik ile -daha sonra teşekkül etmekle birlikte- millî kimlikler arasında sözü edilir gerilimler yaşanmamış ve bu ikisi çoğu durumda yanyana ve âdeta nüfuz sahalarında uzlaşmış olarak biçimlenmişlerdir. Ve yine bunlar,

459

kendilerini daha üstteki "Batılı" kimliğinin oluşturucu öğelerinden biri ya da tamamlayıcısı olarak sunabilme meşruiyetini edinmişlerdir.

Oysa tam tersine, bu Ön Asya alt kıtasında, -bir ölçüde Hristiyan milletler hariç-günümüzden bakıldığında millet diye tanımlanabilecek toplulukların hemen tümü,

"kutsal"la ilişkide belirlenen -ve dinlerde ifadesini bulan- bir aidiyet bilincini temel addeden bir kimlik anlayışı içinde olagelmiş ve dolayısıyla daha sonra millet tanımına elverecek özelliklerini sürdürmelerine mukabil, bir millet bilinci ve kimliği geliştirmemiş, böyle bir "ihtiyaç" duyulmamıştır. Ayrıca bu topluluklar; özellikle Batı meydan okumasıyla karşılaştıkları tarihten itibaren söz-konusu olan üst "kimlik" bahsinde, tebaası oldukları devletin, yaşadıkları coğrafyanın adını

-dolayısıyla kültür iklimini- sahiplenmekte de beis görmemişlerdir. Nitekim en azından ondokuzuncu yüzyıl sonuna kadar Osmanlı tebaası olan Hristiyan Rum ve Ermeni topluluklar

kendilerini gayet kompleksiz bir tarzda Osmanlı diye niteleyebilmekteydiler.

İşte bu yapı ve miras ortamında, Batı'nın "düvel-i muazzama"nın gücü karşısında gözü kamaşmış ve -sunufu devlete mensup veya yakın olmanın da etkisiyle- o güçlülüğün öncelikle devlet yapısıyla ilgisi olduğuna hükmeden, bir süre sonra da o devletlerin birer "mil î devlet" olduklarını görüp, kendi devletlerini de aynı model üzerine "yeniden" kurarlarsa hem Batı'nın gücü karşısında dengeyi sağlayabileceklerini, hem de -veya ya da- o uygarlık dünyasında yer alabileceklerini varsayan Batılılışmacı kadroların eylemi başladı. Kilit araç olarak gördükleri millî devlet(ler)i oluşturmak için harekete geçirmek istedikleri millî

bilinç ve kimliğin, yukarıda işaret ettiğimiz (kültürel) yapı ve miras ortamında âdeta "yoktan varedilmesi" zorunlu olduğundan; bu girişimlerin önce -zaten tebaa bağı daha zayıf olup, koparılması için "dış" gayretlerin de yoğunlaştığı- Hristiyan topluluklar için Müslüman halklar arasındaki gerilimi hızla yoğunlaştırması, daha sonra da "dinî kimlik"le çatışmaya girmesi kaçınılmazdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, çoğunun sınırları "Batılı

güçlerce çizilen ve hepsinde de -Arabistan yarımadası hariç- bir süre sonra

"Batıcı" kadroların egemen olduğu bir "millî devlet" inşâsı sürecine girilen Ortadoğu ülkelerinde, tarih, "devlet"lerce benimsetilmek istenen "milli kimlik"ler ile yerleşik "dinî kimlik"lerin

460

çatışması ekseninde yaşanageldi.

Bu süreçte, ardına dünyevî -doğal- ihtiyaçları körükleyerek tatmin güdüsüne seslenen "sanayileşme" dinamiğini de takarak sahneye çıkan "millî devlet"lerin, yönettikleri toplumlardaki dinî kimliğe sahip çıkma tavrını hayli gerilettikleri, sarstıkları bir gerçektir. Batı meydan okuması karşısında zaten savunmaya geçmiş

bu kimliğin, sözkonusu "içten" meydan okuma karşısında daha da büzülmesi, hiç

değilse varlığını sürdürebilmek için alabildiğine iddiasız mevzilere sıkışması

kaçınılmazdı. Dini kimliklerin bu büzülmeyle boş bıraktıkları alanın, iç tutarlılığı

olan köklü bir millî kimlikçe doldurulabilmesi de mümkün değildi. Ortadoğu halklarının binlerce yıllık tarih ve kültür mirası içinde zayıf dahi olsa, herhangi bir gelişim, şekil enme çizgisine, köke sahip olmayan bu "empoze edilmiş" mil î

kimliklere tutunabilmeleri için gerekli bir tarih ve kültür boyutu vermek isteyen her tür mil iyetçi, kendilerine izin vermeyen "gerçek tarih"in yerine çarpıtma ve uydurmalarla dolu bir tarihi ikâme etmeye uğraştı. Uydurma ve çarpıtmalarla da üstesinden gelinemeyen olgular üzerine tabular inşa edilerek, insanların az da olsa sahicilik hissini duyabilecekleri bir tarih bilincine sahip olmaları büsbütün imkânsızlaştırıldı. Ta başından "ikinci sınıf olduğunu bilinçaltına yerleştirmiş

olmalarından dolayı, zaten yaratıcı vasıflara ket vurmuş olan bu "millî kimlik"ler, bir de bu sahicilikten yoksun tarih boyutlarıyla, milliyetçi ideolojinin haliyle içerdiği olumsuzlukları bir kat daha fazlalaşman, her yeni sorun karşısında köklerinin savrulduğu korkusunu yaşayan bir içerik edinebildiler ancak.

Yaşadığımız coğrafyada, hemen her çaplı sorunun en azından tutarlı çözümlere kavuşturulamamasının -arka plandaki- en temel nedeni böylece oluşmuş millî

kimlikler ve bu kimlik teşekkülünün başlıca âmil ve sürdürücüsü olan millî

devletlerdir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, hepsi de bu coğrafyanın engin, zengin kültür ve tarih mirasının -çoğu kez küçümsenerek- reddi veya alabildiğine kısırlaştırılmış, en özlü yanları budanmış bir kavrayış tarzı üzerine kurulmuş olan, ayrıca bu karakterleriyle "kendi millî devletlerini" kavramamış olan halklardaki mil iyetçilik akımlarını da dolayısıyla belirleyen bu "mil î devlet"ler "puzzle"ını, onların koyduğu sınırları yokmuş farzeden bir yaklaşım, "yeniden" boy vermezse Ortadoğu halkları için -en dar anlamıyla bile-bir kurtuluş mümkün olamayacaktır.

Tıpkı yeni ve insanlık için yepyeni bir etkinlik düzeyini temsil edecek bir uygarlık yaratabilme genel hedefinde olduğu gibi, -bu hedefle doğal olarak bağıntılı olan-günümüz Ortadoğusu'ndaki yakıcı

"siyasî" sorunların çözümü için de önkoşul, bu coğrafyanın kendi kültür ve tarih mirasına yönelmesi, yeniden dönmesidir. Bu mirasın bütün veçhelerini kucaklayan ve orada -gayet açıklıkla keşfedebileceği-

"millî devlet" formunun çok ötesinde büyük birlikteliklerin imkânlarına işaret eden vasfı sahiplenerek, bunu yirmibirinci yüzyıl eşiğinin koşul ve imkânlarında özgün bir yaklaşıma tahvil eden bir akım, varolan bunalımın şiddet ve yoğunluğu düşünüldüğünde ihtiyacın azamisini değil, belki de asgarisini ifade etmiş olacaktır.

Eğer -ve zorunlu olarak- bu akımın bir devlet kavramı ve "modeli" olacaksa; hatırlanmalıdır ki; "Mezopotamya uygarlıklarından, Eski Mısır'dan beri devlette bir kutsiyet kaynağı, bir aşkın değerin temsili niteliği 'gören', arayan bir geleneğe, siyasî kültüre sahip Ortadoğu dünyasında, bu, çıplak güç ve çıkar mantığına seslenen milliyetçiliğin ve millî devlet formunun kavranılması hiç de doğal değildir. (O yüzden de ancak devlet zoruyla empoze edilmesi yoluna gidilmiştir.) O nedenle de Ortadoğu halkları en son ifadesine İslâm dini dolayımıyla Osmanlı ve İran Imparatorlukları'nda bürünen bu kültürel mirasları

ile, yönetici elitlerinin empoze etmeye çalıştığı mil iyetçiliği ve mil î devlet normlarını benimsemekte çok zorlanmış ve direnmişlerdi. Hatırlanmalıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman halklar kendilerini rahatlıkla Türk, Kürt, Arap, Lâz, Çerkez. . diye tanımlayabiliyor, dillerini serbestçe kullanabiliyor, aralarındaki sosyo-kültürel farklılıkları pekâlâ biliyor ve hemen tümü belli bir coğrafyada çoğunluğa sahip yaşıyorlarken, İmparatorluk çöktüğünde ve 'Batı' da teşvik ettiği halde kendi 'millî devlet'lerini kurmaya yönelen akımlara itibar etmediler."(Ömer Laçiner, "Sunuş", Martin van Bruinessen, Kürdistan Üzerine Yazılar içinde, İstanbul, 1992, s.12-13)

Yirminci yüzyıl başındaki bu büyük acılara malolmuş direniş, Ortadoğu halklarının hafızasından her şeye rağmen silinememiştir. Bugün bu direnişi, zamanının formuyla değil, gerisindeki zengin bir tarih ve kültürden kopmamanın, ona sahip çıkmaya çalışma gayretinin âdeta genetik bir ifadesi olduğu bilinciyle hatırlatmak verimli bir başlangıç olabilir. O direnişin pasif görünümünü ikinci planda bırakacak 462

bu tarih ve kültür yüklemini yaratıcı bir hamleye dönüştürebilecek bir yaklaşımın hemen tüm gerekli şartlarının mevcut ve olgun olduğunu da -bu yazıda özellikle vurgulandı bu boyut- "gözleri kamaşmayan" herkes görebilir.

O nedenle de bugün ilk planda Ortadoğu halklarına sadece bir "kurtuluş"un değil,

"kuruculuğun da umut ve şevkini, bilincini kazandıracak bir akımın, hareketin yatağını inşâ etmek, halihazır mensubiyetleri ne olursa olsun herkes için; özellikle de evrensel birçok hareketin, akımın dölyatağı olan bu coğrafyadaki utanç verici kimliksizlikten azap duyan herkes için ve herkese açık bir görevdir.

Bilgi ve Hikmet, Güz 1993, sayı: 4-

ESKATALOJİLERİN SONU'NDAN ÇATIŞMANIN DEVAMINA

Yasin AKTAY*

Eskatolojilerin Sonu mu?

Eskatoloj ilerin sonu mu sorusu aslında hiçbir şeyin son bulmadığını ifade etmeye yarayan basit bir ironiye dayanıyor. Özellikle ellilerden bu yana, yani savaş

sonrası diye bilinen yıllardan bu yana Avrupa sosyal düşüncesi birçok şeyin, daha biz başlangıcının veya gelişmesinin nasıl bir şey olduğunu doğru dürüst anlamamışken, sonunu ilan etti. Nelerin sonunu görmedik ki? Faşizmin sonu; ideolojinin sonu; bilimin sonu; öznenin sonu; devrimin sonu; bireyin sonu; toplumsalın sonu; tarihin sonu; hatta insanın sonu.

Eskatoloj i genel ikle dinsel bir bilince aittir ve dünyanın sonuyla ilgili anlayış ve söylemlere işaret eder. Ancak sonundan sözedilen yukarıdaki şeylerin tamamı, kendini dinsel olmayan bir referans çerçevesine dayandırmıştır. Genellikle sözkonusu olan durumun veya değerin son bulmasıyla, toplum olarak, dünya olarak hatta insanlık olarak belli bir olumluluk durumuna ulaşıldığı varsayılır. Bu olumluluksa, genellikle "özgürlük" ideali çerçevesinde şekillenir; yâni bir durumun veya bir büyük değere teveccühün son bulmasıyla o durum veya o teveccühün şimdiye kadar baskı altında tuttuğu değerlerin, unsurların veya olguların kurtulduğu düşünülür, ilan edilir. Daha ilginci ise, son bulduğu söylenen her şeyin, büyük ölçüde kendi varoluşunu zaten aynı ideal

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

çerçevesinde meşrulaştırmış olmasıdır. Bir dönem insanlara gerçekleşmesi mümkün dünya cennetleri vaadeden ideolojilerin her biri yerini aslında aynı vaadlerin başka bir versiyonuna terkederek sahneden çekiliyor.

Bunun için son bulduğu söylenen yukarıdaki durum veya değerlerin her birinin kısa bir geçmişine bakmak yeterli: 'İnsan' kavramı Aydınlanma hümanizminin bir ürünüydü; kendinden başka hiçbir üst ilkeye yaslanmadan kendine yeterli donanıma sahip bir varlıktı(r). Kendisine eşlik eden "akıl", "bireysellik" gibi kavramlarla kendi toplumunun ve tarihinin bir ürünü olduğu ortaya konuldu. O şimdi bazı söylemlerde sadece bir "Aydınlanma Anlatısı"ndan ibarettir.

Postmodern addedilen literatürün en önemli temalarından biri insanın sonu üzerindeki vurgusudur. Genel olarak Aydınlanma filozoflarının özellikle de Kant'ın neredeyse her çeşit tarihsel ve toplumsal vasatın üstünde, "aşkın" bir varlık olarak tasarımlanan 'insan'ın aslında "hiçbir yerde" mevcut olmadığını farkeden ve insanla ancak bir tarih ve bir toplum içinde karşılaşabileceğimizi telkin eden literatür en kaba anlamıyla bir "insan eskatolojisi" kurgusuna işlerlik kazandırmaktadır (Foucault, 1972; Derrida, 1987). Bu anlamda insan hep bir tarihin, bir toplumsallık ve olgusallık çerçevesinin içerisinde konumlanmış olarak, çoğunlukla Heidegger'e referansla (Heidegger, 1962), bir Dasein olarak düşünülmeye başlandı. Kendisine, Aydınlanma düşüncesi yoluyla atfedilen tüm

"aşkın" özelliklerin birer yanılsamadan ibaret olduğu birdenbire anlaşılıvermiş; aslında çok da kendine yeterli olmadığı gibi, ona atfedilen bu özel iğin onu iyice şımartmış olduğu görülmüş, modern dünyada yaşanan bunca savaşın, sömürünün, sosyal felaketin başlıca sorumlusunun onun bu özelliği olduğu sıkça telaffuz edilmeye

başlanmıştır.

Modern dünyada kazandığı anlamıyla felsefe de aynı gelişmeden nasibini almıştır.

O da her şeyi gören duyan, tanımlayan, sınıflandıran bir "insan" etkinliği olarak insanın tarihiyle aynı kaderi paylaşmıştır. Şimdiki felsefe etkinliklerinin büyük çoğunluğu felsefenin kadastrosuyla uğraşmakta, gayrimenkul bir miras üzerinden konuşmaktadırlar.

1. Baynes, Bahman ve McCharty, beraber derledikleri kitapta, felsefenin, metafizik yetkinliklere sahip bir insan etkinliği olarak hakikati arayan "insan" kavramının paralelinde "son" bulmuş olduğunu vurguluyorlar. Derlemelerine aldıkları büyük 465

Ya modernlik; Aydınlanma'da tasarlanmış, son iki yüzyılın en büyük ideallerinden biri olarak, yaslandığı tüm küçük anlatıların üstünde en büyük anlatı olarak postmodern durumun küstah, vefasız ve suçlayıcı halefliğine şahit olurken ileri yaşlarına doğru ilerliyor — birçok toplum analizcisine göre son buluyor (Lyotard, 1997).

Oysa tüm bu "son" söylemlerine baktığımızda hepsinin ait olduğu bir üst söylem veya ideolojiyi seslendirdiklerini görürüz. Bunu yapmakla aslında hiçbir şeyin son bulmadığını ispatlamaktadırlar. Bizzat ait oldukları üst söylemin kendisi, yani eskatoloj i, modernleşmeyle birlikte son bulduğu söylenen dinin en önemli unsurlarından biriydi; dinle beraber onun da ortadan kaybolması gerekiyordu.

Oysa bırakın dinin modernleşme teorilerinin bu öngörülerine rağmen yükselişini, bizzat modernlik, dinin neredeyse bütün bileşenlerini içselleştirmek sayesinde gelişebilmiştir. Bu anlamda modernlik radikal bir kopuşu, tüm aksi iddialarına rağmen başaramamış, insanın dinsel varoluş biçimiyle olan tüm bağlarını kalıtsal olarak taşımıştır. Kuşkusuz bunun tezahür biçimi çok farklıdır. İnsan puta taparken de insandır, Allah'a taparken de insandır ama insanın bu ikisine tapmayan bir varoluş biçimi mümkün değildir.

Aslında, aldığımız bu ilk kavşakta diyebiliriz ki, ne insan o haliyle salt Aydınlanma'nın bir ürünüydü, ne de şimdi bu insanın mutlak ölümünden bahsedebiliriz. Ne birey Avrupa burjuvazisinin mutlak bir ürünüydü ne de şimdi birey düşüncesinin mutlak çekilmesinden sözedebiliyoruz. Aslında çok klişeleşmiş

bir deyimle insanî olan hiçbir şey yeni olamaz. Bunca şeyin sonunu ilan etme konusundaki acelecilik, insanın modern dönemde semavî din(ler)i kendi hayatından kovduktan sonra değişik alanlarda oluşan boşlukları doldurma çabası olarak görülmelidir. Çağımızda çokça görülmesi, insanlığın geliştirdiği bunca değerin kısa zamanda bir eskatoloj iye tabî kılınması, bir yanıyla insanın doyumsuz tüketim alışkanlığına verilebilir. Postmodern olduğu sıkça telaffuz edilen çağımızın, eskatoloj ileri de kitlesel tüketim sürecine uğratmış olduğu söylenebilir. İnsan kendi yaptığı tanrıları bile es-fllozofların metinlerinden yola çıkarak "felsefe sonrası" hakkında bazı kestirimlerde bulunmaya çalışıyorlar (Baynes, Bohman ve McCharty, 1987). Felsefenin yine bu tür metafizik sorunlarından dolayı bir kriz, hatta bir son içinde bulunduğu teması oldukça yaygın bir tema olmuştur. Bu konuda yine bkz. Cohcn ve Dascal, 1989.

466

kitmektedir, onların yerine yenilerini ikâme etmekte, onlardan bıkıp günün şartlarına ve eğilimlerine göre değiştirmeyi istemektedir. Dileyen bunu "insan acıkır ve beslendiği gıdadan ürettiği tanrıları yemek zorunda kalır" diye de okuyabilir.

Eskatoloj iler bir yanıyla da büyük dinlerin haber verdiği öte dünya cennetlerinin yerine yeryüzü cennetlerini ikâme etmenin adı olarak da okunabilir. Çünkü dinlerin vaat ettikleri cennete duyulan arzu insanın içinden çekip çıkarılamaz. Bu, başka bir biçimde de olsa mutlaka geri döner. Eskatoloj iler, o yüzden neyin son bulduğuyla değil, son bulan şey dolayısıyla neyin başladığına çektikleri dikkat açısından kayda değer. Kuşkusuz neye dikkat kesilmekteyse yeni dinin bütün bileşenleri ona göre saptanabilir.

Dolayısıyla tüm beşerî eskatolojilerin birer yanılsama ürünü olduğu veya bazı

yanılsamalar doğurup onları sürdürmeye dayandığını söyleye-biliyoruz.

Tarih Eskatolojisinin Cennet ve Cehennemi

Yüzyılımızın en büyük eskatoloj ilerinden biri faşizmin sonunu haber veriyordu.

İkinci dünya savaşının en acı tecrübelerine yol açtığı söylenen faşizmin, savaşın son bulmasıyla birlikte tarihe karışmış olduğu söylemi, insanlığın nihâî bir zaferi, özgürlük idealine yaklaşmanın son bir adımı olarak telaffuz ediliyordu. Frankfurt Okulu'nun önde gelenlerinden, 68 öğrenci olayları dolayısıyla ömrünün son yıllarında birdenbire keşfediliveren Herbert Marcuse faşizme karşı sözkonusu zaferin sadece askerî bir zafer olduğu kara haberini veriyordu. İçinde yaşanılan toplumun faşizmden devraldığı bir miras vardı ve bu miras faşizmin askerî

varlığını aratmayacak durumdaydı. Faşizm, askerî bakımdan yenik düşürülmüştü, ama her an yeniden canlandırılma olanağı ortadan kaldırılamamıştı. Kuşkusuz kendisinin de değişik vesilelerle ifade ettiği gibi Marcuse'nin kendi görüşleri üzerindeki kontrolü 68 öğrenci hareketinin teveccühünün eline geçmişti (Marcuse, 1979: 77). O yüzden bu sözlerinden kendisinin ne murat ettiğini kendi ifadelerine dayandırmak mümkün görünmüyor. Ancak sözkonusu teveccüh, faşizmin son bulmuş olduğu yanılsaması üzerinde palazlanmış yeni ve alışılmadık bir baskı rejimiyle boğuşuyordu. Onun da sonunu ilan etmek isti-467

yordu. Ancak onun sonunu ancak başka birşeylerin başlangıcıyla birlikte ilan etmek zorundaydı. Bu da ideolojilerin sonunun başlangıcı, yani başka bir eskatoloji ve aslında tüm eskatoloj ilerin gerektirdiği gibi yeni güç ilişkilerinin başlangıcı idi.

Tüm eskatoloj iler gibi o da bir yanılsamaydı, ideolojinin dışına çıkılamayacak bir galaksi oluşturduğunun farkedilmesi ise çok uzun sürmedi. Ancak bu farkedişin de bir bedeli vardı ve bu bedeli ödetmeme cömertliğini gösteremedi, gösteremezdi, o da kendi eskatoloj is ini dayattı gitti ilh.

Körfez Savaşı'ndan sonra herkesin dilinde "Yeni Dünya Düzeni" nin tüyleri bitmişken —bunca gaddarca bir olayın doğuracağı düzen nasıl bir düzen olacaktıysa— akademik çevrelerde bunun teorik çatıları atıldı bile. Çok geçmeden Amerikan hormonlu Japon Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu"nu Amerikan liberalizminin final zaferiyle ilan eden eskatolojisi her tarafı kapladı (Fukuyama, 1991).

Bu eskatoloj inin farkı, artık bizzat tarihin sonunda yaşamakta olduğumuzu iddia ediyor olmasıydı. Yani bizzat cennetin içindeydik. Veriler çok sağlam görünüyordu, insanların hâlihazırda yaşamakta olduğu çatışmaların hepsi son dalgalanmalar (aslında çırpınışlar) dan ibaretti. Bunların hiçbirinin önümüze yeni ve alternatif bir tarihsel seçenek çıkarma imkanı yoktu. Zaten görünürde bir tek islâm fundamentalizmi-nin sesi gür çıkmaktaydı, ama onun da tarihin bu çağdaş

ânında alternatif sunma potansiyeli yoktu. Siyasal İslâm'ın kalesi sayılabilecek olan İran'da üretim, tüketim ve finans modelleri ileri kapitalist dünyaya bir alternatif oluşturmuyor, aksine bu dünyaya eklemlenecek bir mahiyet arzediyordu. Son kertede geçici olan gerginlikler hesaba katılmazsa, onlar da CocaCola içiyorlar, Sony marka elektronik ürünler kullanıyorlardı. Anlaşılan telaşlanacak bir şey yoktu.

Tarihin Sonu, aslında iki yüzyıldır alışageldiğimiz modernist dünya cenneti vaadlerinin kaba bir tekrarından başka bir şey sunmuyordu. Doğrusal bir tarih modeline yaslanıyordu ve geriye dönüşü mümkün olmayan gelişmelere bütün dünyanın tabî olduğunu iddia ediyordu. Onu popüler kılan yeni dünya düzenine karar veren küresel ölçekli iradenin sesyükselticisiydi sadece. Realitede, galebe çalmış bir gücün güçlülüğünü tartışmak belki mümkün görünmüyor, ama bu yaklaşımın mantıksal düzeyde hesaplaşması gerekli bir sorunu vardı. Kendini Hegel'in tarih anlayışında temellendirmiş bir yaklaşım, diya-468

lektik olarak kendini ancak tüm çelişkilerin bittiği bir eskatoloj iyle tahakkuk ettirebilecekti. Mantıksal düzeyde bu çelişki ancak bir eskatolojiyle bitirilecekti de, realitede bunun maliyetinin, çelişki potansiyeli barındıran tüm unsurların bertaraf edilmesi şeklinde olacağını görmek zor değildi. İşte, modernliğin küresel çapta tüm değerlerini hâkim kıldığı bir dönemde yeniden faşizmin dönüşünden söz edebiliyoruz. Üstelik bu dönüş çok usturuplu, ötekini tamamen görüntü dışında bırakan, gitgide daha da kesifleşen bir dışlama operasyonları yoluyla olmaktadır.

Prusya'nın ruhu bu sefer Amerika'da tenasüh etmişti. Amerika yeni dünya düzeninin tabî olduğu değerlerin gardiyanlığı sıfatıyla Körfez'deki şovu yaptığı

anda tarihin ancak pornografik bir tatbikatla son bulacağı yeterince anlaşılmış

oldu (Baudrillard, 1991). Kuveyt'in işgaline karşı bütün ordularını seferber eden çokuluslu gücün Bosna karşısında içine düştüğü durum, Cezayir'de seçimlerin iptaline karşı gösterilen ikiyüzlü tepki, Türkiye'de yükselen İslâm'a karşı duyulan fundamentalist-laik tepkiye Batılılar'in bakışı, tarihin eskatoloj isinin kimler için cennet, kimler için cehennem vaadettiğini yeterince gözler önüne seriyor.

Unutulmaması gereken şey şu ki, eskatolojisini bu dünyada tesis eden hiçbir gücün yerleştirdiği hiçbir kurum, ortaya koyduğu hiçbir eseri bakî kalamıyor.

Çünkü birileri için cennet birileri için cehenneme dönmüş bir dünyada diyalektiğin hâlâ bir miktar esâmisi mevcut olmak durumundadır.

Eskatolojilerin Sonu yani Çatışmanın Devamı

"Düşüncelerin tarihi yoktur" der Marx. Kuşkusuz başka şeyler kastetmek için söylüyor ama buradaki kullanışlılığı itibariyle çok doğru bir söz. Düşüncelerin evrimi değil, ancak unutulup hatırlanması sözkonusudur. İnsana, hayata, topluma, doğaya, evrene, tanrıya karşı takınılan genel tavır ve tutumların toplamı da ne evrilir ne devrilir.

Aslında 90'ların başında —Tarihin Sonunun kutlanmasıyla— Hegel'e yapılmış bir müracaatın sağcı bir Hegelciliği öne çıkarmış olması paradoksal biçimde Marx'ı

hiç de ummadığı, istemediği bir yerde (hep olduğu gibi yine ironik bir biçimde) doğrulamıştır. Gerçi Marx daha Louis Bonapart'ın Onsekizinci Brumaier'mde travmatik bir hayal kı-469

rıklığını teorik bir gerçekçiliğe dönüştürmenin formüllerini arama tecrübesini edinmişti (Marx, 1955). Ama bundan tam yüzel i yıl sonra da sağ Hegelciliğin tekrar öne çıkmasının bir açıklamasını yapmakta zorlanacağı muhakkak görünüyor.

Tarihi konu alan eskatolojinin küresel ölçekte varıp dayandığı fiîlî durum, yeni dünya düzeninin ancak birilerine sürgün ve cehennem kılınmasıyla tesis edilebilmesidir. Tarihin sonunda vaadedilen, herkesin kendi bireysel arzularınca veya inançsal gereksinimlerince, ama özgürce yaşamasını ve siyasal katılımını

mümkün kılan bir toplumsal düzendi. Bu düzen önü alınamaz bir şekilde tüm alanlara nüfuz ederek zaten müesses hâle gelmeye yüz tutmuştu. Daha ileri uçlarında radikal bir demokrasiyle buluşacak, tarafların birbirlerine tahakküm iddiaları olmaksızın birarada yaşamaları mümkün olacaktı. Vazgeçilmez şey, üretim ve tüketimin liberal düzeni olacaktı ve bu düzenin kendisi zaten sözkonusu toplumsal yapı olmaksızın tam anlamıyla gelişemeyecekti. Dolayısıyla, tarihin nihayete ermiş bulunduğu moment, küresel sermayenin garantisi altındaydı. Bu da sözkonusu eskatolojinin güvenilirliğini artırıyordu.

Bütün bunların müthiş bir il üzyon olduğunu görmek için Huntington'ın medeniyetler çatışmasını teşhis eden sesini duymamız gerekmiyordu. Kuşkusuz, Huntington, sözkonusu teşhisi yapmakla Avrupa medeniyetinin benmerkezciliğini kırmak gibi ulvî bir amaca hizmet etmeyi ummuyordu. Daha kötüsü o, aslında, Avrupa medeniyetinin muhtemel düşmanlarının anatomisini çıkarmaya adamıştı

çabasını. Ama bu çabanın Avrupa tarafına göstermeye çalıştığı yüzünü biz Türkiye'dekiler, daha genelde İslâm alemindekiler, zaten fazlasıyla görüyorduk.

Türkiye'de son zamanlarda yaşananlar en fazla, carî akademik ilginin geçerliliğine büyük ve safça bir inanç besleyen sosyal bilimcileri mahvediyordun Bunlar, olan-bitenleri hangi siyaset bilimi teorisinin modeline göre açıklayacaklar? Hangi toplum bilim teorisine dayanıp Türkiye'de gerçek veya sosyolojik boyutlarıyla bir toplumun veya bir toplumsallık olgusunun mevcudiyetini ispatlayabilecekler?

Gerçekten de, kitaplarda öğrendikleri ve neredeyse olgusal temeli tartışılamayacak bir paradigma olarak işleyen "doğrusal ilerlemenin" bu kadar keskin bir viraj almasına ne sosyal bilim birikiminin ne de sosyal bilimcinin ruh 470

durumunun hazır olmadığı açıkça görülüyor. En azından insan haklarının ve siyasî

ve ekonomik liberalleşmenin, küresel çapta önü alınamayacak ve geri de çevrilemeyecek süreçler olarak, sosyal bilimlerin kapsama alanında tuttuğu yerin bu kadar kolay alaşağı edilebileceği tahmin

edilemezdi. Aydınlanma'nın insanlığa vaad ettiği ve tarihin son bulmasıyla gerçekleşecek olan cennet tam ulaşılabilirmiş

gibi gözükürken herkesin burnuna kan kokuları gelmeye başlamış; yırtıcı hayvanlar da bu dünyada bir cennette yaşamanın ancak kendi doğalarından sapmalarıyla mümkün olabileceğinin dayanılmaz gerçeğine boyun

eğmişlerdir.

Sosyal bilimlerde, şimdiye kadarki tüm kuramsal çabaları boşa çıkarmış gibi görünen gelişmelere bir söylem daha eşlik etti ki, bu söylem ancak böylesi bir hayal kırıklığı şokuyla anlamlı kılınabilirdi. Tahmin edilebileceği gibi, bu söylemin de yeni bir eskatolojiye dönüşmesi kaçınılmazdı: "Siyaset ve toplum biliminin sonu." Aslında Türkiye'de ve dünyada son zamanlarda yaşananlar, bir şeyi şeksiz şüphesiz orta yere sermiştir: Hiçbir şeyin son bulduğu yok. Özel ikle iktidar ilişkileri açısından insanlık tarihinde bir arpa boyu ilerleme (veya hatta gerileme) yoktur ve olabileceğinin işaretleri günden güne yok olup gidiyor. Ortalıkta bağırıp duran ilerleme söylemlerinin ne işe yaradığı veya ne işe yaramakta olduğuna gelince. Kuşkusuz birçok işlevleri vardır. Ama akla en kolay gelenini hemencecik söyleyelim. Siyasal düzeyde bu söylemler, alt tabakalardan

hasbelkader/hasbelbeşer gelen ve bir iki kuşak sonra ülkenin yönetimine talip olanların stabilizasyonunu sağlamaya yarıyor. Allah'ın dağından inmiş bir kıro, tarihin derinliklerine kök salmış anlı şanlı bir devletin mahiyeti ve geleceği hakkında, yeniden nasıl yapılanacağı konusunda konuşturulur mu? Sözkonusu söylemler, önce konuşturulabilmesine imkan veriyor. Ancak bütün imkanlar konuşabileceği vehmini uyandırmak suretiyle bütün gazını almaya matuftur. Şayet biraz fazla ileri giderse; yani bu söylemlere biraz fazla inanıp hakikaten söylediklerini yapacağı vehmine kapılırsa, kendisine birazcık faşizm yazılır, medeniyetlerin kan davalarında tevarüs ettiği suçlar

hatırlatılırmış.

Biz de Marcuse'nin söylediklerini bugün Türkiye örneği için hatırlayıp avunalım: Faşizmin askerî alandaki yenilgisi hiç önemli değildir. Daha kötüsü faşizm her an, hem de muhteşem bir dönüşle, yeniden

dönme potansiyeline sahiptir ve onun dönmesini engelleyecek kurumsal tedbirler alınmış değildir.

Huntington'ın medeniyetler çatışması tezi ilk ortaya atıldığında Fukuyama'nın tarihin sonu tezine bir cevap olarak görüldü. Aslında ikisinin de ortak özelliği Batı

hegemonyasındaki bir siyasî aklın, dünyanın öteki taraflarının siyasî güdümlenmesi arayışındaki aklın, sıradan ve bir hayli geleneksel ve karakteristik iki tavrını

sosyolojik bir söylemle telaffuz etmiş olmalarıydı. Her ikisi de sosyolojik olarak disiplinli ve tabiri caizse biraz daha kuralına uygun bir tez havasına bürünmüş bir çabayı temsil ediyorlardı Yoksa bu tezlerin esas niyetinin ve içeriğinin hiçbir özgün tarafı yoktu. Çoğu zaman olduğu gibi bu iki tez arasında bir tercih durumunda bırakıldığını hissedenlere, ilerleme düşüncesinin konjonktürel olarak liberal düzende yükselen ruhuna uygun olarak, tarihin sonu teorisi daha cazip göründüğü için sosyolojik nosyona daha layık görüldü. Tarihin sonu teorisiyle, aslında Müslümanlar'ın aleyhine kurulmuş görünen yeni dünya düzeni arasında paralellikler görenlere ise, medeniyetler çatışması daha olgusal temellere sahipmiş gibi göründü. Buna rağmen sosyolojik bir analize medeniyeti konu etmenin bazı sorunları hep önde tutuldu. Hakikaten de bu kitabın "sunuş"

bölümünde de belirtildiği gibi, sosyolojik uylaşımlarda medeniyet kavramı sınırları

kesin hatlarla çizilebilmiş bir kavram olmadığı için, bu kavram üzerinde odaklanmanın, özellikle sınıfların varlığını ve bunların ekonomik hayatta oluşturdukları gerilimleri ve bunların kimi zaman medeniyetler üstü teşekküllerini görmezlikten geleceğinden kaygı duyulmuştur. Oysa, eskatoloj ilerin sonu, bize dünya düzeni ölçeğinde yaşananlar bir yanda dururken, sınıf çatışmaları üzerinde odaklanmış bir sosyolojik ilginin, muhtemel bir dünya düzeni manipülasyonuna tabî

olabileceğini akla getirmektedir. Huntington'ın özgünlüğü liberalizmin yükselen ruhuna karşı medeniyetler diye bir gerçeğin varlığını hatırlatarak direnmiş

olmasıdır. Ampirik düzeyde büyük ölçüde isabetlidir, ancak bu direnişin bir sosyolojik nesnellik masumiyetinden ziyade bir

çatışmanın öbür tarafındaki istem ve çıkarların gözetilmesine adanmış bir çaba olması daha tayin edici bir gerçektir.

Hasbelkader, ister Müslümanlar olarak, ister Türkler olarak isterse de Doğulular olarak sözkonusu çatışmanın bir de "öteki" yanı var. Ve ne yazık ki, biz istesek de istemesek de her geçen gün biraz daha fazla ol-472

mak üzere "öteki" tarafa da öyle görünüyor.

REFERANSLAR

Baudrillard, C, 1991, Sessiz Yığınların Gölgesinde veya Tarihselin Sonu, Çev. Oğuz Adanır, tstanbul: Ayrıntı. Baynes, K., Bohman J. ve McCharty T. (eds.) A/ter Philosophy: End or Transformation? Cambridge, MİT. Cohen, A. & Dascal, M., 1989, The Institution of Philosophy: A Discipline in Crisis?, La Sallc: Öpen Court. Derrida, ., 1987, "The Ends of Man", Baynes, Bohman ve McCharty (eds.) After Philosophy: End or Transformation? Cambridge, MİT.